EUSEBIU DE CEZAREEA

VIAȚA LUI CONSTANTIN CEL MARE

C O L E C Ț I A
PĂRINȚI ŞI SCRIITORI BISERICEŞTI»
A P A R E
DIN INIȚIATIVA PATRIARHULUI
IUSTIN

ŞI SE
CON
TINU
Ă r'Aixv

-G?Ce)

SUB ÎNDRUMAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE
T E O C T I S T
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

---------- COMISIA DE EDITARE : ----------

Episcop Dr. VASILE TIRGOVIŞTEANUL, VICAR PATRIARHAL (preşedinte) , |Pr. DUMITRU SOARE [(vicepreşedinte), Pr. Prof. ŞTEFAN ALEXE, Pr. Prof. TEODOR BODOGAE, Prof. NICOLAE CHIȚESCU, Pr. Prof. CONSTANTIN CORNIȚESCU, Prof. ALEXANDRU ELIAN, Prof. IORGU IVAN, Pr. Prol. DUMITRU STĂNILOAE, ION CIUTACU (secretar).

PĂRINȚI ŞI SCRIITORI BISERICEŞTI

14

VIATA LUI CONSTANTIN CEL MARE

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVINTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

EUSEBIU ^

DE CEZAREEA

1

S C R I E R I

PARTEA A DOUA

T E O C T I S T

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

STUDIU INTRODUCTIV DE

PROF. DR. EMILIAN POPESCU

TRADUCERE ŞI NOTE DE

RADU ALEXANDRESCU

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
Bucureşti - 1991

STUDIU INTRODUCTIV

*La începutul«epocii de aur» a literaturii creştine din secolul al IV-lea un loc de frunte l-a deținut Eusebiu de Cezareea. Cunoscut mai cu seamă ca istoric al Bisericii şi supranumit chiar «părinte al istoriei ecle- siastice», Eusebiu a scris numeroase lucrări şi în alte domenii, remar- cindu-se ca exeget, teolog, apologet şi polemist. Lucrările sale se disting printr-o mare erudiție, o bună cunoaştere a Scripturii, a istoriei, literaturii antice, *cronologiei, filologiei, paleografiei, filosof iei şi geografiei. Deşi stilul său nu era nici plăcut, nici strălucit, cum spune Fotie în secolul al IX-lea, şi ca teolog a avut tendințe ariene, multe din lucrările sale au supraviețuit în cursul timpului mai cu seamă prin marea masă de informații culese din arhive, în bună parte azi dispărute. De aceea, Eusebiu contează azi mai cu seamă ca istoric. El a fost însă foarte muncitor pînă la adineibătrîneți. Cu excepția lui Origen, Eusebiu depăşeşte pe toți scriitorii Bisericii de răsărit, prin amploarea cercetărilor şi a erudiției[1]. Totuşi, multe din lucrările sale s-au pierdut, fiind cunoscute numai după titlu, citate de el însuşi sau de alți scriitori; din unele se păstrează doar fragmente. Deşi ca istoric a fost pasionat cercetător al trecutului, Eusebiu a relatat pe larg evenimentele timpului său, în care a fost angajat activ. El a cunoscut nu numai perioada persecuțiilorsîngeroase împotriva Bisericii de la începutul secolului al IV-lea, dar şi pacea acordată de Constantin cel Mare şi disputele doctrinare de după aceea. Stimat ca savant de întreaga lume romană de atunci, şi chiar de împăratul Constantin cel Mare, căruia i-a cîştigatbunăvoințaşi prietenia, el a jucat urt rol activ şi în viața Bisericii, ca episcop de Cezareea în Palestina şi personalitate teologică.*

VIATA

Cu toate că Eusebiu a scris o operă vastă şi variată şi a jucat un rol

---

1 Quasten, Initiation aux Peres, p. 44.

activ în societatea timpului, despre viața lui avem destul de puțineştiri. El a evitat să dea amănunte despre persoana sa, socotind că aceasta ar dăuna gloriei sale în posteritate. Prin firea sa el era înclinat să relateze mai cu seamă evenimente externe de persoana sa. Nici biografia scrisă de Acacius, elevul şi succesorul său la scaunul de Cezareea, nu ni s-a păstrat. Unele date despre el le culegem totuşi din lucrările lui Eusebiu de Emesa, ucenic al său, sau ale altor contemporani, ca sfîntul Athanasie cel Mare, Alexandru al Alexandriei, Arie, Eusebiu de Nicomidia. Ceva mai tîrziu, istoricii bisericieşti Socrate, Sozomen, Theodoret de CyrşiIero- nim scriu şi ei despre el.

în sfîrşit, în Actele Sinodului VII ecumenic de la Niceea (787) şi în lucrarea Antirrhetica a patriarhului Nichifor Mărturisitorul, Eusebiu este citat cu opinii eretice în legătură cu cultul icoanelor.

Data naşteriinu se cunoaşte exact, dar învățații opinează că ea trebuie fixată între anii 260-264[2]*, oricum înainte de toamna anului 264. Eusebiu pare să se fi născut la Cezareea Palestinei, de care vorbeştecînd era episcop ca de«Oraşul (cetatea) nostru» (rjiyjcrepanokg) şi, cum în vremea aceea era obiceiul de a se hirotoni episcopi dintre preoțiibăştinaşi ai unei localități, această indicație a fost luată în considerare pentru susținerea ca loc de baştină al lui Eusebiu, Cezareea Palestinei. Din felul cum Eusebiu vorbeşte în lucrările sale despre evrei, se exclude faptul ca el să fi fost de origine iudaică. Nu se ştie însă nici dacă în momentul naşterii sale familia sa era creştină. Tinerețeaşi-a petrecut-o în Palestina şi, aşa cum spune el însuşi (V. C. I, 19), ca tînăr a avut prilejul să-l vadă pentru prima oară pe Constantin cel Mare, pe cînd acesta a venit în Palestina (296), ca însoțitor al împăratului Dioclețian (284-305).*

Eusebiu a fost botezat la Cezareeaşi tot aici a primit primele îndrumări religioase. Credo (simbolul), pe care mai tîrziu îl va prezenta Sinodului I ecumenic de la Niceea, l-a învățat aici. Eusebiu a fost hirotonit preot aici de episcopul Agapius al Cezareei.

Instrucțiaşi-a făcut-o sub îndrumarea preotului Pamfil, un mare învățat din Fenicia, care era adept şi ucenic al lui Origen. Pamfil s-a îngrijit de biblioteca lui Origen, refăcînd-o, apoi întemeind aici o şcoală după modelul predecesorului său, orientată mai cu seamă spre critică de text şi exegeza Sfintei Scripturi. Sub influența lui Pamfil, Eusebiu a adoptat vederile origeniste, rămînînd loial acestora întreaga viață, deşi nu totdeauna necritic. La Biblioteca şiŞcoala lui Pamfil, Eusebiu a citit opere ale literaturii creştineşipăgîne, scoțîndu-şi material pentru propriile sale lucrări, dar mai ales studiind, copiind şicercetînd texte ale Sfintei Scripturi. Pamfil i-afost lui Eusebiu nu numai maestru, ci şi prieten şi colaborator apropiat, iar recunoştințaşi dragostea față de el au fost atît de mari, incit el s-a numit după aceea Eusebiu al lui Pamfil, adică fiul spiritual al acestuia.

2 Moreau, *Eusebius* în *RAC,* col. 1052.

Fericitul Ieronim îl numeşte pe Eusebiu aşa, şi tot astfel este menţionatşi în cele mai multe manuscrise. După moartea martirică a lui Pamfil, la 16 febr. 309, Eusebiu a scris (se pare prin 311-313) biografia acestuia, din păcate pierdută. Tînărul Eusebiu a audiat însă şi prelegerile celebrului exeget Dorothei din Antiohia, a mers apoi pentru completarea instrucţiei sale şi la CezareeaPhilippi, unde, în faţa unei case atribuite de localnici femeii căreia Mîntuitorul i-a oprit curgerea sîngelui, a văzut statuia Domnului Hristos[3].

Eusebiu a fost un asiduu cercetător şi această pasiune l-a dus şi la Ierusalim, unde a lucrat în biblioteca episcopului Alexandru. Zelul pentru studiu a fost mare şitînărul Eusebiu a putut beneficia nu numai de profesori buni, ci şi de perioada de pace, pe care a cunoscut-o Biserica după moartea împăratului Valerian (253-259), înverşunat persecutor al creştinilor, care a durat pînă în anul 303 (24 febr.), cînd a început marea persecuţiedezlănţuită de DiocleţianşiGaleriu. Cu mici întreruperi această mare persecuţie a durat pînă la 30 apr. 311, cîndGaleriu împreună cu Constantin şiLiciniu dau decretul de toleranţă.

Pînă la această ultimă mare criză din istoria creştinismuluişi înainte de pacea acordată de Constantin şiLiciniu în 313 Eusebiu a reuşit să redacteze importante lucrări şi anume Cronica (Xpanxdxavweqxaioaxo/jfi 7Kmo6canjg îotopiag 'EMrjvow), Istoria eclesiastică (cărţile I-VII) şi Introducere elementară generală (păstrată fragmentar). Persecuţia începută în anul 303 a stingherit activitatea cărturărească a lui Eusebiu, dar n-a întrerupt-o cu totul. Din cauza ei el a fost obligat să părăsească Ceza- reeaşi să meargă la Tyr, iar apoi în pustiul Thebaidei din Egipt, unde, după o vreme, a fost şi arestat. Nu ştimcînd se plasează fuga lui din Cezareeaşi arestarea în Egipt, dar se crede că la începutul perioadei de persecuţie[4]*. în*

3 Eusebiu, *Istoria bisericească,* VII, 18, l-4,: «Întrucît am pomenit de acest oraş, socot că nu e bine să trec cu vederea o povestire vrednică de a fi ştiută de urmaşi. Anume că femeia aceea, căreia îi curgea sînge, despre care aflăm din Sfînta Evanghelie (Matei, 9, **20** şi urm.; Marcu, 5, 25 şi urm.,; Luca, 8,43) că Mîntuitorul a vindecat-o de suferinţa ei, va fi venit din Cezareea Philippi. Se arată şi azi casa ei şi că ar mai exista preţioasa amintire în legătură cu minunea, pe care i-a făcut-o Mîntuitorul... Pe piatra de sus din faţa porţii casei, în care a locuit femeia, este statuia din bronz a unei femei, care, aplecată în genunchi, întinde mîinile înainte, întocmai ca o femeie care se roagă. în faţa ei se află, din acelaşi metal, figura unui bărbat în picioare, îmbrăcat frumos cu o mantie dublă şi care întinde mîna către femeie. La picioarele bărbatului creşte lîngă o coloană o plantă curioasă, care ajunge pînă la tivul mantiei de bronz şi aceasta ar fi leacul împotriva tuturor bolilor. Această statuie trebuie să fie chipul lui Iisus şi se păstrează pînă astăzi; am văzut-o cu proprii mei ochi, când am zăbovit în acel oraş. Nu trebuie să ne mirăm de faptul că păgî- nii, pe care Mîntuitorul i-a dăruit atunci cu binefaceri, i-au ridicat asemenea monumente. Căci noi am văzut şi chipurile apostolilor săi Pavel şi Petru şi chiar chipul lui Hristos însuşi, pictat în culori. Era de aşteptat, deci, ca cei vechi să cinstească fără rezervă pe salvatori, după obiceiul lor păgîn». M-am ghidat în această traducere de lucrarea: Eusebius von Caesarea, *Kirchengeschichte,* herausgegeben und eingeleitet von Heinrich Kraft. Die tîbersetzung von Philipp Haeuser (Kempten 1932), neu durchgesehen von Hans Armin Gărtner, Miinchen, 1967.

4Bigelmair, *Eusebius Pamphili,* p. IX: vermutlich war es am Anfang der Verfol- gung des Pamphilus.

noiembrie 307 Pamfil a fost arestat şipînă la decapitarea sa la 16 februarie 309 colaborarea dintre el şi Eusebiu n-a încetat. Unii învăţaţisusţin că amîndoi au alcătuit atunci (pînă în 308) cele 5 cărţidin Apologia lui Origen. Cartea a Vl-a a fost scrisă de Eusebiu singur după moartea lui Pamfil. Din păcate întreaga lucrare s-a pierdut.

Şi alte lucrări au fost elaborate de Eusebiu în primul deceniu al secolului al TV-lea, în plină perioadă de persecuţie, unele păstrate, altele pierdute şi cunoscute doar din scurte referiri la ele, după titlu sau din fragmente.

La puţin timp după restabilirea păcii pentru Biserică în 313 Eusebiu a fost ales episcop de Cezareea în locui lui Agapius, mort între timp. Nu se cunoaşte anul exact al preluării acestei funcţii, dar Agapius a murit între 313-315, iar înainte de 315 Eusebiu era deja episcop[5]*. înprimii 10 ani de episcopat activitatea scriitoricească a lui Eusebiu, atîtdt ea ne este cunoscută, a fost mai puţin intensă în comparaţie cu cea anterioară episcopatului. Cauza pentru încetinirea ritmului de pregătire şi publicare a lucrărilor ştiinţifice rezidă probabil în angajarea lui Eusebiu îti munca de reorganizare a vieţii eparhiei sale, după distrugerile suferite în timpul persecuţiei. De altfel, eparhia sa era cea mai importantă din Palestina, Cezareea devenind, după scăderea rolului Ierusalimului, distrus de romani, metropola politică a întregii provincii. în cartea X, 2,1-3 a Istoriei eclesiastice, Eusebiu se referă la munca de reconstrucţie, care a avut loc, la reorganizarea vieţiicreştine, la acţiunea de recîştigare a bunurilor pierdute, la bucuria generală, care cuprinsese clerul şi poporul: «Am văzut cum în fiecare loc, care cu puţin timp înainte fusese adus la ruină de tiranii fără de Dumnezeu, cum s-a revenit la viaţă din lunga amorţealăşi decădere, cum iarăşi s-au ridicat biserici din temelie pînă la mare înălţimeşi au devenit mai măreţedecît cele distruse mai înainte. Măriţiiîmpăraţi (Constantin şiLiciniu) au lărgit şiînmulţit, prin legi continui date în favoarea creştinilor, harul de sus, de care ne-a făcut părtaşi Dumnezeu, episcopii au primit scrisori imperiale, cinstiri şi daruri în bani de la împăraţi... Au avut loc sărbători de înnoire în oraşeşisfin-*

Uri de locaşuri de rugăciune, construcţii noi, adunări ale episcopilor, din depărtări şiţări străine oamenii au revenit la casele lor, neam cu neam trăieşte acum în pace, mădularele trupului lui Hristos se află într-o armonie deplină... Puterea Duhului lui Dumnezeu pătrunde toate mădularele, ele devenind o inimă, o credinţă plină de bucurie şi toate aduc slavă lui Dumnezeu».

împăratul Constantin i-a dat lui Eusebiu însărcinări speciale în legătură cu această muncă vastă de reorganizare a vieţiicreştine în Palestina (VC, II, 45, 46; III, 25 şi •urm.).

5Moreau, op. *cit.,* (capitolul primii ani de episcopat); Bigelmair, op. *cit.,* crede a fi devenit episcop din 313.

După Sinodul I ecumenic de la Niceea activitatea scriitoricească a lui Eusebiu devine şi mai intensă, din această perioadă datîndşi lucrările care sînt cuprinse în acest volum:Viaţa lui Constantin, Discursul festiv la 30 de ani de domnie (Tricennalia) şi Discursul rostit cu prilejul sfinţirii Bisericii SfîntuluiMormînt de la Ierusalim. Tot în această vreme Eusebiu devine unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori şi prieteni ai împăratului Constantin, căruia îi influenţează adesea politica religioasă.

Eusebiu n-a supravieţuit mult morţii lui Constantin (22 mai 337). Deşi nu se cunoaşte anul exact al morţii sale, se consideră că el a încetat din viaţă prin anii 339-340. După această dată numele său nu mai este menţionat. Socrate (Hist. eccl. II, 4) şiSozomen (Hist. eccl. III, 2) datează moartea sa între întoarcerea sfîntului Athanasie la Alexandria (337) şi moartea lui Constantin II (340). în tot cazul, Acacius, succesorul său, a luat parte în anul 341 la un sinod la Antiohia, reprezentîndCezareea Palestinei[6].

* * *

Dar, aşa cum am spus, Eusebiu n-a fost numai un om cufundat în cercetare şi autor a numeroase cărţi. Prestigiul pe care şi-l cîştigase ca erudit, exeget şi istoric, ca episcop al unei cetăţi importante, apoi trecerea de care se bucura pe lîngă împăratul Constantin, toate l-au atras şi în viitoarea disputelor doctrinare ale vremii. Cea mai de seamă controversă doctrinară, în care s-a amestecat, a fost arianismul. Arie îşi făcuse, în vremea aceea cunoscută, la Alexandria, învăţătura sa eretică despre Fiul lui Dumnezeu şi a fost excomunicat pentru aceasta, de sinodul episcopilor prezidat de Alexandru al Alexandriei; atunci el s-a adresat lui Eusebiu cerîndu-i sprijinul. Cu ajutorul lui Eusebiu, al altor episcopi orientali şi al lui Eusebiu de Nicomidia s-a organizat în Bythinia un sinod, care,fără_săaprecieze profunzimea şi gravitatea problemei, a găsit nevinovat pe Arie şi i-a cerut lui Alexandru să-l reintegreze. La refuzul episcopului de Alexandria, Eusebiu a organizat, cu sprijinul unor episcopi din Palestina, un sinod la Cezareea în anul 324 (puţin înainte de lupta de la Chrysopolis, lingă Chalcedon, între Constantin şiLiciniu, care a avut loc în toamna acelui an), unde s-a hotărît ca Arie să-şi reia funcţiile sale, dar să se supună episcopului său. Atitudinea pro-arianâ a lui Eusebiu s-a manifestat şi la sinodul dinAntiohia, convocat la 20 decembrie 324 sau la începutul anului 325, cu scopul de a alege un nou episcop în locul celui decedat (Philogonius, după unii[7][8], Theodo- tos, după alţii[9]). Refuzînd să recunoască Expunerea de credinţăCExdwigmoz&jx;) ortodoxă, adoptată acolo, Eusebiu a fost excomunicat, împreună cu episcopii Theodot de Laodicea, Narcissus de

6 T.D. Barnes, *Constantin and Eusebius,* Cambridge, Massachusetts and London, 1981, p. 263.

7 Wallace-Hadrill, Eusebius, p. 24.

8 Moreau, op. cit.

9 Wallace-Hadrill, op. *cit.,* p. 25.

Neronias, care «ca şi cum ar fi uitat de Sfînta Scriptură şiînvăţătura apostolică... au manifestat puncte de vedere opuse. Spunînd-o clar, ei au dovedit că au aceleaşi vederi cu Arie...»[9]

Excomunicarea a fost proclamată doar provizoriu, deoarece episcopii prezenţi la Antiohia nu vroiau să anticipeze hotărîrea sinodului convocat de Constantin laAncyra, tocmai cu scopul de a se pronunţa în problema ariană. Pînă la urmă, împăratul Constantin a socotit că nuAncyra este locul cel mai potrivit pentru un sinod general (ecumenic), ci Niceea în Bithynia, mai aproape de reşedinţa sa imperială. Sinodul a fost convocat în 20 mai 325 şi este cunoscut în istorie ca primul Sinod ecumenic. La acest sinod Eusebiu, deşi era recunoscut ca mare învăţat, a venit ca acuzat şi n-a jucat în desfăşurarea lucrărilor şi luarea hotărîrilor un rol hotărîtor, aşa cum s-a crezut. El n-a avut nici preşedenţia, n-a rostit nici cuvîntul de salut pentru împărat şiceilalţiparticipanţi, ci acest rol l-au avut Eustaţius de Antiohia, Alexandru de Alexandria, Athanasie şi Eusebiu de Nicomidia. Menţiunea din Vita Constantini111, 11, potrivit căreia cuvîntarea de salut rostită «de conducătorul rîndului din dreapta» (o TOV *âetfou r/jrjpcaognpoxcikxv), adică de cel care se afla în capătul rîndului din dreapta împăratului, şi o precizare că acest vorbitor se numea Evcefiioţ o emoxomx; se referă, de fapt, la Eusebiu de Nicomidia, care, ca gazdă a sinodului, era justificat să aibă acolo un rol de frunte. Unii învăţaţisocot mai probabilă deschiderea sinodului de către Eustaţius de Antiohia*[10]*.*

La sinod Eusebiu a fost obligat să facă Mărturisirea de credinţă, ca o dovadă a dreptei sale credinţe. Această «Mărturisire» era, de fapt, Simbolul de botez din Cezareea, pe care l-a prezentat ca propriul său Credo[11]*. Excomunicarea lui Eusebiu a fost astfel ridicată cu aprobarea împăratului. Rolul lui la sinod, în redactarea Simbolului de credinţă, n-a putut fi, deci, important şi nici chiar în discuţiile privind sărbătorirea Poştelor, deşi el se ocupase cu probleme de cronologie şi istorie. De altfel, la sinod Eusebiu s-a depărtat de arienii extremişti, fiind prin firea lui un om al compromisului. El socotea, ca şi la începutul crizei ariene, că problema poate fi rezolvată prin concesii reciproce. Pe de altă parte, Eusebiu de Nicomidia ne spune că Eusebiu de Cezareea era condus în controversele bisericeşti mai de grabă de simpatii personale, decît de considerente teologice. Astfel, el a trebuit să se plece în faţa argumentelor lui Alexandru, Athanasie şi a altor teologi şi să semneze hotărîrile sinodului.*

Totuşi, la Niceea Eusebiu a cîştigat, în sensul că i-a fost ridicată excomunicarea Sinodului de la Antiohia şi, în al doilea rînd, l-a cunoscut îndeaproape pe împăratul Constantin, căruia i s-a impus prin erudiţie, elocinţă, talent diplomatic şi spirit de supunere, putînd mai tîrziu să-l

---

10 Moreau, *op. cit.*

11Amănunte despre această *Mărturisire* găsim în scrisoarea adresată de Eusebiu comunităţii din Cesareea; v. Athanasius, *De decretis Nicaenae synodi,* VII, appendix; Socrate, *Hist. eccl.,* I, 8; Theodoret, *Hist. eccl.,* 1,12; cf. Wallace-Hadrill, op. *cit.,* p. 27-28.

influenţeze în politica sa religioasă.

După Sinodul de la Niceea Eusebiu n-a rămas însă fidel hotărîrilor dogmatice semnate acolo. împreună cu Eusebiu de Nicomidia, şi el filoarian, au început lupta pentru îndepărtarea din scaune a ierarhilor ortodocşi, reuşind să înlăture pe Eustaţie de Antiohia (în 330), şiAsklepios de Gaza (în 325 sau 326), pe acesta din urmă, fiindcă ceruse excomunicarea sa la Ancyra. Şisfîntul Athanasie, devenit episcop de Alexandria după moartea lui Alexandru, a avut de suferit din cauza maşinaţiilor lui Eusebiu. Bucurîndu-se de' sprijinul împăratului, a primit de la acesta preşedenţia unui sinod la Cezareea Palestinei în primăvara anului 334, care trebuia să judece pe Athanasie. Deoarece acesta din urmă nu s-a prezentat, sinodul n-a avut loc, dar în anul următor (335), la sinodul convocat de Constantin la Tyr, Athanasie a fost învins prin lucrarea din umbră a lui Eusebiu. Şi după aceea, cînd Athanasie a cerut sprijinul împăratului la Constantinopol şicînd Constantin a convocat pe participanţii de la Niceea pentru a clarifica unele probleme, Eusebiu a făcut parte din partida care se formase la palat împotriva lui Athanasie.

Un alt adversar al lui Eusebiu a fost Marcellus de Ancyra. împotriva lui, Eusebiu a scris lucrări (Contra Marcellum) care trebuiau să arate că învăţătura sa nu era ortodoxă şi să justifice hotărîrea de condamnare a unui sinod la Constantinopol, convocat de Constantin în anul 330 cu episcopii din Pont, Asia, Thraciaşi Moesia. Deşi Eusebiu n-a fost de faţă, opiniile sale au avut un rol hotărîtor în condamnare.

EUSEBIU ŞI CONSTANTIN

Aşa cum am spus, Eusebiu s-a bucurat de o deosebită trecere pe lingă împăratul Constantin. Ca unul care cunoscuse perioada cruntă a persecuţiilorşi daunele imense aduse Bisericii, Eusebiu vedea în Constantin pe omul providenţial, ajuns să reglementeze raporturile dintre Stat şi Biserică. Constantin era, în concepţia lui Eusebiu, trimisul Providenţei divine, întruparea calităţilor de conducător ideal. De aceea, el s-a pus cu totul în serviciul lui Constantin, sprijinind acţiunile acestuia în favoarea Bisericii, scriind lucrări menite să-i glorifice faptele în toate domeniile. Eusebiu a devenit un fel de scriitor de curte al lui Constantin. Glorificarea lui Constantin este făcută mai cu seamă în Vita ConstantinişiLausConstantini (Tricennalia), unde acesta apare ca alesul lui Dumnezeu şi împăratul ideal. Cititorul acestei cărţiişi va da singur seama de modul cum îl vedea Eusebiu pe Constantin, de aceea nu mai stăruim asupra altor amănunte.

OPERA

Aşa cum am spus, din numeroasele lucrări alcătuite de Eusebiu, unele nu ne sînt cunoscute decît după titlu, din fragmente sau din scurte referiri

la ele, ale lui sau ale altora. Ieronim spune că Eusebiu a scris nenumărate volume, dar din ele citează doar o parte[12]. Listele alcătuite mai tîrziu de Fotie în secolul al IX-lea[13], de Nichifor CaUist în secolul al XTV-lea[14]şi de EbedJesu bar Berikha[15]sîntşi ele incomplete. Cu toate acestea, specialiştii moderni au alcătuit un catalog de titluri destul de cuprinzător. Dacă unele lucrări s-au pierdut, totuşi multe s-au păstrat în original sau în traduceri siriace, armene, georgiene ori latine. Pentru unele lucrări s-a putut stabili şi cronologia lot, pentru altele însă nu. Deoarece o înşiruire a lor este dificilă, le vom prezenta aici după conţinutul lor.

S c r i e r i **biblice şi exegetice**

Educat în şcoala lui Pamfil, care la rîndul său moştenise de la Origen preocuparea pentru studiul textului Sfintei Scripturi, Eusebiu a consacrat o bună parte din activitatea sa copierii, stabilirii, prelucrării şi editării Vechiului şi Noului Testament. Strădania aceasta este atestată de multe manuscrise ale Sfintei Scripturi, care poartă numele lui. împăratul Constantin, cunosdnd această preocupare şi renumele şcolii de la Ceza- reea s-a adresat lui Eusebiu cu rugămintea de a-i procura 50 de exemplare ale Sfintei Scripturi «pe pergament de cea mai bună calitate, cu caractere uşor de citit şi într-un format uşor de mînuit, scrise de caligrafi, care-şi cunosc bine meseria şi care să fie de folos la 50 de biserici din Constantinopol» (VC, IV, 36).

1. întrebări şi răspunsuri în Evanghelii (Ilepîx&v ev EuayyeKou; CiynipâxcovxaiAuoeaiv sau IlepîSia<povux<; EuayyeAtQv, după Ieronim), a fost scrisă, după dt se pare, înainte de anul 312 . Lucrarea este un răspuns la întrebările puse de doi clericlşi se împarte în două părţi: prima este ădresată lui *Ştefan* (în două cărţi) şi răspunde la 16 divergenţe din Evanghelii privitoare la neamurile din care se trăgea Mântuitorul şi la copilăria Sa; a doua, este dedicată lui *Marinus* (o singură carte), în care răspunde în patru puncte la divergenţele privitoare la înviere. Din lucrare nu se păstrează dedt fragmente în greceşteşisiriacăşi un rezumat (epitome).

2. Onomasticonul (IlepîTWVTOTUXWVovopcacuvXG>V ev Oeiaypaipfj) alcătuit înainte de anul 331[16][17], sau mai exact între 326-330[18]. Este un fel de dicţionar al locurilor biblice în ordine alfabetică, cu indicaţii geografice şi istorice şi cu denumirea actuală din vremea lui Eusebiu. Foarte apredat, *Onomasticonul* a fost tradus şi în latină de Ieronim, care i-a făcut unele corecturi şi adaosuri. Păstrat în greceşteşilatineşte, el reprezintă un izvor important privitor la topografia Ţării sfinte.

Dar Onomasticonul nu este dedt a patra parte dintr-o lucrare mai mare

12 Hieronymus, *De viris ill.* 81.
13 Photius, *Bibliotheca,* cod. 9, 113, 27, 39, 118, 127.
14 Nichifor CaUist, Hist. eccl., VI, 37.
15 *Ebed Jesu Catal. libr, syr.,* apud I.S. Asemani, *Bibliotheca orientalis,* III, 1, Roma, 1725, p. 18 şi urm.; reprodus de E. Preuschen, în A. v. Hamack, *Geschichte der altchristlichen Literatur,* I, Leipzig, 1893, p. 552.
16 Wallace-Hadrill, op. *cit.,* p. 57.
17 Quasten, op. cit., p. 481.
18 Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.

asupra geografiei biblice alcătuită de Eusebiu la îndemnul episcopului Paulin de Tyr. Cele trei părți s-au pierdut. Ele cuprindeau: 1. O *transpunere în greceşte a denumirilor de neamuri ebraice menționate în Sfînta Scriptură;* 2. O *descriere a vechii Iudei şi a celor 12 triburi;* 3. *Un plan al Ierusalimului şi al templului.*

3. Comentariu la Isaia ('Ynopvnpaxa ei<; 'Hoaîav).

Scrisă probabil după anul 324, adică după înlăturarea lui Liciniu de către Constantin[19], cuprindea 10 sau 15 cărți (după Ieronim, *De virisiU.,* 81, şi Comentariu la Isaia). Considerată pierdută, lucrarea a fost descoperită aproape în întregime pe marginea unui manuscris din Florența (Bibi. Laurentiana, Plut., XI, 4)[20]. în comentariul său Eusebiu este dependent de Origen, pe care-l citează frecvent.

4. Despre sărbătoarea Paştilor (lămurire mistică) (Ilepîrov*năo/a* eoprfig (puarixfjâvaxdcAui(fiq) alcătuită în anul 325[21] sau în 334[22]şijpăs- tratădoar în fragmente. A fost dedicată lui Constantin (VC, IV, 34). In ea se expunea importanțaşisemnificațiaPaştilor la evrei şicreştinişi se condamna obiceiul de a se sărbători o dată cu evreii.

fi. *Comentarii la Psalmi* ('YrcoiivfpaTasic; TOUC; ¥ aApouq), lucrare scrisă după anul 330[23] sau după 335[24]. Este privită ca una din cele mai importante opere exegetice, distingîndu-se prin erudițieşi spirit critic. Ea a fost tradusă de două ori în limba latină şi s-a bucurat de apreciere din partea scriitorilor patristici.

6. *Canoanele evanghelice,* lucrare nedatată, în care Eusebiu a introdus un nou sistem de împărțire a Evangheliilor dispunîndconținutul lor în capitole *(sectiones),* numerotate în continuare, apoi aşezîndu-le în 10 tabele *(canones),* pentru a arăta concordanța dintre ele şi anume: canonul I: texte comune tuturor celor patru evanghelii; II. comune la Matei, Marcu şi Luca; III. comune la Matei, Luca şi Ioan; IV. comune la Matei, Marcu şi Ioan; V. comune la Matei şi Luca; VI. comune la Matei şi Marcu, şiaşa mai departe. Aceste tabele puteau fi folosite împreună cu cifrele secțiunilor (capitolelor) din textele evangheliilor şi dădeau posibilitatea cititorului să găsească uşor pasajele paralele. Sistemul acesta, cunoscut şi sub numele de *Canoanele* sau *Secțiunile lui Eusebiu,* a fost adoptat şi de Ieronim la Vulgata.

7. *Despre poligamie şi despre binecuvîntarea de a avea copii la vechii bărbați iubitori de Dumnezeu* (patru cărți) (IIepvx&v*itățXai*deotpi-*X&v*dvdptov*noXvyaiiiaq*xaî TcoAu7tai5ia<;) Textul lucrării nu ni s-a păstrat, dărsfîntul Vasile cel Mare îl cunoştea, fiindcă face referiri la el (în *De SpiritaSancto,* 29, 72) numind-o: *Dificultăți cu privire la poligamie la cei vechi.* Eusebiu însuşi o citează de două ori: *Preparatio ev angelica,* VEI, 8

19 Bigelmair, op. cit., p. XXXV; Wallace-Handrill, op. *cit,* p. 57.

20 A. Moehle, *Der Jesaia Kommentar des Eusebius von Kaisareia fast vollständig wieder aufgefunden,* Zeitschrift fur die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, 33, 1934, p. 87-89. ,

21 Wallace-Hadrill, *op. cit., p.* 57.

22 Bigelmair, *op. cit., p.* XXXVII.

23 Idem, *ibidem,* p. XXXV.

24 Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.

şi*Demonstratio evangelica,* I, 9. în lucrare se arată motivele pentru care creştinismul nu poate admite poligamia şi se recomandă o singură căsătorie, iar clerului cumpătarea şi castitatea.

Scrieri apologetice

Angajarea sa activă în societatea timpului, necesitatea de a apăra credințacreştină împotriva atacurilor filosofilor şipolemiştilorpăgîni, l-au determinat pe Eusebiu să desfăşoareşi o amplă activitate apologetică. Folosind experiențadobîndită de apologeții de dinaintea lui şibazîn- du-se pe imensele sale cunoştințe de literatură şi istorie antică Eusebiu a dat lucrări de mare valoare, în care a scos în lumină superioritatea religiei creştinefață de principalele religii din trecut, acestea fiind în concepția sa doar o pregătire pentru creştinism.

1. *Introducere elementară generală la Evanghelie* a fost compusă înainte de preluarea funcției sale de episcop[25]şi cuprindea 10 cărți, din care s-au păstrat doar cărțile 6-9 şi alte rare fragmente. în partea â doua se expun, sub titlul *Eclogaeprofeticae* texte mesianice din Vechiul Testament, precum şi interpretări ale lor[26]. Lucrarea trebuia să servească de introducere la marea operă apologetică în două părți: *Preparatioevan- gelica*şi*Demonstratio evangelica.*

2. *Preparatio evangelica* (EuayyeA.iK'nTiponapaoxeufi) compusă în 15 cărți (păstrate incomplet) după anul 314[27] sau după altă opinie în 315[28]sau între 312-318[2930] cu scopul de a combate politeismul păgînşi a arăta superioritatea religiei iudaice ca pregătire pentru Evanghelie. In acelaşi timp ea arăta iudeilor că împlinirea profeților Vechiului Testament s-a făcut prin întruparea lui Iisus Hristos.

3. *Demonstratio evangelica* (EuocYyeAixr) âuoâei^n;), compusă după lucrarea precedentă şi înainte de Sinodul de la Niceea, este o apărare a creştinilor în fața evreilor, care le reproşau că nu respectă legea iudaică, dar îşi atribuie promisiunile care au fost făcute poporului ales. Lucrarea arată că Vechiul Testament are o valoare universală, nu este circumscrisă la evrei, iar împlinirea profeților se face în cadrul religiei creştine. Profețiile privitoare la Hristos se referă la Logosul întrupat şi se realizează în El. Din cele 20 de cărți, dt cuprindea lucrarea, au mai rămas doar 10 şi fragmente din a 15-a.

4. *Theophania* (Ilepî 0eo<pavîa<; - Despre arătarea lui Dumnezeu în trup) nu se ştiednd a fost compusă: după anul 324, dnd Constantin-a devenit singur conducător al imperiului, în jurul anului 333[31] sau după anul 337[32]. Ea ar fi ultima dintre scrierile apologetice ale lui Eusebiu. Din textul original grec s-au păstrat numeroase^ fragmente, dar lucrarea o avem în întregime într-o

25 După Wallace-Hadrill, *ibidem,* înainte de 303.

26 După Eduard Schwartz, *Eusebios,* P. W. şi Bigelmair, op. *cit.* p. XXXVIII, probabil identică cu *Preparatio ecclesiastica* şi *Demonstratio ecclesiastica,* lucrării menționate de Fotie. Wallace-Hadrill, *op. cit.,* p. 57 consideră lucrarea aparte şi compusă între anii 303-312.

27 Quasten, op. cit., p. 466.

28 Bigelmair, op. *cit.,* p. XXXIX.

29 Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.

30 Quasten, op. *cit., p.* 470.

31 Bigelmair, *op. cit.,* p. XL.

32 Wallace-Hadrill, op. *cit.,* p. 58.

traducere siriacă. în primele trei cărți se tratează despre Logos, în general, despre revelarea Sa în creație, în sufletul omului, în păstrarea universului, dar mai ales în Hristos; cartea a IV-a aduce dovezi din Vechiul Testament despre dumnezeirea lui Iisus Hristos, iar în a V-a se critică cei care îl socotesc pe Hristos un înşelător sau magidan (se reproduce, de fapt, cartea a ni-a din *Demonstratio evangelica).*

5. *împotriva lui Porfirie.* Eusebiu a scris (între 303-312) această lucrare în 25 de cărți, dispărute complet, împotriva cunoscutului filozof neoplatonic de la sfîrşitul secolului al III-lea, care publicase o lucrare importantă intitulată: *împotriva creştinilor.* Se pare că Eusebiu a combătut, în special, acele părți din lucrarea lui Porfirie în care acesta pretindea că există contradicții în Evanghelie cu privire la genealogia Mîntuito- ruluişi la înviere.

6. *împotriva cuvintelor lui Hierokles în favoarea lui Apollonius de Tyana* (IlpogtoOgurcep 'ATtoAAomoutouToavetog 'IepoxAeougAoyoD<;). Hierokles a fost, se pare, guvernatorul provinciei Bithynia în jurul anului 307 şi scrisese o lucrare intitulată: *Cuvinte iubitoare de adevăr adresate creştinilor,* în care susținea că magicianul Apollonius din Tyana poate fi comparat cu Iisus Hristos şi că a fost chiar mai mare dedt El. Lucrarea lui Eusebiu a fost compusă probabil între anii 311-313 sau chiar mai devreme [33]şi este un mic tratat descoperit în Codex Arethas de la Paris.

Scrieri dogmatice

în această categorie se înscriu: 1. *Apărarea lui Origen,* alcătuită împreună cu Pamfil (v. mai sus p. 8), 2. *Contra lui Marcel episcop de Ancyra (KatăMafociMovrcvAyxvpagbnoxcmov),* scrisă după anii 335 sau 336 (dnd a avut loc la Constantinopol sinodul arian, care l-a condamnat pe acesta), cu scopul de a justifica din punct de vedere doctrinar hotărîrile sinodului şi 3. *Despre theologia bisericească* (Ilepirfj<; ExxArioiacmxfj<; OeoAoYiag). Alcătuită în trei cărți către anul 337[34] ea este dedicată episcopului arian *Flacillus de Antiohia.* în ea se continua şi aprofunda critica la adresa lui Marcel, pe care-l acuza de sabelianism. Dar doctrina despre Logos, expusă de Eusebiu, nu este ortodoxă, d plină de idei subordina- ționiste. Fiul nu este de aceeaşi natură cu Tatăl, ci produsul voinței sale libere, iar Duhul Sfînt este creația Fiului. în duda acestor idei eretice lucrarea s-a păstrat în întregime.

Discursuri şi predici

în activitatea sa atît de bogată Eusebiu a rostit discursuri şipredid, din care însă nu ne-au rămas dedt foarte puține. Discursul cel mai important, care ni s-a păstrat, este cel rostit de Eusebiu la aniversarea a 30 de ani de domnie a împăratului Constantin în anul 336 *(Adyogncoamamjpixo Q);* el este cuprins şi în volumul de față şi va fi analizat mai departe, p. 50 şi urm. Lui i se adaugă Discursul rostit de Eusebiu la Ierusalim cu prilejul sfințirii Bisericii SfîntuluiMormînt (şi el cuprins în volumul de față, p. 57 şi urm.)- Despre alte

33 Quasten, op. *cit.,* p. 472; după Wallace-Hadrill înainte de 313, *ibidem,* p. 57.
34 Wallace-Hadrill, *op. cit.,* p. 57 o pune în anul 335.

discursuri nu avem dedt referiri indirecte. Astfel, Eusebiu însuşi spune (VC, I,) că el a rostit şi. *Discursul festiv la aniversarea a 20 de ani de domnie a lui Constantin.* în schimb, aşa cum am spus, Eusebiu n-a ţinut discursul inaugural în faţa împăratului cu prilejul deschiderii Sinodului I ecumenic de la Niceea (325), ci acest lucru a fost făcut de Eusebiu de Nicomidia, de Eustaţie al Antiohiei ori de Alexandru al Alexandriei. Cum s-a arătat mai înainte, Eusebiu se afla la sinod într-o situaţie destul de dificilă, din cauza excomunicării care fusese pronunţată la Sinodul de la Antiohia şi apoi de la Ancyra.

în categoria predicilor unii învăţaţi[35] *încadrează Cuvîntareaţinută de Eusebiu în anul 316 cu prilejul sfinţirii Bisericii din Tyr (Hist. e'ccl. X, 4, 1) şi o alta Despre martirii din Antiohia.*

Scrisori

Deşi Eusebiu trebuie să fi purtat o bogată corespondenţă, el care a fost atît de angajat în disputele doctrinare ale timpului şi avea legături cu personalităţi de seamă ale imperiului, totuşi nu ne-au rămas de la el dedt trei scrisori: *Scrisoarea către Flacillus* (v. mai sus p. 16), de la începutul lucrării *De ecclesiasticatheologia,* cea *Către Carpianus,* un fel de introducere la *Canoanele evanghelice*şi cea adresată *Comunităţii sale din Cezareea,* la sfîrşitul lucrărilor Sinodului I ecumenic de la Niceea, în care explica poziţia adoptată de el la sinod. Deoarece nu ni s-au păstrat actele Sinodului I ecumenic, această scrisoare este un document important asupra dezbaterilor care au avut loc şi asupra poziţiilor oscilante ale lui Eusebiu.

Există menţiuni despre alte scrisori trimise de Eusebiu unor personalităţi ale timpului, de pildă lui Alexandru al Alexandriei, căruia i-a scris cel puţin de două ori pentru a-l apăra pe Arie, apoi a trimis o scrisoare, în timpul Sinodului de la Niceea, episcopului *Euphrantion de Balanea în Syria,* în care «nu ezita să spună că Hristos nu este Dumnezeu adevărat»; în fine, o scrisoare adresată Constanţiei, sora lui Constantin, în care Eusebiu apără punctul de vedere că aceasta nu face bine procurîndu-şi icoana cu chipul Mîntuitorului. De aici se vede tendinţa sa iconoclastă, combătută de ortodocşi în timpul disputelor iconoclaste (Nichifor Mărturisitorul şi Sinodul VII ecumenic de la Niceea; v. mai sus, p. 6).

Lista de lucrări a lui Eusebiu este mult mai mare, ea incluzînd titluri care se încadrează în toate categoriile, dar despre ele se ştie foarte puţin, uneori doar titlul sau simple fragmente. Nu intenţionăm să facem o prezentare exhaustivă a lor, ci trecem să vorbim mai degrabă de:

Scrierile istorice

Printre cele dinţii lucrări se numără 1. *Cronica,* alcătuită poate chiar înainte de anul 303[36], în jurul acestui an[37] sau chiar în acest an[38]. Prima parte este o expunere a istoriei chaldeienilor, asirienilor, evreilor, egiptenilor şi a romanilor, iar a doua constă din tabele cronologice dispuse în coloane paralele (xpovtxoîxavoveţ), însoţite de menţiuni privind cele mai importante

35 Quasten, op. *cit.,* p. 484.
36 Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
37 Quasten, op. cit., p. 442.
38 Bigelmair, op. cit., p. XLI.

evenimente din istorie, mai cu seamă din Vechiul Testament. Eusebiu pune începutul lucrării în anul naşterii lui Avraam (2016-2015 î. Hr.), iar sfîrşitul în anul 303. Forma originală a lucrării s-a pierdut aproape în întregime şi ceea ce ni s-a păstrat este o prelucrare făcută de altcineva, care o duce pînă în anul 325. Partea a Il-a a acestei prelucrări, păstrată într-o traducere armeană din secolul al Vl-lea, a fost tradusă în latină de Ieronim şi continuată pînă în anul 378, anul morţii împăratului Valens. Sub această formă *Cronica* a influenţat istoriografia Evului Mediu.

2. *Despre viaţa lui Pamfil* (IlepiTOÎ5 pîouIIccp<pi/lou) în trei cărţi, din păcate toate pierdute. Lucrarea a fost scrisă după moartea lui Pamfil[39].

3. *Istoria bisericească* (’ExxXriovaaTixf) ioxopîa) este opera cea mai importantă a lui Eusebiu. Ea îşi are rădăcinile în *Cronica*şi într-un anumit fel este o continuare a ei. Eusebiu expune istoria creştinismuluiînce- pînd cu vremea apostolilor şipînă în timpul său; lucrarea a cunoscut, se pare, patru ediţii în cursul anilor 312/313, 315, 317, 323 sau curînd după acesta (324)[40]. De fiecare dată însă lucrarea a primit modificări sau a fost lărgită. La început a avut doar opt cărţi, ca la sfîrşit să ajungă la 10. Valoarea istoriei bisericeşti constă în mulţimea faptelor relatate, extrase dintr- o mulţime de scrieri ale Bisericii primare (vezi volumul XIII din această colecţie, care cuprinde această lucrare).

4. *Despre martirii din Palestina (lied* mv *evTlaĂoaanvrjpaptvprjoăvzw),* lucrare realizată prin anii 311[41][42] sau 313 , în care ni se prezintă persecuţiile dintre anii 303-311 într-o regiune cunoscută direct de autor. între cei 83 de martiri, de care vorbeşte Eusebiu, un loc de frunte îl ocupă Pamfil, prietenul său şi conducătorul Şcoliişi Bibliotecii din Cezareea Palestinei. La aceştia s-a adăugat numărul şi mai mare al mărturisitorilor: «Este cu neputinţă să expui mulţimea nenumărată a celor cărora li s-a scos mai întîi cu sabia ochiul drept, apoi le-a fost ars cu focul, în plus au rămas paralizaţi de piciorul stîng, fiindcă le-a fost arsă cu fierul roşu încheietura genunchiului, după care au fost condamnaţi să lucreze în minele de cupru din provincii şi nu atît în vederea muncii, cît mai cu seamă pentru a fi maltrataţişichinuiţi» *(Hist. eccl.* VIII, 12, 10). Lucrarea este inclusă în voi. XIII din această colecţie.

5. *Culegere de vechi acte martirice,* lucrare pierdută, dar la care Eusebiu se referă de mai multe ori. în ea Eusebiu va fi adunat mult mai multe documente dedt cele pe care le citează în Istoria bisericească. Pare să fi fost scrisă înainte de anul 313.

Volumul de faţă cuprinde patru lucrări istorice legate între ele prin subiect şi care în cursul timpului au fost, în general, publicate împreună:
1. *Viaţa lui Constantin; 2. Discursul adresat adunării sfinţilor; 3. Discursul rostit de Eusebiu la aniversarea a 30 de ani de domnie a împăratului Constantin (Tricennalia); 4. Discursul rostit de Eusebiu cu prilejul sfinţirii Bisericii SfîntuluiMormînt de la Ierusalim.*

39 După Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57 între 311-313.
40 Bigelmair, p. XLI şi Quasten, op. cit., p. 445.
41 Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
42 Bigelmair, op. cit., p. XLII.

VIAȚA LUI CONTANTIN

1. *Viața lui Constantin,* cunoscută în mod obișnuit după denumirea latină *Vita Constantini* sau *De vita Constantini* nu este de fapt o expunere amănunțită a vieții și faptelor împăratului ori a evenimentelor din timpul său, ci o lucrare panegirică, adică un elogiu adus de Eusebiu lui Constantin cel Mare, omul în care acesta vedea pe trimisul lui Dumnezeu pentru a scăpa Biserica de persecuții, pe cel care a întrupat realizarea celor mai scumpe idealuri ale creștinilor. De aceea un învățat modem[43] propunea ca titlul grecesc al lucrării Ei<; xov (îîovxoupccxccpiouKoovoxavxwouPaaiAeax; = [(Cuvînt) despre viața fericitului împărat Constantin] să fie tradus cu *Reflexiuni asupra vieții lui Constantin.* De fapt, titlul exact al lucrării nu se cunoaște, deoarece partea ei de început a suferit modificări în cursul timpului. Specialiștiisînt de părere că el trebuie recunoscut în cuvintele cu care începe cartea I-a și anume *Evoeftiovrov na/Mpîkyv dg rovPîovrovpaxapiovKGMKCCVZÎVOVfîaoiĂEGjg(Xdyog ă)= Cuvîntul I (cartea I-a) al lui Eusebiu al lui Pamfil despre viața fericitului împărat Constantin.* Atît titlul adevărat al lucrării, dtși caracterul ei ar reieși, de asemenea, din ceea ce spune Fotie în lucrarea sa *Biblioteca: EvoepîovrovIlapxpîksurj „EigKojvoumîvov*rov/*utyavfiaoiĂea" tyxquiocaixr) znpâpipkx; = Lucrare enco- miastă în patru cărți a lui Eusebiu despre viața marelui împărat Constantin.*Așastînd lucrurile, scrierea *EigrovpîovKuvozavzîvou* n-ar trebui privită ca viața lui Constantin *(BîogKojvotccvzîvov),* ci ca o lucrare *Despre viața lui Constantin*[44]*,*întrudt ea nu este o biografie amănunțită, ci un *encomion.* Istoricul bisericesc Socrate *(Hist. eccl.* I, 1) folosește-i el cuvintele *dg rovpîov*șinumește lucrarea *bptwfiiw.* La începutul sumarului capitolelor de la prima carte întîlnimiarăși o titulatură deosebită: *KapaAaia zeu nara dsbvpîov iov /uaxapîovKovotavzîvovPamMojg = Capitolele (cărții) despre viața plăcută lui Dumnezeu a fericitului împărat Constantin.* Dar aceasta nu poate fi decisivă pentru stabilirea titlului exact, deoarece sumarul capitolelor fiecărei cărți nu aparțin lui Eusebiu, ci unui autor posterior[45].

întreaga lucrare a lui Eusebiu cuprinde patru cărți. *Prima carte* începe cu o lungă introducere (1,1-11) în care se expun scopul și maniera lucrării, se continuă apoi cu o prezentare asupra amintirii lui ConstantiusChlorus, tatăl lui Constantin, în care se inserează șicîteva amănunte despre tinerețea lui Constantin, pînă la preluarea conducerii imperiale (I, 12-24). După amintirea pe scurt a unor victorii repurtate de Constantin asupra barbarilor și britanilor (I, 25), Eusebiu vorbește de înlăturarea lui Maxentiu de la Roma și despre unele măsuri în favoarea creștinismului în Apus (I, 26-47). Victoria asupra lui Maxențiu a obținut-o cu ajutorul lui Dumnezeu, pentru că s-a pus sub patronajul crucii, care i s-a arătat pe cer. Este, de fapt, descrierea viziunii lui Constantin, care a contribuit la convertirea sa (I, 28). După sărbătorirea a zece ani de domnie (I, 48), Constantin își îndreaptă privirile spre orient, unde Galeriu, MaximinDaiași Liciniu persecută pe creștini (I, 49-59).

Cartea a doua prezintă războaiele dintre Constantin șiLiciniu, încheiate

43 W. Tefler, *Author's Purpose,* p. 157.
44 Heikel, *Eusebius Werke I,* p. XLV.
45 Idem, *op. cit.,* p. XLV; Winkelmann, *Leben Konstantins,* p. XLVI-XLIX și mai departe în această lucrare, p. 28-29.

cu victoria celui dintîi, ca urmare a ajutorului dat de Dumnezeu (II, l-19); după victorie Constantin dă o serie de decrete în favoarea creştinilor (I, 20-60). între timp izbucnesc la Alexandria neînţelegerile doctrinare dintre episcopul Alexandru şi preotul Arie în legătură cu dumnezeirea Fiului lui Dumnezeu. Pentru a rezolva această dispută Constantin scrie acestora cu rugămintea de a aplana neînţelegerile, care nu pot aduce nimic bun Bisericii şi Statului. Purtătorul scrisorii şi mediatorul în această problemă este vestitul episcop Hosius de Cordoba, un apropiat consilier al lui Constantin (II, 61-73).

Cartea a treia începe cu o paralelă între împăratul creştin Constantin, care s-a pus sub patronajul crucii, şiceilalţiîmpăraţi persecutori (III, l-3). Urmează relatarea despre Sinodul I ecumenic de la Niceea (325), care a formulat normele de unitate dogmatică şi de sărbătorire a Paşte- lor. Aceasta a reprezentat o victorie pentru împărat şi a prilejuit sărbătoriri legate şi de împlinirea a 20 de ani de domnie (III, 4-24). în orient (Palestina), Constantin şi mama sa Elena au construit biserici, au dat dispoziţii să fie distruse templele păgîne (III, 25-59); totodată intervine în viaţa internă a Bisericii pentru soluţionarea depunerii din scaun a lui Eustaţie, patriarhul Antiohiei, cauzată de arieni (III, 60-63). El dă în legătură cu aceasta şi un decret împotriva ereticilor (III, 64-66).

Cartea a patra are mai puţină unitate dedt celelalte. Ea începe cu relatarea unor fapte făcute de Constantin în folosul statului (IV, l-7) şi cu o scrisoare adresată regelui persan Sapor I, în care se ocupă şi de soarta creştinilor din afara imperiului (IV, 8, 14). Constantin este arătat apoi ca un om foarte credincios, care îşi petrece timpul rugîndu-se, dînd norme de sărbătorire a zilei Duminicii şi a altor sărbători, oprind cultele păgîne, ţinînd discursuri şipreocupîndu-se de procurarea de Biblii pentru bisericile din Constantinopol (IV, 15-39).

în prezentarea despre ultimii ani de viaţăşi de domnie punctul culminant al realizărilor sale îl formează sfinţirea Bisericii Sfîntului Mor- mîntşi aniversarea a 30 de ani de domnie. Dar aceste evenimente sînt tulburate de noi dispute teologice, care au dus la convocarea unui sinod la Tyr. Amănunte despre acest sinod, în care Sfîntul Athanasie a fost acuzat de arieni, cunoaştem destul de puţine de la Eusebiu, şi el filo-arian; de fapt, el se mulţumeşte să reproducă o scrisoare a lui Constantin către participanţi, cu îndemnuri de pace şi unitate (IV, 40-47). Următorul capitol prezintă informaţii despre cei trei fii ai împăratului, pe care Constantin i-a învăţat să domnească în frica lui Dumnezeu, despre starea sănătăţii sale la 63 de ani de viaţă, îngăduinţaşi mărinimia sa, care n-a fost bine înţeleasă de unii, despre o solie şi daruri venite de la indieni, un război pornit împotriva perşilor, în care el era însoţit de episcopi şi de un cort în formă de biserică, despre zidirea Bisericii Sfinţilor Apostoli din Constantinopol, ce avea să-i fie loc de înmormîntare. Ultimele capitole se ocupă de botezul şi moartea lui Constantin la Rusaliile din anul 337, de înmor- mîntarea sa în Biserica Sfinţilor Apostoli, succesiunea la tron prin Con- stanţius, în partea orientală a imperiului, de cinstirea sa după moarte, subliniindu-se faptul că el a fost cel mai credincios dintre toţiîmpăraţii romani (IV, 48-75).

Scopul şi genul lucrării reies din lunga introducere făcută de Eusebiu. Autorul doreşte să povestească unele lucruri, care să poată fi pe măsura fericirii de care s-a bucurat bărbatul acela, să-i facă un portret alcătuit din

cuvinte vrednice de geniul lui şi de faptele plăcute lui Dumnezeu. Fiindcă ar fi de mare ruşine ca amintirea lui Nero şi a altor tirani, încă şi mai cumpliți, mai nelegiuiți şivrăjmaşi lui Dumnezeu, să fi aflat oameni care să aştearnă în scris faptele lor urîte, înzorzonîndu-le şifăcîndu-le loc în cărți groase de istorie, iar noi să trecem sub tăcere pe aceia care şi-au dus viața după preceptele Evangheliei. Autorul se simte, deci, obligat să ia această sarcină, deoarece el a avut privilegiul să cunoască pe împărat şi faptele lui bineplăcute lui Dumnezeu, ori relatarea virtuților şi nobilelor sale acțiuni ar putea îndemna şi pe alții să săvîr- şească binele şi să progreseze în dragostea față de Dumnezeu; consemnarea unor istorisiri atît de plăcute lui Dumnezeu nu va rămîne fără ecou, spune Eusebiu, ci va prilejui tuturor celor cu o bună aşezare sufletească o lectură cît se poate de folositoare. Autorul nu va înfățişa însă toate faptele sale de arme, biruințele ori triumfurile împăratului, legile date în folosul supuşilor şi alte fapte de bine, ci se va opri asupra acelor care au fost plăcute lui Dumnezeu (rănpo<; -covfreoipiArj ou vxeîvovxa (Mov Xeyeiv te xaîypa-<peiv). Cum însă acestea sînt nenumărate, el va alege dintre ele doar pe cele cunoscute, care vor fi mai de folos şi vrednice a fi amintite pentru urmaşi; pe acestea le va povesti pe scurt, fiindcă prilejul favorabil este să laude în fel şi chip pe fericitul împărat, lucru cu neputință mai înainte de moartea unui om, din cauza nenumăratelor întorsături ale sorții (VC, I, 10-11). Lucrarea trebuie să aibă, deci, un scop moral-edificator, să reprezinte o glorificare a împăratului. Sublinierea caracterului encomiastic, făcută mai întîi de Socrate *(Hist. eccl.,* I, 1 , 2) şiFotie*(Bibliot- heca,* Cod. 127) reprezintă o caracteristică esențială a lucrării. De fapt, Eusebiu a respectat pe o bună parte a lucrării sale regulile utilizate la encomionul în proză, mai ales în ce priveşte amplificarea meritelor personajului prezentat şi în lăsarea la o parte a aspectelor sale negative. în vremea în care trăia Eusebiu, aceste reguli fuseseră expuse de retorul Menandru, într-un tratat intitulat flacnAixoQ*Xoyoq* = panegiric împărătesc şi este posibil ca autorul Vieții lui Constantin să-l fi cunoscut. Sfatul cel meii important dat autorilor era ca ei să aibă în vedere *amplificarea* (ai)^- aic;) faptelor de glorie, lăsarea la o parte a celor negative. Aşa se explică de ce Eusebiu păstrează tăcere asupra slăbiciunilor şi păcatelor lui Constantin, iar pe de altă parte, proslăveşte meritele sale.

în *Introducere,*Menandru sfătuia pe autori ca ei să vorbească de greutatea nemăsurată a sarcinii pe care şi-o iau, de incapacitatea lor de a-i face față, dar şi de necesitatea realizării ei. El le dădea sfatul să spună că, poate, numai Homer, Orfeu sau muzele (Kalliope) ar putea vorbi în chip corespunzător de tema aleasă. Eusebiu însă, care era creştin, adaptează aceste norme, zidnd că numai Dumnezeu ar putea să laude după cuviință pe Constantin (I, 2, 9).

In ceea ce priveşteconținutul de bază al lucrării Menandru recomanda să se vorbească despre patrie (rtoapu;), oraşul natal (TCO/UC;), poporul (c&voc;) sau neamul (yevog) din care se trăgea subiectul operei, eventual de unele întîmplări miraculoase apărute la naştere(TCCTtepîrfj<; yevTjacooc;), de înfățişarea fizică (*xa*uepîxfjc; (puoeox;), despre educația primită (cevoapoipij), dacă de pildă crescuse într-un palat imperial sau a preluat de timpuriu conducerea, de copilărie (rccaSeta), de calitățilesufleteşti (cpuoii; rffc (puxrte)-

Din toate acestea Eusebiu se opreşte doar la cîteva, deoarece fie nu le

cunoştea, fie ele nu se aplicau la persoana lui Constantin. De pildă, el vorbeşte laudativ doar despre tatăl său ConstanţiusChlorus (I, 13 şi urm.), menţionează frumuseţea tinerească şi robusteţea fără egal a lui Constantin (1,19, III, 10), calităţile sufleteşti (1,19, 20), faptul că de tînăr a crescut la palatul lui Diocleţian (1,12,19). Un alt punct important al conţinutului de bază al lucrării era, după recomandările lui Menandru, înfăţişarea faptelor *(■np&^eiq)* războinice şi păşnice, ordonate după fiecare virtute în parte. Eusebiu nu respectă însă acest principiu, ci le prezintă în ordine cronologică, abătîndu-se, astfel, de la regulile stricte ale encomionului şi apropiindu-se mai degrabă de ale biografiei. în felul acesta autorul utilizează procedee întîlnite la biografiile antice ca acelea ale lui Plu- tarh sau Philon[46]. Războaiele sînt prezentate fără descrierea amănunţită a luptelor, aşa cum cereau regulile retoricii, ci mai degrabă cu rezultatele lor, câştigate ca urmare a calităţilor sale militare (<xv6peîa, <pp6vr|oi<;), dar
mai cu seamă prin ajutorul lui Dumnezeu, ajutor dat pentru evlavie (euoePeioc; I, 11, 25 şi urm; II, 3 şi urm.; TV, 5). In felul acesta războaiele sînt privite printr-o prismă creştină-teologică. Norocul, soarta (xux'n), socotite altădată ca determinante în cîştigarea luptelor, sînt înlocuite aici cu ajutorul lui Dumnezeu.

După cîştigarea războiului, suveranul trebuia, după recomandările lui Menandru, să fie prezentat ca un om plin de dreptate şiclemenţăfaţă de învinşi, bun conducător, administrator, legislator în scopul de a asigura bunul trai al supuşilor (qnA.ocvâ'pcDiua). Eusebiu laudă dreptatea şiclemenţa manifestată de Constantin faţă de Liciniuşi partizanii săi (II, 13, 14, 15), omenia ((piAavOpcouîa I, 43, II, 13-15, 44, IV, 1, 4, 25, 26), opera sa de conducător (II, 44), administrator (IV, 2, 3) şi legislator (IV, 26) . în loc de a face elogiul împărătesei (PaaiAlooa), Eusebiu laudă pe mama lui Constantin (III, 41 şi urm.). Frecvent se vorbeşte de fericirea care domnea în imperiu, abundenţa bunurilor materiale şi spirituale, de rugăciunile pe care le înălţau lui Dumnezeu supuşii, pentru a da împăratului şi fiilor săi lungime de zile. Eusebiu vede mai ales înţelepciunea ((ppâvriaig) împăratului în faptul de a-şi fi ales ca protector pe Dumnezeul creştinilor. Neur- mînd întru totul tipicul retorului Menandru pentru realizarea unui panegiric (encomion) imperial, Eusebiu crează un tip nou creştin de astfel de lucrare.

O altă deosebire faţă de normele lui Menandru este faptul că Eusebiu include în cadrul documentării sale mărturii (scrisori şi acte oficiale), care arată formaţia sa de istoric. Scrisorile sînt adresate sinoadelor, diverselor comunităţi sau personalităţi din imperiu (unele chiar lui Eusebiu însuşi: II, 46, III, 61, IV, 35, 36) şisînt prezentate *in extenso* sau chiar în rezumat (III, 22, 23, IV, 25-27). Actele oficiale (edictele) reglementează probleme generale ale vieţii din imperiu şisînt ca şi scrisorile de o mare valoare documentară şi istorică[47][48].

Prin aceste caracteristici speciale, pe care le-am relevat, şi altele nemenţionate aici, lucrarea *De vita Constantini* a lui Eusebiu nu este nici biografie^ nici panegiric în adevăratul sens al cuvîntului. Ea are ceva din ambele. în plus, în ea se află, ca un catalizator al acestora, idealizarea

46 Winkelmann, op. *cit.,* p. L.

47 Farina, Impero e imperatore, p. 21.

48 O analiză a valorii scrisorilor, cu traducere şi comentarii bogate a făcut Heinz Kraft, *Konstantins religiose Entwicklung,* p. 160-261.

personajului, căci Eusebiu ne prezintă nu numai aspecte din viaţa lui Constantin, ci şi figura sa de împărat ideal, care să fie model pentru urmaşi. *Amplificatio* (au£r|ai<;) din recomandările lui Menandru este depăşită aici, ia forma unei transfigurări, a unei supranaturalizări în sens creştin a tot ceea ce a făcut împăratul.

Eusebiu a fost prin excelenţă istoric, el nu avea nici talent, nici pregătire oratorică, de aceea lucrarea *De vita Constantini* nu este considerată o reuşită a genului. Ea este, în plus, prea mare şi încărcată cu lucruri care nu sînt necesare. Laudele aduse lui Constantin au părut exagerate unor învăţaţişi i-au determinat să-l socoată pe Eusebiu ca «cel mai dezgustător dintre panegirişti»[49].

Conţinutul lucrării, uneori prea amănunţit, alteori prea neprecis, ca şi orientarea pro-ariană a autorului au făcut ca *Viaţa lui Constantin* să nu devină un model pentru biografiile creştineşi să nu aibă o răspîndire prea mare. Capitolul referitor la faptele împăratului şi cel final cuprind inegalităţi, goluri, omisiuni, ceea ce face impresia că materialul a fost adunat în grabă şi a rămas insuficient prelucrat.

Autorul şi autenticitatea lucrării

Există o literatură foarte bogată în care a fost dezbătută problema dacă Eusebiu a fost autorul întregii lucrări sau doar al unei părţi (a unui nucleu), completată mai apoi de alţii, şi, de asemenea, dacă ştirile sale sînt sau nu veridice.

Problema autorului a fost pusă chiar din secolul al XVII-lea de către JacobusGothofredus, care considera că Eusebiu nu poate fi autorul lucrării, deoarece în cartea a IlI-a, cap. 48 se vorbeşte de statuile Bunului Păstor expuse în Constantinopol, în for, pe lîngăfîntîni, ori această relatare n-ar putea proveni de la un om cunoscut pentru atitudinea sa iconoclastă[50]. Pe aceeaşi linie de gîndire se plasează şiJoannesGeorgiusDorscheus[51], care în 1653 atrăgea atenţia asupra faptului că Fericitul Ieronim nu menţionează în catalogul lucrărilor lui Eusebiu şi*De vita Constantini*[52]. Ceva mai tîrziu, dar în acelaşi mod, Christoph Sand[53]afirma cam aceleaşi lucruri, propunînd ca autor pe Macarie de Ierusalim. TotuşiChristoph Sand relevă că lucrarea conţine (III, 58, 59, IV, 33, 36) şiindicaţii care ar pleda pentru Eusebiu.

învăţaţiimenţionaţi mai sus făceau afirmaţii de felul acesta în studii care nu priveau direct cartea *Viaţa lui Constantin.* în aceeaşi vreme cu ei însă HenricusValesius (Henri Valois) scotea pentru timpul de atunci (1659) o ediţie excelentă a textului lucrării şi, cunoscând bine problemele, combătea ipotezele lui Gothofredusşi ale celorlalţi în privinţapaternităţiieusebiene. Sprijinit şi de

---

49 Jacob Burckhardt, *Zeit Konstantins, p.* 223, 242, 250; Winkelmann, *op. cit.,* p. LII-LIII.

50Jacobus Gothofredus, Philostorgius, Hist. eccl., Dissertationes, Geneva, 1643, p. 273; idem, Opuscnla varia, Geneva, 1654: De interdicta Christianorum cum Gentilibus Communione Epistola, p. 37.

51 Georgius Dorscheus, *Exercitationes ad Concilium Nicenum I,* Strasbourg, 1653, p. 3.

52 Faptul că Ieronim nu menţionează VC în catalogul lucrărilor lui Eusebiu nu poate constitui un argument împotriva autorului ei; v. Winkelmann, *Echtheitsfrage,* p. 405-412.

53 Christoph Christophori Sandii Nucleus Historiae Ecclesiasticeae, Exhibitus in Historia Arianorum, Koln, 1676, p. 48.

LenainTillemont, care aducea ca argument hotărîtor lucrarea *Viața lui Constantin* (III, 61) şi cele afirmate de Fotie, Valesius conchidea, pe baza datelor aflate la Socrate şiFotie (Bibi. cod. 127), că lucrarea este a lui Eusebiu şi reprezintă un «veritablepanegyri- que», terminat după moartea lui Constantin, poate în 338 sau imediat după aceea. Informațiile pe care le conținesînt veridice, deoarece Euse- biu a avut prilejul să se întrețină chiar cu împăratul. Totodată Valesius surprinde în textul lucrării unele inadvertențe, cum ar fi, de pildă I, 47, unde se vorbeşte de moartea lui Maximianusşi I, 48 - II, 18, cuprinzînd relatarea despre războaiele lui Constantin cu Liciniu din anii 314 şi 324.

în epoca modernă şi contemporană discuțiile au continuat şi mai intens. Jakob Burckhardt a fost primul critic care a exprimat cuvinte aspre la adresa lucrării *Viața lui Constantin.*Poziția adoptată de el a avut mare ecou în cercetările ulterioare. Burckhardt considera că Eusebiu a fost un teolog important şi un cercetător sîrguindos, dar el n-a avut prea mult spirit critic; totuşi nu-i lipsit de valoare, deoarece a fost un contemporan al evenimentelor. Lucrarea în discuție însă nu poate fi utilizată ca izvor de seamă, deoarece conține prea multe denaturări, treceri sub tăcere, tăinuiri, ficțiuni. Eusebiu ar fi fost un ipocrit, cel mai dezgustător panegirist care a falsificat complet imaginea lui Constantin pentru a-l face exclusiv conducător creştinşi un model pentru alții[54].

Influențat de Burckhardt, *Amedeo Crivellucci* spune şi el că Eusebiu n-a prezentat un Constantin adevărat, ci un «imperatoremodello», de aceea lucrarea ar fi fără viață, monotonă, de neutilizat. în plus, el supune analizei unele edicte şi scrisori (II, 24-42, 48-60, III, 64 şi urm., IV, 9-13) atribuite de Eusebiu lui Constantin şi conchide că ele conținneclarități, sînt prolixe şi nu corespund stilului împăratului. Dar nu numai în stil, ci uneori şi în conceptele fundamentale sînt deosebiri, în consecință edictele ar fi o creație a lui Eusebiu. De aceea am avea de a face cu o operă născută din fantezia şi retorica autorului[55].

Poziția adoptată de Crivellucci a incitat şi pe alți cercetători să studieze edictele şi scrisorile reproduse în *De vita Constantini.* S-au concretizat mai multe direcții: 1. Documentele sînt autentice în forma prezentată de Eusebiu; 2. Documentele au fost falsificate de Eusebiu; 3. Documentele sînt falsificări din perioada constantiniană sau post-constanti- nianăşi au fost incluse în text de Eusebiu sau alți prelucrători ai *Vieții lui Constantin;* 4. Documentele sînt adevărate, dar deformate în urma prelucrării lor în cancelarii sau de traducător.

Dintre cei care au supus unei analize atente documentele şi au pledat pentru autenticitatea lor, cu felurite argumente, menționăm pe *Viktor Schvltze[56], Otto Seeck[5758], Ivar August Heikel[5S], Ireneo Daniele[59]*şi mai ales

54 J. Burckhardt, op. cit., loc. cit.

55- Amadeo Crivellucci, Della fede storica di Eusebio nella Vita di Cos- tantino, appendice al voi. primo della Storia delle relazione tra lo Stato e la Chiesa, Livorno, 1888.

56 Viktor Schultze, *Die Glaubunirdigkeit des Eusebius,* Theologisches Literatur- blatt, 10, 1889, p. 81 şi urm.

57 Otto Seeck, în Zeitschrift fur Kirchengeschichte, 17,1897, p. 53-61; v. în aceeaşi revistă, 18, 1898, p. 321-322, 330, 345, unde el este mai favorabil.

58 Heikel, *Eusebius Werke I,* p. LXVI-LXXXII.

59 Daniele, *Documenti, ...*

Heinz Kraft[60].Alții ca *AugustoManeini*[61], *Pierre Batifjol*[62]şi mai ales *Henri Gregoire*[6364] merg mai mult sau mai puțin pe calea deschisă de Crivellucci.

Dar obiecțiile lui Burckhardt şiCrivellucci au îndreptat atenția cercetătorilor nu numai asupra studierii autenticității documentelor (edictele şi scrisorile), ci şi asupra integrității şiunității lucrării. Acest lucru s-a întîmplat mai cu seamă după apariția ediției critice a lui Ivar August Hei- kel (1902), însoțită de comentarii filologice. S-a atras atunci atenția asupra unor locuri din *Viața lui Constantin,* care prezintă dificultăți din punct de vedere filologic şi istoric, îşi găsesc paralele în Historia eccle- siastica ori conțin repetări ale unor documente expuse în aceeaşi lucrare (II, 20 =11, 24-42) şi s-a spus că sînt adaosuri mult ulterioare. La acestea s-au dat răspunsuri felurite. *Augusto Mancini* credea, de exemplu, că Eusebiu însuşi ar fi transcris în *Viața lui Constantin* unele pasaje din HE, iar Giorgio Pasquali[84] explică dificultățile, modificările, adaosurile, discrepanțele din text prin aceea că Eusebiu n-a alcătuit dintr-o dată întreaga lucrare. îndată ce a aflat de moartea împăratului el şi-a schițat planul lucrării sub formă de *encomion.* Fiind bătrîn însă şi evenimentele schimbîndu-se rapid a fost obligat să-şi modifice lucrarea de mai multe ori, chiar înainte de a o termina. Murind între timp, el n-a putut să-i dea ultima corectură. Cel care ar fi completat-o şi ar fi publicat-o ar fi fost, după Pasquali, episcopul Acacius, succesorul său la scaunul de Cezareea Palestinei. Caracterul lucrării (de encomion) şi scopul ei politic-religios l-ar fi determinat pe Eusebiu să nu reproducă edictele şi scrisorile în forma lor originală.

Jules Maurice[6566] propune altă soluție: dificultățile lucrării ar putea fi explicate dacă am admite că prelucrarea s-a făcut de către un autor după moartea lui Eusebiu, în timpul domniei lui Constanțius; aşa s-ar înțelegeşitendințele pro-ariene presărate în text.

Henri Gregoire[66] a ridicat cele mai severe obiecții împotriva lucrării. El socotea că Eusebiu nu poate fi considerat autor al ei, ci doar al unui nucleu. Vita Constantiniconține erori voluntare, falsuri, inexactități calculate, exagerări voite, pe care nu este posibil să le atribuim unui autor ca Eusebiu. Toate acestea sînt de dată ulterioară. De pildă, relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin din anul 312 n-ar avea o bază reală, chiar dacă Eusebiu precizează că avea informații directe de la împărat şi că acesta i le-a garantat prin jurămînt. Relatarea n-ar fi dedt ultimul stadiu al unei legende creştinerăspîndite în timpul împăratului Theodosie I cel Mare. Originile ei s-ar găsi într-un panegiric păgîn, apoi în *De morti- bus persecutorum* a lui Lactantiu[67]. Dacă ea ar fi fost adevărată, n-ar fi scăpat atenției scriitorilor bisericeşti din secolul al IV-lea, ca Cyril al Ierusalimului, Rufin, Ambrozie, Gelasius din Cezareea, Fericitul Ieronim şi chiar Fericitul Augustin.

60- Heinz Kraft, op. *cit.,* v. mai sus n. 48.

61 Maneini, Osservazioni...

62 Batiffol, Les *documents...*

63 Gregoire, cu numeroasele sale lucrări, citate la Abrevieri şi Bibliografie.

64 Pasquali, Komposition der VC...

65Jules Maurice, *La Vita Constantini,* Bulletin de la Societe naționale des antiquaires de France, 1919, p. 154-155.

66 V. mai sus nota 63.

67 Seston, *Constantin as a bishop,* p. 127-132 crede că această relatare despre viziune este o interpolare din timpul perioadei theodosiene; cf. Quasten, *op. cit.,* p. 455.

Gregoire aduce în discuțieşi alte pasagii din *Vita Constantini* ca dovezi împotriva paternităţiieusebiene. Argumentul capital l-ar constitui însă partea în care se relatează măsurile ordonate de Liciniu împotriva creştinilorşi războiul dintre el şi Constantin, ca urmare a acestora (I, 48 - II, 18). Confruntarea dintre cei doi împărați, databilă în 314 (de fapt 316/317) ar fi prima şi asupra ei se insistă exagerat de mult în lucrare, în timp ce asupra celei de a doua din anul 324, mult mai importantă, ni se spune foarte puțin. în afară de faptul că timpul dintre cele două războaie apare ca foarte scurt, intervine dificultatea că primul război n-a fost cauzat de atitudinea duşmănoasă a lui Liciniufață de creştini. Pe atunci Liciniu favoriza pe creştini. Deoarece ambele n-ar corespunde realității, am avea de a face cu un adaos făcut mai tîrziu, care ar veni în contradicțieşi cu Historia ecclesiastică X, 8, 2-8, unde se vorbeşte doar de războiul din 324.

Concluzia lui Gregoire este că nucleului eusebian i-au fost adăugate de către «falsul Eusebiu», un epigon, mari părți, pe care le-a copiat stîn- gad din adevăratul Eusebiu (în special din Historia eccl.) şi din alte surse. Acest epigon ar fi fost Euzaios, episcop arian de Cezareea, moştenitorul bibliotecii lui Eusebiu.

Controversele ulterioare au fost mult influențate de tezele lui Gregoire. *Paul Petit*[68]*, P. Orgels*[69]*, G. Downey*[7071]şialții merg pe aceeaşi linie, aducând noi exemple de interpolări şi erori. P. *Scheidweiler*[71] a mers şi mm departe contestînd chiar posibilitatea existenței unui nucleu eusebian; el plasează compunerea operei în jurul anului 430. Mai tîrziu însă el revine asupra acestei opinii, admițînd că cea mai mare parte din lucrare îi revine lui Eusebiu, iar restul lui Gelasie.

în fața acestor critici s-a ridicat o întreagă pleiadă de apărători ai lucrării ca: *N. H. Baynes*[72]*, P. Franehi de Cavalieri*[73]*, F. Vittinghoff*[74]*, J. Vogt*[75]*, K. Aland*[76]*, Friedhelm Winkelmann*[77]şialții. Ei au susținut că Vita Constantini este o operă autentică a lui Eusebiu^ chiar dacă în planul şi compunerea ei mai există probleme de lămurit. în acelaşi timp ei au arătat că există corespondențe de texte paralele, mergîndpînă la reproducerea cuvînt cu cuvânt ori numai în conținut, între Vita Constantini, pe de o parte, şi lucrări autentice ale lui Eusebiu sau din literatura creştină ori păgînă a secolului al IV-lea, pe de altă parte. Lucrarea Vita Constantini a fost transmisă sub numele lui Eusebiu şi aceasta este o indicație importantă în judecarea autorului ei. Celor care au susținut că lucrarea conține numeroase părți interpolate, li s-a replicat că admiterea interpolărilor creazădificultățişi mai mari, «fac din Eusebiu

---

68 Petit, Libanius...

69 Orgels, Erreurs historiques,...

70 Downey, *Builder,...*

71 Scheidweiler, Kirchengeschichte... şi Vita Constantini...

72 Baynes, Constantin the Great...

73 Pio Franehi de Cavalieri, *Constantiniana* (Studi e Testi, 171), Cittâ del Vaticano, 1953 (pentru VC p. 51-65).

74 Vittinghoff, *Eusebius...*

75 Vogt, Constantin der Grofie...; idem, Der Erbauer...; idem, Die Vita Constantini iiber den Konflikt zwischen Konstantin und Licinius, Historia, 2, 1954, p. 463-471.

76 K. Aland, Eine Wende in der Konstantin-Forschung... şi Die religiose Haltung Kaiser Konstantins; v. Bibliografia... p. 42.

77 în numeroasele sale lucrări indicate la Abrevieri şi Bibliografie.

postum o figură şi mai complicată decât cea veche şi originală»-[78]. Cu toate acestea, s-a admis că în puține locuri au pătruns adaosuri ulterioare, dar acestea nu sînt semnificative (în relatarea despre viziunea lui Constantin în VC, IV, 71). Toată lucrarea îl are ca autor pe Eusebiu. Unele stângăcii, nefinisări nu trebuie explicate neapărat prin interpolări sau modificări ulterioare (InterpolationoderspâtereVerănderungen). Eusebiu însuşi a putut să-şi refacă lucrarea de mai multe ori, să şi-o lărgească introducând în ea bucăți gata constituite (fertige) din lucrările sale mai vechi ori din ciorne şicolecții de materiale. El n-a apucat însă să dea acestora ultima redactare (mînă), probabil din cauza bătrâneții şi morții. Lucrarea a apărut postum.

Cîtpriveşte autenticitatea documentelor reproduse în lucrare (edicte şi scrisori) ea a fost apărată cu diverse argumente, dar cea mai concludentă probă a constituit-o descoperirea unui papirus (Papyrus London 878), a cărui redactare nu este posterioară anului 320. Pe verso acestui papirus se află copiată scrisoarea lui Constantin trimisă locuitorilor din provincii după înfrângerea lui Lidniuşi pe care Eusebiu o reproduce în cartea II, 27, 28, sfârşitul capitolului 26 şi începutul lui 29. Autenticitatea ei, pînă la descoperirea papirusului, a fost contestată de unii învățați. Papirusul dovedeşte fără nici o îndoială autenticitatea unuia din documentele citate de Eusebiu în Vita Constantinişi implică pe a celorlalte[79].

Titlurile capitolelor (Ke<pdlaia)

Atît la *Vita Constantini*cîtşi la *Oratio ad sanctumcoetum*cărțileşi capitolele sînt precedate de titluri, care rezumă conținutul lor. în ediții le de text de pînă acum sau de traduceri aceste «Titluri» au fost păstrate şiaşezate de cele mai multe ori la începutul cărților respective ori chiar la începutul întregii lucrări, cum procedează Fr. Winkelmann în ediția sa din 1975. în manuscrise se află puse fie la începutul fiecărei cărți, cu care formează un corp comun, fie pe margine, fie chiar la începutul fiecărui capitol.

în legătură cu originea şi autenticitatea acestor titluri specialiştii nu sînttoți de acord. De pildă *Valesius*[8081], urmat de *Heikel*[11]socot că ele nu-l pot avea de autor pe Eusebiu, deoarece despre el se vorbeşte la persoana a m-a. în al doilea rînd, se susține că e greu de crezut că Eusebiu şi-ar fi întrerupt expunerea retorică printr-o fărîmițare în asemenea capitole (Abschnitte), care uneori rup şirulgîndirii (de pildă VC, I, cap. 1, 2). în al treilea rînd, ne aduce ca argument faptul că este o deosebire de stil între textul propriu-zis al lucrărilor şi cel din «Titluri». Autorul acestor titluri trebuie să fi fost un cititor sau un editor, care le-ar fi scris, la început, pe marginea textului, ca un fel de notițe ori explicări marginale şi mai apoi au fost introduse în cuprinsul lucrării.

împotriva părerii lui ValesiusşiHeikel s-au ridicat *Pasquali*[82]şi*Eduard Schwartz*[83]. Ei susțineau că aceste titluri sînt opera lui Eusebiu, deoarece ele

78 Cf. Quasten, *op. cit.,* p. 455.

79 A.H.M. Jones and T.C. Skeat, *Notes on the Genuiness ofthe Constantian Documents în Eusebius' Life of Constantine,* Journal of Ecclesiastical History, 5, 1954, p. 194-200.

80 Valesius, op. *cit.;* despre argumentarea lui Winkelmann, *Authentizitatsjrro- blem,* p. 192, nota 2.

81 Heikel, Eusebius *Werke 1,* p. CUI.

82 G. Pasquali, în Gottingische Gelehrte Anzeiger, 171, 1909, p. 295 şi urm.

83 Eduard Schwartz, în GCS, 9, 3, Leipzig, 1909, p. CLII şi urm.

conţin lucruri care nu reies din text, adică precizări, pe care numai autorul le putea da. De pildă, nu s-ar fi ştiut că în cartea IV, 44, 1 este vorba de notarul Marianus ori în cartea III, 1 de episcopul Eusebiu (de Nicomidia), în III, 60 de Eustaţie al Antiohiei etc.

Fr. Winkelmann[84] consideră însă că împotriva autenticităţii acestor titluri *(xapâĂcaa)* pledează diferenţa de stil (folosirea unor expresii complicate), unele greşeli (de pildă p. 5, 4: pa^ipîvou în loc de paSmiavou), ori exprimări, care arată că s-a scris după vremea Iui Eusebiu (p. 4,18: oitepvuv = pe care şi acum). Winkelmannsocoate că titlurile au fost redactate curînd după moartea lui Eusebiu, atunci rînd numele lipsă în text erau cunoscute şi puteau fi introduse.

PROBLEME DINTRE CELE MAI CONTROVERSATE:

1. Relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin

în controversa care s-a iscat în legătură cu problema autenticităţiişiveridicităţii lucrării Vita Constantini un loc de seamă l-a ocupat relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin. Eusebiu prezintă viziunea lui Constantin în cartea I-a, cap. 28-30, spunînd că împăratul dîndu-şi seama de inferioritatea militară în care se afla, s-a rugat Dumnezeului tatălui său (povo<; Oeog) şi i-a cerut să se descopere cine este, să-l ajute în necazul de faţă: «Şi cum şedea împăratul înălţînd astfel rugăciune stăruitoare, i s-a arătat un semn cu totul fără de seamăn de la Dumnezeu. Era cam pe la ceasurile amiezei, rînd ziua începuse să scadă şi Constantin a văzut cu ochii săi pe cer, deasupra soarelui, semnul de biruinţă (xpouaiov) al crucii, făcut din lumină şi deasupra o inscripţie: «întru aceasta vei învinge» (toutcpvîxcc), după care la vederea unei asemenea priveliştişi el şi întreaga armată (care îl însoţea în expediţie) şi asistase îa minune au fost cuprinşi de frică. Constantin... era descumpănit, neputînd să-i priceapă tîlcul. Or, tot cugetând la ea, iată că s-a lăsat noaptea, fără să prindă de veste. Şi în timpul somnului i s-a arătat Hristos, Fiul lui Dumnezeu, cu semnul văzut de el pe cer şi i-a poruncit ca semnul ce i s-a arătat pe cer să-l facă şi să-l folosească spre ajutor ori de cîte ori va avea de luptat cu duşmanii». A doua zi a împărtăşit prietenilor săi taina şi a poruncit să-i facă semnul, care îl văzuse pe cer şi l-a pus pe scuturile şi steagurile armatei cîştigînd bătălia. Eusebiu ne spune mai departe că împăratul «tulburat de viziunea aceasta şinemaisocotind cu cale să se închine altui Dumnezeu, decît Celui ce i se arătase, a chemat la sine pe preoţiidetinători ai învăţăturii Lui, întrebîndu-i ce fel de Dumnezeu era acela şi care ar putea fi tîlcul arătării semnului văzut de el. Ei i-au răspuns că acela era Dumnezeu Fiul, Unul Născut al singurului Dumnezeu şi că semnul era simbolul văzut al nemuririi, însemnul triumfal al biruinţei, pe care el o avusese asupra morţii, într-o vreme cîndsălăşluia în treacăt pe pămînt».

Eusebiu arată că toate cele relatate de el i-au fost spuse de Constantin către sfîrşitulvieţii, la cca. 25 de ani după acest eveniment şi că le-a garantat autenticitatea cu jurămînt.

Henri Gregoire[88]*,* ca şi cei care l-au urmat în opiniile sale susţin că relatarea lui Eusebiu nu trebuie admisă, deoarece s-ar baza pe o legendă mai tîrzie, introdusă apoi în text de un interpolator. Ei arată că textele creştine,

84 Winkelmann, *Leben Konstantins,* p. XLVIII-XLIX.

care vorbesc despre acest eveniment, nu au valoare, că există deosebiri sau contradicții între ele. Toțiaceştia se bazează, în special, pe faptul că Eusebiu n-ar spune nimic despre eveniment în Historia eccle- siastica, publicată în ultima ediție în anul 324, ori un asemenea lucru nu putea fi trecut cu vederea. De asemenea, Lactanțiu, care vorbeşte de vedenie *(De mort. pers.* 44, 5) dă o relatare diferită: Constantin ar fi avut în noaptea precedentă luptei cu Maxențiu*un vis,* în care i s-a spus că el va fi învingător, dacă va însemna pe scuturile ostaşilor litera X traversată de P. Este vorba de *chrisma,* adică de primele două litere ale numelui lui Hristos. Această relatare este făcută de Lactanțiu cam în anul 318, cîndîşi publica lucrarea mai sus amintită. Unii învățați găsesc neconcordanțe chiar în relatarea lui Eusebiu din Vita Constantinişi anume ei spun că, în timp ce în cap. 28-30 se arată că semnul văzut pe cer a fost crucea, folosită după aceea ca stindard biruitor în luptă, în cap. 31 se arată că acest semn a fost *labarum*-ul, o formă mai tîrzie a stindardului armatei lui Constantin şi care avea forma chrismei încadrată într-o coroană (cerc). Concluzia care s-ar impune ar fi aceea că pasajul respectiv a fost interpolat.

Această concluzie nu este însă valabilă, deoarece Eusebiu se referă la evenimentul de care vorbim, în *Hist. eccl.* IX, 9, 2 (e adevărat mai pe scurt) şi în *Discursul festiv rostit cu prilejul sărbătoririi a 30 de ani de domnie (Tricennalia, 3).* în ambele locuri el spune că împăratul s-a rugat, la începutul campaniei împotriva lui Maxențiu lui Hristos, ca să-l ajute în luptă. Că în Vita Constantini, alcătuită după moartea împăratului relatarea este mai bogată în amănunte, se datoreşte faptului că la o depărtare [85]atît de mare, evenimentul a fost îmbrăcat în legendă şi cuprinde, poate, şi unele înfloriri. Nucleul evenimentului a fost însă real şi nu trebuie să ne îndoim de veracitatea lui. De altfel, unii cercetători au subliniat faptul că deşiapariția luminoasă a crucii pe cer se înscrie printre fenomenele cereşti destul de rare, totuşi ea nu este necunoscută[86]. Constantin a fost convins că a văzut semnul crucii pe cer la începutul luptei cu Maxențiu, că el reprezintă simbolul lui Iisus Hristos şi că acesta l-a ajutat să câştige lupta.

Relevantă în această privință este comportarea sa față de creştinism după eveniment. Panegiricul de la Trier din toamna anului 313 precizează că după intrarea în Roma împăratul n-a urmat drumul tradițional de triumf spre Capitoliuşi n-a adus jertfă lui Juppiter, cum se obişnuia. Autorul Panegiricului de la Trier nu menționează nici o divinitate păgînă care l-ar fi ajutat să cîştige lupta la PonsMilvius (Podul Vulturului), ci face doar referiri la «indicațiile divine» (*divina pracepta)* date lui Constantin în taină şi care sînt, desigur, de pus în legătură cu Dumnezeul creştinilor. Toate acestea arată o distanțare a lui Constantin de practicile de cult păgîne. Este adevărat, că pe Arcul de triumf al lui Constantin de la Roma terminat în 315 este reprezentat *Sol invictus* (Soarele neînvins), dar acesta este opera senatului păgîn din capitala imperiului. în inscripție se menționează că victoria a fost obținută la «intervențiadivinității» *(instinctudivinitatis;* Dessau, *Inscr. latinaeselectae,*

85 Gregoire în special în *Conversion* şi *Vision;* v. lista celorlate lucrări la Abrevieri şi Bibliografie.

86 Karl Baus, *Konstantins «Bekehrung» zum Christentum,* în *Handbuch der Kirchengeschichte,* herausg. von Hubert Jedin, Bd. 1. Von der Urgemeinde zur friihchristlic- hen GroBkirche, Herder, Freiburg in Br., 1973, p. 454-462.

nr. 694). Divinitatea este aici numită în sens neoplatonic (Ființă absolută), dar ea putea fi înțeleasăşi de creştini în sensul lor. Ca adorator al lui *Sol invictus* Constantin era adeptul monoteismului solar de tendință filosofică şi considera că aceasta nu este incompatibilă cu credințacreştină, deoarece *Suprema Divinitas,* din această religie, nu-i părea deosebită de Dumnezeul creştinilor. Constantin n-a repudiat dintr-o dată toată moştenireapăgînismuluişi, la fel ca tatăl său, care fusese monoteist, el considera soarele ca mediator vizibil între Dumnezeul suprem şi oameni.

Constatin a înclinat din ce în ce mai mult spre creştinismşi dovada cea mai clară a atitudinii sale în această vreme a fost statuia sa din Forul de la Roma, care, după instrucțiunile lui trebuia să poarte în mîna dreaptă o cruce. Potrivit lui Eusebiu (Hist. eccl. X, 4,16; cf. VC. 1,40; Tri- cennalia, 9, 8) inscripția dedicatorie de sub statuie spunea: «Prin acest semn aducător de mîntuire, care este adevărata dovadă a puterii, eu am salvat oraşul vostru de sub jugul tiranului, am eliberat Senatul şi poporul roman, redîndu-i vechea demnitate şi strălucire»[87].

Deşipînă în anul 322 chipurile vechilor divinități, mai ales ale lui *Sol,* mai sînt reprezentate, mai cu seamă pe monede, totuşi treptat apar şi simbolurile creştine, în special pe monede şi medalii, dar şi pe alte

87 Eusebius, *Hist. eccl,* IX, 9, 10-11; VC, I, 40; Trie. IX, 8; cf. Karl Baus, op. *cit.,* p. 460.

obiecte. De pildă, pe un medalion de argint bătut la Ticinum cu prilejul decennaliilor din 315 este reprezentat Constantin cu cască, iar pe aceasta monogramul lui Hristos *(chrisma). Labarum*-ul este întîlnit pe o monedă de bronz bătută la Constantinopol către anul 337. Deşi înceată, această pătrundere a simbolurilor creştine n-ar fi putut apare fără asentimentul lui Constantin, ceea ce arată convingerile sale religioase.

Semnificative în privința simpatiei lui Constantin față de creştinism după anul 312 sînt două scrisori, una trimisă lui Maximin în orient, în care intervine în favoarea creştinilor (Lactanțiu, *De mort. pers.* 37, 1), cealaltă expediată prefectului Anullinus în Africa de Nord, în care-i cerea să redea Bisericii bunurile confiscate (Eusebiu, *Hist. eccl.,* X, 5, 15-17). Dintr-un alt document aflăm că tot atunci Constantin trimite o sumă mare de bani episcopului ortodox Caecilian de Cartagina, pe care acesta putea s-o folosească pentru - «clerul dreptmărituluişi prea sfîntului cult ortodox» *(Ibidem,* X, 6,1-5). Este posibil ca orientarea aceasta atît de rapidă spre Biserică a lui Constantin să se fi datorat şiinfluenței episcopului Hosius de Cordoba, devenit consilier al împăratului în problemele religioase. Există şi alte dovezi pentru interesul lui Constantin față de cultul creştin, pe care-l socotea necesar fericirii şiprosperității imperiului. Cea mai clară şi importantă este Edictul de la Milan din anul 313 dat împreună cu Liciniu.[88]

2. Sfirşitul lui Maximian Hercule (VC, î, 47)

Valesius, (Ediția 1672, annot. I, 47, p. 207) arată că moartea lui Maximian este aşezată după victoria împotriva lui Maxențiu, deci cu doi ani mai tîrziu, deşi, se ştie, că el a murit în anul 310. Succesiunea istorică ar fi prin aceasta tulburată. El socoate că nu Eusebiu ar fi vinovat de aceasta, ci autorul sumarului capitolelor, care, în cap. 47 vorbeşte de moartea lui Maximin; nu este deci vorba de o problemă filologică, ci de o interpolare.[89]

Mancini[90] face o comparație între *Hist. eccl.* VIII, 13, 15 şi VC I, 47 arătînd că din punct de vedere cronologic, logic şi gramatical şi stilistic este vorba de o interpolare din Hist. eccl., deoarece Eusebiu expune într-o riguroasă ordine cronologică evenimentele pînă la moartea lui Maxențiuşi intrarea în Roma a lui Constantin. Dimpotrivă VC I, 47,1 ar
prezenta un eveniment din anul 310 şi încurca toată ordinea cronologică[91][92].

N. H. Baynes[92] nu vede nici o problemă cronologică, ci una de conținut. în *Hist. eccl.* VII, 13,15; 14, 1 moartea lui Maximian este pusă corect înaintea aceleia a lui Maxențiu; deci orice copist, care ar fi avut în față textul lui Eusebiu, n-ar fi putut face această greşală. Eroarea s-ar explica printr-o legătură mentală a autorului cu evenimente de mai tîrziu, adică conspirația

88 Indicăm aici şi alte lucrări privind viziunea şi convertirea lui Constantin: Jacques Moreau, *Sur la Vision de Constantin (312)* în Revue des Etudes Anciennes, *35,* 1953, p. 307-333; Andră Piganiol, *L'empereur Constantin,* Paris, 1932, p. 72; William Seston, *La Vision payenne de 310 et Ies origines du chrisme constantinien,* Anuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves, 4, 1936, p. 373 şi urm.; Joseph Vogt, *Die Bedeutung des Jahres 312 fiir die Religionspolitik Konstantins des Grofien,* în ZKG, 61, 1942, p. 171-190.

89 Winkelmann, *Authentizitätsproblem,* p. 192.

90 Muncim, în Sludi, Storici, 4, 1895, p. 532 535.

91 Winkelmann, op. *cit.,* p. 206.

92 Norman H. Baynes, în BZ, 39, 1939, p. 468 şi urm.

altor membri ai familiei lui Maximian.

J. Vogt[939495] zice că VC, I, 42, 2 s-ar referi la CrispusşiFausta, adică la evenimente din 326, deşi în VC I, 48 se vorbeşte de *decennalia.* Tema întregului capitol arfi: ajutorul lui Dumnezeu împotriva duşmanilor din afară şi dinăuntru. în acest caz considerațiile cronologice nu măi jucau pentru autor nici un rol.

F. Vittinghoff[4] merge cam pe aceeaşi linie. în cap. 22-48 se respectă criteriul cronologic, dar în 46 şi 47 sînt referiri la evenimente de mai tîrziu. Criteriul cronologic, obişnuit la oamenii de ştiință moderni, nu opera totdeauna la Eusebiu. Lucrarea nu este o biografie şi nici o schiță a vieții în ordine cronologică, ci un *encomion.*

Chr. Hdbicht[96]socoate că locul din VC s-ar referi la chestiunea *Bassianus* (Bassianus-Affăre); e greu de crezut că ar privi evenimentele din anul 326, deoarece Eusebiu nu s-ar fi expus mîniei fiilor Faustei. Concluzia lui *Fr. Winkelmann*[9798] este că teza interpolării nu se poate susține, ci capitolul aparține tot lui Eusebiu.

3. Maxențiu

Scheidweiler[97]socoate că în VC sumarul capitolului I, 13, unde se spune că Maxențiu a prigonit pe creştini, ar fi întărit de VC, I, 49 şi I, 56, unde se fac vagi aluzii Ia acelaşi lucru. Aceasta ar contrazice Hist. eccl. VIII, 14, unde se spune că la început Maxențiu n-a fost persecutor al creştinilor, ci a încercat să-i atragă; numai după o oarecare vreme el a ordonat măsuri de persecuție. Scheidweiler crede că aceste aluzii ascunse la persecuția lui Maxențiu împotriva creştinilor ar proveni de la Gelasius de Cezareea sau au fost chiar mai tîrzii, adăogate de un interpolator. Lucrul nu este sigur, deoarece admițîndpoziția aceasta pentru Maxențiu, ea ar veni în contradicție cu VC, I, 33-36, unde se vorbeşte pe larg de atitudinea lui.[99]

4. Măsurile lui Constantin împotriva păgînismului

William Seston", preluînd ideile lui *J. Maurice*[99 100]*,*socoate că măsurile aspre împotriva păgînismului luate de Constantin şi prezentate de VC II, 48, 56, 60; III, 55, 56; IV, 22-25 sînt o interpolare ulterioară. Aceasta pentru că în lumina lui Codex Theodosianusşi a celor spuse de Libaniu ele par exagerate, iar privite prin prisma lucrării *LausConstantini* a lui Eusebiu ele sînt incompatibile. Paul Petit[101102] a încercat să întărească această poziție, susținînd că ele ar fi interpolări din perioada theo- dosiană. Autorul de mai tîrziu (interpolatorul) ar fi dorit să determine pe Theodosius la măsuri şi mai hotărîte împotriva cultelor păgîne. VC, III, 48, 57 însăşi ar contrazice această prezentare. *Fr. Vittinghoff*[102] contrazice această părere. -

93 J. Vogt, în Romische Mitteilungen, 59, 1943, p. 202.
94 Vittinghoff, op *cit.,* p. 347-349.
95 Chr. Habicht, *Zur Geschichte...* p. 374, nota 5.
96 W. Seston, *Constantin as a bishop,* p. 130 şi urm.
97 Winkelmann, *ibidem,* p. 233.
98 Scheidweiler, *Vita Constantini,* p, 15 şi urm.
99 Winkelmann, *ibidem,* p. 233-234.
100 Jules Maurice, *ibidem.*
101 Petit, *Libanius,* p. 578-591.
102 Vittinghoff, op. cit., p. 358-364.

5. Războaiele lui Constantin împotriva lui Liciniu

(VC, I, 48-11, 18)

Felul cum sînt prezentate a determinat numeroase critici la adresa obiectivității autorului VC. Specialiştii au considerat că este nereală descrierea războiului din anul 314, atît în privința cauzelor, dtşi a desfăşurării lui. Cele relatate s-ar potrivi mai bine cu evenimentele celui de al doilea război din 324.

Primul război a avut loc nu în 314 ci în 316/317. în această privință există o corespondență între relatarea din *Hist. eccl.* VIII, 2 şi urm şi VC. Pacea încheiată între cei doi împărați (VC, II, 15) a durat puțin, poate doar cîteva zile, de aceea a trecut repede în uitare şi nu se găseştemenționată în nici un izvor. Vita Constantini a unit ambele războaie din 316/ 317 şi 324 într-o singură relatare, a ştersgranițele dintre ele, a lăsat la o parte cauzele şi cronologia diferită şi le-a prezentat ca un eveniment unitar, care se potriveşte mai bine cu caracterul unui război religios. De fapt, este descris mai mult războiul din 324, totuşişi primul război este pomenit pe alocuri, chiar într-o manieră mai pregnantă decît în *Hist. eccl.,* unde este prezentat mai inofensiv[103]. Aceasta este concluzia adoptată şi de Fr. Winkelmann[104][105].

6. Constanțiu Chior

Vita Constantini II, 49 (cf. I, 13) ne spune că Constanțiu era creştin. Acelaşi lucru se afirmă şi în *Hist. eccl.* VIII, 13,14. J. Vogt[10]* arată că Constanțiu nu era creştin, dar destul de tolerant, că evita urmăririle terminate cu vărsare de sîngeşi îngăduia creştini la curtea sa. Scheidweiler[106]socotea că Lactanțiu, *De mort. pers.,* 15, 17, spune pe drept cuvînt exact contrariul în comparație cu *Hist. eccl.*. El se îndoieşteatît de veracitatea VC, II, 49 dtşi de VC, I, 16 şi lasă să se înțeleagă că VC ar fi fost interpolată. Winkelmann[107]socoate că nu este nici un motiv să ne îndoim de faptul că aceste capitole menționate din VC aparțin lui Eusebiu.

7. Tratatul de pace cu perşii

(VC, IV, 57)

H. Gregoire[108]şi Paul Petit[109]sînt de părere că întreaga prezentare nu are o bază istorică. Heikel[110] arată că unele manuscrise nu dau întreaga relatare şi că totul ar fi fost reconstruit de umanişti din expresii eusebiene. Vittinghoff[111] subliniază că sumarul capitolelor precizează că e vorba de o solie persană la Constantin, nu de un tratat de pace. Alcătuirea internă a contextului arată că

103 Habicht, op. cit., p. 375.

104 Winkelmann, op. cit., p. 230; despre aceste războaie, v. J. Vogt, Romische Mitteilungen, 58, 1943, p. 190-203; idem, în Historia, 2, 1953, p. 463 şi urm.; Pio Franchi de Cavalieri, Studi e testi, 171, 1953, p. 51 şi urm.; Vittinghoff, *op.cit.,* p. 352 şi urm.; J. Moreau, Historia, 4, p. 239-241; Scheidweiler, Vita *Constantini,* p. 17 şi urm.; Paul Orgels, *Erreures historiques,* p. 575-611.

105 J. Vogt, *Heiden und Christen in der Familie Constantins des GrofSen,* în Eranion. Festschrift fur Hildebracht Hommel, Tiibingen, 1961, p. 149-161, mai ales, 155-58.

106 Scheidweiler, *ibidem,* p. 14.

107 Winkelmann, *ibidem,* p. 233.

108 H. Gregoire, *Nouvelles recherches constantiniennes,* Byzantion, 13, 1938, p. 583.

109 Petit, *Libanius,* p. 576.

110 Heikel, *Eusebius Werke I,* p. 140, r. 31, p. 142, r. 10.

111 Vittinghoff, op. *cit.,* p. 346 şi urm.

acest capitol a fost interpolat. Capitolele precedente tind să arate o victorie a lui Constantin asupra perşilor, iar pregătirile de război pe scară largă sînt indicate exact: «o expunere a măsurilor de pregătire de război ar fi greu de aşteptat în această formă, dacă Constantin puțin după aceea şi-ar fi schimbat părerea asupra triumfului asupra perşilor care-i lipsea şi ar fi încheiat un tratat de pace formal»[112].

8. Constantin ca «episcop al celor dinafară»

(VC, IV, 4, 24)

William Seston[113] este de părere că opinia potrivit căreia împăratul se desemna «episcop al celor din afară» (bishop of thoseoutside - em-*oxdnoc,*xwvextog), nu poate proveni de la Eusebiu, ci de la un interpola- tor. Seston zice că dacă am înțelege expresia eiuoxoxogtcbv*ixxoc,* la genul masculin, ea s-ar lămuri bine prin VC, 1,44 (xotvoc; eiuoxcmoc;), desemnînd pe cei din afara bisericii şi Constantin ar fi în mod exclusiv episcop numai peste aceştia. Dar interpretarea aceasta este în contradicție cu concepția ariană, pe care o reprezenta Eusebiu, de aceea pasajul ar fi fost interpolat de un ortodox, poate de Athanasie sau Ambrozie.

Fr. Vittinghoff[li] nu este de acord cu această interpretare şisocoate că semnificația termenilor trebuie înțeleasă în cadrul capitolelor 23-25, din care ar reieşi sarcina sa într-un cadru statal-politic. împăratul este episcop nu numai peste cetățenii imperiului, care se află în afara Bisericii, ci şi peste ceilalți, care, ca membrii ai Bisericii, aparțin în acelaşi timp statului roman şisîntsupuşii împăratului, iar ca creştinisîntsupuşi ordinelor şi legilor statului. T&v*exxoq* este un genitiv de la neutrul ta *exxoq*. *Johannes Straub*[114115116] zice că tcbveîooo - xwv*exxoq* nu trebuie înțelese ca o opoziție pägîno-creştină, ci în sensul «statal-ecclesiastic» (es ist nicht die Gegeniiberstellung «heidnisch-christlich» beabsichtigt, sondern «staat- lich-kirchlich»). El înțelege expresia în sens masculin: oi twv*exxoq*.

S. Calderone[116]înțelege ca şi Straub expresia la masculin.

RafaeleFarina[117] face o trecere în revistă a opiniilor exprimate pînă la el şi constată că s-au cristalizat două direcții: una exprimată de Vale- sius (Migne, PG. XX, 1171 A) şi urmată apoi de alții, şi cea de a doua, inițiată de Heikel*(Eusebius Werke,* I, p. LXIV, 126,10), împărtăşită, de asemenea, de numeroşiadepți. Potrivit primei direcții genitivul tcov*exxoc,* ar trebui înțeles de la *xăexxoq:* «voi sînteți episcopi pentru cele care se află în interiorul (cadrul) Bisericii», iar «eu sînt episcop consacrat de Dumnezeu *pentru lucrurile din afară».* F.A. Heinichen[118™ şi J.A, Fabri- cius[119] au modificat puțin traducerea

112 Idem, *ibidem,* cf. Winkelmann, *Authentizitätsproblem, p.* 232.

113 Seston, op. *cit.,* p. 131.

114 Vittinghoff, *ibidem,* p. 368.

115 Johannes Straub, cu studiile indicate la Bibliografie.

116 S. Calderone, *Costantino e il Cattolicesimo,* 1, în Pubblicazioni a cura dell'Isti- tuto di Storia dell'Universita di Messina 3, Firenze, 1962, p. XI-XLV.

117 Farina, *Impero e Imperatore,* p. 312-319.

118 F.A. Heinichen, Commentarii in Eusebio Pamphili Historiam ecclesiasticam, Vitam Constantini, Panegyricum atque in Constantini ad sanetorum coetum oratio- nem et Meletemata Eusebiana (Eusebii Pamphili scripta historica 3), Lipsiae, 1870, p. 797 şi urm.

119 Jo. Alberti Fabricii, *Bibliographia antiquaria,* Hamburgi, 1760, p. 282.

lui Valois în sensul: «voi sînteți episcopi pentru problemele interne *(interioraecclesiae = doctrina et sacra- menta*) iar eu pentru chestiunile externe (*regimen et tutela* = cîrmuireşiprotecție).

Potrivit înțelesului lui Heikel ar trebui tradus: «voi sînteți episcopi ai celor care sînt înăuntrul Bisericii, în schimb eu sînt episcop al celor care se află în afara Bisericii». Heikel crede că wv*exxoq* este genitivul masculin de la oi *exxoq*.Alții ca *J. Turmei*[120]şi*F. Cayre*[121] au înțelesemaxo- *itoq*twv*exxoq* ca episcop al celor din afară, în sensul de şef pentru *afacerile profane*. După *Caspar*[122] ar trebui să înțelegem pe Constantin ca episcop pentru chestiunile externe (Bischof fur die ăusserenAngelegen- heiten»), dar un episcop care, în realitate, cîrmuia fără limite episcopatul. *Ernest Ch. Babut*[123] zice şi el că tcbv doct - *xtbvexxoq*sînt genitivul de la oi eiooo - oi extogşi că ar trebui traduse: «numai voi sînteți episcopii pentru credincioşii Bisericii, iar eu am fost pus de Dumnezeu episcop pentru cei din afară» («seulement, vousetes Ies eveques des fideles de IEglise et moi, j'aieteetabli par Dieueveque de ceuxquisont au dehors»). Primii ar fi episcopii creştinilor, cel de al doilea al păgînilor.

9. Relatarea despre înmormîntarea lui Constantin

(VC, IV, 58-60, 70-71)

Glanville Downey[12i], vorbind de VC, IV, 71, unde se găsesc următoarele cuvinte eioetixcd vu v = «se vede încă şi acum» mormîntul lui Constantin, interpretează aceasta ca o interpolare, deoarece, zice el, la scurtă vreme după moartea împăratului, Eusebiu nu se putea exprima astfel. Lucrul acesta nu-l putea spune decît un interpolator de mai tîrziu. El conexează această expresie cu VC, IV, 60, unde expresia Tfj<; TGJV*ânoa-* TOÂCDV7ipoapf|oeco<; xoivcovov = vrednic de împreună chemare cu apostolii, ar fi tot o interpolare, deoarece Socrate şiSozomen au o cu totul altă concepție despre scopul lui Constantin.

J. Vogt[124125] nu este de părerea lui Downey, ci înțelege: «se poate vedea încă astăzi», în sensul că «trupul este demn de cinstirea (serviciul divin), care se dă apostolilor». Capitolele 71-73 au unitate, nimic nu poate fi atribuit unui interpolator. *Vittinghoff*[126]susține punctul de vedere al lui Vogt, dar *Moreau*[127128] nu este pe deplin convins de aceasta, ca şi*Winkelmanrr*[28].

PRINCIPALELE EDIȚII ŞI TRADUCERI

Prima ediție a textului grecesc al VC o datorăm lui *Robert Estienne* (Stephanus, 1503-

---

120 Joseph Turmei, Histoire du dogme de la Papaute des origines ă la fin du quatrieme siecle, I, Paris, 1908, p. 214-215.

121 F. Cayre, *Patrologia e storia della Teologia,* I, Roma, 1936, p. 299-300.

122 Erich Caspar, *Geschichte des Papstums,* 1, Tubingen, 1930, p. 117.

123 Ernst Ch. Babut, Eveque du dehors, Revue critique et de litterature N.S. 68, Paris, 1909, p. 362-364.

124 Downey, *Builder,* p. 53-80. Pentru Basilica Sfinților Apostoli, v. R. Egger, *Die Begrăbnisstătte des Kaisers Konstantin,* Jahreshefte des osterreichischen archăologischenInstituts, 16, 1913, p. 212-230. Eynâr Dyggve, *Laquestion duSaintSepulcare ăl'epo- que constantinienne,* în Actes du VIe Congres intern, d'etudes byzantines, 2, Paris, 1948, (1951), p. 111-123.

125 J. Vogt, *Der Erbauer,* p. 111-117.

126 Vittinghoff, *op. cit.,* p. 371.

127 J. Moreau, *Zum. Problem der Vita Constantini,* Historia, 4, 1955, p. 244. nota 7.

128 Winkelmann, *Authentizitătsproblem,* p. 238-239.

1559), apărută la Paris în 1544. VC a fost inclusă într-un volum, care cuprinde mai multe lucrări de istorie bisericească şi anume, în afară de *Historia ecclesiastica* a lui Eusebiu, pe cele ale lui Socrate, Theodoret, Sozomen, Evagrieşi altele. VC apare la un loc cu *Oratio ad sanctumcoetum,* unde aceasta din urmă este înscrisă pe locul cărţii a V-a: *Ecclesiasticaehistoriae. EusebiiPamphililib. X. Ejusdem de Vita Constantinilib. V* etc... LutetiaeParisiorum, 1544.

O traducere latinească destul de liberă şi cu greşeli a textului grecesc stabilit de Stephanus a făcut episcopul englez *JoannesCkristophorson,* apărută după moartea acestuia în 1558, în primă ediţie la Louvain (Cisterciae) în 1559 şi a doua în 1570 la Koln (au urmat şi altele). în această lucrare *Oratio ad sanctumcoetum* apare separat de VC şi în plus se adaugă: Discursul rostit de Eusebiu la 30 de ani de domnie *(EusebiiOratio in laudemConstantiniMagni ad tricesimumilliusannumnunquamantehacnecgraecenec latine impressa).*

Prima ediţie cu text grec a lui Stephanusşi paralel traducerea latină a lui Christophorson a apărut în 1612 la Geneva, prin grija lui *Severin Binius.* în cadrul volumului de istorici bisericeşti VC are 4 cărţi, urmează *Oratio ad sanctumcoetum*şi apoi, pentru prima oară, textul grec al Discursului lui Eusebiu la 30 de ani de domnie.

O răscruce în editarea şi studierea lucrărilor istorice ale lui Eusebiu a însemnat ediţia greco-latină a lui *HenricusValesius* (Henri Valois, 1603-1676) din anul 1659 la Paris. Valois a utilizat nu numai manuscrise mai multe şi mai bune decît predecesorii săi în stabilirea textului, dar a însoţitediţia de note şi comentarii filologice şi istorice de o mare pătrundere, multe din ele rămînînd valabile şi astăzi. Titlul lucrării lui, la Abrevieri, s.v. *Valesius* (Valois). Lucrarea lui a fost de mai multe ori retipărită.

în 1720 *William Reading* (GuilelmusReading) a publicat la Cambridge o ediţie modificată a lui Valesius. El a introdus sub text notele şiobservaţiile pe care Valesius le plasase la început şi a adăugat noi observaţii ale sale sau ale altor învăţaţi, dintre care cele mai multe aparţin lui *W. Lowth.* Unele din acestea n-au însă prea mare valoare: *EusebiiPamphili, SocratisScholastici... quae extant flistoriaeEcclesiasticae,*Graece et Latine, in trestomosdistributae. HenricusValesiusGraecumTextum ex Mss. Codicibusemendavit, Latine vertit et Annotationibusillustravit. GuilelmusReadingnovasElucidationespraesertimchronologicas in hac Editioneadjecit. Tom. 1: *EusebiiPamphiliecclesiasticaehistoriaelibridecern. Ejusdem de Vita ImperatorisConstantinilibri IV.*Quibus*subicituróratioConstantini ad SaTictos et PanegyricusEusebii,*HenricusValesius... illustravit.
HancEditionemcriticisplurimumeruditorumobservationibuslocupletavitGuilelmusReading, Cantabrigiae, 1720 (au urmat şi alte ediţii).

Ediţia lui Valesius a fost inclusă în Patrologia Graeca, voi. 20, Paris, 1857, col. 905-1230, cu deosebirea că observaţiilesînt în subsolul paginei, la care se adaugă unele ale editorului.

Un pas hotărîtor înainte în editarea şi comentarea textului l-a făcut *Ivar August Heikel* în 1902, publicînd la Leipzig VC, Discursul lui Constantin la adunarea sfinţilorşi Discursul lui Eusebiu la aniversarea a 30 de ani de domnie, ca prim volum din opera lui Eusebiu în colecţia GCS. El a însoţitediţia de bogate observaţiişi comentarii filologice şi istorice, a dezbătut problema autenticităţii pe baza stilului. în stabilirea textului a utilizat numeroase manuscrise (titlul lucrării la Abrevieri, s.v. Heikel, *Eusebius Werke I).*

Ediţia lui Heikel a fost însă depăşită în multe privinţe de aceea a lui *Friedhelm Winkelmann,*învăţat care contează azi ca unul din cei mai buni cunoscători ai lucrărilor lui Eusebiu aici în discuţie. EI a consacrat numeroase studii, în special VC, şi are o contribuţieesenţială în stabilirea textului şi a clarificării problemelor pe care le pune. în această privinţămenţionez volumul *Die Textbezeugungder Vita Constantini des Eusebius von Cae- sarea* (TU, 84), Akademie Verlag, Berlin, 1962 şi mai ales cel care cuprinde textul grec al VC (v. Abrevieri, s.v. Winkelmann, *LebenKonstantins).* Acest volum, care reprezintă stadiul cel mai avansat în privinţa cercetării şi stabilirii textului, ca şiediţia lui Heikel au stat la baza traducerii şi comentariilor de faţă. • .

Prima traducere în limba germană a apărut în 1777 şi a fost făcută de *Friedrich Andreas Stroth.* Bazată pe textul lui Valesiussiţinîndu-se strîns de text, ea este şi azi utilă. In BibliothekderKirchenväter au apărut două traduceri, una la Kempten în 1880, a lui *J. Molzberger,* bazată pe textul editat de Friedrich Adolf Heinichen, Leipzig, 1830, cealaltă în 1913, a lui *Johannes Maria Pfättisch,* după ediţia lui Heikel. Această din urmă traducere a fost consultată şi în volumul de faţă, deşi ea cuprinde pe alocuri impreciziunişi este uneori prea liberă şi neclară (Titlul exact la Abrevieri, s.v. Pfättisch, *Eusebius Pamp- hili).* Introducerea generală la volum este făcută de Dr. *Andreas Bigelmair.*

Prima traducere în limba franceză şi singura pe care o cunoaştem este a lui *Louis Cousin,* făcută după ediţia lui Valesius din 1675: *Histoire de l'Egliseecrite par EusebeEveque de Cesaree.*Traduite par MonsieurCousin, President de la Cour des Monnoyes. Dedie au Roi. *La vie de l'empereur Constantin,*ecrite par EusebeEveque de Cesaree, p. 497-703. Urmează discursul împăratului şiHarangue ăla louange de 1'empereur... acheved'imprimerpeur la premiere fois le 2 janvier 1675.

în limba engleză menţionez traducerea destul de liberă, dar însoţită de comentarii şi note a lui Ernest Cushing Richardson (v. titlul exact al lucrării la Abrevieri, s.v. Richardson, *Life of Constantine).*

ABREVIERI

Barnes, GoodFridaySermon= Timothy D. Bames, *Th EmperorConstantine'sGoodFridaySermon,* The Journal of Theological Studies, NS., 27, 1976, p. 414-423 (Oxford).

Idem, *Constantine and Eusebius* = T. D. Barnes, *Constantine and Eusebius,* Cambridge, Massachusetts, London, 1981.

Batiffol, Lesdocuments—[1] P. Batiffol, *Lesdocuments de la Vita Constantini,*Bulletind'anciennelitterature et d'archeologiechretiene, 4, 1914, p. 80-95.

Baynes, Constantin the Great, = Norman H. Baynes, *Constantine the Great andthe Christian Church.*RaleighLecture on History. Proceedings of the British Academy, 15,1929, apărut 1931, p. 341-368 = idem, *Konstantinder Grafie und die christlicheKirche,* ins Deutsche ' iibersetzt von Ulrich Bracher, în voi. *KonstantinderGrofie,* herausg. von Heinrich Kraft (WegederForschung, Bd. 131), Barmstadt, 1974, p. 145-174.

Bigelmair, Eusebius Pamphili, — Andreas Bigelmair, *Des Eusebius PamphiliBischofs von Caesareaausgewählte Schriften,*Einleitung von... (BKV, I), KemptenundMiinchen, 1913, p. V-LXI.

KV — BibliothekderKirchenväter

Burckhardt, Zeit Konstantins— Jakob Burckhardt, *Mie Zeit Konstantins des Grofien,* prima ediţie, Basel, 1853, dar sînt mai multe; aici trimiterile se fac la ediţia din 1935. **BZ** — ByzantinischeZeitschrift.

Cavalieri, Constantiniana= Pio Franchide'Cavalieri, *Constantiniana,* (Studi e Testi, 171), CittâdelVaticano, 1953 (pentru VC, p. 51-65).

Crivellucci, Fedestorica— *Amedeo Crivellucci, Dellafedestorica di Eusebio nella Vita di Costantino,appendice al voi. primodellaStoriadellerelazionetraloStato e la Chiesa, Livorno, 1888.*

Idem, *Documenti — I documentidella Vita Constantini,Studistorici, 7,1898, p. 412-429.*

Daniele, Documenti— *I. Daniele, I documentiConstantinianidella «Vita Constantini» di Eusebio di Cesarea (Analecta Gregoriană, 13), Roma, 1938.*

De Deckker, Discours â l'assemblee — Daniel de Decker, *Le -«Discours ă l'assemblee des saints» attribue ă Constantin et l'oeuvre de Laetance,* în *Lactance et son temps, Recherchesactuelles. Actes du* IV® *Colloqued'EtudesHistoriques et Patristiques,* Chantilly 21-25 septembre, 1976, edites par J. Fontaines et M. Perrin, EditionsBeauchesne, Paris (Theologiehistorique, collectionfondee par Jean Danielou, diri- gee par Charles Kannengiesser).

Dorries, SelbstzeugnisKonstantins= Hermann Dorries, Das *SelbstzeugnisKaiserKon-*

*stantins,*Gottingen, 1954 (AbhandlungenderAkademiederWissenschaften in Gottingen, Philologisch-historischeKlasse, Nr. 34).

Downey, Builder== *GlanvilleDowney, The Builder of the Original Church of theApostels at Constantinople. A Contributiontothe Critic of the Vita Constantiniattributedto Eusebius,DumbartonOaksPapers, 6, 1951, p. 53-80.*

Drake, In Praise= *H. A. Drake, In Praise of Constantine: A HistoricalStudyand New Translation of Eusebius' TricennialOrations (University of California Publica- tions: Classical Studies, voi. 15), 1976.*

Farina, Impero e Imperatore= RafaeleFarina, *L'impero e l'imperatorecristiano in Eusebio di Cesarea. La prima teologia politica delcristianesimo,*Ziirich, 1966 (PontificiumAthenaeumSalesianum, FacultasTheologicaSalesiana, Ser. I: Fon- tes, voi. 2).

Gregoire, Conversion= Henri Gregoire, *La «conversion» de Constantin,* Revue de l'Univ. de Bruxelles, 36,1930-1931, p. 231-272 **= ins Deutsche libersetzt von Herta Lazarus: *«Die Bekehrung» Konstantins des Grofien, în voi. KonstantinderGrofie,* herausgegeben von Heinrich Kraft, Darmstadt, 1974, p. 175-223.

Idem, ***Euseben'est pas l'auteur****— Euseben'est pas l'auteur de la Vita Constantini dans sa forme actuelle et Constantin ne s'estpas «converti» en 312,Byzantion, 13, 1938, p. 561-583.*

Idem, *Vie de Constantin = La vie de Constantin attribue ă Eusebe ne sauraitetre de cethistorien,* în Academie des inscriptions et BellesLettres. Comptesrendus des seances 1939, p. 183 şi urm.

Idem, **Vision,** " *La Vision de Constantin «liquidee»,*Byzantion, 14, 1939, p. 341-351

Idem, ***L'authenticite,*** *= L'authenticite de la Vita Constantiniattribuee ă Eusebe de Cesaree,Bulletin de 1'Academie Belg., 39, 1953, p. 462-479.*

GCS **=** Die griechischenchristlichenSchriftsteller, **Leipzig**

Habicht, Zur Geschichte.. — Chr. Habicht, *Zur Geschichte des KaisersKonstantin,*Hermes, 86, 1958, p. 360-378.

Harnack, Chronologie, *— Adolf von Harnack, Die Chronologiederaltchristlichen Literatur bis Eusebius, Leipzig, 1904*

Heikel, Eusebius Werke I, *Ivar A. Heikel, Eusebius Werke,Erster Bând. Liber das LebenConstantins, ConstantinsRede an die heiligeVersammlung, Tricennatsrede an Constantin, Leipzig, 1902 (GCS, 7).*

Idem, **KritischeBeiträge,** = *KritischeBeiträgezu den Constantin-Schriften des Eusebius,* Leipzig, 1911 (— Texte undUntersuchungen zur Geschichtederaltchristlichen Literatur, XXXVI, 4).

Heinrich Kraft, KonstantinderGroBe, = Heinrich Kraft, *Konstantinder Grafie,*herausgegeben von..., Darmstadt, 1974 (WegederForschung, Bând CXXXI).

Heinz Kraft, KonstantinsreligioseEntwicklung, — Heinz Kraft, *KaiserKonstantinsreli- gioseEntwicklung,*Tiibingen, 1955 (Beiträge zur historischenTheologie, herausg. von Gerhard Ebeling, 20).

Mancini, Osservazioni, — A. Mancini, *Osservazioni*sulla*Vita di Costantino di Eusebio,* Rivista di Filologia, 33, 1905, p. 309-360.

Moreau, Eusebius în BAC = J. Moreau, *Eusebius von Caesarea,* în Reallexikon fur AntikeundChristentum, 6, 1966, col. 1052-1088.

Orgels, Erreurshistoriques, = P. Orgels, *A propos des erreurshistoriques de la Vita Constantini,* în *Melages Henri Gregoire* IV. Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoireorientales et slaves, 12, 1952, p. 575-611.

Pasquali, Kompositionder VC *— G. Pasquali, Die Kompositionder Vita Constantini des Eusebius, Hermes, 45, 1910, p. 369-386.*

Petit, Libanius, = P. Petit, *Libanius et la Vita Constantini,* Historia, 1, 1950, p. 562-582.

Pfättisch, Eusebius Pamphili, *— Des Eusebius Pamphili vier Biicheriiber das Lqben des KaisersKonstantinund des KaisersKonstantinRede an die*

VersammlungderHeiligen.AusdemGriechischeniibersetzt von P. Johannes Maria Pfättisch, Bene- diktiner in Ettal, Kempten-Miinchen, 1913 (BKV, 9).

Quasten, InitiationauxPeres, = Johannes Quasten, *InitiationauxPeres de l'Eglise,* Tome III: Lâged'or de la litteraturepatristiquegrecque du concile de Nicee au con- cile de Chalcedoine, Paris, 1963.

RAC = Reallexikon fur AntikeundChristentum

Richardson, Life of Constantine, — Ernest Cushing Richardson, *The Life of Constantine by Eusebius,*togetherwiththe*Oration of Constantine toAssembly of theSaints,* andthe*Oration of Eusebius in Praise of Constantine, A*revisedTranslationwithProlegomenaand Notes, în volumul: *A SelectedLibraryofNiceneand Post-NiceneFathers of the Christian Church,*secondSeriesTranslatedinto English withProlegomenaandExplanatory Notes underthe Editorial Supervision of Philip Schaff, D. D., LL. D., and Henry Wace, D. D., in Connectionwith a Number of Patristic Sco- lars of Europe and America, voi. I, Miehigan, 1800.

Scheidweiler, Kirchengeschichte des Gelasius, *— F. Scheidweiler, Die Kirchen- geschichte des Gelasius von Kaisarea, BZ, 46, 1953, p. 277-301.*

Idem, **Vita Constantini,** = *Nochmals die Vita Constantini,* BZ, 49, 1956, p. l-32.

Seston, Constantin as a Bishop, = W. Seston, *Constantine as a Bishop,* Journal of Roman Studies, 37, 1947, p. 127-131.

Schwartz, Eusebius, PW, — Eduard Schwartz, *Eusebius,* în PaulysRealencyclopâdiederklassischenAltertumswissenschaft, 6, Stuttgart, 1907, col. 1370-1439 = E. Schwartz, *GriechischeGeschichtsschreiber,* 1957, p. 495-598.

Tefler, Author'sPurpose, " W. Tefler, *The Author'sPurpose in the Vita Constantini,* Studia Patristica I, TU, 63. Berlin, 1957, p. 157-167.

TU = Texte undUntersuchungen zur Geschichtederaltchristlichen Literatur

Valesius (Valois), Vita Constantini, *" EusebiiPamphliEcclesiasticaeHistoriaelibridecern. Ejusdem de Vita imperatorisConstantinilibrî TV. QuibussubiciturOratioConstantini ad sanctos et PanegyricusEusebii.HenricusValesiusGraecumtextumcollatis IV mss. codicibusemendavit, latine vertit et adnotationibusillustravit, Pari- siis, 1659.*

VC = Vita Constantini

Vittinghoff, Eusebius = Friedrich Vittinghoff, *Eusebius alsVerfasserder «Vita Constantini»,*RheinischesMuseum, N. F., 96, 1953, p. 330-373.

Vogt, Constantin derGroBe= Joseph Vogt, *KonstantinderGrofieund sein Jahrhundert,* zweiteneubearbeiteteAuflage, Miinchen, 1949-1960.

Idem, DerErbauer*— DerErbauerder-Apostelkirche in Konstantinopel, Hermes, 81, 1953, p. 111-117.*

Wallace-Hadrill, Eusebius — D. S. Wallace-Hadrill, D. D., *Eusebius of Caesarea,* London, 1960.

Winkelmann, Echtheitsfrage*— Friedhelm Winkelmann, Zur Echtheitsfrageder Vita Constantini des Eusebius von Casarea, Studii clasice, 3, 1961, p. 405-412.*

Idem, ***KonstantinsReligionspolitik****— KonstantinsReligionspolitikundihre Motive im UrteilderliterarischenQuellen des 4. und 5. Jahrhunderts, Acta antiquaAcademiaeScientiarumHungariae 9, 1961, p. 239-256.*

Idem, ***Authentizitătsproblem****— Zur GeschichtederAuthentizitătsproblemder Vita Constantini,Klio, 40, 1962, p. 187-243.*

Idem, ***Textbezeugung****— Die Textbezeugungder Vita Constantini des Eusebius von Caesarea, Berlin, 1962.*

Idem, **LebenKonstantins**— Eusebius Werke. Erster Bând. *Ober das Leben des KaisersKonstantin,*herausgegeben von Friedhelm Winkelmann (Die griechischen- christ- lichen Schriftstellerderersten Jahrhunderte*Eusebius,*Erster Bând, erster Teii), Akademie Verlag, Berlin, 1975.

ZKG — Zeitsehrift fur Kirchengeschichte

B I B L I O G R A F I E S E L E C T I V Ă

(pentru Eusebiu şi Constantin, în general
şi Vita Constantini, în special)

K. Aland, *EineWende in derKonstantin-Forschung* (ForschungenundFortschritte, 28, 1954, p. 213-217; idem, *KaiserundKirche von Konstantin bis Byzanz* (Berliner ByzantinscheArbeiten, 5), 1957, p. 188-212; idem, *Die religioseHaltungKaiserKonstantins* (Studia Patrisctica 1, TU, 63) Berlin, 1957, p. 549-600 = KirchengeschichtlicheEnt- wiirfe, p. 165-201.

Andreas Alfoldy, *Hocsignovictoreris. Beiträge zur GeschichtederBekehrungKonstantins des Grofien,*Pisciculi. Festschrift F. J. Dolger, Miinster, 1939, p. l-18 = în voi. *KonstantinderGrofie,*herausg. von Heinrich Kraft (WegederForschung, Bd, CXXXI), Darmstadt, 1974, p. 224-246; idem, *The Conversion of Constantin and pag an Rome,*translatedby Harold Mattingly, Oxford, 1948; idem, *A Conflict of ideas in the Late Roman Empire.* The Clashbetweenthe Senate andValentinian I, translatedby Harold Mattingly, Oxford, 1952.

R. Andreotti, Liciniusnellatradizionestoriografica latina, în Hommage ă LeonHermann, Bruxelles, 1960, p. 105-117.

Timothy D. Barnes, *Constantine and Eusebius* (v. Abrevieri); idem, *The new Empire of Diocletian and Constantine,*Câmbridge, Massachusetts and London England, 1982. P. Batiffol, *Lesdocuments...*

Norman H. Baynes, Constantin the Great,...

H. *Berkhof, Die Theologie des Eusebius von Caesarea, Amsterdam, 1939. Andreas Bigelamir, Eusebius Pamphili...; idem, Zur Theologie des Eusebius von Casarea,* în Festschrift G. Herfling, 1913, p. 65-85.

Jakob Burckhardt, Zeit *Konstantins...;* idem, *Constantin und die Kirche,* în voi. *KonstantinderGrofie,*herausg. von Heinrich Kraft, Darmstadt, 1974, p. 19-55.

A. Casamassa, *I documenticLella Vita Constantini di Eusebio di Cesarea.*LettureConstantiniane, Roma, 1914, p. l-60 = Scritti Patristici 1, Lateranum, Nova Series, XXI, Roma, 1955, p. 3-40.

Pio Franchide'Cavalieri, *Constantiniana* (Studi e Testi, 171), CittâdelVaticano, 1953: pentru VC, p. 51-65.

M. R. Cataudella, *Sul problema della Vita Constantiniattribuita a Eusebio di Cesarea* (Oikoumene. Studipaleocristianipubblicati in onoredelConcilioEcumenicoVaticano II, Universita di Catania, 1964, p. 553-571; idem, *La persecuzione di Licinio e l'autenti- cităd*ella Vita Constantini, Atheneum, 48, 1970, p. 46-83; 229-250.

Amedeo Crivellucci, Dellafede stanca di Eusebio nella Vita di Costantino,Appen- dice al voi. primodellaStoriadellarelazionetraloStato e la Chiesa,Livomo, 1888; idem, I documentidella Vita Constantini,Studistorici, 7, 1898, p. 412-429.

I. *Daniele, Documenti...*

I. G. Davies, *Eusebius. Description of theMartyrium at Jerusalem,* American Journal of Archeology, 61, 1957, p. 171-173.

Hermann Dorries, SelbstzeugnisKonstantins...; idem, Konstantinder Grof3e,Stutt- gart, 1958.

A. Ehrhardt, *Constantins des GrofienReligionspolitikundGesetzgebung,*Zeitsch- rift derSavigny-Stiftung fur Reehtsgeschichte, 72 (LXXXV, Bând derZeitschriftfiirRechtgeschichte), RomanischeAbteilung, 1955, p. 127-190 = în voi. *KonstantinderGrofie,*herausg. von Heinrich Kraft, Darmstadt, 1974, p. 388-456.

GlanvilleDowney, *Builder,...*

Harold Allen Drake, *Semper victoreris. Evidence for thePolicyandBelief of Constantine I contained in Eusebius' TricennialOratio* (Teză de doctorat dactilografiată şi multiplicată la University of Wisconsin Ph. D., 1970, Historyancient, 225 p.); idem, *In Praise...* \

R. Farina, Impero e Imperatore...

J. Gillman, *SomeReflections on Constantin's «Apostolic» Consciousness,* în Studia Patristica 4 (TU, 79), Berlin, 1961, p. 422-428.

Henri Gregoire, Conversion; idem, La statue de Constantin et le signe de la croix, Antiquiteclassique, 1, 1932, p. 135-142; Byzantion, 7, 1932, p. 647-661; idem, Euseben'est pas l'auteur; idem, Vie de Constantin; idem, Vision; idem, L'authenticite.

Chr. Habicht, Zur Geschichte...

A. H. M. Jones and T. C. Skeat, Notes on theGenuineness of theConstantinianDocuments în Eusebius' Life of Constantine, Journal of Eccl. History, 5,1954, p. 196-200.

Johannes Karayannopoulos, *KonstantinderGrofieundderKaiserkvlt,* Historia, 5, 1956, p. 341-357, în voi. *Das ByzantinischeHerrscherbild,*herausgegeben von Herbert Hunger (WegederForschung, Bd. CCCXLI), Darmstadt, 1975, p. 109-132.

Heinrich Kraft, KonstantinderGrofie...

Heinz Kraft, KonstantinsreligioseEntwicklung...; idem, KaiserKonstantinund das Bischofsamt, în Saeculum, 8, 1957, p. 32-42.

Richard Laqueur, *Eusebius alsHistoriker seiner Zeit* (Arbeiten zur Kirchenge- sehichte, 11), Berlin und Leipzig, 1929.

J. Lassus, L *'empereur Constantin, Eusebe et Ies Lieuxsaints,* Revue de l'Histoire des Religions, 171, 1967, p. 135-144.

H. Lietzmann, *DerGlaubeKonstantins des Grofien,*Sitzungsberichteder Preuss. AkademiederWissenschaften, Berlin, Phil.-hist. Klasse, Berlin, 1937 (KleineSchriften I, p. 186-201).

A. Mancini, Osservazioni...

H. Montgomery, *Konstantin, Paulus und das Lichtkreuz,*SymbolaeOsloenses, 43, 1968, p. 84-109.

J. Moreau, *Sur la Vision de Constantin,* Revue des EtudesAnciennes, 55, 1953, p. 307-333; idem, *Zum Problem der Vita Constantini,* Historia, 4, 1955, p. 234-245; idem, *Veritehistorique et propagande politiquechezLactance et dans la Vita Constantini,* AnnalesUniversitatisSaraviensis, 4, 1955, p. 89-97; idem, *Eusebios* în RAC.

P; Orgels, Erreurshistoriques...

J. R. Palanque, *Constantin, empereurchretiend'apressesrecentshistoriens,*Etudesmedievalesofferts â M. le Doyen Augustin Flich, Montpellier, 1952, p. 133-142.

G. *Pasquali, Kompositionder VC...*

P. Petit, Libanius,...

A. Piganiol, *L'etatactuel de la questionconstantinienne,* Historia, 1,1950, p. 82-96; idem, *Sur quelquespassages de la Vita Constantini,*Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoireorientales et slaves, 10, 1950, p. 513-518.

Johannes Quasten, *InitiationauxPeres...* p. 439-459 (pentru Eusebiu, în general şi VC, în special).

R. T. Ridley, *Anonimity in the Vita Constantini,*Byzantion, 50, 1980, p. 241-258.

J. M. Sansterre, *Eusebe de Cesaree et la naissance de la theorie «cesaropapiste»,* Byzantion, 42, 1972, p. 1972, p. 135-195; 532-591.

F. Scheidweiler, Kirchengeschichte des Gelasius; idem, Vita Constantini.

Eduard Schwartz, *Eusebius, PW.*

Seston, Constantin as a Bishop.

J. Sirinelli, Lesvueshistoriquesd'Eusebe de Cesareedurantlaperiodepreniceenne, Paris, 1961.

Jakob Spiegel, *EineKritik an KaiserKonstantin in der Vita Constantini des Eusebs.* Wegzeichen. FetgabeHermenegild M. Biederman, Wurzburg, 1971, p. 83-94.

Rulph H. Storch, The Eusebian Constantine (theImage of Constantine in the Vita Constantini),CKurchHistory, 1971, p. 145-155.

Johannes Straub, Vom Herrscherideal in derSpătantike, Stuttgart, 1939, p. 113-129, idem, KonstantinschristlichesSendungsbewustsein, Das neueBildderAntike, 2, 1942, p. 374-394; idem, KaiserKonstantinalsirdoy.onoQTQVEXTOC;, în Studia Patristica 1, Berlin, 1957, p. 678-695 —în voi. Regeneratio Imperii. AuţsătzetiberRomsKaistertumund Reich im Spiegel derheidnischenundchristlichenPublizistik, Darmstadt, 1972, p. 119-158; idem, Constantine as K0IN02 EIII2K0II0S. TraditionandInnovation in theRepresentation of theFirst Christian Emperor'sMaiesty,DumbartonOaksPapers, 21, 1967, p. 35-55.

K. *F. Stroheker, Das konstantinischeJahrhundert im LichtederNeuerscheinun- gen, 1940-1951, Saeculum, 3, 1952, p. 654-680.*

W. Tefler, Author'sPurpose.

Friedhelm Winkelmann, Die Vita Constantini des Eusebs. IhreAuthentizitdt, ihreTextbezeugung (Diss, Theol. Halle), 1959; idem, Echtheistfrage; idem, KonstantinsReligionspolitik; idem, Authentizitătsproblem; idem, Textbezeugung; idem, Die Beurteilung des Eusebius von Casarea und seiner Vita Constantini im griechischenOsten. Ein Bei- trag zur

Untersuchungdergriechischenhagiographischen Vitae Constantini, în ByzantinischeBeiträge, herausgegeben von Johannes Irmscher, Berlin, 1964, p. 91-119.

Friederich Vittinghoff, *Eusebius.*

Joseph Vogt, Die Bedeutung des Jahres 312 fur die ReligionspolitikKonstantins des Grofien, ZKG, 61. 1942, p. 171-190; idem, Constantin derGrofie; idem, DerErbaupr; idem, De Vita Constantini des Eusebiustiberden KonfliktzwischenKonstantinundLici- nius, Historia, 2, 1954, p. 463-471.

Mgr. Dr. A. de Waal, *KonstantinderGropeund seine Zeit.*GesammelteStudien. Festgabe zum KonstantinsJubilâum 1913 und zum gold^nenPriester-jubileum, herausg von Franz Joseph Dolger, Freiburg in Br. 1913 (SupplementheftderRomischenQuar- talschrift).

D. S. Wallace-Hadrill, *Eusebius.*

Ludwig Woelkel, DerKaiserKonstantin. AnnaleneinerZeitenwende, Munchen, 1957.

Festgabe zum KonstantinsJubilâum 1913 und zum goldenenPriester-jubileum, herausg. von Franz Joseph Dolger, Freiburg in Br. 1913 (SupplementheftderRomischenQuar-

CUVÎNTAREA LUI CONSTANTIN LA ADUNAREA SFINȚILOR

(Oratio ad sanctumcoetum = *Ta tâvayuovauAAoya)*

Numeroase manuscrise ale lucrării VC a lui Eusebiu, şi între acestea cel mai bun (Vaticanus), prezintă imediat după cartea a IV-a, ca un apendice al ei, sau chiar a V-a carte[129]*Cuvîntul împăratului Constantin pe care l-a adresat adunării-sfinților* (BaotAeax; KwvOTCCVTIVOU*XOJOQ*OVeyponjiETMTCOvayuovouAAoycp). Textul propriu-zis al acestui cuvînt începe astfel; «Augustul Constantin către adunarea sfinților»[130] (KavoTccvtîvogoePaototxcptavâyuovauAAoya).

Se crede că locul acestei cuvîntări în cadrul lucrării VC a lui Eusebiu s-ar explica prin ceea ce el însuşi spune în cartea a IV-a, capitolele 29 şi 32. într-adevăr, în capitolul 29 Eusebiu vorbeşte de obiceiul lui Constantin de a ținecuvîntărişi a trata diverse probleme, între care şi teologice: «El însuşiîşiîmbogățea mintea cu cuvintele dumnezeieştii Scripturi, petredndu-şinopțile în priveghere, iar m clipele de răgaz scriind cuvîntări, căci îi plăcea să se înfățişeze necontenit înaintea oamenilor, încredințat că e bine să domneşti peste supuşi prin puterea convingerii, făcînd din cîrmuirea sa o domnie a chibzuinței. Astfel că, nu pregeta să cheme lumea la sine, iar oamenii nu pregetau nici ei să se adune puhoi ca să asculte vorbele înțelepte ale împăratului. Cînd i se oferea prilejul să vorbească despre un subiect cu caracter teologic, Constantin îşi îndrepta ținuta, lua o înfățişare severă şi cobora glasul, lăsînd impresia că - prin marea lui putere de credință - va izbuti să-şiinițieze ascultătorii în tainele dumnezeieştiiînvățături. Publicul îi răspundea cu strigăte de încuviințare».

Dacă cele de mai sus se referă la obiceiul, în general, al lui Constantin de a ținecuvîntări, în cap. 32 Eusebiu precizează că el exemplifică acest lucru cu Cuvîntarea împăratului adresată *Adunării sfinților:* «împăratul îşi alcătuia cuvîntările în latină; existau însă anumiți oameni cărora le revenea sarcina de

129 V. totuşi precizarea lui Fr. Winkelmann, *Leben Konstantins,* p. XVI, n. 3, potrivit căreia în mss. B, *Oratio* este înainte de VC.

130 Textul Cuvîntării se află în ediția lui I. A. Heikel, *Eusebius Werke I,* după Vita *Constantini,* p. 149-192. O nouă ediție critică a textului, însoțită de traducere franceză, este în pregătire să apară în colecția «Sources Chretiennes», prin grija lui Daniel de Decker; v. p. 87, nota 47 din studiul acestui autor: *Le Discours ă l'assemblee des saints» attribue a Constantin et l'oeuvre de Lactance,* în voi. *Lactance et son temps...* v. Abrevieri şi Bibliografia. Pe de altă parte, Fr. Winkelmann vorbeşte şi el de o nouă ediție a textului: *Annotationes zu einer neuen Edition der Tricennatsreden Eusebs und der Oratio ad sanctum coetum in GCS* (CPG 3498. 3497) în ANTIAQPON, Hommage a Mauritius Geerard pour celebrer l'achevement de la Clavis Patrum Graecorum, Cultura-Wetteren-Belgique, 1984, p. l-7.

a le tălmăci în greceşte. Am de gînd ca în continuarea acestei scrieri să adaug, un model de cuvîntare a lui, pe care el însuşi a intitulat-o: *Către Adunarea sfinţilor (Aoyoc,*xou xu>v dyîwvouAÂoyou) şi pe care a închinat-o Bisericii lui foumnezeu, astfel că mărturia ce o aduc eu întru acestea să nu poată părea o simplă înşirare de vorbe goale».

Cuvîntarea începe cu o scurtă introducere (capitolele 1 şi 2), în care se arată că ea a fost ţinută în Vinerea Mare (Patimilor) (f) xouraxdruiaxoc; fipepanctpeoxiv) în faţa unui public compus din ascultători numiţi de el «prea iubiţii mei învăţători, precum şi voi toţiceilalţi prieteni ai mei». Aceste cuvinte par să indice faptul că împăratul vorbea în faţa ierarhilor, unii foarte apropiaţi, pe care îi considera «învăţători» şi «prieteni». Ceva mai departe arată că acestora le cere sprijinul, ca unora care sîntpricepuţi în dumnezeieştile lucrări de taină (II, 2: xouţeTuoxfipovagxcbvOeîcavpuoxripuov), iar de se va întîmpla să greşească prin cuvînt (edv xi nxcuopo*covnPaîvq)* să-l îndrepte, căci ei nu trebuie să se aştepte la cine ştie ce înaltă ştiinţă, ci să ia în considerare sinceritatea încercării lui.

TotuşiCuvîntarea nu era adresată numai ierarhilor, ci întregii Biserici, pe care el o califică «cîrmaci al sufletelor, luptătoare pentru adevăr, leagănul iubirrii de oameni». în cadrul acestei Biserici universale el atrage luare aminte celor ce-i slujesc lui Dumnezeu cu sinceritate (II, 2: oi xdvfteoveiAixpivâx; 6e(]6vxet;). Totuşi, Cuvîntarea are şi un ţel polemic şi apologetic-misionar şi de aceea ea îi priveşteşi pe *necredincioşi* (XI, 7: 6uooepeî<;), adică pe păgîni, pe care-i invită să compare religia lor cu cea creştină. Prin aceasta împăratul se adresează, deci, tuturor supuşilor (XI, 1: urcfjxooi) imperiului, cerîndu-le să participe la împlinirea ţelurilor sale şi anume: cei înţelepţi să se sileascâ şi mai mult în cinstirea lui Dumnezeu, cei neînţelepţi să se convertească şi în loc de nefolositori (âvxiâxpf|OTG)v), să devină de folos (xpf|oipot). Sarcina pe care şi-o ia vorbitorul este să determine prin cuvîntul său pe cei neiniţiaţi în învăţăturacredinţei să-şi schimbe cugetul şi să se îndrepte spre Dumnezeu. Constantin îşi ia această sarcină cu bucurie şi ar fi dorit ca mai de mult să-i fi fost descoperit lucrul acesta (âitoxâXutpit;), fiindcă fericit este cel ce a cunoscut din tinereţe bucuria dumnezeieştiiînvăţăturişifrumuseţeavieţii dusă în virtute (apetf)), dar el se mîngîie cu faptul că, deşi cei înzestraţi nu ajung înţelepţi de copii, este un lucru foarte îmbucurător că ei cunosc totuşiînţelepciunea (ootpîa) în puterea vîrstei (ev rrjrrj<; dxpfjg r)/Uxux).

Restul Cuvîntării este împărţit în trei părţi, principale. *Prima parte* (cap. 3-10) tratează despre Dumnezeu Tatăl şi Iisus Hristos, în calitatea lor de creatori ai întregii zidiri şi de stăpîni ai universului, despre falsele concepţiipăgîne în zei, în destin şi în noroc, despre erorile filosofilor, arătînd ce se poate admite şi ce respinge din învăţătura lui Platon; despre ficţiunilepoeţilor, care nu trebuie crezute. *Partea a doua* (cap. 11-21) este o expunere a învăţăturiicreştine despre întruparea Mîntuitorului, întrupare prevestită de proorocii Vechiului Testament, dar şi de Sibila din Erythraea, şi de poetul Virgiliu în Ecloga a IV-a. Accentul în această parte (cap. 11-16) cade pe moartea Mîntuitorului: Dumnezeu nu poate fi învins de om, aşa cum nici iubirea omenească nu poate fi întrecută de răutate. Dumnezeu şi-a arătat prin moarte iubirea Sa faţă de om, vrînd prin aceasta să şteargă păcatul şi să instituie dreptatea; de aceea, Hristos a şistrîns în jurul său pe oamenii cei mai

înțelepți, ca să propovăduiască învățătura aducătoare de mîntuire. în nimic nu s-a arătat El mai măreț, ca în faptul că nu şi-a utilizat puterea pentru a se răzbuna, ci a trecut cu vederea greşalaşi păcatul, socotindu-le omeneşti.

în *Partea a IÎI-a* (cap. 22-25) împăratul arată că biruințele sale s-au datorat ajutorului lui Hristos, că dimpotrivă conducătorii păgîni, persecutori ai religiei creştine, ca Decius, Valerian, Aurelian, Diocleţianşi-au sfîrşitviața în condiții din cele mai grele.

în capitolul de încheiere (26) împăratul aduce mulțumire lui Dumnezeu pentru toate binefacerile, de Care s-a învrednicit, zicînd că Dumnezeu este cauza credinței lui, de la El trebuie să cerem reuşita noastră de orice fel şi Lui să I-o raportăm; căderile sînt însă de pus pe seama uşurinței noastre.
t

Autorul, data şi destinatarul lucrării. Nu toțispecialiştiisînt de acord să atribuie lucrarea lui Constantin. Primul care a exprimat dubii în această privință a fost J. P. Rossignol[131], urmat apoi de A. Mancini[132],1. A. Heikel[133]şi de alții[134]. Ei susțin că nu se poate atribui lui Constantin o asemenea lucrare mediocră, în care şe găsesc nepotriviri şigreşeli istorice, că ea a fost alcătuită mai degrabă de un mistificator de la curtea împăratului, bun cunoscător al limbii greceştişipunînd-o pe seama lui Eusebiu; aşa s- ar explica şitradiția literară care a inserat lucrarea la VC.

Alțiînvățați[135]socot însă că trebuie să i se dea lui Constantin ceea ce îi revine de drept şi anume că *Oratio* ar fi un document de stat, adresat de împărat autorităților bisericeşti, credincioşilorşi tuturor supuşilor din imperiu cu ocazia Paştelor. în el Constantin se adresează în mod oficial clerului şi poporului, vorbindu-le de victoriile sale repurtate asupra rivalilor păgînişi persecutori ai creştinismului, arătîndu-le totodată simpatia şiataşamentul pe care înțelegea să le dovedească de aici înainte.

---

131 *Virgile et Constantin le Grand* (premiere pârtie), Paris, 1845, IV-VII, 230.

132 La pretesa Oratio Constantini ad sanctorum coetum, Studi storici, 3, 1894, p. 92-117, 207-227.

133 *Op. cit.,* p. XCII şi urm.; idem, *Die Rede an die Versammlung der Heiligen zur Interpretation und Echtheitsfrage,* în Kritische Beiträge zu den Konstantinschriften, p. 2-49 (TU, 36, 4), Leipzig, 1911.

134 R. P. C. Hanson, *The Oratio ad sanctos attributed to the Emperor Constantine and the Oracle of Daphne,* Journal of Theol. Studies, N. S. 24, 1973, p. 505-511; v. însă şi recenzia la acest studiu făcută de H. A. Drake, *In Praise,* p. 136-137, n. 7.

135 Paul Wendland, recenzie la I. A. Heikel, *Eusebius werke I,* în Berliner Philolo- gische Wochenschrift, 22, Berlin, 1902, p. 226-236; Adolf v. Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius,* în *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius,* t. II, 2, Leipzig, 1904, p. 116-117; Ed. Schwartz, *Eusebios,* PW. col. 1427; Joh. Maria Pfättisch, *Die Rede Konstantins des Grofien an die heilige Versamrnlung suf ihre Echtheit untersucht,* Freiburg i. Br., 1908; idem, *Die Rede Konstantins an die Versamm- lung der Heiligen,* în Franz Joseph Dolger, *Konstantin der Grofle und seine Zeit,* Gesam- melte Studien, Freiburg in Breisgau, 1913, p. 96-142; A. Kurfess, *Kaiser Konstantins Rede an die Versamrnlung der Heiligen, eine Karfreitagsrede vom Iahre 313* (Verhandlungen der 57. Versamrnlung Deutscher Philologen) Leipzig, 1930; idem, *Zur Echtheitsfrage und Datierung der Rede Konstantins an die Versamrnlung der Heiligen,* Zeitschrift fur Religions und Geistesgeschichte, 1, Koln, 1948, p. 355-358; idem, *ZuKaiser Konstantins Rede an die Versamrnlung der Heiligen,* Theologische Quartalschrift, 130, Tubingen, 1950, p. 145-165; Hermann Dorries, *Selbstzeugnis Konstantins,* p. 129-161; A. Piganiol, *L'Empire chretien* (325-395), IIe ed. mise â jour par Andre Chastagnol, Paris, 1972, p. 32, n. 4; J. Moreau, *Eusebe de Cesaree,* în Dict. d'hist. et geogr. eccl., 1.16,1963. col. 1457 şi s. v. *Eusebios von Caesarea* în RAC, col. 1074-1075; R. Farina, *Impero e Imperatore,* p. 15-16.

în privința formei originare a cuvîntării, a momentului redactării ei şi a destinatarului nu există unitate de vederi. Pentru unii Cuvîntarea ar fi fost compusă inițial în latină de Constantin însuşi sau din ordinul său, apoi încredințată cancelariei imperiale pentru a fi tradusă în greacă[136]. Pentru alții[137], Constantin s-ar fi limitat să dea doar unele directive generale sau să introducă în latină cîteva pasaje nu prea importante, pe care apoi Eusebiu de Cezareea sau un adaptator anonim le-ar fi amplificat şi redat în limba greacă. Potrivit unei alte ipoteze[138] lucrarea ar fi opera lui Lactanțiu, apropiat curții imperiale, deoarece ideile dezvoltate în ea au similitudini cu cele din *Institutionesdivinae*şi*De mortibuspersecuto- rum* ale acestuia. *Oratio* ar arăta preocupările literare, filosofice şi religioase, dar şi politice ale lui Constantin în jurul anilor 324-325, adică în momentul în care el ataşa guvernării sale partea orientală a imperiului, smulsă lui Liciniu. Ea ar fi fost o scrisoare adresată unui sinod şi anume celui convocat la Antiohia înainte de Paştele din 325. Oratio este considerată un document autentic constantinian, elaborat în cancelaria imperială după modelul lui *De mortibuspersecutorum.*

Nici în legătură cu *data* nu există unitate de vederi. Astfel, J. P. Rossignol[139] atribuie, fără a preciza o dată exactă, lucrarea domniei lui Constantin, socotind că autorul ei ar fi un «mistificator» de la curtea sa, care a pus-o pe seama lui Eusebiu. Ed. Schwartz[140] crede că *Oratio* are în vedere monarhia, adică perioada de după anul 324, cu toate că în ea se fac referiri numai la victoriile asupra lui Maxențiu, nu şi asupra celor lui Liciniu. J. M. Pfättisch[141] o consideră anterioară Sinodului de la Niceea, din cauza ideilor dogmatice «naive», exprimate în ea şi propune perioada dintre 313-325. Ed. Norden[142] zice că *Oratio* a fost rostită la Sinodul de la Niceea, (325) iar A. Kurfess[143] propune data de 29 martie 313, adăugind că a fost rostită la Roma. A. Piganiol[144]stabileşte anul 323, iar R. P. C. Hanson[145], pornind de la faptul că în cap. 18, 13-14 se face referire la oracolul de la Daphne, socoate că lucrarea a fost alcătuită de un compilator după anul 362. în sfîrşit, un asiduu cercetător al problemelor constantiniene, T. D. Barnes[146147], stabileşte că *Oratio* a fost ținută de Constantin la *12 aprilie 317 şi anume la Sardica.* Principalele argumente aduse în favoarea acestei datări sînt: 1. în titulatura împăratului nu se află epitetul vixrjxrit*(victor, triumphator),* care i se adaugă în mod

136 Daniel de Decker, *Discours â l'assemblee,* p. 77, n. 13.

137 V. Schultze, Quellenuntersuchungen zur Vita Constantini des Eusebius IV. Die Osterrede, ZKG, 14,1894, p. 550-551; J. M. Pfättisch, Platos Einfluss auf die Rede Konstantins an die Versamrnlung der Heiligen, Theologische Quartalschrift, 92, 1910, p. 416; H. von Schonebeck, *Beiträge zur Religionspolitik* des Maxentius *und Konstantin,* Klio, 43, 1939, p. 90; Heinz Kraft, *Konstantins religiose Entwicklung,* p. 272.

138 A. Piganiol, *op. cit.,* p. 32: «Le *Discours* ă *l'assemblee des saints* s'il est de Constantin, comme il est probable, est ecrit sous l'inspiration de Lactance». Daniel de Decker, *op. cit.,* p. 79-87.

139 *Op. cit, p.* IV-VII, 230.

140 Deutsche Literaturzeitung, 29, 1908, col. 3099.

141 Die Rede Konstantins des GrofSen an die Versammlung der Heiligen, 1908

142 Die Geburt des Kindes, 1924, p. 3, 170.

143 Kaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen, ein Karfreitags- rede... p. 130-131; idem, Zu Kaiser Konstantinsrede... p. 164-165.

144 In Revue de l'histoire et de philosophie religieuse, 12, 1932, p. 370-372.

145 Op. cit., loc. cit.

146 T. D. Barnes, *Good Friday Sermon,* p. 414, 423.

147 *Op. cit.,* p. 161.

constant după victoria din anul 324' împotriva lui Liciniu. Deci Cuvîntarea a fost alcătuită înainte de 324. 2. Din titlurile şi din conţinutul cap. 22 ar reieşi că prigonitorul creştinilor, la care se referă Constantin, este împăratul Galeriu (nu MaximinDaia ori Maximian). Marea cetate (f) peyâÂri*noXic,)*şi iubită *(qnXz&zri*TCOX*K*;), amintită în context, este Sardica, locul unde Galeriuşi-a stabilit reşedinţaşi unde a şi murit. Socotim că din toate propunerile de datare de pînă acum cea mai probabilă este aceea a lui T. D. Barnes.

Desigur analize şidiscuţii asupra autenticităţiiCuvîntării, asupra datei şi locului unde a fost rostită, vor mai exista. Important mi se pare să relev că partizanii autenticităţiisînt mai numeroşişi că printre ei se înscriu nume prestigioase ca V. Schultze, Adolf von Hamack, J. M. PfăttischşiHermannDorries. De pildă, concluzia lui Dorries, rezultată în urma analizei atente a conţinutului lucrării, este că e mai uşor să rezolvi dificultăţile relevate de diferiţi critici, dedt să presupui că lucrarea este un fals'[9].

Ediţii

Migne, PG, 20, col. 1253-1316; ediţie critică: I. A. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. 149-192. Se preconizează noi ediţii critice, una pregătită de Daniel de Decker, în SourcesChretien- nes, alta de către Fr. Winkelmann, la Berlin; v. mai sus n. 2.

Traduceri

în engleză: Richardson, *Life of Constantine,* p. 561-580; *în germană:* J. Molzberger, în BibliothekderKirchenväter, 2, 1880, p. 235-287; J. M. Pfättisch, în BibliothekderKirchenväter², 9, 1913, p. 191-272.

Bibliografie

T. D. Bames, Good*FridaySermon,* p. 414-423; idem *TwoSpeechesby Eusebius,* în Greek, Roman andByzantine Studies, 18, 1977, p. 341-345.

A. Bolhuis, Vregils 4. Ecloga in derOratioConstantini ad sanctorumcoetum,Diss. Amsterdam, 1950; idem, Die RedeKonstantins des Grofien an die VersammlungderHeiligenundLaetantius -«Divinaeinstitutiones», VC 10, 1956.

Daniel de Decker, *Discours ă l'assemblee;* idem, *Evocation de la Bible dans* le «Dis*cowrs ă Vassemblee des saint» prete ă l'empereur Constantin,* în Studia Biblica I, 1978. Papers on Old *Testament andRelatedThemes.*SixthinternaţionalCongress on Biblical Studies, Oxford 3-7 April, 1978, Editedby E. A. Livingstone, Journal for theStudy of the Old Testament, SupplementSeries, 11, Scheffield, 1979, p. 133-143.

Hermann Dorries, SelbstzeugnisKonstantins.

RafaeleFarina, Impero e Imperatore.

R. P. C. Hanson, The Oratio ad sanctosattributedtotheEmperor Constantine andthe Oracle of Daphne, Journal of Theol. Studies, N. S., 24, 1973, p. 505-511.

Adolf von Hamack, Die Chronologiederaltchristlichen Literatur bis Eusebius, Leipzig, 1904. >

Ivar A. Heikel, Eusebius Werke I, p. XCI-CIII; idem, Die Rede an die VersammlungderHeiligen zur InterpretationundEchtheitsfrage, în KritischeBeitrăge, p. 2-49.

A. Kurfess, *KaiserKonstantinsRede an die VersammlungderHeiligen, eineKarfreitagsrede vom Jahre 313* (Verhandlungender 57. VersammlungDeutscherPhilologenundSchulmănnerzu Salzburg vom 25. bis 28. Sept. 1929 (1930), Leipzig, 1930; idem, Zur *EchtheitsfrageundDatierungderRedeKonstantins an die VersammlungderHeiligen,* Zeitschrift fur ReligionsundGeistesgeschichte, 1, Koln, 1948, p. 355-358; idem, *ZuKai- ser Konstantinsrede an die VersammlungderHeiligen,*TheologischeQuartalsehrift, 130, Tubingen 1950, p. 145-165; idem, *DergriechischeUbersetzer von VirgilsvierterEkloge in KaiserKonstantinsRede an die VersammlungderHeiligen,*Zeitschrift fur die neutes- tamentlicheWissenschaftund die KundederălterenKirche, 35, 1936, p. 97-100; idem, *KaiserKonstantinund die Sibyle.*TheologischeQuartalischrift, 117, 1936, p. 11-27; idem, *Die griechischetîbersetzungdervierten EklogeVirgils,*Mnemosyne, 3, 5,1937, p. 282-288; idem, *KaiserKonstantinund die ErythraischeSibyle,*Zeitschrift fur ReligionsundGeistesgeschichte, 4, 1952, p. 42-57.

A. Mancini, *La pretesaOratioConstantini ad sanctorumcoetum,* Studii storici, 3, 1894, p. 92-117, 207-227.

Joannes Maria Pfăttisch, Die RedeKonstantins des Grofien an die VersammlungderHeiligenaufihreEchtheituntersucht, Freiburg in Br., 1908; idem, PlatosEinflussauf die RedeKonstantins an die VersammlungderHeiligen,TheologischeQuartalsehrift, 92, 1910, p. 399-417; idem, Die vierteEklogeVirgils in derRedeKonstantins an die VersammlungderHeiligen,Miinchen, 1913; idem, Die RedeKonstantins an die VersammlungderHeiligen, în Franz Joseph Dolger, KonstantinderGrofieund seineZeit,Gesam- melteStudien, Freiburg in Br. 1913, p. 96-121.

DISCURSUL FESTIV
LA ANIVERSAREA A 30 DE ANI DE DOMNIE

A ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN (TRICENNALIA)

Majoritatea manuscriselor lucrării *Vita Constantini* prezintă după *Oratio ad sanctumcoetum* o nouă scriere a lui Eusebiu sub următorul titlu: *EixsefiîouTOVIlafupVioodqKaworavzîvovrcvfiaoiĂeaTfxaxcvtaenjpixoq = (Cuvînt) al lui Eusebiu al lui Pamfil pentru împăratul Constantin cu prilejul aniversării a 30 de ani (de domnie)*[148]. Această lucrare, cunoscută şi sub titlul *Tfxaxovtaerrjpixbqtâyoq* sau mai frecvent *Oratio de laudibusConstantini* sau prescurtat *De laudibusConstantini* ori *LausConstantini,* a fost editată împreună cu *Vita Constantini*şi*Oratio ad sanctumcoetum*. Justificarea conexării acestui *Cuvînt* la celelalte două lucrări o găsim exprimată chiar de Eusebiu însuşi în cartea IV, 46 din VC. Referindu-se la descrierea Bisericii SfîntuluiMormînt de la Ierusalim, zidită şi împodobită de Constantin, Eusebiu zice: «înfăţişarea acestei Biserici (închinate) Mîntuitorului... am făcut-o... după puterile noastre într-o scriere aparte, dedicată împăratului însuşi, pe care o vom publica la timpul potrivit, după încheierea lucrării de faţă, adăugîndu-i şi pe aceea întocmită la împlinirea a 30 de ani de domnie, adică puţin mai tîrziu, după sosirea noastră în cetatea ce poartă numele împăratului şi pe care am rostit-o chiar în faţa lui».

Mărturia proprie a lui Eusebiu despre redactarea acestui *Cuvînt* a făcut ca în critica modernă să nu se manifeste îndoieli asupra autenticităţii lui. Mai mult decîtatît el a constituit un argument în favoarea autenticităţii lucrării Vita *Constantini*[149]. Opinii divergente s-au exprimat doar în legătură cu faptul dacă lucrarea este sau nu unitară, dacă, adică, aşa cum ni se păstrează, a putut fi rostită în întregime de Eusebiu în faţa împăratului la aniversarea a 30 de ani de domnie.

Cel care a ridicat prima îndoială a fost Valesius (Valois), istoriograf de curte al lui Ludovic al XlV-lea, pomenit de noi de mai multe ori în cadrul acestei introduceri. El a spus că lucrarea este prea lungă şi că, deci, nu putea fi rostită într-o singură împrejurare[150]. în ediţia critică cea mai recentă existentă azi, aceea a lui Heikel, ea însumează 64 de pagini[151], iar în traducerea lui Drake[152] 44 de pagini (cu literă măruntă). Chiar dacă am admite că Eusebiu a urmat practica veche, potrivit căreia oratorii ţineau un discurs scurt şi îl dezvoltau după aceea pentru publicare, totuşi istoricului nostru nu i se poate atribui un asemenea procedeu, deoarece el era bătrîn, dnd a rostit discursul (anul 336) şi după aceea el n-a mai trăit decât 3-4 ani, timp în care ştim că a fost ocupat cu redactarea altor lucrări majore. în această perioadă el a scris *De*

148 I. A. Heikel, *Eusebius Werke,* I, p. 193.

149 Andre Piganiol, *Sur quelques passages de la Vita Constantini,* Annuaire de l'In- stitut de Philologie et d'Histoire orientales (Melanges H. Gregoire), 10, 1950, p. 513-518.

150 Henri Valois, *Laus Constantini,* XI, 1 = Migne, PG, 20, 1857, col. 1375, n. 48.

151 I. A. Heikel, *op. cit., p.* 193-259.

152 H. A. Drake, *In Praise, p.* 83-127.

ecclesiasticatheologia, Un comentariu la Psalmi, Vita Constantini, *LausConstantini, Sepulchrum Christi*şi, foarte probabil, *Contra Marcellum*şi*De Theophania*[153]. Eusebiu n-a putut, deci, rosti tot textul în fața împăratului. Pe de altă parte, cercetarea atentă a conținutuluişi faptul că unele manuscrise reproduc doar o parte din el (cap. I-X), restul aflîndu-se în altele, care poartă şi alt titlu (BaoiAtxovouyypappa) au dus la concluzia că lucrarea nu este unitară, ci compusă din două părți distincte[154][155]. Prima parte ar reprezenta Discursul rostit în mod real de Eusebiu la Constantinopol cu prilejul jubileului de 30 de ani; cea de a doua, un Cuvîntpronunțat la Ierusalim în septembrie 335, cu ocazia sfințirii Bisericii SfîntuluiMormînt, dnd împăratul nu era de față. Din *Vita Constantini* IV, 46 reiese că partea a doua, privind Sfîn- tul Mormînt, este «o lucrare separată închinată împăratului însuşi» ev oixeupouyypd|i|aaTiuapadovxeqautipPaoiAeî n:pooe(p(dvf|oa|a.ev). Primele 10 capitole conțin, deci, cuvîntareaținută la Constantinopol şi lor li se poate atribui denumirea de AoyogTpiaxovxaeTripixog (VC, IV, 46), iar restul de 8 capitole, precedate în manuscrise de titlul BaoiAtxot; Aoyog sau BaoiAixovouyypappa, cum se află în textul propriu-zis (XI, 1), fac parte din Cuvîntul rostit de Eusebiu la Ierusalim, la 17 sept. 335®, dnd împăratul nu era de față.

De fapt, locul exact al ținerii Discursului este indicat în cap. XI, p. 224, unde Eusebiu însuşi spune: «Dar privitor la darurile oferite de tine Dumnezeului şiMîntuitorului tău, în chiar inima noastră, mă refer la provinda Palestina şi chiar la acest oraş de aid, unde ca dintr-un izvor a țîş- nit Cuvîntul aducător de mîntuire, răspîndindu-se apoi la toți oamenii». Distincția care s-a făcut între cele două părți componente ale lucrării *De laudibusConstantini* a determinat pe unii cercetători să denumească partea a Il-a: *De Sepulchro Christi* ori *Sepulchrum Christi*[156].

Discursul de la Constantinopol a fost rostit, cum am spus, în fața împăratului, iar Eusebiu precizează aceasta atît în VC, IV, 46, cîtşi în LC, I, 1, II, 5, III, 1, 2, VI, 1, 10, 18, IX, 1, X, 7, iar data exactă este 25 iulie 336[157]. Ambele discursuri par să fi fost unite laolaltă în chip eronat de către scribii, care s-au ocupat de opera lui Eusebiu[158]. Ceea ce i-a determinat în bună măsură să facă acest lucru a fost conținutul asemănător[159], astfel că unele

153 Wallace-Hadrill, *Eusebius,* p. 55, 57-58; M. J. Rondeau, *Une nouvelle preuve de l'tnfluence litteraire d'Eusebe de Cesaree sur Athanase,* în Recherches des Sciences Reli- gieuses, 56, 1968, p. 386, n. 2.

7.1. A. Heikel, *Vber die Handschriften von Eusebius,* în Nachrichten von der koniglichen Gesellschaften zu Gottingen, Phil.-hist. Klasse, 1895, p. 434-441 şi *Eusebius Werke I,* p. CIV-CVT; Winkelmann, *Textbezeugung.*

155 Asupra datei de 17 sept. 335, v. H. A. Drake, *In Praise,* p. 142, n. 6.

156 Drake, op. *cit.,* p. 31.

157 Idem, When was the «De laudibus Constantini» delivered?, Historia, 24,1975, p. 345-356.

158 Ed. Schwartz, *Eusebios,* PW., col. 1427.

159 De pildă, Wallace-Hadrill, *Eusebius,* p. 43-44 susține că, de fapt, în lucrare nu sînt decît două secțiuni ale unei singure opere. Prima parte ar fi, în general, de natură biografică, cea de a doua, ar avea conținut teologic, dar ambele sînt unite împreună de un

manuscrise le pun împreună; totuşi trebuie subliniat că ele constituie două lucrări separate, alcătuite pentru ocazii deosebite şi public deosebit. Există şi unele deosebiri de stil între ele: de pildă, în timp ce Eusebiu vorbeşte în discursul aniversar de la Constantinopol de împăratul Constantin la persoana a III-a (cu o singură excepție, p. 212,1, unde i se adresează direct), în cel de al doilea, de la Ierusalim, el foloseşte persoana a D-a. Folosirea persoanei a **n~a**pentru împărat, atunci când el era absent, nu trebuie să ne mire, căci acesta era un artificiu de compoziție[160]. Susținătorul cel mai hotărît al tezei că lucrarea este compusă din două părți distincte este Drake[161]. El aduce în sprijinul acestei idei argumente de conținutşi de stil.

Planul discursului ținut la Constantinopol la 25 iulie 336

întrucât la *LausConstantini*şi*SeptUchrum Christi* nu există ca la celelalte lucrări anterioare titluri de capitole (xecpdAcua) rezumăm în cele de mai jos conținutul lor.

I-III. Eusebiu începe prin a spune că el va evita modelele tradiționale, folosite în expunerea calităților spirituale ale suveranilor: «M-am înfățişat aici nu spre a depăna poveşti sau spre a istorisi cu vorbe meşteşugiteşi cu glas de sirenă cine ştie ce lucruri plăcute auzului ori a folosi întorsături de cuvinte puerile», ci mă voi «depărta de căile bătute pînă acum, cîntînd faptele împăratului într-o formă nouă». Eusebiu crede că împăratul este un om cu totul deosebit de ceilalți, «înzestrat atît cu ştiința celor dumnezeieşti, cîtşi cu a celor legate de om», şi că merită să scoată în evidență «trăsăturile lui de-a dreptul divine», «tainicele mistere ale vieții lui» (Prolog, I, 3, 4), să vorbească despre domnia lui pilduitoare şi despre opusul ei. Eusebiu îl compară pe Constantin cu soarele: «el străluceşte ca soarele, răspîndindu-şi razele de

---

scop comun: demonstrarea originii divine a noului *imperium.* Premizele puse în cap. I âr fi dezvoltate în partea a Il-a, care n-ar fi înțeleasă, dacă primul capitol ar fi fost scris după ea. Wallace-Handrill conchide că, partea a doua, socotită de mulți cercetători ca ceva separat, ar repeta într-o formă extinsă planul primului capitol, demonstrînd^ mai întîi, puterea lui Dumnezeu în creație, apoi puterea Sa printre oameni, ca rezultat al întrupării, conducînd la prezenta manifestare a acelei puteri în imperiul lui Constantin. O temă comună ar curge peste tot în cele 18 capitole şi anume strînsa relație a lui Constantin cu Dumnezeu, din care rezultă numeroase consecințe favorabile pentru toți. Dar Drake, *In Praise,* p. 32, 34-35, se întreabă dacă o temă comună presupune neapărat şi o lucrare comună, ori e posibilă şi independența. Este adevărat, zice el, că cap. XI reia o temă expusă în cap. I, dar în el se introduce şi un material nou şi se stabilesc noi țeluri. Ar trebui făcută o comparație nu cu capitolul I, ci cu Prologul, care îl precede. Aici Eusebiu anunță că discursul va trata patru teme: 1. Natura împărăției şi regalității; 2. împăratul suprem; 3. împărăția adevărată față de cea falsă; 4. Consecințele care urmează pentru fiecare. Ori în capitolul XI, Eusebiu plasează dintr-odată un nou scop. Discuția teologică continuă, dar este impulsionată de critica fără sens la adresa bisericilor zidite de Constantin (X, 2-4). Independența acestor capitole finale este, de altfel, indicată de referințe interne (urmează exemplele). Concluzia lui Drake este: dacă unitatea teologică, susținută de Wallace-Hadrill, poate fi acceptată, nu se admite concluzia că avem de a face cu o singură lucrare, şi nu cu două. Există puternice argumente interne, cum că cele două părți ale manuscrisului au fost compuse în vederea a două ocazii diferite.

160 E. Galletier, *Panegeriques latines,* Paris, 1952, II, p. 149; cf. Drake, *op. cit.,* p. 142, n. 10, p. 144, n. 53.

161 Drake, *op. cit., p.* 31 şi urm.

lumină pînă în cele mai îndepărtate locuri ale imperiului său, prin prezența cezarilor săi» (DI, 4). Imperiul său este reflectarea imaginii împărățieicereşti, pentru că el s-a străduit să-l modeleze după chipul celui din cer (III, 5-6). Astfel împodobit cu imaginea regatului ceresc, el chiverniseşte pe cei de jos, ținîndațintită privirea în sus, drmuind după această formă arhetipală şi întărindu-se prin imitarea domniei suveranului ceresc, pe care Stăpînul a toate a dat-o numai neamului omenesc între toate creaturile sale. Pentru că aceea este norma autorității regale, ca pe toți să-i conducă unul singur. Monarhia întrece orice formă constituționalăşi administrativă, iar polyarhia, bazată pe egalitate, duce mai degrabă la anarhie şi război civil. Din această cauză avem un singur Dumnezeu şi nu doi, trei sau mai mulți. Exprimîndu-ne mai precis, credința în mai mulți zei, însemnează ateism. Există doar un singur împărat, iar Logosul Său şi legea Sa împărătească este una, neexprimată în cuvinte ori silabe, nici supusă stricăciunii timpului, în cărți ori table, ci este Dumnezeu-Logosul cel viu şi prezent, care pregăteşteîmpărăția Tatălui tuturor celor care sînt sub binecuvântarea Sa. Supremul împărat, care şade pe scaunul de domnie al bolților cereştişi care a făcut pămîntul scaun picioarelor Sale (1,1), este adevăratul autor al festivităților de față.

Logosul cel Unul Născut al lui Dumnezeu, împărățeşte din veci pînă în vecii fără de sfîrşit împreună cu Tatăl Său. Tot aşa iubitul Său împărat (al nostru), călăuzit de sus de împărătească binecuvântare şi confirmat în numele dumnezeieştii chemări, domneşte aici pe pămînt de o foarte îndelungată vreme. După modelul Logosului, împăratul luptă cu forțeleräulului, cheamă întreg neamul omenesc la cunoaşterea Atotputernicului, dînd normele noii credințe, cinsteşte pe sfințişicuvioşi, primindu-i în palatul său, sărbătoreaşte jubileul după modelul divin, închinîndu-l Celui care l-a înconjurat de glorie, ca o recunoştință a facerilor de bine, nespur- cîndu-l cu sîngele jertfelor, ci aducîndu-I însuşi împăratului a toate, în chip de jertfă bine plăcută, chiar împărătească sa ființă, căci el s-a dăruit pe de-a întregul lui Dumnezeu.

IV. Gîndirea abstractă, baza puterii omului, temeiul cumpătării, înțelepciunii, virtuții, pasiunea pentru filosofie, putința de a cunoaşte ce e bine şi frumos, de a intui pe Dumnezeu, vin toate de la Logos. Cînd Logosul a făcut pe om după chipul şi asemănarea cu El, i-a dat prin aceasta şi starea împărătească, făcîndu-l în acelaşi timp părtaş de vestea împărățieicereşti, spre care el este chemat. Prin această chemare, adresată lumii întregi, Dumnezeu a dat împărățieipămînteşti drept model pe cea cerească, îndemnînd întreg neamul omenesc să rîvnească la ea ca la cea mai sublimă nădejde.

V. împăratul Constantin s-a împărtăşit din acestea, fiind înzestrat de Dumnezeu cu calitățifireştişi, pe deasupra, lăsîndu-şi sufletul pătruns de revărsarea darurilor pogorîte asupra lui de acolo, de sus. împăratul şi-a potrivit sufletul virtuților supreme, luîndu-se după modelul acelei împărății din altă lume, el n-a fost ca alți conducători sclav al poftelor, deci nevrednic de titlul de împărat. Căci cum îşi va putea exercita puterea ca stăpîn absolut unul care a ajuns robul plăcerilor rele, un afemeiat împătimit, rob al dştigului pe căi

necinstite, irascibil şimînios, rob al diavolilor setoşi de sîngeşi al duhurilor ucigătoare de suflet?

V7. Dumnezeu a dăruit pe împăratul Constantin cu cununa sărbătoririi a 30 de ani de domnie, ca răsplată pentru faptele sale bune, dar aceasta nefiind suficient a hotărît să o prelungească cît mai mult posibil şi chiar în marele veac al veşniciei. Lui i-a descoperit Dumnezeu mîntuito- rul însemn (= crucea), prin care el a biruit moartea, ca să iasă biruitor în lupta împotriva tuturor celor fără Dumnezeu, a duşmanilor, a barbarilor şi chiar a diavolilor.

VII. Mai înainte oamenii erau înrobiți demonilor, pierzători de suflete, care prin nefericita urzeală a credinței în zei, i-au făcut să nu mai recunoască pe adevăratul Dumnezeu, înlocuindu-L cu zeii, care nu au nici un fel de existență; în schimb, pe Cel ce *este,* L-au neglijat cu totul, ca şi cum nici n-ar fi. Ei au şi persecutat şi pus la chinuri pe cei care au rămas credincioşi Dumnezeului adevărat. Dar, împăratul suprem a oprit şirul nelegiuirilor săvîrşite, rididnd pe cei umiliţişiobidiți, prin alesul Său Constantin.

VIII. Constantin şi-a dat seama că zeii trebuie îndepărtați din credința poporului chiar şi fără forță militară, doar prin trimiterea unor înalți demnitari în provincii, care, încrezători în puterea credinței lor, au stîrpit pretutindeni amăgirea aceasta şi, în rîsetelemulțimii, au silit pe preoții acelei credințe să scoată la lumină, din cele mai întunecate cotloane, pe zeii lor, statuile din lemn, îmbrăcate în aur sau alt material prețios, ori din bronz. împăratul a folosit forța militară numai pentru a distruge un templu din Fenicia (Liban), unde aveau loc perversiuni. Prin voia lui Dumnezeu s-a instaurat pacea în imperiu, războaiele au luat sfîr- şit (de vreme ce se sfîrşise cu zeii), s-au terminat vărsările de sînge din anii de glorie ai smintitei credințe în zei.

IX. Comparație între starea de decădere a imperiului în vremea dnd domnea politeismul şi cea înfloritoare de azi, cînd zeii au fost lichidați. Evlavia care se arăta atunci zeilor, nu se poate compara cu duhul de pace, care domneşte azi în imperiu pretutindeni, dnd cruzimile între fraţisînt înlăturate. Nici un zeu sau profet păgîn n-a fost în stare să proorocească peste veacuri venirea Mîntuitorului ori să arate propria lor părăsire. Constantin a biruit puhoiul vrăjmaşilor cu ajutorul semnului crucii şi prin invocarea ajutorului lui Dumnezeu. Drept recunoştință el a înălțat lui Dumnezeu măreţeedifidi, atît în capitală, cîtşi în provincii (în Palestina Biserica SfîntuluiMormînt, a amenajat dtevapeşterişi alte locuri legate de viațaMîntuitorului, la Antiohia, o biserică unică prin amploarea şifrumusețea ei, înscrisă într-un plan octogonal, în Bithyniaşi în alte părți). Ca răsplată pentru toate acestea el a fost dăruit de Dumnezeu cu o domnie lungă şi cu urmaşi vrednici.

X. Mîntuitorul semn al crudi a făcut ca cei dornici de a-şidesăvîrşiviața să poată părăsi pe neînsufleţiții idoli şi să ia aminte la învățăturile sfinte, mărturisind pe Cel aflat mai presus de toate, pe Creatorul cel nevăzut, adevăratul Dumnezeu. Dumnezeu unul este vestit întregii lumi şi astfel a fost realizată unitatea tuturor supuşilor imperiului. Asemenea unei călăuze

pricepute împăratul veghează sus, la drmă, îngrijindu-se ca vasul să nu se abată din cale, iar însuşi Dumnezeu, împăratul suprem, şi- a întins spre el dreapta, pînă ce l-a făcut să biruie toţivrăjmaşiişi potrivnicii, sporindu-şi domnia întru mulţime de ani.

în rezumat, Discursul festiv la aniversarea a 30 de ani de domnie ar cuprinde[162] trei părţi principale, precedate de un prolog. în prima parte (cap. I—III) se vorbeşte de rolul Suveranului (împăratului) Suprem, despre Logos şi despre împărat la această aniversare. în partea a doua (cap. IV-VI) sînt arătate darurile Logosului, de care se bucură împăratul şi care e recompensat de Dumnezeu cu o sărbătorire măreaţă. în sfîrşit, în ultima parte (cap. VII-1X) se arată biruinţele Logosului şi ale împăratului ca trimis al lui Dumnezeu, care au fost de folos întregii omeniri. Ultimul capitol (al X-lea), cuprinde mulţumirile aduse de împărat lui Dumnezeu pentru pacea şi unitatea instaurate în imperiu.

Cu toate că Eusebiu promite la începutul lucrării să urmeze o cale nouă, totuşiLaus*Constantini* are caracterul unui *encomion,* construit pe tema victoriei şi a aniversării[163][164]. Conform normelor artei retorice, *Laus Constantini*proslăveşte la împăratul Constantin: *virtus, clementia, pietas*şi*iustitia*[11]*,* în contrast cu *crudelitas, vis, libido*şi*superbia*duşmanilor. Discursul este de aşa manieră construit, îndt în fiecare din cele trei secţiuni intervine Dumnezeu-Logosul, iar împăratul, în tema victoriei (biruinţei) şi a aniversării. Eusebiu a intenţionat, fără îndoială, să aibă o împărţire în trei şi fiecare parte la rîndul ei, divizată în trei teme, pentru a simboliza tainica Treime, din care se compune numărul trienal, teorie expusă pe larg în cap. VI, 10, 11-18.

Discursul a fost apreciat de învăţaţii moderni ca o lucrare care fixează pentru prima oară în chip clar «filosofia politică a imperiului creştin, acea filosofie a statului, care s-a menţinut în cursul mileniului de absolutism bizantin»[165][166]. El ar înfăţişa figura ideală a împăratului creştinşi împreună cu Vita *Constantini* ar trasa liniile fundamentale ale doctrinei creştine cu privire la putere, la împărat şi imperiu. Ambele lucrări sînt semnificative şi pentru

---

162 Idem, *op. cit.,* p. 36-37.

163 Jean Gage, *Etaupdt; vixonaog,* la *victoire imperiale dans l'empire chretien,* Revue de l'histoire et de philosophie religieuse, 1933, p. 393; cf. Drake, op. *cit.,* p. 37.

164 *Laus Constantini* V, 4: *odxppw, iryadog, ăxaiot;, avdpăoţ, sboefirji;, tpiÂâdEoc* Heikel, *Eusebius Werke I,* p. 204, r. 20-21. Acestea sînt virtuţile cardinale ale împăraţilor romani începînd cu Augustus; v. M. P. Charlesworth, *The virtues of a Roman Emperor: Propaganda and the Creation ofBelief,* Proceedings of the British Academy, 1937, p. 105-133; R. Storch, *The Eusebian Constantine,* Church History, 40, 1971, p. 145-155.

165 Norman H. Baynes, *Eusebius and the Christian Empire,* Annales de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales (Melanges Bidez), 2,1934, p. 13-18; retipărit în Byzan- tine Studies and other Essays, London, 1955, p. 168-172 (aici p. 168); William Seston, *Constantine as a Bishop,* p. 129: «Laus Constantini este un fel de manifest al filosofiei politice a imperiului creştin».

166 R. Farina, *Impero e Imperatore,* p. 15, 22.

cercetarea teologiei politice a lui Eusebiu[29], dar cheia pentru înțelegerea acestei teologii politice ar reprezenta-o mai ales *LausConstantini*[167][168]. Pentru Fr. Winkelmann LC ar fi numai o operă de teologie[22].

DE SEPULCHRO CHRISTI (SC)

*Planul lucrării.*Concepția lucrării este mai puțin complicată şi ar reprezenta după unii cercetători[169] nu un discurs, ci un tratat teologic, cu caracter apologetic, prezentat de Eusebiu împăratului cu prilejul sfințirii Bisericii SfîntuluiMormînt. Scopul principal ar fi justificarea construirii de către Constantin a acestei Biserici, care fusese criticată de duşmanii împăratului. Folosirea cuvintelor ev *TOJfiaoikxâj rude... ouyypă/jjMm (*= în această compoziție - carte - regală XI, 1) şi evitarea cuvîntului*Aâyoț,* caracteristic pentru «discurs», ar justifica această ipoteză. Heikel arată[170]că *auYYpa/Jfia* n-a fost totdeauna folosit cu sensul de «compunere», «carte», în opoziție cu «discursul», ci că el desemna proza în comparație cu poezia. Fraza de început din capitolul XI ar deveni, astfel, o simplă propoziție de tranziție, în care Eusebiu explică destul de clar materialul pe care-l adaugă la lucrarea sa imperială şi oficială[171]. Cum se va vedea din conținut, lucrarea nu este un *encomion.*

XI. Eusebiu arată scopul lucrării în felul următor: «în ceea ce priveşte trofeele victoriei (crucile) asupra morții, înălțate în casele de rugăciune şi templele sfințite sau mărețeleşi luxoasele basilici, mari realizări la scară imperială, pe care le-ai ridicat în onoarea amintirii veşnice a mormîntuluiMîntuitoruluişi al căror temei nu este clar în ochii tuturor... Cei care în orbirea sufletului lor sîntignoranți în lucrările divine, privesc acestea ca ceva ridicol şi demn de luat în rîs, socotind, într-adevăr, surprinzător şi nedemn pentru un împărat, atît de mare, să-şi risipească zelul pentru nişte morminte şi monumente dedicate celor morți... Pe deplin convins, mărite împărate, de faptul că aceste lucruri te bucură şiîți fac plăcere, doresc acum să arăt tuturor în cuvîntul meu temeiurile şi cauzele lucrărilor tale pioase» (SC, Xt, 1, 2, 3, 7). în acelaşi timp, Eusebiu adaugă la acest scop special, un altul mai larg: Biserica SfîntuluiMormînt este simbolul misiunii divine a împăratului: «Doresc cu tărie să mă fac interpretul intențiilor tale şi să devin vestitorul sufletului tău iubitor de Dumnezeu şi să învăț tot ceea ce este potrivit şi necesar pe cel ce doreşte să afle principiile după care Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, îşi exercită puterea Sa, rațiunile pentru care Cel care preexista şi avea grijă de tot universul a coborît după multă vreme la noi, din cer, luînd trup omenesc şi a mers pînă acolo, încît s-a supus puterii morții. Voi vorbi apoi de viața Lui nemuritoare de după aceasta şi despre învierea din

167 Hans Georg Opitz, *Euseb von Casarea als Theologe,* Zeitschrift fur die neutesta- mentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, 34, 1935, p. 15.

168 Fr. Winkelmann, Konstantins Religionspolitik, p. 241.

169 Quasten, *Initiation aux Peres,* p. 463.

170 Heikel, *Kritische Beiträge,* p. 82.

171 Drake, *In Praise,* p. 44.

morți, arătînd nu numai cauzele, dar şidemonstrația logică şiînvățămintele luminoase, necesare celor care au nevoie de ele» (XI, 7).

Logosul este intermediar între Atotputernicul Dumnezeu şi umanitate; El controlează direct lumea creată, dar se află într-o strînsă legătură cu Tatăl, împărtăşindu-Se de cele mai intime şi mai negrăite atribute ale Acestuia.

XII. Logosul nu este identic cu înalta putere nemăsurată, dar purcede din Ea, din împărătească dumnezeire a Tatălui, ca o odraslă bună a unui părinte bun, aşa cum cuvîntulizvorăşte în chip tainic din intelect. Logosul este mijlocitor între Tatăl şi lume, aşa cum cuvîntul este intermediar între minte (intelect) şi cei din jur.

XIII. Logosul a coborît pe pămînt pentru a îndrepta pe un om căzut în politeism, care a ajuns să cinstească pe zei, adudndu-le jertfe şizidin- du-le temple şi sanctuare. în schimb, singurul şi adevăratul Logos al lui Dumnezeu, împăratul şi Creatorul a toate ajunsese să nu mai însemne nimic.

XIV. Logosul a luat trup omenesc, întrucât esența Sa dumnezeiască, imaterială şi nevăzută nu putea să se arate unor ființe, care, căutînd pe Dumnezeu în creație, aici jos pe pămînt, nu mai erau în stare (sau le lipsea voința) să contemple pe Izvoditorul şi Creatorul tuturor lucrurilor, altfel decît sub chipul şiînfățişarea omenească.

XV. După ce s-a folosit de trup în atingerea scopului Său, Logosul a lăsat ca acest trup să moară pentru a convinge pe oameni de adevărul morții, dar şi de cel al învierii. Folosind alt mijloc al sfîrşiriivieții Sale pe pămînt, n-ar fi putut libera omenirea, supusă morții, de cătuşele propriei ei naturi, n-ar fi fost urmat de oamenii de pe toată fațapămîntuluişi n-ar fi putut convinge pe ucenicii Săi să nu se teamă de moarte.

XVI. Dovada operei Logosului în lumea romană se arată în răspîndi- rea învățăturii Sale şi în soarta persecutorilor. Statul roman şiînvățătura lui Hristos au prins a înflori împreună şi au izbutit să le împace pe toate, căci, în timp ce puterea Mântuitorului nostru a nimicit diversitatea de principii şi pluralitatea zeilor, s-a realizat şi unitatea imperiului, prin aceea că puterea Romei a supus popoarele, adunîndu-le laolaltă, iar mîn- tuitoarea noastră învățătură i-a înlesnit şi netezit calea.

XVII. Pieirea persecutorilor vrăjmaşi lui Dumnezeu, hotărîți să nimi- cească, pe de o parte, bisericile şi zidirea atîtorlocaşuri de cult creştine, pe de altă parte, este o dovadă a puterii lui Dumnezeu în zilele noastre. Acesta este un fapt, pe care numai Mântuitorul nostru s-a dovedit în stare să-l săvîrşească.

XVIII. Constantin însuşi poate să dea mărturie de ajutorul şi sfaturile primite de la Mîntuitorul, atît în vremuri de primejdie, cât şi în organizarea statului, în hotărârile de interes general, în legislație, prin care s-a înviorat viața. Pentru toate acestea împăratul a hotărît să ridice un locaş de rugăciune, închinat biruinței asupra morții, care să fie un templu sfînt al Dumnezeului celui sfînt, oferindu-I şi daruri minunate.

Parcurgîndconținutul capitolelor ne dăm seama că *Sepvlchrum Christi* nu este un *encomion,* deoarece despre Constantin nu se vorbeşte decât în

introducere şi încheiere. Pare ded verosimilă opinia, potrivit căreia *Baoikxwouyypcc/4/j.a* este un tratat teologic, destinat cititorilor păgîni, pentru a-i introduce în credinţacreştină. în el se rezumă, de fapt, primele trei cărţi ale Theophaniei, adaptate la situaţia pe care Eusebiu o avea în vedere[172]. Alţii au văzut în această lucrare un fel de predică[173][174], sau predică-panegirică[2 7].

Ediţii:

I. A. Heikel, *Eusebius Werke I.* p. 193-259, sub titlul: *E'txxfSiau*llapqâkx)*eifKovoravrîvovBaaÂcarpiaxowaerrjpixă;.*

O nouă ediţie a textului a fost anunţată că se pregăteşte de către Fr. Winkelmann, *Annotationes...* (v. titlul complet mai sus, p. 45, n. 2)

Traduceri:

Richardson, *Life of Constantine,* voi. I, p. 581-610 (Drake, *In Praise,* precizează că această traducere după textul lui Heinichen are la bază una meii veche făcută la 1683 de un anonim, iar în 1845 a apărut din nou în chip anonim la Samuel BagsterandSonsPublishers).

Cea mai recentă traducere integrală cu comentariu este a lui Drake, *In Praise,* p. 83-127.

B I B L I O G R A F I E

N. H. Baynes, *Eusebius andthe Christian Empire,*Annuaire de l'Institut de Philolo- gie et d'histoire orientale (MelangesBidez), 2, 1934, p. l-10 = Byzantine Studies andotherEssays, London, 1955, p. 167-172.

172 Quasten, op. *cit.,* p. 464.
173 Drake, op. *cit.,* p. 39.
174 Jean Gage *Le sermon-panegyrique qu'il prononga aux tricennalia du prince,* Revue de l'histoire et philosophie religieuse, 1933, p. 393.

H. *A. Drake, Eusebius' Oration to Constantine from Pagan Perspective, în Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, III; idem, When was the «De laudibus Constantini» delivered?, Historia, 24, 1975, p. 345-356; idem, In Praise.*

R Farina, Impero e Imperatore, p. 14-15, 22 şi passim.

I. A. Heikel, *Kritische Beiträge;* idem, *tjber die Handschriften von Eusebius Vita Constantini, Laus Constantini, Oratio ad sanctum coetum,* în Nachrichten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Gottingen, Phil.-hist. Klasse, 1885, p. 434-441.

Quasten, *Initiation aux Peres,* p. 462-464.

Wallace-Hadrill, *Eusebius;* idem, *The Work of Eusebius of Caesarea in the Light of Recent Researches,* în Aufstieg und Niedergang der Romischen Welt, III.

VIAȚA
FERICITULUI ÎMPĂRAT CONSTANTIN

CUPRINSUL ISTORISIRII VIEȚII CELEI DUPĂ VOIA LUI DUMNEZEU A FERICITULUI ÎMPĂRAT CONSTANTIN

Cuprinsul cărțiiîntîi

1. Înainte-cuvîntare: despre sfîrşitul lui Constantin.
2. Tot înainte-cuvîntare: despre suirea la domnie a fiilor săi.
3. Cum îi cinsteşte Dumnezeu pe împărații cei credincioşişi cum îi nimiceşte pe tirani.
4. Dumnezeu l-a acoperit pe Constantin cu cinste.
5. De-a lungul celor treizeci de ani cît a ținut singur frîieleîmpărăției, Constantin a domnit cu credințăpînă după împlinirea vîrstei celor şaizeci de ani.
6. A fost rob al lui Dumnezeu şi biruitor peste neamuri.
7. Comparație cu Cirus, regele perşilor, şi cu Alexandru al macedonenilor.
8. Constantin a stăpînit peste aproape întreg pămîntul.
9. A fost fiul evlavios al unui împărat şi a lăsat domnia în urma sa unor fii de împărat.
10. Despre trebuinţaşifolosința de suflet a istorisirii de față.
11. Ea nu va povesti aici decît numai faptele lui Constantin plăcute lui Dumnezeu.
12. Asemenea lui Moise, Constantin a fost crescut în sălaşurile tiranilor.
13. Cum n-a suferit Constanțiu, tatăl său, ca oamenii lui Dioclețian, ai lui MaximianşiMaxențiu, să-i prigonească pe creştini.
14. Cum a umplut Constanțiu, părintele său, cămările vistieriei - după ce mai înainte fusese ruşinat de Dioclețian din pricina sărăciei sale - şi cum a înapoiat el banii celor ce îi aduseseră.
15. Despre prigoana stîrnită de ceilalți.
16. Cum a lăsat Constanțiu să se creadă că ar fi un slujitor al idolilor şi cum a izgonit el pe cei ce se arătaseră gata să aducă jertfe, păstrînd, în schimb, mai departe la palat pe aceia care preferaseră să-şi mărturisească credința.
17. Despre înclinarea lui de cuget spre creştinism.
18. După căderea de la domnie a lui Diocle țianşi a lui Maximian, Constanțiu a rămas întîiul cu titlul de Augustus, bucurîndu-se şi de dăruirea lui cu urmaşi.
19. Cum - mai de mult, pe cînd era abia tînăr - a sosit fiul său Constantin împreună cu Dioclețian în Palestina.
20. Cum s-a întors Constantin înapoi la tatăl său din pricina uneltirilor lui Dioclețian.
21. La moartea lui Constanțiu, Constantin - fiul lui - rămîne împărat.
22. Cum - după funeraliile lui Constanțiu - l-a aclamat armata pe Constantin cu titlul de Augustus.
23. Scurtă evocare a căderii tiranilor.
24. Cum - prin voia lui Dumnezeu - a ajuns să împărățească Constantin.
25. Biruințele lui Constantin asupra barba rilorşi britanilor.
26. Cum s-a gîndit el să elibereze Roma de Maxențiu.
27. Cum - luînd el aminte la prăbuşirea închinătorilor la idoli - a hotărît Constantin

să îmbrăţişezecreştinismul.
28. Cum - în chip de răspuns la rugăciunea lui - i-a dat Dumnezeu să aibă următoarea vedenie: o cruce luminoasă - apărută pe cer în miezul zilei - şi o scriere care îl îndemna să învingă prin acel semn.
29. Cum i s-a arătat lui Hristosul lui Dumnezeu în somn, poruncindu-i să se folosească în războaie de un însemn făcut după chipul crucii.
30. întocmirea acestui semn al crucii.
31. Descriere a însemnului în chip de cruce, astăzi numit de romani *labarum*.
32. Cum a citit Constantin Sfintele Scripturi după ce mai înainte fusese catehizat.
33. Viaţa de desfrîu dusă de Maxenţiu la Roma.
34. Cum şi-a luat zilele femeia unui înalt demnitar ca să nu alunece în desfrîu.
35. Prăpădul abătut de Maxenţiu asupra poporului de la Roma.
36. Solomoniile lui Maxenţiu. Foamete la Roma.
37. înfrîngereaoştilor lui Maxenţiu în Italia.
38. Moartea lui Maxenţiu la podul de peste Tibru.
39. Intrarea lui Constantin în Roma.
40. Despre statuia lui cu cruce şi despre inscripţia ei.
41. Provinciile sînt cuprinse de bucurie. Dărniciile făcute de Constantin.
42. Cinstirea episcopilor. Zidiri de biserici.
43. Faptele de bine săvîrşite de Constantin faţă de cei sărmani şinevoiaşi.
44. Constantin ia parte la sinoadele episcopilor.
45. Stăpînirea lui de sine faţă de cei rătăciţi la minte.
46. Biruinţe asupra barbarilor.
47. Vrînd să unelteaască împotriva lui Constantin, Maximin moare. Moartea altora, de care Constantin află în urma unei revelaţii.
48. Serbarea primilor zece ani de domnie ai lui Constantin.
49. Cum împila Liciniusţinuturile Răsăritului.
50. Cum a vrut Licinius să unelteaască împotriva lui Constantin.
51. Opreliştile puse de Licinius episcopilor. împiedicarea ţinerii de sinoade.
52. Creştiniisîntsurghiuniţişiîşi pierd bunurile.
53. Interzicerea adunării femeilor în biserici. Credincioşiisîntsiliţi să se roage în afara porţilor (cetăţii).
54. Bărbatul care se împotrivea aducerii de jertfă era izgonit din oaste, iar întemniţaţilor nu le mai era îngăduită hrana.
55. Despre nelegiuirile, arghirofilia şiviaţa de desfrîu a lui Licinius.
56. Cum s-a hotărît el să înceapă o prigoană.
57. Cum a ajuns Maximian cu trupul ros de puroaie şimîncat de viermi să scrie în sprijinul creştinilor.
58. Cum a trebuit Maximin - prigonitorul creştinilor - să fugă şi să se ascundă îmbrăcat în straie de sclav.
59. Ros de boală şi lovit de orbire, Maximin scrie în sprijinul creştinilor.

Acestea sînt capitolele primei cărţi.

DESPRE VIATA
FERICITULUI ÎMPĂRAT CONSTANTIN

întocmită de Eusebiu al lui Pamfil

Cartea întîi

1.1. N-a trecut cine ştie cită vreme de cînd tot omul se veselise în serbări şi în petreceri la împlinirea a tot soiul de decade - de fapt cea de a doua şi cea de a treia - de la începutul domniei marelui împărat; n-a trecut cine ştiecîtă vreme de cînd noi înşine îi înălţasem biruitorului celui plin de strălucire imnuri de laudă la împlinirea a douăzeci de ani de cârmuire, în mijlocul unei adunări de slujitori ai lui Dumnezeu; curînd aveam să-i împletim cu spusa noastră cununi şi la împlinirea a treizeci de ani; ca ieri aveam să-i împodobim cu ele venerabilul creştet în chiar lăun- trul palatului... 1.2. Şi iată că acum duhul nostru se pomeneşte descumpănit, dornic - pe de o parte - să i se adreseze cu vorbele de altădată, dar nemaiştiind încotro să se întoarcă de multă uimire, care singură pune stăpînire pe el la contemplarea unei priveliştiatît de tulburătoare. Fiindcă ori încotro ar scruta cu privirea - fie spre răsărit, fie spre apus, fie deasupra a toată întinderea pămîntului sau chiar pînă la cer - într-un fel sau în altul el n-ar afla decât chipul prea-fericitului împărat. 1.3. Pe pămînt, el ar vedea pe fiii lui acoperind cu strălucirea lui întinderile toate, aidoma în aceasta unor luminători noi; ba chiar şi pe el l-ar afla încă viu şi în plină putere, cîrmuindviețile oamenilor cu şi mai multă autoritate decât înainte, înmulțit în fiii care l-au moştenit.

Aceştia fuseseră mai demult făcuțipărtaşi la vrednicia cezară; acum, însă, iată-i pe de-a-ntregul pătrunşi (de duhul părintesc) prin virtutea credinței în Dumnezeu, şi, în tşmeiul extraordinarelor calități ale părintelui lor, recunoscuți ca împărațişiauguşti în toată puterea cuvîntului.

2.1. Şi mare este uimirea care ne cuprinde duhul, văzînd cum un om pe care cu puțin timp în urmă îl puteam privi cu ochii noştri aici, în mijlocul nostru, în trupul său muritor, se poate mîndri - într-un chip cu totul de necrezut - cu locaşurile lui împărăteşti, cu avuțiile, cu titlurile şi cu imnurile, chiar şi acum, când, săvîrşindu-se din viață, lucrarea firii ar trebui să dea de ruşine tot ceea ce, străin de ea, se dovedeşte a fi de prisos!

2.2. De s-ar putea duhul nostru înălțapînă-n cereştilebolți, chiar şi acolo

ar trebui el să-şiînfăţişeze de trei ori fericitul suflet al împăratului sălăş- luind laolaltă cu însuşi Dumnezeu, slobod de tot învelişul său muritor şipămîntesc, în veşmînt de lumină strălucind aidoma fulgerului! Apoi, la gîndul că sufletul acesta a încetat a mai fi stînjenit de ostenelile muritorilor (la care nu va mai lua parte nici chiar pentru un răstimp nespus de îndelungat) şi că a fost învrednicit cu pururea floritoarea cunună a vieţii celei fără de sfîrşitşi cu nemurirea - fericita (moştenire a) veşniciei - va fi, desigur, cuprins de uimire (ca unul ce nu-i mai mult decît un biet duh muritor), nemaisimţindu-se în stare să rostească vreo vorbă, conştient fiind de propria-i neputinţă, şi, ca atare, impunîndu-şi singur verdictul tăcerii şitrecîndCuvîntului Celui mai puternic decît el, şi a-toate-cuprin- zător, cinstea de a Se întrece în cîntări de laudă; Lui, Celui Care - fiind singur fără de moarte şiCuvînt al lui Dumnezeu - singur este în măsură să-Şi întărească vorbele spre încredinţare.

3. 1. Prin mijlocirea lor, ne-a şi prevenit El că aceia care-L vor proslăvi - precum şi cei ce-L vor cinsti - vor fi, în schimb, covîrşiţi cu duhov- niceştile daruri, în vreme ce aceia care se vor fi hotărît să-I fie potrivnici şiduşmani nu vor lucra decît spre nimicirea propriilor lor suflete. Odată cu asta, El a întărit în chip nemincinos făgăduinţa cuprinsă în cuvintele Sale cum că va face ca sfîrşitulvieţii tiranilor celor fără Dumnezeu şi potrivnici lui Dumnezeu să fie înspăimîntător, pe cînd slujitorului Său, avea să-i facă de rîvnitşi de proslăvit, pe lîngăviaţă, pînăşi moartea, dovedindu-l vrednic de pomenire şi de un monument nu pieritor, ci dimpotrivă, nepieritor. 3.2. Adevărat este că natura muritoare (a oamenilor) şi-a înjghebat un soi de consolare pentru sfîrşitul ei supus morţiişi pieirii: anume, prin consacrarea de imagini, oamenii şi-au închipuit că vor putea dărui amintirii înaintaşilor lor onoruri nepieritoare. Unii, prin ceruitele culori ale picturii celei cu jocuri de umbre, alţii în statui făcute din materie fără viaţă, au întocmit chipuri de oameni - în timp ce alţii, iarăşisăpînd cu litere adîncite în tăblii [de piatră] şi pe stîlpi - şi-au închipuit că vor putea astfel sorti virtuţile celor cinstiţi de ei unei amintiri pururi - dăinuitoare. Dar toate acestea erau şi ele supuse morţii, şi, cu trecerea timpului, trebuiau şiele să-şi afle sfîrşitul; de altminteri, acelea nu erau decît tot atîteaînfăţişări ale unor trupuri pieritoare, iar nu mărturii închipuind nemuritorul suflet. Totodată, unora ce nu ştiau să-şi pună nădejdea într-un bine aflat dincolo de năprazniculsfîrşit al muritoarei lor vieţi, lucruri ca acestea puteau să li se pară mulţumitoare. 3.3. Dumnezeu, însă - Dumnezeul deopotrivă mîntuitor al tuturor - a rostuit la Sine iubitorilor credinţei bunuri care covîrşesc închipuirile noastre muritoare, chiar dacă dînd aici, în chip de arvună, abia pîrgarăsplăţii, (şi doar cît) spre a întări întrucîtva vederii ochilor noştri muritori nădejdea în nemurire. Vechi prevestiri
de-ale proorocilor, păstrate în scris, profeţiserăcîndva aceste lucruri. Acelaşi lucru îl mărturisesc vieţilebărbaţiloriubiţi de Dumnezeu, care au luminat în vechime, în fel şi chip, prin virtuţile lor, rămînîndneuitaţi în amintirea

urmaşilor lor. Or, acelaşi lucru l-au dovedit şi vremile noastre, când, dintre toțibărbații care au apucat vreodată să stăpînească peste împărăția romanilor, singur Constantin a ajuns să fie în chip vădit iubit de Dumnezeu Cel a-toate-stăpînitor, făcîndu-se pentru toți oamenii o adevărată pildă de viață închinată lui Dumnezeu.

4. Faptul acesta l-a învederat - prin limpezi judecăți vădite - Dumnezeu însuşi, Cel proslăvit de Constantin, fiind necurmat alături de el atît la începutul cîtşi în cursul şi la sfîrşitul domniei lui, şi făcând din el un învățător priceput în a ne da nouă, muritorilor, o pildă de credință în Dumnezeu. într-adevăr, dintre toțistăpînitorii care vor fi existat cândva şi al căror nume ne va fi ajuns la auz, numai pe acesta l-a făcut El aidoma unui măreț luminător ceresc şi unui vestitor cu răsunător glas al neînşelătoareicredințe; numai lui i-a învederat Dumnezeu - prin mulțimeabunătăților cu care l-a înzestrat - chezăşiacredinței dovedite.

5. In ce priveşte lungimea domniei, El l-a învrednicit de trei decade pline şi de încă puțin pe deasupra, punîndu-i ca hotar al vieții lui de om numărul îndoit al acestor ani. Făcând apoi din el un chip al propriei Sale stăpîniri monarhice, Dumnezeu i-a dat biruință peste toată ceata tiranilor, prefăcîndu-l într-un nimicitor al uriaşilorvrăjmaşi ai lui Dumnezeu, care în sminteala cugetului lor înălțaseră armele necredinței chiar împotriva Supremului împărat al întregii zidiri. Doar că în timp ce aceştia din urmă au licărit - ca să spunem aşa - numai pentru puțin timp, ca apoi îndată să se stingă, Dumnezeu Cel Unul şiacelaşi l-a încins pe slujitorul Său (care avea să se lupte singur cu atît de mulți) cu armura (unei puteri) închipuind-o pe cea dumnezeiască, curățind - prin mijlocirea lui, - lumea noastră, a pământenilor, de puzderia celor fără Dumnezeu,şi - pentru că acela era în drept să mărturisească în auzul tuturor, cu glas tare, că ştie cine este adevăratul Dumnezeu şi că se leapădă de sminteala cinstirii unora ce nu ființează nicidecum - aşezîndu-l tuturor neamurilor dascăl al credinței în Dumnezeu.

6. Or, aşa a făcut Constantin, şiaşa a dat el de ştire (lumii), ca un slujitor credincios şi bun ce era, numindu-se şi mărturisindu-se fățiş rob şi slujitor al împăratului Celui mai presus de toate; iar Dumnezeu n-a zăbovit a-i răspunde pe potrivă, aşezîndu-l domn şistăpînitor, singur biruitor de neînvins şi de neînfrânt între împărații din toate timpurile, pururi învingător şi întotdeauna bucuros să poată închina un monument amintirii unei biruințe asupra vrăjmaşilor; un împărat cum nu ne-a ajuns la auz să fi fost vreodată unul, chiar din cele mai vechi timpuri. Atît de iubit de

Dumnezeu şi de trei ori fericit, atît de credincios şi de ajutorat în toate, înrît i-a fost foarte uşor să supună popoare mai multe decîtînaintaşii săi şi să-şi depene domnia nestînjenit chiar pînă în cea din urmă clipă.

7. O veche tradiție stăruie să ni-l înfățişeze pe Cirus al perşilor drept cel mai strălucit împărat cunoscut vreodată. Totuşi, nu la aşa ceva ni se cade nouă să luăm aminte, ci la felul cum a luat sfîrşit lunga viață a acestuia; or, tocmai, se zice că el n-a avut parte de o moarte bună, ci dimpotrivă, de una nefericită şiruşinoasă, adusă de mîna unei femei. Pe de altă parte, urmaşii elinilor (de altădată) ni-l preamăresc pe macedoneanul Alexandru sub motiv că el ar fi supus popoare fără număr şi de tot soiul, adăugînd însă şi faptul că el s-a stins năpraznic, pradă desfrîuluişibeției, înainte de a fi ajuns bărbat în toată puterea cuvîntului. Or, viața lui s-a sfîrşit la numai treizeci şi doi de ani, din care partea de domnie n-a fost mai mare de o treime. Alexandru se năpustea ca furtuna, trecînd totul prin sîngeşiaducînd jugul neiertător al robiei peste un întreg popor sau peste o întreagă cetate. Abia ajuns în floarea tinereții, a şi trebuit să-şiplîngă iubitul, ca apoi îndată să cadă pradă soartei nemiloase care l-a răpit fără a-i îngădui să aibă parte de urmaşi, ca pe un ins fără căpătîi, ca pe un vîntură-lume rătăcit pe pămînt străin şiduşman, numai ca să nu-şi mai poată revărsa urgia asupra neamului omenesc. îndată după aceea împărăția lui s-a îmbucătățit, fiecare dintre credincioşii săi slujitori trăgîndu-şişizmulgînd din ea pentru sine cîte o bucată.

Şi unul ca el poate totuşi să fie cîntat cu asemenea înfocare!

8. 1. Or, împăratul nostru a început să domnească la vîrstacînd tocmai macedonul se sfîrşea, şişi-a înmulțit anii vieţiipînă la îndoitul vîrsteiaceluia, iar pe cei ai domniei, pînă la de trei ori (domnia aceluia). 1.2. Oastea el şi-a întărit-o prin porunci blîndeşi chibzuite pătrunse de duhul evlaviei, şi, în fruntea ei a ajuns pînă în țara britanilor şipînă la popoarele care sălăşluiesc undeva în mijlocul oceanului de la soare-apune; a supus pînăşiîntreg ținutulsciților cel fărîmițat spre miazănoapte între mii de neamuri barbare nestatornice; 1.3. iar după ce şi-a întins stăpîni- rea pînă în cele mai îndepărtate locuri de la miazăzi pînă asupra blemizi- lor şi a etiopilorînşişi, n-a mai stat la îndoială dacă să cucerească sau nu popoarele de la soare-răsare; 1.4. şi, ajungîndpînă la marginile cele de pe urmă ale întregii lumi - adică pînă la inzii cei atît de departe şipînă la neamurile ce sălăşluiesc în jurul întregului pămînt purtător de viață - a strălucit luminîndu-le cu razele credințeişi a supus totul în cale; demnitari ai locurilor, guvernatori, satrapi, regi ai multor neamuri barbare i se plecau de bunăvoie şi trimiteau la el solii cu daruri, socotind faptul de a face cunoştință cu el şi prietenia lui drept un bun neprețuit - pînăîntr-atîtîneît au ajuns să-i dedice la ei acolo, în semn de cinste, imagini pictate şi statui; dintre toțistăpînitorii (Romei), singur el, Constantin, a fost recunoscut şi aclamat ca atare de ei toți. Iar el, cu împărătească tărie a spuselor sale, L-a propovăduit pe Dumnezeu întru toată sinceritatea.

9. 1. De altminteri, Constantin nu era omul care să facă lucrurile numai cu vorba pentru ca la faptă să dea înapoi. încercat în toate virtuțile, el se putea de asemeni lăuda cu nenumăratele roade ale evlaviei. Ştia să-şi îndatoreze prietenii prin fapte de bine făcute din tot sufletul; a domnit dînd legi pătrunse de dragostea față de oameni, străduindu-se să-şi facă domnia cît mai puțin împovărătoare şidt mai binecuvîntată de către toțisupuşii, pînă ce Dumnezeu cel cinstit de el a încins cu cununa nemuririi pe acela care se ostenise în dumnezeieştileîncleştăriatîta lungime de vreme şi l-a mutat de la domnia cea pămîntească la viața cea fără sfîrşit, pe care El a pregătit-o la Sine sufletelor celor ce s-au sfințit. Pe de
altă parte, rididndu-i trei fii drept urmaşi la domnie 2. - fapt care aminteşte felul în care primise el însuşi tronul de la părintele său, - moştenirea lui s-a transmis mai departe pentru un timp nedefinit, ca un bun părintesc, feciorilor şiurmaşilor acestora, prin legăturile firii. însuşi Dumnezeu l-a glorificat pe fericitul împărat - pe dnd acesta se mai afla încă printre noi - cu semnele dumnezeieştii Sale prețuiri, iar în clipa sfîrşitului l-a înzestrat cu podoaba aleselor Sale avuții; fie-i, atunci, tot El şi [adevăratul] cronicar, ca să-i poată săpa în stîlpii cerului lupte şibiruințe, întru lungime de veacuri!

10. 1. în ceea ce mă priveşte, dacă tăcerea îmi apare ca sigură şi ferită de primejdii, a povesti nişte lucruri astfel încît ele să poată fi socotite pe potriva fericirii de care a avut parte bărbatul acesta îmi pare o sarcină anevoioasă; însă pe de altă parte - dacă vrem să ne izbăvim de învinuirea şovăieliişi a delăsării - eu cred că se cuvine totuşi ca, luînd pildă de la arta picturii cea tot de noi muritorii îndeletnicită, să închinăm amintirii acestui om iubitor de Dumnezeu un portret alcătuit din cuvinte. Or, ar fi într- adevăr ruşinos pentru mine dacă nu i-aş închina zestrea mea de puteri - cît de mici ar fi acestea şicît de puținprețuite - unui bărbat care, în necuprinsa lui evlavie, nouă tuturor a ştiut să ne facă cinste. 2. De aceea socot că ar fi foarte de folos (şi chiar de trebuință) să alcătuiesc această scriere închinată geniului unui împărat şi totodată unor fapte plăcute lui Dumnezeu, împăratului celui mai presus de toate. Fiindcă ar fi de mare ruşine ca, în vreme ce amintirea lui Nero şi a altor tirani încă şi mai cumpliți, mai nelegiuițişi mai vrăjmaşi lui Dumnezeu, a aflat oameni ce n-au şovăit să o aştearnă în scris şi care, printr-o meşteşugită răstălmăcire a urîtelor lor fapte, le-au înzorzonat şi le-au croit loc în scrieri de istorie întinse pe multe cărți, noi să-i trecem sub tăcere pe aceia pe care Dumnezeu-însuşi i-a socotit vrednici să aibă a face, să se bucure de vederea, de cunoştințaşi de prezența unui împărat atît de marc cum de-a lungul tuturor timpurilor nu este de aflat! De unde rezultă pentru oricine - dar mai cu osebire pentru noi - că se cuvine să facem cunoscută rodnica veste a faptelor de bine tuturor oamenilor la care imitarea binelui este în măsură să stîrneascăfierbințeala dragostei de Dumnezeu. 3. Cei care au adunat şi consemnat viețile unor bărbați nu tocmai însemnați precum şi fapte lipsite de bune-

urmări şi străine folosului sufletesc, numai datorită simpatiei - sau, dimpotrivă, aversiunii lor faţă de cîte unii - ori, poate, ca să poată face caz de multa lor învăţătură - au tămîiat în lăudăroşenia lor şi cu meşteşugul vorbelor lor, subiecte legate de fapte urîteaşa cum nu s-ar fi cuvenit să facă, şi au devenit astfel - pentru toţi cei care, cu ajutorul lui Dumnezeu, avuseseră mai înainte norocul de a nu se fi împărtăşit de lucrarea faptelor rele - pilduitori de învăţături nu tocmai bune şi care ar fi meritat să piară în tăcerea uitării. 4. Or, stilul istorisirii mele - chiar de s-ar întîmpla să aibă de suferit din comparaţia cu măreţia subiectului însuşi - va avea oricum de cîştigat în strălucire, chiar numai din simpla înşirare a unor fapte de merit; pe de altă parte, consemnarea unor istorisiri atît de plăcute lui Dumnezeu de bună seamă că nu va rămîne fără ecou, ci, dimpotrivă, tuturor celor cu o bună aşezare sufletească le va prilejui o lectură cît se poate de folositoare.

11.1. Majoritatea acţiunilor acestui om de trei ori fericit, faptele lui de arme, ca împărat, încleştărileşi bătăliile purtate în războaie, vitejia, biruinţeleşi trofeele zmulseduşmanului, precum şi triumfurile de care a avut parte (sau - în vreme de pace - hotărîrile luate de el spre buna cîr- muire a statului şi spre binele fiecărui ins), corpul de legi dat de el spre folosul bunei rânduieli a supuşilor săi, precum şi cele mai multe lupte purtate de el cu împărătească dîrzenie, de care toţi scriitorii amintesc - eu cred că e bine să le trec cu vederea, de vreme ce rostul străduinţelor ce-mi stau înainte este să povestesc şi să trec în scris numai lucrurile care ţin de acel fel de viaţă ce îi este plăcut lui Dumnezeu. 2. Cum însă şi acestea sînt fără număr, eu voi alege dintre ele doar pe cele mai profitabile şi mai vrednice a fi amintite urmaşilornoştri; ba încă şi povestirea lor o voi face cît mai pe scurt, fiindcă, iată, prilejul de a-l cînta în voie, în toate chipurile cu putinţă, pe omul acesta cu adevărat ferice abia acum se iveşte, el fiind cu neputinţă mai înainte vreme, datorită îndemnului de a nu ferici niciodată un ins înaintea morţii sale, din cauza necunoscutelor întorsături ale sorţii.

Fie-mi, dar, Dumnezeu într-ajutor, iar Cuvîntul cel ceresc să mă sprijine în această lucrare, umplîndu-mă de duh!

De acum mă voi aşterne la scris începînd cu cea dintîivîrstă a acestui bărbat.

12. 1. Există o veche istorisire care spune că, într-o vreme când poporul evreilor era amarnic împilat de un neam cumplit de tirani, Dumnezeu a binevoit către cei împilaţişi a făcut aşa fel ca Moise, proorocul, încă prunc, să fie crescut chiar sub acoperişul palatelor tiranilor şi chiar în mijlocul lor, proniindu-i astfel să se poată împărtăşi din înţelepciunea lor. Cu trecerea timpului, Moise a ajuns la vîstabărbăţieişi dreptatea celor împilaţi le-a venit acestora într-ajutor împotriva asupritorilor. Atunci a purces şiproorocul lui Dumnezeu afară din sălaşurile tiranilor, plinindu-şi datoria faţă de voia Celui atotputernic; şi s-a lepădat - atît în faptă cât şi în vorbă - de tiranii care îl crescuseră, făndu-şi prieteni numai pe cei care de fapt erau chiar fraţişi rude cu el. Aşa l-a înălţat Dumnezeu pe Moise îndrumător al întregului popor, şi tot aşa i-a eliberat El pe evrei de sub jugul vrăjmaşilor, urmărind neamul tiranilor cu pedepse trimise de El însuşi. 2. Această veche istorisire, pe care cei mai mulţi au primit-o doar ca pe un mit, a fost la început (doar) auzită de toată lumea; dar, iată că acum acelaşi Dumnezeu ne-a îngăduit nouă să vedem cu ochii noştri minuni noi, mai mari dedt cele povestite în mituri şi mai pătrunse de adevăr dedt tot ce va fi ajuns mai înainte la auzul oamenilor. Tiranii timpurilor noastre s-au ridicat la luptă împotriva Dumnezeului celui mai presus de toate şi I-au prigonit Biserica; atîta doar că în mijlocul lor se afla acum şi Constantin - cel care în curînd avea să fie nimicitorul lor - încă tînărşigingaşşichipeş, abia mijindu-i tuleile, aşteptînd ascuns în sălaşurile împilării (asemenea celuilalt slujitor al lui Dumnezeu), fără însă a urma pilda celor fără Dumnezeu - chiar dacă era atît de tînăr. 3. Cu sprijinul Duhului lui Dumnezeu, buna lui zestre sufletească l-a ajutat să scape de acolo şi să aleagă calea credinţeişi a vieţii celei plăcute lui Dumnezeu, mai ales că şi bunul zel al părintelui său fusese pentru copil un îndemn să urmeze binele. Doar şiConstanţiu, părintele său - întrudt cuvine-se ca, venind vremea, să împrospătăm şi amintirea lui - a fost unul dintre cei mai de seamă împăraţi ai timpului nostru.

Iată de ce se şi cade să şedempuţin de vorbă despre lucrurile care de la părinte venite[175], i-au înfrumuseţat fiului zestrea.

13. 1. în anii celor patru împăraţi care-şiîmpărţiserădrma domniei, Constanţiu a fost singurul care a avut o înţelegere a lucrurilor cu totul străină celorlalţi, punînd pentru sine temei de dragoste din partea lui Dumnezeu, Cel mai presus de toate. 2. îndt în timp ce aceia sugrumau şisfîşiau Bisericile lui Dumnezeu din înalt pînă la pământ, nimidndu-le locaşurile de rugăciune pînă la a nu li se mai vedea nici temeliile, acesta

175 «Ca de la părinte venite» nu există în text. L-am inserat considerîndu-l cerut de conceptul de fiu de la finele frazei, (n. tr.)

şi-a păzit mîinile curate de pîngărirea cu astfel de nelegiuire, nevrînd să li se usemene în nici un fel şi în nici un chip. Cei trei şi-au pătat stăpîneştiletârimuri căsăpind bărbaţişi femei de acelaşisîngeşi cu frica lui Dumnezeu; Constanţiu, în schimb, şi-a păstrat sufletul nepătat. 3. Şi s-au înrobit uceia în amestecătura răutăţii, mai întîi ei-înşişi, iar apoi şi pe supuşii lor, pe toţi, dînd ascultare vicleşugurilor puse la cale de duhurile rele, în timp ce acesta domnea răspîndind asupra alor săi pacea cea mai adîncă, îngă-duindu-le să săvîrşeascănestingheriţi cele ce ţin de cinstirea lui Dumnezeu. Iar cîndceilalţi împilau pe toată lumea cu cele mai grele dări, fădn- du-le viaţa de nesuferit şi mai cumplită decît moartea, numai Constanţiu izbutea să înjghebe pentru supuşi o domnie ferită de necazuri şi senină; el singur arăta faţă de ei o grijă părintească niciodată dezmînţită. 4. Nenumărate mai sîntşi celelalte trăsături ale acestui bărbat, pe care toată lumea le laudă fără preget; eu însă voi aminti doar de două isprăvi, care vor trebui să mărturisească şi pentru cele pe care nevoit sînt să le trec sub tăcere ca să pot ajunge la subiectul propus al scrierii mele, care uşteaptă.

14.1. Răspîndindu-se zvonul despre omenia şi bunătatea acestui împărat şi despre cnt de plăcut ajunsese el să fie lui Dumnezeu, precum şi că, de atîta grijă faţă de supuşi, nu ajungea să agonisească bani în vistierie, împăratul, care se afla atunci pe treapta cea mai înaltă a puterii, a trimis la el solie să-l certe pentru nepăsarea arătată treburilor obşteştişi să-l ocărască pentru sărăcire, adudnd dovadă în sprijinul acestor spuse (tocmai) faptul că nu se învrednicise să strîngă în vistieria lui nici un ban. 2. Constanţiu i-a poftit pe solii împăratului să mai zăbovească puţină vreme acolo, după care a chemat la sine din toate ţinuturilestăpînirii sale pe cei mai avuţi dintre bogătaşi, cărora le-a spus că avea mare nevoie de bani şi că sosise vremea în care se cuvenea ca fiecare dintre ei să-şi dovedească de bună voie devotamentul faţă de împăratul său. 3. La auzul acestor cuvinte aceia s-au grăbit cu zor mare să-i umple vistieria cu aur, cu argint şi cu alte scumpeturi, întredndu-se în dărnicie cu căutătura luminoasă şi veselă - ca şi cum de cine ştiecîtă vreme nu-şi doriseră altceva dedt să-şi poată dovedi bunul zel. 4. Apoi îndată i-a poftit şiConstanţiu pe solii împăratului celui mare să privească comorile cu ochii lor, după care le-a poruncit să ducă mărturia celor văzute de ei aceluia care îl ocărise pentru sărăcia lui, şi să adauge că de mare nădejde este[2] să te gospodăreşti altminteri decîtiscînd în jurul tău suspine şidedt agonisind averi pe căi nedrepte, precum şi că toate cele ce le adunase el atunci se aflau acolo de mult, la stăpînii acestor avuţii, ca tot atîtea (comori) ale sale încredinţate spre pază unor' străjuitori credincioşi. 5. Solii s-au minunat nespus de asemenea întîmplare; dar după plecarea lor, a chemat împăratul acesta atît de iubitor al oamenilor din nou la sine pe stăpîniiavuţiilor, zicîndu-le

- după cîte se pare - să şi le ia înapoi pe toate şi să se ducă la casele lor, desigur fără a uita să-i laude pentru ascultarea şi zelul dovedit.

6. Această întîmplaremărturiseşte despre bunătatea sufletească a lui Constanțiu. Următoarea va aduce limpede mărturie despre buna lui cinstire de Dumnezeu.

15. Din porunca stăpînirii, în toate colțurilepămîntului mai-marii aşezați în fruntea popoarelor îi prigoneau pe credincioşii lui Dumnezeu. Or, iată că tocmai de prin împărăteştilelocaşuri aveau să iasă la lumină, înaintea oricăror altora, mucenicii cei plăcuți lui Dumnezeu, purtîndpînă la capăt întreaga luptă pentru dreapta lor credințăşiînfruntînd pentru ea de bunăvoie chiar focul, securea sau apa mării, precum şi toate celelalte chipuri ale morții. Curînd, în curțileîmpărăteşti aflate pretutindeni a început să se facă simțită lipsa bărbaților credincioşi - lucru care pe cei răspunzători i-a lipsit mai abitir de ocrotirea lui Dumnezeu, de vreme ce a-i prigoni pe credincioşi însemna totodată a înăbuşi rugăciunile înălțate de aceia în sprijinul lor.

16. 1. Numai Constanțiu a dat ascultare unui gîndînțeleptşi cuvios, purcezînd la un lucru de necrezut şi a cărui înfăptuire stîrneşte uimirea: anume, el a poruncit tuturor oamenilor săi (începînd chiar cu cei aflați în slujbele palatului şipînă la demnitarii în funcție) să se hotărască - fie a jertfi demonilor (în care caz puteau rămîne mai departe în preajma sa, păstrîndu-şi rangul neatins), fie să nu le aducă jertfă (în care caz porțile sale aveau să le rămînă închise iar ei aveau să fie izgoniți pînă departe şilipsiți de ocrotirea sa). 2. Oamenii s-au împărțit, trednd unii deoparte, alții de cealaltă parte, şidîndu-şi fiecare în vileag felul alegerii. Atunci le-a dezvăluit şi omul acela minunat gîndul ascuns de el în spatele şiretlicului, unora punîndu-le în lumină laşitateaşi egoismul, altora - în schimb

- aducîndu-le foarte mare laudă pentru statornicia lor înaintea lui Dumnezeu; după care, pe cei dintîi - de vreme ce fuseseră în stare să-şi trădeze Dumnezeul - nu i-a mai socotit vrednici să dea ochii cu împăratul lor (într-adevăr, cum şi-ar fi putut păzi credințafață de împărat unii cărora le fusese dată în vileag nerecunoştințafață de Cel de sus?). Ca atare, el a decretat că aceştia vor trebui să părăsească curtea împărătească şi să plece dt mai departe; despre ceilalți, în schimb - pe care însuşi adevărul îi dovedise vrednid de (dragostea lui) Dumnezeu - a socotit Constanțiu că tot astfel se vor purta ei şi cu împăratul lor, şi, drept urmare, i-a rinduit în garda sa de corp şi le-a dat în grijă pînăşi veghea împărăției înşăşi, lăsînd să se înțeleagă că din astfel do oameni se cade să ne facem noi prie

tenii şi oamenii de casă cei mai apropiaţişi de nădejde, preţul lor între- eînd cu mult pe acela al unor cămări pline de neasemuite comori.

17.1. Am arătat deci, pe scurt, amintirea lăsată în urma sa de tatăl lui Constantin. De ce fel de sfîrşit a avut el parte după ce s-a arătat astfel lui Dumnezeu şicîtă deosebire a vădit Dumnezeu, Cel cinstit de el, între el şiceilalţipărtaşi la împărăţie, îşi va putea da seama oricine va lua aminte la natura acestor întîmplări. 2. într-adevăr, după dovezile de pricepere în arta de a cîrmui, aduse de el de-a lungul multor ani, după ce recunoscuse drept singur Dumnezeu pe Acela aflat deasupra tuturor, după ce-şi ridicase glasul împotriva puzderiei de zeităţi a celor fără Dumnezeu, şi, prin r ugăciunile celor cucernici[176], îşi încinsese întreaga casă (cu un zid proteguitor), Constanţiu a continuat să vieţuiască în linişte, fără tulburare - (părtaşfăcîndu-se singurului) lucru socotit de unii ca însemnînd fericirea, anume faptul de a nu avea cugetul încărcat, precum şi acela de a nu fi împovărat conştiinţa altora. 3. Astfel a continuat el a cîrmui tot timpul cît a avut parte de domnie, în chip statornic şi fără tulburare, dăruindu-şi întreaga familie - copiii, soţiaşi pe toţi cei ai casei[177] - Dumnezeului Celui unul, împăratul tuturor, şifăcînd ca mulţimea celor aflaţi înlăuntrul zidurilor palatului să nu poată fi socotită cu nimic mai prejos de o Biserică a lui Dumnezeu - printre ei aflîndu-se şi slujitori ai lui Dumnezeu care nu conteneau să înalţe rugăciuni[178] pentru împărat. Faptele acestea numai la el, la Constanţiu, se petreceau - într-o vreme dnd, pe alte meleaguri, poporului iubitor de Dumnezeu nu-i era îngăduită nici măcar purtarea numelui (de creştin)!

18. 1. Curind după aceea l-a răsplătit Dumnezeu aşaîncît să aibă parte chiar de cea mai înaltă treaptă a puterii împărăteşti. N-aş putea spune cum s-a întîmplat; dar cei care în acea vreme deţineau rangul cel dintîi, au abdicat de la domnie; or, această răsturnare de situaţie s-a petrecut nu cu mult peste un an de la începutul prigoanei Bisericilor. Aşa a fost aclamat Constanţiu singur drept Augustus şi «Cel Pios», şi asta după ce mai înainte se învrednicise de purtarea cununeicezareşi i se recunoscuse întîietatea în rîndulcelorlalţi. Cum spun: după întîia lui călire în astfel de treburi, a dobînditConstanţiuşi podoaba celei mai înalte trepte a ierarhiei romane, numit fiind împărat cu precădere între cei patru care fuseseră proclamaţi apoi. 2. Pe lîngă aceasta el singur se mai deosebea de toţiceilalţiîmpăraţişi prin mulţimeaurmaşilor, fiindcă
a dat viaţă unui mare număr de fii şi fiice. Iar dnd, în cele din urmă, dînd
* soartei cuvenita plată, a ajuns la vîrsta împlinirii bătrîneţilorşi a fost să se săvîrşească din viaţă, atunci iarăşi i s-a înfăţişat Dumnezeu în chipul unui făptaş de lucruri minunate, rînduindu-l pe Constantin să fie - dintre toţi copiii-întîiul la căpătîiul celui ce trăgea să moară,

176 Sau creştinilor, (n. tr.)

177 Slujbaşii şi demnitarii de diverse ranguri de la curte.

178 Termenul A.«T(>rt<x, prezent aici, se referă de fapt la practicarea unor slujbe religioase. (n. tr.)

spre a primi de la el moştenirea domniei.

19. 1. Iată-l deci pe Constantin ajuns pe aceeaşi treaptă cu ceilalțipărtaşi la cârma împărățieişi - cu o vorbă a proorocului de altădată al lui Dumnezeu - viețuind în mijlocul lor. De altfel, Constantin fusese socotit de ei vrednic să primească înalta cinste încă din anii când abia păşise din vîrsta copilăriei în aceea a fecioriei: noi înşine l-am putut vedea străbă- tîndținutul[179] Palestinei în tovărăşia celui mai vîrstnic dintre împărați; oricine poftea l-a putut limpede vedea şezînd de-a dreapta acestuia, dînd încă de pe atunci o pildă de cumpănire împărătească. 2. Nimeni nu i-ar fi putut şedea alături în ce priveştefrumusețeaşi farmecul, precum şi în ce priveşteînălțimea (şiproporțiile) trupului[180]; iar tinerii de vîrsta lui îl ştiau de frică, atît de vînjos era, atîta era de puternic. Numai că zestrea lui sufletească îi întrecea cu mult calitățiletrupeşti: înainte de orice, îşiînveşmîntase sufletul cu podoaba cumpătării, căreia mai apoi se pricepuse să-i dea o neasemuită strălucire prin marea lui cultură, prin înnăscuta lui putere de judecată şi prin înțelepciunea cu care îl dăruise Dumnezeu.

20. 1. Atît de mîndru de toate aceste lucruri, atît de vînjos, atit de chipeş[181]şi plin de istețime cunoscându-l stăpînitorii de atunci pe tînăr, fost-au cuprinşi de pizmă şi de teamă, socotind că apropierea lui ar putea însemna pentru ei o amenințare; încât într-ascuns au şi început să uneltească împotriva lui, ferindu-se, totuşi, să-l sortească morțiifățiş, anume de frica tatălui. 2. Dîndu-şitînărul seama cum şedeau lucrurile (ițele uneltirilor îi apăruseră în două rînduri, prin voia lui Dumnezeu, ca la lumina zilei), şi-a aflat scăparea în fugă, fădndu-se şiîntr-aceasta asemenea marelui prooroc Moise. Dar în toate el îl avea de partea sa pe Dumnezeu, iar Acesta îi purta de grijă ca să-i poată urma tatălui la împărăție.

21. 1. Deci izbăvindu-se în ultima clipă din mrejele uneltitorilor, a ajuns Constantin la tatăl său într-o goană,şi a mai zăbovit alături de el, fiindcă la aceeaşi vreme zilele părintelui se apropiau de sfîrşit. Văzîndu-şiConstanțiu fiul apărut ca din senin, pe dată şi-a părăsit patul şi l-a cuprins în brațe, adăugind că într-o clipă ca aceea - în care se pregătea să-şi ia rămas bun de la viață - îi fusese dat să-şi descarce sufletul de singura povară care-l mai trăgea în jos (înțelegînd prin aceasta depărtarea la

179 Textual: poporul, (n. tr.)
180 Textual: pfYEfroț (n. tr.)
B. Textual: mare, bine făcut (n. tr.)

care pînă atunci i se aflase copilul). Apoi a înălțat lui Dumnezeu o rugăciune de mulțumire, zidnd că moartea îi apărea acum de preferat unei vieți fără sfîrşit; după care, gătindu-şi ultimele pregătiri, 2. şi-a luat rămas bun de la fii şi de la fiice.care făcuseră cere în jurul său şi s-a sfîrşit chiar acolo în împărătescul său cort[182]şiculcuş, după ce - dînd ascultare legilor firii - trecuse sorțiiîmpărăției în seama celui mai vîrstnic dintre fii.

22. 1. Deci n-a rămas statul fără împărat. Şi s-a arătat Constantin ieşind de sub acoperişul părintelui său împodobit cu mantia de purpură a tatălui (a cărui împărătească demnitate le părea tuturor că prinsese pe loc viață în făptura lui); apoi, înconjurat de prietenii aceluia, a trecut în fruntea alaiului şişi-a petrecut părintele pe ultimul drum. O mulțime fără număr de oameni (de tot felul) şi de ostaşiaparținînd gărzilor l-a însoțit pe bine-plăcutul lui Dumnezeu, cu tot fastul, unii deschizîndu-i drumul, ceilalțipăşind în urma lui; toți îl înălțau în slăvi pe de trei ori fericitul răposat, preamărind totodată într-un singur glas şi cuget - în venirea la domnie a fiului - întoarcerea la viață a celui pierit. Şi îndată - de la cele dintîi urale - l-au şi aclamat pe noul stăpînitor cu titlul de împărat şi (dintr-odată) de august şi pios, cu strigări de bucurie 2. care - deşi se adresau fiului - îi şedeau bine şi celui stins din viață, de vreme ce-l fericeau pe fiu pentru norocul de a fi urmat la domnie unui asemenea tată. Iar toate provinciile[183] aflate sub stăpînirea lui erau pline de bucurie şi de o nespusă veselie pentru faptul că nu fuseseră văduvite de buna orîn- duire a împărăției nici măcar pentru un timp cît de dt scurt.

în pilda lăsată de împăratul Constanțiu a arătat Dumnezeu semenilor noştri de ce fel de sfîrşit au parte credincioşii iubitori de Dumnezeu.

23. Eu n-am socotit că ar mai fi cu cale să istorisesc aici în scris de ce crudă soartă au avut parte ceilalțiîmpărați (care au prigonit Biseridle lui Dumnezeu ca şi cum ar fi vrut să se războiască cu ele), după cum n-am socotit cu cale să pîngăresc amintirea celor buni prin compararea lor cu cei care le fuseseră ca o pildă potrivnică[184]. De ajuns fie-le experiența faptelor spre învățătură acelora care - ori cu ochii lor, ori din auzite - au prins de ştirepățaniile întâmplate fiecăruia dintre aceştia în parte.

24. Aşa l-a rînduit Dumnezeu, Rînduitorul întregii ziditi, pe Constantin - odrasla unui tată atît de minunat - întîi-stătător şidrmuitor al întregii lumi, astfel ca nici un om să nu se poată mîndri că lui i-ar datora el dobîndirea acestei întîietăți; lucru care-l deosebeşte de (cazul) celorlalți (împărați), care n-au ajuns la o asemenea demnitate dedt urmare unei alegeri făcute de alții.

25. 1. Odată aşezat pe scaunul împărăției, a şi început Constantin să sîrguiască la moştenirea primită de la părintele său, veghind cu multă

182 Textual: palat. (n. tr.)
183 Textual: neamurile (n. tr.)
184 Text neclar, (n. tr.)

omenie peste toate popoarele a căror soartă le adusese mai întîi sub stăpînirea tatălui. Totodată, pe barbarii de prin ținuturile scăldate de apele Rinului - precum şi pe aceia care sălăşluiesc în apropierea oceanului de la soare-apune, care cutezaseră a se răzvrăti - pe toți i-a supus, îmblînzin- du-le sălbăticia; iar pe dți a văzut că se împotriveau cu îndărătnicie înjghebării unei vieți de bună rînduială, i-a izgonit de pe meleagurile lor, fugărindu-i ca pe nişte fiare. 2. Isprăvind de dus aceste lucruri la sfîrşit bun, şi-a purtat Constantin privirea şi peste celelalte ținuturi ale lumii, avîntîndu-se peste neamurile britanilor - care sălăşluiesc chiar în mijlocul oceanului - pe care subjugîndu-le a pornit să cerceteze şi celelalte provincii ale împărăției, spre a veni în sprijinul celor ce aveau nevoie de ajutor[185].

26. Mai apoi, cunoscând el că lumea întreagă ar putea fi asemuită unui uriaş trup, şivăzînd că stăpînească cetate a statului roman, capul acestui trup[186], încăpuse în puterea unui tiran, la început s-a gîndit să lase ocrotirea ei în seama celor care stăpîneau peste celelalte întinderi (ale împărăției), care şi erau mai înaintați în vârstă decât el. Dar negăsindu-se nimeni în stare să ducă asemenea lucru la bun sfîrşit (câți îndrăzniseră să încerce, o încheiaseră rău), a grăit Constantin zicând că viața nu merita să fie trăită cîtă vreme era nevoit să asiste neputincios la spectacolul cumplitelor suferințe ale împărăteştiicetăți, şi a început să se pregătească de luptă spre nimicirea tiraniei.

27. l.Din cauza viclenelor şivrăjitoreştilor farmece pe care tiranul nu înceta să le urzească, Constantin înțelesese că avea nevoie de un ajutor mai puternic decît cel pe care i-l putea aduce o oaste; ceea ce l-a şi făcut să-şi caute ajutorul la Dumnezeu, lăsînd abia în al doilea rând interesul pentru înarmarea soldaților şi grija de a avea o oaste numeroasă; fiindcă - socotea el - fără sprijinul lui Dumnezeu nici acesta nu-i putea fi de vreun ajutor, în timp ce - cum zicea Constantin - tot ce se face cu împreună-lucrarea lui Dumnezeu este de nestăvilit şi cu neputință de stricat. 2. De aceea a început să cugete cărui Dumnezeu se cuvenea să i se supună el; şi în timp ce-şi punea asemenea întrebare, a mijit în el gîndul că, dacă aproape toți cei ce ajunseseră mai înainte la cârma statului îşiîncredințaseră soarta mulțimii zeilor - cărora le şi slujiseră prin libații, jertfe şi ofrande[187] - totuşi, după ce mai întâi fuseseră amăgiți prin tot felul de oracole şi de preziceri priitoare lor, toți o sfîrşiseră rău, fără ca vreunul dintre zei să le vină în ajutor ca să-i scape de cumplita soartă ce se abătuse asupra lor de sus; apoi că numai tatăl său, care alesese calea opusă - lepădîndu-se de rătăcirile lor - şi care se închinase de-a lungul întregii sale vieți Dumnezeului Celui mai presus de toate, îşi aflase în El mîntuireaşi (adevărata) strajă a scaunului său de domnie, precum şi pe

185 Ideea inclusă în text pare a fi: spre a clarifica situațiile care necesitau intervenția sa (n. tr.)

186 Textual: capul întregului, (n. tr.)

187 Sau statui (votive). (n. tr.)

orînduitorul a tot binele.

27. 3. Aşa a judecat Constantin, deschizînd calea unui gîndbinecuvîntat: anume că toţi cei ce-şi puseseră nădejdea în mulţimea zeilor pieriseră pradă unor întorsături cumplite ale soartei, de nu mai rămăsese după ei nici urmă de neam ori de vlăstare, sau măcar amintirea numelui lor printre oameni, pe cînd Dumnezeul părintelui său îi dăduse acestuia dovezi vădite şi nenumărate ale puterii Sale. Pe urmă şi-a mai dat el seama că toţi cei ce porniseră pînă atunci cu oaste spre a-l doborî pe tiran - şi care se avîntaseră în bătălie încrezători în mulţimea zeilor lor - o sfîr- şiseră cumplit: la încheierea luptei, unul din ei fusese nevoit să dea ruşinos bir cu fugiţii, fără să fi izbutit a face ceva, iar altul fusese doborîtşisfîrtecat chiar în mijlocul propriei sale oşti, adăugîndu-se numărului celor care şi-au găsit sfîrşitul atunci. Deci, frămîntînd el toate lucrurile acestea în minte, a înţeles că a te supune smintelilor zeilor care nu există precum şi a cădea în atît de ruşinoase rătăciri este o adevărată nebunie; fapt care l-a şi făcut să priceapă că singurul Dumnezeu căruia se cuvenea ca el să I se închine era doar Cel al părintelui său.

28. 1. Către Acesta, deci, şi-a înălţat el glasul în rugăciune, rugîndu- se Lui şiimplorîndu-L să-i descopere cine este El şi să-şi lase[188] dreapta Sa asupra ţelului care-i şedea înainte. Şi cum şedea împăratul înălţînd stăruitoare rugăciune, i s-a arătat un semn cu totul fără seamăn de la Dumnezeu; cărui semn - dacă l-am fi aflat din gura altcuiva - poate că nu ne-ar fi tocmai uşor să-i dăm crezare; dar de vreme ce însuşi împăratul, purtătorul de biruinţă, ne-a destăinuit aceste lucruri nouă înşine, celor ce scriem această carte, anume mult mai tîrziu, and am fost socotiţi vrednici de cunoştinţaşi de prezenţa sa[189] (iar el adăugase spre încredinţarea vorbelor sale/puterea/jurămintelor), cine - mă-ntreb - ar mai putea pune la îndoială exactitatea istorisirii, mai ales că, între timp, viitorul avea să aducă el însuşi mărturie despre adevărul ei? 2. Deci cam pe la ceasurile amiezii, cînd ziua începuse să scadă, zicea Constantin că văzuse cu ochii săi chiar pe cer, străjuind deasupra soarelui, semnul mărturisitor de biruinţă al unei cruci întocmite din lumină şi că odată cu ea putuse desluşi un scris glăsuind: «Să biruieşti întru aceasta!»-; după care, la vederea unei asemenea privelişti, fuseseră cuprinşi de uimire şi el şi întreaga oaste (care, cum mărşăluia el pe drum, venea pe urmele sale, şi de aceea asistase şi ea la minune).

29. Această arătare povestea Constantin că-l descumpănise, nepu- tîndu-i el pricepe tîlcul. Or, tot cugetînd la ea, şiadîncindu-se el în gîn- duri, iată că s-a lăsat noaptea fără să prindă el de veste. Şi, dormind el, i s-a arătat Hristosul lui Dumnezeu cu semnul văzut mai înainte pe cer, poruncindu-i să

188 Textual: să-şi înalţe (n. tr.)

189 opiAîa se referă - aşa cum rezultă din alte locuri - la existenţa unui climat de interes real şi bunăvoinţă în raporturile dintre Constantin şi viitorul său biograf, (n. tr.)

închipuie la rîndul său semnul ce i se arătase sus în cer, spre a se pune sub ocrotirea lui în luptele pe care avea să le poarte cu duşmanul.

30. în zori, trezindu-se, le împărtăşiseşi prietenilor săi taina; după care chemase la sine meşteri în prelucrarea aurului şi a nestematelor, se aşezase el însuşi în mijlocul lor şi le zugrăvise cam cum putea să arate acest semn, dîndu-le poruncă să-l întocmească şi ei la rîndul lor aşa, din aur şi din pietre scumpe.

Odată, and a binevoit Dumnezeu să ne facă această bucurie, ne-a învrednicit împăratul însuşi să privim chiar cu ochii noştri însemnul.

31. 1. Acesta arăta în felul următor: de vîrful unei (cozi de) lance înalte şi poleite cu aur era prinsă pieziş o stinghie în forma semnului crucii. Sus de tot, deasupra întregului însemn, era o cunună împletită din aur şi bătută cu pietre nestemate, de care se afla prins simbolul numelui Mîn- tuitorului; două litere închipuind - prin cele două litere de la începutul lui - însuşi numele lui Hristos (P-ul fiind prins în mijlocul crucii X-ului), iniţiale pe care împăratul s-a obişnuit să le poarte înscrise pe coif chiar şi mai tîrziu. 31.2. De bucata aceea transversală de stinghie prinsă de lance atîrna o bucată de pînză foarte fină de culoare purpurie, întreţesută bogat cu (fir de) aur şi acoperită cu nestemate de toate culorile, prinse des, care în lumina zilei scînteiau - o lucrătură de o frumuseţe nespusă - l-a privit. Bucata aceea de pînză prinsă de stinghie avea lăţimea egală cu lungimea ei; iar partea întinsă a lancei - care era foarte înaltă -[190] avea îndată sub biruitorul semn al crucii (chiar în susul fişiei de pînză descrise de noi) imaginea - închipuită pînă la piept, şi din aur - a de-Dumnezeu-iubitului nostru împărat, precum şi pe aceea a fiilor săi.

31. 3. Ei bine, de acest însemn mîntuitor s-a folosit împăratul necurmat în chip de semn ocrotitor împotriva a toată puterea potrivnică şivrăjmaşă. Şi a trimis poruncă tuturor unităţilor sale să poarte în fruntea lor câte un însemn alcătuit după modelul acela.

32. l.Dar despre asemenea lucruri vom mai vorbi noi puţin mai tîrziu.

190 «Care, de la capătul ei de jos, se înălţa mult în sus- (n. tr.)

Aşadar - cam în aceeaşi vreme - tulburat de viziunea avută şinemai-socotind cu cale să se închine altui Dumnezeu decît Celui ce i Se arătase, a chemat Constantin la sine pe inițiații în învățăturile Lui, pe care i-a întrebat ce fel de Dumnezeu era acela şi care ar putea fi tîlcul arătării semnului văzut de el. 2. Ei i-au răspuns că acela era (însuşi) Dumnezeu, Fiul Unul- Născut al singurului Dumnezeu, şi că semnul era simbolul văzut al nemuririi şi însemnul triumfal al biruinței pe care El o avusese asupra morții, într-o vreme cîndsălăşluise în treacăt pe pămînt. După aceea, l-au mai învățat ei arătîndu-i care fusese pricina acestei veniri (pe pămînt) şi chipul anume în care se petrecuse iconomia Lui față de oameni.

3. Cam în acest fel a fost el învățat atunci. Pe de altă parte, dumnezeiasca arătare, pe care într-un chip atît de neobişnuit o putuse el vedea chiar cu ochii săi, îl umplea de uimire. Şicomparînd el cereasca viziune cu tîlcuirea cuprinsă în învățătura lor, se întărea în gîndurile lui, din ce în ce mai încredințat că însuşi Dumnezeu îl adusese la cunoaşterea ei. Drept aceea a şi cerut Constantin să cerceteze Sfintele Scripturi, iar dintre preoții lui Dumnezeu şi-a făcut sfetnici, adăugind că Dumnezeul Cel văzut de el se cerea slujit cu toată osîrdia.

în fine, odată încins cu platoşa acestor semne prevestitoare de bine, a purces şi el la luptă să înăbuşeamenințarea focului tiraniei.

33.1. Omul care mai înainte vreme pusese stăpînire pe împărătescul oraş (al Romei) dezlănțuise de mult asupra lui urgia necredinței şi a fărădelegii, îndrăznind fără să pregete la toată fapta rea şi murdară: desfăcea legiuitele căsătorii, (răpind) bărbaților femeile cu care se uniseră ei prin puterea legii, pe care femei le batjocorea îngrozitor, ca apoi să le (lepede şi să le) trimită înapoi la bărbații lor. Şi nu se purta aşa numai cu oamenii de rînd, lipsiți de însemnătate, ci necinstea pînăşi pe aceia care dețineaudemnități înalte în senatul roman. Nenumărate erau femeile libere pe care cumplit le pîngărise acest om fără să poată ajunge la saţiu în sufletul său furtunos şinestăpînit. 2. Doar în clipa cînd s-a legat de femei creştine n-a mai fost el în stare să găsească un mijloc spre a-şi satisface pofta de desfrînare, fiindcă acelea se arătau mult mai voitoare să se sortească[191]morțiidecît să i se dea lui cu trupul, spre pierzanie.

34. Or, auzind femeia unuia dintre senatorii care îndeplineau şifuncția de eparh - o creştină - că inşii care obişnuiau să-i slujească tiranului în astfel de treburi se apropiau de casa ei, apoi dîndu-şi seama că - de frică - bărbatul ei le dăduse acelora încuviințarea să o ia, a cerut să i se îngăduie numai cîteva clipe de zăbavă ca să se poată găti cu obişnuitele-i podoabe;
după care, ducîndu-se de una singură în cămara casei, şi-a străpuns pieptul cu sabia.

Femeia a murit pe dată, lăsîndu-le mijlocitorilor leşul ei; dar prin fapta ei

191 Textual: «să-şi ucidă sufletul», (n. tr.)

mai grăitoare decît vorba, ea[192] a dovedit tuturor - şi oamenilor de atunci, şi celor de mai tîrziu - că singură mult prețuitacurăție[193] a creştinilor este de nebiruit, (ea singură) putîndține piept ispitei. Iată dar ce amintire a lăsat în urma sa această femeie.

35. 1. Toată lumea tremura de groaza celui care era în stare de fapte atît de mîrşave : oameni de rînd sau demnitari, oameni cu vază sau lume măruntă, pe toți îi vlăguise o asemenea cumplită tiranie. Dar, chiar dacă nu li se dădea nici o clipă de răgaz, ci îşi îndurau necurmat amarul împilării, ,1a un moment dat a existat totuşi o încercare de contenire a cruzimii ucigaşe a tiranului[194]. Odată, în temeiul unui pretext neînsemnat, acesta îşi lăsase poporul la cheremul gărzilor setoase de sînge: ființe fără număr şi-au aflat atunci moartea în plin oraş - cetățeni romani, căzuți nu sub loviturile sciților sau ale altor barbari, ci doborîți de lăncile şi de celelalte arme ale celor de aceeaşiviță cu ei.

35. 2. Şi printre senatori au fost atîțiaucişi (numai fiindcă tiranul rîvnise la averea lor) că nici nu li se mai ştia numărul: oamenii cădeau în ghearele morții cu miile, pradă unor învinuiri năstruşniceşi mereu altele.

36. 1. Cununa relelor fapte ale tiranului l-a împins pînă la vrăjitorie. Urmîndurîtele tipicuri ale magiei, el punea să se spintece (pîntecele) femeilor rămase grele, apoi cerceta cu luare-aminte măruntaiele pruncilor abia născuți, sau, iarăşi, înjunghia lei şi recurgea la tot soiul de practici cumplite, ca să poată chema în ajutor duhurile rele spre îndepărtarea războiului care amenința; prin astfel de mijloace trăgea el nădejde să poată înclina cumpăna biruinței de partea sa![195]

36. 2. Aşastăpînea tiranul peste părțile Romei. Şi nu găsesc cuvinte care să poată arăta prin ce soi de fapte îşi îngenunchease el supuşii; supuşi pe care, curînd, el avea să-i sărăcească de tot şi să-i aducă într-o asemenea stare de înfometare încît aveau să ducă lipsa pînăşi a hranei lor de toate zilele - cum nimeni, azi, nu-şiaminteşte să se fi petrecut vreodată la Roma!

37.1. Toate acestea îl îndurerau pe Constantin, care, cuprins de milă, îşi instruia oastea cu osîrdie, înarmînd-o împotriva tiranului. La urmă (punîndu-se sub ocrotirea Dumnezeului Celui prea înalt şichemîndu-L pe Hristos de partea sa ca să-l izbăvească de primejdie şi să-l ajute, apoi aşezînd semnul de biruință - însemnul acela mîntuitor - în fața pedestri- mii şi a gărzilor sale) a pornit cu întreaga-i oaste, încercând să redobîn- dească pentru poporul de la Roma acea stare de libertate la care el avea dreptul din străbuni. 2. Dar întrucât Maxențiu - care se încredea mai mult în uneltirile lui vrăjitoreştidedt în dragostea[196]supuşilor - nu îndrăznea să se arate nici măcar atît cât să apuce a ieşi pe poarta cetății, şi fiindcă - de aceea - tot locul, toate ținuturileşicetățile

192 Textual: «a sădit în toți (convingerea)» (n. tr.)
193 Textual: «cumpătare» sau «înfrînare».
194 Text obscur (n. tr.)
195 Textual: «să pună stăpînire pe biruință» (n. tr.)
196 Sau: «sprijinul- (n. tr.)

aflate sub înrobitoarea lui stăpînire, el le încinsese cu o mulțime fără număr de soldațişi le întesase cu garnizoane, a fost nevoie ca împăratul, care nu se bizuia decât pe sprijinul lui Dumnezeu, să atace mai întîi prima, apoi cea de a doua şi a treia linie de bătaie a tiranului; pe care, însă, le-a cucerit fără greutate, pe toate, chiar de la cel dintîi atac, punîndstăpînire poate că pe cea mai mare întindere a pămîntului italic.

38.1. Astfel a ajuns el pînă în imediata vecinătate a Romei. Dar Dumnezeu, ca să nu-l ştie pe Constantin nevoit să se încingă la luptă cu poporul din Roma, l-a tras El însuşi pe tiran, prins parcă, în nevăzute lanțuri, pînă departe în afara porțilororaşului, adeverind facerile Sale din vechime împotriva necredincioşilor (cărora cei mai mulți nici nu le dau crezare, socotindu-le a fi doar poveste - chiar dacă, dimpotrivă, credincioşii le țin a fi de crezare, de vreme ce ele se află trecute în Scripturile Sfinte); iar acestora - [de fapt], aş putea spune: tuturor, adică atîtcredincioşilor cât şinecredincioşilor - le-a adus sub priviri, în toată puterea lor, minunile (Sale). 2. Fiindcă, într-adevăr, aşa după cum pe timpul lui Moise şi al iubitorului de Dumnezeu popor al evreilor «a zvîrlit El carele faraonului şi oastea lui în mare, înecând pe aleşiişi puternicii lui călăreți în apele Mării Roşii», tot aşaşiMaxențiu cu ostaşiişi cu gărzile lui «s-au înecat, prăvălindu-se în adîncuri ca un bolovan» când, puterii de la Dumnezeu venite să lupte de partea lui Constantin întorcându-i aceia spatele, au rupt-o la fugă, încercând să treacă de cealaltă parte a rîului ce le tăia calea. Malurile apei fuseseră unite chiar (din porunca lui) Maxențiu cu un pod de vase bine întocmit, care însă - în ciuda speranțelor lui de a-l putea nimici acolo pe (împăratul cel) plăcut lui Dumnezeu - avea să se prefacă în unealtă a propriei sale pierzări. 3. Căci Dumnezeul lui Constantin avea să-i fie acestuia necurmat într-ajutor[197], pe când tăinuitele puneri la cale ale celuilalt aveau să se întoarcă necruțător asupra uneltitorului însuşi. Am putea şi noi, de aceea, să spunem: «Căscat-a sub el adîncşi l-a înghițit; cădea-va în groapa pe care a săpat-o. întoarce-se-va strădania sa asupra capului său, iar nedreptatea de el săvîrşită pogorî-se-va asupra creştetului său»... 4. Fapt este că din încuviințarea lui Dumnezeu, maşinăriile podului - şi în acelaşi timp vicleşugul[198] tăinuit în ele - nu s-au pus

197 Textual: «avea să-i fie prezent şi favorabil» (n. tr.)
198 Aici cu înțelesul de «amenințare năpraznică» (n. tr.)

în mişcare în clipa dorită (ci mai curînd); puntea a început să ia apă; apoi, brusc, vasele au început să se scufunde aşa cum erau ele încărcate cu oameni - în primul rînd cu nefericitul Maxenţiu împreună cu corpul lui de gardă însoţit de restul lăncierilor - după cum cu mult înainte grăise Scriptura: «Scufundatu-s-au ca plumbul în viitoarea apei». 5. De aceea, potrivit îmi pare mie ca aceia cărora le-a adus Dumnezeu în dar această biruinţă să-şiînalţe în felul lor glasul - chiar dacă nu cu înseşi cuvintele, dar în tot cazul cu fapta lor - şi, pomenire făcîndaceluiaşi fel de biruinţă avută împotriva tiranului de odinioară, să zică - aidoma celor din preajma marelui slujitor Moise: «Cînta-vom Domnului, Care slăvitu-S-a întru slavă multă. Cal şicălăreţ a zvîrlit El în apa mării; ajutor şi scăpare S-a făcut El mie spre mîntuire», şi «Cine între dumnezei e asemenea Ţie, Doamne? Cine, asemenea Ţie, slăvit e în sfinţi, minunat e în slavă, făcînd lucruri înfricoşătoare?»

39. 1. După ce, dar, a înălţat el - prin înseşi faptele sale A-toate-Stăpînitorului (Dumnezeu), adevărata cauză a biruinţei sale, aceste cîntări (precum şi altele întru totul asemănătoare, aşa cum se şi cuvenea unui mare slujitor al Lui), şi-a făcut Constantin intrarea în împărătească cetate în glasul cîntecelor de biruinţă. 39.2. Toată lumea - senatori, nobili şi oameni cu vază de acolo, laolaltă cu toată omenirea din Roma - i-au ieşit în întîmpinare din toată inima, puhoi, cu ochii veseli, primindu-l cu urări de fericire şi cu o nesfîrşită bucurie, ca nişte scăpaţi din închisoare. Bărbaţi, femei şi copii se înghesuiau laolaltă cu nenumărate cete de slujitori şi nu mai conteneau a striga, numindu-l cînd salvatorul, cînd dezrobitorul şicînd binefăcătorul lor.

39. 3. El însă - pătruns cum era prin însăşi firea lui, de credinţa în Dumnezeu - la auzul strigătelor lor nu s-a lăsat furat de îngîmfare, la lauda lor n-a lăsat să crească în el trufia, ci, ştiind bine cît ajutor îi datora lui Dumnezeu, s-a grăbit să întoarcă (adevăratului) prilejuitor al biruinţei sale o rugăciune de mulţumire.

40. 1. Apoi a descoperit Constantin tuturor semnul cel mîntuitor - atît prin viu grai cît şi prin inscripţii pe piatră - şi a înălţat chiar în inima oraşului împărătesc un monument triumfal în amintirea biruinţei avute asupra duşmanului, monument în care a pus să se scrie lămurit, cu litere săpate, de neşters, că acesta se dovedise să fie semnul izbăvitor al statului roman şi ocrotitorul împărăţiei întregi. 2. Şi a mai pus să se aşeze neîntârziat în mîna propriei sale statui, înălţatăîntr-unul din locurile cele mai umblate ale Romei, o lance lungă în chipul crucii, poruncind să se sape dedesubt, cu slove latineşti, cuvînt cu cuvânt următoarea inscripţie: «Prin acest semn mîntuitor - adevărata dovadă a bărbăţiei - am izbăvit eu oraşul vostru de sub jugul tiranului, redîndu-vă libertatea; şi, izbăvin- du-vă, am redat atît senatului cit şi poporului roman însemnătatea şi strălucirea lor de odinioară».

41. 1. Dar împodobindu-se[199][200][201] împăratul cel iubit de Dumnezeu cu mărturisirea aducătoarei de biruință cruci, cunoscut le-a făcut el fățișpînăși romanilor pe Fiul lui Dumnezeu. 2. După amarnicul jug pătimit de ei de pe urma tiranului, toți locuitorii orașului - senatul deopotrivă și laolaltă cu mulțimea nenumărată a poporului de rînd - păreau că încep să-și recapete suflarea, ca la atingerea razelor unui soare ieșit din neguri[27], trezindu-se întineriți la o viață nouă. Iar popoarele toate dtevieţuiaupînă spre ţărmurile oceanului de la Apus - și ele scăpate de necazuri, pe care mai înainte le îndureră la nesfîrșit - nu se mai săturau să-l proslăvească pe bunul lor purtător de biruință, pe cucernicul, pe binefăcătorul tuturor, în serbări pline de strălucire și de veselie. Lumea toată recunoștea cu un singur glas că, prin harul lui Dumnezeu, Constantin era omul menit să reverse lumina binelui asupra tuturor. 3. De asemenea pretutindeni a fost publicat un rescript imperial care reda celor ce fuseseră lipsiți[28] de aceasta, dreptul de a se bucura de bunurile lor, iar pe cei surghiuniți în chip samavolnic îi rechema la vetrele lor; făcând să cadă lanțurileșiscăpînd de primejdie și de spaimă pe tot omul care avusese astfel de suferit de pe urma cruzimii tiranului.

42. 1. Chemînd împăratul însuși la sine pe slujitorii lui Dumnezeu, vrednici i-a socotit de cea mai înaltă cinstire, arătîndu-le prietenia și prin faptă și prin vorbă, ca unor oameni consacrațiaceluiași Dumnezeu ca și al său. Astfel, printre comesenii săi se întîmplau uneori oameni foarte de rînd - judedndu-i după înfățișareși port; totuși, Constantin nu-i prețuiaașa; ceea ce părea el să întrevadă în ei nu era omul, care putea fi văzut de toată lumea, d Dumnezeul Cel proslăvit de fiecare din ei. De asta îi și lua cu sine pretutindeni pe unde călătorea, încredințat că și prin acest fapt va putea atrage de partea sa bunăvoirea Dumnezeului slujit de ei. 2. Da, și bisericile lui Dumnezeu le-a înzestrat el îmbelșugat prin propriile sale mijloace, mărind casele de rugădune, fădndu-le să arate mai semețe, și a împodobit sanctuarele cele mai de seamă ale bisericii cu nenumărate daruri votive.

43. 1. Nevoiașilor, Constantin le-a împărțit felurite ajutoare în bani, arătîndu-se omenos și mărinimos chiar șifață de oamenii din afară care veneau la el. De amărâțiiuitați de lume care cerșeau prin piețe nu s-a îngrijit numai în așa fel îndt ei să nu ducă lipsă de bani și de mîncare, d și ca să aibă straie ca lumea cu care să se poată îmbrăca. însă pe aceia care dndva o duseseră bine, dar pe care întorsăturile vieții îi ruinaseră, i-a sprijinit cu sporită mărinimie, împărțindu-le cu împărătească chibzuință binefaceri într-adevăr minunate, pe unii înzestrîndu-i cu moșii, pe alții învrednicindu-i de felurite onoruri. 2. Șifață de bieții orfani s-a purtat ca un părinte; de văduvele

199 Ideea în original include sensul de strălucire, măreție, (n. tr.)
200 Textual: «ca la atingerea razelor unei lumini mai curate», (n. tr.)
201 Textual: «jefuiți de ele» (n. tr.)

lipsite de apărare se îngrijea îndeaproape, refă- dndu-le viața[202]; ba de fetele rămase fără sprijin părintesc s-a îngrijit într- atîtaîncît le căsătorea cu bărbațiavuți pe care-i cunoştea, înzestrînd miresele din vreme cu ce se cuvenea să aducă ele mirilor în căsnicie. 3. Fiindcă aşa cum, înălțîndu-se deasupra pămîntului, revarsă soarele asupra tuturor îmbelşugatul tremur al luminii, tot astfel lumina şi Constantin, cu razele omeniei lui, pe toți cei ce se înfățişau înaintea lui, cînd, la ceasul răsăritului de soare, se arăta în afara palatului - parcă înălțîn- du-se şi el în văzduh odată cu cerescul luminător! Căci nici nu era cu putință să te afli aproape de el, fără ca pînă la urmă să te bucuri şi tu de împărtăşirea vreunui dar[203], la fel cum nu i s-a întîmplat cuiva să se aştepte la ajutorul lui şi să rămînăpînă în cele din urmă dezamăgit!

44.1. Iată dar eît de apropiat se purta el cu toată lumea. Totuşi, Bisericii lui Dumnezeu îi închina el cu osebire rîvna sa; şiîntrucît în unele ținuturi existau oameni care nu se înțelegeau între ei (în credință), Constantin a organizat sinoade ale slujitorilor lui Dumnezeu, aşa, ca şi cum ar fi fost el însuşi un episcop al tuturor, înscăunat de însuşi Dumnezeu. 2. De aceea nici nu se dădea în lături să vină însuşi el la adunările lor şi să şadă laolaltă cu ei, luînd parte la dezbateri - (osîrdnic cum se dovedea) să pună tuturor toate sub dumnezeiescul semn al păcii. Se aşeza undeva în mijlocul lor, ca şi cum ar fi fost doar unul (oarecare) din mulțimea celor de față, părăsindu-şi afară[204]şi lăncierii şi străjile dimpreună cu întregul corp de gardă, lăsîndu-se în seama fricii de Dumnezeu şi neprimind să fie înconjurat decât de prietenii săi devotați, care se bucurau de cea mai mare încredere. 3. în cele din urmă, pe câți îi vedea dispuşi să primească cu astîmpărşi din tot sufletul hotărîrea[205] care se impunea, pe aceştia pe toți îi grăia de bine, arătînd că se bucură cînd îi este dat să vadă că toată lumea e la un gînd; dar dinspre cei nesupuşi se întorcea cu silă.

45. 1. Pînăşifață de oamenii care nu-l aveau la inimă se purta tot răbdător, îndemnîndu-i şi pe ei cu glas stăpînitşi cu blîndețe să mai cugete şi să nu se învrăjbească. Ruşinați la auzul cuvintelor lui de îndemn, se întîmpla ca unii din ei să se schimbe la cuget; pe ceilalți, pe care înțeleapta-i cumpănire nu izbutea să-i înduplece, îi încredința lui Dumnezeu şi îi lăsa să plece, fără a păstra față de vreunul nici cea mai slabă ținere de rău. 2. Aşa, e de înțeles de ce s-au putut întări rocoşanii cei din ținuturile Africii pînăîntr-atîta, încît să ajungă chiar la fapte de îndrăzneală; se vede treaba că din pizmă față de belşugul de bine al acestor zile, răutatea cine ştie cărui diavol izbutise să asmuță oamenii la fapte necugetate, în nădejdea de a stîrnipînă la urmă mînia

202 Sau: «făcîndu-li-se sprijin în viață» (n. tr.)

203 Sau: «favoare», (n. tr.)

204cmoteiodpEvoț («după ce se scuturase de»...) aduce aici o nuanță grăitoare, foarte veridică, în măsură să ne semnifice interesul real arătat de împărat față de dezbaterile teologice. (n. tr.)

205 •yvwpri, «punctul de vedere» (n. tr.)

împăratului împotriva lor. 3. Dar pizma nu i-a slujit aceluia[206] la nimic; celor petrecute, împăratul le-a răspuns cu un hohot de rîs, adăugind că îndemnul la ele era vădit că i se datora celui rău: asemenea îndrăzneli nu puteau fi în nici un caz puse în seama unor inşi cu scaun la cap, ci fie într-a unora smintiți, fie într-a unora stîrniți de răutatea diavolului (în care cazuri ei se dovedeau mai vrednici de milă decît de pedeapsă); aşa că, în ceea ce-l privea, el n-avea să se expună nicidecum nebuniei unor zănateci, decît cel mult atîtacît - din prea marea lui iubire de oameni - avea să-i îngăduie lui sim- țământul compătimirii.

46. Aşaîşi vădea împăratul grija[207]față de bisericile lui Dumnezeu, odrmuitorul tuturor, Căruia prin întreaga sa lucrare el îi slujea neobosit. Drept răspuns, Dumnezeu i-a pus sub picioare toate neamurile barbare, aşaîncît Constantin să poată înălța pretutindeni monumente de biruință împotriva duşmanilor; şi a făcut ca pretutindeni să i se ducă vestea de învingător şi ca vrăjmaşiişi potrivnicii lui să-i ştie de frică - chiar dacă din născare Constantin nu era aşa, ci dimpotrivă, cît se poate de blînd, de binevoitor şi de omenos, cum nu ştiu dacă va mai fi fost vreunul.

47. 1. în acest răstimp a fost prins şi cel de al doilea (împărat) care lepădase puterea (şi care țeseaîntr-ascuns firele unei uneltiri împotriva vieții lui Constantin), ispăşindu-şi fapta printr-o moarte îngrozitoare. Şi numaidecât - şi pretutindeni - i-au fost acestuia nimicite (ca unui spurcat şi nemernic ce se dovedise) inscripțiile de laudă, statuile şi celelalte lucruri de acest fel care-i fuseseră dedicate spre cinstire.

47. 2. Au mai fost după el şialții care, străini de el, au uneltit în taină împotriva împăratului şi au fost prinşi: fiindcă, prin mijlocirea unor semne[208] tainice, Dumnezeu îi destăinuia întotdeauna slujitorului Său, în chip minunat, intențiile tuturor celor de acest soi. 3. Trebuie spus că Dumnezeu l-a învrednicit în numeroase rînduri de împărtăşirea unei teofanii în care El i se înfățişa pe neaşteptate, în chip minunat, dîndu-i de ştire - cînd într-un fel, cînd în altul şi din timp despre feluritele fapte ce aveau să se întîmple. De necuprins în cuvinte sînt negrăitele şi minunatele lucrări ale harului dumnezeiesc de a căror împărtăşire Dumnezeu- însuşi a socotit cu cale să-Şi învrednicească slujitorul. 4. Aflată la adăpostul lor, viața lui Constantin s-a putut depăna într-o linişte netulburată şi în bucuria ce i-o prilejuia ascultarea supuşilor, precum şi în bucuria de a-i vedea pe toțiaceştia trăind în bună învoire; dar mai presus de toate îl bucura lumina răspîndită de bisericile lui Dumnezeu!

48. Aşa s-au depănat cei dintîi zece ani ai domniei lui Constantin. Prilej pentru el de a rîndui serbări populare şi de a înălța lui Dumnezeu,

206 Adică diavolului, (n. tr.)
207 Textual: «pronia», (n. tr.)
208 Sau: «arătări- - (pâopaxa (n. tr.)
- Textual: «spre preferințele lor», (n. tr.)

împăratului a toate, ca o jertfă fără foc şi fără fum, rugăciuni de mulțumire. Prilej pentru el şi de mare bucurie - dacă nu luăm aminte cîte îi ajungeau la ureche despre împilarea căreia îi erau supuse popoarele de la răsărit.

49. 1. Căci într-o vreme i s-au dat de ştire că şi prin părțile acelea s-ar afla o fiară pîndind cu gînduri rele atît Biserica lui Dumnezeu cîtşi pe ceilalți locuitori din provincii. Era ca şi cum răutatea diavolului s-ar fi silit să lucreze tocmai contrariul făpturilor de-Dumnezeu-iubitului; în felul acesta, întreg statul romanilor arăta ca şi cum s-ar fi împărțit în două, aidoma împărțirii în noapte şi zi - bezna revărsîndu-se peste făpturile de la răsărit, pe cînd de cealaltă parte oamenii se puteau împărtăşi din strălucirea luminii. 49.2. Or, dacă ne gîndimcît de îmbelşugat fuseseră aceştia din urmă dăruiți de Dumnezeu, vom înțelege că priveliştea unei asemenea lucrări era de nesuferit pizmuitorului şiurîtorului binelui, la fel cum îi era şi tiranului care împila cealaltă jumătate a lumii, şi care, în ciuda unei domnii fericite şi a faptului de a fi fost vrednicit de cimotie[209] de un împărat atît de mare cum era Constantin, s-a lepădat pînă la urmă de asemuirea cu de-Dumnezeu-iubitul, ostenindu-se să-şi împingă răutatea pe calea necredincioşilorpînă acolo încît - chiar atunci cînd îi era dat să vadă cu înşişi ochii săi nefericitul sfîrşit al acestora - mai mult se simțea atras spre partea lor decît de sprijinul prietenesc al celui care era mai bun (decît el).

50. 1. Aşa a stîrnit acela război necruțător împotriva binefăcătorului său, fără a mai ține seamă de legile prieteniei, uitîndu-şi de jurăminte, de înrudire şi de înțelegeri[210]. Fiindcă în nețărmuita lui iubire de oameni, Constantin îi dăruise lui Liciniu zălogul gîndurilor sale curate, încuviin- țîndu-i[211] căsătoria cu propria sa soră, primindu-l astfel în sînul unei fami-
Iii de împărat din tată în fiu şiîncredințîndu-i deplina stăpînire peste popoarele de la răsăritul împărăției. Acela însă s-a purtat tocmai pe dos, punînd la cale, împotriva prea-bunului, fel de fel de intrigi, şi născocind cele mai neaşteptate uneltiri prin care i-ar fi putut răspunde binefăcătorului său cu rău. 2. Licinius a început prin a se preface, dîndu-i-se prieten; însă toată lucrarea lui nu era decît un vicleşugşi o fățărnicie, prin mijlocirea cărora el îndrăznea să tragă nădejde că va rămîne nedescoperit; dar Dumnezeu i-a dat în vileag lui Constantin uneltirile ce i se puneau la cale în întuneric. Dovedit încă de la întîile lui înşelăciuni, Licinius a trecut la altele: odată întindea mîna ca prieten, altădată căuta să-şi dovedească bunul gînd încheind înțelegerişi juruindu-se, pentru ca pe negîn- dite să se lepede de învoieli, iar mai apoi să trimită din nou solie la Constantin, să se roage de el şi să se prefacă prin tot felul de fățării. La urmă, însă, tot i-a declarat fățiş războiul, în sminteala rătăcirii sale stîrnind împotriva sa la luptă pe Dumnezeul despre

209 Sau «cumnăție» (n. tr.)
210 înțelegeri scrise, sau tratate, (n. tr.)
211 Textual: «învrednicindu-l de căsătoria» (n. tr.)

Care, altminteri, ştia că era slăvit de împărat.

51.1. Licinius a început prin a hărţui din umbră pe slujitorii lui Dumnezeu aflaţi în puterea sa - cu toate că aceia nu urziseră niciodată nimic împotriva stăpînirii -, legîndu-se de cele mai rău-intenţionate pretexte. Negăsindu-le, totuşi, nici o pricină şineavînd cum să le facă răul, Licinius a scos o lege prin care episcopilor le era cu desăvîrşire oprită orice fel de întrunire; de asemenea nid unuia nu-i mai era îngăduit să se înfăţişeze în chip de oaspete la episcopul Bisericii vecine cu a sa, nici să întrunească sinoade, nici să ţină adunare sau sfat[212] pentru luarea hotărîrilor celor mai bune. 51.2. De fapt, nu era decât o făţărnicie menită să lovească în noi: fiindcă sau aveam să călcăm legea, primindu-ne pentru aceasta pedeapsa, sau aveam să dăm ascultare poruncii, ceea ce ar fi însemnat încălcarea bisericeştilor pravile. Doar se ştie că nu este chip să afli lămurire în pricini mari decât printr-o îndreptare[213] sinodală; după cum dum- nezeieştile pravile au mai statornicit şi ca hirotonirea episcopilor să nu se facă decît numai în felul acesta.

Iată deci cum - hotărît să nu săvârşească decât tot ce putea fi mai potrivnic faptelor împăratului iubit de Dumnezeu - lua hulitorul tot felul de hotărîri de acest soi; şi în vreme ce celălalt împărat, dînd cinstire sfintei legi, chema pe preoţii lui Dumnezeu la adunare, domnind mai departe cu pace şi cu bună înţelegere, acesta năruia armonia cea într-un glas grăitoare (a supuşilor), străduindu-se să surpe tot binele.

52. Şi în timp ce de-Dumnezeu-iubitul Constantin îi socotea pe slujitorii lui Dumnezeu vrednici să păşească în lăuntrul împărăteştilor ziduri, (Licinius), de-Dumnezeu-urîtul, mînat de simţăminte potrivnice, izgonea pe toţisupuşii săi credincioşi lui Dumnezeu de la palat, trimiţînd în surghiun pe cei mai credincioşişi mai devotaţibărbaţi din preajma sa şi poruncind ca aceia care, în temeiul unor vechi merite, fuseseră dăruiţi de el cu cinstire şi cu onoruri, să slujească pe viitor altora, ostenind la feluritele trude ale sclavilor. Pe averile lor s-a făcut stăpîn pe de-a-ntre- gul, ca pe cine ştie ce chilipir; ba pe dte unii care mărturiseau numele Mîntuitorului i-a dat şimorţii. Fiindcă în ceea ce-l priveşte, (Licinius) era un pătimaş care se nărăvise de tot la suflet, dedîndu-se la tot soiul de destrăbălări şi la alte îngrozitoare fapte de ruşine, şilepădîndu-se de omenească podoabă a cumpătării; prin care purtare el se pusese singur sub semnul necruţător al oprobriului.

53.1. Iată de ce a şi dat o nouă lege, prin care le interzicea femeilor să se adune laolaltă cu bărbaţii la sfintele slujbe[214], ba nici măcar nu le mai îngăduia să se înfăţişeze la atît de preţuitele vetre de deprindere a virtuţii. De asemenea, nici episcopilor nu le mai era îngăduit să le împărtăşească femeilor învăţăturiledumnezeieştiicredinţe - după cum nici femeilor nu le era îngăduită

212 Textual: «cercetări» (n. tr.)
213 Sau «hotărîre» (n. tr.)
214 Textual: «spre a înălţa rugăciuni lui Dumnezeu», (n. tr.)

încredințarea - spre educare - a altor femei.

53. 2. Măsura a avut însă pretutindeni parte numai de zeflemele. Drept urmare, Licinius s-a gîndit la un alt mijloc de năruire a Bisericilor, poruncind ca pe viitor obişnuitele adunări ale credincioşilor să aibă loc în afara porților, în câmp deschis, unde aerul se dovedea mult mai bun la tot omul decât cel al caselor de rugăciune de prin oraşe.

54.1. Negăsind, însă, cine să-i dea ascultare nici la cele de mai sus, a dat poruncă fățişă ca - în cazul când ei s-ar fi împotrivit aducerii de jertfe zeilor[215], - militarii de prin toate oraşele să fie destituiți din funcțiile lor de răspundere. Aşa s-au pomenit aşezările de pe tot cuprinsul provinciilor (sale) văduvite de oamenii cu frica lui Dumnezeu învestiți acolo cu funcții înalte; dar trebuie spus că, atunci cînd i-a lepădat de la sine, şi dătătorul- de-legi s-a văduvit singur de rugăciunile acestor bărbațisfinți.

54. 2. Se mai cade, oare, să amintesc aici faptele străine (de Biserică) săvîrşite de un om ca el, care a fost în stare să taie nefericiților rzvîrliți în temnițepînăşi acea cu totul neînsemnată mărturie de milostenie care lua înfățişarea bucatelor? De un om care nu îngăduia nici o milă față de ființele aflate în lanțuri, muritoare de foame? Aşa, nimeni nu mai putea fi bun la suflet; nimeni nu mai putea săvîrşi vreo faptă bună, chiar dacă se simțea atras să sufere alături de aproapele său... Dar dintre toate legile, cea mai aspră, cea mai neruşinată, cea mai absurdă, cea mai îngrozitoare a fost cea care supunea pe oamenii ce se lăsau cuprinşi de milă, aceleiaşi pedepse ca a celora care le stîrniseră mila; îndtființele care-şi închinau viața[216] ajutorării celorlate făpturi omeneşti urmau şi ele să fie puse în lanțurişizvîrlite în închisori, pătimind la rîndu-le aceeaşi soartă cu cei mai înainte supuşi caznelor.

55. 1. Cam aşa arătau hotărîrile[217] lui Licinius. Se cade oare să mai înşir aici schimbările făcute de el rînduielilor privitoare la căsătorie, sau înnoirile[218] impuse de el soartei celor aflați pe patul de moarte - prin care el îndrăznea să pună capăt puterii unor legiuiri romane străvechi, bune şiînțelepte, ca să le înlocuiască cu altele, barbare şi crude, sub tot soiul de pretexte prin care, de fapt, nu urmărea decît să-şi împileze supuşii?

Hulpav cum era de cît mai multe dări, Licinius a mai pus la cale şi o nouă măsurare a pămînturilor - ca şi cum, în temeiul remăsurării, peticul de țarină ar fi putut cumva să se mărească! 55.2. Inşi care nu mai munceau pe ogoare, ci care de mult îşi dormeau somnul de veci, erau totuşitrecuți în registre, prilejuindu-i un mijloc de cîştig scandalos. Era de o zgîrcenie fără limită şi de o lăcomie fără saţiu; trăsături care-l făceau ca - în ciuda faptului că toate

215 Toîq Saîpooi, «demonilor», duhurilor rele. (n. tr.)
216 Textual: «care se îndeletniceau cu» (n. tr.)
217 Decretele (n. tr.)
218 vecJTeplafioî: schimbările forțate (n. tr.)

cămările vistieriei lui gemeau de mulțimea aurului, a argintului şi a maldărelor de bani - să se tînguiascăşi să se vaite de sărăcie, ca unul care a căzut pradă chinurilor lui Tantal! în fine, nu găsesc că e cazul să mai zăbovesc aici asupra purtării lui față de unii oameni care nu-i pricinuiseră nici un rău, dar pe care i-a osîndit la surghiun şi cărora le-a înşfăcat averile - ori să înşir pe cîțiinşi de viță aleasă şi cu vază i-a întemnițat, lăsîndu-le pe soațele lor cele după lege la cheremul sclavilor scîrboşi, pradă celei mai cumplite batjocuri; ori faptul că - chiar dacă, de bătrînețe, se şubrezise de tot - el nu pregeta să se lege de femei măritate sau de fecioare; (ajunge numai să adaug că) în comparație cu excesele lui de la sfîrşit, faptele lui de la început ajungeau să pară neînsemnate, aproape ca lipsite de orice semnificație[219].

56. 1. în ultimul act al acestui delir, Liciniusşi-a îndreptat[220] toate armele împotriva Bisericilor, prinzîndu-se în luptă cu episcopii, pe care - luînd seama la prietenia de care se bucurau ei din partea marelui şi de-Dumnezeu-iubitului împărat - îi ținea drept cei mai de seamă potrivnici (şi chiar duşmani) ai săi. 56.2. Lucrul acesta îi stîrnise cu osebire mînia împotriva noastră, făcîndu-l să uite de dreapta-judecată a minții, smintindu-l de-a binelea şi făcîndu-l să-i piară din amintire soarta cîte unora care îi mai prigoniseră pe creştinişi înainte de el; după cum îl făcea să nu-şi mai poată aminti cum se ridicase cîndva el însuşi, crud şi neînduplecat, împotriva cîte unora, spre a le pedepsi impietatea; sau aşa cum îl făcea să uite cele văzute cu ochii lui, atunci cînd fusese martorul felului cum însuşifruntaşul făcătorilor de rele, al cărui nume nu-l voi rosti[221], pierea lovit de biciul lui Dumnezeu.

57.1. Pe acesta, de cum a prins să lovească în Biserici, mînjindu-şi el cel dintîi sufletul cu sîngeledrepților iubitori de Dumnezeu, l-a şi ajuns pedeapsa de la Dumnezeu; (pedeapsă) care şi-a început lucrarea în carnea propriului trup, înaintîndpînă la a-i pătrunde în suflet. 57.2. Anume, în adîncul celor mai intime părți ale trupului i s-a iscat mai întîi un abces care mai apoi s-a prefăcut într-o rană adîncă, în chip de fistulă; amîndouă îi măcinau necurmat măruntaiele, umplîndu-l de viermi şirăspîndind în jur o duhoare ca de leş. întreaga povară a cărnurilor lui ajunsese, de prea multa lui lăcomie, un uriaş morman de grăsime pe care (puroaiele) acelea o făceau să putregăiască, oferind - după cîte se pare - persoanelor ce se apropiau de el o privelişte greu de îndurat şi cutremurătoare. 57.3. într- un tîrziu, tot zbătîndu-se el în strînsoarea unei năpaste atît de cumplite, a început să-şi dea seama ce (greşeală) făcuse atunci cînd îndrăznise să se lege de Biserică; aşa că, mărturisindu-se înaintea lui Dumnezeu, a dat poruncă de încetare a prigoanei creştinilor, îndemnînd prin legi şi edicte împărăteşti la grabnica refacere a

219 Sau «ca şi cum nici n-ar fi fost săvîrşite». (n. tr.)
220 Textual: «s-a înarmat», (n. tr.)
221 Textual: «oricine ar fi fost el» (n. tr.)

bisericilor şiîndemnîndu-i (pe credincioşi) să-şi reia datinile[222]şi să înalțe rugăciuni pentru el.

58. 1. Iată, deci, de ce pedeapsă avusese parte cel care stîrnise prigoana.

Aşadar celălalt împărat, despre care e vorba în rîndurile noastre, avusese prilejul să vadă cu propriii săi ochi şi să se încredințeze din proprie cunoştință, de soarta care-l ajunsese pe Maximin[223]; cu toate acestea el pe toate le cufundase în apele uitării, nemaivrînd să-şi amintească nici de pedeapsa care-l ajunsese pe prigonitorul de la început, nici de cruda soartă a celui de al doilea, care parcă se încinsese cu întîiul într-un soi de întrecere a răutății, la care fiecare căuta să se împăuneze cu ce noi pedepse va fi fost el în stare să mai născocească împotriva noastră. 58.2. Focul, sabia şițintuirea (pe cruce) nu-l mai mulțumeau; la fel, nici fiarele sălbatice sau adîncurile mării. Fiecărei asemenea pedepse el îi opunea o pedeapsă încă şi mai deosebită, scoțîndşi o lege prin care (creştinii) puteau fi lipsiți de lumina ochilor. Drept urmare, o mulțime foarte mare, nu numai de bărbați, ci şi de copii şi de femei şi-au pierdut care ochiul lor drept, care piciorul drept[224] - fie de sabie, fie din atingerea fierului roşu - ca apoi să fie azvîrliți în năpasta muncii din mine.

58.3. Dar n-a fost nevoie de cine ştiecîtă vreme pînă ce să-l ajungă şi pe el mînia cea dreaptă a lui Dumnezeu, cînd încrezător în demonii pe care îi ținea drept zei şi în numărul cel fără de număr al soldaților, a purces la război. Fiindcă, lipsit[225] de nădejdea în Dumnezeu, (Maximin) a fost nevoit în cele din urmă să lepede de pe sine podoaba împărăteştilor (însemne) - care nici nu i se potrivea - şi să-şi caute şovăielnicşinebăr- băteşte scăparea în fugă, amestecat în mulțime, ca apoi să nu mai ştiedecît să se ascundă prin lanuri şi prin sate, trăgînd nădejde că în veşmintele lui de sclav va putea scăpa.

58. 4. Nu putea însă scăpa de privirea ochiului lui Dumnezeu[226], nici de pronia Lui a-tot-rînduitoare. Tocmai cînd socotea el că scăpase cu viață, a fost străpuns de săgeata de foc a lui Dumnezeu, care l-a trîntit cu capul de pămînt. Şi l-a mistuit limba de foc cea de Dumnezeu trimisă, desăvîrşit, nemailăsînd nici o urmă din trăsăturile lui de mai înainte, afară de oasele scheletului - ca la strigoi.

59.1. Deci înrăutățindu-i-se tot mai tare boala cea de Dumnezeu trimisă, în cele din urmă i-au sărit şi ochii, căzînd din prinderile lor şilăsîn- du-l cu desăvîrşire orb. în felul acesta, drept urmare a foarte dreptei judecățidumnezeieşti, a trebuit şi el să îndure asprimea pedepsei alese de el,

222 Datinele sau chiar ritualul. Textul însă e vag: TO auvf|0r| jipctrteiv (n. tr.)

223 Ca în multe locuri, textul e vag şi, fără să-şi denumească personajul, spune despre el doar că «s-a încredințat neîndoielnic prin proprie experiență, de aceste lucruri», în general, împărații vizați sînt probabil Maximin Tracul, Maximian, Dioclețian, Decius, Valerian şi Aurelian.

224 Textual: «încheietura piciorului drept», (n. tr.)

225 Textual: «despuiat» (n. tr.)

226 Textual: «marelui ochi», (n. tr.)

la început, împotriva martirilor lui Dumnezeu. Pînă la urmă, văzîn- du-se rămas în viață în pofida unei năpaste atât de mari, avea să se mărturisească şi el Dumnezeului creştinilor, recunoscîndu-şi prin viu grai faptele îndreptate împotriva lui Dumnezeu. Aidoma primului (prigonitor), el a dat porunci tăgăduitoare, prin legi şi prin edicte scrise, mărturi- sindu-şigreşala privitor la aceia pe care îi ținuse drept zei, şinemairecu- noscând, din proprie experiență, alt Dumnezeu decît pe cel al creştinilor.

59. 2. Toate lucrurile acestea îi erau lui Licinius cunoscute prin faptă, şi nu doar din auzite de la alții; totuşi, el rămînea mai departe de nestrămutat dintr-ale sale, aidoma unuia cu mintea cufundată în neguri.

Cuprinsul cărții a doua

1. Tainica prigoană a lui Liciniuși uciderea de către el a episcopilor în pontica cetate a Amasiei.
2. Nimicirea bisericilor și căsăpirea episcopilor.
3. Cum s-a urnit Constantin în apărarea creștiniloramenințați de prigoană.
4. Cum s-a pregătit Constantin de război în duh de rugăciune, iar Liciniu, în temeiul unor preziceri.
5. Liciniu aduce jertfe zeilor într-o dumbravă. Spusa lui cu privire la idoli și la Hristos.
6. Vedeniile apărute prin orașele supuse lui Liciniu, închipuind pe soldații lui Constantin străbătîndu-le străzile .
7. Toate luptele purtate sub semnul alcătuit de Constantin în chipul crucii au fost urmate de biruință.
8. Cum au fost aleși cincizeci de bărbați ca să poarte crucea.
9. Cum dintre doi stavrofori a fost ucis tocmai cel ce dase bir cu fugiții, pe dnd cel rămas cu credință în luptă a scăpat cu viață.
10. Ciocniri armate. Constantin iese învingător.
11. Fuga lui Liciniu. Vrăjile lui.
12. Constantin se roagă în cort și învinge.
13. Omenia lui Constantin față de prinșii din războaie.
14. Mai multe despre rugăciunile pe care le înalța el în cort.
15. înșelătoarea prietenie a lui Liciniu. închinarea lui la idoli.

16 Cum și-a sfătuit Liciniusoldații să evite atacarea (însemnului) crucii.

17. Constantin iese învingător.
18. Moartea lui Liciniu. Triumful lui Constantin.
19. Sărbători și cîntări de laudă.
20. Legiuirile lui Constantin privindu-i pe mărturisitorii credinței.
21. Hotărîri privitoare la bunurile mucenicilor și ale Bisericii.
22. Cum și-a dobîndit Constantin stima neamurilor păgîne .
23. Cum a recunoscut el fățiș în Dumnezeu pricina împlinirilor sale. Despre legile transcrise (în paginile istorisirii de față).
24. Legea dată de Constantin, privitoare la cinstirea lui Dumnezeu și la creștinism, care cuprinde toate acestea.
25. Pildă luată din vechime.
26. Despre cei prigoniți și despre prigonitorii lor.
27. Cum s-a făcut prigoana pricină de rele pentru zădărîtori.
28. Dumnezeu l-a ales pe Constantin mijlocitor al facerilor Sale de bine.
29. Vorbele pline de evlavie ale lui Constantin, închinate lui Dumnezeu. Lauda mărturisitorilor.
30. Lege privind încetarea surghiunului, a împilării din partea Sfatului cetății și a sechestrelor.
31. La fel și despre cei surghiuniți în insule.
32. Despre cei osîndiți la înjositoarele munci din mine și la însărcinările obștești.
33. Cu privire la mărturisitorii din rândurile oastei.
34. Eliberarea celor trimiși să muncească în torcătoriile de lînă și a persoanelor de condiție liberă ajunse în stare de sclavie.
35. Privitor la moștenirea averilor aparținînd martirilor, mărturisitorilor, surghiuniților și expropriaților.
36. Moștenirea celor lipsiți de rude trece în seama Bisericii. Bunurile dăruite de ei cuiva anume rămîn inamovibile.
37. Deținătorii unor asemenea țarini, grădini sau case, urmează să le înapoieze, păstrînd pentru ei doar foloasele agonisite de pe urma lor[227].
38. în ce chip se cer satisfăcute cererile privitoare la acestea.
39. Cuvine-se vistieriei[228] să înapoieze bisericilor pămînturile, grădinile, casele și celelalte bunuri.
40. Gropnițele mucenicilor și cimitirele urmează a fi date înapoi bisericilor.
41. Cei ce vor fi cumpărat bunuri (din avu-

227 Sau: uzufructul (n. tr.)
228 Adică: fiscului (n. tr.)

tul) bisericilor, precum şi cei ce le vor fi căpătat în chip de dar, urmează să le înapoieze.
42. îndemn la slujirea plină de rîvnă a lui Dumnezeu.
43. Trecerea în faptă a poruncilor date de Constantin prin lege.
44. Cum a promovat Constantin pe demnitarii creştini. Demnitarilor păgîni nu le-a mai fost îngăduită jertfirea (la idoli).
45. Cu privire la legile care au pus oprelişte jertfelor şi au răspîndit porunca de a se înălța biserici.
46. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu şicelorlalți episcopi, privitoare la zidirea bisericilor precum şi la faptul că (locaşurile) vechi se cereau refăcute şi - cu ajutorul cîrmuitorilor - făcute mai încăpătoare.
47. Cum a scris el împotriva cinstirii idolilor.
48. Edict al lui Constantin, trimis provinciilor: despre rătăcita credință cea în mulți zei, cu o înainte-cuvîntare despre răutate şi despre virtute.
49. Despre părintele iubitorului-de-Dumnezeu Constantin cîtşi despre Diocleţianşi Maximian, urgisitorii.
50. Prigoana a încetat în urma unui oracol al lui Apollo, în care se spunea că proorocirile nu vor mai putea avea loc, din cauza drepților.
51. Pe cînd era încă tînăr, a auzit Constantin cum, spunîndu-i-se lui Diocleţian că creştinii ar fi drepții (pămîntului), a dat împăratul porunca scrisă ca creştinii să fie prigoniți.
52. La cîte chinuri şi pedepse îndrăznitu- s-a a-i supune pe creştini.
53. Cum au adăpostit neamurile barbare pe creştini.
54. Ce soartă i-a aşteptat pe prigonitorii care dăduseră ascultare oracolului.
55. Cuvîntul de laudă înălțat lui Dumnezeu de către Constantin. Mărturisirea lui privitoare la semnul crucii. Rugăciune pentru Biserici şi pentru neamuri.
56. Constantin se roagă ca toți să devină creştini, fără însă a sili pe cineva.
57. Cuvîntul de laudă înălțat lui Dumnezeu pentru lumina răsărită de El, prin Fiul Său, celor căzuți în rătăcire.
58. încă un cuvînt de laudă pentru felul chivernisiră lumii.
59. Cuvînt de laudă către Dumnezeu, Cela ce întotdeauna povățuieşte la bine.
60. La sfîrşitul edictului: îndemnuri ca nimeni să nu stea în calea altuia.
61. Cum s-au stîrnit din Alexandria certuri din pricina învățăturii lui Arie.
62. Cu privire la acesta din urmă şi la melitiani.
63. Cum a scris Constantin prin trimişi, ca să facă pace.
64. Scrisoarea lui Constantin către episcopul Alexandru şi către preotul[229] Ariei
65. Cum necurmat se îngrijea Constantin de pacea (împărăției).
66. Cum a îndreptat el certurile[230] din Africa.
67. în care se arată că în Răsărit a fost leagănul credinței.
68. Mîhnit de înfruntarea (dintre creştini), Constantin îi sfătuieşte la pace.
69. Din ce s-a iscat cearta lui Alexandru cu Arie, şi cum s-ar fi cuvenit ca ei să nu stăruie asupra acelor lucruri.
70. îndemnuri la împăcare.
71. Cum nu se cuvine să te cerți pentru nişte cuvinte fără însemnătate şi în jurul aceloraşi lucruri.
72. Cum - datorită evlaviei sale - a ajuns Constantin să plîngă de durere; şi cum, deşi urma să călătorească spre meleagurile Răsăritului, a fost ținut în loc de cele petrecute.
73. Zavistia şineînțelegerile au continuat chiar şi după primirea scrisorii lui Constantin.

229 Textual: prezbiterul (n. tr.)

230 Cu nuanța de «confruntare între curente de opinie» sau «de idei» (n. tr.)

CARTEA A DOUA

1.1. Aşa s-a prăbuşit (împăratul) cel arătat (de noi) pînă în adîncul genunii împotrivitorilor lui Dumnezeu; şifădndu-se în aceasta, spre răul său, părtaş zelului celor a căror pieire, datorată înrăitei lor necredinţe, o putuse el vedea cu propriii săi ochi - a stîrnit prigoana împotriva creştinilor, ca para unei văpăi altminteri stinse demult, întețind cumplita vîlvă- taie a necredinței încă şi mai vîrtosdecîtînaintaşii săi. 2. Se purta întocmai ca o fiară primejdioasă sau ca un şarpe adunat şi încolăcit în jurul său, pufnind de furie şi de urîciune; doar că, de frica lui Constantin, el zăbovea să pornească pe față cu război împotriva Bisericilor lui Dumnezeu aflate în puterea sa; în schimb, (cu timpul) tot ținîndu-şi veninul răutății tăinuit, a pus într-ascuns şi pe alocuri capcane episcopilor, pe cei mai influenți dintre ei ucigîndu-i cu ajutorul vicleanului sprijin cil guvernatorilor de provincie. Felul cum îşi aflau aceştia moartea era atît de neobişnuit, încît nimănui nu-i mai ajunsese vreodată asemenea lucru la auz; iar cele petrecute în ponticul oraş al Amasiei întrece pînăşi culmile cruzimii.

2. 1. Şi anume, acolo, după prigoana dintîi, au fost năruite biserici pentru a doua oară, de sus şipînă jos; unele au fost chiar închise de dr- muitorii locurilor, astfel îndt nimeni, dintre cei în drept să aducă lui Dumnezeu legiuitele slujbe, să nu se mai poată aduna. Fiindcă acela care dăduse asemenea poruncă nu putea pricepe că ele[231] se săvîrşeau spre folosul (chiar al) său, gîndind astfel din pricina conştiinței sale împovărate, ci era încredințat că prin toată fapta noi nu urmăream dedt să abatem îndurarea lui Dumnezeu asupra lui Constantin. 2. Or, fiind dte unii dintre (drmuitori) slugarnici şilinguşitori, şigîndind ei cum să facă spre a-i fi nelegiuitului pe plac, pe cei mai influențifruntaşi ai bisericilor i-au supus pedepselor capitale; ceea ce a făcut ca oameni care nu dăduseră vreodată temei niciunei învinuiri să fie tîrîți (prin închisori) şipedepsiți deopotrivă cu ucigaşii de rînd. Ba unii şi-au aflat sfîrşitul în dte un chip cu totul nou, cu trupul ciopîrțit de sabie în nu ştiucîtebucățele; pentru ca după o atît de cumplită osîndă - a cărei grozăvie întrece tot ce ne-a ajuns pînă azi la auz[232] - să fie aruncați în adîncul mării, peştilorfăcîndu-li-se hrană. 3. Aşaşi cu puțină vreme înainte, o parte din bărbațiicredincioşi lui Dumnezeu au luat calea surghiunului; aşa, meleagurile

231 Slujbele (n. tr.)

232 Sau «întrece tot ce ne-a fost dat să auzim în tragedii» (n. tr.)

(nelocuite) şi pustia[233] au primit iar în sînul lor pe slujitorii lui Dumnezeu. Ei, şi de vreme ce - precum se vede - pînăşi aceste (netrebnicii) îi ieşiseră tiranului cu spor, şi-a pus el în gînd să pornească iar prigoana împotriva tuturor (creştinilor).

(Liciniu) era foarte hotărît; nimic nu l-ar fi putut opri să treacă la faptă, dacă Dumnezeu, apărătorul (credincioşilor) Săi, n-ar fi purces să zăgăzuiască ameninţarea, îndrumîndu-l[234] spre aceste meleaguri pe slujitorul Său Constantin ca (lumina) unui far[235] aprins în inima întunericului şi a beznelor nopţii.

3. 1. Cîndşi-a dat acesta seama că (grozăviile) care îi ajungeau la ureche întreceau puterea de îndurare (a omului), a cumpănit îndelung; dar cum înnăscuta-i dragoste de oameni se împletea la el cu străşnida, a sărit întru apărarea oropsiţilor, cugetînd că scăparea unei atît de mari mulţimi de oameni cu preţul înlăturării unuia singur nu putea fi socotită altfel dedt o cauză sfîntă pusă sub semnul evlaviei. Fiindcă de n-ar fi dat el glas dedt multei sale iubiri de oameni şi dacă s-ar fi milostivit de acela care nu merita să suferi pentru el, lucrul nu i-ar fi fost de nid un folos, fiindcă n-ar fi avut darul să-l clintească (pe Liciniu) din relele lui apucături; dimpotrivă, l-ar fi înrăit şi mai tare împotriva oamenilor aflaţi în puterea lui; iar celor care avuseseră de suferit de pe urma lui nu le-ar mai fi rămas nici o nădejde de scăpare. 2. Deci înţelegînd împăratul aceste lucruri, cu grabă şinezăbavnic s-a urnit spre a le întinde celor ajunşi în străfundurile năpastei o mînă izbăvitoare. Oastea şi-a înzestrat-o ca de obicei. Şi a adunat în jurul său întregul efectiv al infanteriei şi al cavaleriei; doar că deasupra, în fruntea tuturor, îşi croia drum însemnul acela al nădejdii aşezate în Dumnezeu.

4.1. Dar mai înţelegînd el bine că în acele clipe avea nevoie, mai mult ca oridnd, de sprijinul rugădunii, a chemat la sine pe preoţii lui Dumnezeu, cu gîndul că era de datoria lui să-i aibe în preajma sa întru buna pază a sufletului. 2. Pe de altă parte, (Liciniu) - care, în tiranica lui domnie, se socotea întrudtva la adăpost -, înştiinţat fiind, că în biruinţele lui asupra vrăjmaşilor, Constantin nu se sprijinise pe nimeni altul dedt numai pe ajutorul[236] lui Dumnezeu (precum şi că, aşa cum s-a arătat, preoţii Aceluia

233 Textual: «cîmpul şi pustiul» (n. tr.)
234 Textual: «trăgîndu-l de mînă» (n. tr.)
235 Textual: «luminător mare» (n. tr.)
236 Textual: «pe împreună- lucrarea lui Dumnezeu» (n. tr.)

se aflau necurmat în preajma lui, iar însemnul mîntuitoarelor Patimi era purtat înaintea lui şi a întregii oşti), a socotit atare veste vrednică doar de un hohot de rîs, de batjocură şi de împroşcarea ei cu ocări. însă după aceea a adunat în jurul său pe prevestitorii şi pe ghicitorii Egiptului, pe vrăjitori şi pe descîntători, pe preoții aducători de jertfe şi pe proorocii părelnicilor săi dumnezei, străduindu-se să-şicâştige prin jertfe bunăvoința acestor zei închipuițişiîntrebîndu-i ce sfîrşit va avea pentru el războiul care tocmai izbucnise. 3. Aceia i-au răspuns neîntîrziatşi într-un glas că îşi va birui vrăjmaşiişi că va cîştiga războiul, grăindu-i printr-o întreagă înşiruire de profețiişi în stihurile plăcut-sunătoare a tot soiul de preziceri; în zborul păsărilor, ornitomanții i-au citit şi ei că soarta era de partea lui; iar aducătorii de jertfe i-au tîlcuit în spasmele măruntaielor acelaşi răspuns.

întărit de prevestirile lor înşelătoare, a pornit (şiLiciniu) la rîndul său cu îndrăzneală să înfrunte - pe cât îi sta lui în puteri - oastea (lui Constantin), care se apropia.

5. 1. în pragul bătăliei[237], Liciniu a adunat elita gărzilor sale precum şi pe cei mai prețuiți dintre prieteni într-unul din locurile pe care le țineau ei drept sfinte, unde se afla o dumbravă destul de întinsă şi străbătută de ape, înțesată de statui cioplite în piatră ale închipuiților săi zei. După ce a aprins în cinstea acestora lumînări de ceară şi le-a adus obişnuitele jertfe, pare-se că le-ar fi vorbit acelora după cum urmează:

5. 2. «Prieteni şitovarăşi ai mei de luptă!

Iată aici pe zeii noştripărinteşti, pe care am fost învățați să-i cinstim din moşi-strămoşi. Bărbatul aflat în fruntea oştiivrăjmaşe s-a rupt mişeleşte de tradițiilestrămoşeştişi s-a luat după o învățătură a necredinței, sîrguind fără noimă unui zeu străin - găsit de el nici n-aşşti să vă spun unde - şibatjocorindu-şiostaşii cu ruşinosul însemn al acestuia. încrezător în el, Constantin a pus mîna pe arme şi a pornit... - dar nu atît împotriva noastră, ci mult mai degrabă împotriva zeilor înşişi, pe care i-a trădat.

5. 3. A sosit, aşadar, clipa care va lămuri cine anume se înşală; clipa care va hotărî între zeii veneraţi de noi, şi aceia cărora li se închină împotrivitoriinoştri[238]. Căci ea sau ne face să izbîndimşi va aduce dovadă că zeii noştrisînt cei cu adevărat izbăvitori şi de nădejde, sau - în caz că zeul acela singuratic al lui Constantin, venit de cine ştie unde, va izbuti să biruie mulțimea întotdeauna prisositoare a zeilor noştri - nimeni nu va mai avea temei să ezite cărei divinități se cuvine să ne închinăm, fiind oricum nevoit să treacă de partea învingătorului şi să-i aducă plata[239] cuvenită biruinței.

5. 4. Deci dacă va izbîndi zeul acela străin - şi, astăzi, batjocorit de noi - atunci să cadă toate piedicile care ne vor fi oprit mai înainte să-l recunoaştemşi să-l venerăm, iar celor cărora în van le-am aprins lumînări să le

237 Textual: «în pragul războiului» (n. tr.)
238 Textual: «partida cealaltă» (n. tr.)
239 Cu înțelesul de «răsplată» (n. tr.)

spunem pentru totdeauna «rămas bun!» Dar dacă vor izbîndi ai noştri - ceea ce nu poate fi pus la îndoială -, abia atunci după biruință vom porni noi (cu adevărat) la luptă împotriva necredincioşilor!»

5. 5. Aşa le-a grăit Liciniu celor aflați acolo; iar noi, cei care însemnăm slovă în scrierea de față, i-am aflat spusa după puțină vreme, de la unii care o putuseră auzi chiar cu urechile lor.

După rostirea acestor cuvinte, Liciniu a dat poruncă oştii să treacă la atac.

6.1. între timp, zice-se că prin cetățile aflate sub ascultarea tiranului s-ar fi arătat un semn anevoie[240] de lămurit prin cuvinte. Părutu-li-s-a, anume, oamenilor a vedea felurite unități de ale lui Constantin străbătând oraşul cu înfățişarea unor învingători - cu toate că, de fapt, nu se făcuse văzut nicăieri nici măcar un singur asemenea ostaş. Or, singură o putere neobişnuită, venită de sus, putea da chip viitorului prin mijlocirea unei asemenea arătări!

2. în fine, în clipa încăierării, atacul l-a început acela care călcase învoiala de bună-înțelegere. Constantin L-a invocat pe Mântuitorul şiPreaânaltul Dumnezeu[241], le-a dat şisoldaților săi aceeaşi parolă şi a ieşit biruitor din încăierare. Nu mult după aceea l-a învins pe Liciniuşi într-o a doua bătălie, într-un chip şi mai strălucit, purtînd necurmat mîntuitorul însemn în fruntea oştilor sale.

7. Unde se arăta semnul[242] acela, acolo o luau şiduşmanii la fugă, urmăriți de învingători. Luând împăratul aminte la aceasta, pe oriunde se întâmpla să-şi vadă oastea ajunsă la strâmtoare, a poruncit ca biruitorul şimîntuitorul însemn să fie purtat într-acolo în chipul leacului aducător de izbîndă; iar biruința nu se lăsa aşteptată, căci voia lui Dumnezeu[243] îi oțe- lea şi-i învigora pe cei ce luptau (de partea lui), redîndu-le tăria.

8. Acest fapt l-a hotărât pe Constantin să aleagă din rândurile gărzilor sale de corp nu mai puțin de cincizeci de bărbați puternici, viteji şi plini de frica lui Dumnezeu, cărora le-a dat poruncă să nu se îngrijească de nimic altceva dedt de paza însemnului. Singura lor datorie consta, aşadar, din a sta în preajma însemnului, din a-l păzi şi din a-l purta cu rîndul pe umeri - lucru povestit de împărat chiar nouă, scriitorului cărții, mult după aceste întîmplări, într-o clipă de răgaz; căruia însă i-a mai adăugat încă o întîmplare minunată şi vrednică de amintit în scris.

9. 1. Povestea, aşadar, Constantin că odată - în miezul unei încăierări în care oastea-i fusese cuprinsă de o mare zarvă şi intrase în debandadă - din laşitate, soldatul care purta însemnul pe umeri îşi pierduse cumpătul şi trecuse însemnul în grija altuia, ca să poată fugi de la locul bătăliei. Dar abia

240 Textual: «s-ar fi arătat ceva cu neputință de lămurit» (n. tr.)

241 «Dumnezeu, Cel mai presus de toate» (n. tr.)

242 Textul spune doar «acesta», pronumele putîndu-se referi la «semnul» menționat mai sus, dar mai curînd la «labarum»-ul purtat de oastea lui Constantin, (n. tr.)

243 Textual: «soarta (vrută) de Dumnezeu» (n. tr.)

apucase acesta să primească însemnul, abia avusese celălalt timp să iasă de sub ocrotirea lui, că iată, o dardă[244] l-a izbit în pîn- tece, ucigîndu-l pe loc. 2. Şi în vreme ce acesta plătea prețullaşitățiişi al lipsei sale de credință, zăcînd acolo răpus de năpraznă, l-a ocrotit izbăvitorul însemn tocmai pe celălalt, care înălțase însemnul pe umerii săi, cru- țîndu-i viațaşi scăpîndu-l de nenumăratele proiectile țintite în el; căci toate se înfipseseră pînă la urmă în coada însemnului, lăsîndu-l pe purtătorul lui nevătămat.

Fost-a întîmplarea aceasta minune cum nu este mai mare, ca dardele țintite de vrăjmaş înspre un lucru atît de subțiatic cum era coada însemnului, să se şi înfigă în el şi să rămînă înfipte, iar purtătorul să scape cu viață - VTÎnd prin asta să arate că bărbațiiînvestiți cu asemenea îndatorire nu trebuiau să se teamă că ar putea fi vreodată loviți.

3. Istorisirea de mai sus nu-mi aparține, ci - aşa cum s-a întîmplatşi în alte rînduri - a ajuns la urechile mele chiar din gura împăratului. Acesta, după primele biruințe, purtate prin puterea lui Dumnezeu, a pornit mai departe în fruntea unei oştirînduite în formație de marş[245].

10. 1. Chiar la întîia încăierare, neputîndu-i sta înainte, comandanții din prima linie ai părții potrivnice au lepădat armele, zvîrlindu-le cu amîndouăbrațele, şi s-au aruncat la picioarele împăratului. El i-a primit pe toți în rîndurile sale fără să se atingă de ei, bucuros să le poată dărui viața. 2. Alții însă au păstrat armele, înfruntînd riscurile ciocnirii cu duşmanul. Văzîndu-i împăratul neînduplecați de prietenosul său îndemn la înțelegere, a dat porunca de atac. Aceia n-au zăbovit să întoarcă spatele şi să-şi caute scăparea în fugă. După legile războiului, o parte din ei au fost prinşişiucişi; însă cei mai mulți s-au învălmăşit unii cu alții, căzîndrăpuşi de propriile lor spade.

11.1. Zguduit de o asemenea întorsătură şivăzîndu-se rămas descoperit şi fără ajutor de la ai săi, Liciniu, singurul vinovat[246] (pe care aproape toată întreaga oaste strînsă - precum şi ajutoarele primite - îl părăsiseră, şi căruia faptele îi dovediseră nimicnicia nădejdii în cei pe care-i credea dumnezei), a rupt-o ruşinos la fugă. Şi gonind el însoțit doar de puțini, s-a întors în inima ținuturilor sale, la adăpost, deoarece iubitorul de Dumnezeu Constantin poruncise alor săi să nu-l urmărească prea îndeaproape, spre a-i da fugarului sorți de scăpare: anume, trăgea nădejde Constantin că - luînd seama la dezastrul său - Liciniu va sfîrşi prin a se lepăda de cumplita-i sminteală, dînd ascultare gîndului celui bun. 2. Or, în vreme ce - urmare prisosului său de dragoste față de semeni - Constantin închipuia gînduri ca acestea, hotărît să nu-l țină pe celălalt de rău, ci chiar să-i dăruiască iertarea (deşi celălalt nu se dovedise vrednic de ea), Liciniuîşi vedea mai departe de răutățile lui, înşirînd sminteală peste sminteală şicăpătînd îndrăzneală pe zi ce trecea mai mult. Şi

244 BeÂoț, aici cu înțelesul generic de «proiectil», poate fi şi săgeată, şi suliță (n. tr.)
245 Sau: «de luptă» (n. tr.)
246 Sau: «începătorul» (n. tr.)

cu rît se dăruia el mai mult urîtelorşi amăgitoarelor năravuri, cu aht prindea îndrăzneală mai mare; de unde şi pentru unul ca el s-ar fi putut spune - ca despre tiranul de altădată - că «Dumnezeu îi împietrise inima».

12. 1. Şi în vreme ce, dedîndu-se la astfel de apucături, se prăvălea Liciniu pe povîrnişul pierzaniei, văzînd împăratul că avea nevoie de o a doua înfruntare cu arme, I-a închinat Mîntuitorului său întreg răgazul pe care-l avea. Pusese să-i fie ridicat cortul undeva afară, dt mai departe de tabără; la adăpostul lui, Constantin ducea o viaţă curată, înălţînd în duh de sfinţenierugădunile sale lui Dumnezeu - după pilda proorocului de altădată al lui Dumnezeu, despre care ne adeveresc Scripturile Sfinte că-şi ridicase cortul în afara vălmăşagului taberei.

Puţini - dar a căror credinţăşi statornică dăruire faţă de Dumnezeu îi erau cunoscute - puteau zăbovi acolo. însă, de dte ori îşi începea pregătirile de luptă, era la el un fapt obişnuit (să se cufunde în rugăciune); simţul de prevedere îl făcea ogoit şi-l îndemna să purceadă în toate după voia lui Dumnezeu.

2. Ei bine, în asemenea clipe de răgaz, în vreme ce-şiînălţa rugăciunile către Dumnezeu[247], mai întotdeauna avea Constantin parte şi de o teofanie; după care - ca unul cu adevărat mînat de Duhul lui Dumnezeu[248]- ieşea degrabă afară din cort şi le striga oamenilor să pornească neîntârziat, să nu zăbovească nici o clipă şi să pună imediat mîna pe arme. Iar aceia se năpusteau ca un singur om şi loveau cu voinicie, pînădnd - în puţina vreme a unui singur ceas - se făceau stăpîni pe victorie, înălţîn- du-şi biruitoarele însemne peste capetele vrăjmaşilor.

13. 1. Aşaobişnuia împăratul să se poarte pe dmpul de luptă şiaşa făcuse el şi mai înainte; cu sufletul necontenit închinat Dumnezeului său,

247 Textual: «Dumnezeului său» (n. tr.)

248 Textual: «ca pus în mişcare sub o inspiraţie dumnezeiască». - Am preferat «teofanie», iar nu «vedenie» sau «apariţie», primul termen fiind de disociat, în vocabularul patristic, de practicele mantice. (n. tr.)

gîndind ca în toate să nu plinească decât voia Acestuia, se țineadt mai departe de multa vărsare de sînge. 2. De unde se poate vedea că el se frămînta pentru soarta[249]vrăjmaşilor în aceeaşi măsură în care se îngrijea de viața alor săi. De aceea îşişi îndemna el oamenii ca, după o biruință, să cruțe întotdeauna viațaprinşilor, ca să nu sortească morțiinişteființeomeneşti de aceeaşi alcătuire[250] ca a lor. Iar de dte ori băga de seamă că nu mai putea stăpîni furia soldaților, îi potolea prin mijlocirea banilor, porundnd ca fiecărui ins care avea să aducă cu el un duşman prins să-i fie plătită, pe drept, o anumită sumă de bani.

Iată, aşadar, ce şiretlic fusese în stare să născocească împăratul, în istețimea lui, ca să scape viețile unor oameni: un şiretlic care nu însemna dedt că împăratul le răscumpăra acelora viața cu banii săi; un şiretlic căruia avea să-i datoreze supraviețuireapînăşi un mare număr de barbari.

14. 1. De asemenea vicleşuguri[251] - precum şi de nenumărate altele întru totul asemănătoare - îi plăcea deci împăratului să se folosească îndeobşte. Or, şi de data aceasta s-a închis el înaintea luptei - aşa cum îi şedea în obicei - în cort, petredndu-şi în rugăciune tot răgazul ce-i mai rămînea. Şi cum se ținea departe de tot ce i-ar fi putut face viațauşoarăşi plăcută, se călea în posturi, trupul strunindu-şi-1; iar acum se străduia să-L înduplece pe Dumnezeu prin rugăminți stăruitoare să Se milosti- vească de el, să-i vină în ajutor - (dar) şi să împlinească ce-Şi va fi pus El în gînd să facă.

2. Aşa se îngrijea Constantin de treburile statului fără a-şi îngădui nid o clipă de răgaz[252]şirugîndu-se pentru salvarea duşmanilor nu mai puțindedt pentru a oamenilor săi.

15. Şiiarăşişi-a pus Liciniu, fugarul de mai adineauri, pe chip masca prefăcătoriei[253], fățărindu-se şicerşind înnoirea jurămînților de prietenie. Pe care împăratul nu s-a dat în lături să i le ofere în termenii unei înțelegeri (precise) din care urmau să tragă foloase atît (el) dtşi întreaga împărăție[254]. Celălalt a răspuns arătîndu-se voitor a se supune înțelegeriişiîntărindu-şi spusa prin grele jurăminți de credință; dar în taină s-a pornit din nou să adune oaste şi să o instruiască, luînd-o de la capăt cu războiul şi cu bătăliile, nepregetînd să se alieze cu barbarii şi cercetând[255] necurmat, în căutarea unor dumnezei noi (de vreme ce întîii îl dezamăgiseră). Nu încape vorbă că Liciniu nu voia să-şi mai amintească nimic din dte doar cu puțin înainte rostise el cu privire la zei, nici să recunoască drept singur Dumnezeu pe Acela care se dovedise a fi ocrotitorul lui Constantin; şi - oridt de caraghios ar părea - tot

249 Textual: «de salvarea» (n. tr.)
250 3>uoi<;: fire, natură (n. tr.)
251 Textual: «de astfel de lucruri... surori cu ele...» (n. tr.)
252 Textual: «fără somn» (n. tr.)
253 Textual: «Şi iar s-a prefăcut (Liciniu), de curînd-fugarul, cu înşelăciune» (n. tr.)
254 Textual: «în termenii unor înțelegeri (precise) formulate aşa fel îndt să fie avantajoase pentru viață şi folositoare întregului (imperiu) (n. tr.)
255 Textual: «bătînd drumurile şi cercetînd» (n. tr.)

alerga după alți zei dt mai numeroşişidt mai necunoscuți[256] mai înainte.

16. 1. Dar învățînd el din pățanie ce dumnezeiască şi negrăită putere se ascundea în mîntuitorul însemn care îndrumase oastea lui Constantin să iasă biruitoare, a început Liciniu să-şi îndemne soldații să nu se năpustească niciodată spre acesta şi să nu privească spre el ca la ceva neînsemnat[257], întrudt însemnul era însufleţit de o putere în stare de orice, străină şi potrivnică lui[258] - fapt care făcea ca înfruntarea lui să trebuiască neapărat ocolită. Apoi, dînd aceste ordine, s-a grăbit să se încleşteze în luptă cu Constantin, care, în omenia sa, zăbovise amînînddt putuse clipa fatală vrăjmaşului său.

2. încrezători în droaia lor de zeități, aceia s-au năpustit cu mulțime mare de oaste, purtînd necurmat înaintea lor cioplite, neînsufleţiteşi ido- leşti chipuri de morți; doar că, încins cu platoşacredinței, Constantin punea pretutindeni stavilă puzderiei vrăjmaşilormîntuitorulşi de-viață- făcătorul însemn, ca o înfricoşătoare strajă relelor. La început, împăratul a mai zăbovit o vreme, din pricina înțelegerii încheiate, ca nu cumva să ajungă el întîiul la înfruntarea armată;

17. însă văzînd el îndărătnicia duşmanilor, care se grăbiseră să pună mîna pe arme[259], s-a mîniat, şi, într-un singur iureş, a spulberat întreaga oaste a potrivnicilor, culegînd odată cu izbînda asupra vrăjmaşilorşibiruința, asupra demonilor.

18. După săvîrşirea tuturor acestora, a dat Constantin judecății - după legea războiului - pe însuşi de-Dumnezeu-urîtulLiciniuşi pe tovarăşii lui cei mai apropiați, adudnd asupra lor pedeapsa ce o meritau. Odată cu tiranul au fost întemnițațişi au pierit primindu-şi cuvenita osîndăşi cei care-l sfătuiseră pe acela să se măsoare în luptă cu Dumnezeu, iar cei care doar cu puțin înainte îşi puseseră nădejdea în prezicători au putut cunoaşte din faptă ce fel de Dumnezeu era Acela al lui Constantin şi au mărturisit că Acesta era adevăratul şi singurul Dumnezeu.

19.1. Iar-dacă au fost necredincioşiizvîrliți în lături, astfel încât să nu mai fie piedică bunului mers al împărăției , curățatu-s-au şi razele soarelui de prihana tiranicei atingeri[260]. Toate provinciile[261] aflate sub stăpî- nire romană s-au unit întreolaltă: cele de la răsărit au făcut cu celelalte împreună un singur tot, întregul trup al statului pătrunzîndu-se de frumusețea unei singure voințe[262], ca purcezînd de la un singur cap; fiindcă acum puterea monarhică era prezentă pretutindeni. Strălucitoarele răs- fringeri de lumină ale evlaviei le îndulceau acum zilele celor mai înainte vreme cufundați în întuneric şi în

256 Textual: «cât mai mulți şi dt mai noi» (n. tr.)
257 Sau: «să nu privească la el cu dispreț» (n. tr.)
258 (Lidniu).
259 Textual: «pe sabie» (n. tr.)
260 Textual: «de (pecetea) domniei tiranice» (n. tr.)
261 Sau: «popoarele» (n. tr.)
262 Sau: «a unei autorități unice» (n. tr.)

umbra morții. Amintirea urgiilor de altădată pierise; pretutindeni, tot omul îl proslăvea pe învingătorul din luptă, recunoscând că numai izbăvitorul acestuia putea fi mărturisit drept Dumnezeu. 2. Iar Constantin - cel întru totul neasemuit pentru credința lui în Dumnezeu - biruitorul împărat (care-şi adăugase acest stăpînesc epitet drept urmare biruinței cu care-l dăruise Dumnezeu peste toțivrăjmaşiişi potrivnicii) a luat în stăpînireşi Răsăritul (împărăției), refăcând sub el vechea unitate a statului roman.

Astfel a şi chivernisit el - ca singur stăpînitor peste toți - propovăduireaîmpărăției lui Dumnezeu, cârmaci făcându-se al întregii puteri şi al întregii rânduieli de viață romane[263].

3. Aşa a pierit în uitare groaza de urgia care mai înainte vreme îi chinuise pe toți. Poporul de prin toate provinciile şioraşele o ținea într-o sărbătoare; tot omul care înainte vreme nu ştia decât să umble cu capul plecat, acum ți se uita în ochi cu zîmbetul pe fațăşi cu un licăr în privire. Corurile şi imnurile cântate de ei îl proslăveau pe Dumnezeu, împăratul împăraților, ca fiind Cel mai presus decât toată făptura; apoi - cu urări ce păreau a nu mai lua sfîrşit - aduceau cinstire drept-biruitorului Constantin (precum şiatît de chipeşilor lui fii, de-Dumnezeu-iubitorii cezari)[264]. Nimeni nu-şi mai amintea de relele de altădată; toată urâciunea necredinței căzuse pradă uitării; toți se bucurau de fericirea acelor zile şiaşteptau cu nerăbdare să vadă ce le pregătea dimineața de mîine.

20. 1. Aşa au fost promulgate şi la noi - în felul cum de pe acum şi avuseseră parte de ele locuitorii celeilalte jumătăți a lumii - edicte însuflețite de dragostea de oameni a împăratului, legi pătrunse de[265] frica lui Dumnezeu, care ofereau oamenilor prilej nesfîrşit de speranță în bine[266]. Locuitorilor din provincii, ele le acordau tot ce le era de trebuințăşi de folos, iar bisericilor lui Dumnezeu le recunoşteau cele cuvenite; 2. dar, înainte de orice, ele chemau înapoi din surghiun pe toți aceia care, nevrînd să se închine idolilor, fuseseră izgoniții şisiliți de guvernatorii provinciilor să ia calea pribegiei. Aceleaşi legiuiri îi absolveau de însărci

263 Sau: «Astfel, cîrmaci făcîndu-se al întregii puteri şi rînduieli de viață romane, (Constantin) devenea începătorul acelei monarhii în care cuvîntul lui Dumnezeu avea să fie răspîndit pretutindeni» (sau «vestit tuturor»). - Text obscur, (n. tr.)

264 Text corupt (n. tr.)

265 Textual: «respirînd» (n. tr.)

266 Textual: «ofereau tot felul de făgăduințe de bunătăți» (n. tr.)

nări pe cei care, în temeiul aceleiaşi pricini, fuseseră înscrişi în sfaturile cetăților, şirînduiau tuturor celor cărora le fuseseră confiscate averile să şi le capete înapoi. 3. Totodată, tot omul care, în timpul restriştei, se va fi distins printr-o neobişnuităşi lui-Dumnezeu-închinată putere de a îndura[114]şi care ajunsese prada grozăviilor vieții din mine, sau cel care avusese de ispăşit în singurătatea unei insule, aidoma celui silit să trudească la munci publice de rînd, (sortite sclavilor) - toțiaceştia s-au văzut, în virtutea acestor legi, sloboziți pe față[267][268] de toate necazurile de mai sus. La fel i-a despovărat de ruşinerecunoştința împăratului şi pe bărbații pe care neclintirea lor în dumnezeiasca credință îi făcuse să-şi piardă rangul căpătat în armată, lăsîndu-le deplina alegere dacă să-şi recapete vechile funcțiişi dacă să se bucure iarăşi de onorurile cuvenite rangului lor de altădată, sau - în caz că ei ar fi prins drag între timp de o viață mai tihnită - dacă să rămînă slobozi de orice sarcină obştească.

Cu acelaşi prilej au scăpat şi cei care în chip ruşinosşi spre necinstirea lor fuseseră osîndiți să trudească la munci bune 'numai pentru femei.

21. Aşarinduia slova împăratului privind persoanele care avuseseră de îndurat asemenea nedreptăți. Cîtpriveşte averile lor, legea cuprindea prevederi amănunțite: bunurile aparținîndsfinților mucenici ai lui Dumnezeu, care-şi dăduseră viața întru mărturisirea credinței, urmau să revină rudelor lor de sînge; în lipsa acestora, urmau să moştenească Bisericile. Totodată, acest edict al dărniciei mai prevedea şi ca bunurile mai dinainte înstrăinate de fisc prin vînzare sau chiar în chip de dar - aidoma celor reținute chiar de el[269] - să fie restituite vechilor lor stăpîni.

Cît de admirabile rînduieli cuprindea pentru Biserica lui Dumnezeu amnistia aceasta publicată (în provincii)!

22. Pînâşipăgînilor din afara Bisericii (precum întregii populații din provincii) le-a fost dărnicia împăratului prilej a se bucura din partea lui de atîtea alte daruri, cât să nici nu le poți număra! Or, aşa stând faptele - şiv&zînd acum toate acestea cu propriii ei ochi, putea şi lumea de prin părțile noastre (care altădată - în temeiul lucrurilor auzite de ea că s-ar petrece în cealaltă jumătate a statului roman - nu pregeta să-i fericească pe cei de dincolo pentru norocul lor, şi care se rugase să vină odată şirîndul izbăvirii ei din necaz) să se socoată în sfîrşit vrednică de fericit, mărturisind că (apariția) unui asemenea împărat trebuia înțeleasă ca un eveniment tulburător, cum de dnd lumea şipâmîntul nu se mai pomenise sub soare![87]

Iată ce gîndeau oamenii despre Constantin.

23. 1. Aşadar, după ce, prin puterea mîntuitorului Dumnezeu, i-au fost

---

267Textual: «care se distinseseră prin puternica lor - lui Dumnezeu închinată - veghe asupra sufletului»- (n. tr.)

268 Sau: «în bloc» (n. tr.)

98. Adică de fisc (n. tr.)

Textual: «neamurilor străine de Biserică» (n. tr.)

supuse toate; după ce, înaintea întregii lumi, a recunoscut el cui anume îi datora asemenea împlinire[270][271]; după ce L-a mărturisit pe Acela - Jar nu pe sine - ca fiind adevăratul pricinuitor al izbînzilor sale, toate acestea le-a adeverit împăratul în nişte hotărîri alcătuite în slovă latinească şi grecească, trimise şi publicate de el în fiecare provincie. 2. Valoarea acestor texte nu poate fi înțeleasă decât numai luînd aminte la conținutul[272] lor. Au fost două scrieri: una adresată Bisericilor lui Dumnezeu; cealaltă era adresată lumii de la oraş[273] care nu făcea parte din Biserică. Pe aceasta din urmă îmi pare nimerit să o inserez istorisirii mele, ca, datorită ei, scrierea să se poată păstra şi să poată fi cunoscută şi de urmaşiinoştri, ea mărturisind totodată şi despre adevărul spuselor mele. Textul este copiat după originalul actului împărătesc aflat în păstrare la noi, a cărui autenticitate o întăreşte semnătura autografă a împăratului- însuşi[274], cu greutatea unei adevărate peceți.

24. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către locuitorii Palestinei.

Tuturor cărora cu dreaptă aşezareşi cu chibzuințăplăcutu-le-a a cugeta despre Cel-de-sus, le-a fost întotdeauna limpede şi neîndoielnic la ce depărtare de strânsa urmare a preaslăvitei învățăturicreştineşti se aflau acei oameni, care au luptat împotriva ei şi care cu înverşunare au stăruit a-i arăta disprețul lor. 2. Astăzi însă - şi îndeosebi drept urmare unor fapte învederate şi unor săvîrşiri încărcate de strălucire - s-a arătat dt de lipsită de rost era îndoiala de atunci şidtă tărie se află în puterea Dumnezeului Celui mare, astfel că celor care cu credincioşie îi cinstesc minunata lege şi care nu se încumetă să-i calce acesteia nid o poruncă, ea să le poată răspunde cu prisosință de daruri, înzestrîndu-i cu tărie aleasă şi cu nădejde în tot ce săvîrşesc - în timp ce propăşirea celor nelegiuiirămîneşi ea pe potriva aşezăriisufleteşti a acestora. 3. Cine, dar, se va putea împărtăşi din vreun bine, dacă nu va vrea să-L mărturisească pe Dumnezeu, Care este cauza a tot binele, şi dacă nu va vrea să-I aducă cuvenita cinstire? - Iar faptele întăresc spusa celui ce grăieşte aici.

25. «Cine pofteşte să depene-n minte vremile care s-au scurs pînă uzi din timpurile cele mai vechi precum şi faptele petrecute-n răstimp, vedea-vu cum toți aceia care s-au îngrijit din timp să-şiaşeze faptele pe temelia dreptățiişi a binelui, au şipropăşit întru bine[275][276], roadă dulce adu- eînd ca din viță[10,1] de bun soi; pe cînd cei care au îndrăznit întru nedreptăți, învîrtoşîndu-se în sminteala lor împotriva Celui-de-sus (sau, în petrecerea lor cu oamenii, nemaiştiind de nimic sfînt), încumetîndu-se a surghiuni, a batjocori, a ucide,

270Textual: «recunoscând că un asemenea împărat era un lucru extraordinar şi cum din veac (sau: nicăieri în lume) nu se pomenise ca, sub (mîngîierea) razelor soarelui, S& fi luminat vreodată neamul omenesc!» (n. tr.)

271 Textual: «asemenea bunătăți» (n. tr.)

272 Textual: «prevederile» (n. tr.)

273 Sau: «păgînilor de la oraş» (n. tr.)

274 Textual: «a însăşi mîinii sale drepte» (n. tr.)

275 Textual: -au şi ajuns la un sfîrşit bun» (n. tr.)

100. Textual: ••ruducină- (n. tr.)

şicîte altele de acest soi, şi care nici nu s-au căit, nici cale n-au aflat să-şi îndrepte mintea spre vreunul din scopurile cele frumoase - toţiaceştiaşi-au căpătat plata pe măsura faptelor săvîr- şite. Lucru care desigur că nu se va fi petrecut nici pe nedrept, nici fără temei.

26. 1. «Cîţi însă unei fapte îi pun început cu cuget drept, neabătut strunindu-şi mintea întru frica Celui-de-sus şirămînîndneclintiţi în credinţa lor întru Dînsul, sau cei în ochii cărora spaimele şiamenințărilevieţii nu capătă mai mare preţ decât speranţa lor în viitor, toţiaceştia - chiar dacă vremelnic le este dat să îndure cine ştie ce necazuri - nu anevoie le suferă amarul, încredinţaţi că aşa vor şi avea parte de o prețuire mai mare. Iar renumele lor cu atîtstrăluceşte, cu cât mai greu sîntîncercaţi în suferință. 2. în schimb, cîţi n-au vrut să ia seama la dreptate sau n-au luat aminte la Cel-de-sus, cîţi pe cei ce se nevoiau într-ale Sale nu s-au sfiit să-i supună batjocurii şi caznelor celor mai groaznice (şi care nu înțelegeau să se socoată singuri nefericiţi că ajunseră să împartă pedeapsa în virtutea unor asemenea temeiuri, astfel încât să-i pizmuiască şi să-i fericească tocmai pe aceia care, în ciuda unor asemenea încercări, izbuteau să-şi păstreze neştirbităcredința în Cel-de-sus) - din soiul lor oaste după oaste a pierit, multe oşti au dat bir cu fugiţiişi toate bătăliile lor s-au prefăcut în tot atîtea cumplite înfrângeri.

27. 1. «Aşa arată inşii care zămislesc necruțătoarele războaie; aşa pustiitorii, care nimicesc fără milă; de aici lipsurile care se fac simţite în mijloacele trebuitoare traiului, cât şimulţimea relelor ce se trag din ele; de asta şi pricinuitorii unor asemenea nemernicii s-au împărtăşitşi ei din chinurile unei morţi înfiorătoare, sau chiar dacă şi-au mai dus zilele, au avut parte de o viațăatît de chinuitoare cît să o şi poată socoti mai rea decît moartea, răsplată căpătînd, pentru nedreptăţile lor, pedepse pe măsura acestora. Fiecare şi-a avut partea de ruină potrivit cu puterea îndemnului care-l împinsese - în sminteala lui - 2. să creadă că ar putea înfrunta şi că ar putea răzbi,[277] legea lui Dumnezeu. Lucru care i-a făcut

277 Textul dă numai x(itrt7ioXt(iijoai. care însă are ambele sensuri (n. tr.)

greu de îndurat nu numai viața ci şi spaima de pedepsele la care urma să se aştepte odată ajuns în țărînă.

28. 1. «Fiind aşadaratît de mare şiatît de becisnică nemernicia în ale cărei chingi se prinsese omenirea, iar treburile statului aflîndu-se - aidoma unei făpturi atinse de ciumă - în primejdie de moarte şisimțitățăcînd nevoia de multă şimîntuitoare grijă, ce cale de uşurare a gîndit Dumnezeu, ce prilej de ieşire din impas? (Iar calea trebuie înțeleasă ca fiind de-a dreptul dumnezeiască, fiindcă numai ce este dumnezeiesc ființează cu adevărat şi este înzestrat cu putere dăinuitoare peste timp. Precum a mărturisi şi a preamări facerea-de-bine a Celui atotputernic nu trebuie înțeles drept laudă goală). 2. Pe mine m-a dorit[278] El spre îndeplinirea voii Sale; pe mine m-a cercetat şi m-a aflat potrivit ei, aşa fel încîtîncepînd de la marea din dreptul britanilor şi de pe meleagurile unde, ca sub imperiul necesității, îi este soarelui dat să apună, să scot afară şi să spulber - cu sprijinul unei puteri mai mari decât mine - primejdia[279] care pe toate le ținea în puterea ei; aşa fel ca, învățăturăluînd prin fapta mea mijlocitoare, neamul omenesc să se întoarcă la slujirea preasfântei Legi; şi iar, în aşa fel încât, din îndrumarea Celui atotputernic, preafericita credință să se răspîndească în lume,.

29.1. «N-aş vrea să par în nici o clipă nerecunoscător Lui . Cînd m-am încredințat că în asta stă menirea mea cea nobilă şi că se cere să o iau drept un dar plin de har, am înaintat pînă-n ținuturile de la răsărit, care, încă şi mai greu năpăstuite, cereau şi din partea noastră o sporită purtare de grijă (chiar dacă eram pe deplin încredințat că datoram totul - sufletul meu întreg şi fiecare suflare a mea, ba pînăşi cel mai neînsemnat dintre gînduri - Dumnezeului Celui Prea înalt).

2. «Ştiu cât se poate de bine că cine se ține îndeaproape şi după dreptate[280] de cerească nădejde, cine şi-a pus-o cu precădere şi neabătut în dumnezeieştile locuri, cinstire agonisindu-şi cu atît mai mare cu cît se va fi depărtat de neajunsurile şi de frămîntările lucrurilor pămînteşti, aceluia nici bunăvoința oamenilor nu-i este de trebuință. 3. Socottotuşi că este bine ca încercările şisuferințele nemeritate şi nesocotite, care vremelnic s-au abătut peste unii ca aceştia fără rost, noi să le izgonim cât mai departe, ca să nu se întîmple lucrul acela îngrozitor care ar însemna ca trezviaşi statornicia lor (cu prisosință dovedită din voia tiranilor bucuroşi să asuprească oamenii pentru cinstirea adusă de ei lui Dumnezeu), acum, sub ocrotirea unui slujitor al lui Dumnezeu, să nu le poată acestora înălța numele pe o treaptă de lumină şi de fericire mai înaltă».

30. «De aceea, toțidți - fiecare la vremea sa - îşi vor fi lăsat patria luînd calea surghiunului ca să nu-şi calce credința în Dumnezeu (o credință căreia ei i s-au dăruit din toată puterea sufletului), avînd de suferit de pe urma unei

278 Textual: «căutat» (n. tr.)
279 Textual: «spaimele» (n. tr.)
280 Sau: «corect», «cum se cuvine» (n. tr.)

osînde crude, precum şi tot cel care a fost înscris în registrele curiale în pofida faptului că mai înainte vreme nu fusese trecut în ele[10]® - toți să se întoarcă pe meleagurile lor părinteştişi la îndeletnicirile lor obişnuite, mulțumireadudnd lui Dumnezeu, salvatorul tuturor.

31.1. «De asemenea, privitor la dțisîntținuți împotriva voii lor prin insule, poruncă dăm să se poată bucura de această purtare de grijă, înconjurațipînă astăzi din toate părțile de împotrivirea munților şi de apele mării, să fie eliberați de mohorîtaşi neomenoasa apăsare a singurătățiişi să fie redați celor dragi lor, spre împlinirea arzătoarei dorințe a acestora. 2. Cei care, vreme îndelungată, au dus o viațăînțesată de lipsuri şi de ponoasele murdăriei[281][282], să se bucure de întoarcerea lor acasă ca de un dar sosit pe neaşteptate, luîndu-şi pe viitor orice grijă şidudndu-şiviața alături de noi fără teamă. Fiindcă chiar şi singur faptul de a ajunge cuiva la auz - necum de a socoti demnă de crezare - teama de viață (de viața petrecută alături de noi, care ne mîndrimşisîntemîncredințați a fi slujitori ai lui Dumnezeu) trebuie socotit drept un lucru dintre cele mai îngrozitoare, de vreme ce sîntemnăscuți spre a îndrepta chiar greşelilesăvîrşite de alții.

32. 1. «Cei osîndiți să trudească la chinuitoarele munci din mine sau la îndeplinirea muncilor obşteşti, să schimbe îndelungata lor trudă cu dulceața odihnei, ducînd de azi înainte o viață lipsită de griji şi liberări înedndsdrba cea peste măsură a suferințelor lor în desfătarea tihnei.

32. 2. «Cine va fi fost văduvit de obştească libertate a cuvîntuluişi va fi fost urgisit în drepturile lui cetățeneşti, cu cuvenita bucurie să-şi recapete starea de mai înainte şi să revină în patria lui ca întors dintr-o călătorie - după o despărțire - vremelnică.

33. «De asemenea, dți se vor fi aflat mai înainte în oaste pe vreo treaptă din cele de sus (din care vor fi căzut în temeiul vreunui pretext nesuferit[283]şi nedrept, numai fiindcă înțeleseseră că a-L mărturisi pe Cel a-tot-putemic era de preferat onorurilor de care se bucurau), să hotărască dacă mai țin la viața militară (în care caz să rămînă mai departe în rang) sau dacă aleg ca odată cu despărțirea [de oaste] să se bucure de cinste, cum şi de tihna unei vieți libere. Căci potrivit şi cu cale este ca bărbatul care, față cu primejdia sosită de năprazną, va fi dat dovadă de asemenea calitățisufleteştişi de o asemenea tărie, să se poată bucura şi de tihnă (dacă pofteşte) sau de cinstire - după placul său.

34. 1. «De asemenea, cei care - lipsiți în chip silnic de cinstea cuvenită obîrşiei lor alese - au fost osîndiți prin judecată să fie trimişi în torcătorii de lînă sau prin țesătorii de in - unde vor fi supuşi unor munci necruțătoareşi nesuferite - ori să devină robi ai vistieriei statului[284] fără ca aleasa lor obîrşie

281 Deci cu sila (n. tr.)
282 Textual: «o viață prăpădită amestecată cu niscai murdărie scîrboasă» (n. tr.)
283 Sau: «neprietenesc», «duşmănos» (n. tr.)
284 Adică fiscului (n. tr.)

să le mai fie de vreun folos, să se bucure iar de drepturile potrivite rangului lor de odinioară ca şi de dulceaţalibertăţii, în temeiul obişnuitelor privilegii, dudndu-şiviaţa mai departe întru bucurie deplină.

2. «Iar cel ce va fi schimbat starea sa de libertate cu robia, drept urmare a unui abuz necugetat şi lipsit de omenie şi suferind prin aceasta rigorile unor îndeletniciri nepotrivite lui şiajungînd aproape pe neaşteptate, din liber, sclav, să-şi recapete - după porunca noastră - starea lui liberă de mai înainte şi să fie redat celor ce i-au dat viaţă, ca mai apoi să se reapuce de ostenelile potrivite oamenilor liberi, izgonind din minte îndeletnicirile nepotrivite lui, în care a fost nevoit să trudească.

35. 1. «Ca atare se cade să nu uităm nici de bunurile [285] de care fiecare [din aceştia] a fost vitregit sub felurite pretexte. Deci: cine se va fi încleştat cu tărie în lupta cea aleasă şi dumnezeiască a muceniciei, păs- trîndu-şi cugetul neînfricat şi neclintit, şi de aceea a fost jefuit de averea sa; cine se_ va fi hotărît să-şi mărturisească credinţa , temelie punînd prin fapta sa nădejdii în viaţa ' veşnică; cine va fi fost silit să pribegească fiindcă nu voise să se arate consimţitor cu prigonitorii săi, fiind la rîndu-i jefuit de avere; sau cine - chiar dintre cei neosîndiţi la moarte - va fi trecut prin urgia de a se fi văzut despuiat de lucrurile sale, moştenirea tuturor acestora poruncim să se treacă asupra celor de un neam cu el. 2. Legile înşirînd lămurit dreptul rubedeniilor celor mai apropiate, lesne este de hotărît cui anume i se cuvine să moştenească şi cine ar urma să-i succeadă pe drept, fiindu-i doară aceia rudele cele mai apropiate, cărora - chiar şi în cazul unui sfîrşit firesc - oricum, aveau să le revină acele bunuri.

36. «Dacă însă nu se va afla în viaţă niciuna dintre rubedeniile lui apropiate, aşa fel încât să se poată hotărî, pe rînd, dreptul de moştenire al celor pomeniţi mai înainte (înţelegem că atît în cazul mucenicilor, cât şi acela al mărturisitorilor sau al fugarilor ce se vor fi strămutat pentru vreo asemenea pricină), rîndui-se-va atunci moştenitoare Biserica de prin meleagurile fiecăruia; lucru care cu siguranţă că n-ar avea cu ce să-i nemulţumească nici pe cei plecaţi (din această lume), de vreme ce ei ar

285 Sau: «averile» (n. tr.)

urma să aibă moştenitoare tocmai Biserica pentru care vor fi îndurat atîta suferinţă.

«Adaoge-se şi aceasta, anume că dacă vreunul din cei mai înainte pomeniţi va fi apucat să dăruiască ceva din bunurile sale cuiva după placul său, ele îi vor rămîne aceluia în bună şi deplină stăpînire.

37. 1. «Totuşi, vrînd noi ca porunca noastră să nu zămislească vreo încurcătură, şi ca tuturor să le fie lesne de recunoscut ce anume este cu dreptate, să se ştie că tot cel ce a intrat în stăpînirea vreunei ţarine, vreunei case, vreunei grădini sau vreunui alt lucru de al celor pomeniţi mai sus, bine şi spre folosul său va fi de va mărturisi singur acest lucru, dînd bunul înapoi cît mai degrabă. 2. Pentru că dacă cineva se va dovedi că a tras foloase multe de pe urma unui bun intrat în stăpînirea lui pe nedrept, deşi socotim că cedarea lor[286] n-ar mai fi un lucru tocmai drept, cuvine-se totuşi ca ei să recunoască cel puţin ce anume şi de unde au agonisit, spre a merita iertarea noastră pentru păcat, aşa fel ca, printr-o asemenea recunoaştere, ei să se vindece de lăcomia lor de mai înainte şi pentru ca Dumnezeul Cel Prea înalt să o poată tălmăci drept un semn de remuşcare, arătîndu-Se iertător faţă de păcatul săvîrşit.

38. «Spune-vor, poate, întru apărarea lor cei ce se vor fi făcut stăpîni pe astfel de bunuri (dacă cumva despre unii ca ei se cuvine - şi mai poate fi - folosită o asemenea vorbă[287]) că pe atunci ar fi fost de-a dreptul cu neputinţă să nu primeşti ceva, dndpriveliştea întregului şir de primejdii ce te aşteptau putea fi întîlnită la tot pasul : izgonirea fără milă, moartea fără cruţare, neînduratul surghiun şi neîncetata jefuire [a celor] fără vină, prigoana cea fără saţiu, scoaterea la mezat a lucrurilor[288].

«Deci de va vrea cineva să invoce asemenea pretexte pentru a nu se lepăda de nesăţioasele sale pofte, prilej va avea a cunoaşte[289] că acest lucru nu va rămîne nepedepsit, îndeosebi avînd în vedere faptul că aşaînţelegem noi să ne facem datoria faţă de Prea-înaltul Dumnezeu. încât a păstra mai departe tot ceea ce necruţătoarea silă îl va fi constrîns cândva să agonisească, devine astăzi prilej de primejdie, cum de altfel şi de trebuinţă este a face cu osîrdie[290] să piară pofta[291] cea fără saţiu, atît cu cugetul cât şi pe calea pildelor.

39. «Nici vistieriei[292] nu i se va îngădui să mai deţină ca fiind al său ceva dintr-ale celor pomeniţi, ci - după ce fără dreptate îl va fi avut în stă- pînirea sa pentru o vreme - după dreptate îl va înapoia Sfintelor Biserici, aşa, ca şi cum nici prin gînd nu i-ar trece să le înfrunte[293]. în schimb, tot ce se va dovedi ca pe drept cuvenit Bisericilor - case ori ţarini ori grădini ori altele de acest fel

286 «Cedarea» sau «restituirea» profiturilor (n. tr.)
287 Referire la expresia «a se face stăpîni» (n. tr.)
288 Ideea inclusă în paragraf pare a fi că iminenţa şi însuşi faptul prigoanei puteau oferi o justificare actelor de înstrăinare a averilor (n. tr.)
289 Textual: «a simţi» (n. tr.)
290 Textual: «pe orice cale» (n. tr.)
291 Textual: «poftele» (n. tr.)
292 Fiscului. «Ca fiind ul său»: (kpau.x;, «definitiv» (n. tr.)
293 Lacună, (n. tr.)

- poruncă dăm să le fie restituite acestora în deplinătatea lor şi fără nici o restrîngere legată de dreptul lor de proprietate.

40. «De altminteri, pînăşi locurile acelea pe care trupurile mucenicilor le-au făcut vrednice de cinstire, prefădndu-le în amintitoare sălaşuri[294] ale răposării lor celei pline de slavă, ne întrebăm cine oare ar fi în stare să ,le tăgăduiască -sau chiar cine ar fi în stare să pregete a dispune privitor la ele - ca privitor la unele ce li se cuvin Bisericilor? Căci nu există dar mai mare, nici osteneală mai bineplăcută şi mai plină de foloase, decât (cu dumnezeiasca voie) zelul față de ele şi - iar - decît înapoierea în bune şi depline drepturi Sfintelor Biserici a tuturor lucrurilor de care anumiţiinşinedrepţişi josnici le-au jefuit sub dezgustătoare pretexte.

41. «Cum însă deplina purtare de grijă ne cere să nu trecem cumva sub tăcere nici pe cei care vor fi cumpărat în bună regulă lucruri aparți- nînd vistieriei, nici pe aceia ce vor fi avînd în stăpînirea lor vreun bun primit tot dintr-acolo. ca dar (şi care în van şi-au îndreptat nesăţioasele pofte asupra unor asemenea lucruri), să se ştie că chiar dacă - prin mijlocirea bunurilor pe care îndrăzniseră să le cumpere - asemenea oameni se vor fi încumetat să abată înspre altă parte[295] purtarea noastră de grijă față de aceia, totuşi ei nu vor avea de suferit de pe urma lor decât doar atît cât se poate şi cât se cuvine.

Destul, deocamdată, despre aceste lucruri.

42. «Or, avînd în vedere că prin dovezi cît se poate de lucrătoare şi limpezi s-a putut vedea cum - întru puterea, întru îndemnurile[296]şi întru sprijinul pe care Dumnezeul Cel atotputernic a binevoit necontenit să mi le trimită - apăsarea[297] care strivea cândva întreaga stare a omului a fost de acuma ridicată de pretutindeni sub soare, puteți vedea - dacă fiecare în parte şitoțiîntreolaltă vă veți da silința spre aşa ceva - de cât prisos de putere şi har a fost nevoie pentru ca - dacă se poate spune - pînăşisămînța celor ticăloşişi netrebnici să fie spulberată şi nimicită, bucuria să le fie redată celor buni şirăspîndită cu îmbelşugare peste toate meleagurile pămîntului. Tuturor li s-a dat putința să slujească dumnezeieştii legi după cuviință, cu toată cinstirea, îngăduindu-le celor care se vor fi dedicat ei să i se închine potrivit datinei. Ieşit-au aceştia la lumină' ca din străfundurile beznelor; încît, ajungînd ei să capete limpedea cunoaştere a lucrurilor, vor avea a-i sluji în viitor în chip cuvenit şi a-i arăta unanima cinstire.

Se va trimite[128] pe meleagurile răsăritene ale împărăției noastre».

43. Iată dar ce ordona întîiul edict[128] trimis nouă de împărat. Cele prevăzute de lege au prins îndată viață în faptă: tot ce se făcea acum era la antipodul bătăii de joc şi a mîrşăviei de mai adineauri a tiranilor. Iar cei

294 Textual: «monumente» (n. tr.)
295 Sau: «să pună la încercare» (n. tr.)
296 Sau: «povețele» (n. tr.)
297 Cu înțelesul de «jug». - «Care strivea»: textual, «care ținea în ghearele ei». - «întreaga stare» sau «condiție» (ndvia xd dvftpiimua) (n. tr.)

prevăzuți în această lege s-au bucurat cu toții de mărinimia împăratului.

44. Si a trecut împăratul de la lucrurile acestea la faptă. Dintîi a numit peste neamurile din provincii guvernatori, dintre care cei mai mulțiîmbrățișaseră[298][299][300][301]credințamîntuitoare; iar pe inşiirămaşicredincioşipăgînismului i-a oprit să mai aducă jertfe. Legea-i privea în aceeaşi măsură şi pe demnitarii aflați în funcții mai înalte decât cea de guvernator, după cum îi privea şi pe aceia care deținuseră în trecut funcția de prefect; în caz că erau creştini, li se dădea îngăduința să se mîndrească cu acest nume; dar dacă nu erau de această credință, nu le mai era îngăduit să jertfească idolilor.

45.1. Curînd după aceea - şi cam în acelaşi timp - au fost promulgate două legi, dintre care una punea capăt scârboaselor practici idoleşti cândva răspînditeşi la oraşşi pe la țară[128]; nu-i mai era îngăduit nimănui să cuteze a înălța (vreunui zeu) statuie, nici a se îndeletnici cu prezicerile şi cu celelalte fleacuri de acest soi, nici - şi înainte de toate - să jertfească; cealaltă lege ordona ca zidurile caselor de rugăciune să fie făcute mai înalte iar bisericile lui Dumnezeu mai încăpătoare, atît în lungime cât şi în lățime, ca şi cum nebunia credinței într-o droaie de zei ar fi şi pierit undeva, în depărtări, iar mai toți oamenii s-ar fi arătat dornici să dobîn- deascâ în curîndbunăvoința lui Dumnezeu. 2. Aşa l-a îndemnat pe împărat dăruirea lui față de Dumnezeu să cugete şi să scrie conducătorilor locali de pretutindeni. Legea mai adăuga şi că se cuvenea ca ei să nu fie cu mînastrînsă, ci să plătească lucrările din chiar vistieria împărătească.

A mai scris Constantin şi următoarea scrisoare, trimisă persoanelor aflate în fruntea Bisericilor de pretutindeni - cu care prilej a binevoit să-mi trimită una şi mie - care a fost şi cea dintîi scrisoare trimisă de el feței noastre.

298 Sau: «expune», «publica», «afişa» (n. tr.)

299 Textul spune simplu: «scriere» (n. tr.)

300 Textual: «se dedicaseră» (n. tr.)

301 Precizare interesantă, din care se poate presupune că la data redactării textului lui Kusebiu, publicul nu mai avea vie în minte prezența păgînismului în structura vechii societăți (n. tr.)

46. 1. «Constantin, Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Eusebiu.

Cunoscînd faptul că pînă astăzi nelegiuitul bun plac al tiranilor n-a contenit a-i prigoni pe slujitorii mîntuitorului Dumnezeu, înțeles-am şi m-am încredințat cu tărie, prea iubite frate, că toate lucrările de zidărie ale bisericilor s-au năruit, fie din cauză că nu au mai fost întreținute, fie că, de frica silniciei, care plutea deasupra tuturor, ele au fost durate la proporții mai modeste decât li s-ar fi cuvenit. 2. Astăzi, însă - odată cu reîntoarcerea libertății, odată cu izgonirea - prin pronia Dumnezeului Celui Prea înalt şi prin purtarea noastră de grijă - a acelui balaur de la cârma puterii - îmi pare mie că s-ar cuveni ca toată lumea să poată limpede cunoaşte puterea lui Dumnezeu, iar oamenii care - de frică sau din necredință vor fi alunecat cândva în păcat, să-L recunoască pe Cel ce cu adevărat este, şi să-şi întemeieze iarăşiviața pe adevăr şi pe dreptate[302].

3. «De aceea, bisericilor aflate sub îndrumarea ta (precum şi a celorlalți îndrumători ai Bisericii de pretutindeni: episcopi, prezbiteri şi diaconi - cunoscuție), aminteşte-le să se silească la lucrările ce se cer făcute prin sanctuarfe, şi anume: sau să refacă zidurile existente, sau să le înalțe, sau - acolo unde aşa s-ar cuveni - să purceadă la altele noi. Cele trebuitoare le vei căpăta[303] tu însuți (iar ceilalți, prin mijlocirea ta) de la guvernatori şi de la ceilalți cârmuitori de provincie, care au şi primit poruncă să răspundă cu toată sîrguința la tot ce sfinția ta le vei cere. Dumnezeu să te ocrotească, frate iubit».

4. Asemenea scrisoare a fost trimisă 'de Constantin. înainte-Stătăto- rilor Bisericilor din toate provinciile, iar guvernatorii de provincie au primit poruncă să dea ascultare şi să treacă la faptă. Astfel că, foarte curând, prevederile legii au şi fost înfăptuite.

47.1. Dar împăratul avea să-şi dovedească cu încă şi mai multă tărie credincioşiafață de Dumnezeu[304], publicând în toate provinciile un cuvînt de învățătură prin care se ridica împotriva idoleştii rătăciri a celor ce domniseră pînă atunci, şiîşi îndemna cu mult har supuşii să mărturisească pe Dumnezeul Cel Prea înalt[305] iar pe Hristos să-L numească fățişMîntuitorul său. 2. Drept care potrivit îmi pare mie a cuprinde în cartea de față şi acest cuvînt (scris chiar de mîna lui, dar pe care eu îl voi reda tălmăcit din latineşte), ca să-l putem cu toții asculta pe împărat grăind parcă cu glas şitărie,spre luarea tuturor aminte:

48. 1. «Constantin, Biruitorul, Măritul şi Augustul, către locuitorii provinciilor răsăritene.

Tot ce se află în puterea atotstăpînitoarelor legi ale firii, ne oferă nouă tuturor destul prilej de intuire a purtării de grijă şi a înțelepciunii doveditoare de bună chivernisire a lui Dumnezeu. Cei ce se lasă mînați de puterea lor de

302 Sau: «este cu adevărat fiitor» (n. tr.)
303 Textual: «cere» (n. tr.)
304 Sau: «frica de Dumnezeu» (n. tr.)
305 Sau: «mai presus de toate» (n. tr.)

judecată pe dreapta cale a cunoaşterii nu au nici un temei de îndoială în atingerea acestui ţel, fiindcă gîndul cel sănătos şi chiar singură privirea - aţintită cum trebuie - îi vor aduce la cunoaşterea lui Dumnezeu ca purtaţi de unul şiacelaşi îndemn al adevăratei virtuţi.

Aşa că tot omul sănătos la minte să nu se tulbure văzîndfrămînta- rea unei lumi mînate de principii contrarii. 2. Ascuns şi nefolosit tot s-ar dovedi darul virtuţii dacă duhul răutăţii nu i-ar opune (ispita unei) vieţi întortocheate şi pline de sminteală. De aceea îi şi este virtuţii pusă înainte o cunună, în timp ce Dumnezeul cel Prea înalt[306]hotărăşte întru judecată. Şi tot de aceea mă voi şi strădui să vă mărturisesc vouă, tuturor, nădejdile mele, dt mai lămurit cu putinţă.

49. 1. «Luînd eu aminte la purtările lor sălbatice, pe împăraţii cei dinaintea mea i-am ţinut drept nişte oameni foarte aspri. Singurul care s-a priceput să lucreze în duh de blîndeţe a fost tatăl meu, care, cu o minunată evlavie, în toate lucrările sale îl chema în ajutor pe Mîntuitorul Dumnezeu. 2. Bolnavi (la suflet), ceilalţi preferau să dea frîu liber răutăţii, iar nu blîndeţii din ei; pe aceea şi-o hrăneau cu îmbelşugare; şi în felul acesta fiecare la vremea sa a ajuns să întoarcă spatele învăţăturii adevărului. Iar grozăvia răutăţii lor a mers pînăîntr-acolo îndt, într-o vreme dndatît lucrarea lui Dumnezeu dtşi îndeletnicirile oamenilor se săvîr- şeau, toate, în plină pace, ei au izbutit să stîrnească din nou războiul dintre frate şi frate.

50. «Se spune că Apoilo s-ar fi făcut cunoscut pe atunci în negurosul străfund al unei peşteri (iar nu pogorîndu-se din cer), zicînd că dreptţiipămîntului îl stînjeneau să grăiască adevărul şi că acest lucru făcea ca prevestirile date pe tripodiu să fie înşelătoare. Lucru arătat pînăşi de preoteasa zeului, atunci dnd, cu cosiţele despletite, pradă nebuniei, a prins să se tînguie asupra răutăţii ascunse în oameni. De altminteri, vedea-vom la ce rezultat aveau să ducă aceste lucruri.

51. «Pe Tine, Dumnezeule Prea înalt, Te chem spre mărturie : eram încă doar un copil dnd am auzit cum - şi cu cîtăstăruinţă! - întîi-stătăto- rul dintre împăraţii de atunci ai romanilor, nefericitul (pe drept cuvînt nefericitul!) cu sufletul bîntuit de ceţurile nebuniei, îşi iscodea soldaţiipuşi să-l păzească, doar o afla cine ar putea fi aceşti «drepţi ai pămîntului», şi cum unul dintre preoţii jertfitori din preajma lui i-a răspuns: «Fără îndoială, creştinii!»- la care împăratul, sorbindu-i vorbele de parcă i-ar fi picurat miere, şipunîndmîna pe sabia ţinută pentru pedepsirea ticăloşilor, a abătut-o asupra cuvioşilor celor neîntinaţi, pe dată dînd poruncile acelea aducătoare de moarte (parcă scrise cu vîrful spadei muiate în sînge), iar judecătorilor ordonîndu-le să se iscusească cît mai tare la minte spre a născoci pedepse noi.

52. «Era de văzut, în acei ani, era cu adevărat de văzut de cîtă tărie au

306 Do regulă, pentru exprimarea transcendenţei divine, Eusebiu foloseşte sintugmu -Dumnezeu Cel deasupra tuturora». Aici însă apare pentru prima dată termenul iit(/i<n;<>i;, «proa-înall», reluat în puţine rînduri (n. tr.)

dat dovadă sfințitelefețe întru credința lor în Dumnezeu, ținînd piept în iureşul nestăvilit al fărădelegii unor umilințe cu totul neobişnuite[307]; era de văzut cum oameni cumpătați cărora nici măcar duşmanii nu fuseseră în stare să le facă vreun rău, au putut ajunge ținta[308] pornirilor nestăpî- nite ale unor concetățeniiuți la mînie. Ce foc, ce torturi, cîte soiuri de unelte schingiuitoare nu l-au aşteptat atunci pe omul de orice vîrstă, fără nici o deosebire! Au fost vremuri cînd cu siguranță că nici țărîna nu-şi mai putea stăpîniplînsul; de jur-împrejur, mînjită de sînge, întreaga rîn- duială a lumii gemea de durere; pînăşi lumina zilei ajunsese să se ascundă de multa mîhnire a unei asemenea privelişti!

53. «Dar ce să mai spun... Fiindcă pînăşi barbarii care i-au adăpostit în acea vreme pe fugarii noştri, îngăduindu-i într-o atît de blîndă captivitate, se pot azi făli că le-au asigurat acestora nu numai scăparea din ghearele morții, ci şi (libera slujire) a credinței. Pentru romani, izgonirea creştinilor de atunci, de pe cuprinsul lumii romane, şi fuga lor la barbari rămîneşi astăzi o pată de neşters.

54. «Şitotuşi de ce să mă mai tînguiesc eu amintindu-mi la nesfîrşit de suferințele acelora şi de îndurerarea ce cuprinsese toată suflarea pămîntului[309]? Dusu-s-au, pînă la urmă - după o moarte înfricoşătoare - şi începătorii ticăloşiei; prăvălitu-s-au în hăurile Acheronului, întru nesfîrşităosîndă; prinşi în încleştarea războaielor civile, ei n-au mai lăsat în urmă nici amintirea numelui lor, nici urmaşi - lucru pe care nu l-ar fi pățit, de n-ar fi fost la mijloc acea smintită profeție a oracolului pithic, cu amăgitoarea ei putere (de încredințare)!

55. 1. «Ție, Dumnezeule Prea înalt, mă rog eu astăzi: fiibunşi îngăduitor cu făpturile Tale din ținuturile Răsăritului; locuitorilor din provincii (care vreme atît de îndelungată au suferit de pe urma împilărilor) dă-le - prin mine, slujitorul Tău - tuturor tămăduire! Nu fără temei îți cer eu aceasta - o, Stăpîne a toate, Dumnezeule sfînt; căci sub îndrumarea Ta am început eu şi am săvîrşit a lucra pentru izbăvirea oamenilor; însemnul Tău l-am purtat eu pretutindeni în fruntea oştilor mele biruitoare; şi

307 Textual: «unor umilințe nu oarecari şi de fiecare zi» - (n. tr.)
308 Textual: «bătaia-de-joc a» (n. tr.)
309 Textual: «amintind la nesfîrşit bocetele acelora şi doliul (ce cuprinsese) pe toată lumea de pe pămînt» (n. tr.)

de mi-or cere-o îndatoririle mele, sub aceleaşi însemne ale puterii Tale îmi voi înfrunta din nou duşmanii.

2. «De aceea şi sufletul meu limpede împletit din dragoste şi din teamă, în seama Ta mi l-am lăsat. Numele Tău după cuviinţă îl iubesc, însă puterea Ta o cinstesc, cunoscută făcîndu-mi-o Tu prin dovezi fără de număr şi spre întărirea credinţei mele. De unde îndemnul meu de acum este să pun eu însumi umărul la înnoirea prea-sfîntului Tău locaş pe care netrebnicii şinelegiuiţii aceia l-au pîngărit în pustiitoarea lor rătăcire a minţii.

56. 1. «Spre binele întregii lumi şi în folosul întregii omeniri, aş vrea ca poporul Tău să aibă parte de liniştеşi să rămînă la adăpostul dezbinărilor. Fie pacea şiliniştea celor credincioşişi cu cei aflaţi în rătăcire. Fiindcă numai întru dulceaţa acestei părtăşii vor putea şiaceştia să fie îndreptaţişiaduşi pe calea dreaptă. Nimeni să nu se aşeze în calea altuia: aibă fiecare parte şi să se bucure de tot ce-i doreşte sufletul. 2. Cuvi- ne-se totuşi ca tot omul cu mintea limpede să ştie că nimeni nu va putea vieţui în sfinţenieşi în curăţie de nu-l vei chema Tu întru odihna sfintelor Tale predanii[310]. Cei ce vor voi să i se sustragă, găsi-vor lăcaşeleînşelăciunii, aşa cum le-a fost voia; nouă, pregătită' ne este casa cea prea-stră- lucitoare a adevărului Tău. Dar ce dai Tu pe cale firească le dorim şi noi lor, la rîndu-ne, aşa fel ca în obştеasca bună-înţelegere să le fie şi lor hărăzită aflarea bucuriei.

57. «Nu este nimic nou, nimic neobişnuit în această credinţă a noastră, ci - după cum priceput-am[311] - de cînd ai pus temelia întregului cosmos, ai poruncit priceperea acestui lucru dimpreună cu cuvenita Ta proslăvire. Numai că oamenii au căzut, tîrîţi în rătăciri de tot soiul. Şitotuşi, prin Fiul Tău, Tu le-ai răsărit tuturor o lumină pură, tuturor amin- tindu-le de Tine, ca răul să nu mai aibă putere asupra lor .

58. 1. «Lucrările Tale o adeveresc; puterea Ta ne spală de păcat[312]şi ne dă credinţă. Soarele şi luna îşi urmează fiecare calea rînduită după dreptar, şi nici stelele nu străbat bolta lumii haotic. Anotimpurile se înşiră, luîndu-şi unul altuia locul - precum se cuvine. Prin cuvîntul Tău dobînditu-şi-a şipămîntul starea tăriei şi se poartă vîntul după cum îi e legea. Clocotul apelor se adună în curgeri nestăpînite. Marea este şi ea prinsă împrejur între limite nestrămutate. Şi tot ce găsim noi pe pămînt sau în apa oceanului a fost iscusit cu o desăvîrşire în acelaşi timp minunată şi aducătoare de foloase. 2. Lucruri care de nu s-ar petrece după dreptarul[313] voii Tale, neîndoielnic că, prin felurimea lor (şi prin covîrşi- toarea lor putere de dezlănţuire), ar răvăşirînduielile dintre oameni şiviaţa toată. Oricum, aceia care s-au luptat cîndvaîntreolaltă ar fi putut la vremea lor aduce o şi mai mare vătămare

310 Textual: «legi» (n. tr.)
311 Sau: «am fost învăţaţi să credem», - în continuare, text confuz (n. tr.)
312 Sau: «greşeală» (n. tr.).
313 Sau: «ne dezvinovăţeşte». - «Calea rînduită după dreptar» sau «calea lor legiuită». - La fel şi mai departe: «precum se cuvine» sau «în chip legiuit» (n. tr.)

neamului omenesc - ceea ce, de altminteri, unii ca ei se şi străduiesc să mai facă, chiar dacă noi nu-i putem vedea[314].

59. «Dar mulțumescu-ȚiȚie, Stăpîne al tuturor, Dumnezeule Prea înalt[315]: cu cît se face firea omenească cunoscută mai bine în temeiul feluritelor ei înclinări, cu atît mai mult temei capătă şiînvățăturile dumnezeiescului Cuvînt în fața celor ce cugetă drept şipăşesc pe nobila cale a virtuții. Cine însă nu vrea să fie tămăduit, să nu povățuiască pe altul la atare lucru: puterea vindecătoare a leacurilor e la vedere şi se află la îndemîna oricui. Aşadar, bine este ca nimeni să nu aducă stricăciunea acolo unde faptele învederează existențacurății, astfel încît noi toți să ne putem folosi de pe urma împreună-părtăşiei noastre la binele ce ne-a fost dăruit - adică la dulceața păcii -, ferindu-ne conştiința de tot ce-i poate fi ei potrivnic!

60. 1. «Nimeni să nu facă altuia rău întru ceva de care se va fi încredințat el însuşi că nu este bine . Cu tot ce vedem noi cu ochii noştri, cu tot ce pricepem cu mintea noastră că este bun , cuvine-se - de se poate - să ne ajutăm aproapele; iar de nu se poate, atunci mai bine să lăsăm (lucrurile să se depene de la sine). Fiindcă una este să te prinzi de bunăvoie în lupta pentru nemurire şi altceva este să fii silit la ea sub amenințarea pedepsei. 2. Am spus toate aceste lucruri şi le-am cercetat chiar mai amănunțit decât o cerea țelulînsuşi al îngăduinței[316] mele, fiindcă n-am vrut să-mi ascund credința în adevăr - mai ales că (după cîte aud) sînt unii care susțin că, laolaltă cu practicarea celor ce se făceau în temple, ar fi fost spulberată acum şi puterea întunericului.

«Sfatul acesta aş fi vrut să-l dau tuturor, dacă năvalnicul clocot al viclenei rătăciri n-ar fi prins atît de adînc rădăcină în sufletele cîte unora, punînd în primejdie mîntuirea tuturor».

61.1. Iată, deci, cuvintele aşternute în scris de însuşi împăratul către toțisupuşii săi din provincii, cu tăria de glas a unui adevărat crainic al lui Dumnezeu, ca să-şi ferească supuşii de rătăcirea cea de la demoni şi ca să-i facă să deprindă adevărata credință[317].

2. Fiindcă tocmai cînd se bucura el de asemenea lucruri, a început să se întindă un zvon de nu mică tulburare care se înfiripa prin biserici. La auzul veştii, îndurerat, Constantin şi-a pus în minte să curme[318] răul.

3. Drept este că poporul lui Dumnezeu ajunsese să se cam îngîmfe, fălindu-se îndeosebi în temeiul bunei chivernisiri a împăratului. Din afară nu-l mai amenința nici o primejdie; ca şi mai ieri, harul lui Dumnezeu încinsese Biserica de jur-împrejur cu orbitoarea (platoşă) a deplinei păci. Totuşi, invidia şedea la pînda fericirii noastre. Iat-o furişîndu-se înăuntrul ei. Iat-o, în fine, chiar dînd tonul în mijlocul adunărilor sfinților.

---

314 «După dreptarul» sau «După criteriul», «După judecată», (xatâ xpiaiv rrj<; orj<; PovAf|oewq) (n. tr.)

315 Pasaj confuz (n. tr.)

316 Textual: «foarte mare» (n. tr.)

317 Cu un termen modem: «al competenței» (n. tr.)

318 Sau: «frica lui Dumnezeu» (n. tr.)

4. Drept care ea i-a făcut pe episcopi să se adune, dînd buzna într-înşii cu duhul vrajbei sub cuvînt că ar fi vorba de dumnezeieştile dogme. Curînd, din neînsemnata scînteie s-a încins o vîlvătaie de flăcări, care a izbucnit în Biserica Alexandriei, răspîndindu-se ca din înaltul unei guri (de vulcan) peste întregul Egipt, peste Libia şi, de cealaltă parte, pînă chiar dincolo de meleagurile Tebei. 5. Iar în curînd, flacăra avea să mistuie şi restul provinciilor şi al oraşelor, astfel încît puteau fi văzuți cer- tîndu-se pe cuvinte nu numai întîi-stătătorii bisericilor, ci însăşimulțimea de rînd a credincioşilor , care ajunsese să se împartă hotărît în două, fiecare trebuind să aleagă: sau aşa, sau altfel. Spectacolul acestor evenimente ajunsese să ia forme atît de neghioabe încît minunatele adevăruri ale dumnezeieştiiînvățături erau supuse unei cumplite batjocuri chiar în teatrele[319]necredincioşilor.

62. Aşa se hărțuiau (creştinii) chiar în Alexandria, certîndu-se crunt privitor la învățăturile cele mai înalte. în temeiul unor pricini mult mai vechi, alții de pe întreaga întindere a Egiptului şi din Tebaida de sus erau şi ei divizați, astfel că bisericile ajunseseră să se învrăjbească[320] pretutindeni. Alături de ele, întreaga Libie era în suferință ca un trup ros de boală; apoi au început să cadă la boală şi celelalte provincii: alexandrinii trimiteau soli episcopilor fiecărei provincii, iar aceia erau traşi fie de partea unora, fie de partea celorlalți, lăsîndu-se tîrîți în viitoarea[321] care-i prinsese în sine pe toți.

63. Pe împărat, aflarea acestor lucruri - care căpătau la el înțelesul unei nenorociri abătute chiar asupra sa - l-a rănit în adîncul sufletului. Numaidecît a ales din numărul iubitorilor de Dumnezeu de care era înconjurat, un bărbat foarte bine ştiut de el şi încercat prin viața lui plină de cumpătare, precum şi pentru temeinicia credinței lui; un om care, nu de mult, se distinsese prin felul cum îşi făcuse cunoscut crezul. Pe acesta l-a trimis în chip de judecător şi aducător de pace la răzvrătiții din Alexandria, ca să înmîneze pricinuitorilor certei din partea sa o scrisoare de cea mai mare însemnătate.

319 Textual: «să vindece» (n. tr.)
320 Textual: -în reprezentațiile scenice ale necredincioşilor» (n. tr.)
1411. Textual: "ajunseseră i'ntr-o stare de sfîşiere» (n. tr.)

Cum şi scrisoarea aceasta aduce dovada purtării de grijă a împăratului față de poporul lui Dumnezeu, cred că e bine să o cuprind şi pe ea în prezenta arătare a vieții lui.

Iată cuprinsul scrisorii:

64. «Constantin, Biruitorul, Măritul, Augustul - către Alexandru şi Arie:

Martor îl chem, de se poate, pe Dumnezeul întregii zidiri că am avut îndoit temei să purced la acele lucruri a căror răspundere am luat-o eu asupra mea.

65. 1. în primul rînd cu osîrdie mi-a fost în minte să dau un singur chip aspirației tuturor neamurilor către Dumnezeu. în al doilea rînd mi- am pus în gînd să înviorez şi să întăresc din nou[322] trupul atît de adînc rănit al întregii noastre lumi. 2. Cu aceste două țeluri în față, priveam la întîiul cu ochiul cel nevăzut al gîndului; la cel de al doilea am încercat să ajung prin puterea armelor - încredințat că dacă prin rugăciunile mele aş fi putut dobîndi buna-înțelegere a tuturor slujitorilor lui Dumnezeu, şi treburile statului ar fi putut da roade, schimbîndu-se la chip după dorința tuturor cuvioşilor.

66. «Numai că o sminteală de nesuferit a pus stăpînire pe întreaga Africă prin anumițiinşi care, cu o iresponsabilă uşurință, au îndrăznit să amăgească puterea de credință a poporului, risipind-o în felurite erezii. Hotărît să o vindec de această boală, n-am găsit alt leac mai potrivit cu ea decât, după nimicirea vrăjmaşului tuturor oamenilor, care în sfintele noastre adunări s-a ridicat să vă înfrunte cu nelegiuita-i voie[323], să trimit pe unii dintre ai voştri să vă ajute la găsirea unității de vedere în acele lucruri care, astăzi, sîntînțelese de voi felurit.

67. «Tăria luminii şi legea rînduitoare a sfintelor pravile s-au născut prin purtarea de grijă a Celui Atotputernic, ca să spunem aşa, în chiar şuiul Orientului, revărsîndu-şi strălucirea peste întreaga lume ca dintr-un sanctuar scînteietor[324]. De aceea şi eu, socotindu-vă ca pe nişte călăuze ale mîntuirii popoarelor, am căutat - luînd aminte la îndemnul sufletului meu (dar şi pe cît mi-o îngăduia puterea de pătrundere a privirii) - să vă cercetez. Astfel că numaidecît după marea noastră biruințăşi după adevăratul triumf pe care l-am avut împotriva duşmanilor, mi-am ales drept scop să urmăresc înfăptuirea acelui țel pe care-l socoteam ca fiind şi cel mai grabnic şi cel mai nobil dintre toate.

68. 1. «Dar o, minunată şi dumnezeiască pronie! Cît de adînc mi-a putut fi rănit auzul - şi nu atît auzul cîtînsăşi inima! - cînd am aflat că dezbinarea ivită chiar în mijlocul vostru era cu mult mai cumplită dedt a celor rămaşi acolo, fapt ce făcea ca meleagurile voastre - pe care eu trăgeam nădejde să le văd aducîndu-le şi altora leac de viață[325] - să aibă, pînă la urmă, nevoie de încă

---

322 Textual: «răzmerița» (n. tr.)
323 Textual: «şi să articulez la loc» (n. tr.)
324 Sau: «putere u minții» (Yvo>pr|) (n. tr.)
325 Textual: «ca dintr-un luminător sfințit» (n. tr.)

şi mai multă purtare de grijă!

2. «Am stat şi am chibzuit asupra începutului precum şi asupra tîlcului[326] acestor lucruri: obiectul lor mi s-a părut foarte clar[327] dar câtuşi de puțin potrivit unei asemenea înverşunări. Încît, constrâns să vă scriu rândurile de față, chema-voi în ajutorul meu dumnezeiasca pronie şi mă voi adresa comunei voastre puteri de cuget[328], venind pînă în mijlocul sfadei voastre - de bună seamă că în chip de sol al păcii. 3. Fiindcă cu sprijinul Celui Atotputernic - şi chiar de s-ar întîmpla să se ivească vreun prilej mai vârtos de discordie -, adresîndu-mi eu cuvântul sfinților cugete ale celor ce mă vor asculta, izbutivoi fără mare greutate să-l fac pe fiecare să dobîndească ce-i este lui spre folos; iar atîta vreme cît va mai dăinui vreo pricină cît de mică şicît de simplă care să se facă piedică obşteştei bune- întocmiri, cum să nu mi se recunoască mie putința îndreptării stării de lucruri, ca fiindu-mi mai la îndemînăşi cu mult mai lesnicioasă decât oricui ?

69.1. «Din cîte am aflat, punctul de plecare al neînțelegerii de astăzi a fost următorul:

Cînd tu, Alexandre, ai vrut să afli părerea fiecărui prezbiter[329] al tău cu privire la un anumit text din Scriptură (ba chiar legat de un punct.cu totul lipsit de însemnătate al neînțelegerii voastre), tu - Arie - ai dat un răspuns pripit care, din capul locului, bine ar fi fost dacă nici măcar nu ți-ar fi venit în minte; sau - de vreme ce tot îți venise în minte - oricum, bine ar fi fost să nu vorbeşti despre el. Aşa a încolțit în voi doi discordia; adunarea s-a împrăştiat iar preasfîntul popor al credincioşilor , tras fie într-o parte, fie în cealaltă, s-a despreunat din armonioasa întocmire care-l făcea (un singur trup).

2. «De aceea fiecare dintre voi doi cuvine-se în egală măsură să-i dăruiască celuilalt iertarea sa şi să primească întru sine dreptul îndemn pe care i-l voi da eu, ca un împreună-slujitor cu el. Mă gîndesc anume că ar fi fost bine dacă de la bun început n-ar fi pus nimeni întrebări legate de asemenea lucruri, sau dacă - întrebarea odată pusă - n-ar mai fi venit răspunsul. Pentru că acest soi de întrebări (care nu e cerut de apăsarea necesității[330], ci la care eşti ademenit de către deşartul [duh ce se zămisleşte] din trîndăvie, chiar dacă ar avea drept obîrşie vreun exercițiu filosofic[331] de judecată, datori sîntem să-l zăvorim în tainița cugetului, nicidecum să-l facem cu atîta lipsă de răspundere cunoscut publicului şi să-l încredințăm într-un chip atît de necugetat urechilor mulțimii. 3. Ce pregătire are omul de rînd ca să poată desluşi limpede înrîurirea[332] unor întrebări atît de însemnate şiatît de grele, sau ca să

326 Sau: «vindecarea» (n. tr.)
327 Sau: «subiectului», «conținutului» *(vnotisoic)* (n. tr.)
328 Textual: «simplu» (n. tr.)
329 Sau: «armonioasei voastre drepte-socoteli» (n. tr.)
330 Sau: «preot». - «din Scriptură»; textual, «scris în Lege» (n. tr.)
331 Textual: «nu e cerut de stringența vreunei legi» (n. tr.)
332 «Filosofic» sau «intelectual» corespunde unei corecturi moderne; manuscrisele dau «firesc» (n. tr.)

răspundă la ele[333]cum se cuvine? Sau chiar dacă am presupune că un oarecare ar putea-o face cu uşurință, vă întreb : cîtă lume va putea el convinge? Şiiarăşi: cine va putea face fațăcerințelor unor asemenea subiecte fără a se expune primejdiei de a călca strîmb?

4. «Iată de ce, bine este ca în astfel de pricini să ocolim vorba de prisos, ca nu cumva - în virtutea slăbiciunilor noastre fireşti - neputîn- du-le noi da de rost (sau iarăşi, ascultătorii noştrineputînd - datorită minții lor mai încete - ajunge la desluşită pricepere a spuselor noastre), ei bine, din amîndouă aceste cauze, poporul să nu ajungă, vrînd-nevrînd, fie să hulească, fie să se dezbine.

70. «Şi tot de aceea se cuvine ca între voi atît întrebarea cea nechibzuită cîtşi necugetatul răspuns să-şi acorde deopotrivă iertarea. Pricina certei dintre voi n-a pornit de la ce era mai însemnat între poruncile cuprinse în Scriptură şi nici nu vi s-a furişat [în suflet] vreo nouă erezie privind slujirea lui Dumnezeu; voi avețitotuşi una şiaceeaşi putere de judecată, astfel încît să vă puteți pune pînă la urmă de acord.

71. 1. «Faptul că v-ați putut învrăjbi pornind de la nişte pricini mărunte şiatît de neînsemnate, făcînd ca mulțimea poporului lui Dumnezeu (pe care oblăduitoarele voastre cugete s-ar fi cuvenit să-l călăuzească pe calea dreaptă) să-şi piardă unitatea credinței, mie îmi pare un lucru lipsit de răspundere, ba chiar de-a dreptul de rău augur. 2. încerc să vă trezesc conştiințapunîndu-vă în față pilda dată de filosofi, cărora - chiar atunci cînd se pun în slujba aceluiaşi crez[334] - deseori li se întîmplă să aibă păreri deosebite în legătură cu cîte un aspect oarecare al teoriilor lor; şitotuşi, chiar atunci cînd calitatea cunoştințelor lor îi face să se deosebească unii de alții, unitatea de crez îi face în stare să găsească între ei unul şiacelaşi grai[335]. Or, dacă aşa stau lucrurile cu ei, nu se cuvine oare cu aht mai vîrtos ca, în temeiul unei atariînvățături de credință, şi noi cei puşi să fim slujitori ai Dumnezeului Celui mare, să ne înțelegemîntreo- laltă în acelaşi duh? 3. Dar haideți să zăbovim mai mult asupra celor spuse şi să le cercetăm cu luare-aminte sporită ca să vedem dacă are

333 Sau: «implicațiile». Textual: «forța» (n. tr.)
334 Textual: «să le tîlcuiască» (n. tr.)
335 Sau: «învățături» (SoypaTa) (n. tr.)

vreun rost ca din deşartaşi mărunta voastră gîlceavă de cuvinte fraţii să se ridice unii împotriva altora, iar tot ce era mai important la acea adunare[336] să ajungă, din cauza ruşinoasei noastre dihonii - a noastră, care întreolaltă ne ffădim pentru nişte lucruri atît de mărunte şicîtuşi de puţin apăsătoare[337] - prada dezbinării! Sînt porniri josnice şi de aşteptat mai curînd din partea unor tinerei necopţi la minte decîtdintr-a unor preoţi, bărbaţi cu judecata întreagă!

4. «Să ne ferim, deci, de bunăvoie din calea ispitelor diavoleşti! Dumnezeul nostru Cel mare, Mîntuitorul tuturor, Şi-a răsfrînt lumina deopotrivă peste toţi oamenii . îngăduiţi-mi de aceea mie, slujitorului Celui Atotputernic, ca sub oblăduirea proniei Sale să-mi dau toată osteneala în a-mi atinge ţelul, lucru care ar însemna ca prin îndemnurile mele, prin purtarea mea de grijă şi prin stăruinţa dojenilor[338] mele să-I întorc mulţimile la armonioasa stare de împreună-înţelegere. 5. Dacă - aşa cum spuneam - avem aceeaşicredinţăşi o înţelegere unitară a învăţăturilor[339] noastre, şi dacă e adevărat că porunca cuprinsă în Scriptură ne conduce - prin toate ale sale - la o singură voinţă[340], atunci lucrul acela care a avut darul de a isca între voi oarecare zavistie, de vreme ce nu poartă asupra întregului[341] Scripturii, să nu mai zămislească în voi nici osebiri de vedere, nici răzvrătire! 6. Eu nu vă vorbesc câtuşi de puţin spre a vă sili să ajungeţi la înţelegere, dnd e vorba de un lucru atît de simplu[342](sau cum o mai fi obiectul nedumeririi voastre). Păstrarea nevătămată a demnităţii sinodului şi unitatea comunităţiirămîn posibile. Ele însă ăr însemna ca duhul înţelegerii să dăinuiască mai departe în toţi chiar atunci dnd s-ar întîmpla ca între voi să se ivească vreo neînţelegere (în cel mai rău caz, legată de cine ştie ce mărunţiş): fiindcă (drept este că) noi nu dorim în toate unul şiacelaşi lucru şi că nu ne mişcăm[343] după aceleaşi porniri ale firii şi în virtutea aceluiaşi cuget.

«Să aveţi, dar, acelaşi crez, aceeaşiînţelegereşi o aceeaşi tălmăcire a proniei Dumnezeului Celui Atotputernic; iar tot ce în măruntele voastre pricini de nedumerire veţi cerceta împreună, cuvine-se - în cazul dnd n-aţi ajunge la unitatea de vederi - ca ele să nu treacă dincolo de hotarele gîndului, ci să rămînă tăinuite în umbra cugetului. Darul cel de mare preţ al legăturii[344] dintre voi, adevărul credinţei - precum şidnstirea lui Dumnezeu şi a Legii - să rămînă mai departe pentru voi de neclintit!

întoarceţi-vă, aşadar, unii către alţii în duh de dragoste şibunăvoinţă; redaţi întregului popor dreptul de a se cuprinde în braţe; iar voi, cu sufletele din nou curate, recunoaşteţi-vă iar unul pe altul, voi înşişi, ştiind că nu de

336 Textual: «să respire în acelaşi ritm» (n. tr.)
337 Sau - cu termenii noştri de azi - «miza sinodului» (n. tr.)
338 Textual: «necesare» (n. tr.)
339 Sau: «sfaturilor». - «mulţimile»: textual, «popoarele» (n. tr.)
340 Textual: «convingerilor». - «în Scriptură»: textual, «în Lege» (n. tr.)
341 Propriu-zis: «intenţie» (n. tr.)
342 Sau: «esenţialului». - «bsebiri de vedere» sau «definiţii» (n. tr.)
343 Sau: «inutil» (n. tr.)
344 Textual: «nu sîntem stăpîniţi de» (n. tr.)

puține ori prietenia ce se înfiripă după încetarea unei duşmănii se arată, odată cu împăcarea, mai frumoasă!

72. 1. «Redați-mi tihnitele zile şinopțile ocolite de griji, ca să-mi rămînăşi mie măcar cît de puțin din bucuria pe care o zămisleşte lumina cea neîntinată şi o viață de linişte; altminteri ar însemna să mă podidească lacrimile, să nu mă mai pot opri din plîns, iar viața să-mi ajungă nesuferită. Pentru că, dacă poporul lui Dumnezeu - prin el înțelegînd eu aici pe împreună-slujitorii mei - s-a putut dezbina drept urmare unei pricini atît de nepotrivite şi păgubitoare, cum oare voi mai putea eu să-mi păstrez cumpătul pe viitor? 2. Ca să vă puteți da seama dt de mult mă dor toate acestea, să ştiți că deunăzi, în cetatea Nicomidiei, am fost cuprins pe neaşteptate de nezăbavnicadorință să călătoresc spre meleagurile Răsăritului. Or, tocmai cînd mă gîndeam eu mai cu osebire la voi şidnd aproape că mă şihotărîsem să vin la voi[345], a sosit ştirea aceasta care mi-a întors gîndurile, ca să nu fiu nevoit să văd cu înşişi ochii mei o stare de fapte la aflarea căreia nici măcar auzului meu nu-i venise a-i da crezare.

3. Redeschideți-mi, aşadar, prin împăcarea voastră, porțile Răsăritului, pe care mi le-ați zăvorit odată cu zavistia ce a pus stăpînire pe voi! Redați-micît mai grabnic bucuria de a veni să vă văd - atît pe voi dtşi pe toate celelalte neamuri[346] - şi de a-I mulțumi Celui Atotputernic cu cuvinte plăcute auzului pentru faptul de a vă fi dat tuturor putința de a vă înțelegeîntreolaltăşi de a rămîneființe libere».

73. Aşa s-a străduit iubitorul de Dumnezeu Constantin ca prin scrisoarea trimisă să facă pace în Biserica lui Dumnezeu. (Aducătorul ei) şi-a dat şi el silința în ducerea la bun sfîrşit a însărdnării primite, nu numai purtîndu-se în duhul ei, ci şilucrînd după voia celui ce-l trimisese.

Numai că ruptura s-a dovedit a fi prea mare pentru o simplă scrisoare. Duşmănia celor ce se înfruntau creştea mereu, iar sămînța răului ajunsese să prindă rădăcină în toate provinciile Răsăritului.

Era - după dte se spune - un bărbat cu frica lui Dumnezeu.

Iată ce a fost în stare să facă invidia ajutată de răutatea unui diavol pizmaş în bunul mers al Bisericii!

Cuprinsul cărții a treia

345 «Prieteniei» sau «dragostei» (n. tr.)

346 Textual: «dnd ajunsesem ca şi cum aş fi fost în mijlocul vostru» (n. tr.)

1. Comparație între credincioșia lui Constantin şi sminteala prigonitorilor.
2. încă despre credincioșia lui Constantin, şi cum se mîndrea el cu semnul crucii.
3. Despre imaginea care-l înfățișa pe împărat avînd deasupra (semnul) crucii, în timp ce dedesubt era încolăcit balaurul.
4. Alte amănunte privitoare la certurile iscate de Arie în Egipt.
5. Despre neînțelegerea privitoare la sărbătoarea Paştelui.
6. Cum a poruncit Constantin să se țină sinod în oraşul Niceea.
7. Despre sinodul ecumenic: ce anume episcopi au luat parte la el.
8. Cum au sosit acolo bărbați din felurite provincii, la fel ca în Faptele Apostolilor.
9. Despre virtuțileşi despre vîrsta celor două sute cincizeci de episcopi.
10. Adunarea de la palat, la care a luat parte şi Constantin.
11. Tăcerea ce a urmat cuvântării episcopului Eusebiu.
12. Cuvîntarea rostită de Constantin în fața sinodului, despre pace.
13. Cum a făcut Constantin să se poată înțelege episcopii care mai înainte nu se putuseră înțelege între ei.
14. Cum a ajuns adunarea să se înțeleagă într-un singur glas atît întru cele ale credințeidtşi privitor la ținereaPaştelui.
15. Cum a şezut Constantin la ospăț laolaltă cu episcopii, dndşi-a serbat douăzeci de ani de domnie.
16. Darurile sale pentru episcopi şi scrisoarea adresată de el tuturor (provinciilor).
17. (Scrisoarea trimisă de) Constantin bisericilor[347], privitor la sinodul niceean.
18. Spusa lui Constantin despre unificarea prăznuirii Paşteluişi împotriva iudeilor.
19. îndemn la urmarea (prăznuirii din) cea mai însemnată[348] parte a lumii.
20. îndemn la supunere față de hotărârile luate în scris de sinod.
21. îndemn făcut episcopilor înainte de despărțire, cu privire la unitatea de cuget.
22. Plecarea episcopilor şi scrisorile trimise de împărat. împărțire de bani către popor .
23. Cum a scris Constantin egiptenilor îndemnîndu-i să se țină în pace.
24. Cît de des scria el episcopilor şi poporului însuşi scrisori pline de cucernide.
25. Cum a poruncit el să se zidească la Ierusalim, pe sfîntul loc al învierii Mîntuitorului, un locaş de închinare.
26. Cum făcuseră oamenii cei fără Dumnezeu ca să acopere dumnezeiescul mormînt cu un morman de pămîntşi cu idoli.
27. Cum a dat Constantin poruncă privitoare la materialele din care fusese făcut templul acela idolesc, ca şi pentru săpătura scoasă , să fie aruncată dt mai departe.
28. Ivirea preasfîntuluimormînt.
29. Cum a scris el şi guvernatorilor şi episcopului Macarie privitor la zidirea (unei biserici).
30. Scrisoarea lui Constantin către Macarie, despre zidirea sălaşului de la mormântul Mântuitorului.
31. Cuvine-se ca el să fie - prin zidurile şi prin stâlpii şi prin marmurele sale - mai frumos dedt toate bisericile de pe pământ.
32. Şi încă: ce va trebui desluşit demnitarilor privitor la frumusețeaacoperişului, la numărul calfelor precum şi la materiale.
33. Cum a fost zidită biserica Mântuitorului în chipul acelui nou Ierusalim vestit prin proorocii.
34. Descrierea zidirii preasfîntuluimormînt.

347 Sau «provincii» (n. tr.)
348 Sau: «mare» (n. tr.)

35. Descrierea curţiişi a porticului.
36. Descrierea zidurilor bisericii şi a frumuseţii - împlinite în aur - a lucrărilor dinăuntru.
37. Descrierea celor două porticuri aflate de o parte şi de alta, precum şi a celor trei intrări de la răsărit.
38. Descrierea bolţiişi a celor douăsprezece coloane, precum şi a pocalelor[349].
39. Descrierea curţii interioare[350], a exedrelorşi a colonadelor.
40. Despre mulţimea darurilor aduse.
41. Despre zidirea unor biserici în Betleemşi pe muntele Măslinilor.
42. Venind Elena - împărăteasa şi maica lui Constantin - să se roage, a zidit aceste lăcaşuri.
43. Din nou despre biserica din Betleem.
44. Despre mărinimia şi facerile de bine ale Elenei.
45. Despre evlavia arătată de Elena în biserică.
46. Testamentul Elenei şisfîrşitul ei, la vîrsta de optzeci de ani.
47. Cum şi-a îngropat Constantin maica, şi cum a acoperit-o el cu mărire mai înainte, în timpul vieţii.
48. Cum a zidit împăratul în Constantinopol biserici închinate mucenicilor, şi cum a desfiinţat el (acolo) închinarea la idoli.
49. Semnul crucii [aşezat] în palat; iar la fîntîni, Daniel.
50. 1. Cum a zidiţi el biserici şi în Nicomidia precum şi în celelalte cetăţi.
50. 2. Despre biserica zidită [de el] în Antiohia.
51. Cum a hotărît el să se facă o biserică şi la Mamvri.
52. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu, cu privire la Mamvri.
53. Cum S-a aralatMinluilorul acolo lui Avraam.
54. Distrugerea templelor şi statuilor idoleşti de pretutindeni.
55. Nimicirea templului idolesc din AphakaFeniciei, precum şi a neruşinărilor petrecute acolo .
56. Nimicirea (templului) lui Asclepios din Aigai.
57. Cum şi-au părăsit elinii idolii şi au venit la cunoaşterea lui Dumnezeu.
58. Cum a dărîmat el templul Afroditei din Heliopolisşi cum a zidit întîia biserică din acest oraş .
59. 1. Despre tulburările izvorîte în Antiohia din cauza lui Eustathios.
59. 2. Scrisoarea de împăciuire a lui Constantin.
60. Scrisoarea trimisă de Constantin locuitorilor Antiohiei, cerîndu-le să, nu-l zmulgă pe Eusebiu din (biserica) Cesareii, ci să caute alt (episcop).
61. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu spre a-l lăuda pentru respingerea episcopatului Antiohiei.
62. Scrisoarea trimisă de Constantin sinodului pentru a nu-l zmulge pe Eusebiu din Biserica Cesareii.
63. Cum s-a străduit el să zmulgă din rădăcina lor ereziile.
64. Hotărîrile luate de Constantin împotriva ereticilor.
65. Confiscarea locurilor de adunare ale ereticilor.
66. Cum - după ce au fost descoperite la ei cărţi din cele cuprinzîndînvăţături nelegiuite - s-au întors mulţi dintre eretici în sînul Bisericii universale.

349 Sau: «vaselor» (n. tr.)
350 Sau: «mijlocii» (n. tr.)

CARTEA A TREIA

1.1. Aşa - pizmuindu-i Bisericii prisosinţa binelui - a stîmit invidia, urîtoarea binelui, furtună şi tulburare în sînul acesteia tocmai la vreme de pace şi de bucurie. Ci nu s-a dat în lături împăratul cel bine-plăcut lui Dumnezeu de la nimic ce-i şedea lui în puteri; şi în toate purtîndu-se tocmai pe dos decît cutezaseră a face numai cu puţină vreme înainte tiranii în cruzimea lor, izbutea să biruie orice vrăjmăşieşi împotrivire. 2. Astfel, ţinîndu-se departe de Dumnezeul Cel adevărat, ei siliseră lumea prin toate mijloacele să se închine zeilor celor fără de viaţă, în timp ce Constantin se mulţumea să o facă a înţelege, prin faptă şi prin cuvînt, că, de vreme ce erau fără viaţă, aceia nici nu existau, şi o îndemna să-L mărturisească pe Cel singur fiitor. Sau, iar, faţă de batjocoritoarele vorbe cu care ei îşirîseseră de Hristosul lui Dumnezeu, el unul recunoştea în scris ca fiindu-i spre ocrotire şibiruinţă tocmai semnul, pe care aceia-l luaseră mai vîrtos în derîdere; ba chiar se mîndrea cu acel biruitor simbol al suferinţei[351]. Dacă aceia-i izgoniseră pe slujitorii lui Dumnezeu, lăsîndu-i fără casă şi fără cămin, Constantin îi chema pe toţi înapoi şi îi reda căminelor lor. 3. Faţă de cei dinainte, care-i împroşcaseră cu necinste, împăratul îi înconjura cu cinste şi le atrăgea admiraţia tuturor. Şi dacă aceia dăduseră pe nedrept poruncă să se purceadă Ia confiscări, jefuindu-i pe credincioşii lui Dumnezeu de tot mijlocul de trai[352], Constantin li-l dăduse înapoi adăugind de la sine încă multe alte daruri. în edictele lor, cei dinainte răspîndiseră în popor împotriva cîrmuitorilor Bisericii toate calomniile; ei bine, Constantin a făcut ca prestigiul acestora să crească din nou, la loc, după care (datorită cinstirii ce le-o arăta) i-a înălţatşi mai mult, fădndu-i - prin hotărîrişi prin legi - să sporească încă şi mai tare în autoritate. 4. Pe urmă, în timp ce aceia se străduiseră să stîrpeascălăcaşurile de rugăciune, prăvălindu-le pînă în temelii, împăratul a statornicit prin lege ca, din banii vistieriei împărăteşti, bisericile încă existente să fie făcute mai înalte, iar lor să li se adaoge altele noi şidt mai mîndre. Sau iar, faţă de cei dinaintea sa, care porunciseră ca dumnezeieştilelăcaşurile de rugădune, prăvălindu-le pînă în temelii, împăratul a stator- nidt prin lege ca, din banii vistieriei împărăteşti, biseridle încă existente să fie făcute mai înalte, iar lor să li se adaoge altele noi şidt mai mîndre. Sau iar, faţă de cei dinaintea sa» care porundseră ca Dumnezeieştile Scripturi să fie puse pe foc şi nimicite, el unul a poruncit ca acestea să fie copiate şirăspîndite tot pe cheltuiala împărăteştii vistierii, într-o formă de

351 Sau: «al patimilor»- (n. tr.)
352 Sau: «avutul» (Pîog) (n. tr.)

toată frumusețea[353]. 5. Porunca acelora fusese ca episcopii să nu îndrăznească sub nici un cuvînt a se întîlni în adunări; or, Constantin a adunat în jurul său episcopi sosiți de prin toate provinciile imperiului, îngăduindu-le accesul în chiar inima palatului împărătesc, ba chiar pînă în umbra[354] dormitorului, sau fădndu-şi-i meseni. Şi în vreme ce aceia îi vredniceau pe demoni cu daruri[355], el le-a dat în vileag rătăcirea şi a împărțit materia ajunsă nefolositoare a acestor daruri, altora, care aveau ce face cu ea - şi încă pentru totdeauna. Cei dinainte porunciseră ca templele să fie împodobite cu multă sîrguință; or, Constantin a nimicit pînă-n temelii tocmai pe cele pe care închinătorii lor le prețuiau mai mult.

6. Aceia îi supuseseră pe mărturisitorii de Dumnezeu celor mai îngrozitoare pedepse; or, împăratul tocmai pe prigonitorii acestora i-a urmărit şi i-a cumințit, abătînd asupra lor pedeapsa cuvenită lor de la Dumnezeu şidnstindu-le sfinților de-Dumnezeu-mărturisitori necurmat amintirea. Față de aceia, care-i izgoniseră pe de-Dumnezeu-iubitorii bărbați de la palat, el unul tocmai în aceştia din urmă şi-a pus nădejdea, ținîndu-le partea fățişşirecunosdnd că se încredea în ei mai mult dedt în oridne altul. 7. Iar dacă aceia s-au arătat atît de setoşi de avere, că-şi robiseră sufletul supunîndu-l patimii lui Tantal, Constantin şi-a desferecat cu împărătească dărnicie toate cămările vistieriei, împărțind din ele îmbelşugat, cu mîna largă. Față de nenumăratele crime săvîrşite de înaintaşii săi numai ca să le poată confisca şi răpi celor udşi averile, dt a ținut domnia lui Constantin sabia n-a contenit a atîma nefolosită de împărțitoriidreptății, fiindcă populațiaşiautoritățile din provincii se călăuzeau mai curînd după datinile locuitorilor[356]dedt prin legi impuse lor.

8. Luînd noi aminte la acestea, cu bună dreptate am putea spune că domnia lui Constantin a însemnat începutul unei vieți noi şi a unui suflu nou, lumina zorilor mijind pe neaşteptate deasupra bieților orpămînteni, în plină beznă - şi încă mai minunată ca oridnd; îndt nu ne rămînededt să recunoaştem în totul numai lucrarea lui Dumnezeu, a Celui care a ştiut să răzbească numeroasa ceată a necredindoşilor prin tăria împăratului Său celui de-Dumnezeu-iubitor.

2. 1. Or, dacă luăm aminte la faptul că aceia s-au purtat aşa cum nimeni nu se mai purtase pînă atunci, cutezînd să lovească în Biserică aşa

353 neYodoupETieî xocTotaxsufj: «într-o ediție admirabilă» sau «sub o formă minunată» (n. tr.)

354 Textual: «pînă-n centrul dormitorului» sau, mai exact, «pînă în dormitorul împărătesc, locul cel mai ferit (al palatului)» - (n. tr.)

355 âva0f|p<ua putînd însemna şi statui sau monumente (n. tr.)

356 Sau: «în virtutea unei autorități părinteşti» (n. tr.)

cum din veac nu se pomenise, era firesc ca însuşi Dumnezeu să înfăţişeze lumii un bărbat cu totul neobişnuit, cu ajutorul căruia să poată înfăptui lucruri nemaiauzite şi nemaivăzute. 2. Dar ce putea fi mai ieşit din comun dedt miracolul revărsării - prin mijlocirea dumnezeieştiiînţelepciuni - a însuşirilor acestui împărat asupra neamului omenesc? împăratul se făcea tuturor, cu toată îndrăzneala - şi stăruitor - vestitorul Hristosului lui Dumnezeu, fără a tăinui cuiva numele Mîntuitorului[357] - ba dimpotrivă, mîndrindu-se cu el şi dîndu-l lesne în vileag, dndînsemnîndu-şi chipul cu semnul aducător al mîntuirii, dnd fălindu-se cu mărturia biruinţei sale.

3. 1. Acest semn, Constantin a pus să fie înfăţişat într-o pictură de mari dimensiuni pe care a aşezat-o chiar la intrarea în curtea palatului ca să poată fi văzută de toată lumea. în imagine, izbăvitorul semn era înfăţişat deasupra capului său; iar fiara cea vrăjmaşăşiucigaşă care prin tirania celor fără de Dumnezeu se năpustise asupra Bisericii lui Dumnezeu, era înfăţişată ca un balaur prăvălit în străfundurile adîncurilor. (Chiar sfintele cărţi ale proorocilor lui Dumnezeu ne-o înfăţişează în chip de balaur sau de şarpeîncolădt, 2. fapt care lămureşte de ce a pus împăratul ca ea să fie închipuită pe suprafaţa cerată a picturii ca un balaur străpuns în plin de o săgeată şi căzut sub pidoarele sale şi ale fiilor săi, pînă în adîncurile mării). Aşadar, prin el Constantin îl dădea în vileag pe însuşivrăjmaşul cel nevăzut al neamului omenesc, pe care-l arăta pus pe fugă pînă-n străfundul pierzării, datorită puterii mîntuitorului semn aflat deasupra capului său.

3. Cam aşa arăta pictura aceea atît de viu colorată. Pe mine, însă, m-a minunat îndeosebi înălţimea de cuget a împăratului, care, din îndemnul lui Dumnezeu, a înfăţişat tocmai ceea ce glasul proorocului grăise dndva despre fiara aceea: «în ziua aceea Domnul Se va năpusti cu sabia Sa cea grea, mare şiînfricoşătoare asupra balaurului, asupra înco- lăcituluişarpe, asupra şarpelui care fuge, şi va ucide balaurul în mare».

Iată, dar, ce a pus împăratul să fie înfăţişat cu dt mai mare fidelitate, şi cu jocuri de lumini şi de umbre.

4. Toate lucrurile acestea le-a dus împăratul la bun sfîrşit, aşa cum îi poftise inima. Era însă nu în mică măsură tulburat de zîzania ivită din pizmă şi care ajunsese să clatine îngrozitor viaţa bisericii lui Dumnezeu din Alexandria, precum şi de ponoasele schismei celor de la Thebaidaşi din Egipt. Oraş după oraş, un episcop se ridica împotriva altuia; mulţimile ajunseseră să se învrăjbească şi ele unele cu altele; puţin a lipsit ca ele să nu se înfrunte în luptă deschisă; aduse pînă în pragul nebuniei, ele nu se mai dădeau înapoi de la nici un fel de fărădelege, ajungînd chiar pînă la a îndrăzni să batjocorească imaginea împăratului. Numai că prin asemenea fapte ele nu izbuteau să-i trezească împăratului mînia, ci mai curînd să-i umple inima de compătimire, fiindcă nebunia acelor smintiţi îl durea pe Constantin peste fire.

357 Sau, mai exact: «fără a tăinui cuiva calitatea Lui de mîntuitor» (n. tr.)

5. 1. Mai era însă şi altă boală - mai veche şinecruțătoare - care de multă vreme iscase neînțelegeri în Biserică , anume sfada privitoare la sărbătorirea Paştelui[358]. Unii susțineau că se cuveneau păstrate rînduie- lile iudeilor, în vreme ce alții cereau să fie respectată data exactă, şi să nu ne luăm după rătăcirea unor oameni şiaşaaflați în afara[359]binecuvîntării evanghelice. 2. Or, de vreme ce şi în privința aceasta mulțimile de pretutindeni ajunseseră de multă vreme să nu se mai poată înțelege, încurdndDumnezeieştile Scripturi în aşa fel încît nimeni nu le mai putea descurca (fiindcă la vremea unuia şiaceluiaşi praznic, datorită deosebirilor de dată, prăznuitorii îi aduceau cinstire în chipuri foarte deosebite: în timp ce unii se mai nevoiau în post şi asceză, ceilalțiîşişi aflaseră limanul de linişte), nimeni nu se mai dovedea în stare să afle acestui rău leacul; părțile învrăjbite păreau deopotrivă de puternice.

Numai Dumnezeului Celui Atotputernic îi era lesne să le găsească leacul; or, spre revărsarea facerilor Sale de bine, iată că dintre toți oamenii de pe lume El l-a aflat doar pe Constantin.

3. Auzind acesta ce se petrecea şivăzînd el că scrisoarea trimisă la Alexandria rămăsese fără ecou, s-a cufundat în meditație, zicând mai apoi că nevăzutul vrăjmaş care răscolise în asemenea măsură viața Bisericii se cerea războit în cu totul alt chip.

6. 1. Şi atunci - ca pentru a-l înfrunta într-o bătălie hotărâtoare - s-a hotărât împăratul să adune întreaga oaste a lui Dumnezeu într-un sinod ecumenic, poftind prin scrisori pline de curtenie pe episcopii de pretutindeni să vină cît mai degrabă spre a lua parte la el. N-a fost o poruncă oarecare, fiindcă la îndeplinirea ei şi-a spus cuvântul străduința personală a împăratului, fie în alegerea curierilor oficiali, fie spre înlesnirea procurării nenumăratelor animale de povară de care avea să fie nevoie. A fost desemnat şioraşul potrivit sinodului, un oraşpurtînd numele biruinței: anume Niceea, din provincia Bitiniei.

2. De cum s-a răspîndit porunca, cu bună inimă s-au grăbit toțiîntr- acolo - aidoma alergătorilor, cînd pornesc de la semn[360]mînați de nădejdea că vor izbîndi întru bine şi că-şi vor afla pacea; la care se adăuga fascinația exercitată asupra lor de prilejul ce le era dat să poată da ochii cu un asemenea împărat. Cînd în cele din urmă s-au aflat toți laolaltă, s-a putut într-adevăr vedea că la mijloc fusese mina lui Dumnezeu, Care izbutise să aşeze alături, unii cu alții, oameni ce nu se osebeau între ei numai prin firea lor (şidt de mult se osebeau!), ci şi ca înfățişare, după țaraşi locul şi neamul lor de baştină! Pe toți izbutise să-i găzduiască una şiaceeaşi cetate, dînd ochilor prilejul de a se desfăta de privirea celei mai bogate cunune de fețebisericeşti, alcătuită numai din flori de foarte mare preț.

358 Textual: «privitoare la sărbătoarea mîntuirii» (n. tr.)
359 Sau: «vrăjmaşi» (n. tr.)
360 Sau: «barieră» (n. tr.)

7. 1. S-au adunat acolo, trimişi de toate bisericile (care cuprindeau Europa întreagă, Libia şi Asia), cei mai de seamă slujitori ai lui Dumnezeu. în una şiaceeaşi casă de rugăciune au putut încăpea şi sirieni şi cili- cienişi fenicieni şi arabi şi palestinieni (de parcă însuşi Dumnezeu ar fi făcut-o deodată mai încăpătoare), iar odată cu aceştia: egipteni, tebani, libieni şitrimişiveniţi tocmai din Mesopotamia; era de faţăşi un episcop al Persiei; nu lipsea din ceată niti cel al sciţilor; Pontul, Galatia, Capado- da şi Asia, FrigiaşiPamfiliaîşi aveau şi ele trimişii lor; la fel cu tracii şi cu macedonenii, cu aheenii şi cu epiroţii, precum şi cu celelalte neamuri, aflate încă şi mai departe; pînăşi foarte-cunoscutul episcop de Spania făcea parte din mulţimea celor prezenţi. 2. Bătrîneţea îl făcuse însă pe cel al împărăteştiicetăţi să nu poată veni; erau totuşi de faţă prezbiteri, trimişi de el să-l reprezinte.

Asemenea cunună - prinsă cu legătura păcii - din veac numai împăratul Constantin I-a putut-o închina lui Hristos, Mîntuitorului său, ca un dar cu adevărat vrednic să fie primit de Dumnezeu pentru biruinţa sa asupra vrăjmaşilorşi potrivnicilor săi: chiar în zilele noastre, imaginea unui sobor apostolic.

8. Fiindcă şi odinioară - precum scris este - s-au adunat «din toate neamurile pe care le acoperă cerul, bărbaţicredincioşi», adică: «şipărţişi mezi şielamiţi, mesopotamieni şi iudei şicapadocieni, oameni veniţi din Pont şi din Asia, din Frigiaşi din Pamfilia, egipteni, bărbaţi din părţile Libiei şi ale Cirenei, romani de pretutindeni[361], iudei şiprozeliţi, cretani şi arabi»; singurul lucru osebitor faţă de soborul acelora stînd în faptul că, de astă dată, nu se numărau toţi în rîndurile slujitorilor lui Dumnezeu. Aşadar, din adunarea celor de acum făceau parte mai mult de douăsute- cindzeci de episcopi, înconjuraţi de o mulţime cu neputinţă de apreciat de prezbiteri şi de diaconi.

9. Din rîndurile slujitorilor lui Dumnezeu, unii străluceau prin graiul lor plin de înţelepciune, alţii prin străşniciavieţii pe care o duceau şi prin îndelungatele lor privegheri[362], alţii prin modestie. Unora le stîrnea înjur admiraţiavîrsta lor înaintată; alţii, dimpotrivă, sclipeau de tinereţeşi de avînt, şi erau unii care abia de curîndpăşiseră pe calea preoţiei.

La porunca împăratului, întreţinerea lor, a tuturor acestora, le fusese asigurată zilnic şi prisositor.

10. 1. La data rînduită sinodului spre lămurirea[363] subiectelor con- troversei, s-au adunat toţi cei ce urmau să hotărască într-o sală[364] aflată chiar în inima palatului. în sală - care părea că le depăşeşte pe toate celelalte ca mărime - fusese aşezat în ordine, de o parte şi de cealaltă, un mare număr de scaune. Pătrunzînd înăuntru, cei chemaţi s-au aşezat fiecare pe locul său[365]. 2. Şi după ce - cu fastul cuvenit - au şezut cu toţii în aşteptarea împăratului (care

361 Sau: «în treacăt» (n. tr.)
362 Sau: «prin (viaţa lor de) îndelungate înfrînări» (n. tr.)
363 Sau: «spre adoptarea unei hotărîri» (n. tr.)
364 oixoQ ar mai putea însemna aici «corp de clădire» (n. tr.)
365 Sau: «pe locul cuvenit (rangului său)» (n. tr.)

trebuia să apară dintr-o clipă în alta), s-a aşternut, stăpînă, tăcerea. în fine, a apărut din suita împăratului mai întîi unul, pe urmă încă unul, apoi şi un al treilea bărbat. Pe urmă au început să se înşireşialții, nu însă aparținîndoastei sau obişnuiților orsoldați din gardă, ci numai dintre cei ce-i erau prieteni apropiați. 3. La un semn - vestind apropierea lui Constantin - s-a ridicat întreaga adunare. Atunci a intrat şi împăratul, pătrunzîndpînă chiar în mijlocul lor, aidoma unui înger trimis de Dumnezeu din cer. Constantin era îmbrăcat în veşminteatît de strălucitoare că aruncau înjur talazuri de fulgere înfocate, cărora li se adăuga orbitoarea sclipire a aurului şi a pietrelor nestemate.

4. Or, (spre deosebire de impunătoarea) înfățişare a lui Constantin, se vedea dt de colo că el se îngrijise să-şiînveşmînteze sufletul cu podoabele fricii lui Dumnezeu şi ale cucerniciei: dovadă privirile sale plecate, roşeațaaşternută în obraji, felul cum păşea, şi - de altminteri - întreg felul său de a fi[366] (chiar dacă înălțimea lui îl făcea să-i depăşească pe toți cei aflați în preajma sa); dovadă, frumusețea lui, ținuta lui atît de impunătoare, vigoarea de nebiruit a trupului; şi toate aceste calități, concurate de blîndețeaşi de marea sa bunătate, făceau ca extraordinara-i limpezime de cuget să nici nu poată fi redată în cuvinte.

5. După ce, păşind mai departe, a ajuns în mijlocul rîndului din față, Constantin s-a oprit în dreptul unui scăunel[367] făcut din aur, care-l aştepta, dar pe care n-a primit să şadă, mai înainte ca episcopii să-l fi poftit să ia loc. La fel cu toți cei din alai.

11. Apoi s-a ridicat, din cinul episcopilor, cel ce şedea primul în partea din dreapta. Acesta a rostit un cuvînt destul de scurt, adresîndîmpă- râtului şiAtotstăpînitorului Dumnezeu un imn de bucurie şimulțumire. După ce şi-a reluat locul, s-a făcut tăcere. Toate privirile erau îndreptate spre împărat. Atunci, cătînd spre ei cu ochii săi limpezi, cu privirea lui senină, adunîndu-şigîndurile, cu glas liniştit, cu vorba dulce, acesta le-a vorbit în felul cum urmează:

12.1. «Dorința mea cea mai arzătoare era să mă pot[1]dndva, bucura de prezența voastră aici, dragi prieteni. Acum că lucrul acesta s-a împlinit, îmi voi mărturisi fățişrecunoştința înaintea împăratului întregii lumi pentru a-mi fi hărăzit, pe lîngăatîtea alte faceri de bine, să-mi pot bucura ochii şi de lucrul pentru mine mai presus decât oricare altul, acela de a vă putea găzdui pe toți laolaltă; căruia-I voi adăuga mulțumirea de a vă vedea mînați de un singur cuget şistăpîniți de acelaşi duh.

2.«Să nu îngăduim atunci pizmaşului nostru vrăjmaş să-şi bată joc de tot ce ne este mai scump; şi - după ce, priit puterea Mîntuitoruluişi Dumnezeului

366 Sau: «de a se arăta». Textual: «aparenjă» (sl6o<;). - în continuare, textual: «precum şi înălțimea (trupului), prin care îi depăşea pe toți cei din jurul său». Text nesigur (n. tr.)

367 Sau: «mic jilț» (n. tr.)

nostru, a fost spulberat din calea noastră războiul ridicat de tirani împotriva lui Dumnezeu - să nu îngăduim diavolului, iubitorului de rele, să se năpustească cu noi ponoase[368] asupra dumnezeieştii legi. Fiindcă, după mine, vrajba ascunsă în sînul Bisericii lui Dumnezeu este mai înspăimîntătoare decât războiul sau decât o bătălie, oricât ar fi ea de grea; ea-mi pare mult mai de temut decât o primejdie amenințînd de undeva din afară. 3. După ce - cu îngăduințaşi cu împreună-lucrarea lui Dumnezeu - mi-am biruit unul după altul duşmanii, socoteam că nu-mi mai rămăsese decât să-mi mărturisesc recunoştința înaintea lui Dumnezeu şi să mă bucur de bucuria celor izbăviți de El cu mîna mea. Dar când am aflat de cearta iscată între voi (o ceartă la care nu m-aş fi aşteptat niciodată), n-am nesocotit câtuşi de puțin cele ce-mi ajunseseră la ureche, ci dimpotrivă, rugîndu-mă în sinea mea[369] să-mi fie îngăduit să iau asupra mea şi această purtare de grijă, v-am chemat grabnic la mine pe toți. 4. Iată în ce sens pot eu spune astăzi că adunarea voastră mă bucură într- atîta.

Totuşi, numai atunci am să pot eu socoti că mi s-a îndeplinit cu ade- • vărat dorința, când vă voi vedea mînați de aceeaşibunăvoire unii față de ceilalți, şi când, deasupra tuturor, va stăpîni - singură aducătoare de armonie - pacea; pacea aceea pe care voi, ca unii ce v-ați afierosit lui Dumnezeu, s-ar fi cuvenit să o binevestiți în jurul vostru.

5.«Aşadar, nu mai zăboviți, prietenii mei, cei ce sînteți totodată vrednici slujitori ai lui Dumnezeu, stăpînul nostru, al tuturor, şiMîntuito- rul nostru. începeți prin a scoate pe loc la vedere pricinile neînțelegerii voastre, şidespovărați-le - sub semnul păcii - de cătuşeleambiguității. Aşaveți putea săvîrşişi ce îi este plăcut Atotstăpînitorului Dumnezeu; iar mie - celui ce deopotrivă cu voi mă străduiesc a-I sluji - îmi veți putea face darul unei bucurii fără seamăn».

13. 1. Şiîncheindu-şicuvîntarea - ținută de el în limba latină, dar imediat tălmăcită de altcineva - le-a dat împăratul cuvîntul mai-marilor sinodului. Atunci au început aceştia să-i moralisească pe ceilalți, care însă nu pregetau să se apere şi să răspundă la rîndu-le cu învinuiri. Fiecare grupare se sprijinea pe o mulțime de argumente, ceea ce a făcut ca la început să se işte sfadă mare. împăratul asculta pe toți vorbitorii şidntă- rea temeiurile[370] spuselor lor cu luare-aminte şi fără părtinire. Şi tot reți- nînd câte ceva din tezele fiecărei grupări, a făcut ca ireductibila lor înverşunare să facă loc, treptat, apropierii. 2. Şi de vreme ce cu fiecare şedea de vorbă cu omenie, folosindu-se şi de limba elină (care nu-i era străină), impresia pe care o lăsa era aceea a unui om din cale afară de plăcut; lucru care i-a şi îngăduit ca pe unii să-i convingă, la alții să mai poată stărui, să-i laude pe cei ce vorbiseră bine - pe toțiaducîndu-i pe calea împăcării. Şiaşa a fost pînădnd, în cele din urmă, i-a făcut pe toți să se

368 Cu înțelesul de «calomnii», «hule» (n. tr.)

369 «în sinea mea» încearcă să redea nuanța intensivă a grecescului eâfăfievo; (n. tr.)

370 Textual: «primea premisele»- (n. tr.)

poată înțelege deplin în legătură cu toate subiectele contestate.

14. Aşa au ajuns toți să mărturisească o singură credințăşi să se înțeleagă deplin în privința datei la care urma să se ținăPaştele[371]. Cele hotărâte împreună au fost pe dată întărite[372] printr-un act semnat de fiecare (episcop). După încheierea lucrărilor, împăratul a descris sinodul drept cea de a doua izbîndă purtată de el asupra vrăjmaşuluiBiseridi, şi a hotă- rît sărbătorirea evenimentului spre slava lui Dumnezeu.

15.1. La aceeaşi vreme, împăratul împlinea douăzed de ani de domnie. Cu acest prilej, în toate provindile s-a adunat lumea în sărbătoare; dar pentru slujitorii lui Dumnezeu, împăratul a rînduit el însuşi un ospăț, la care - de vreme ce-şi aflaseră cu toții pacea - a luat şi el parte, astfel îndt - prin mijlodrea lor - să-l poată închina lui Dumnezeu, întrudtva în chipul unei jertfe pe potriva Lui. De la această masă dată de împărat n-a lipsit nici unul dintre episcopi.

2. Ce s-a petrecut acolo nu poate fi redat prin cuvinte. De jur-împre- jur, în curtea palatului, gărzile şisoldațiişedeau de pază cu sabia scoasă din teacă; dar dincoace de ei[373], oamenii lui Dumnezeu păşeaunestingheriți, pătrunzîndpînă în adîncurile palatului. Ba unii din ei au şişezut, pînă la urmă, chiar alături de Constantin, în vreme ce ceilalțişi-au avut locul pe sofale aşezate de o parte şi de cealaltă. Chipul acestei rînduiri îndemna la asemuirea cu împărăția lui Hristos, fiindcă aducea mai mult cu o imagine de vis decît cu una aievea.

16. Pe la mijlocul acestui minunat banchet, ca să-şi dovedească odată mai mult față de cei prezențiatît de prietenoasa-i ospeție, Constantin i-a acoperit - împărăteşte[374] - cu daruri, pe fiecare după însemnătatea rangului. Iar amintirea sinodului, Constantin a reținut-o şi pentru cei ce nu luaseră parte la el într-o scrisoare pe care o voi adăuga istorisirii vieții lui, spre luare la cunoştință[375].

Scrisoarea arăta în felul următor.

17. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Biserici.

Încredințîndu-mă eu din fericita întorsătură pe care au luat-o lucrurile la noi dt bine se poate ascunde în puterea lui Dumnezeu, socotit-am că cea mai frumoasă țintă pe care mi-aş putea-o pune în viață ar fi să fac aşaîncît fericitele mulțimi intrate în Biserica universală să poarte în ele o singură credință, o dragoste neîntinată precum şicuvioşia cea într-un singur gînd în fața lui Dumnezeu, stăpînul nostru, al tuturor. 2. Dar întru- dt în această privință nu se putea ajunge la o rostuire nepărtinitoare şi nestrămutată altfel decît prin convocarea tuturor - sau măcar a majorității - episcopilor şi prin

371 Textual, ca mai înainte: «sărbătoarea mîntuirii» (n. tr.)
372 exupoOxo, cu înțelesul de «au căpătat putere de lege», «au devenit oficiale» (n. tr.)
373 Textual: «în mijlocul lor» (n. tr.)
374 Textual: «cu dărnicie» (n. tr.)
375 Textual: «ca (o inscripție pe) o stelă» (n. tr.)

amănunțita cercetare[376] a fiecăruia în legătură cu
articolele preasfintei noastre credințe, voi n-ați pregetat a vă aduna - ba încă a veni chiar în număr dt mai mare (voi adăuga aici că am fost eu însumi de față, ca şi cum aş fi făcut parte din cinul vostru; de ce să o tăgăduiesc de vreme ce faptul de a mă fi pus, alături de voi, în slujba aceluiaşi scop, îmi face atîta bucurie?). Aşa, lucrurile au fost cercetate cu cea mai mare luare-âminte, toate, pînă ce - în duh de înțelegereşi unire[377] - a ieşit la lumină şi cugetul cel plăcut lui Dumnezeu, pretutindeni veghetorul, şipînă nu le-au mai rămas, dihoniei şi îndoielii într-ale credinței, nid cea mai mică urmă de loc.

18. 1. «Cu acelaşi prilej făcutu-s-a sfat şi pentru prăznuirea preasfintei sărbători a Paştelui; şi a părut tuturor că se cuvine ca tot omul să o serbeze pretutindeni la aceeaşi dată. Fiindcă ce poate fi pentru noi mai frumos, ce ar putea fi mai demn de noi dedt ca toți să ținem mai departe neştirbită, după o singură rînduială (şi după criteriul cel mai vădit), o sărbătoare ca aceasta, datorită căreia ne este azi îngăduit să purtăm în noi speranța nemuririi?

2. «înainte de orice, ni s-a părut lipsit de cuviință ca noi să ținem un praznic atît de sfințit ca acesta după acelaşi tipic cu iudeii, care, prin josnica lor trădare[378], şi-au întinat mîinile, şi care din aceasta au rămas ca nişte orbi la suflet. Dacă, deci, nu vom mai ține seama de prescrierile[379]lor, vom putea păstra veacurilor viitoare - după un tipic mai aproape de adevăr, transmis nouă pînă astăzi încă din cea dintîi zi a patimilor - tradiția acestei rînduieli. Noi nu avem nimic de împărțit cu îndărătnicul popor al iudeilor. 3. Fiindcă nouă Mîntuitorul ne-a deschis alt drum; preasfintei noastre credințe îi şade înainte o cale dăruită cu lege şi cu măreție. De aceasta să ne ținem, scumpii mei frați, într-un singur cuget, şi să lepădăm de la noi orice ne poate îngreuia conştiința! Intr-adevăr, ar fi cum nu se poate mai absurd ca aceia să se poată mîndri că, de nu ne vom ține după învățătura lor, noi nu sîntem în stare să păzim vie această tradiție! 4. Or mă întreb eu, cum vor putea cugeta după dreptate unii care, după ce au ucis pe Domnul şi Părintele lor, ieşindu-şi din minți, nu se mai poartă astăzi după canoanele chibzuinței, ci numai potrivit cu pornirile lor dezlănțuite, lăsîndu-se tîrîți oriîncotro îi trage moştenită lor sminteală? - De aceea nici nu sînt ei în stare să recunoască adevărul acestor lucruri, pînă- ntr-atît încât - cel mai ades - în rătăcirea lor în loc să primească cu bind cuvenitul îndemn la îndreptare, ei ajung să prăznuiască Paştele de două ori în cursul aceluiaşi an! De ce, dar, să le urmăm noi pilda unora care în chip mărturisit se arată suferinzi de o boală[380]atît de grea? Fiindcă în nici un caz nu avem de ce să îngăduim o a doua prăznuire a Paştelui în cuprinsul

376 Cu înțelesul de «consultare» (n. tr.)

377 Textual: «spre perfecta înțelegere, care ține de unire», sau «care duce la unire» (n. tr.)

378 Sau: «crimă" (n. tr.)

379 eOou<; pentru edvoix;: «(acelui) popor». - «vom putea păstra»: textual, «vom transmite» (n. tr.)

380 Textual: «rătăcire» (n. tr.)

unuia şiaceluiaşi an.

în caz că atîta nu vă este de ajuns, atunci îngăduiți, înțelepțiile voastre, ca fervoarea şi rugăciunea voastră să se facă simțită pretutindeni, astfel încîtcurăția sufletelor voastre să nu aibă în nici un caz de suferit asemuindu-se unor oameni cu obiceiuri atît de rele!

5. «Față de cele arătate, cuvine-se să ne dăm seama că - dată fiind însemnătatea cauzei (şi fiind vorba de praznicul Cel mai de seamă al credinței noastre) - ar fi cu totul necuvios să îngăduim dezbinării să domnească peste noi ! O singură zi ne-a lăsat Mîntuitorul pentru prăznui- rea eliberării noastre: ziua preasfintelor Sale patimi; iar după voia Lui, şi Biserica Lui universală tot una cuvine-se să fie; fiindcă chiar dacă mădularele ei se află răspîndite pe tot soiul de meleaguri deosebite între ele, pe toate le încălzeşteacelaşi Duh - adică voia lui Dumnezeu. 6. Judecați, dar, cu iscusința potrivită sfințeniei voastre, cât de crunt şicît de nepotrivit ar fi ca în cuprinsul aceloraşi zile unii să şadăşi să postească iar alții să benchetuiască; iar după trecerea zilelor Paştelui, să se lase ceilalți în voia petrecerilor şi a feluritelorîngăduințe, în vreme ce întîii ar urma să se dedice din nou postirilor celor după canon! De aceea şivoieşte dumnezeiasca pronie ca noi să adoptăm în această privință cuvenita îndreptare şi să-i găsim o formulare unică. Lucru de care eu cred că voi toți vă puteți da şi singuri seama.

19. 1. «Or, vădindu-se acum cerința dreptei rostuiri a praznicului, astfel îndt să nu mai rămînemlegați prin nimic de un popor ce a fost în stare să ucidă pe Părintele şi Domnul său, (cuvine-se să luăm aminte la) existența unei rînduieli ce se bucură de bun nume în toate Bisericile de la apus, de la miazăzi şi de la miazănoapte, precum şi în unele dintre cele de pe meleagurile de la soare-răsare. Ceea ce a şi făcut ca, deocamdată, tuturor să li se pară de aşteptat (eu însumi am recomandat această idee agerimii voastre) că o rînduială ce se ține într-un singur fel şi întru bună înțelegere la Roma, în Italia şi în toată Africa, în Egipt, în Spania, în Gal- lia, în Britania, în Libia, în întreaga Eladă, în diocezele Asiei şi Pontului şi în Cilicia, va căpăta şi chibzuita voastră încuviințare, luînd voi aminte - de bună seamă - nu numai la covîrşitoareamulțime a Bisericilor şi a meleagurilor abia pomenite, ci şi la faptul că pentru noi toți, un lucru ca acesta (care pare să aibă de partea sa toată greutatea unei cumpăniri amănunțite, şi care ne îngăduie să nu mai fim legați cu nimic de sperjurul iudeilor) trebuie socotit ca vrednic de dorit întru toată cuvioşia. 2. Pe scurt: după ce au cercetat întreolaltă pricina, tuturor de acolo' plăcii- tu-le-a ca preasfîntul praznic al Paştelui să fie ținut pretutindeni în una şiaceeaşi zi. Fiindcă deosebirile de vederi nu-şi au locul în pricini atît de încărcate cu sfințenie; şi e mai bine să urmăm unui astfel de gînd, străin rătăcirii celor de altă credință[381]şi oricărei putințe de a păcătui[382].

381 Textual: «străin rătăcirii (spirituale) a străinilor (de noi)» (n. tr.)

382 Textual: «străin oricărei imixtiuni a păcatului» sau «străin căderii în păcat» (n. tr.)

20. 1. «Iar dacă lucrurile aşa stau, atunci se cade ca voi să primiți harul lui Dumnezeu - adevărată poruncă dumnezeiască - cu inima deschisă: pentru că toate cele hotărîte[383] în sfintele soboare ale episcopilor trebuie înțelese ca tot atîtea arătări ale voii dumnezeieşti. 2. Astfel că, de îndată ce veți fi dat de ştire tuturor iubiților lor noştri frați despre cele scrise mai sus, voi înşivăveți fi ținuți să nu vă abateți de la hotărîrea[384] mai înainte luată (aidoma prăznuirii preasfintei zile a Paştelui), şi chiar să o transmiteți mai departe sub poruncă, aşaîndt, atunddnd voi veni la voi spre a mă împărtăşi de îndelung-dorita voastră revedere şi împreună- şedere, să pot sărbători laolaltă cu voi Sfîntul Praznic în aceeaşi zi şi să mă pot veseli de toate alături de voi, văzînd cum puterea lui Dumnezeu a zdrobit ticăloşia diavolului prin mijlocirea faptei voastre, şi mai văzîndcredința voastră, pacea şi buna voastră înțelegere înflorind pretutindeni. Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, frațiiubiți!»

3. împăratul a trimis cîte un asemenea exemplar al scrisorii - care-i aveâ în vedere pe toți - în toate provinciile imperiului. în ea, oricine putea să vadă oglindindu-i-se - întru deplina curăție a gîndurilor - fervoarea credinței în Dumnezeu.

21. 1. Iar la sfîrşitul lucrărilor sinodului, Constantin i-a îndemnat pe episcopi să se mai adune odată laolaltă într-o anumită zi, cînd, venind ei acolo, le-a dat a înțelege că se cădea[385] ca de atunci înainte ei să se poarte unii cu alții în duh de pace, să se lepede de ambiții, să ocolească pricinile de zîzanieşi să uite de zavistie atunci cînd se va întîmpla ca vreunul dintre episcopi - dînd glas din el duhului înțelepciunii - să strălucească, d să vadă în harul unuia un dar sortit tuturor oamenilor. Apoi pe cei mai înzestrați i-a mai îndemnat să nu caute a se înălța deasupra celor mai puținînzestrați (Dumnezeu fiind singur în măsură să judece cine este pe drept mai bun), de vreme ce înaintea celui mai slab dedt tine cuvine-se mai curînd să te pleci şi să-țiarățiosîrdia, atund - mai ales - dnd lipsa de cusururi[386] este pretutindeni un dar întîlnitatît de rar. 2. Iată de ce - a mai spus împăratul - trebuie să ne trecem unul altuia cu vederea micile noastre scăderi, să ne arătăm înțelegătorişi să iertăm omului ce este omenesc, fiindcă nu există lucru mai de preț ca armonia şi buna-înțele- gere; aşanidpotrivnidinoştrii cei oridnddomid să batjocorească dumnezeiasca lege nu vor mai găsi în vrajbele dintre noi un subied bun de luat în rîs; îndeosebi dacă ne gîndim că față de ei - care încă n-au cunoscut calea mîntuirii - noi trebuie să ne purtăm tot timpul şi în toate cu cea mai mare grijă; fiindcă numai cînd vor vedea că totul, la noi, merită prețuire, numai atund (vor voi şi ei să se lase mîntuiți). Or, bine este să nu uităm că vorba nu are asupra tuturor acelaşi efect, 3. de vreme ce unii sîntmulțumiți să-şi poată asigura traiul, alțiiîşi cheltuiesc energia pentru a se pune sub ocrotirea unui protector; unii ştiu să-i

383 Textual: «săvîrşite» (n. tr.)
384 Textual: «să țineți hotărîrea» (n. tr.)
385 Textual: «trebuiau să-şi dea toată silința» (n. tr.)
386 Textual: «desăvîrşirea» (n. tr.)

prețuiască pe cei ce li se adresează cu bunăvoință, în vreme ce dragostea altora nu poate fi trezită dedt prin daruri. Puținisînt cei dornici de învățătură curată, şi rar e un om îndrăgostit de adevăr! De aceea şi trebuie să ne arătăm deschişi tuturor, de fiecare îngrijindu-ne să-i dăm ce-i poate fi lui spre mîntuire, aidoma medidlor; iar astfel vor ajunge toți să slăvească[387] în toate mîntuito&reaînvățătură.

387 Cu înțelesul de «să traducă în fapt», «să înalțe prin faptă» (n. tr.)

4. Cam aşa le-a vorbit[388] el mai întîi; iar la urmă i-a îndemnat să înalţe lui Dumnezeu prisos de rugăciune pentru sine. în fine, luîndu-şi rămas bun, s-a despărţit de ei, lăsîndu-i să plece fiecare într-ale sale; iar aceia s-au dus plini de bucurie, călăuziţi de un singur gînd (la care ajunseseră de faţă cu împăratul). Totodată, cei care de atîta vreme se rupseseră de trupul Bisericii erau acum din nou mădulare ale ei.

22. Bucuros de fericitul deznodămînt al sinodului, împăratul le-a scris celor ce nu luaseră parte la el scrisori în care-l descria în termenii cei mai entuziaşti[389], în acelaşi timp dînd poruncă de însemnate gratificaţii către tot omul şi de la ţarăşi de la oraş; gratificaţii prin care el înţelegea să onoreze cea de a douăzecea aniversare a venirii sale la domnie.

23. Dar pe cîndtoţiîşi aflaseră liniştea, singur Egiptul mai era răscolit de încleştările unei nestăvilite vrajbe; lucru care a început iarăşi să-i dea împăratului de gîndit (chiar dacă fără a-i trezi mînia). De aceea el i-a înconjurat pe cei de acolo cu toată cinstea, de parcă i-ar fi fost părinţi (ba nu, ci mai curînd ca şi cum ar fi fost nişteprooroci ai lui Dumnezeu!), chemîndu-i pentru a doua oară în faţa sa şi din nou mijlocind între unii şialţii plin de răbdare; şi iar i-a învrednicit de daruri; după care şi-a făcut cunoscută hotărîrea printr-o scrisoare în care întărea şi pecetluia dogmele stabilite de sinod şi îndemna stăruitor la armonie (astfel ca ei să nu mai dezbine Biserica şi să o ferească de sfîşiere, precum şi ca ei să păstreze în gîndurile lor amintirea hotărîrii date de Dumnezeu). Şi lucrurile acestea le-a consemnat împăratul într-o scrisoare.

24. 1. A mai scris împăratul foarte adesea despre subiecte asemeni acestora, întocmind scrisori nenumărate: parte din ele, pentru a le împărtăşi episcopilor hotărîri luate de el spre binele Bisericilor lui Dumnezeu; iar altele, pentru a vorbi mulţimilor în care scop acest suflet ales[390] se adresa omenirii din biserici ca unor fraţişi laolaltă-slujitori ai săi! . 2. Ar fi nevoie de timp mult spre a le putea aduna la un loc; însă a face lucrul acesta acum, ar însemna ca noi să îmbucătăţim întregul[391] istorisirii de faţă.

25. Curînd după aceea[392] a mai înălţat iubitorul-de-Dumnezeu Constantin şi un magnific monument[393] pe pămîntul Palestinei. - Iată despre ce este vorba: împăratul socotea că era de datoria lui ca atît de binecuvântatul loc al mîntuitoarei învieri de la Ierusalim să arate frumos şi să fie venerat de lume. De aceea a dat poruncă nezăbavnic să se înalţe [acolo] un sălaş al rugăciunii; iar gîndul acesta nu i-a venit din uitarea de Dumnezeu, ci dintr-o pornire a duhului stîrnită de Mîntuitorulînsuşi.

26. 1. Fiindcă într-un rînd, nişte hulitori - mai bine-zis prin mijlocirea

388 Textual: «i-a îndemnat» (n. tr.)
389 Textual: «ca un fruct bine copt» (n. tr.)
390 Textual: «omul acesta de-trei-ori-fericit» (n. tr.)
391 Textual: «trupul» (n. tr.)
392 Textual: «Aşa stînd lucrurile» sau «între timp» (n. tr.)
393 Textual: «mormînt» (n. tr.)

lor, întreg neamul demonilor - se siliseră să abată întunericul uitării asupra dumnezeiescului mormînt în care ne fusese dăruită nemurirea - adică acela unde, scăldat într-o lumină orbitoare, îngerul coborît din cer răstumase piatra celor cu mintea împietrită (care-şi închipuiau că Cel viu mai putea încă fi găsit printre morți), şi le dăduse femeilor vestea cea bună, prăvălind piatra necredinței care le înăbuşeaînțelegereaşiîncre- dințîndu-le că Cel căutat de ele era viu. 2. Or, nişteinşi fără Dumnezeu şi haini îşi puseseră cândva în gînd să piardă de pe fațapămîntului[394]peştera aducătoare de mîntuire, închipuindu-şi în sminteala lor că odată cu ea vor putea fereca şi adevărul. Şiîşi dăduseră silință multă aducând acolo, de afară, o grămadă de pămînt cu care înfundaseră şi acoperiseră întregul loc; deasupra lui făcuseră o movilă pe care o presăraseră cu pietre, astfel ascunzînd undeva, dedesubtul ei, sub povara movilei, dumnezeiasca peşteră. 3. Mai apoi - ca să nu rămînă nimic la vedere - pregătiseră acolo sus, deasupra, un îngrozitor şi adevărat mormînt al sufletelor închinat idolilor celor fără viață, în care au zidit neînfrînatului duh al Afroditei un locaş întunecos. Acolo, pe nişte altare blestemate şi spurcate, îşi aduceau ei jertfele, încredințați că numai acoperind aducătoarea- demîntuirepeşteră cu spurcatele lor întinări vor putea face să li se împlinească dorințele.

4. Sărmanii de ei nu erau în stare să priceapă că Aceluia ce biruise moartea nu I se potrivea să-şi lase mărturia izbînzii să zacă undeva sub povara uitării - la fel cum nefiresc îi este şi soarelui ca, după ce a răsărit şişi-a început cursa pe crugul ceresc, să nu-şi arate lumina nimănui aflat oriunde pe întinsul pămîntului! Fiindcă cu atât mai vîrtos lumina aducă- toarea de mîntuire putere a lui Dumnezeu (şi nu trupurile, ci chiar sufletele oamenilor), umplînd întreaga lume cu fulgerătoarele ei revărsări! 5. Şitotuşi, uneltirile făcute împotriva adevărului de către oamenii aceia fără Dumnezeu şi fără credință au dăinuit vreme îndelungată, pentru că nu se găsise nimeni - nici un demnitar, nici un general şi nici un singur împărat! - în stare să nimicească cele cutezate acolo, pînă la Constantin, cel iubit de împăratul Cel mai presus decât toțiîmpărații. 6. Mînat cum era de Duhul lui Dumnezeu, Constantin nu putea răbda să mai vadă pomenitul loc ajuns - datorită uneltirii vrăjmaşilor, sub maldărul acela de necurății - prada uitării şi a ignoranței; şinesuferind el să se arate îngăduitor față de reaua-credință a pricinuitorilor răutății, L-a chemat pe Dumnezeu într- ajutor[395]şi a dat poruncă să se curețe locul, încredințat că, prin purtarea sa de grijă, urma ca tocmai meleagurile acelea - care fuseseră atît de pîn- gărite de vrăjmaşi - să se bucure pe viitor de arătări cu atît mai mari ale ajutorului Celui Prea Bun.

7. îndată după primirea poruncii, fost-a prăvălit eşafodajul acela al înşelăciunii din înaltul său şipînă jos; şi s-a prăbuşitşi a pierit sălaşul rătăcirii dimpreună cu toate statuile lui şi cu toți demonii (ce-şi făcuseră acolo sălaşul).

394 Textual: «să facă nevăzută dinaintea oamenilor» (n. tr.)
395 crâvepYog - aici, ca şi în alte locuri: «împreună-lucrător» (n. tr.)

27. Dar rîvna împăratului nu s-a mărginit la atît, d a porundt ca prăbuşirile acelea ajunse numai piatră şi lemn, anume să fie luate de acolo şi aruncate dt mai departe. Şi această poruncă a fost înfăptuită fără nid o întârziere. Totuşi, Constantin nu s-a mulțumit numai cu atît, d, din îndemnul Celui de Sus, a porundt oamenilor să sape dt mai adîncşi să ducă şi săpătura aceea mînjită cu sîngele jertfit demonilor dt se putea mai departe.

28. Pe dată s-au făcut şi acestea. Iar dnd, luîndu-se deoparte strat după strat[396], a început să apară pămîntul aflat în fundul săpăturii, ivitu- s-a împotriva tuturor aşteptărilorşiînsăşi minunata şi preasfânta dovadă a aducătoarei de mîntuire învieri, peştera cea între toate sfîntă, oferind privirilor icoana convingătoare[397] a întoarcerii la viață a Mântuitorului (Care, după pogorârea Sa în întuneric, a revenit la lumină) adudnd celor sosiți acolo ca să vadă, temeinica dovadă a minunilor petrecute, şi a mărturisit învierea Mîntuitorului prin fapte mai întăritoare dedt toată spusa omului.

29. 1. îndată după aceea, porundt-a împăratul ca în temeiurile unor legiuiri pline de cucemideşi ale unor mari daruri băneşti să se zidească în (preajma) mîntuitoareipeşteri un sălaş de închinare vrednic de numele lui Dumnezeu, bogat şi de o străludre împărătească. (Era ca şi cum el şi-ar fi pus aceste lucruri în gînd mai de mult şi - prin grija [Celui] - de-sus - le-ar fi putut vedea mai dinainte înfăptuindu-se).

2. Guvernatorilor provindilor răsăritene le-a dat în grijă ca, prin daruri de bani dt mai bogate şi prisositoare, lucrarea aceasta să arate şi ea neobişnuit de frumoasă , mare şi împodobită bogat. Şi i-a mai scris şi episcopului de atunci al Bisericii Ierusalimului următoarea scrisoare, care-i arată în termeni foarte lămuriți puterea de credințășidesăvîrşita dăruire față de învățăturaMîntuitorului.

Iată cum glăsuia scrisoarea:

30. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Macarie.

Atît de mare este harul Mîntuitorului nostru, că nici o risipă de

396 Textual: «un element după altul» (n. tr.)

397 Textual: «asemănătoare» (n. tr.)

cuvinte nu-mi pare pe măsura minunii petrecute acum; iar faptul că mărturia preasfintelor Sale patimi a putut zace atît amar de ani acoperită de țărână (până când, prin nimicirea duşmanului nostru, al tuturor, ea ie-a putut în sfârşit lumina slujitorilor Săi eliberați, viața) adevărat că întrece toată puterea de mirare. 2. Dacă toți oamenii ținuți drept înțelepți pe acest pământ s-ar aduna la un loc şi ar vrea să rostească nişte vorbe care să poată fi socotite pe potriva întâmplării, ei nu i-ar putea face față nici măcar într-o cît de mică măsură, fiindcă într-atîta întrece puterea de adeverire a acestei minuni toată puterea de înțelegere a mințiiomeneşti pe dt se arată cele cereşti mai puternice dedt cele pământeşti[398]. 3. Iată de ce şi primul şi ultimul meu gînd e necurmat la faptul că, la fel cum se arată adevărul şi cum se întăreşte el zilnic prin minuni mereu noi, tot astfel s-ar cuveni ca şi sufletele noastre ale tuturor să sporească în zelul lor pentru sfînta lege întru prisos de cumpătare, de armonie şi de bună - înțelegere.

4. «Voiesc cu tărie să te încredințez de acest lucru care socot eu că nu mai înseamnă o pricină de îndoială pentru nimeni, anume că dorința mea cea mai fierbinte este ca acea sfîntăaşezare salvată[399] de mine, după porunca lui Dumnezeu, de ruşinoasa ei adăugire idolească, ca de povara unei nesuferite greutăți (locul acela care, din voia lui Dumnezeu, a fost sfînt încă de la început, iar care acum - de dnd a adus cu sine la lumină mărturia mântuitoarelor Lui patimi - a ajuns încă şi mai sfînt), să o înzestrez cu o zidire dt mai frumoasă.

31. 1. <-<Cuvine-se, ded, iscusinței tale să chivernisească lucrurile astfel şi să prevadă toate cele trebuitoare aşa fel ca nu numai lăcaşul bisericii, d şi tot restul să se arate în cele din urmă pe potrivă, îndtpînăşi cele mai mîndre zidiri din oraşele noastre să fie umbrite de frumusețea ei. 2. Pentru înălțarea zidurilor ei - dtşi ca acestea să arate dt mai frumos - bine este să ştii că i-am dat-o în grijă bunului nostru prieten Dradlianus, locțiitorul prefectului eparhiei, precum şi guvernatorului provinciei. Acestora doi, credindoşia mea le-a trimis poruncă, pentru ca tot ce iscusința ta va socoti de trebuință spre înălțarealăcaşului, şimeşterişi calfe, de le vei face cunoscut, pe dată prin osteneala lor să-ți trimită. 3. Privitor la coloane şi la celelalte lucruri din marmură, rogu-te ca singur să chibzuieşti ce anume material le-ar putea mai bine pune în valoare şi le- ar face mai potrivite cu scopul[400], apoi neîntârziat scrie-mi, astfel îndt din scrisoarea ta să ne putem şi noi face o părere privitor la cantitatea şi la calitatea lor, şi să le putem trimite acolo de pe oriunde va fi nevoie. Căci se cuvine ca locul cel mai vrednic de admirat din întreaga lume să strălucească potrivit cu însemnătatea lui!

32. 1. «Cît despre tavanul acestei biserici, doresc să-ți cunosc părerea: anume dacă să fie căptuşită cu lemn sau dacă te gîndeşti la vreun alt material.

398 Textual: «omeneşti» (n. tr.)
399 «Salvată» sau «scăpată». Textual: «uşurată» (n. tr.)
400 Textual: «le-ar face mai utile» (n. tr.)

în cazul când ea ar urma să fie căptuşită cu lemn, socot că el ar putea fi şi poleit cu aur. 2. în rest, rog pe cuvioşia ta să încunoştiinţeze cât mai grabnic pe pomeniţii demnitari de cîte calfe, cîţimeşterişi ce cheltuieli va avea nevoie, şi să se ostenească a-mi face cunoscut şi mie, neîn- tîrziat, şi nu numai privitor la lucrările în marmură şi la coloane, ci şi cu privire la părţilecăptuşite cu lemn - în caz că ele ţi s-ar părea mai frumoase.

Dumnezeu să te aibă în paza Sa, iubite frate!»

33. 1. Iată, dar, ce a scris împăratul; iar porunca lui numaidecât s-a şi făcut faptă, înălţînd chiar pe locul aducătorului de mîntuiremormînt un Ierusalim nou în schimbul celui vechi, care, după uciderea Domnului său, se prăbuşise, căzînd pradă pustiirii şi plătind astfel miria cuvenită pentru necredincioşii săi locuitori. 2. Aşadar, în faţaoraşului a început împăratul să înalţelocaşul său închinat mîntuitoareibiruinţe a Domnului asupra morţii, înzestrîndu-l cu prisos de bogăţieşi dărnicie. Încît lesne ne vine nouă a spune că aceasta ar putea fi acea nouă şi înnoită cetate a Ierusalimului dinainte vestită prin profeţii, pe care ne-o vestesc şi ne-o cîntă un noian de texte inspirate.

3. Mai întîi - şi ca lucru de căpetenie al întregii lucrări - Constantin s-a îngrijit de înfrumuseţarea sfintei peşteri: mormîntulînsuşi era purtătorul a nenumărate amintiri nemuritoare, fiind el dovada biruinţei avute de marele nostru Mîntuitor împotriva morţii; era chiar acel venerat mormînt în dreptul căruia îngerul, străfulgerând de lumină, a dat tuturor de ştire buna veste a învierii[401] adeverite de Mîntuitorulînsuşi...

34. Deci spre aceasta - ca spre tot ce putea fi mai de seamă - s-a îndreptat înainte de toate râvna împăratului, împodobind (locul) cu coloane lucrate ales şi cu alte lucrări de toată frumuseţea, şi făcând ca mărita peşteră să arate neasemuit de mîndră întru mulţimea podoabelor ei.

35. Apoi s-a mai îngrijit ca o mare întindere de pămînt aflată acolo sub cerul liber să fie acoperită cu piatră lustruită, şi, pe trei laturi, înconjurată de un impunător peristil.

36. 1. Biserica însăşi se afla în faţapeşterii, de cealaltă parte, adică spre răsărit: era o construcţie cu totul neobişnuită, nespus de înaltă,[402]foarte lungă şi foarte lată, pe dinăuntru acoperită în întregime cu plăci de marmură felurit colorată; pe dinafară, zidurile - făcute din piatră lustruită, pretutindeni desăvârşit îmbinată - sclipeau în neasemuita lor frumuseţe, întru nimic mai prejos dedt marmura. 2. Sus, acoperişul era pe dinafară acoperit cu plumb (ca un scut împotriva ploilor de iarnă), iar pe dinăuntru se înfăţişa ca o suprafaţă sculptată şicăptuşită cu lemn: un ocean de motive care se înlănţuiaudominînd întregul interior al lăcaşului, pretutindeni poleit cu aur strălucitor şirăsfrîngînd din tot locul o revărsare de lumină.

37. De o parte şi de cealaltă, zidul se prelungea în dte două porticuri cu

401 «A învierii»-: textual, «a naşterii din nou» - tf)v naXiyyEveotav - (n. tr.)
402 Textual: «înaltă la nesfîrşit» (n. tr.)

coloane suprapuse, lungi dtținea biserica şi cu coamele aurite: cele aflate în imediata apropiere a fațadei se sprijineau pe stîlpi masivi, iar cele dinăuntrul lor se sprijineau pe nişte zidării de formă cubică, foarte bogat ornamentate pe dinafară. Trei porți foarte îngrijit croite chiar în latura de răsărit a dădirii se deschideau mulțimilor ce şiroiauîntr-acolo.

38. în fața lor se afla partea de căpetenie a întregii lucrări: o absidă dominîndlăcaşul, încununată de un brîu alcătuit din douăsprezece coloane (după numărul Apostolilor Mântuitorului), avînd capitelurile ornate cu vase mari de argint - un dar minunat adus de împăratul însuşi Dumnezeului său.

39. De acolo, înaintînd spre intrările din fața bisericii, se deschidea un al doilea atrium, care avea de amîndouăpărțile exedre precedate de un spațiu descoperit şi de dte o colonadă, cărora le urmau trecerile spre curte. Următoare acestora - şi în chiar mijlocul piațetei - se afla intrarea principală, lucrată foarte frumos şi prilejuind lumii de afară o priveliştecopleşitoare a celor aflate dincoace de ea.

40. Această biserică a înălțat-o, dar, împăratul, ca o mărturie impunătoare a mîntuitoarei învieri, îngrijindu-se să fie nespus de frumoasă în toate părțile ei, cu cheltuială şi cu un fast de-a dreptul împărăteşti. Şi a mai înzestrat-o, ca podoabă, cu nenumărate şi minunate daruri făcute din aur, din argint şi din pietre nestemate - acestea prinse în materiale foarte osebite, prin lucrături care, la fiecare din ele, dovedeau (datorită mărimii, şi numărului şi felurimii lor) un meşteşugatît de măiestrit, dt nu ne putem noi îngădui acum a-l arăta prin cuvinte.

41. 1. Pe aceleaşi meleaguri a mai înfrumusețat Constantin - bogat înzestrîndu-le - şi alte două locuri, foarte cinstite de lume datorită unor tainice peşteri aflate pe cuprinsul lor. Peşterii în care avusese loc cea dinții dumnezeiască arătare[403] a Mîntuitorului - adică acolo unde se născuse El în trup - i-a dat şi el cuvenita prețuire; în vreme ce, în cazul celei de a doua, el a consfințit amintirea înălțării la ceruri, petrecute dndva pe înălțimea din apropiere . 2. Şi în timp ce cu atîta dăruire săvîrşea aceste lucruri, s-a îngrijit împăratul şi de pururea-pomenirea maicii sale, cea care fusese lumii pricina unui atît de mare bine.

42. 1. Aceasta, după hotărîrea luată de a răspunde lui Dumnezeu, împăratul împăraților, cu o viață de cucernicie, socotise ca fiind de datoria ei să înalțe rugăciuni de mulțumire pentru fiul său şi marele împărat, precum şi pentru fiii lui, prea-cucemidi cezari, nepoții ei. în acest scop, bătrîna s-a grăbit să vină, ca mînată de sprinteneala unei femei încă foarte tinere, dornică să vadă şi să afle dt mai multe de pe aceste binecu- vîntate meleaguri, precum şi să viziteze provintiile, aşezărileşi popoarele de la răsăritul împărăției. 2. Şi închinare - după cuviință - adudnd ea (pămîntului pe care se purtaseră odinioară) paşiiMîntuitorului, după proorocesculcuvînt ce zice: «închina-ne-

403 Sau: «teofanie» (n. tr.)

vom locului unde au şezutpidoarele Lui», pe dată a vădit rod de credinţăşi pentru viitor.

43. 1. Drept aceea, ea i-a consacrat Dumnezeului căruia I se închinase, darul a două biserid: una, cea de la peştera în care Se născuse (Mîntuitorul); cealaltă, cea de pe muntele înălţării Sale. («Dumnezeu împreună cu noi» a primit pentru noi pînăşi faptul de a Se naşte, locul naşterii Sale trupeşti purtând la evrei numele de Betleem. 2. Iată de ce a şiînfrumuseţat prea-cuvioasa împărătească (locul) în care a adus Născătoarea de Dumnezeu Pruncul pe lume, cu construcţii vrednice de toată mirarea, îmbogăţindsfînta grotă în tot chipul. Puţin mai tîrziu i-a arătat şi împăratul cuvenita dnstire, înzestrînd-o împărăteşte cu darurile sale şi adăugind rîvneimaidi sale (o sumedenie de) vase de argint şi de aur, şiţesături de toate culorile).

3. Apoi a glorificat maica împăratului prin zidiri uimitoare şi locul[231] aflat pe Muntele Măslinilor, de unde avusese loc înălţarea la ceruri a Mîntuitorului (nostru, al) tuturor: în vîrf, sus - ded în partea cea mai înaltă a muntelui - a pus să se înalţe un sfîntlăcaş de biserică, loc de închinare Mîntuitorului, Care sălăşluise acolo, (tradiţia, vrednică de crezare, spune că în aceeaşipeşterăîşiiniţiaseMîntuitorul lumii învăţăceii, făndu-le cunoscute învăţăturile Sale cele tainice şi negrăite). 4. Dar şiaid, împăratul a adus dnstire Marelui împărat ceresc prin felurite daruri şi podoabe.

Aşadar, augusta Elena (cuvioasa maică a iubitorului de Dumnezeu împărat) a înălţat cele două sfinte, impunătoare, frumoase şi pururea vrednice de amintire lăcaşuri, în dreptul celor două tainice grote, închi- nîndu-le lui Dumnezeu, Mîntuitorul ei, ca tot atîtea mărturii ale evlaviei sale. în care lucrare trebuie spus că mult s-a ajutat ea, totuşi, şi de împărătească putere a fiului.

281. Textual: «amintirea» (n. tr.)

5. Rod, pe măsură, avea să-i vină bătrînei după nu multă trecere de vreme. Fiindcă (după o viaţă în care, pînă în pragul căruncţiei, avusese parte numai de bine, aducând prin vorbă şi prin faptă bogăţia de roade a poruncilor Mîntuitorului, astfel şi mai apoi - şi cu mintea mereu tânără - depărând zile ferite de necazuri trupeştişi de griji sufleteşti), în cele din urmă, pentru toate, ea a avut parte de la Dumnezeu de un sfîrşit potrivit evlaviei sale, şi de o bună răsplătire încă din vremea vieţii de aici.

44. Străbătînd întregul Răsărit înconjurată de strălucirea ce i-o aducea autoritatea[404] împărătească, Elena împărţea în jur daruri din belşug, atât poporului de prin oraşe, dtşi oricărui ins care venea la ea să-i ceară ; şi tot din belşugîmpărţea ea cu damicu-i braţşiunităţilor armate. Dar cel mai mult îşi arăta dămida înaintea săradlor celor goi şineajutoraţi: faţă de unii, cu daruri în bani; iar faţă de alţii, împărţindu-le cu prisosinţăveşminte ca să-şi acopere trupul. Pe dte unii i-a scăpat din închisoare sau de pătimirile lor din mine; a

404 Textual: «puterea» (n. tr.)

slobozit de prigoană pe mulțiasupriți; în sfîrşit, dte unora le-a trimis vorbă să se întoarcă din surghiun.

45. Deşi strălucind de asemenea fapte de bine, Elena nu dădea uitării nid dovezile de credință în Dumnezeu: în biserica lui Dumnezeu putea fi văzută oridnd, casele de rugădune le înzestra cu daruri minunate şi nu dădea uitării nici măcar lăcaşurile aflate în cele mai neînsemnate cetăți. Merita cu adevărat să vezi cum umbla femeia aceasta extraordinară, înveşmîntată simplu şi modest, în mijlocul poporului înghesuit în jurul ei, vădindu-şi evlavia față de Dumnezeu prin tot soiul de fapte bine-plăcute Lui.

46. 1. Şistingîndu-se ea întru mulțime de zile, odată ajunsă la vîrsta de optzeci de ani şisimțindu-se chemată la o viațămeii bună, ştiindu-şisfîrşitul aproape, şi-a luat rămas bun de la cei apropiați, rînduindu-şi toate cele ale sale şiexprimîndu-şi ultimele dorințe în favoarea singur- stăpînitorului împărat al întregii lumi, singurul ei fiu, şi în favoarea copiilor lui (nepoții ei). Fiecăruia dintre aceştia i-a lăsat moşteniredte ceva din averea ei răspîndită pe toată fațapămîntului. 2. Iar după ce a făcut acestea, şi-a dat duhul[405] de față cu minunatul ei fiu care o veghea şi-i purta de grijă şi-i țineamîinile între ale sale. Fapt care - dacă ne gîndim bine - ne-ar putea îndemna să spunem că această preaferidtă femeie nid nu arăta aidoma uneia aflate în pragul morții, ci mai degrabă ca una ce se pregătea să lase în urma ei viațapămîntească spre a o căpăta pe cea cerească. Fiindcă în timp ce se pregătea să fie primită de Mîntuitorul ei, în sufletul său ea ajunsese de pe acum să se împărtăşească din nepieritoarea stare a îngerilor.

47. 1. Pînăşi trupul fericitei a avut parte de onoruri neobişnuite: însoțit de o foarte numeroasă escortă armată, a fost adus în cetatea împărătească, unde a fost aşezat între mormintele împăraților.

Aşa s-a sfîrşit maica împăratului, ființă vrednică de necurmata noastră aducere-aminte, atît pentru faptele ei plăcute lui Dumnezeu, dtşi datorită mlădiței celei fără de pereche şi minunate căreia-i dădu-se ea viață; 2. mlădiță care - pe lîngă toate celelalte - merită să fie binecuvîn- tată[406]şi pentru pietatea sa față de aceea căreia-i datora viața. Constantin izbutise să facă din Elena - care mai înainte nu fusese credindoasă - o ființăatît de cuvioasă, de parcă însuşiMîntuitorul tuturor ar fi povățuit-o încă din frageda ei tinerețe. Şiatîta o acoperise cu împărăteştile onoruri, că pretutindeni, în toate provindile (şi chiar prin garnizoane) era ada- mată ca împărătească augustă; iar pe unii bani de aur pusese să i se bată şi ei chipul. 3. Mai mult dedtatît, Constantin îi dăduse drepturi depline pînăşi chiar asupra vistieriei împărăteşti, ca Elena să se poată folosi de ea după cum îi era vrerea şi să o administreze aşa cum avea ea să creadă că ar fi mai bine, pe toate chivemisindu-le după voie şi cum socotea ea să fie mai potrivit: or, şi prin acestea din urmă o făcuse împărătescul ei fiu să se distingă şi să poată fi invidiată.

405 Textual: «a încheiat şi cu sfîrşitul vieții» (n. tr.)
406 Textual: «felicitată» (n. tr.)

Astfel că printre faptele lui vrednice de pomenire noi şi pe acelea le vom trece, prin care - cu prisos de cuvioşiednstindu-şi Constantin maica - a împlinit şidumnezeieştile porunci ce rînduiesc cele privitoare la cinstirea părinților.

4. Aşa a săvîrşit împăratul frumoasele lucrări mai sus arătate de pe meleagurile Palestinei, înălțînd prin toate provindilebiserid noi care le întreceau cu mult în străludre pe cele vechi.

48. 1. Pe de altă parte, oraşul ce-i purta numele el l-a arătat vrednic de o cinstire deosebită, făndu-l să strălucească prin numeroase case de rugăciune, cu biserid mari închinate mucenicilor şi cu alte dădiri minunate, pe care le-a zidit atît în afara cetății, dtşi chiar în- inima ei, şi prin care Constantin înțelegea să aducă cuvenita cinstire amintirii acelora şi să-şi pună oraşul sub ocrotirea Dumnezeului lor. 2. Plin de dumnezeiescul duh al înțelepciunii, împăratul a hotărît să curețe cetatea ce-i purta numele de toate formele de idolatrie, astfel îndt prin templele ei să nu mai rămînă nici urmă de statui ale aşa-zişilor zei, care să poată fi venerate, nici altare mînjite de sîngele jertfelor, nici arderi-de-tot, nici sărbători închinate demonilor, nid vreo altă formă de superstiție.

49. La fîntînile aflate în mijlocul pieţelor putea fi văzut chipul Păstorului celui bun, bine cunoscut nouă, celor ce ne călăuzim după Dumne-

zeieştile Scripturi, precum şi acela al lui Daniel înconjurat de lei, totul lucrat în bronz şi prins în plăci de aur strălucitor. Atîta se încinsese sufletul împăratului de dumnezeiasca dragoste, încîtpînăşi în domneş- tile încăperi ale palatului - şi anume în cea mai însemnată dintre ele -, pe un panou mare poleit cu aur aflat în plin centrul tavanului, pusese să fie prins simbolul mîntuitoarelor Patimi, alcătuit din felurite pietre prețioase de mai multe culori, fixate în prinderi din aur masiv - care dădea impresia unui scut acoperitor al însăşi domniei iubitorului de Dumnezeu împărat.

50. 1. Iată, dar, cu ce lucrări şi-a înfrumusețat el oraşul. Apoi, în amintirea biruinței asupra vrăjmaşilor săi şi ai lui Dumnezeu, a dăruit Constantin şi Capitalei bitinice - pe spezele propriei vistierii - o biserică foarte mare şi impunătoare închinată Mîntuitorului său. 2. Tot aşa a îmbogățit el şioraşele mai însemnate ale celorlalte provincii, cum a fost cazul metropolei orientului, purtînd numele lui Antioh, căreia - în calitatea ei de întîi-stătătoare a tuturor acelor provincii - i-a închinat o biserică cu totul neobişnuită prin mărime şi prin frumusețe, străjuită din toate părțile de ziduri puternice, în mijlocul cărora locaşulînsuşi - de formă octogonală - se înălța neînchipuit de semeț, înconjurat de jur-împrejur cu (două caturi de) încăperi, unele la nivelul pămîntului, altele deasupra lor.

Şi acest locaş l-a încununat Constantin cu mult aur, cu risipă de bronz şi cu tot soiul de alte materii prețioase.

51. 1. Acestea au fost locaşurile cele mai însemnate afierosite de împărat lui Dumnezeu. Dar ailind el că acelaşiMîntuior, Care nu de mult Se arătase lumii, Se mai descoperise în vremurile de demult unor oameni cu frica lui Dumnezeu la stejarul ce se cheamă Mamvri de pe meleagurile Palestinei, a dat poruncă să se înalțeşi acolo o casă de rugăciune Dumnezeului ce i se făcuse văzut atunci. 2. în acest scop a trimis el fiecărui guvernator de provincie cîte o scrisoare autografă prin care ordona să-i fie dusă porunca la bun sfîrşit. Iar nouă, celor ce scriem această istorisire, ne-a trimis o scrisoare de înştiințare plină de tîlc, a cărei copie mă gîndesc să o inserez acestor rînduri, spre o mai exactă recunoaştere a rîvnei iubitorului de Dumnezeu bărbat.

Certîndu-ne, dar, pentru cele aflate de el că s-ar petrece chiar în acel loc, împăratul scria - cuvînt cu cuvînt - următoarele:

52. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, lui Macarie şicelorlalți episcopi din Palestina.

Fost-a un act de mare bunăvoință acela pe care prea-eucernica mea soacră şi l-a îngăduit față de noi atunci cînd, prin mijlocirea unei scrisori, ne-a făcut cunoscută sminteala pînă azi tăinuită vouă a unor nelegiuiți, astfel ca greşealapînă acum trecută cu vederea să-şi capete prin noi - chiar dacă cu oarecare întîrziere - cuvenita îndreptare şi vindecare.

Fiindcă pîngărirea sfintelor noastre locuri cu întinăciunilerăspîndite de nişteticăloşi este, fără nici o îndoială, o nelegiuire foarte mare. Dar ce anume, prea-iubiții mei frați, n-a putut fi trecut sub tăcere - în dăruirea ei către

Dumnezeu - de amintita persoană, deşi scăpase agerimii voastre?

53.1. «Ei bine, spune dînsa că locurile acelea - care-şi iau numele de la stejarul din Mamvri (unde ştim noi că sălăşluise Avraam) - au fost pîn- gărite în fel şi chip de nişte închinători ai demonilor; adăugind că tot acolo, în apropiere, au fost aşezaținişte idoli care ar trebui neapărat nimiciți, şi un altar unde - cum spune dînsa - se aduc necurmat jertfe spurcate.

2. «Lucrul acesta este şi împotriva mersului vremilor noastre şi îmi pare totodată şi nepotrivit cu sfinţenia acelor locuri. De aceea voiesc ca înălțimile voastre să ştie că noi i-am făcut cunoscut prea-strălucitului comite şi prieten al nostru Acachie, prin scrisoare, să arunce neîntîrziat în foc toți idolii de care va da acolo şi să dărîme jertfelnicul din temelii; pe scurt, să curețe bine întreg locul de orice asemenea lucruri, ostenindu-se pentru aceasta din răsputeri, urmînd ca mai apoi să aibă grijă să înalțe pe aceleaşi meleaguri, sub îndrumarea voastră, un locaş vrednic de universala şi apostolica Biserică.

Revine, deci, în seama chibzuinţeişi a cuvioşiei voastre ca, de îndată ce vi se va spune că toate spurcăciunile de acolo au fost nimicite, să vă adunați în acel loc împreună cu episcopii Feniciei (pe care-i veți putea chema în temeiul scrisorii de față), şi să trasați planul unei biserici potrivite năzuinţelor mele, astfel ca - prin purtarea de grijă a pomenitului nostru comite - lăcaşul să poată fi dus la bun sfîrşitdt mai grabnic şi - precum a primit el poruncă - dt mai frumos, după cum o cere şi vechimea şi însemnătatea locului.

Mai mult ca orice vreau să vă îngrijiți ca, pe viitor, nici unul din oamenii aceia blestemațişi îngrozitori să nu mai îndrăznească să se apropie de aceste meleaguri. Fiindcă - după porunca acum' de noi dată - dacă într-un loc de o asemenea însemnătate (privitor la care dat-am poruncă să fie împodobit cu lăcaşul fără pată al unei biserid care să merite a primi în ea adunarea unor oameni sfinți) se va mai petrece un singur asemenea sacrilegiu, bine este să se ştie că noi nu-l vom mai trece cu vederea, şi că pe toți cei care vor fi îndrăznit la el, îi vom socoti buni de pedeapsă. Iar de va fi să se mai petreacă ceva potrivnic celor poruncite, cuvine-se ca nezăbavnic - şiuitînd de orice îngăduință - să-mi dați voi înşişi de ştire prin scrisoare, ca să-l supunem pe cel găsit vinovat de asemenea nelegiuire la cea mai grea ispăşire.

3. «Ştiți, doar, că acolo S-a arătat şi i-a vorbit întîia oară Dumnezeu, stăpînul a toate, lui Avraam. Acolo şi-a aflat întâia ei înfățişare[407] cinstirea sfintei legi. Acolo l-a învrednicit întîia oară. pe Avraam, Mântuitorul însuşi, arătîndu-i-Se însoțit de cei doi îngeri. Acolo a pus Dumnezeu început a Se arăta oamenilor. Acolo i-a făgăduit El lui Avraam cele legate de seminția lui viitoare, şi tot acolo Şi-a ținut El, neîntârziat, legământul. Acolo i-a prevestit El că va fi tatăl multor neamuri. 4. Iar dacă aşa stau lucrurile, atunci mie de cuviință îmi pare ca, prin purtarea voastră de grijă, un asemenea loc să se

407 TT)V xatapxfiv: «începutul», «intrarea în vigoare». - «Cinstirea» sau «tradiția» (OpTIoxeia) (n. tr.)

păstreze curat de toată întinăciuneaşi să-şi primească din nou sfinţenia de odinioară prin aducerea cuvenitei închinări lui Dumnezeu, Atoatedrmuitoruluişistăpînului tuturor - şi numai Lui[408].

Iată, deci, ce va trebui să urmăriți voi, cu cuvenită grijă, în caz că sfinţiile voastre veți voi să mă ajutați întru împlinirea unor dorinți pătrunse de cucernicie şi de cele mai alese gîndurifață de Dumnezeu.

Că veți voi, sîntîncredințat.

Dumnezeu să vă aibă în pază, fraţiiubiți».

54.1. Pe toate le-a înfăptuit împăratul dudndu-le la bun sfîrşit spre slava puterii Mântuitorului. Şi în vreme ce aducea necurmată cinstire lui Dumnezeu, Mântuitorul său, Constantin dădea în vileag prin toate mijloacele idoleasca rătăcire de credință a neamurilor. 2. Atunci - din împărătească poruncă - au fost zmulse prin toate oraşeleporțile intrărilor în temple, care astfel au rămas cu vestibulurile lor goale. Alte temple s-au ales cu ţiglelezmulse, şi, ca atare, cu acoperişul distrus. în cazul altora, admirabilele bronzuri cu care înşelăciunea celor de odinioară s-a mîndritatît de îndelung, au fost expuse în văzul tuturor prin toate piețele Capitalei. Privirea trecătorului se putea opri acum disprețuitoarednd asupra trepiedului pithic, dnd asupra celui smintian; în hipodrom fuseseră expuse cele de la Delfi, iar la palat - muzele Heliconului.

3. întreg oraşul purtător al numelui împăratului a fost înțesat cu daruri votive din bronz foarte frumos lucrate şi adunate de prin toate provinciile, prin care - în numele zeilor, veac după veac - cei bolnavi de atare sminteală în van îşi aduseseră mulțimea de jertfe şi de arderi-de- tot, pînă într-un tîrziu, dnd, fădnd din asemenea jucării rîsulşi batjocura privitorilor, împăratul i-a învățat să priceapă adevărul.

4. însă cu statuile de aur a făcut altfel. Băgînd de seamă că sperietorile acelea înfricoşătoare, din aur şi argint, ale smintitei închinări izbuteau să înşelemulțimea celor fără de minte şi să-i înspăimînte ca pe niştebieți copii, socotit-a Constantin de trebuință să le îndepărteze dinaintea lor ca pe tot atîtea pietre de poticnire aşezate-n calea celor ce păşesc prin întuneric, şi să facă în aşa fel încît împărătescul drum al credinței să li se arate tuturor neted şi ferit de primejdii[409] . 5. Totuşi, în pofida acestor intenții, împăratul n-a găsit că ar avea nevoie nici de oaste, nici de puternicele sale garnizoane, ca să poată triumfa asupra acelor rătăcite credințe ; ajunsu-i-au în acest scop cîte unul sau altul din prietenii săi, pe care-i trimitea cu aceeaşi poruncă prin toate provinciile imperiului. 6. Bizuindu-se pe puterea de credință a împăratului şi pe propria lor dăruire către Dumnezeu, aceştia n-au pregetat a coborî în mijlocul unor mulțimi nenumărate şi alcătuite din tot soiul de oameni de toate rasele, urmărind fără cruțare străvechea rătăcire prin toate cetățileşi peste toate meleagurile, silind pe preoții ei - în hohotele de rîsşi în batjocura gloatei -

408 Textual: «şi nimic altceva să nu se săvîrşească (acolo)» (n. tr.)

409 Textual: -neted şi plan» (n. tr.)

să-şi ducă zeitățile afară, în plină lumină, din întunecatele lor unghere, ca apoi să le despoaie de podoabe şi să descopere tuturor privirilor, sub stratul de culoare, urîțenia[410] materialului . După aceea ei desfăceau de pe material stratul ce li se părea că merita reținut, topindu-l şi tredndu-l prin foc, după care strîngeau tot ce socoteau că ar mai putea folosi la ceva, şi-l puneau de o parte; iar restul - care nu mai era bun de nimic - li-l lăsau vanilor închinători, ca să nu uite cumva ruşineapățită.

7. Şi a mai săvîrşit acest minunat împărat următorul lucru: în timp ce idolii cei fără viață erau - aşa cum am arătat - spoliați de toată materia lor prețioasă, s-a înverşunatşi împotriva statuilor turnate din bronz; astfel că pînăşiaceşti zei de poveste, cu pletele albite de vreme, au fost în cele din urmă legați cu frînghiişiduşi ca să fie topiți .

55. 1. Ca o încununare a celor ce se petreceau[411], împăratul - care părea să fi aprins o vîlvătaie de foc prealuminoasă - veghea el însuşi cu impărătească-i privire să nu mai rămînă pe undeva vreo rămăşiță ascunsă a rătăcirii. Şi aidoma vulturului, care-şi poartă zborul în slăvile cerului, şi care de acolo, din înalt, e în stare să desluşească cu agerimea privirii sale cele aflate atît de departe sub el, pe pămînt, tot aşa - şezînd el de veghe în împărătescul sălaş al frumosului său oraş - a putut şi Constantin desluşi că undeva, departe, pe pămînt fenician, amenințaîntr- ascuns ceva ce putea deveni o mare primejdie pentru suflet. 2. Acolo - undeva, departe de forfota oraşelor, a pieţelorşi a locurilor publice, cu care sînt ele de obicei onorate spre a putea fi mai atrăgătoare - se afla o dumbravă şi un templu înspre care nu te îndruma nici o răscruce şi nu ducea nici o cărare şi nici un drum. Locul fusese închinat îngrozitorului demon al Afroditei şi se afla la Aphaka, undeva în înaltul muntelui Liban. 3. Era pentru toțidesfrînații - care, ca urmare a vieții lor uşura

410 apopcpîa, literalmente -informitatea» (n. tr.)
411 Sau: «Aşa stînd lucrurile» (n. tr.)

tice, îşi distruseseră sănătatea - o adevărată şcoală a viciului. Bărbaţi cu înfăţişare de femeie (şi care nici nu mai erau tocmai bărbaţi), uitînd de demnitatea proprie însăşi firii lor, căutau să se pună - adoptînd stricate purtări femeieşti - sub ocrotirea acestei iazme. Raporturi cu femei, neîngăduite de lege, desfrînări, adultere, apucături de nedescris şi de-a dreptul scârboase, se săvîrşeau la adăpostul templului ca într-o ţară fără legi şi fără cîrmuitor. Şi nimeni nu scotea nici o vorbă despre toate acestea fiindcă nici un bărbat mai cu vază nu cuteza să meargă într-un asemenea loc.

4. Totuşi, faptele nu puteau rămîne tăinuite şi marelui nostru împărat, care - după ce, în împărătească-i purtare de grijă, şi-a dat seama de gravitatea lor - a hotărât că un astfel de sanctuar nu merita mîngîierea razelor soarelui şi a poruncit să fie dărâmat din temelii împreună cu toate darurile aduse şi închinate zeiţei .

5. Aşa au fost destrămate pe dată - şi la un simplu semn al împăratului - urzelile neruşinatei rătăciri. De curăţirea locului s-a îngrijit o mînă de soldaţi; iar cei care pînă atunci trăiseră în desfrînări, de teama împârâtului au deprins învăţăturile cumpătării, la fel ca grecii filosofaştrişi închinători idoleşti, care din proprie experienţă au învăţat cât de vane le erau învăţăturile .

56. 1. Căci, pe de altă parte, rătăcirea filosofaştrilor, legată de demonul din Cilicia, luase o mare amploare: mii şi mii de oameni erau impresionaţi la gîndul că, arătîndu-se când şicînd (în somn) unor suferinzi veniţi să doarmă (în sanctuarul său, intervenţia lui) salvatoare şi tămăduitoare îi putuse vindeca de boală. De fapt, el era o mare pierzanie pentru suflet, fiindcă izbutea să zmulgă sufletele mai lesne de amăgit din braţele adevăratului lor Mântuitor şi să le îmbulzească pe rătăcitoarea cale a celor fără Dumnezeu. Statornic cu sine însuşi, împăratul - care ştia că Mîntuitorul adevărat nu era altul decît Dumnezeul cel zelos - a poruncit ca şi acest templu să fie dărâmat din temelii. 2. La un singur semn, minunea aceea atît de cîntată de neprețuiţii filosofi (o dată cu cel care, fără a fi nici demon, nici Dumnezeu, se ascunsese înăuntrul ei, ademenind bietele suflete de-a lungul a multe şinesfîrşite veacuri), s-a prăbuşitpînă la pământ sub loviturile unui pumn de soldaţi. Ei bine, duhul acela, care pe alţii se făcuse că i-ar putea scăpa de necazuri, n-a mai găsit spre a se feri de năpastă decît leacul de care se zice că ar mai fi avut el parte atunci cînd a fost lovit de trăznet. 3. Or preţioasele înfăptuiri săvîrşiteşi închinate lui Dumnezeu de împăratul nostru nu erau numai nişte vorbe, de vreme ce, cu puternicul ajutor al Mîntuitorului său, el a izbutit să facă una cu pământulşi templul de acolo (din Cilicia), aşa fel încât în urma lui să nu mai rămînă nici urmă din sminteala trecutului.

57. 1. în ceea ce-i priveşte pe foştii închinători ai idolilor, văzînd ei toţi chiar cu ochii lor înfrîngerea rătăcitei lor credinţe (precum şi pretutindeni

neîntrerupta[412] pustiire a templelor şi a idolilor), unii au alergat să se pună sub ocrotirea mîntuitoareiînvățături a lui Hristos., iar ceilalți, chiar dacă n-au purces la aceasta, totuşi n-au mai pregetat să se lepede acum de deşarta lor învățătură părintească, să rîdăşi să zeflemisească ceea ce mai înainte socotiseră că ar fi zeități. 2. Şi cum să nu gîndească ei aşavăzînddtă spurcăciune se putea ascunde sub înfățişarea exterioară a acestor idoli? Fiindcă dedesubtul lor au fost găsite oseminte adunate de pe la morțişițeste goale, cu care se făcuseră felurite vrăji, precum şizdrențe murdare şi pătrunse de cea mai cumplită îngălare, sau tot soiul de gunoaie şi pleavă. 3. Or, dînd ei cu ochii de lucrurile acestea adunate în interiorul (statuilor) lipsite de viață, sigur că n-au pregetat să se lepede de multa sminteală care le întunecase şi lor, şiînaintaşilor lor, mințile; după cum au mai priceput şi că nici în tainicele unghere ale templelor , nici măcar înlăuntrul statuilor, nu se ascundea nici un fel de duh, nici un prezicător, nici un zeu şi nici un prooroc (cum ştiau ei pînă atunci) - nici chiar cea mai palidă arătare.

4. Faptul acesta a făcut ca, înaintea trimişilor împăratului, cea mai întunecată văgăună - ba pînăşi cele mai ascunse firide - să se deschidă fără nici o greutate. Cele mai tainice şi mai ferite locuri (sau spații din temple) au fost răscolite de paşiisoldaților; aşa a fost descoperită acea orbire a neamurilor care din străvechi timpuri se făcuse stăpînă peste mințile oamenilor, şi a fost dată în vileag înaintea tuturor.

58. 1. Or, şi aceste evenimente pot fi destul de bine trecute în rîndul înfăptuirilor împăratului, deopotrivă cu porunca dată de el fiecărei provincii în parte (aşa cum a fost cazul la Heliopolis, în Fenicia, unde - în numele Afroditei - destulă lume nu făcea decât să, se dedea plăcerilor celor mai neînfrînate, privind cu îngăduință cum soțiileşi fiicele lor se destrăbălau în voie). 2. Atunci s-a răspînditşi vestea despre noua şiînțeleaptă lege dată de împărat, care punea oprelişteînvățăturilor înaintea cărora nu pregetaseră ei pînă atunci; lege căreia el îi adăugase şi anumite îndemnuri scrise, ca şi cum însuşi Dumnezeu l-ar fi mînat în aşa fel încît să-i poată forma pe toți oamenii după dreptarele virtuții. Ceea ce l-a făcut să nu şovăie a le trimite şi acestora o scrisoare în care-i îndemna să se grăbească la cunoaşterea Celui atotputernic. 3. însă şi de data aceasta şi-a însoțit el vorbele cu fapta, punîndşi în locul acela temeliile unei mari biserici, ca locaş de rugăciune. Şiaşa s-a înfăptuit pentru prima oară ce nu se făcuse[413] niciodată, din chiar pragul veacurilor: cetatea închinătorilor idoleşti a fost socotită vrednică a primi in dar o biserică a lui Dumnezeu, cu preoțişi cu diaconi, precum şi un episcop sfințit Dumnezeului Celui Prea înalt, spre a-i călăuzi. 4. Doar că, în grija sa de a trage şi acolo pe dt mai mulți spre dreapta învățătură, a trimis împăratul din timp (bani) mulți pentru ajutorarea sărmanilor - încă un îndemn pentru ei să meargă şi să primească dt mai degrabă învățăturamîntuitoare.

412 Sau: «în curs» (n. tr.)
413 Textual: «Ce nu s-a mai auzit» (n. tr.)

Era aproape ca şi cum ar fi rostit şi el vorbele acelea: «... pe ocolite sau făţiş, numai să-L propovăduim pe Hristos».

59. 1. Dar pe dndtoţiîşi duceau zilele în bucurie - şi în vreme ce Biserica lui Dumnezeu se înălța pretutindeni, sub toate formele şi în toate provinciile, din ce în ce mai mîndră' - din nou s-a strecurat invidia, pizmuitoarea bunătăților, în buna aşezare a unor lucruri atît de frumos orînduite, trăgînd nădejde ca - plictisit de multele noastre gîlcevişi îndemnuri la dezordine - să-l poată dt de curînd îndepărta de noi pe împărat. 2. Şiaprinzîndu-se o vîlvătaie de foc, a mistuit Biserica Antio- hiei, atrăgînd peste ea nenorodre peste nenorocire, îndtpuțin a mai lipsit ca cetatea ea însăşi să se surpe de-a binelea.

Credincioşii acestei Biserid se împărțiseră în două. Dar Şi restul lumii din oraş - căreia i se adăugau autoritățileşi garnizoana - ajunsese să se duşmănească în asemenea grad îndt cu siguranță că ar fi tras sabia, de n-ar fi fost purtarea de grijă a lui Dumnezeu, precum şi teama ce le-o inspira împăratul, care să domolească pornirile de mînie ale gloatei.

3. Astfel, din nou a lucrat îndelunga-răbdare a împăratului în chipul unui salvator şi tămăduitor de suflete, adudnd acelor suferinzi, prin vorbele sale, vindecare. Şirăspunzînd stării de lucruri cu toată blîndețea, a trimis Constantin în mijlocul poporului - din rîndurile celor apropiați lui şionorați cu titlul de comite - pe omul său de mare încredere, ca să stea de vorbă cu ei, şi, în temeiul unor scrisori, să-i îndemne din partea sa la împăcare. Acestui îndemn el îi adăuga un al doilea, anume ca ei să se închine lui Dumnezeu după cuviință. în rîndurile sale Constantin îşi dădea multă osteneală față de ei şiîşi mărturisea deplina înțelegere, după avusese prilejul să-l asculte pe însuşi pricinuitorul tulburării. 4. Or, eu aş fi transcris aici scrisorile acestea atît de pline de tîlcşi de neobişnuit folos, dacă prin asta nu i-aş fi pus în acelaşi timp pe cei certați de împărat într-o lumină neplăcută. 5. Pentru care pricină voi lăsa atari epistole de o parte (fiindcă-mi pare mai cuminte să nu împrospătez amintirea unor fapte urâte), nemaiadăugîndcărții de fațădecît acele scrisori alcătuite de el sub semnul bucuriei, în clipa cîndmulțimea s-a văzut iarăşi unită şi împăcată; prin care rînduri el îi sfătuia pe cei din Antiohia, să nu ridice pretenții asupra acelui drmuitor străin de ei care le mijlocise împăcarea, d, după rînduiala Bisericii, să-şi aleagă drept păstor un bărbat, pe care li-l va face cunoscut Mîntuitorulînsuşi, al tuturor.

Constantin s-a adresat osebit, de o parte poporului, de cealaltă episcopilor, scriindu-le, deci, următoarele:

60.1. «Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul - locuitorilor Antiohiei.

Cită bucurie înseamnă pentru toată lumea înzestrată cu pricepere şiînțelepciune, înțelegerea dintre voi! Iar după îndemnul legii, după îndemnul viețiişi al rîvnei voastre, hotărîtsînt eu însumi, frații mei, să vă iubesc şi să vă port o prietenie fără moarte. Fiindcă a purta cu adevărat - şi în duh de adevăr - roade bune nu înseamnă altceva decît să te poți ajuta de o judecată dreaptă şi sănătoasă. 2. însă mă întreb atunci ce anume vi s-ar potrivi vouă mai bine?

Fapt este că ar trebui să şovăi a spune despre voi că adevărul vă este mai curînd o cale de scăpare decît o țintă pentru discordie[414]. Or, pentru nistefrațimînați cu toții de acelaşi crez (anume că a urma neabătut drumul cel drept către Dumnezeu che- zăşuieşte faptul de a-ți avea numele înscris în lăcaşul cel preacurat şisfînt), ce anume ar putea fi mai minunat decît ca ei să se facă părtaşi - prin propăşirea lor - la binele obştesc? Iar dacă pilduitoarea învățătură a Sfintei Scripturi vă mînă zelul pe calea unor împliniri încă şi mai bogate, atunci firesc este ca şi noi să dorim să ne întărim judecata în învățăturile cele bune.

3. S-ar putea întîmpla să vă întrebați cu mirare unde anume vreau eu să ajung printr-o asemenea introducere. Ei bine, nu voi pregeta (şi nici nu mă voi da în lături) de la a vă spune cum stau lucrurile. Trebuie să ştiți că v-am citit mesajul, din care - în temeiul strălucitelor mărturii aduse acolo - am putut pricepe că voi ați dori cu înfrigurare să-l aduceți la voi pe Eusebiu, astăzi încă episcop al Cesareei - pe care-l ştiuşi îl prețuiescşi eu foarte mult, de multă vreme, pentru învățăturaşi pentru blîndețea lui. 4. Or, ce vi se pare vouă că aş putea eu gîndi, în străduința mea de a-mi aduce partea la o dt mai bună aşezare a lucrurilor? Ce anume griji mi-a putut mie da rîvna voastră?

O, credințăsfîntă, care prin cuvîntulşi după voia[415]Mîntuitorului nostru ne pui în față ca o icoană de viață, cît de greu ți-ar fi să te lupți cu păcatele omeneşti, de n-ar fi să te lepezi de la bun început de gîndul folosului! De unde şi eu cred că biruința este de partea cui se străduieşte mai cu osîrdie la dobîndirea stării de pace; dar şi că acolo unde ceea ce îi este omului cuvenit îi este înfățişat doar sub formă de posibilitate, nimeni nu va ajunge de bunăvoia sa.

5. «De aceea vă întreb, frații mei: de ce să luăm o hotărîre care altora nu le-ar putea aduce dedtamărădune? De ce să stricăm ceva ce n-ar duce dedt la prăbuşirea încrederii oamenilor în bunele noastre intenții?

414 Sau: «o cale de ieşire la larg (mai curînd) decît o pricină de ură». - întregul text pare foarte corupt, (n. tr.)

415 •yvtoprp «hotărîrea», «rînduiala» (n. tr.)

Am şi eu o părere foarte bună despre bărbatul pe care l-ați socotit că merită prețuireaşipreferința voastră; dar mie nu-mi pare bine venit să şubrezim chiar într-atîta temeiurile unei stări de fapte care fiecăruia ar trebui să i se înfățişeze drept cit mai bine întemeiată şidt mai statornică, astfel îndt nimeni să nu se mai poată încrede în propria sa putere de hotârîre, iar la o confruntare a calităților lordte unora cu cele ale acestui bărbat, să nu se poată ajunge ca nu rtumai unul dintre ei, ci chiar mai mulți să strălucească înaintea semenilor lor ! 6. Aşa că să nu vi se pară niri surprinzător, nid greu de suferit, văzînddt de egale - şi, mai ales, dt de egal prețuite - pot fi între ele demnitățile, în sînul Bisericii. Fiindcă nu are nid un rost ca cercetarea (purtată după felurite criterii) să pună-n valoare pe dte unii - fie ei mici, fie ei mari - dnd puterea de judecată a tuturor se împărtăşeşte deopotrivă din tăria dumnezeieştilor dogme şi le păzeşte pe acestea în aşa fel ca, în temeiul unei Legi sortite deopotrivă tuturor, nimeni să nu aibă de suferit din asemuirea lui cu altul.

7. «Spunînd lucrurilor pe adevăratul lor nume, toate cele de mai sus[244] nu vă îndeamnă să căutați a aduce la voi pe bărbatul (despre care vorbim), ci vă îndeamnă mai curînd să vă luațigîndul de la el; iar tot ce a fost pînă acum arată mai mult ca o faptă de silnicie dedt ca una făcută după dreptate - orice ar gîndi, în această privință, mulțimea. Vă grăiesc fățişşi cu toată tăria că îndrăzneala voastră se face adevărată pricină de osîndă, iar nu numai pricină de tulburare măruntă. Să nu uităm pilda ce ne-o dau mieii: anume, cum li se vădeşte lor şi lipsa de putere şi starea sănătății în starea dinților, sau atunci cînd - din nesîrguința păstorului - se întîmplă să li se înrăutățeascăviața! 8. Or, dacă lucrurile stau într-ade- văr aşa - şi dacă nu ne înşelăm - atunci cuvine-se ca la asta să luați voi aminte mai întîi, frații mei (după care îndată vor urma destule altele, şi nu mărunte!), şi anume - înainte de orice - ca ceea ce este nobil, ca şi schimbul deschis al gîndurilor să nu aibă nimic de suferit între voi. Apoi cuvine-se să aveți în vedere că bărbatul sosit în mijlocul vostru pentru a vă da sfatul potrivit şi-a luat între timp de la Dumnezeu dreapta plată, bucurîndu-se de daruri neobişnuite (aşa cum ați fost chiar voi de părere, cu gîndul la multa lui blîndețe).

Şiaşa, potrivit îmi pare ca (întru deplina curăție a cugetului - precum vă şi stă în obicei) să vă siliți la găsirea unui bărbat cu adevărat pe măsura cerințelor voastre. Ferecați tot îndemnul la răzmeriță şi la neo- rînduială, care niciodată nu aduce după sine dreptatea! Din ciocniri nu ies dedtscînteişi flacără. 9. Or, eu aşa mă voi putea face bine-plăcut lui Dumnezeu, aşa voi putea simți împlinindu-se urările voastre de viață lungă, anume pe măsura dragostei mele pentru voi şi pentru înclinarea voastră spre omenie; lucru ce s-a şi putut vedea de cînd ați lepădat 'de la voi întinăciunea aceea şiați început

244. Textual: «cele petrecute» (n. tr.)

să vă înțelegeți împreună în bună pace, dîndu-mi în această privință un semn sigur, croindu-vă cale cerească în plină lumină ținînîndu-vă ca de o drmă de fier.

Povara voastră este povara nestricăciunii; tot ce ar fi putut dăuna corăbiei voastre a fost lepădat din pîntecele ei. De asta și trebuie să vă folosiți de toate așa fel încât să nu pară din nou că ni s-a împotmolit corabia de tot - ca urmare a unei pripeli nechibzuite și fără rost - sau că tot ce am încercat noi era de la început sortit eșecului.

Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, frațiiubiți!»

61. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul și Augustul - către Eusebiu.

Citit-am cu plăcere multă scrisoarea întocmită de înțelepciunea ta și mi-am dat seama că te ții cu adevărat de canonul pravilei bisericești. Rămîi deci neclintit în el, de vreme ce așa pare că-I vei putea face lui Dumnezeu pe plac și că te vei potrivi șitradiției apostolice.

Te mai poți socoti fericit și pentru că ai fost găsit vrednic - ca să spunem așa - de tot omul,[245] să fii episcop al oricărei Biserici; fiindcă de vreme ce toțiîși doresc să vii la ei, bucuria ta [de a fi cu ei] va avea numai de sporit.

2. «înțelepciunea ta (care s-a priceput să păzească atît poruncile lui Dumnezeu și canonul apostolic dtșirînduiala Bisericii) ai făcut foarte bine neprimind episcopatul Antiohiei, spre a rămîne mai departe în sînul acelei Biserid în care, de la început, din voia lui Dumnezeu, ai primit demnitatea episcopală. 3. Poporului scrisu-i-am privitor la aceasta o scrisoare. Șicelorlalțiliturghisitori din preajma ta (care-mi scriseseră și ei unele lucruri pe care le poate șisfința ta lesne citi și cumpăni) le-am scris din îndemnul lui Dumnezeu să le spun că nu au dreptatea de partea lor. Va trebui însă ca pe viitor înțelepciunea ta să te alături sfatului lor, așa ca tot ceea ce lui Dumnezeu șiBiseridi le va părea de cuviință, să poată prinde rădădnăși în Biserica Antiohiei.

Dumnezeu să te aibă în paza Sa, iubite frate!»

62.1. «Constantin Biruitorul, Măritul și Augustul, către Teodot, Teodor, Nards, Aetius, Alfeu, și către ceilalți episcopi din Antiohia.

Citit-am cele scrise de înțelepciunea voastră și am încuviințat chibzuita hotărîre a lui Eusebiu, cel uns episcop, deopotrivă cu voi. Șiaflînd de toate cele petrecute (parte din scrisoarea voastră, parte dintr-ale iluș-trilorcomițiAkakiosșiStrategius), le-am cumpănit după cuviință; apoi am scris poporului Antiohiei ce anume ar putea fi plăcut lui Dumnezeu și potrivit intereselor Biseridi. Poruncit-am totodată să se adauge scrisorii de față o copie a aceleia, ca să vă fie și vouă cunoscut ce anume am hotărît eu să spun poporului în clipa în care mi s-a cerut să judec după dreptate.

în scrisoarea voastră se spune că, după o îndelungată chibzuință,

245. Textual: «prin mărturia întregului univers» (n. tr.)

alegerea şi voia - atît a poporului cât şi a voastră înşivă - îl cer pe Euse- biu, prea-sfințitul episcop al Bisericii din Cesareea, să se aşeze pe scaunul Bisericii din Antiohia şi să primească a lua grijile acesteia asupra sa. 2. Pe de altă parte, scrisoarea lui Eusebiu - care mie îmi pare că este în consensul rînduielilor Bisericii - susține părerea contrarie, ‚zicând că, el nu va părăsi sub nici un cuvînt o Biserică ce i-a fost cândva dată în grijă de Dumnezeu. Drept urmare, am socotit că se cuvine mai curînd să se facă aşa cum o cere atât de dreapta lui hotărâre - el, adică, să nu fie zmuls din sînul Bisericii sale -, iar voi toți să o încuviințați.

Se cere totuşi ca înțelepciunea voastră să aibă cunoştinţăşi mai departe de părerea mea. Or, din câte am aflat, prezbiterul Eufronios - cetățean al CesareiiCapadociei - ca şi Georgios - şi el prezbiter în Aret- husa (care, amîndoi, au fost numiți în acele locuri de Alexandru cel din Alexandria), sîntamîndoi foarte încercațiîntr-ale credinței. 3. Cuvine-se, deci, să fac cunoscute înțelepciunii voastre numele acestora, ca putând fi alese - totuşineuitîndşi de alții pe care i-ați putea socoti vrednici demnității episcopale fără să vă abateți de la rânduielile apostolice. Or, numai aşa pregătindu-vă va putea înțelepciunea voastră să-şi potrivească alegerea cu canoanele Bisericii şi cu tradiția apostolică, precum o cere bisericeasca pravilă[246].

Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, fraţiiubiți!»

63. 1. Scriind cârmuitorilor Bisericilor în felul arătat, împăratul nu urmărea decât ca toate să fie făcute spre lauda Cuvîntului lui Dumnezeu. Dar după ce a pus stavilă pornirilor la dezbinare, aşezînd Biserica lui Dumnezeu sub semnul bunei înțelegerişi al armoniei, Constantin a mers mai departe, socotind de datoria sa să nimicească încă un soi de oameni fără Dumnezeu, ca pe un rău cumplit printre oameni. E vorba de nişteînşelători, care, sub o înfățişare ce impunea, făcuseră un adevărat prăpăd prin oraşe; proorocescul glas (al Mîntuitorului) îi pomenise cândva, zicân- du-le «proorocimincinoşi» şi «lupi răpitori»: «Păziți-vă de proorocii mincinoşi, care vor veni la voi cu chip de miei, dar care pe dinăuntru sînt lupi răpitori; după faptele lor îi veți putea recunoaşte». 3. O poruncă dată de Constantin şi trimisă guvernatorilor de provincie a spulberat întreaga - şi de tristă amintire - tagmă a acestora; iar legii, el i-a adăugat şi o învățătură dătătoare de viață pentru persoana lor, în care-i îndemna să nu pregete a se căi, de vreme ce Biserica lui Dumnezeu li se făcea ca o poartă deschisă spre calea mîntuirii.

246. Textual: «ştiință» (n. tr.)

Ascultă, cititorule , în ce fel le grăia el în scrisoarea aceea:

64. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către eretici.

Cuvine-se să recunoaşteţi în temeiul acestei legiuiri (atît voi, novaţienilor, cit şi voi: valentinieni, marcioniţi, paulieni, sau voi care vă trageţi numele de la frigieni; pe scurt, voi toţi care, în adunările voastre, aţi dat glas[247] unor crezuri sectare) cu cît fir de minciună s-a împletit deşarta voastră credinţăşi în ce leacuri amestecate cu otravă s-a îmbibat învăţătura voastră - fapt care pe cei sănătoşi îi făcea să alunece în neputinţe, iar pe cei aflaţi pe calea vieţii, să ajungă - datorită vouă - pradă morţii celei de-a pururi!

2. «O voi, ce sînteţi potrivnici adevărului, vrăjmaşi ai vieţiişi sfetnici ai pierzării! Totul la voi este făcut să se împotrivească adevărului, dar şi să se potrivească celor mai cumplite vicii, să se mărginească la sminteli şi simulacre, prin care voi nu faceţidecît să daţi chip minciunii, pe cei nevinovaţi să-i asupriţi iar pe credincioşisâ-i lipsiţi de lumină! Voi nu faceţidecît sa va pierdeţi vremea cu un chip părelnic ai dumnezeirii; voi pîngăriţi totul şicrestaţi în conştiinţele curate şi nevinovate ale oamenilor răni aducătoare de moarte; pot spune aproape că voi răpiţi oamenilor văzul şi lumina zilei! 3. E oare nevoie să vă înşir toate vinile? Nici lipsa noastră de timp, nici mulţimea grijilor, nu ne îngăduie să zăbovim cît de cît - aşa cum s-ar cere - asupra răutăţilor voastre. Iar nebunia voastră este nu numai mare, ci chiar atît de mare, atît de hîdăşi de degradantă, că o singură zi nu mi-ar ajunge spre a o descrie. Şi altminteri se cuvine mai curînd să ne astupăm urechile şi să ne întoarcem privirea de la asemenea lucruri, astfel ca înşirarea lor amănunţită să nu întîneze cumva spontana şi curata înflăcărare a credinţei noastre!

4. «Este oare cazul să mai îngăduim dăinuirea unor atît de mari rele? Cînddepăşeşte o anumită măsură, îngăduinţa ajunge să li se facă şi oamenilor sănătoşi pricină de bube ciumate. De ce, atunci, să nu zmul- gem acest rău - ca să spunem aşa - din rădăcină, urmărindu-l făţiş, înaintea tuturor?

65. 1. «De vreme ce grozăvia pierzaniei voastre a ajuns pînăîntr- acolo încît să nu mai poată fi îngăduită, legea de acum vă previne că nici unuia dintre voi nu i se va mai îngădui pe viitor să meargă la adunări. Drept urmare, am poruncit ca toate casele în care ţineţi voi adunare să fie sechestrate. îngrijorarea noastră este atît de mare, încît vrem să nu vă mai puteţiţine nelegiuitele şinebuneştile adunări nu numai în locurile cunoscute îndeobşte, dar nici prin casele oamenilor sau prin cine ştie ce alte locuri aparţinînd unor particulari.

2. «Lucrul cel mai bun ar fi ca voi toţi care vă sîrguiţi a-I sluji Domnului în duh de adevăr şi cu bună credinţă să vă alăturaţi Bisericii universale pentru a vă împărtăşi din sfinţenia ei, prin care veţi putea ajunge şi la cunoaşterea adevărului. în tot cazul, înşelăciunea întortocheatelor voastre

247. Textual: «aţi împlinit» (n. tr.)

învățături va fi cu desăvîrşire scoasă de pe răbojul luminoşilor ani ai domniei noastre; vreau anume să zic: blestemata şi pustiitoarea dihonie a ereticilor şi a schismaticilor. Fiindcă potrivit îmi pare, cu fericirea de care am avut eu parte întru Dumnezeu, să îndrumăm pe toți cei ce-şi deapănă viața sub semnul nădejdii, pe drumul drept, ca să fie feriți de rătăcirile de credință dezordonate, şi să-i aducem de la întuneric ia lumină, de pe calea deşertăciunii, pe aceea a adevărului, şi din moarte, la mîntuire.

3. «Spre întărirea mijloacelor acestei tămăduiri, dat-am poruncă - cum am mai spus - ca toate [locurile dej adunare închinate înşelătoarei voastre credințe (deci lăcaşurile de rugăciune - dacă aşa pot fi ele numite - ale ereticilor) să fie sechestrate şinegreşit predate Bisericii universale, celelalte locuri revenind fiscului. în felul acesta, pe viitor nu vă va mai rămîne nici o posibilitate de adunare; şiaşa, începînd cu ziua de astăzi, nu veți mai putea cuteza să vă țineți nelegiuitele adunări nicăieri: nici în public, nici pe la oameni acasă.

«Spre ştire».

66. 1. Aşa a risipit împărătească poruncă ascunsele întruniri ale celor de altă credință; aşa au fost prinse-n capcană[248] jivinele, pricinuitoarele înrăitei lor necredințe. O parte dintre cei înşelați de ele au luat calea Bisericii cu gînduri ascunse (cu toate că şi de teama împăratului), prefăcîn- du-se pentru o vreme, cu atît mai mult cu cît legea cerea ca şicărțile lor să fie puse sub urmărire, iar tot cel ce se mai deda la relele şi neîngăduitele lor năravuri era înhățat. De aceea se şi prefăceau aceia în tot chipul, anume ca să se poată salva. Alții însă au păşit cu adevărat - şi cu cele mai bune gînduri - pe calea nădejdii în Atotputernicul Dumnezeu. 2. Or, cîr- muitorii Bisericilor au avut mult a veghea atunci pentru amănunțita osebire a unora ca aceştia de ceilalți: cînd încercau ei să se apropie, pe prefăcuți îi izgoneau cît mai departe de turma lui Dumnezeu, ca pe nişte lupi ascunşi sub blană de oaie, în schimb, pe cei ce o făceau de bună-credință, după ce mai întîi - şi pentru o vreme - îi cercetau cum se cuvine, în cele din urmă îi numărau în rîndurile celor primiți [de Biserică|.

3. Aşa a făcut Constantin cu nemernicii cei de altă credință. în schimb Biserica a primit fără nici o zăbavă pe unii care, în învățăturile lor de credință, nu strecuraseră nimic netrebnic, dar care fuseseră ținuți de schismatici departe de obşteacredincioşilor prin alte mijloace. Oamenii aceştia arătau aidoma celor întorşi în pîlcuri din surghiun înapoi în patria lor; fiindcă [r]şi ei îşi revedeau maica - Biserica - de care fuseseră atîta vreme despărțiți, şi la care acum reveneau cu atîta bucurie!

Aşa s-au unit la loc, în deplină armonie, mădularele unicului trup (al Bisericii). Singură continua să-şirăspîndească lumina - revenită la ea însăşi -

248. Textual: «vînate» (n. tr.)

Biserica universală (cea iubită) de Dumnezeu; în afara ei nu mai rămăsese nici urmă de erezie sau de schismă. Iar cauza acestei mari şi unice izbutiri nu are cum reveni altcuiva decît numai împăratului celui atît de iubit de[416] Dumnezeu.

Cuprinsul cărţii a patra

416 Textual: «atît de intrat în grija lui Dumnezeu» (n. tr.)

1. Cum răsplătea Constantin pe cit mai mulți, împărțindu-le daruri şi felurite demnități.
2. Ştergereacîte unui sfert din dările anuale.
3. Micşorarea[417] dărilor împovărătoare.
4. Cum le dăruia Constantin bani celor învinşi în procesele pentru pricini băneşti.
5. Supunerea sciților. Cum au fost ei înfrînți prin semnul Mîntuitorului nostru.
6. Supunerea sarmaților cu prilejul unei răscoale a sclavilor.
7. Soliile aducătoare de daruri ale barbarilor.
8. Cum i-a scris Constantin regelui Per- siei - care-i trimisese o solie de pace - privitor la creştinii de pe meleagurile aceluia.
9. Prea-cucemicelerînduri trimise de augustul împărat Constantin lui Sapor, regele Persiei, spre a-i mărturisi credința sa în Dumnezeu şi Hristos.
10. în continuare: împotriva idolilor, precum şi despre slavoslovia lui Dumnezeu.
11. Mai departe: despre tirani şi prigonitori, şi despre robitul Valerian.
12. Cum a prevăzut Constantin căderea prigonitorilor, şi cum se bucura el acum de pacea neamului creştin.
13. îndemnuri la iubirea creştinilor de pe meleagurile Persiei.
14. Pacea de care se bucurau creştinii în temeiul fierbinților rugi ale lui Constantin.
15. Cum a fost el înfățişatrugîndu-se, şi pe monede şi în picturi.
16. Cum a oprit el prin lege reprezentarea imaginii sale în templele idoleşti.
17. La palat, rugăciuni şi citiri din Dumnezeieştile Scripturi.
18. O lege hotărăşte cinstirea zilelor de Duminică şi de vineri.
19. Cum a poruncit Constantin ca şiostaşii săi necreştini să se roage Duminica.
20. Cuvintele rugăciunii cu care şi-a învățat[418] Constantin ostaşii.
21. Semnul crucii Mîntuitorului pus pe armele ostaşilor săi.
22. Rîvna lui la rugăciune şi cinstirea arătată praznicului Paştelui.
23. Cum a pus el capăt idololatrieişi cum a cinstit el pe mucenici şi sărbătorirea lor.
24. Cum s-a definit Constantin ca un fel de episcop al lucrărilor din afara (Bisericii).
25. Mai departe: despre interzicerea aducerii de jertfe, a ceremoniilor secrete, a luptelor de gladiatori şi a nesăbuitelor obiceiuri de mai înainte, de pe meleagurile Nilului.

417 Textual: «egalizarea», «nivelarea» (n. tr.)

418 Textual: «dăruit» (n. tr.)

248. Textual: «vînate» (n. tr.)

26. însemnata îmbunătățire adusă legii îndreptate împotriva oamenilor fără copii. De asemenea, îmbunătățirea adusă legii testamentare.
27. Cum a hotărît el prin lege ca creştinii să nu mai poată fi robi iudeilor; cum a dat el hotărîrilor sinodale putere de lege - precum şi altele.
28. Daruri către biserici, către fecioare şi către cei lipsiți.
29. Cuvântările lui Constantin; subiectele lor.
30. Cum a însemnat el unuia dintre hrăpăreți, spre ruşinarea lui, măsurile unui mormînt.
31. Cum a fost criticat Constantin pentru prea marea lui iubire de oameni.
32. Despre cuvîntarea alcătuită de Constantin cu prilejul adunării sfinților.
33. Cum a ascultat Constantin stînd în picioare cuvîntarea lui Eusebiu despre mormîntulMîntuitorului.
34. Cum a scris el lui Eusebiu despre Paşteşi despre Dumnezeieştile Scripturi.
35. Scrisoarea lui Constantin, în care-l laudă pe Eusebiu pentru cuvîntul lui despre Paşti.
36. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu, privind editarea cărților Sfintelor Scripturi.
37. Cum s-au editat cărțile.
38. Cum - după primirea creştinismului - portul Gaza a fost făcut oraş, şi cum a primit el numele Iui Constantin.
39. Cum a fost făcută oraşşi o localitate de pe meleagurile Feniciei, şi cum erau nimicite idoleştilelocaşuri din celelalte cetăți, pentru a face loc bisericilor.
40. Cum a chemat Constantin, în răstimpul celor treizeci de ani, trei fii ai săi la împărăție, şi cum a hotărît el sfințirealocaşului din Ierusalim.
41. Cum a poruncit el ca între timp să se țină la Tir un sinod pentru lămurirea neînțelegerilor ivite în Egipt.
42. Scrisoarea trimisă de Constantin sinodului din Tir.
43. La praznicul sfințirii de la Ierusalim au fost de față episcopi sosiți din toate eparhiile.
44. Despre prietenoasa primire făcută lor de notarul Marianus. Despre darurile împărțite săracilor, precum şi despre cele aduse bisericii.
45. Feluritele cuvîntăriținute în adunări de episcopi precum şi de Eusebiu, autorul scrierii de față.
46. Acesta a făcut mai apoi chiar înaintea lui Constantin o descriere a bisericii mormântului Mîntuitorului, ținîndşi o cuvîntare cu prilejul împlinirii a treizeci de ani de domnie.
47. Cum a avut loc sinodul din Niceea în al douăzecilea an de domnie al lui Constantin, iar sfințirea bisericii din Ierusalim, în al treizecilea.
48. Cum nu suferea Constantin prea marea laudă a cuiva.
49. Nunta cezarului Constanțiu, fiul împăratului.
50. Solie şi daruri de la indieni.
51. Cum a împărțit Constantin împărăția între cei trei fii ai săi, învățîndu-i să domnească în frica lui Dumnezeu.
52. Cum i-a călăuzit el întru credință chiar şi la vîrstabărbăției.
53. Cît de sănătos la trup era Constantin la vîrsta de peste şaizeci de sini şi după treizeci şi doi de ani de domnie.
54. Despre excesele şifățărniciilecîte unora, înlesnite de prea marea lui îngăduință.
55. Cum nu a încetat Constantin a scrie cuvântări pînă în pragul morții.
56. Cum a pornit el cu război împotriva perşilor, însoțit de episcopi şi [urmat] de un cort în chip de biserică.
57. Cum a primit el pe solii perşi, şi cum a privegheat el împreună cu toțiceilalți la praznicul Paştelui.
58. Despre zidirea la Constantinopol a bisericii Apostolilor.
59. Continuarea descrierii bisericii.
60. Cum a pus el să se facă acolo şi un sarcofag pentru sine.
61. Slăbiciunea care a pus stăpînire pe el la Helenopolisşi stăruințele[252] lui spre a fi botezat.
62. Ruga lui Constantin către episcopi. ca să aibă parte de Taina spălării de păcat.
63. Cum a îr.alțat Constantin cuvinte

252. Sau: «rugile» (n. tr.)

de laudă către Dumnezeu, după spălarea sa de păcat .
64. Moartea lui Constantin la amiaza sărbătorii Rusaliilor.
65. Jalea soldaților şi a comandanților.
66. Aducerea trupului de la Nicomidia în palatul din Constantinopol.
67. Cum a fost Constantin cinstit de comiții şi de toțiceilalți, după moarte, ca şi cum ar fi fost în viață.
68. Cum a hotârît armata ca fiii lui să poarte de atunci înainte titlul de augusti.
69. Jalea locuitorilor Romei. Cum l-au cinstit ei pe Constantin în imagini chiar şi după moarte.
70. Constanțiu - fiul lui Constantin - ii înhumează acestuia trupul la Constantinopol.
71. Slujba ținuta in biserica aşa-numită a Apostolilor, la moartea lui Constantin.
72. Despre pasărea phoenix.
73. Cum s-au bătut monede înfățişîndu-l pe Constantin înălțindu-se la cer.
74. Cum i-a răspuns Dumnezeu lui Constantin. cela ce-L cinstise pe El, cu dreaptă cinstire.
75. Constantin a fost cel mai credincios dintre toțiîmpărații romani de pînă la el.

CARTEA A PATRA

1.1. Dar săvîrşind el asemenea fapte spre buna rostuire şi spre proslăvirea Bisericii lui Dumnezeu - silindu-şi-o întreagă ca să înalțe în cugetele oamenilor învățătura Mântuitorului la loc de preț Constantin nu nesocotea nici celelalte osteneli, străine ei. Peste întreaga omenire ce- şi ducea viața pe meleagurile provinciilor el n-a încetat nici o clipă să-şi reverse belşugulfeluritelor binefaceri, punînd în valoare cîndpărinteas- ca-i grijă (cu care-i înconjura pe toți, fără osebire), cînd priceperea de a- i răsplăti pe fiecare dintre prietenii săi de nădejde, cu demnități felurite. Față de toțiîşirăspîndea filotimia cu inima cea mai largă, aşa că oricine-i cerea o oarecare favoare putea fi încredințat că n-avea să dea greş: nimeni, nici unul dintre suplicanți nu fusese vreodată înşelat în aşteptări. 2. Tuturor, el le răspundea dăruindele fie belşug de bani, fie posesiuni; pe cîte unii îi învrednicea cu demnitatea de guvernator, pe alții, cu cea senatorială; mulți căpătau titluri înalte; unii erau ridicați la treapta de comiți de rangul întîi, alții de rangul doi sau trei, iar alții, nenumărați se vedeau de asemenea înzestrați cu apelativul «înalt», precum şi cu numeroase alte onoruri: fiindcă prin mijlocirea feluritelor onoruri împăratul se sîrguia să mulțumească pe cît mai mulți.

2. Cît de mult se silea el să facă oamenilor viața plăcută ne putem da seama dintr-o pildă de mare folos, ştiutăpînă-n zilele noastre de toată lumea. Din dările pentru pămînt, lui Constantin îi revenea în fiecare an o pătrime; această pătrime el totuşi a împărțit-o la loc proprietarilor de pămînt, lucru care - dacă punem la socoteală darea din fiecare an - a făcut ca o dată la patru ani aceştia să nu mai plătească nici un fel de dare. Faptul a fost de el întărit prin lege, rămînîndaşaşi pentru viitor şifăcînd ca ocîrmuirea împăratului să dăinuiască pentru totdeauna de neşters în amintirea contemporanilor săi şi a urmaşilor lor.

3. Totuşi, unii au contestat măsurătorile de pămînt făcute sub cîrmuitorii de mai înainte, plîngîndu-se că țarinile lor fuseseră încărcate cu dări împovărătoare. Aşa cum o cerea dreptatea, împăratul a trimis la fața locului bărbațiîmputerniciți să îndrepte[419] aceste dări şi să nu le socoată acelora plîngerea ca o vină.

4. La alte procese, pentru ca pierzătorii să nu rămînă mai întristațidecît cei cărora li se făcuse dreptate, împăratul le dăruia acelora - din propria-i

419 Sau: «să niveleze» (n. tr.)

avere - fie pămînt, fie bani. Astfel, învinsul la judecată se putea bucura în aceeaşi măsură cu învingătorul şiîşi putea ridica privirea ca să- şi bucure ochii de vederea lui Constantin. Era cu neputință ca, odată ajuns (întru adînculumilințeişi al necazului tău) înaintea acestui atît de mare împărat, să pleci altminteri (decît cu bucuria în suflet). Aşa, şi unii şiceilalți se întorceau de la judecată senini şi veseli, făcînd ca toată lumea să se minuneze de multa mărinimie a împăratului.

5. 1. Mai este oare nevoie să amintesc aici că împăratul avea să-i supună pe barbari, silindu-i să asculte de puterea romană? Că el a izbutit pentru prima oară să subjuge popoarele sciților şi ale sarmaților (care mai înainte nu ştiau ce înseamnă să slujeşti altuia), făcîndu-i - chiar împotriva voii lor - să-i recunoască pe romani drept stăpîni? Fiindcă ocîrmuitorii mai vechi (ai Romei) ajunseseră chiar să le plătească sciților un tribut, făcînd astfel - în virtutea acestei mirii anuale - din romani un popor aflat la cheremul[420][421] barbarilor!

2. împăratul nu se putea socoti împăcat cu un asemenea gînd. Unui biruitor ca el nu i se părea potrivit ca - după pilda celor care-l precedaseră - să plătească mai departe birul. De aceea, punîndu-şi el nădejdea în Mîntuitorul său şiînfruntîndu-i şi pe aceştia cu biruitorul semn (al crucii), pe toți i-a supus într-un timp foarte scurt: pe cei mai nărăvaşi i-a cumințit pe calea armelor, iar pe ceilalți i-a atras de partea sa pe calea unor solii foarte bine gîndite, făcîndu-i şi pe ei să se lepede de viața animalică şi fără ştiință de lege pe care o duceau, în schimbul unei vieți chibzuite şi puse sub semnul legii.

Aşa au învățatsciții, pînă la urmă, să le slujească romanilor.

6. 1. Dar şi pe sarmați i-a prăvălit Dumnezeu însuşi sub călcîiul lui Constantin, care i-a zdrobit în pofida multei lor semeții de barbari - şi iată cum:

Cînd s-au ridicat sciții împotriva lor, ca să se poată apăra, stăpînii au fost nevoiți să împartă sclavilor lor arme. Aceştia au ieşit biruitori, dar mai apoi au întors armele împotriva stăpînilor, pe care i-au izgonit din casele lor, pînă la ultimul om.

2. Constantin ajunsese acum singura lor salvare. Şi întrucât ştia să vină în ajutorul oamenilor, pe toțiizgoniții i-a găzduit pe meleagurile romane: pe cei mai buni de luptă[250] i-a înrolat în propriile sale unități; celorlalți, ca să poată trăi, le-a împărțitpămînt ca să-l lucreze. Ceea ce i-a şi făcut pe aceia să mărturisească cum că nenorocirea ce se abătuse asupra lor se sfîrşise în cele din urmă cu bine, de vreme ce le îngăduise ca, în schimbul neomeneştii lor vieți de barbari, să se poată şi ei bucura de viața liberă a romanilor.

Aşa i-a dăruit Dumnezeu lui Constantin biruința împotriva tuturor neamurilor vrăjmaşe. Incit, pînă la urmă, nu puține au fost semințiile de barbari care au venit să se supună lui chiar şi de bună voia lor.

420 Textual: «robit» (n. tr.)
421 Sau: «destoinici» (n. tr.)

7.1. Soli sosiți de pretutindeni îi aduceau necontenit daruri de mare preț de prin părțile lor. într-un rînd, ducîndu-ne acolo, am putut vedea şi noi pe aceşti barbari aşteptîndcuminţişiînşiruiţi în dreptul porţilor palatului, în ciuda înfăţişării lor ciudate şi impunătoare. Purtau veşminte cu totul neobişnuite, aveau trăsături foarte deosebite de ale noastre şi tot atît de deosebite le erau pieptănătura şi forma bărbii. Barbarul era încruntat, cu totul altfel la înfăţişare (decît noi), cu trupul neobişnuit de înalt. Unii erau roşcovani, alţii mai albi ca zăpada; unii erau mai negri la chip decît abanosul sau pucioasa, iar alţii mijlociu de negri: luînd bine aminte la cei chemaţi înăuntru, puteai vedea acolo pînăşiblemizişiinzişietiopisosiţi «de la capătul pămîntului, oameni nespus de osebiţi». 2. Fiecare dintre aceştia aducea împăratului, la rîndul său, daruri de preţ de pe meleagurile sale - aşa cum şisînt ei înfăţişaţi: unii, cununi de aur; alţii, diademe bătute în pietre scumpe; alţii, feciori cu părul bălai; unii, veşminte de ale barbarilor cu motive[1] florale, ţesute cu fir de aur; alţii, cai sau scuturi sau lănci lungi sau săgeţişi arcuri - care, toate, nu erau altceva decît simbolul dorinţei lor de a sluji cauzei împăratului şi de a lupta alături de el, în caz că i-ar fi dobînditbunăvoinţa. 3. împăratul le lua din mîinile aducătorilor şi le dădea să fie puse la locul cuvenit; apoi le întorcea darul cu atîta mărinimie că, de la o clipă la alta, făcea din aceştitrimişinişte oameni bogaţi. Pe cei mai aleşi dintre ei îi învrednicea şi de felurite demnităţi romane - lucru care a făcut ca multora să le şi placă atare îndeletnicire pînă la a da uitării drumul de întoarcere în patrie.

8. Iar cînd a socotit regele Persiei să-i dea lui Constantin de ştire, prin solii, despre gîndul său de pace, a trimis şi el daruri doveditoare ale intenţiilor aflate la temelia prieteneştii învoieli (pe care şi-o dorea), împăratul a încheiat cu el înţelegerea dorită, dar pînă la urmă l-a întrecut în mărinimie şi în aşteptări pe acela, care-l onorase mai întîi. cu bunul său gînd,. Aflînd că Bisericile lui Dumnezeu se înmulţiseră pe pămîntul Persiei şi că o mare mulţime de popor îşi căuta adăpost în stînele păstoriei lui Hristos, s-a bucurat, de parcă lui i-ar fi stat în grijă menirea oamenilor de pretutindeni, şi din acea clipă a şi început să ia aminte la soarta tuturor. Lucru pe care ni-l înfăţişează cu propriile sale cuvinte în stăruitoarea şimeşteşugită scrisoare trimisă regelui Persiei în intenţia de a-i aşeza pe aceia sub ocrotirea sa.

Şi scrisoarea aceasta - scrisă în latineşte de împăratul însuşi - se află la îndemîna noastră. Tălmăcită în limba elinească, ea îi va fi desigur mai lesne de priceput cititorului. Iat-o, deci:

9. «Dumnezeiasca credinţă păzind-o, părtaş mă fac al luminii celei adevărate. Lumina adevărului avînd-o drept călăuză, iată mărturisesc dumnezeiasca credinţă; faptele mele o întăresc. Şizicîndaşa, eu nu fac decît să-mi recunosc făţiş închinarea în faţa preasfintei predanii, văzînd în ea adevăratul meu dascăl pe calea cunoaşterii lui Dumnezeu celui preasfînt.

întărit de puterea Acestuia[422], am trezit pe rînd întreaga lume - de la îndepărtatele meleaguri din apropierea oceanului începînd - la speranța de neclintit într-o mîntuire. Tot cel ce sub înfricoşătorii tirani de mai înainte purta asupră-şi jugul unei robii care - lovind în toți, zi după zi - pe toate le ducea de rîpă, văzîndu-se acum părtaş al răsplatei[423], ca însănătoşit (după o lungă suferință) a prins puteri de viață nouă.

Pe Acest Dumnezeu - al cărui semn este purtat pe umeri de o întreagă oaste închinată Lui - îl mărturisesc eu. Şi oriîncotro o cheamă glasul dreptății, într-acolo o şi trage semnul negreşit. Asemenea pricini mi-au adus şi mie mulțumirea unor izbînzi strălucite şinăpraznice. Deci acestui Dumnezeu mărturisesc eu a-I sluji spre nemuritoare aducere- aminte; cu mintea mea ageră şi curată, pe El îl desluşesc eu aievea, acolo, întru cele de sus.

10. 1. Cînd îngenunchez, pe El îl chem. Mă țin departe de toată spurcăciunea aducerii de jertfe[424], de neplăcuta şi respingătoarea ei miasmă, şi fug de toată lumina lumească, de care - toate - nelegiuita şi îngrozitoarea rătăcire (a închinării la idoli) întinîndu-se, a prăbuşit foarte multe popoare - ba neamuri întregi -, prăvălindu-le pînă în adîncuri.

2. «Dumnezeul a toate nu îngăduie ca acelea aduse de El la ființă în pronia Sa asupra oamenilor (şi datorită iubirii Sale de oameni) spre a le fi acestora de folos la nevoie, să ajungă bătaia-de-joc a oricui. Oamenilor, El nu le cere nimic altceva decîtcurățiagînduluişi un suflet fără prihană, prin care singure cumpăneşte El faptele noastre de bine şicredința noastră. 3. Plăcute îi sînt lucrările smereniei şi ale blîndeței: pe cei umili îi iubeşte tot atîtprecît îi urăşte pe gîlcevitori. Iubeştecredindoşia iar necredincioşia o osîndeşte, împilarea celor ce nu se pricep dedt la vorbe goale negreşitsurpînd-o. El osîndeşteîngîmfarea celor trufaşişi îl prăvăleşte pe tot cel tras în sus de fumurile semeției - răspunzînd, în schimb, după cuviință celor smeriți la cuget şineținători-de-rău.

4. «De aceea şi are El foarte la inimă orice domnie ce se deapănă în duh de dreptate, întărind-o cu purtările Sale de grijă şi ocrotind regescul nostru cuget cu harul păcii aducător de adîncălinişte.

11. 1. «Or, frate, mie nu-mi vine a crede că greşesc atunci cînd pe Acest Dumnezeu unic - pe Care mulți dintre împărațiinoştri, aflîndu-se sub înrîurirea unor credințe rătăcite şinebuneşti, L-au tăgăduit - îl mărturisesc a fi Cîrmuitorulşi Părintele a toate. De altminteri toți aceia au avut parte de un sfîrşitatît de înfiorător, încât, mai tîrziu, de cîte ori şi-a pus El în minte să le aducă cîte unora ce se sîrguiau pe aceeaşi cale (cu tiranii) o povață menită să-i întoarcă din drum, nimănui nu i-a stat la îndemînă o pildă mai bună

422 Textual: «Sprijinindu-mă pe alianța cu puterea Acestui Dumnezeu» (n. tr.)

423 Textual: «profitînd de răzbunarea generală». - în realitate, textul grecesc are aici nuanțe mai puțin violente decît ar lăsa să se creadă redarea lui literală, accentul părînd să cadă pe o stare de fapte în care rolurile s-au inversat, (n. tr.)

424 Textual: «fug de toată spurcăciunea sîngelui» (n. tr.)

decîtprăbuşirea acelora înşişi. 2. Unul dintre ei cred că a fost şi omul asupra căruia abătîndu-se mînia lui Dumnezeu ca o furtună, l-a spulberat de pe pămîntul nostru, abătîndu-l pe meleagurile voastre ca să predea acolo însemnul cel atît de mult discutat al biruinţei, spre ruşinea lui.

12. «Sincer vorbind, mie-mi pare că darea pe faţă, astăzi, a tristei lor sorţi este, pînă la urmă, un lucru bun, mai ales că eu putusem să o prevăd din dipa în care ei se porniseră să tulbure poporul lui Dumnezeu cu nelegiuitele lor rînduieli. De aceea şi trebuie să-I fim noi recunoscători lui Dumnezeu pentru faptul că-n desăvîrşita-I pronie asupra tuturor robilor dumnezeieştii legi, dăruindu-le acestora din nou pacea, El le îngăduie să se şi bucure şi să se mîndrească de ea. Ceea ce mă şi face să fiu încredinţat că la noi toate lucrurile vor sta bine şi statornic atîta vreme dt va vrea şi El să ne ţină pe toţistrînşi în juru-I prin mijlocirea curatei şi încercatei credinţe a acelora şi a unităţii crezului nostru în Dumnezeu.

13. «Or, nici nu-ţi închipui dt de mult m-a bucurat să aud că creştinii - fiindcă la ei îmi este gîndul în tot ce-ţi scriu - au început (aşa cum mi-aş fi dorit şi eu) să se răspîndească[425] pe cea mai mare parte a meleagurilor Persiei. Precum îţi doresc eu ţie tot binele, tot astfel li-l doresc eu şi lor, ca supuşi ai tăi - prin care fapt îl vei şi putea avea de partea ta pe însuşiStăpînul a toate, miluitor şiblînd.

Pe ei, deci - gîndindu-mă eu la puterea ta - ţi-i aşez eu sub a ta ocrotire; pe ei, chiar pe ei ţi-i încredinţez eu cu totul, cunosdndu-ţi multa credincioşie: iubeşte-i cu toată tăria iubirii tale de oameni, şi-ţi vei dobîndi prin credindoşie o mulţumire fără margini, de care să ne putem bucura şi noi».

14. 1. îndrumate, parcă, de o singură călăuză, bucuroase să-şi ducă viaţa sub (privegherea) slugii lui Dumnezeu, popoarele de pe întreg pămîntulîşi vedeau toate de ale lor, propăşind[426] în netulburată pace. Nimic nu mai putea şedea în calea Romei. 2. Totuşi, încredinţat că nimic nu-i putea fi mai de ajutor spre paza acestei stări decît rugăciunile iubitorilor de Dumnezeu, împăratul se străduia să şi le dobîndească, se ruga osîrdnic lui Dumnezeu şi poruncea capetelor Bisericilor să înalţe rugăciune pentru el.

15. 1. Cît de puternic i se înrădăcinase lui Constantin credinţa în Dumnezeu se mai poate vedea şi dacă luăm aminte că el s-a gîndit singur să bată o monedă de aur înfăţişîndu-l cu privirea parcă ridicată, aşa cum fac cei ce se roagă fierbinte lui Dumnezeu. 2. Acest tip de monedă a avut curs pe întreaga arie a lumii romane. Iar în palatele imperiale din unele cetăţi, Constantin a fost înfăţişat - stînd în picioare - deasupra imaginilor aflate pe la porţi, cu privirea ridicată spre înaltul cerului şi cu braţele de asemeni întinse - ca unul aflat în rugăciune.

16. Aşa a cerut el să fie înfăţişat în imagini - adică rugîndu-se. Iar una

425 Textual: «să împodobească», «să pună în valoare (cu prezenţa lor)» (n. tr.)
426 Textual: «statornice» (n. tr.)

din legile date de el nu mai îngăduia reprezentarea persoanei sale în templele idoleşti, pentru ca nici măcar imaginea pictată să nu poată fi atinsă de necurăția smintitei şi neîngăduitei credințe.

17. Am putea însă pune la socoteală un lucru mult mai însemnat, dacă luăm seama că el înjghebase un fel de biserică a lui Dumnezeu în chiar lăuntrul palatului său, precum şi faptul că-i întrecea cu mult în fervoare pe toți cei ce se adunau acolo. Cu Sfintele, Scripturi în mînă, Constantin urmărea cu luare-aminte tîlcul inspiratelor ei cuvinte; apoi, împreună cu lumea de la palat, înălța rugăciunile ce se cereau spuse.

18. 1. împăratul s-a mai gîndit să facă, din ziua închinată rugăciunii, cea mai însemnată - şi cea dintîi - zi (a săptămînii), ca una ce şi era, de fapt, o zi închinată Domnului şi aducătoare de mîntuire. Diaconi şialți slujitori ai lui Dumnezeu - oameni cu o viață fără cusur şiînzestrați cu toate virtuțile - au fost puşi de el să vegheze asupra întregii sale case. Străjile, credincioase lui, şisoldații< corpului de' gardă, parcă încinşi cu platoşa dăruirii de sine, vedeau în el pe învățătorul lor întru cele ale cuvioşieişi nu cinsteau mai puținmîntuitoareaşi sărbătorească zi a Duminicii, ci înălțauşi ei rugăciunile cele atît de dragi împăratului. 2. De altfel, fericitul Constantin s-a îngrijit ca toată lumea să (poată) face ca ei, fiindcă-şi pusese în gînd să facă treptat din tot omul un închinător la Dumnezeu. Aşa a hotărît el prin lege ca ziua închinată Mîntuitorului să le fie zi de odihnă tuturor cetățenilor imperiului, iar cea din ajunul sîmbetei să fie şi ea o zi aleasă - cred eu că spre aducere-aminte a celor săvîrşite, după tradiție, de Mîntuitorul în asemenea zile. 3. în tot cazul, întreaga sa oaste a fost învățată de el să cinstească osîrdnic această zi a Mîntuitorului - chemată şi «zi a luminii» sau «a soarelui»; soldaților care împărtăşeauşi ei dumnezeiasca credință le era acum îngăduit să zăbovească în voie în biserica lui Dumnezeu, ca să se poată ruga nestingheriți.

19. Dar şi celor ce nu îmbrățişaseră încă dumnezeiasca învățătură le-a dat - prin altă lege - poruncă să meargă Duminica pe un cîmp deschis din imediata apropiere a cetății, unde, la un semn, ei urmau să înalțe cu toții laolaltă lui Dumnezeu o rugăciune învățată anume. Fiindcă (nici lor) nu li se cădea să-şi pună nădejdea în lănci şi în platoşe sau în vigoarea lor trupească, ci se cuvenea ca şi ei să recunoască în Dumnezeu, Cel aflat mai presus de toate, pe Dăruitorul a tot binele şi chiar al biruinței, şi, ca atare, li se cuvenea şi lor să-I înalțe unele rugăciuni de mulțumire, cu brațele întins ridicate spre cer, cu ochii gîndului de asemenea ațintiți asupra împăratului ceresc, şi să-L pomenească în ruga lor drept dătător de biruință, izbăvitor, străjuitor şi sprijin[427].

însuşi împăratul i-a învățat pe toțiostaşii săi această rugăciune, zicîndu-le să grăiască pe latineşte următoarele:

20. 1. «Pe Tine singur Te ştim Dumnezeu, pe Tine drept împărat Te

427 Textual: «săritor în ajutor» (n. tr.)

cunoaştem, pe Tine într-ajutor Te chemăm; de la Tine ne-am dobînditbiruințele, prin Tine mai presus de vrăjmaşiarătatu-ne-am, Țierecunoştințâîți datorăm pentru bunurile dobîndite; în Tine am nădăjduit că şi pe cele viitoare ni le vei dărui: cu toțiiȚie ne rugăm; iar pentru împăratul nostru Constantin dimpreună cu evlavioşii săi fii, fierbinte ne rugăm: viață dă-le dt mai lungă şi de biruință plină!»

2. Aşa a hotărît el să facă unitățileoştii sale în fiecare zi de Duminică[428], şiaşa le-a învățat el să zică, de se rugău lui Dumnezeu.

21. Aşijderi a pus el să fie trecut şi pe arme mîntuitorul semn al cru- di, după cum oastea însăşi, odată echipată şi gata de luptă, n-avea să mai înalțe înaintea ei nici unul din auritele chipuri de altădată[429], ci numai mîntuitorul însemn de biruință.

22. 1. Or, la anumite ceasuri ale zilei, Constantin se zăvora în ascunzişul celor mai ferite cămări ale palatului, singur cu Dumnezeul său Cel Unul, Căruia, îngenunchind, fierbinte-I cerea în rugăciune ceea ce avea el mai multă nevoie, ca un adevărat părtaş al lucrărilor de taină[430]. Pentru zilele mîntuitoarei sărbători (a Paştelui) îşi prelungea mult reculegerea, prăznuind-o[431] în sfintele-i slujbe cu toate puterile sufleteştişitrupeşti adunate, cu totul dăruit unei vieți pline de har, şi, prin asta, pe toțipărtaşii la praznic întrecîndu-i. 2. Sfînta veghe de noapte o prelungea pînă-n zi: anumiți oameni trimişi de el aprindeau pe întreg cuprinsul oraşului luminări lungi de ceară, .cărora li se adăugau făcliile aprinse la tot pasul - ceea ce făcea ca tainica noapte a veghii să ajungă în cele din urmă mai dăruită cu lumină decît miezul zilei. Iar în zori - după pilda mîntuitoare- lor revărsări de dar (ale învierii) - îşi întindea şi împăratul generosul său braț peste toate provinciile şi neamurile şi popoarele împărăției , tuturor făcîndu-le daruri bogate.

23. în felul acesta preoțea Constantin Dumnezeului său. Tuturor popoarelor aflate sub administrație romană, precum şi militarilor, porțile tuturor templelor idoleşti le-au fost cu desăvîrşire închise; aducerea de jertfe a fost şi ea oprită cu totul. O lege dată pentru guvernatorii provinciilor hotăra de asemenea cinstirea zilei Domnului; ba, la îndemnul împăratului, aceştia au început să cinstească şi zilele amintirii mucenicilor, acordîndu-le în biserici cuvenita sărbătorire şifăcînd împăratului pe plac în toate.

24. Fapt care i-a şi îngăduit să spună odată, la primirea unor ppis- copi, că şi el ar fi un fel de episcop, sau - cum l-am putut eu însumi auzi zicînd - «Voi sînteți episcopi întru cele dinăuntru ale Bisericii; pe mine, însă, m-a aşezat Dumnezeu episcop al celor aflate în afara ei». în duhul acestor vorbe,

428 Textual: «de ziua luminii» (n. tr.)

429 Textual: «obişnuită (pînă atunci)» (n. tr.)

430 oî& tic petoxoc iepwv opyÎGiv - «ca un participant la sfințitele mistere», expresie cu referire la cultul Demetrei.

431 Verbul ETEXEÎTO, prezent în text, sugerează o participare directă, activă, propriu-zis exercitarea unei funcții sacerdotale, (n. tr.)

Constantin şi-a păstorit toţisupuşii cu multă chibzuinţă; şi îi îndemna din răsputeri să meargă pe calea unei vieţi cuvioase.

25. 1. Şi a ajuns el ca printr-o strînsăînşiruire de legi şirînduieli să dea în cele din urmă poruncă aşa: nimeni să nu mai jertfească idolilor, să nu se mai îndeletnicească cu prezicerile, să nu mai înalţe chipuri cioplite, să nu oficieze cine ştie ce culte secrete şi să nu întineze arenele, oraşelor cu sîngeroasele lupte dintre gladiatori. 2. Dar pentru Egipt - şi mai ales pentru Alexandria - unde lumea obişnuia să-şi venereze fluviul sub înfăţişarea unor fameni, a dat Constantin o lege deosebită în care cerea ca tot acel neam de oameni nici-bărbaţi-nici-femei să dispară negreşit din viaţa (publică), astfel ca lumea să nu mai poată da ochi cu nişteinşisupuşi unor asemenea dezmăţuri.

3. Idololatrii aceia îşi închipuiau acum că fluviul nu va mai curge ca întotdeauna. Fapt este că Dumnezeu - prezent în lucrările lui Constantin - i-a inspirat acestuia o lege în care totul era împotriva aşteptărilor lor, fiindcă după dispariţia acestei tagme, care cu spurcatele ei obiceiuri, întina oraşele, fluviul a curs mai abitir ca odinioară, ca peste nişte meleaguri într-adevăr gătite să-l primească, şi n-a contenit să le ude egiptenilor ţarinele cu ape încă şi mai bogate, silindu-i să ia aminte din faptă să nu mai aibă de-a face cu inşispurcaţişismintiţi ca aceia, ci să caute cauza a tot binele numai la Cel care este în măsură să dăruiască tot binele.

26. 1. Dar nenumărate au fost cele săvîrşite de împărat în fiecare provincie, înlesnind mult sarcina celor ce şi-ar pune rîvna să scrie despre ele. între aceste lucrări s-au numărat şinişte legi cărora Constantin le-a dat o formă nouă, insuflînd duh de sfinţenie unei idei străvechi.

Să spunem, deci, cîteva vorbe şi despre ele.

2. Vechile legi îi pedepseau pe oamenii lipsiți de copii, neîngăduindu- le să lase moştenire persoanelor apropiate lor. Legea era foarte crudă, întrudt pedepsea pe inşiirămaşi fără copii ca pe niştetîlhari. De aceea s-a şigîndit împăratul să facă aici unele osebiri, îngăduind în anumite cazuri moştenirea, şi a insuflat legii un duh de sfințenie, zidnd că printr-o asemenea măsură nu trebuiau pedepsite decît persoanele dovedite a fi de rea intenție. 3. Fiindcă există mulți oameni rămaşi fără copii şi care o! dți copii n-ar fi vrut ei să aibă, de nu le-ar fi fost lor piedică la aceasta nu ştiu ce slăbiciune fizică; după cum mai există persoane rămase fără copii nu pentru că n-ar fi vrut să-i aibe, ci numai fiindcă se feresc să aibă a face cu vreo femeie, preferind să se dăruiască alesei căi a înțelepciunii[266]. Tot aşa cum sîntşi femei care, dăruindu-se pe de-a-ntregul lui Dumnezeu, au ales calea neîntinării şi a deplinei feciorii, dedidndu-se, trup şi suflet, unei vieți fără pată şi pătrunsă de sfințenie. 4. Şi întreb, atund: asemenea ființe meritau ele să fie pedepsite? Nu meritau ele mai curîndadmirațiaşiîncuviințarea noastră? Fiindcă dacă voia cea bună este prin ea însăşi vrednică de mare preț, hotărîrea de a o trece în faptă este mai presus dedt ce ne propune nouă firea.

Dar dacă aşa stau lucrurile, atunci cuvine-se mai curînd ca noi să le plîngem de milă oamenilor lipsiți de bucuria de a avea copii - datorită cine ştie căror neputințe fizice - iar nu să-i pedepsim; iar de tot cel ce-şidăruieşte puterea de dragoste Celui Atotputernic, mai potrivit îmi pare mie să ne minunăm din cale afară, dedt să ne înverşunăm împotriva lui. Or, în acest sens a schimbat şi împăratul - şi cu dreaptă socoteală - prevederile legii.

5. în continuare, vechile legi stabileau şi îndatoririle şi termenii pre- dşi de care cei ce-şi făceau testamentul erau obligați să se țină, chiar de-ar fi fost ei pe patul lor de moarte. Era o stare de lucruri care - la formularea ultimelor dorinți ale celor ce se stingeau din viață - ducea la multe necazuri. 6. Lucru pe care înțelegîndu-l împăratul, a schimbat şi aceste prevederi, zicînd ca acela ce se săvîrşea să-şi arate voia în cuvintele simple ale vorbirii obişnuiteşi să-şi exprime hotărîrea fie în scris, aşa cum i se părea lui mai potrivit, fie (de-i va fi lui voia altfel) fără să o mai treacă în scris, dar în prezența unor martori de crezare şi cu adevărat în măsură să nu-i schimbe înțelesul cuvintelor.

27. 1. Şi a mai legiuit Constantin ca nici un creştin să nu mai poată fi rob iudeilor; fiindcă nu era admisibil celor eliberați de Mîntuitorul să robească sub jugul ucigaşilorproorocilorşi ai Domnului. Iar de ar mai fi fost găsit vreunul robind, trebuia numaidedt lăsat liber, în vreme ce iudeul avea să fie pedepsit cu plata unei anumite sume de bani.

2. în privințahotărîrilor luate de episcopi la sinoade, Constantin le-a întărit cu (propriul său) sigiliu, astfel ca guvernatorii provinciilor să nu poată împiedica aducerea lor în faptă, fiind preoții lui Dumnezeu mai presus decât orice fel de judecător.

266. Textual: *«a* filosofiei» (n. tr.)

3. Şi a mai închipuit Constantin pentru supuşi nenumărate alte hotărâri asemănătoare acestora; dar pentru cuprinderea lor într-o carte[287]şi pentru amănunțita urmărire a chibzuinței împăratului ar fi nevoie de mult mai mult răgaz.

Şi se cade, oare, să mai arăt în tot amănuntul cum se dăruia el Dumnezeului său Celui mai presus de toate? Cum din zori şipînă seara nu-i era gîndul la altceva decât cui i-ar putea el face bine, şi cum se arăta el dornic să facă tuturor binele, fără nici o osebire?

28. 1. Cu toate acestea, față de Bisericile lui Dumnezeu s-a întrecut Constantin pe sine însuşi în dărnicie, fiindcă le-a înzestrat cu pămînturi sau le-a împărțitgrîu pentru întreținerea săracilor, a orfanilor şi a femeilor năpăstuite de soartă. De altminteri el se îngrijea şi singur îndeaproape de cei goi, cărora le dăruia veşminte cu nemiluita; 2. dar pe toți cei ce-şi închinau viațadumnezeieştiiînțelepciuni[432][433] îi socotea vrednici de o atenție cu totul deosebită, în timp ce cinul preasfintelor pururea-fecioare se bucura din partea sa aproape de aceiaşivenerație ca Dumnezeu însuşi, fiind el încredințat că Acesta - Căruia ele îşi dăruiau întreaga lor viață - îşişi făcuse sălaş în sufletele lor.

29. 1. El însuşiîşiîmbogățea mintea în cuvintele dumnezeieştii Scripturi, petrecându-şinopțile în priveghere iar în clipele de răgaz scriind cuvîntări, căci îi plăcea să se înfățişeze necontenit (înaintea oamenilor), încredințat că e bine să domnească peste supuşi prin puterea convingerii, făcînd din cârmuirea sa o domnie a chibzuinței. 2. Astfel că nu pregeta să cheme lumea la sine; iar oamenii nu pregetau nici ei să se adune puhoi ca să asculte înțeleptele vorbe ale împăratului.

Cînd i se oferea prilejul să glăsuiască despre un subiect cu caracter teologic, Constantin îşi îndrepta ținuta, lua o înfățişare severă şi cobora glasul, pătrunzîndu-te în gîndul că - prin marea lui putere de credință - va izbuti să-şiinițieze ascultătorii în taina dumnezeieştiiînvățături. Publicul îi răspundea cu strigăte de încuviințare. Atunci împăratul îi făcea un semn prin care-l îndemna să privească spre înaltul cerului şi să-şi îndrepte minunarea şislavosloviile numai asupra împăratului Celui a toate, 3. după care, venind mai la obiect, începea prin a critica smintelile credinței în zei sub cuvînt că demonicele culte ale neamurilor nu erau decât înşelăciuneşi paravan pentru necredință, ca apoi să-şiînvețe ascultătorii să recunoască în Dumnezeu pe împăratul suprem, şi, în fine, să le vorbească atît despre pronia Lui cea îndeobşte, cît şi despre cea legată de fiecare dintre ei în parte. în cele din urmă ajungea şi la iconomia lucrării mîntuirii, unde arăta că şi aceasta se făcuse, în chip necesar, aşa cum trebuia ea să se petreacă. Pe urmă schimba subiectul,

432 Textual: «în cadrul subiectului (acestei cărți)» (n. tr.)
433 Textual: «filosofii» (n. tr.)

trednd la învățătura despre judecata lui Dumnezeu, 4. şi, adresîndu-se ascultătorilor săi cu putere de pătrundere sporită, se pornea să mustre pe furi, pe siluitori şi pe cei lacomi şi nesătui de avere. Iar de se întâmpla să lovească cu şfichiul vorbelor sale pe dte unii dintre cei apropiați lui şiaflați de față, îi făcea să le simtă piîtereapînă-n adînculconştiinței, şi-i silea pînă la urmă să-şi plece capetele, prevenindu-i fățişşi cu glas răspicat că aveau să dea socoteală lui Dumnezeu pentru faptele lor, adăugind că aşa cum Dumnezeu Cel Prea înalt îi dăruise lui împărăția celor pămînteşti, tot astfel, după pilda Atotputernicului, le încredințaseşi el lor dte ceva din împărăția sa, spre bună gospodărire, şi că toți aveau să dea seama - fiecare la vremea sa - de faptele lor înaintea împăratului tuturor.

5. Aşa nu pregeta el niciodată să mărturisească şi să le amintească acestora, dăscălindu-i. Dar, în pofida nobilelor sale convingeri - care-i determinau întreaga ținută - în duda ideilor lui şi a hotărîrilor pe care le lua, întotdeauna se mai iveau niscai îndărătnidşi surzi la chemarea binelui, pricepuți în a-l încuviința pe Constantin cu vorba şi chiar cu strigăte de consimțire, dar care, de atîta cupiditate, în faptă nu țineau de loc seama de vorbele lui.

30.1. De aceea, odată a şi prins el pe unul din însoțitorii săi (de mînă) şi i-a zis:

«Pînădnd vom tot zăbovi noi în lăcomie, prietene?»

După care, schițînd pe jos cu o lance pe care întîmplător o ținea în mînă, conturul unui om, a adăugat:

«Dacă ai dobîndi toate bogățiile lumii şi întreg pămîntul, pînă la urmă tot n-ai avea parte de nimic mai mult dedt de atîta petic - şi încă nici asta nu e sigur».

2. Dar, în ciuda unor asemenea vorbe şiinițiative, fericitul împărat nu izbutea să le stăvilească pornirile, chiar dacă faptele şedeau mărturie că de Dumnezeu inspiratele sale graiuri nu erau dtuşi de puțin lipsite de tîlc.

31. Or, de vreme ce teama de moarte nu izbutea să-i tragă pe cei răi înapoi de la facerea răutății (şi asta din pridnadesăvârşitei iubiri de oameni a împăratului, care făcea ca nici unul dintre guvernatorii provinciilor să nu primească niciodată şi sub nici un cuvînt să ia măsuri împotriva celor ce călcau legea), faptul se prefăcea în oprobriu deloc lipsit de însemnătate, aruncat asupra întregii sale administrații: dacă pe bună-

dreptate sau dacă nu, judeca-va fiecare aşa cum i se va părea lui mai bine; grija mea se opreşte numai la arătarea stării reale a lucrurilor .

32. împăratul îşi alcătuia cuvântările în latină; existau însă anumiţi oameni cărora le revenea sarcina de a le tălmăci în greceşte. Am de gînd ca în continuarea acestei scrieri să adaug, în chip de exemplu, o anumită cuvîntare a lui pe care el însuşi a intitulat-o *Către adunarea sfinţilor*şi pe care a închinat-o Bisericii lui Dumnezeu, astfel ca mărturia ce o aduc eu întru acestea să nu poată părea o simplă înşirare de vorbe goale.

33.1. Şi mai este ceva ce cred eu că merită să nu fie dat uitării - ceva săvârşit de omul acesta minunat, chiar în legătură cu noi. îmboldit de marea lui evlavie, l-am rugat într-o vreme să ne îngăduie să rostim de faţă cu el un cuvânt privitor la sfîntulmormînt al Mîntuitorului[289]. Constantin s-a arătat foarte bucuros să-l asculte şi s-a amestecat în mulţimea publicului, rămînînd în picioare chiar acolo, în mijlocul palatului, (unde se petreceau lucrurile). Noi am început prin a-l pofti să şadă pe unul dintre jilţurileîmpărăteşti, care-l aştepta; dar Constantin nu s-a lăsat înduplecat, ci a urmărit cu cea mai mare încordare cele ce se rosteau, cumpănind şi aducând în spusele cu caracter dogmatic mărturia sa spre recunoaşterea adevărului. 2. Dar timpul trecea şi cuvântarea se lungea. Ne-am gîndit, aşadar, să-i punem capăt; el însă s-a împotrivit, îndemnîn- du-ne să o continuăm pînă la sfîrşit. L-am rugat, atunci, din nou să şadă; dar el s-a întunecat la chip şi ne-a răspuns că nu e bine să asculţi cu delăsare o dezbatere legată de dumnezeieştile dogme, şi că de altminteri, acestea îi sînt de mare folos şi ajutor sufletesc - adăugînd că se cuvine să asculţistînd_, în picioare atunci când se vorbeşte despre cele ale lui Dumnezeu.

Cînd totul a luat sfîrşit, am plecat fiecare acasă, la cile sale.

34. Dar împăratul, în marea lui purtare de grijă pentru bisericile lui Dumnezeu, ne-a trimis o scrisoare avînd ca subiect copierea de Dumnezeu inspiratelor Scripturi, şi încă una despre prea-sfîntul praznic al Paştelui. (Noi îi lămurisem atunci' unele înţelesuri tainice ale acestei sărbători; or, din răspunsul său poate oricine vedea cit de mult preţuise el spusele noastre).

35. *1. «*Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul, către Eusebiu.

Mare reuşită - şi mai presus de toată puterea cuvintelor - îmi pare mie să cuvântezi după cuviinţă despre tainele lui Hristos; asemenea faptului de a fi lămurit într-un fel potrivit sfada privind ţinereaşi originea praznicului Paştelui, precum şi atât de folositoa- rea - dar şi chinuita - lui încropire. Fiindcă pînăşi celor ce izbutesc

269. Textual: «privitor la mîntuitorul mormînt» (n. tr.)

să pătrundă, cu înțelegerea lor, cele ale lui Dumnezeu[434] nu le este la îndemînă să grăiască despre ele aşa cum s-ar cuveni.

Ei bine, învățăturaşirîvna ta pe mine m-au umplut de admirație: de aceea am şi citit cu multă plăcere cartea [trimisă], şi, aşa cum ți-a fost dorința, am poruncit ca ea să le fie dată dt mai multora dintre cei dornici să-i slujească lui Dumnezeu cu vrednicie.

2. «Văzînd deci, tu, cu dt prisos de mulțumire primim noi daruri ca acesta trimis de luminăția ta, sileşte-te să ne bucuri dt mai des cu astfel de lucruri (în care, precum spui, ai fost format). Fiindcă, chiar dacă - precum vine vorba - e multă vreme de dnd alergi, noi tot te îmboldim să dai mai mult zor la subiectele ce-țisînt la îndemînă.

Marea ta încredere o dovedeşteşi faptul că pe insul care-țităLmăceşte strădaniile în limba latinească, tu nu l-ai socotit nevrednic de scrierile tale, chiar dacă tălmăcirea lui nu este, cel mai ades, în măsură să redea pe potrivă frumusețea cuvintelor tale .

Dumnezeu să te aibă în paza Sa, iubite frate».

Aşa arăta, deci, scrisoarea lui privitoare la acest subiect. Cea privitoare la copierea Sfintelor Scripturi grăia în felul următor:

36. *1.* «Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul, către Eusebiu.

Cu ajutorul proniei lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, în oraşul ce ne poartă numele o mare mulțime a oamenilor s-a dăruit pe sine prea- sfintei Biserici. Acest avînt - care acolo se face simțit pretutindeni - face totodată să ni se pară foarte potrivită înjghebarea în acele locuri a mai multor Biserici. 2. Primeşte, dară, cu voie bună hotărîrea asupra căreia ne-am oprit, ştiind că ni s-a părut potrivit să o împărtăşim mai întîiînțelepduniiluminăției tale: urmează, anume, ca tu să porunceşti scrierea - de mîna unor meşteri caligrafi care-şi cunosc bine meseria - a dnd- zed de tomuri din Sfintele Scripturi (pe care, anume, le vei socoti a fi mai prețioase, atunci dnd le ai, şi mai de folos unei Biserid), pe foaie de pergament de cea mai bună calitate, cu caractere uşor de dtitşi într-o formă uşor de mînuit. 3. Trimis-am pentru asta procuratorului diocezei o scrisoare arătătoare a bunăvoinței noastre, ca să se îngrijească de tot ce vă fi nevoie pentru întocmirea acestei ediții; îndt, vrînd să grăbim scrierea, tomurilor, nu mai lipseştededt purtarea ta de grijă.

4. «în temeiul scrisorii de față vei avea de azi înainte dreptul la două care oficiale pentru transport; fiindcă numai aşa vor putea ajunge dt mai repede frumos-aştemutele scrieri sub ochii noştri. în care scop desigur că va fi nevoie şi de ajutorul unuia dintre diaconii biseridi tale: să ştie acesta că atunddnd va ajunge la noi va avea a se bucura de mărinimia noastră.

Dumnezeu să te aibă în pază, frate iubit».

37. Aşa a poruncit împăratul.

---

434 Tradus larg. Textual: «celor capabili să priceapă», determinativul fiind exprimart independent, în continuare. - «La îndemînă»: textual, «posibil» (n. tr.)

Cuvîntul lui a fost trecut numaidecât în faptă. în tomuri minunat lucrate, noi am trimis cîte trei sau dte patru[435].

încă un fapt din care se poate vedea răspunsul împăratului: aflînd el că cetatea Constantiei de pe meleagurile noastre (cetate care mai înainte vreme fusese în mod covîrşitor populată de închinători ai idolilor) se lepădase - ca urmare a unei răbufniri de credință - de idoleasca-i rătăcire, ne-a mărturisit bucuria sa, adăugind că era favorabil faptului[436].

38. îndată după îmbrățişareamîntuitoareicredințe în Dumnezeu, palestiniana cetate a Constantiei a crescut mult, atît înaintea lui Dumnezeu însuşidtşi în ochii împăratului: a fost - ce nu fusese ea niciodată - dedaratăoraşşişi-a schimbat numele spre a-l putea adopta pe cel (cu mult mai potrivit) al iubitoarei de Dumnezeu surori a împăratului.

39. 1. La fel s-a petrecut şi în multe alte locuri, precum în cetatea fenidanăpurtînd numele împăratului, cetate ai cărei locuitori dăduseră flăcărilor un număr neînchipuit de mare de sculpturi idoleşti, spre a se putea pune sub legea mîntuirii. 2. Deci şi prin alte ținuturi venea lumea către mîntuitoarea cale a cunoaşterii, distrugînd pe dată, prin oraşeşi pe la sate, tot ce ținuse ea pînă atunci drept sfînt, ca nişte lucruri goale de orice înțeles. Templele zeităților şi celelalte locaşuri închinate lor, semețe foarte, le dărîmau oamenii fără nici un îndemn dinafară şiînălțau pe temeliile lor, în schimbul amăgitorului loc de închinădune, dte o biserică.

3. Dar scrierea amănunțită a faptelor iubitorului de Dumnezeu Constantin nu cred să mi se potrivească mie dt li se potriveşte celor ce au fost socotiți vrednici a-l însoți pretutindeni. Pricină pentru care am şi dorit ca, după ce vom fi dat scrisului, pe scurt, lucrurile cunoscute nouă, să ajungem şi la zilele sale cele mai de pe urmă.

40. 1. După patruzeci de ani de drmuire, trei fii ai săi şi prea-mîndri cezari se văzuseră chemați în vremi diferite să împartă cu el povara împărăției: Constantin, care purta numele tatălui său, se împărtăşise primul din această dnste cam după primii zece ani de domnie părintească; al doilea, Constanțiu, care purta[437] numele bunicului său, se împărtăşise din ea în preajma celei de a douăzecea aniversări, în vreme ce Constans, cel de al treilea, (al cărui nume îi oglindeşte statornicia de caracter şi autoritatea), ajunsese la ea cam după trecerea celei de a treia decade. 2. împăratul, care se vedea moştenit - după chipul treimic - de trei fii plăcuți lui Dumnezeu, şi care, din decadă în decadă, îi ridicase la marea cinste a

435 Text lacunar (n. tr.)
436 Text lacunar (n. tr.)
437 Textual: «care fusese împodobit cu» (n. tr.)

împărtăşirii domniei, a socotit această a treizecea aniversare a sa drept foarte potrivită spre a-şi arăta recunoştința înaintea împăratului tuturor.

în acest scop a hotărît el tot pentru atunci şi data sfințiriilocaşuluiînălțat de el cu atîtarîvnăşi dragoste de frumos la sfîntulmormînt din Ierusalim.

41. 1. Dar şi întru acestea s-a ridicat iubitoarea de rău invidie, amenințînd să tulbure fastul sărbătoririi aşa cum amenință norul întunecat, aducător de furtună, să acopere strălucitoarea lumină a razelor soarelui: anume, semănînd din nou neastîmpărulşi duhul zîzaniei în rîndurile Bisericii din Egipt. 2. Numai că, spre a putea lupta cu zavistia diavolului, de Dumnezeu iubitul împărat n-a pregetat să adune[274]dt mai grabnic, ca o adevărată oaste a lui Dumnezeu, un sinod la care a chemat nenumărați episcopi din întregul Egipt, din Libia, din Asia şi din Europa, trimi- țîndu-le cuvînt să vină dt mai repede, atât pentru lămurirea sfadeidtşi - după aceea - în vederea sfințirii bisericii despre care a fost vorba.

3. Ded cu prilejul acestei călătorii le-a poruncit Constantin episcopi- lor să [1] poposească, în capitala Feniciei spre a lămuri acolo searbedele certuri ivite, sub cuvînt că nu se cuvenea ca ei să se adune spre slujirea lui Dumnezeu dezbinați în cuget, de vreme ce însuşi dumnezeiasca poruncă îndemna pe cei învrăjbiți să nu-şi aducă darurile mai înainte de a se fi împăcat cu lumea, mai înainte de a fi făcut pace cu toți cei din jur.

4. Scrisoarea ce urmează stă mărturie rîvnei cu care împăratul s-a străduit să traducă el însuşi în faptă porunca Mîntuitorului, în duh de înțelegere pentru toțişi întru deplină armonie:

42. *1.* -«Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul, către sfîntul sinod din Tir.

Ar fi fost probabil nimerit, şi întru totul pe potriva vremurilor noastre priitoare, ca Biserica universală să se dovedească invulnerabilă, ca toți slujitorii lui Hristos să fi putut rămîne în afara atingerii oricărei certări. Dar de vreme ce dte unii s-au aşternut la drum îmboldiți de duhul neliniştitor al rivalității (şi drept urmare unei vieți nu tocmai vrednice de ei), ajungînd să încurce toate lucrurile (o nenorocire mai mare, după a mea părere, decît oricare altă nenorocire), vă îndemn (pe voi care, cum vine vorba, ați ajuns să alergați) să vă adunați neîntârziat în sinod pentru a sări în ajutorul celor ce au nevoie de îngrijire şi pentru a-i lecui pe fraţiiaflați în primejdie de moarte, reunind între ele întru bună înțelegere mădularele astăzi dezbinate şiîndreptîndu-i (dt îngăduie timpul) pe cei greşiți, ca să aduceți din nou pe cuprinsul unor asemenea eparhii cuvenita bună înțelegere, (pe care - vai, ce cumplit lucru! - fost-au de ajuns atît de puțini ca să o tulbure!)

2. «Toți oamenii socot eu că-mi dau dreptate să spun despre această bună-înțelegere că dacă lui Dumnezeu, Stăpînului a toate, ea îi este bineplăcută (iar nouă înşine neprețuită[275]), pentru unii ca voi - în caz că le veți

274. Textual: «să înarmeze» (n. tr.)

reda pacea - ea se va preface într-un motiv de nu tocmai măruntă mîn- drie. Aşadar: nu zăboviți, ci pe loc puneți-vă la încercare rîvna, şipuneți- le celor mai înainte arătate capăt - aşa cum se cuvine -, înțelegîndu-vă întreolaltă întru deplina voastră curățieşi putere de credință. Fiindcă atîta ne cere nouă întru deplină tăcere (dar mai ales vouă vă cere să o faceți în tot locul) Mîntuitorul, Căruia îi slujim.

3. «Nu vă va lipsi nimic din cele în care credincioşiei mele îi revine cuvîntulhotărîtor. Am făcut tot ce mi-ați cerut în scrisorile voastre. Tri- mis-am vorbă episcopilor despre care mi-ați vorbit - aşa cum doreați -, ca să vină şi ei să ia parte acolo, alături de voi, la dezbateri. L-am trimis şi pe consularul Dionisie să le amintească aceasta celor ce vor lua parte la sinod alături de voi, şi să vegheze el însuşi necurmat şi în mod suveran la buna desfăşurare a lucrurilor.

4. «Dacă însă cineva încerca-va şi de data aceasta să-şi astupe urechile ca să nu-mi audă porunca de a merge acolo (ceea ce însă nu-mi prea vine a crede), eu voi trimite numaidecât pe altcineva care, în temeiul unui ordin împărătesc, îl va expulza, făcîndu-l să priceapă că nu era cazul să se împotrivească unor porunci venite din partea împăratului, şi în folosul adevărului.

5. «Altminteri, sfinților voastre vă revine sarcina ca - întru deplinul consens al hotărârilor voastre şineluînd aminte nici la antipatii şi nici la simpatii - potrivit canoanelor bisericeştişi apostolice, să închipuiți un leac pe potriva greşelilor descoperite - sau, mai bine spus, spre lecuirea celor ce vor fi căzut în greşeală - ca să scăpați Biserica de orice ocară, ca să-mi uşurați grijile şi ca - redîndu-le învrăjbiților de astăzi pacea - să vă dobîndiți un nume cum nu se poate mai bun.

Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, fraților iubiți!»

43. 1. Dar pe când se treceau aceste porunci în faptă, un alt purtător de cuvînt al împăratului s-a înfățişatchematilor la sinod cu o scrisoare de la împărat, prin care scrisoare ei erau îndemnați să se zorească şi să-şi continue cât mai neîntîrziat călătoria spre Ierusalim. 2. Ca urmare s-au şiaşternut cu toții la drum, şi au călătorit cu poştalioanele oficiale din Femeia pînă acolo unde erau ei aşteptați, întesînd meleagurile toate. Aşa s-au adunat la Ierusalim, laolaltă, minunații episcopi ai fiecărei eparhii. 3. Macedonenii îşi trimiseseră şi ei mitropolitul; popoarele Pannoniei şi ale Mysiei, frumoasele şi tinerele lor mlădițe ale lui Dumnezeu; apoi era acolo şi o sfîntăfață trimisă de episcopii din Persia (un foarte subtil cunoscător al Sfintelor Scripturi). Bitinieniişi tracii împodobeau cu prezența lor întreaga adunare. 4. Nu lipseau nici episcopii cei mai de frunte ai Ciliciei. Pentru puterea lor de convingere, fruntaşii episcopilor Capa- dociei străluceau, înconjurați de toțiceilalți. Toată

Siria şi Mesopotamia, Fenicia, Arabia, Palestina ea însăşi, Egiptul şi Libia, ținutul Tebei, toate laolaltă [erau prezente acolo], înțesînd prin trimişii lor bogata ceată a slujitorilor lui Dumnezeu. Lor le urma, venită din toate eparhiile, mulțime nenumărată de norod. Iar pentru trebuințele tuturor acestora, împăratul se îngrijise anume, trimițîndu-şi cei mai încercațislujbaşi de la palat spre a înfrumusețea sărbătoarea, dîndu-i un fast de-a dreptul împărătesc.

44. 1. Deosebit de ei toți se număra o bună cunoştință de-a împăratului, un bărbat din cale afară de credincios şi de evlavios şi de încercat în cunoaşterea Sfintelor Scripturi. Acesta se făcuse remarcat, strălucind încă de pe vremea tiranilor pentru statornicia lui în credință: de aceea pe bună dreptate i se şiîncredințase sarcina de a-i îndruma pe cei sosiți acolo. Traducîndcît mai neocolit în faptă voia împăratului, acesta a salutat adunarea cu un foarte prietenos cuvînt de bun sosit, cu ospețe bogate şi festinuri. Sărăcimii cerşetoare (precum şimulțimii celei fără număr a mişelimii - bărbațişi femei - care nu avea ce pune în gură şi ducea lipsă de toate), el le-a împărțit cu multă mărinimie bani şi îmbrăcăminte, iar pe deasupra a mai înzestrat şiînsăşi biserica toată, înfrumusețînd-o cu o sumedenie de daruri trimise de împărat.

45. 1. Aşaîşi împlinea acela însărcinarea. La rîndul lor, slujitorii lui Dumnezeu făceau să sporească frumosul praznicului prin rugăciunile şi - totodată - prin convorbirile lor, în care dacă unii preamăreau devotamentul iubitorului de Dumnezeu împărat față de Mîntuitorul a toate, înşirîndamănunțit marile lui merite legate de înălțarealocaşului, alții le bucurau tuturor auzul dîndu-le prilejul să ia parte (odată cu slavosloviile ce-şi aveau rădăcina înfiptă în dumnezeieştile dogme) la celălalt ospăț, cel gîndit. 2. Unii aduceau tîlcuiri la citirile din dumnezeiasca Scriptură, scoțînd la lumină învățăturile ei ascunse. Iar cei care nu se încumetau în nici una din aceste direcții, se străduiau să-L înduplece pe Dumnezeu săvîrşind jertfele cele fără sîngeşi felurite tainice ierurgiişiînălțînd lui Dumnezeu fierbinți rugăciuni pentru pacea tuturor, pentru Biserica lui Dumnezeu, şi chiar pentru împărat, ca pricină a tuturor acestora - precum şi pentru de Dumnezeu iubitorii lui copii.

3. Aşa am cinstit şi noi praznicul - noi care am fost socotiți vrednici de un bine aflat deasupra meritelor noastre - prin felurite cuvîntăriținute în public, cuvîntări în care am pus în lumină tîlculînțeleptelor

275. Textual: «covîrşind toată rugăciunea» (n. tr.)

cugetări cuprinse în scrisoarea împăratului, sau am tălmăcit simbolurile aflate în discuție, legîndu-le de viziunile profetice[276].

Aşa s-a săvîrşit cu bucurie mare praznicul acestei sfinţiri în cel de al treizecilea an de domnie al împăratului.

46. Dar înfăţişarea acestei biserici închinate Mîntuitorului, a mîntuitoareipeşteri, precum şi arătarea podoabelor trimise de împărat şi a mulţimii de daruri meşteşugite din aur, din argint şi din pietre nestemate, noi am făcut-o - după puterile noastre - într-o scriere osebită închinată de noi împăratului însuşi, pe care dndva o vom publica, după încheierea lucrării de faţă, adăugîndu-i şicuvîntareaţinută la împlinirea celor treizeci de ani (de domnie), adică numai puţin mai tîrziu, după sosirea noastră în cetatea ce poartă numele împăratului, şi pe care am putut-o rosti chiar în auzul împăratului; şi era atunci pentru a doua oară cîndînălţăm laudă lui Dumnezeu, împăratului tuturor, chiar înăuntrul palatului împărătesc. Ascultînd-o de Dumnezeu iubitul Constantin, părut-a să-i facă plăcere multă, aşa cum ne-a şi dat el a înţelege îndată după aceea, la ospăţul dat de el episcopilor prezenţi; iar aceştia s-au bucurat la rîndul lor de multele şi de feluritele lui dovezi de preţuire.

47. întrunirea - atît de mare, făcută de împărat la Ierusalim - este după ştirea noastră imediat următoare, ca însemnătate, celei - renumite - izbutite de el mai înainte în oraşul din Bitinia. Dar în vreme ce aceea avea înfăţişarea sărbătoririi unei izbînzi - la care atunci, în al douăzecilea an de domnie, erăuînălţate rugăciuni (de mulţumire pentru biruinţa avută) chiar acolo, în Niceea, asupra potrivnicilor şivrăjmaşilor săi -, aceasta de acum sporea strălucirea celei de a treia decade sub chipul bisericii (înălţateşi) închinate de împărat, ca un dar de pace lui Dumnezeu, dătătorului a tot binele, chiar în preajma mormîntului aducător de mîntuire

48. Toate aceste înfăptuiri ale împăratului îl făceau preţuit de toţi pentru virtuţile sale plăcute lui Dumnezeu. Lucru care a şi făcut pe unul dintre slujitorii lui Dumnezeu să cuteze a-l ferici - de faţă cu el - pentru a se fi învrednicit el încă din viaţa de acum să ia singur în mînăfrîieleîmpărăţiei peste atîtamulţime de oameni, urmînd ca în cea de apoi să împără- ţească împreună cu Fiul lui Dumnezeu. Constantin i-a ascultat vorbele cu enervare, îndemnîndu-l apoi să nu se mai încumete a rosti asemenea lucruri, ci mai curînd să se roage pentru împărat, astfel ca acesta din urmă să poată fi găsit vrednic a-i sluji lui Dumnezeu atît în timpul vieţii de aici cîtşi în cea de pe urmă.

49. După scurgerea celui de al treizecilea an de domnie a făcut Constantin nuntă celui de al doilea fiu al său (după ce mai demult şi-l căsăto-

276. Text corupt, (n. tr.)

riseşi pe cel mai vîrstnic). Şi s-au ţinut (cu acest prilej) banchete şiospeţe, împăratul adudndu-şi el însuşi fiul la altar, (iar mai apoi) sporind strălucirea petrecerii, arătîndu-se rînd printre grupurile bărbaţilor, dnd printre cele de femei, acestea aflate deosebit, de o parte.

Mulţimii de rînd - precum şi feluritor oraşe - le-au fost făcute daruri bogate.

50. Cam tot atunci au venit la el soli trimişi de inzii cei de la soare-răsare, cu daruri: pietre de mare preţşi de tot soiul, strălfulgerînde, şi animale foarte diferite de cele cunoscute pe la noi. Ei îi aduceau aceste daruri în semn de recunoaştere că stăpînirea lui se întindea pînă la ocean, adăugind că la dînşii căpeteniile ajunseseră să-l cinstească în asemenea măsură îndt îl înfăţişau în picturi şi în sculpturi, recunosdndu-l drept (singurul) împărat şistăpîn pe destinele tuturor.

La începutul domniei lui Constantin, britanii cei dinspre ocean, de la soare-apune, i se supuseseră primii; or iată-i acum alăturîndu-li-se şi pe inzii cei de la soare-răsare!

51. 1. Dar, odată ajuns stăpîn de la un capăt la celălat al pămnuului, Constantin a împărţit conducerea întregii împărăţii între cei trei -fii ai săi, cum şi-ar fi lăsat el părintească avere moştenitorilor săi celor mai iubiţi. Partea ce fusese cîndva a bunicului său i-a lăsat-o fiului său mai mare; răsăritul, celui de al doilea; iar întinderile cuprinse între acestea două, celui de al treilea. 2. însă adevărata moştenire bună şimîntuitoare de suflet pe care le-a lăsat-o el a fost sămînţa fricii de Dumnezeu: el însuşi îi adusese pe calea cunoaşteriidumnezeieştilorînvăţături, dîndu-i apoi în seama unor dascăli încercaţi în credinţă. Şi pentru disciplinele de rînd le-a tocmit în chip de dascăli oameni ajunşi la măsura deplină a învăţăturii. Unii le făceau cunoscută arta războiului; alţii îi familiarizau cu ştiinţa conducerii unui stat; alţii, în fine, îi învăţau aplicarea legilor. 3. Fiecare fiu avea în jurul său o curte a sa cu pedestrime, cu lăncieri, cu gardă personală şi cu tot soiul de unităţi, cărora li se adăugau ofiţeri, centurioni, generali şicomandanţi de unităţi, cărora părintele lor le cunoşteaatît priceperea la război dtşi devotamentul.

52. 1. Pe timpul dnd cezarii nu ajunseseră încă la vîrsta coaptă, ei avuseseră, firește, trebuinţă de ajutor din partea altora care duceau, de fapt, greul treburilor statului; dar odată intraţi în vîrstabărbăţiei, povaţa părintelui lor le-a fost singură de ajuns. Cînd se strîngeautoţi laolaltă, Constantin îi îndemna stăruitor - dînd cale convingerilor sale - ca ei să-şi dea silinţa a-l urma în pilda lui de cucernide; iar dnd erau plecaţi departe, ţinea legătura cu ei prin scrisori în care se făcea auzit glasul autorităţii sale împărăteşti, a cărei preocupare de căpetenie era mărturisirea credinţei în Dumnezeu, împăratul a toate, şi care se cerea ţinută la loc mai de cinste decît chiar demnitatea împărătească. 2. Mai tîrziu el le-a dat în sfîrşit putere să se ostenească şi singuri spre binele statului, îndemnîndu-i totuşi să aibă grijă mare de Biserica

lui Dumnezeu şicerîn- du-le să se poarte înainte de toate ca niştecreştini.

Aşaşi-a povățuit împăratul fiii, care însă nu s-au mulțumit cu îndemnul venit de la părintele lor, ci, ca de la ei pornind, au mers mai departe, pătrunzîndu-şigîndurile de sfințenia închinării lui Dumnezeu şi împlinind bisericeştile pravile în chiar inima palatului, dimpreună cu toți ai lor, 3. (Deşipînăşiîntr-acestea - adică în faptul de a-i fi înconjurat cu prieteni unul şi unul, pătrunşi de frica lui Dumnezeu - se făcea simțită grija veghetoare a tatălui. După cum aceleiaşi categorii de oameni îi aparțineauşi persoanelor cele mai de vază, pe umerii cărora apăsau cu precădere grijile țării. Ceea ce-l şi făcuse pe împărat să-şi lase fiii în grija acestor oameni pătrunşi de credința în Dumnezeu aşa cum i-ar fi aşezat la adăpostul unor puternice metereze).

4. Iar după buna săvîrşire a tututor lucrurilor, socotit-a Dumnezeu, chivernisitorul a tot binele, că de trei ori fericitul Constantin îşi dusese la sfîrşit bun tot ce avusese de făcut în viațăşi că-i sosise ceasul mutării la o viață mai bună; aşa că a îngăduit şi asupra lui ce ține de firea tuturor făpturilor.

53. Domnia lui Constantin a ținut treizeci şi doi de ani fără numai cîteva luni şicîteva zile; iar viața, cam de două ori pe atîta. Pînă la acea vîrstă, trupul său n-a cunoscut nici boală, nici slăbiciune, rămînînd întreg, nevătămat, parcă mai tînăr decât oricare tînăr. Era o adevărată plăcere să-l priveştişi să-i vezi vigoarea de câte ori avea de dus ceva la capăt prin propriile sale puteri, ca atunci cînd făcea exerciții fizice sau când umbla călare, ori cînd se aşternea la drum, cînd se încleşta în luptă cu duşmanul, cînd triumfa asupra vrăjmaşilor sau cînd - aşa cum se întîmpla de cele mai multe ori - şi-i supunea în lupte lipsite de vărsare de sînge.

54. 1. La fel şi cu virtuțile lui sufleteşti, care atinseseră culmile desăvîrşirii aflate la îndemîna omului, făcîndu-l să se distingă în toate privințele, dar cu precădere în facerea de bine unde, de altminteri, lumea era înclinată mai curînd să-l critice, şi acest lucru din cauza răutății celor răi, care-şi găseau în îngăduința împăratului un paravan pentru ticăloşia lor. 2. Fapt este că noi înşine am fost martori în anii aceia următoarelor două necazuri: o năvală de oameni dezlănțuiți în facerea de rele, gata să distrugă întreaga viață (socială), şi ipocrizia de nedescris a câte unora care, furişați în Biserică, nu erau creştini decât cu numele. 3. Ei bine, bunătatea şi omenia lui Constantin, fervoarea şi înnăscutul său simț al adevărului îl îndemnau să se încreadă în prefăcătoria acestor aşa-zişi

creştini, care, ascunzîndu-şi adevăratele lor simțăminte, simulau față de el buna-credință. Or, încrezîndu-se în asemenea oameni, i s-a întîmplat când şicîndşi lui să alunece pe cărări îndoielnice. O pată pe care invidia - stîmită de meritele sale - (era de aşteptat să) le aştearnă asupra lor.

55. 1. Dar dreptatea dumnezeiască avea să se întoarcă împotriva acelora, şi încă nu după mult timp.

în schimb, împăratul se deprinsese atît de mult să trudească întru cele ale duhului îndtpînă în ceasul său din urmă nu înceta să scrie cuvîntări, pe care le ținea ca de obicei, şiîşi îndestula ascultătorii cu învățături de credință. La fel de vie păstra el legătura cu viața publică şi cu armata, avînd întotdeauna în vedere, înainte de orice, ce le putea fi oamenilor mai de folos.

2. Fapt vrednic de luat în seamă: cu puțin înainte de a-şi da sufletul, a ținutobişnuitului său auditoriu un fel de cuvîntare funebră, zăbovind ca niciodată asupra nemuririi sufletului, asupra celor ce-şisăvârşiserăviața în cucernicie precum şi asupra răsplăților pregătite de însuşi Dumnezeu iubiților Săi. Nu mai puținşi-a dat Constantin osteneala atunci să-i facă a pricepe şi ce sfîrşit îi aşteaptă pe cei din ceata potrivnică Lui, zălogind pieirea hulitorilor de Dumnezeu.

Cuvintele sale, rostite cu mare gravitate, au părut a face asupra celorlalți o impresie puternică, îndt l-a şi determinat să-l întrebe pe un închipuit filozof ce anume avea de spus despre toate acestea. Filozoful i-a răspuns dînd grai adevărului şilăudînd cu tărie - deşi cam împotriva convingerilor sale - învățătura potrivnică credinței în mai mulți zei.

3. Vorbindu-le prietenilor săi despre aceste lucruri chiar în pragul morții, împăratul dădea impresia că-şiuşuraşi-şi netezea singur calea spre o viață mai bună.

56. 1. Vrednic de amintit ar mai fi şi faptul că în aceeaşi vreme - auzind el de nişteмişcări ale barbarilor de la Răsărit - a pornit cu război împotriva perşilor, zicînd că aceea era singura biruință căreia îi simțea lipsa. 2. După luarea acestei hotărâri s-a aşternut la drum cu oastea, împărtăşindu-le ştireaşi episcopilor din preajma lui şi socotind ca unii dintre ei să rămînă alături de el pentru îndeplinirea celor legate de cult. 3. Aceia însă i-au răspuns că, dacă aşa îi era lui voia, ei aveau să-l urmeze din toată inima, şi chiar - departe gîndul de a-l lăsa singur - că erau dor- nid să-l însoțească în război şi să lupte alături de el cu rugăciunile pe care aveau să le înalțe către Dumnezeu. Bucurîndu-se foarte de vorbele lor, împăratul le-a arătat cam cum avea să fie drumul. Totodată, mînat de mult-ai credință, în pregătirile pentru acel război Constantin a pus să i se facă cortul după chipul bisericii, astfel încît să-şi poată înălța înăuntru, împreună cu episcopii, rugăciunile către Dumnezeu, (singurul) dătător de biruință.

57. între timp, aflîndperşii despre pregătirile lui de război şitemîn- du-se rău să se încumete Ia luptă cu el, au trimis o solie ca să-l înduplece la pace. Şi

primind acest prea făcător de pace împărat pe solii perşilor, s-a învoit cu bucurie la împăcare.

în sfîrşit, apropiindu-se marele praznic al Paştelui, a privegheat împăratul dimpreună cu toțiceilalți, ca să-şi poată înălța rugăciunile către Dumnezeu, apoi a luat toate măsurile pentru înălțarea, în oraşul ce-i purta numele, a bisericii închinate apostolilor[438].

58. Această biserică, după ce a făcut-o să se înalțecît să nu găseşti cuvinte a spune, a acoperit-o de jos pînă sus cu pietre de toate culorile, care-ți furau privirile; partea ei de deasupra a împărțit-o în fîşii înguste şi a poleit-o în întregime cu aur. Deasupra acesteia el i-a pus ca pază sigură împotriva ploilor un acoperiş de aramă - nu de țiglă; dar şi el strălucea de atîtamulțime de aur îndt îi puteai vedea chiar din depărtare străfulgerările revărsîndu-se în lumina soarelui.

De jur-împrejur, acoperişul era mărginit de un soi de rebord reticu- lar, lucrat numai din aramă şi aur.

59. Aşa a fost înfrumusețată biserica prin marea rîvnă a împăratului, în jurul ei se deschidea sub cerul liber o curte descoperită şi foarte mare, mărginită pe cele patru laturi ale ei de patru porticuri care închideau între ele şi curtea şi biserica. Porticurile erau înconjurate de clădiri aparținînd palatului, de terme şi de locuri de agrement, ca şi de multe alte construcții legate îndeosebi de necesitățile de cazare ale personalului de pază.

60.1. Toate le-a consacrat împăratul spre dăinuirea pomenirii Apostolilor Mîntuitorului nostru. Totuşi, prin această construcție Constantin urmărise şi o a doua țintă, pe care la început o ținuse ascunsă, dar de care pînă la urmă avea să-şi dea seama toată lumea: 2. (anume că-şi) alesese singur din timp acest loc pentru clipa de neocolit cînd avea să se săvîr- şească din viață, prevăzînd în nemăsurata lui credință că după moarte trupul lui, ajuns vrednic de împreună şederea cu Apostolii, va avea parte şi dincolo de moarte de rugăciunile ce aveau să se aducă acolo spre cinstirea acelora. Motiv pentru care şi poruncise el să se slujească acolo, ridi- cînd la mijloc un altar înconjurat de douăsprezece sarcofage şi de coloane sfințite, spre cinstirea şi pomenirea cetei Apostolilor. în centrul lor pusese să-i fie aşezat propriul sarcofag, străjuit de o parte şi de cealaltă de cîteşase Apostoli; pentru care lucru spunea el că iarăşi dăduse ascultare unui gîndînțelept, scopul său fiind ca, după moarte, trupul rămas fără viață să i se poată odihni după merit.

3. De mult, deci, frămîntase el asemenea gînduri.

Constantin - care aşteptase această clipă atît de îndelungat, închipuindu-şi-o mereu - a închinat Apostolilor biserica, încredințat că printr-un asemenea act avea să-şi atragă din partea lor un foarte temeinic ajutor pentru

438 Tot textul cuprins între « » lipseşte din manuscrise, el apărînd abia în aşa- numite «Editio Genevensis» din anul 1612 (n. tr.)

278. daKf|oeiț, acte de devoțiune (n. tr.)

suflet; şi Dumnezeu nu l-a amăgit şi nu l-a arătat nevrednic de cele cerute în rugăciuni.

4. După săvîrşirea primelor îndatoriri[278] ale praznicului Paştelui, Constantin a petrecut mîntuitoarea sărbătoare cu fast şi cu bucurie multă, făcînd din ea şi pentru sine şi pentru ceilalţi un prilej de voioşie, în care a zăbovit pînă în ultimele-i clipe de viaţă, cînd Dumnezeu - Care-l ajutase la săvîrşirea tuturor acestora - l-a găsit vrednic, la sorocul potrivit, să fie mutat la o viaţă mai bună.

61.1. Totul a început cu o stare de slăbiciune care mai apoi s-a înrăutăţitşi l-a făcut pe Constantin să-şi părăsească oraşulşi să se ducă într-o localitate cu băi calde - de unde, în fine, a ajuns în oraşulpurtînd numele mamei sale. Şi zăbovind el acolo în casa de rugăciune închinată mucenicilor, a înălţat lui Dumnezeu rugăciuni şi litanii. 2. Dar încredin- ţîndu-se, pe clipă ce trecea, de apropierea sfîrşitului, Constantin s-a pătruns de gîndul că venise vremea să se cureţe de toată greşalasăvîrşită de el de-a lungul întregii vieţi, încredinţat fiind că tot păcatul ce-l va fi putut el face ca un simplu om ce era îi putea fi curăţat de pe suflet prin puterea de care erau pătrunse cuvintele sacramentale şi prin mîntuitoarea baie (a botezului). 3. Convins, deci, de acest lucru, a îngenuncheat şi a început a se ruga fierbinte lui Dumnezeu, spovedindu-se pe loc în biserica aceea închinată mucenicilor şiînvrednicindu-se pentru întîia oară de rugăciunile însoţitoare punerii mîinilor.

Pe urmă a părăsit cetatea şi a ajuns într-una dintre localităţile aflate în imediata apropiere a Nicomidiei, unde, chemînd la sine pe episcopi, le-a vorbit în felul cum urmează:

62. 1. «*A* sosit în cele din urmă şi clipa în care am nădăjduit atîta vreme şi la care tînjind, atîta vreme m-am rugat, ca să dobîndescmîntui- rea cea întru Dumnezeu. A venit vremea ca şi noi să merităm a fi însemnaţi cu pecetea nemuririi; vremea mîntuitoarei pecetluiri 2. pe care, cândva, îmi doream să o agonisesc în apele Iordanului, acolo unde spune tradiţia că şiMîntuitorul S-a făcut părtaş ei spre a ne da astfel pilda spălării (de păcat). Dar Dumnezeu, Care ştie ce anume ne este spre folos, vrea să ne împărtăşim de ea chiar aici şi încă de pe acum. 3. Încît nu mai şovăiţi, fiindcă chiar dacă Dumnezeul vieţiişi al morţii va vrea ca noi să rămî- nem încă în viaţă, oricum, eu mă voi alătura poporului lui Dumnezeu aici, şi, bucurîndu-mă de părtăşia Bisericii, voi putea astfel lua parte dimpreună cu ceilalţi (creştini) la rugăciunile de obşte.

Lucrul acesta e un bun dobîndit, iar de acum mă voi supune învățăturilor vrednice de viața întru Dumnezeu».

4. Auzindu-i vorbele, (episcopii) au purces la cele cuvenite[439], săvîrşindşi împărtăşindu-l cu dumnezeieştile Taine, nu însă înainte de a-i fi cercetat credința cu multă grijă[440]. Aşa a ajuns Constantin să fie, din veac, cel dintîi[441] împărat care s-a învrednicit de desăvîrşirea celei de a doua naşteri întru Tainele lui Hristos. Şiînvrednicindu-se a fi însemnat cu dumnezeiasca pecete, duhul său s-a bucurat, s-a primenit şi s-a umplut de lumină dumnezeiască. Nemăsurata-i credință îi covîrşea sufletul cu fericire, uimindu-l la arătarea lucrătoarelor (dovezi ale) puterii lui Dumnezeu.

5. După îndeplinirea celor cuvenite, Constantin s-a îmbrăcat în straie împărăteşti, majestuoase şi strălucitoare ca lumina, şi s-a întins pe un pat alb ca neaua, nemaiprimind pe el purpura.

63. 1. Iar în urmă, ridicând glasul, a înălțat lui Dumnezeu o rugăciune de mulțumire, adăugind următoarele: «în clipa asta pot cu adevărat spune că sînt fericit; acum ştiu că m-am învrednicit de viața cea fără moarte şi că m-am împărtăşit din dumnezeiasca lumină...». După care şi-a amintit şi de cei nefericiți, căinîndu-i pe toți cei lipsiți de o asemenea bucurie[442].

2. Apoi au început să se perinde pe dinaintea lui comandanții de armată şi cei de mari unități, cărora le dădeau lacrimile şi care se văitau între ei că sînt pe cale să rămînă singuri - urîndu-i, de aceea, viațăcît mai lungă; dar împăratul le-a răspuns că abia acum fusese el găsit vrednic de adevărata viațăşi că numai el avea cum să ştie din ce fel de răsplată începuse să se împărtăşească; fapt care-l îndemna mai curînd să-şi grăbească - şi în nici un caz să-şi mai amîne - călătoria spre Dumnezeul său.

3. Şizicînd aceste vorbe, a mai dat unele porunci, făcîndu-le romanilor - adică locuitorilor Capitalei - privilegiul unor daruri anuale în bani, lăsîndîmpărățiamoştenire fiilor săi ca un bun strămoşescşidînd glas tuturor gîndurilor sale celor mai scumpe.

64. 1. Toate acestea s-au petrecut în marele, prea-cinstitul şi prea-sfințitul praznic al Rusaliilor, care se ține la şaptesăptămînişi care poartă pecetea acelei zile unice când spun Dumnezeieştile Scripturi că a avut loc şiînălțarea la ceruri a Mîntuitorului nostru şi coborârea printre oameni a Sfîntului Duh. 2. Aşadar, într-o asemenea sărbătoare a fost învrednicit Constantin de cele arătate mai sus; iar în cea din urmă zi (pe care am putea să o numim sărbătoarea sărbătorilor, fără teamă de greşeală), pe la

439 Prescrise de cult (textual: «de lege», «legiuite») (n. tr.)
2(10. Suu: «însă nu mai înainte de a-i fi spus ce urma el să mai facă» (n. tr.)
441 Textual: «singurul» (n. tr.)
2(12. Textual: «bunătăți" (n. I.r.)

amiază a fost şi el înălțat, la Dumnezeul său, lăsîndu-ne nouă, muritorilor, ceea ce avea el înrudit cu firea noastră, ca să se unească Dumnezeului său cu tot ce era în sufletul său mai duhovnicesc şi mai încins de dragostea de Dumnezeu.

Aşa s-a sfîrşit Constantin.

Noi însă vom urmări lucrurile mai departe.

65. 1. îndată (după aflarea veştii), soldații gărzilor precum şi cei din garda de corp au început toți să-şisfîşie straiele, şi, căzînd la pămînt, să se bată cu pumnii în cap, jeluindu-se, tînguindu-se şigemînd de mult amar, chemîndu-şistăpînulşi domnul şi împăratul nu ca pe un stăpîn ce le fusese , ci aşa cum îşi cheamă fiii pe nume un venerabil părinte. 2. De altfel atît generalii comandanți[283]cîtşi centurionii nu-l pomeneau pe Constantin decît (zicîndu-i) «salvator», «strajă» şi «binefăcător». Restul oastei, dîndu-i onorurile cuvenite, îi simțea lipsa aşa cum simt turmele lipsa unui bun păstor. 3. Şi tot aşa a început şi lumea să alerge prin întreg oraşul, revărsîndu-şiadînca durere din suflet prin țipeteşi prin strigăte; unii păreau pradă unei adevărate prăbuşiri lăuntrice; fiecare resimțea jalea ca ceva de la sine, ca la o lovitură primită de el însuşi, ca şi cum nimănui nu i-ar fi mai rămas acum nimic care să-i facă viața vrednică să fie trăită.

66. 1. Apoi, rididndu-i soldații trupul, i l-au aşezat într-un sicriu de aur pe care, acoperindu-l cu purpura imperială, l-au dus pînă-n oraşul ce-i poartă numele, unde l-au aşezat în principala încăpere a palatului, în înaltul unei platforme. Acolo, în jurul ei, pe sfeşnice de aur, au aprins lumini, oferind privirilor o privelişte extraordinară, cum nu mai văzuse nimeni şi cu nici un prilej, din negura vremilor începînd, sub soare: 2. şi anume, trupul (neînsuflețit al) împăratului aşezat chiar în inima palatului, sus, în sicriul lui de aur, împodobit cu însemnele imperiale, cu purpura şi cu diadema, păzit zi şi noapte, de jur-împrejur, de străji fără număr.

67. 1. Comandanții întregii armate, comițiişi întregul cin al dregătorilor, cărora datina le ceruse pînă atunci să îngenuncheze înaintea împăratului, nu şi-au schimbat cu nimic atitudinea, ci - fiecare dintre ei la momentul potrivit - pătrundeau înăuntru şi, îngenunchind, îi aduceau omagiul lor ca şi cum el ar mai fi fost încă în viață.

Aceştia, deci, au fost cei dintîi. Lor le-au urmat membrii senatului şitoțiînalțiifuncționari ai statului, iar mai pe urmă poporul de rînd, puhoi, venit cu femei şi cu copii - ca să nu scape asemenea privelişte.

2. Scena s-a prelungit vreme foarte îndelungată (în care răstimp soldații luaseră hotărîrea să lase trupul lui Constantin în acelaşi loc şi să-l

păzească mai departe), pînă ce au sosit şi fiii lui ca să aducă părintelui lor ultimul lor salut. 3. Aşa a continuat fericitul Constantin să împărățească păpînăşi după moarte - şi a fost singurul om (învrednicit cu asemenea soartă). Totul se petrecea ca şi cum el ar mai fi fost în viață; şi a fost o dovadă de prețuire de care, de cînd cerul şipămîntul, Dumnezeu l-a găsit vrednic numai şi numai pe el. De altfel, Constantin a şi fost singurul împărat care a cinstit pe Dumnezeu, împăratul a toate, precum şi pe Hristosul Lui, cu fapte atît de mari; încât nu-mi pare de mirare ca tot el singur să fi fost găsit vrednic de o asemenea soartă, şi ca Dumnezeul cel Prea înalt să-i hărăzească lui ca şi după moarte să mai împărățească peste cei vii, astfel ca tot omul cu inima[443]neîmpietrită să poată pricepe ce este aceea împărăția cea fără vîrstăşi fără sfîrşit pregătită sufletului nostru.

Deci aşa s-au petrecut lucrurile.

68. 1. Iar generalii comandanți de mare unitate[444] au ales din toate unitățilebărbați bine cunoscuți pentru credințaşi devotamentul lor față de împărat, pe care i-au trimis să le dea limpede de ştire cezarilor cele întîmplate. în răstimp, 2. peste garnizoanele militare răspîndite pe toată
fața imperiului, s-a abătut ca un fel de suflare trimisă de Cel Atotputernic, aducătoare a veştii despre moartea împăratului şifăcîndu-le parcă să hotărască într-un singur gînd - ca şi cum marele lor împărat ar mai fi fost încă în viață - să nu recunoască pe scaunul împărăției romanilor pe nimeni altul decât numai pe fiii lui. Drept care, nu după multă vreme ei au cerut ca toțiaceştia să nu mai fie salutați ca nişte cezari ci să poarte titlul de auguşti - primul şi cel mai însemnat simbol al investiturii imperiale.

Cum zic, aşa s-au petrecut lucrurile prin garnizoane, ale căror unitățiişi trimiteau unele altora, în scris, rezultatele voturilor şiaclamațiilor lor, făcînd ca într-o singură clipită lumea de pretutindeni să afle unitatea de cuget din sînul armatei.

69. 1. îndată după aflarea veştii despre moartea împăratului, în rândurile locuitorilor Capitalei, ale senatului precum şi ale poporului de rînd, s-a cuibărit - de nestăvilit - jalea; pentru ei toți nu putea fi o nenorocire mai mare şi mai cumplită. Termele şipiețele au fost închise; aceeaşi soartă au avut-o şi spectacolele şi toate cele ce aveau loc de obicei pentru desfătarea iubitorilor de distracții. Recunoscuțipînă atunci pentru senzualitatea lor, aceştia arborau acum expresia unor ființe zdrobite, ridicîndu-l cu un singur glas în slăvi pe Constantin - «fericitul, de Dumnezeu iubitul Constantin , care a dat dovadă că merita cu adevărat să fie împărat».

283. Sau: «taxiarhii», comandanți de detaşament (n. tr.)
443 Textual: **-cu** mintea» (n. tr.)
444 -Taxiarhii- (n. tr.)

2. Dar, nemaiputîndu-se mulțumi doar să strige, au început să treacă la fapte, înălțîndu-i imagini ca unuia aflat încă în viață - cu toate că-l ştiau dus din lumea celor vii; în ele era înfățişat cerul (cu culoare) şi Constantin odihnindu-se în eterica înălțime a- bolților lorcereşti. Pe de altă parte, şi ei tot doar fiilor lui le recunoşteau titlurile de auguştişi de cezari; cărora însă cu sfîşietoare strigăte le cereau ca trupul împăratului lor să fie adus şi înhumat acolo, în împărătească cetate şi în mijlocul lor.

70. 1. Iată deci onorurile de care i-au făcut ei parte aici celui aflat de Dumnezeu la atît de mare preț.

Ajuns în oraş, fiul cel mijlociu a trimis să fie adus trupul părintelui său, apoi s-a aşezat singur în fruntea cortegiului funebru, urmîndu-i oştimea grupată pe unități, iar acesteia o mulțime fără număr de oameni de rînd .

Trupul împăratului era străjuit din toate părțile de lăncieri şi de ostaşi ai infanteriei grele.

2. Ajungînd la Biserica Apostolilor Mîntuitorului, aceştia au depus sarcofagul, îngăduind noului lor împărat, Constanțiu, să-şi cinstească părintele atît prin prezența sa cât şiprintr-a tuturor celor de față, şi să plinească tot ce-i cerea lui solemnitatea clipei.

71. 1. Mai apoi el s-a retras (de o parte), şiunitățile de soldați i-au urmat exemplul. în mijloc au păşit slujitorii lui Dumnezeu, puhoiul curioşilorşimulțimeacredincioşilor, toată; iar aceia au săvîrşit dumnezeiasca slujbă a înmormîntării, înălțînd cuvenitele rugăciuni. Culcat în înaltul acelei platforme, fericitul Constantin primea dovada măreției sale: nemaistăpîninduşi lacrimile, mulțimea nenumărată a poporului îşi unea glasul cu preoții lui Dumnezeu, strigîndu-I Acestuia cu glas de jale rugile lor spre (mîntuirea) sufletului împăratului, şi astfel îndeplinind fierbintea dorință a acelui om atît de plăcut lui Dumnezeu, 2. Cel Care-Şi vădea acum bunăvoințafață de el şi prin aceea că, în clipa sfîrşitului, le dăruia iubiților şi vrednicilor lui fii, drept moştenire, scaunul împărăției, iar lui însuşi privilegiul de a putea fi pomenit împreună cu Apostolii în locul acela atît de mult rîvnit de el; lucru care poate fi văzut şi astăzi, fiindcă pînăşi astăzi rămăşițele acelui prea-fericit suflet continuă a fi slăvite odată cu numele Apostolilor, iar mulțimeacredincioşilor întru Dumnezeu se adună acolo după dumnezeieştilerînduieli spre a-l vrednici în slujbele-i pline de taină şi spre a-l face să se împărtăşească din puterea sfintelor rugăciuni.

Aşa continua Constantin să împărățească după moarte - ca un întors la viață - peste întreaga împărăție romană, ca un adevărat «Biruitor», ca un adevărat «Mărit» şi «August» - cum fusese el numit.

72. Şi nu atît după pilda acelei păsări din Egipt, căreia-i merge vestea că ar fi singura în stare să-şi prezică moartea (raspînditoare de bune miresme), ca apoi să revină la viață din propria ei cenuşăşi să-şi ia zborul întocmai ca mai înainte; ci după aceea a Mîntuitorului său, Care, aidoma bobului de grîu,

Se înmulţeşte sub binecuvântarea lui Dumnezeu, dă în spic şi acoperă toată faţapământului cu roadele Sale. Lui I s-a asemuit prea-fericitul, fiindcă prin succesiunea fiilor (numele lui) nu a mai rămas singur; ceea ce a făcut ca prin toate provinciile el să fie înfăţişat în imagini împreună cu ei şi ca numele să-i dăinuiascăşi după moarte.

73. Chipul i-a fost înfăţişatşi pe monede; pe una din feţe, fericitul era înfăţişat cu capul acoperit, iar pe cealaltă faţămînînd un car tras de patru cai şiînălţat de o mînă întinsă lui de sus.

74. Dumnezeul Cel mai presus de toate, Care în persoana lui Constantin- singurul împărat de pînă atunci ce se arătase făţişcreştin - ne- a pus sub priviri o pildă atît de frumoasă, ne-a înlesnit totodată să ne dăm seama cîtă deosebire stă între închinătorii Săi şi ai Hristosului Său, de o parte, şi, de cealaltă parte, potrivnicii acestei credinţe, care s-au constituit prigonitori ai Bisericii Sale, şi, prin aceasta, şi L-au înstrăinat şi L-au făcut lor vrâ(jmaş: înfiorătorul sfîrşit al fiecăruia dintre ei nu era altceva decît pedeapsa care-i aştepta în chip hotărît pentru potrivnicia lor faţă de Dumnezeu, la fel cum sfîrşitul lui Constantin le făcea tuturor tot atît de vădită chezăşia dragostei Aceluiaşi Dumnezeu.

75. Dintre toţiîmpăraţii Romei, Constantin a fost singurul care L-a proslăvit pe Dumnezeu, împăratul a toate, cu o atît de mare dăruire; el singur a mărturisit şi a răspînditfăţiş, tuturor, învăţătura lui Hristos; el singur a proslăvit Biserica Lui, aşa cum nimeni nu mai făcuse vreodată; el şi numai el a spulberat rătăcita credinţă cea în mulţi zei, (stîrpind-o) cu totul. El a desfiinţat toate formele de idololatrie, şi a fost singurul învrednicit atît în timpul vieţiicîtşi după moarte cu asemenea dovezi de preţuire cum nu i-au fost date niciodată nici unui elin, nici unui barbar, ba chiar nici măcar vreunuia dintre romanii cei mai de seamă; asemenea om nu s-a mai pomenit din adîncurile vremilor.

C U V Î N T A R E
ŢINUTA CU PRILEJUL SĂRBĂTORIRII
A TREIZECI DE ANI DE DOMNIE AI ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN

PROLOG

1. M-am înfăţişat aici nu spre a depăna poveşti sau spre a istorisi cu vorbe meşteşugiteşi cu glas ca de sirenă cine ştie ce lucruri plăcute auzului; şi nici nu voi oferi iubitorilor de desfătare, în potire de aur ornate cu frumuseţea

de ornamente a întorsăturilor de cuvinte, cine ştie ce licoare menită să le facă lor plăcere. Nu; ci - după îndemnul înțelepților - propun să ne depărtăm cu toții de căile bătute şi chiar să ne abatem de la ele; ba chiar vă previn să nu vă înghesuiți la acel soi de lucruri spre care lumea se adună puhoi. 2. Eu în tot cazul am venit cu gîndul de a slăvi înaintea voastră faptele împăratului nostru, într-o formă nouă. Fiindcă, cu toată mulțimea fără număr a celor ce se sîrguiesc azi în acelaşi scop, îmi propun să pornesc pe o cale nu tocmai umblată de lume, pe care, de altfel, nici nu se cuvine să păşim cu (aşa-zidnd) picioarele neîmbăiate.

Admiratorii stilului comun brăzdat de întorsături de cuvînt puerile se bucură în fața dovezilor de inspirație ieftină şi la îndemîna tuturor; să-i lăsăm atunci pe ei să le farmece oamenilor de rînd auzul cu istorisiri tot de rînd[445], cu care să-i poată bucura. Fiindcă inițiațiiînțelepciunii supreme, cunoscătorii ştiințeiatît a celor dumnezeieşticîtşi a celor legate de om, care identifică voia[446] Celui Atotputernic cu binele, s-au fixat din vreme asupra meritelor plăcute lui Dumnezeu şi asupra faptelor de Dumnezeu inspirate ale împăratului nostru, pe care ei le socot mai de prețdecît cele numai omeneşti; ei vor îngădui, desigur, celor mai puțindăruiți să-i laude împăratului calitățile Iui mai mărunte. 3. Or, fiind împăratul înzestrat atît cu ştiința celor dumnezeieşticîtşi cu a celor privitoare la om (cea dintîițintind către Dumnezeu; cea de a doua avîndu-l drept

445 Textual: «să farmece auzul muritor cu istorisiri muritoare»
446 «voia»: .textual, «alegerea», (n. tr.)

țintă pe om), să-i lăsăm, atunci, pe cei cu adevărat apți pentru astfel de lucruri să pună în valoare, spre priceperea celor aflați în afara incintelor sacre, trăsăturile lui omeneşti - care, de altminteri, au însemnătatea lor şi care au adus foarte mult bine în viața noastră (fiindcă întreaga înzestrare a împăratului este frumoasă; doar că ele nu pot fi puse chiar alături de trăsăturile lui de-a dreptul divine), 4. iar noi, în schimb, care ne aflăm înăuntrul unei asemenea sfinte incinte şi care am pătruns pînă-n adîncu- rile ei tainice şi neumblate, să zăvorim auzurilor nesfințiteporțileşi să amintim tainicele mistere ale vieții împăratului înaintea acelor persoane care singure au cunoştință de ele, care şi-au cufundat urechile în apele purificatoare ale credințeişi care şi-au concentrat toată atenția asupra celor mai înaripate facultăți ale sufletului omenesc; cu ei, cei care umblă înaintea împăratului a toate, săvîrşi-vom noi acest dumnezeiesc rit în tăcere, 5. făcînd din inspiratele cuvinte ale înțelepților (noştri) - pătrunse nu de spiritul propriu divinației (mai bine spus: al freneziei şi al pierderii stăpînirii de sine), ci străbătute de lumina dumnezeieştiiinspirații - călăuza noastră întru asemenea tainică lucrare, spre a ne învăța ce trebuie să înțelegem prin a domni; spre a ne vorbi despre împăratul suprem, despre dumnezeieştileoşti care-L înconjoară pe împăratul tuturor, despre acea pildă de domnie pe care o avem în fața ochilor, precum şi despre opusul ei, şi despre urmările amîndurora. Călăuzindu-ne după inspiratele lor luminări, să începem, deci, acest dumnezeiesc ritual.

1. 1. Iată-ne, aşadar, în toiul sărbătoririi unui împărat mare. Noi, vlăstarele acestei domnii, ne veselim inspirîndu-ne din preceptele acelor învățături înaripate, mai cu seamă că bucuria noastră îl are în frunte şi de față chiar pe împăratul suprem - prin care cuvinte eu îl am în vedere pe Cel cu adevărat mare, adică pe Acela aflat dincolo de toate (şi trag nădejde că, împăratul nostru, care stă de față cu noi, nu ne va ține de rău pentru aceste vorbe, ci că dimpotrivă se va alătura sfintei noastre cugetări); mă gîndesc, deci, la Cel aflat mai presus de toate, la împăratul suprem, la Cel nemăsurat, şezînd pe scaunul de domnie al bolților cereşti, Care a făcut pămîntul scăunel la picioarele Sale. Nimeni nu-L poate închipui într-un fel vrednic de El. De jur-împrejurul Său lumina străluceşte ca fulgerul, făcîndu-L - prin puterea[288] străluminărilor ei - de nevăzut privirilor noastre, ale tuturor.

2. în jurul Său dau roată oştilecereştişi-I stau de strajă Puterile cele de sus, mărturisindu-L ca fiind Stăpînulşi Domnul şi împăratul lor. Mulțimile fără sfîrşit ale îngerilor, cetele arhanghelilor şi corurile de sfinte

288. Textual: «prin ascuțimea» (n. tr.)

duhuri răsfrîng la rîndul lor lumina ce se revarsă din jurul Său, adăpîn- du-se din ea ca dintr-un izvor nesecat. Toate aceste lumini, divinele şiduhovniceştile feluri de lumină netrupească ce sălăşluiesc dincolo de bolta cerească, înalță Marelui împărat cele mai sublime şi mai inspirate cântări de slavă. La mijloc a fost întins marele şi albastrul acoperiş al cerului, pentru osebirea celor aflați în afara sălaşurilorîmpărăteşti de cei aflați înăuntrul lor; în jurul său, soarele şi luna şi luminătorii cereştiîşi poartă faclele parcă în curtea unui palat, dînd slavă împăratului Celui de dincolo de toate, iar la semnul şi la cuvîntul Lui agățîndu-şi pururea- arzîndeletorțe în ajutorul celor ce sălăşluiesc în zonele mai umbroase din afara cereştiibolți.

3. Pe Acest Mare împărat pînăşi mult biruitorul nostru împărat îl slăveşte, dîndu-şi seama că Lui îi datorează el de fapt domnia; tot despre El mărturisesc şi de Dumnezeu iubitorii noştri cezari - învățătura de la părintele lor luînd-o, că este izvorul a tot binele; iar grosul armatei, omenirea de la țarăşi de prin oraşe, precum şiînalții demnitari din provincii, în adunările lor Lui I se închină, luînd în aceasta învățătură de la Mîntui- torul, Cel mai mare dintre dascăli.

De fapt, toată suflarea omenească (feluritele popoare şi neamuri şi limbi, care altminteri sîntînsuflețite de mentalitățiatît de deosebite), toate - şi oficial şi în particular - nu izbutesc să se potrivească unele cu altele decât în această singură situație, anume atunci când în gîndurile lor de la sine - izvorîtoareşi spontane şi în liberele lor deducții, îl invocă pe Unul şi Singurul Dumnezeu.

4. Fiindcă, oare, nu este adevărat că întreaga stihie a pămîntului pe El îl recunoaşte drept stăpîn atunci când, prin roadele şi prin vieţuitoarele pe care le poartă şi le aduce la lumină, îşimărturiseşte ascultarea în fața voii Celui Atotputernic? Şi bogat curgătoarele ape ale nurilor, ca şi susurul nesfîrşit, venit din adîncuri, al izvoarelor, îl vădesc pe Cel ce este cauza unei asemenea minunății. Tot pe El îl arată şiadînculținut în chingile din străfunduri ale mării, ca şi zbuciumul valurilor, atunci când se înalță spre cer, umplîndpămîntul de groază, ca apoi - apropiindu-se de țărm - potolite de ordinea dumnezeieştii legi, să se chincească! Tot pe El şistăpînitaşiroire a ploii de iarnă, bubuitul tunetului şi scânteierile fulgerelor, joaca mereu înnoită a vântului, goana norilor în înaltul văzduhului; tot pe El îl mărturisesc, pentru toți cei ce nu sînt în stare să-L vadă cu înşişi ochii lor.

5. Soarele, atotstrălucitorul, care străbate prin vremi, numai pe El îl ştie de stăpîn, şi, plecat în fața voii Lui, nu se încumetă să se abată din cale. Luna - cu lumina ei mai palidă decât a soarelui - supusă rânduielilor lui Dumnezeu, în unele răspasuri se împuținează, cu upoi să crească iar la loc. Cerul în frumusețea sa, scînteind din noianul său de stele (care-l străbat în pîlcuri[447]şi în bună rînduială, pe acelaşi neabătut drum), dă şi el de ştire despre dăruitorul a toată lumina. Aşadar, toți luminătorii cereşti, la semnul şi la cuvîntul Lui se

2H9. T<>xtual: «în ordine» (n. tr.)

supun împreună aceleiaşi armonii, gonind de-a lungul imenselor lor cruguri pe pista din înaltul văzduhului. Alternanța zilei cu noaptea, scurgerea timpului şi schimbările anotimpurilor, ritmurile şirinduiala întregului univers aduc laudă nemărginit-feluritei înțelepciuni a nemăsuratei Lui puteri.

Tot Lui îi răspund cu necesara şi cuvenita dumnezeiască cunoaştere nevăzutele Puteri care îşi deapănă zborul prin cuprinsul văzduhului, întregul univers şi în asamblu, tot Lui - acestui Mare împărat - îi înalță laudă; tot Lui şi cerurile cerurilor şi crugurile bolților celor de sus; oştirile îngerilor laudă îi înalțădntîndu-i cântări de netălmăcit; duhurile zămislite de duhovnicească-I lumină îşibinecuvintează şi ele, întru dumnezeiască cunoaştere, Zămislitorul; pe El îl arată singur mare domn şi stă- pînpînă-n vecii cei fără de timp, anteriori cerului pe care-l vedem cu ochii, anteriori zidirii lumii, şi infinitele vecii anterioare apariției întregii lumi văzute.

6. Cel care El însuşi este mai presus de toate, anterior şi ulterior tuturora, aşadarCuvîntul Său preexistînd ca Unul Născut, suprem arhiereu al lui Dumnezeu Celui însuşi suprem, Cel mai vârstnic decât timpul şi decât toți vecii - întâiul şi singurul închinat măririi Tatălui, întru mila Sa mijloceşte spre mîntuirea tuturor, slăvindu-Se în fruntea stăpînirii a toate şiîncununîndu-Se ca un al doilea întru (lăuntrica) împărăție a Tatălui; findcă El este tocmai lumina cea mai presus de toate, cea care se mişcă în jurul Tatălui, făcând în acelaşi timp şi legătura şi hotarul între substanțaființelor create şiesența[448] cea fără început şi necreată. Fiindcă El este chiar lumina care se revarsă de sus, din dumnezeirea cea veşnicăşi fără început, îmbăind în înțeleptească (şi mai strălucitoare decât soarele) străluminare tărâmul cel mai presus de cer, precum şi toate cele cereşti. Putşm spune despre El că este cârmuitorul acestei lumi întregi - El, Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel care dăinuieşte totodată şi mai presus de toate şi întru toate şi în toate cele văzute şi nevăzute; El, Cel de la Care (şi prin Care) icoana împărăției celei de sus avînd-o, de Dumnezeu iubitul nostru împărat îşi dă silința să țină bine cârma întregii noastre viețipâmînteşti, după pilda Atotputernicului.

2.1. Cuvîntul cel Unul-Născut al lui Dumnezeu împărățeşte din vecii cei fără început şipînă-n vecii fără de sfîrşit împreună cu Tatăl Său. Tot aşa, iubitul Său (împărat al nostru), călăuzit de împărătească binecuvîn-

448 iftfa (n. tr.)

tare[449] pe care o primeşte de sus, şi întărit de divina sa învestitură, domneşteşi el aici pe pământ de foarte îndelungată vreme. 2. Mîntuitorul a toate face ca toate - cerul întreg şi lumea, precum şiîmpărăția de sus - să ajungă vrednice de Tatăl Său; la fel şi iubitul Său, adunîndu-şisupuşii de aici, de pe pământ, în jurul Cuvîntului Celui Unul-Născut şi aducător de mîntuire, îi pregăteşteîmpărăției Aceluia. 3. Pe de altă parte, Mîntuitorul nostru, al tuturor, ca un păstor bun ce este, ține prin nevăzuta şidumne- zeiasca-I putere duhurile ce s-au lepădat de El (şi care au obiceiul să se poarte prin aer şi să se năpustească în sufletele oamenilor) ca pe nişte sălbăticiuni, dt mai departe de turma Sa. Dar tot aşaşi iubitul Său, dăruit de El, de sus, cu atîtea triumfuri asupra vrăjmaşilor, îi cumințeşte pe duşmaniideclarați ai adevărului, pe calea războiului! 4. Sau iar - aşa după cum Cuvîntul (deşi anterior universului şi în acelaşi timp mîntuitor a toate) împărtăşeştecetaşilor Săi semințelecunoaşteriişi ale mîntuirii, luminîndu-i şifădndu-i vrednici a afla împărăția Tatălui - ei, bine, tot aşaşi iubitul Său, ca un adevărat tălmaci al Cuvîntului lui Dumnezeu, cheamă după sine întreg neamul omenesc la cunoaşterea Atotputernicului, strigînd cu glas tare ca să fie auzit de întreg pământulşidînd de veste normele noii credințe! 5. Şi, după cum deschide Mîntuitorul a toate cereştileporți ale împărăției Tatălui înaintea călătorilor plecați din lumea noastră într-acolo, la fel şi cu acesta, după ce (din zelul său față de Cel Atotputernic) a curățatpămînteasca lui împărăție de toată murdăria smintelilor necredincioşilor (în nemijlocita-i purtare de grijă față de întreaga turmă a supuşilor), a chemat cetele sfinților şicuvioşilor în palatul său!

Dintre toțiîmpărații Romei, el singur a fost învrednicit de Dumnezeu, împăratul a toate, cu o domnie care să fi ținut treizeci de ani. Dar nu face aidoma înaintaşilor săi, adică să închine (această sărbătoare) duhurilor htonice sau cine ştie căror demoni chemați să se arate sub chipuri care să smintească lumea - unor amăgiri, deci, unor prostii puse la cale de nişte oameni fără Dumnezeu; ci o închină Celui Care l-a înconjurat de glorie, ca o recunoaştere a facerilor de bine cărora el le-a fost ținta, totuşi fără a spurca palatul cu sîngele prelins (al jertfelor) - aşa cum se făcea odinioară - şi fără a-şi mai face grijă să înduplece puterile htonice prin fum, prin foc şi prin arderi de tot, ci adudndu-I însuşi împăratului a toate, în chip de jertfă bineplăcută şibineprimită, chiar împărătească sa ființă, precum şi cugetul său atît de înalt țintind către Dumnezeu! Fiindcă Acesta nu-şi află placul decît în felul de jertfă pe care împăratul nostru s-a deprins să o aducă în gîndurileşi în mintea lui ajunsă fără pată, departe de ruguri şi de vărsările de sînge. Stăpîn pe credința Sa în ascunsul miş- cârilorneînşelătoare ale sufletului, el a adus prin puterea gîndirii sale o contribuție însemnată în teologie, sîrguindu-se ca în calitatea sa de împărat să oglindească dt mai mult iubirea de oameni a lui Dumnezeu,

449 Textual: «ijimire», «revArsare.. (n. ti.)

dăruindu-se Lui pe de-a-ntregul şiadudndu-I-se în chip de pîrgă a lumii ce i-a fost încredințată, chiar pe sine.

Dar această supremă jertfă împăratul o aduce în folosul nostru al tuturor; şi, ca un bun păstor ce este, aşa aduce el ...«minunate hecatombe de mieluşeiîntîi-născuți...» adică purtînd după sine spre cunoaştereaşi cinstirea Lui, sufletele duhovniceştii sale turme.

3. 1. De o astfel de jertfă Se bucură Dumnezeu şi-i bineprimeşte cu drag darul, sporindu-i (la vederea unei atît de însemnate şi minunate jertfiri) sporindu-i spun, hierofantului nostru - cu mirare - domnia cu încă foarte mulți ani. în chip de răspuns la un asemenea sacrificiu, El îşiîntețeşte facerile de bine, îngăduindu-i acestuia să-şi sărbătorească domnia prin fel de fel de serbări plăcute, şi, la fiecare zece ani, să împărtăşească unuia din fiii lui cele ale domniei, ca pentru a prelungi dt mai mult înflorirea plantei ajunse la ceasul împlinirii.

2. Dintre fii, cel care poartă acelaşi nume cu părintele său a fost primit de el sâ-i împărtăşească domnia la capătul celor dintâi zece ani; următorul în vîrstă, după încă zece ani; iar cel de al treilea tot aşa, adică după alți zece ani şi cu prilejul sărbătorii de acum. Cum cea de a patra decadă a şi început - iar timpul nu încetează să se depene - suindu-şi neamul la domnie, împăratul se arată pregătit să înmulțească strălucirea acestui tron, numind dte un nou cezar; în felul acesta ajunge el să-şi împlinească proorocia rostită dndva, de mult, de dumnezeieştiiprooroci, atunddnd strigau: «Primi-vor sfinții Celui Prea înalt împărăția»

3. De unde se vede că însuşi Dumnezeu, împăratul a toate, îl dăruieşte pe preacucemicul împărat, înmulțindu-i atât anii dtşi copiii, şifădndstâpînirea lui peste popoarele pământului înfloritoare şitînără, ca şi cum abia de curînd ar fi prins rădădnă. Tot Dumnezeu i-a înlesnit şi această sărbătorire, dîndu-i biruința peste toțivrăjmaşiişipotrivnidişifădnd din el o pildă de cucernicie adevărată pentru omenirea întreagă. 4. Iar el - împăratul - străluceşte ca soarele, răspîndindu-şi razele de lumină prin lumina cezarilor pînă-n cele mai depărtate locuri cunoscute lumii. Nouă, celor de la răsărit, ne-a desemnat o odraslă demnă de un asemenea părinte; altora, pe al doilea fiu; iar pe celălalt l-a sortit altora - ca pe nişte luminători, ori ca nişte facle răspîndind propria lui lumină. Constantin a înhămat cu mîna lui - prinzîndu-i cu aceleaşihățurişidîndu-le să tragă telegaîmpărăției - pe cei patru şiatît de avîntați cezari ca tot atîțiamînji, strunindu-i prin aceste divine hățuri ale bunei înțelegerişi armoniei; aşa, din înaltul său, străbate el toată fața lumii, fiind prezent pretutindeni şinelăsînd să-i scape nimic.

5. Dar încă ceva! Binecuvîntat cum este el a reflecta imaginea împărățieicereşti, împăratul, cu privirile ațintite sus spre această imagine arhetipală, îi călăuzeşte pe cei de aici, jos, prinzînd tot mai puternică rădăcină în exercitarea învestiturii sale monarhice (cu care împăratul suprem a dăruit

aici, pe pământ, numai neamul omenesc), a cărei lege hotărăştestăpînirea unuia singur asupra tuturor. 6. Or, forma monarhică întrece toate celelalte constituţiişi moduri de guvernare: bunăoară poliarhia, rezultând din egalitatea în drepturi, capătă pînă la urmă chipul anarhiei şi al răsturnării de valori[450]. Iată de ce avem şi un singur Dumnezeu, iar nu doi, nici trei şi nici mai mulţi, mai ales că (mărturisirea) mai multor divinităţi echivalează în mod cert cu a nu recunoaşte pe niciuna. Nu este dedt un singur împărat, iar Cuvântul şi împărătească-I Lege, tot Unul sînt - Lege nerostită în cuvinte articulate sau supusă stricăciunilor timpului în cărţi sau pe table, ci Cuvîntul cel viu şiînsuşi Dumnezeu, Cela ce le pregăteşte tuturor supuşilor Săi, care I-au urmat în timp, împărăţia Tatălui. 7. Pe El îl înconjoară oştilecereşti: miliardele de îngeri împlinitori ai voii lui Dumnezeu, puzderia cetelor mai presus de lume, apoi duhurile nevăzute din cer care asigură buna rînduială a universului; pe ele, pe toate, Cuvîntul-împărat le diriguieşte ca un fel de guvernator al împăratului suprem. Pe El L-au denumit cu toată hotărârea cuvântătorii de Dumnezeu în revelaţiile lor: şi Căpetenie a căpeteniilor, şi Mare Arhiereu, şiProoroc al Tatălui, şi înger al sfatului celui mare, şi Lumină a strălucirii Tatălui, şi Fiu Unul-Născut, şi cu nenumărate alte nume; dar Părintele Lui L-a făcut să fie cuvînt viu şi lege şiînţelepciuneşi plinătate a tot binele, şiaşa L-a dăruit tuturor supuşilorîmpărăţiei Sale în chipul unui dar purtător al celor mai înalte binecuvântări. Iar El, Care în toate răzbate şi Se poartă pretutindeni, El Care tuturor îmbelşugat le împarte darurile Tatălui, le-a oferit şi creaturilor Sale cuvântătoare de pe Pământ un chip al învestiturii Sale împărăteşti atunci dnd a înzestrat sufletul omului - suflet făcut după imaginea Sa - cu nişteîngăduinţe de-a dreptul dumnezeieşti,[451] care fac ca omul să se poată bucura şi de celelalte virtuţi ce şiroiesc din acelaşi dumnezeiesc izvor. Iar înţelept nu este dedt numai Acela Care singur este şi Dumnezeu. El singur este bun prin însăşiesenţa Sa, numai El e adevărata putere şi izvorul adevăratei dreptăţi; El, Tatăl Cuvîntuluişi al înţelepciunii, izvorul luminii şi al vieţii, iconomul adevărului şi al virtuţii, diriguitorul însuşi al împărăţiei Sale şi a toată drmuirea şi învestitura[452].

450 Sau «al războiului civil", cum a mai fost tradus orăoiţ: traducere mai aproape de literă, dar mai departe de trama ideilor textului: război civil a fost la Roma şi în timpul republicii, şi după întronarea conducerii monarhice (n. tr.)

451 OaxaTţ ftuvApsoi Tf|v |...] AvOpârnou t|iuxf)v xaTaxoopfioai; -înzestrind NufloUiI (...) omului eu puteri dumnezeieşti (n. tr.)

4. 1. Ne putem însă întreba: de unde ştim noi oamenii asemenea lucruri? De unde îndrăzneala asta a limbii mele - care nu e decât carne - de a da glas unor idei atît de străine acestei cămişi trupului? Cine L-a putut zări pe împăratul cel nevăzut, ca să poată vedea la El astfel de puteri? - Prin simțuri noi luăm contact cu realitățile din aceeaşi familie cu trupul şi percepem relațiile dintre ele; în schimb nimeni nu a cutezat vreodată să se laude că ar fi văzut cu ochii săi această împărăție nevăzută şiatît de deosebită de tot (ce ştim)! Nici un muritor n-a cuprins vreodată frumusețea adevăratei înțelepciuni! Cine - ajutîndu-se de puterea simțurilor - a contemplat chipul dreptății? De unde s-au cuibărit în mintea omului conceptele de «autoritate legitimă» şi de «investitură împărătească»? De unde i-a putut veni unei ființe lucrate din carne şi din sînge ideea puterii monarhice? Cine a răspîndit pe pămînt asemenea idei (care nu au în ele ceva vizibil şi formal) - sau şi (conceptul unei) ființenetrupeşti, nedefinite prin formă? 2. Ei bine, pentru asemenea lucruri nu era posibil decît un singur mijlocitor: Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel prezent în toate[453], principiul facultății cuvântătoare şiînțelegătoare a omului, Care, singur nedespărțit fiind de dumnezeirea Tatălui, împrăştie peste odraslele Sale revărsările de daruri ale Tatălui. De aid, această facultate firească de a gîndi, care este aceeaşişi la gredşi la barbari; de aid, conceptele de rațiuneşi de înțelepdune, semințele cumpătării şi ale dreptății; de aid, înjghebarea meşteşugurilor; de aidşiştiința deprinderii virtuții, dulcele nume al înțelepduniişi nobila pasiune pentru filosofie; de aid, putința de a cunoaşte tot ce e bine şi tot ce e frumos; de aid chiar şi (lăuntrica) reprezentare a lui Dumnezeu şi posibilitatea unei vieți vrednice slujirii Lui cu credință; de aidşi împărătească învestitură[454] a omului şineduşmănoasa Lui stăpînire a tot ce este pe pămînt. Fiindcă atunddndCuvîntul - Părintele ființelor cuvântătoare - a aşezat în sufletul omului amprenta (alcătuirii lui) după chipul şi după asemănarea lui Dumnezeu, prin asta el a şi făcut ca ființa aceasta să capete stare împărătească; iar dnd, de pe întreg pămîn- tul, numai pe el l-a ales ca să-l învețe a împărățişi a se supune (precum şi pentru a intui sau chiar a căpăta învățătura a ceea poate însemna făgăduita nădejde a împărăție icereşti), ei bine, atunci înseamnă că Părintele nu va şovăi să Se şi facă El însuşi cunoscut fiilor săi muritori, ci că va culege roadele semănăturii Sale şi că, odată cu înnoirea binecuvântării pogorîte de sus peste ei, El le-a adus tuturor buna veste a împărtăşiriiîmpărăție icereşti. Că-i cheamă şi că-i îndeamnă să se arate pregătiți pentru urcuş, îmbrădndveşmîntul potrivit acestei chemări. Cu o putere cu neputință de arătat prin vorbe, El a umplut de această chemare tot (pământul nostru) scăldat de lumina soarelui şi a dat pământeştiiîmpărății drept model pe cea cerească, îndemnînd neamul omenesc

4536 filă itâvcuv f|x<ov - «Principiul»: textual, «părintele» (n. tr.)
290. Aici ioxiii; -capacitate» (n. tr.)

întreg să rîv- neascâ la ea ca spre cea mai sublimă dintre nădejdi[455].

5. 1. Or, se poate spune că de Dumnezeu iubitul împărat s-a şiîmpărtăşit din acestea, fiind el înzestrat de Dumnezeu cu asemenea fireşticalităţişi, pe deasupra, lăsîiidu-şi sufletul pătruns de revărsarea darurilor pogorîte asupra lui de acolo, de sus! Ajuns fiinţădesăvîrşitraţională prin lucrarea Cuvîntului, Care este raţiuneaînsăşi; ajuns înţelept prin împărtăşirea din izvorul înţelepciunii; ajuns bun şi drept prin împărtăşirea binelui şi a dreptăţii; ajuns şi cumpătat aşa cum numai cumpătarea poate fi, el îşi adună vitejia din puterea (trimisă lui) de sus. 2. Adevărul este că împăratul nostru şi-a potrivit sufletul acestor virtuţi suverane luîndu-se după modelul acelei împărăţii din altă lume. Or, cine nu s-a împărtăşit din ele şi se leapădă de împăratul a toate; cine nu-L cunoaşte pe Tatăl cel mai presus de ceruri al sufletelor noastre şi nici nu şi-a pus podoabele potrivite [înfăţişării înaintea] unui împărat; cine se lasă stăpînit de urît[456]şi de josnicie; cine se leapădă de regescul har al blîndeţii, luînd chipul mînieişi parcă prefăcîndu-se într-o fiară; cine în locul unei purtări îngăduitoare se lasă pătruns de otrava greu-ameninţă- toare a răutăţii; cine în loc să-şi ascută chibzuinţă, se sminteşte; cine se leapădă şi de raţiuneşi de înţelepciune, lăsîndu-se în voia nesocotinţei (cea mai cumplită pornire a sufletului, care, în străpezeala ei, scaldă cele mai îngrozitoare vlăstare: desfrîul, rapacitatea, crima, sacrilegiul, nereli- giozitatea); aşadar, cine ajunge sub stăpînirea lor, chiar dacă puterea uzurpată de el îl va face pentru o vreme să pară că domneşte, în realitate nu poartă cu adevărat titlul de împărat. 3. Am să şi întreb: cum ar putea el să se arate vrednic a prelua aparenţaautorităţii monarhice, el - adică omul - al cărui suflet a ajuns să găzduiască chipurile amăgitoare ale unei liote de diavoli? Cum îşi va exercita puterea în chip de stăpîn absolut unul care şi-a agonisit un roi de stăpîni plini de cruzime şi care a ajuns robul plăcerilor rele, un afemeiat împătimit, rob al câştigului pe căi de necinste, irascibil şi rob al izbucnirilor de mînie, robul fricii şi al spaimelor, rob al diavolilor setoşi de sîngeşi al duhurilor ucigătoare de suflet?

4. De aceea spun eu că , în temeiul adevărului însuşi, numai împăratul acesta iubit de Dumnezeu, de împăratul suprem, poate fi declarat împărat al nostru; el singur a ajuns cu adevărat liber (şi nu spun bine, ci mai curindstăpîn peste sine), mai presus de dorinţa de îmbogăţireşi de pofta de femei, biruitor peste plăceri - chiar şi peste cele fireşti. A ajuns să poată stăpîni peste izbucnirile de mînieşi peste furie, să le stăpînească, iar nu să fie stăpînit de ele! Ei da, unul ca el este un adevărat împărat, şi merită titlul de «biruitor»- pe care-l poartă, fiindcă el s-a arătat biruitor peste patimile de care sîntstăpîniţi oamenii; fiindcă el ş-a străduit să întruchipeze aici forma aceea arhetipală a împăratului suprem, şi fiindcă (prin reflectarea în oglinda minţii sale a luminii

455 Textual: -propunînd acest lucru în chip de vesle-bunrt- (n. tr.)
456 Cu înţelesul de ••dezordine-, -haos- (n. Ir.)

virtuților decurgînd din această arhetipală formă) el s-a transfigurat, atingînd astfel măsura înțe- lepciunii[ZHB], a bunătății, a dreptății, a vitejiei, a cucerniciei şi a iubirii de Dumnezeu. Ajuns la cunoaşterea de sine însuşi, se poate cu adevărat spune că numai el, împăratul acesta al nostru, a ajuns să fie şi un filosof, căruia, în plus, i s-a dat şiînțelegerea tuturor binecuvîntărilor pe care avea să le primească el din afara ființei sale - mai bine spus: din cer. El s-u priceput să pună în valoare venerabilul titlu decurgînd din monarhica su învestitură, prin admirabila robă pe care o poartă, fiind de altfel, şi singura persoană cer şi îngăduie să îmbrace pe drept împărătească mantie.

5. împăratul acesta invocă, noapte după noapte şi zi după zi, pe Tatăl Cel mai presus de ceruri; îl cheamă în rugăciunile sale; el nu tînjeşte după ultcevadecît după împărăția cea de sus. Fiindcă el ştie prea bine că prezentul (ființele dimpreună cu toate cele trecătoare ale vieții, care parcă ar[1] curge, aidoma unui fluviu, ca pînă la urmă să piară) nu se poate măsura în vreun fel cu Dumnezeu, împăratul suprem; de aceea şi însetează el după împărăția aceea nepieritoare şi netrupească a lui Dumnezeu, rugîndu-se să poată avea parte de ea, înălțîndu-şi mintea - prin măreția cugetării - pînă dincolo de bolta cerului şilăsîndu-se pătruns pînă-n adîncul inimii de negrăita sete după luminile întrezărite acolo, prin comparație cu care măririle acestei lumi nu par a fi decît întuneric. în faptul de a domni peste oameni el vede doar un fel de autoritate măruntă şi foarte trecătoare, exercitîndu-se într-o viațăşi ea supusă morții, efemeră; o autoritate nu foarte substanțial diferită de cea a păcurarilor, a miorarilor sau a ciurdarilor, dar pe care în schimb el o socoate mult mai anevoie de adus la faptă decît a acelora - şi încă peste nişteființe cu mult mai îndărătnice. Lui - în temeiul caracterului său greu de clintit precum şi a educației sale alese - uralele mulțimiişi vorbele măgulitoare mai degrabă îi sînt povară, decît plăcere.

6. Să nu se creadă totuşi că privirea proteguitorului său anturaj, a oştilor sale fără număr, a puzderiei de infanteriştişi de pedestraşişi de călări dăruiți lui cu trup şi suflet, produce asupra lui o impresie mai mare. Nu! nici măcar faptul de a le putea porunci acestora nu-l ameţeşte, căci Constantin nu uită în nici o clipă să-şi adune gîndurile în sine însuşişi, astfel, să descopere neîncetat în el aceeaşi natură comună nouă, tuturor [457]

457 Heferire In înțelepciunea practică, la cumpătare sau chibzuință (n. tr.)

oamenilor. Un zîmbet se abate peste buzele lui atunci cmd constată impresia produsă asupra mulțimii (impresie de copii la vederea cine ştie cărei ciudățenii) de mantia lui înflorată, țesută cu fir de aur, de purpura imperială, de însăşi cununa ce o poartă. Cu desăvîrşire străin de asemenea simțăminte, de vreme ce a gustat din dumnezeiasca cunoaştere, el şi-a îmbrăcat sufletul cu podoabele cumpătării şidreptățiişi cucerniciei şi ale celorlalte virtuți; podoabe într-adevăr împărăteşti de astă-dată .

7. Mai mult decât atît. Lucrurile acelea atât de râvnite de lume - vreau să spun: aurul şi argintul şi pietrele (prețioase), a căror frumusețe pe noi ne uimeşte - el nu le ține drept mai mult dedtnişte pietre de rând, sau decât o materie oarecare, fără valoare (adică tocmai ce şisînt ele, în realitate), de nici un ajutor în lupta noastră cu năvala răului. într-adevăr, ne pot ele vindeca de boală? Ne pot ele ajuta în vreun fel să scăpăm de moarte? Or, conştient de toate acestea, Constantin nu şovăie să se folosească de ele (dar cu bună ştiință! - şi numai atît cât să le facă supuşilor săi plăcere prin demnitatea întruchipată), fără însă a se lăsa amăgit; ba, dimpotrivă, îngăduindu-şi să zîmbească la priveliştea celor care, în imaturitatea lor lăuntrică, se lasă impresionați de ele! Şi tot aşa se mai reține el şi de la zaiafet şibeție, precum şi de la excesivul rafinament al mîncărurilor făcute pe gustul mîncăilor (care mîncăruri - îşi dă el seama - fie ele potrivite cine ştie cui, în tot cazul lui nu-i sînt potrivite, mai ales că ele fac omului mult rău, începțoşîndu-i facultatea contemplativă a sufletului). 8. Pentru toate aceste motive, împăratul - îndrumat dumnezeieşteşiînvățat cum este cu înălțimile cugetului - nu conteneşte a urmări realitățile care transced cele ale vieții, pe cerescul Tată invocându-L şi de împărăția Lui însetîndu-se, pe toate întru credințăsăvîrşindu-le, iar supuşilor săi - luînd chip de bun dascăl - împărtăşindu-le dumnezeiasca ştiință a cunoaşterii împăratului suprem.

6. 1. Or, Dumnezeu - Care cere de la noi zălogul redprocității - iată că-l dăruieşte acum cu cununile sărbătoririi de treized de ani, alcătuite din perioade pline de propăşire; iar nouă, tuturor, ne dă îngăduința de a-l prăznui pretutindeni cu serbări - dar ce spun eu «pretutindeni»? Fiindcă întreg universul ia parte la ele. 2. Şi în timp ce noi, aici, pe pămînt, ne veselim de o asemenea înflorire a cunoaşterii lui Dumnezeu, eu nu cred că vom greşi închipuindu-ne cum crugurile făpturilor celor din cer, sub imboldul propriei lor naturi, se alătură bucuriei noastre, a celor de pe pămînt; mai mult chiar, că însuşi împăratul Cela ce peste toate împărăteşte Se bucură, ca un părinte bun ce este, de sfînta putere de cinstire a bunilor Săi fii, precum şi că mai cu osebire pentru asta l-a învrednicit El pe călăuzitorul nostru, pe acela căruia-i datorăm noi propăşirea noastră, de onorurile sărbătorii de astăzi, încărcate de ani! Căreia trei decade de domnie neajungîndu-i, a hotărît El să o viitorească pînă cât mai departe, întru vecie.

3. Or, vecia este pe deplin imuabilă, lipsită de sfîrşit; nici originea ei, nici circumscrierea, nu sînt accesibile mințiiomeneşti, cel puțin pe cale firească. Ea

nu e înzestrată, să zicem, cu un centru de la care pornim să o putem cuprinde, şi nu îngăduie nici măcar sesizarea a ceea ce numim noi «prezentul» - cu atît mai puțin viitorul sau trecutul -, concepte temporale[458], fiindcă ce a fost nu mai are, propriu-zis, existență; viitorul, pe de altă parte, nu o are încă, iar prezentul s-a şi dus pe aripile gîndului, odată cu vorba, mai iute chiar decât îi rostim noi numele. El nu are o anumită stare, ca noi să-l putem cuprinde în vreun fel; sîntemnevoiți fie să privim înainte, în viitor, fie să-l vedem în trecut; fiindcă, repet, prezentul alunecă pe lîngă noi, cu neputință de prins, odată cu însuşigîndul. Or, vecia (înțeleasă în maxima ei extindere), nu se lasă cu nici un chip cuprinsă de gîndul omului, ci dimpotrivă se sustrage oricărei încercări a lui de a o stăpîni. 4. în schimb, ea nu se dă în lături să se mărturisească împăratului său, pe Care-L poartă pe umeri, mîndrindu-se cu zestrea primită de la El. Iar El, Cel de deasupra ei, conducîndu-i carul, nu o ține - după cuvîntul poetului - prinsă cu împletitura unor hățuri de aur, ci o stă- pîneşte - precum prin nişte hățuri - cu legăturile nepătrunsei sale înțelepciuni, hotărîndu-i minunata întocmire a lunilor şi a anotimpurilor, a epocilor,a anilor, precum şialternanța zilei cu noaptea, ştiținînd-o în legăturile unor determinări şi unor măsuri foarte felurite. Fiindcă vecia este în ea însăşi în continuă extindere spre infinit, acceptîndu-şi numele cu înțelesul unui prezent perpetuu[459]şi identic cu sine (chiar dacă o considerăm în componentele ei; dar ea, de fapt, nu are nici un fel de componente, nimic care să o facă în vreun fel divizibilă); un prezent depănîn- du-se continuu şi la nesfîrşit. Şi iată-L, totuşi, pe Dumnezeu stabilind pe parcursul lui anumite intervale; iată-L parcă însemnînd din loc în loc mereu câte un punct pe linia aceasta dreaptă ce parcă fuge ca să se piardă în infinit![301*5] Ea rămîne unitară, asimilabilă însăşi ideii de unitate; şi iat-o totuşi prinsă-n chingile a tot soiul de cifre şi prefăcută de El, din ceva lipsit de chip[460] (şi din diversitatea inclusă în ea), într-o realitate cu multe chipuri.

5. Mai întîişi înainte de orice El a strecurat în ea o materie fără formă, un fel de substanță a-toate-cuprinzătoare. în al doilea rînd a înzestrat această materie cu o anume calitate, actualizînd în ea, prin puterea însăşi a doimii, forma - din informai prin puterea triadei, El i-a dat cele trei dimensiuni - lățimea, lungimea şiînălțimea - şi, din îmbinarea materiei cu forma, a întocmit un soi de trup. Mai apoi, prin dedublarea doimii, a conceput tetrada stihiilor (pămîntul, apa, aerul, focul), hotărînd astfel în temeiul stării lor pururea izvorîtoarerînduiala universului întreg. Or, noi ştim că decada îşi are rădăcina

458 aiuv - «vecia», fiind un concept supratemporal. în textul prezent, el pare să implice în mod expres durata, ceea ce nu contravine ideii de bază a termenului grecesc, ci doar îl particularizează (n. tr.)

459 Eusebiu propune aici etimologia akov din aeî uv, «perpetuu-fiitor». De notat absența din discuție a termenului xpăvoț, specializat pentru noțiunea de timp (n. tr.)

301 b. Imagine remarcabilă a conceptului de durată devenit timp.

460 Sau «informai» (n. tr.)

în tetradă: unul, doi, trei, patru, dau naştere numărului zece. Zecele înmulțit cu trei determină componența unei luni; iar douăsprezece repetări ale lunii alcătuiesc un ciclu solar. Aşa, deci, iau naştere anii şi anotimpurile, făcînd ca vecia cea fără chip şiînfățişare să capete totuşi o anumită formă, ca toate lucrurile care gonesc prin ea, croindu-şi un drum în viață, să-şi afle locul şi să se poată desfăta ca la privirea unei picturi pline de culoare şiprospețime. 6. La fel cum - pentru cei care vor să-şi dispute premiile la alergare - se înseamnă pe stadioane anumite distanțe, şi tot după cum parcursul alergătorilor care au de străbătut distanțe mari este însemnat cu unele puncte de odihnă şi cu felurite marcaje - ca nimeni să nu deznădăjduiască şi să nu slăbească ritmul - tot aşaîmboldeşteşiurneşte împăratul a toate şi vecia în întregul ei, prin legile[461]înțelepciunii, cuprinzînd-o şimînînd-o în chipurile cele mai neaşteptate, aşa cum socoate El că este bine.

Dar atunci înseamnă că tot El (care a ştiut să aşeze peste vecia inițial nedeterminată veşmîntul acesta plin de culoare şi mereu înfloritor) este şi Acela care a făcut ca soarele să-şi reverse strălucirea în zi şi ca noaptea să se mohorască la culoare, prinzînd în țesătura ei scînteierile aurii, ca de lampion, ale stelelor, aprinzînd lumina vie a Luceafărului, atît de diferitele faze ale lunii şi sclipitoarele oşti ale aştrilor, şiaşezînd pe creştetul cerului întreg, ca un val imens, cununa inepuizabilei frumuseți. După ce a extins aerul, de sus, din înalt, pînă-n hăuri, după ce a însuflețit întregul univers, în lung şi în lat, cu putere, El a îngăduit şi neamului păsăresc să se adauge chipului lumii, depănînd pentru toate ființele din aer - atît pentru cele nevăzute cîtşi pentru cele văzute - ca un fel de imensă mare. Pămîntului i-a păstrat locul de la mijloc, dîndu-i rostul unui centru şi înconjurîndu-l cu apele oceanului, ca spre a-i spori frumusețea prin albastrul straielor, 7. iar mai apoi, făcîndu-l să fie vatra, maica şi manca tuturor viețuitoarelor de pe cuprinsul lui, udîndu-l cu roura ploilor şi a susurelor de apă şi rost dîndu-i să rodească prin pădurile lui şi prin minunatele lui flori, întru sporirea bucuriei vieții.

Viețuitoarelorpămîntului le-a sortit una - prețuităşi iubită de El mai mult decît oricare alta - pe care a plăsmuit-o după chipul Său, înzestrind-o cu intelect şi cu putere de cunoaştere - odraslă a puterii cuvîntătoare[462]şi a înțelepciunii: ființa chibzuitoare a omului, căreia i-a dat autoritatea[463] să stăpînească peste toate cîtemişunăşiîşi duc zilele acolo. Spun deci că, dintre toate ființele de pe pămînt, omul îi era lui Dumnezeu cel mai drag. Lui i-a îngăduit El, ca un adevărat părinte, să fie slujit de animalele necuvîntătoare. Lui, adică omului - în scopul căruia a îngăduit El şi mării să se lase străbătută (de corăbii), împodobind totodată pămîntul cu nesfîrşita felurime a plantelor.

461 Wi-onot, aici cu nuanța do «leiți constitutive- (n. ti .)

462 Sau «facultății înțelegătoare- - X6701;, care este mai mult decît «rațiunea» propriu-zisâ, Aid voia, putînd implica şi modalitățile de cunoaştere suprarațională (n. tr.)

463 dpx[l*]t| Aiivapiț - sintagmă remarcabilă (n. tr.)

Lui i-a dat putere şi peste jivinele care mişună în adîncuri, şi peste zburătoare. Pe el l-a înzestrat cu puterea cunoaşterii, ca să poată îmbrățişa toate ştiințele, dîndu-i spre contemplare pînăşi alcătuirea cerurilor, învățîndu-l ciclurile soarelui, fazele lunii, orbitele planetelor şi 'pozițiile stelelor fixe. El, omul, este singura ființă de pe pămînt căreia El i-a poruncit să ajungă la cunoaşterea Tatălui Celui mai presus de ceruri şi să proslăvească în cîntări pe împăratul suprem al întregii vecii.

8. Dar la toate acestea a mai încins Creatorul vecia cea identică cu ea însăşişi cu legăturile celor patru anotimpuri, punînd iernii hotar primăvara, iar mai apoi nelăsînd nici acest prim anotimp să tragă mai mult la cîntar, ci, odată cu cununa belşugului, făcînd ca întreaga desfăşurare a timpului să se reverse în toiul verii. Ca pentru a-i cruța timpului o parte de trudă, i-a mai adăugat şi intervalul toamnei; după care - adică: după ce l-a scăldat, ca pe un nobil telegar, cu cernerea răcoritoare a ploilor iernii, şi după ce, astfel scăldîndu-1, i-a reîmprospătat vigoarea[464], iată că-l aduce din nou - curat şi îndestulat de căderea ploilor - la potoul primăverii. 9. Or, din clipa în care a prins împăratul suprem veacul în hamaşa- mentul ciclului anual, El l-a şi pus sub ascultarea unui mînaş de seamă, adică sub ascultarea Cuvîntului Său Celui Unul-Născut, Mîntuitorul întregii creațiuni, Căruia I-a încredințathățurile acestui întreg. Iar Acesta, primind darul din mîinile bunului Său părinte şi - ca să spunem aşa - prinzînd întreg cuprinsul cerului cu tot ce se află în el înăuntru, ca şi pe din afară, în chingile uneia şiaceleiaşi armonii, îi dă aşezarea potrivită, urmărind în duh de dreptate cerințele odraslelor Lui cuvîntătoare de pe pămînt. Ființelor cărora le-a dat a străbate viața aceasta pusă sub semnul morții le-a hotărîtşinişte praguri de viață, dînd astfel tuturor oamenilor putința de a se pregăti din timp să păşească în viața ce li se deschide dincolo de veacul de acum. Fiindcă există - ei da, există! - dincolo de veacul de acum şi o astfel de viață dumnezeiască şi fericită, despre care El ne-a încredințat că ea le-a fost pregătită celor ce se luptă cu pricepere şi cu nădejdea răsplăților făgăduite. Căci El ne-a învățat următorul lucru: anume că toți

30(1. Textual: „l-a făcut să strălucească de curățenie «sau: de frumusețe»" (n. tr.)

cei care vom fi dus o existență cumpătată şi pătrunsă de cucernicie vom pleca de aid spre a ne lua locul în sălaşurile unei vieți mai bune, în vreme ce aceia ce se vor fi făcut vinovațiaid vor avea parte de cuvenita Sa (mînie).

10. Lucrurile se petrec deci întrudtva ca la întrecerile noastre, unde învingătorilor le sînt făgăduite de mai înainte diverse cununi[465]. Dar dacă pe alții îi dăruieşte pentru virtuțile lor cu cununa anumitor daruri, pentru bunul nostru împărat, care s-a înconjurat cu podoaba credinței în Dumnezeu, îl aud dînd de ştire că a pregătit încă de pe acum o răsplată mai bogată dedt cea a obişnuitei întreceri; o răsplată de a cărei arvună ne-a dat El îngăduința să ne minunăm şi să o lăudăm încă de pe acum, odată cu această aniversare alcătuită din numere perfecte - adică din întreirea atît a decadei dtşi a unității.

11. Întîia triadă poate fi socotită odrasla unității, care este maica însăşi a numerelor, diriguind lunile toate, anotimpurile şi anii şi orice altă desfăşurare în timp. Ea ar putea fi considerată principiul însuşi, temeiul şi elementul de bază al oricărei mulțimi. Unitatea îşi trage numele de la «a r amine»; într-adevăr, în timp ce orice mulțime poate descreşte (sau - dimpotrivă - poate creşte) după regulile descreşterii sau creşterii numerice, numai unitatea are permanențăşi rămâne stabilă dnd o despovărezi de mulțime (de orice soi de mulțime) şi de (relația ei cu) numerele care decurg din ea. Ea poartă în sine asemănarea cu esența cea neîmpărtăşitățiatît de deosebită de toate realitățile celelalte, din a cărei putere şi participare îşi trag ființa toate creaturile. 12. Unitatea este zămislitoarea oricărui număr am vrea noi, întregul şinesfârşitulşir al numerelor fiind supus legii combinării şi adaosului unităților. în afara unității, esența numerelor este de neconceput; însă tocmai de aceea şi trebuie ea socotită în afara mulțimii, mai osebită şi mai prețioasădedt oricare alt număr, pe toate producîndu-le, tuturor stîndu-le temei, dar rămînîndtotuşi cu neputință de modificat prin vreo intervenție din afara naturii sale[466]

13. Situația lui trei este înrudită. Este şi el indivizibil şi inseparabil, fiind cel dintîi întocmit dintr-un număr cu soțşi unul fără soț. Unu adăugat lui doi - număr cu soț - generează cel dintîi număr compus propriu- zis, adică trei. Or, triada - alcătuită cum este ea din : început, din mijloc şi din sfîrşit, iar acestea egale între ele (purtînd deci pecetea echilibrului) - este o întruchipare a dreptății. Sigur că prin aceasta ea devine un simbol[467] al Treimii celei tainice, celei preasfinte şiîmpărăteşti, a Cărei ființă fără început şi nesupusă devenirii tăinuieşte[468]germenii ființării tuturor creaturilor, principiile şi rosturile[469] lor.

---

465 Lacună (n. tr.)

466 Textual: «cu neputință de extins de către /alt/cineva» (n. tr.)

467 Sau «chip», «imagine» - cixwv (n. tr.)

468 Textual: «conține» - (biettr|(pe. Germenii creațiunii nefiind implicați în iconomia lăuntrică **a** Sfintei Treimi, am preferat «tăinuieşte», deşi ceva mai depărtat de sensul propriu termenului grecesc; dar şi aşa trebuie procedat cu discriminare, raportul propriu referit de Eusebiu fiind mai curînd unul cauzal fn. Ir.)

469 Aâyoi xaî atriai - («rațiunile şi cauzele -. în terminologie modernă) par să expli-

14. De aceea se şi cade să vedem în puterea[470] triadei începutul a toate. Pe de altă parte, decada (care încheie şirul numeric, pe toate conți- nîndu-le în sine însăşi) poate să fie socotită un număr complet şi perfect. Fiindcă în ea sînt cuprinse şi tiparele şi ideile ce stau la baza raţiunii, raporturilor şiproporţiilor dintre toate. Bunăoară unităţile, adăugîn- du -se una alteia, duc pînă la urmă la zece şi se opresc la el ca la părintele lor şi ca într-un fel de limită sau de împrejmuire în jurul căreia sînt nevoite să tot gonească la nesfîrşit, 15. dîndu-i un al doilea ocol, pe urmă un al treilea, apoi un al patrulea, şiaşa mai departe pînă la zece, alcătuind din zece decade, suta. De acolo se întorc din nou la punctul lor de plecare şi o iau din nou de la început, ajung iarăşi la zece şi din zece în zece la o sută, invariabil trimise înapoi la întîlnireaaceleaşi limite. Aşa întocmesc ele mai departe pînăşi cele mai mari mulţimi - adică întotdeauna prin revenirea la ele însele. 16. Aşa devine zecele unitatea decadelor - adică tot aşa cum în întocmirea decadei intră zece unităţi (pentru care decada se preface într-un fel de limită, un reper final, care însă e în acelaşi timp şi un punct de întoarcere, o împrejmuire arătînd - în calitatea ei de ultim termen, de limită a unităţilor - spre infinitul numeric).

Combinînd acum triada cu decada (prin întreita cuprindere a crugului zecilor), ia naştere numărul treizeci - cel mai natural dintre toate numerele, de vreme ce el este faţă de decadă în acelaşi raport în care este triada faţă de unitate. 17. Numărul treizeci, pentru cel de al doilea luminător care urmează soarelui este un soi de limită fermă, de vreme ce de la o conjuncţie la alta el determină ciclul unei luni, după care, luînd-o de la început[471], dă la iveală o lumină nouă şi un nou şir de zile, împodobit cu frumuseţea altor treizeci de unităţi, înzestrat cu noblețea altor trei decade şi cu strălucirea altor zece triade.

18. Ei bine, după acelaşi tipic, binecuvîntările[472]pogorîte din partea (lui Dumnezeu), Dăruitorul a tot binele, asupra suveranei domnii a biruitorului nostru împărat, se prefac acum într-un nou început de binecu- vîntată domnie. Căci, să nu uităm tocmai de această sărbătorire de treizeci de ani! Or, ea se deapănă mai departe, urmărind umplerea unor intervale încă şi mai mari şiîmprospătîndu-ne nădejdea în dobîndirea viitoarelor bunătăţi ale împărăţieicereşti, în care nesfîrşiteleşi luminoasele oşti se rotesc în jurul împăratului a toate. (Nu este lumina izvorîtă din acest soare singuratic al nostru , fiindcă ele toate răspîndesc acolo o lumină mai puternică dedt cea a soarelui, licărind şi scânteind de strălu- minarea revărsată în ele de veşnicul lor izvor). 19. Acolo sufletul fiinţează îmbăiat în neîntinata frumuseţe a bunătăţilor; acolo viaţa nu ştie ce este necazul; acolo ne vom putea împărtăşi

clteze sensul celor discutate anterior (n. tr.)

470 «Puterea» sau «încărcătura», «întocmirea». - «începutul»: opxri, însemnînd concomitent şi «principiu» şi «început» (n. tr.)

471 Textual: «zămislindu-se din nou» (n. tr.)

472 Textual: «dovezile» sau «prilejurile de cinstire» (n. tr.)

din bucuria cea cuminte şipreas- fîntă; timpul devine durată fără sfîrşitşi încetează de a mai fi timp, fiindcă ajunge să capete altă dimensiune, nemaifiind supus unei limite, nemai- putîndu-se măsura nici în zile, nici în luni, nici în ani, nici în anotimpuri sau în perioade. Nu va mai fi dedt un singur fel de viaţă, întinzîndu-se la nesfîrşit; o viaţă luminată nu de soare, nici de puzderia stelelor sau de razele lunii, nu, ci o viaţă al cărei soare va fi însuşi Dumnezeu-Cuvîntul, Fiul cel Unul-Născut al împăratului suprem. 20. De altminteri, sfintele noastre învăţături îl şi numesc tainic: Soare al dreptăţiişi Lumină mai presus de toată lumina, El fiind Cel ce luminează preafericitele oştiri cu razele dreptăţiişi cu sdnteierileînţelepciunii; El fiind Cel care, primind sufletele ce s-au rostuit întru credinţă (primindu-le, adică, nu undeva în cuprinsul cerului, ci în chiar sînul Său), le aduce prin faptă dovada făgă-duinţelor Sale. 21. Privirea nici unui muritor n-a văzut, auzul nimănui nu *a*desluşit, şi nici măcar mintea - dt timp e în trup - n-a fost vreodată în stare să desluşească bine (răsplăţile) dinainte pregătite celor ce s-au gătit cu podoabele cuvioşiei, aşa cum eşti tu însuţi - o, Preacucemice împărat! - căruia - singurul dintre toţi oamenii care au existat vreodată! - însuşi Dumnezeu, Suveranul împărat a toate, i-a îngăduit să se purifice încă din timpul vieţii sale pămînteşti! Tu, căruia El Ţi-a descoperit mîntuitorul semn prin care El a biruit moartea şi a triumfat asupra vrăjmaşilor (simbol al biruinţeişi scut temut de demoni!). Tu, care ai pornit lupta împotriva înşelătoarelor năluciri, ieşind biruitor din înfruntarea tuturor celor fără Dumnezeu, a tuturor duşmanilorşi barbarilor şi chiar a diavolilor!

7.1. în noi stau împletite două naturi, cea spirituală şi cea trupească. Ultima se răsfrînge în trăsăturile noastre aflate la îndemîna oricui; cealaltă este alcătuită din ceea ce nu poate fi văzut. Fiecare dintre ele are de înfruntat dte o liotă vrăjmaşăşi de neam străin, dintre care una îşi duce războiul în chip nevăzut, în vreme ce a doua se năpusteşte asupra noastră pe faţă. Adică în vreme ce aceasta din urmă loveşte în trupurile noastre trupeşte, cealaltă izbeşte din plin cu netrupeştile ei arme, în sufletul golaş al omului. 2. Dar dacă adevăraţii barbari - bunăoară nomazii sălbatici, pe care nici nu-i poţi osebi de fiure - dau tîrcoale furnicarelor civilizaţi' alt' (celorlalţi) oameni, le pusl ie.sc ţinui m ile, le subjuga cetăţile, atacînd lumea din oraşe cu nemila unor lupi apăruţi din pustiu şifăcîndcît mai multe victime, ceilalţiduşmani, cei nevăzuţi, diavolii pierzători de suflete (cei mai cruzi decîttoţi barbarii, şi care străbat prin aer), pun stă- pînire pe om înrobindu-l prin nefericita urzeală a credinţei în zei şifăcîn- du-l pînă la urmă să nu mai recunoască pe adevăratul Dumnezeu, pe care-L înlocuiesc cu imensa eroare a necredinţei, furişînd de nu ştiu unde (în temple) pe unii care nu au nici un fel de existenţă; în schimb pe Cela ce *este* - pe Cel care cu adevărat şi singur *este* -făcîndu-L cu totul uitat, ca şi cum nici n-ar fi.

3. Aşa au ajuns ei să zeifice naşterea - zămislirea trupească - la fel cum

au făcut un zeu şi din opusul ei, adică din dezagregarea trupului, din moarte. Celei dintîi - văzută în principiul ei germinativ - i-a fost închinat cultul orgiastic al Afroditei; cealaltă a luat numele de Pluto (sau de Tha— natos) din cauza nemăsuratei sale puteri asupra neamului omenesc. Necu- nosdnd alt soi de viață în afara celei care începe dnd te naşti, ei - oamenii de altădată - au făcut din cauza ei, un zeu; şi cum, de asemenea, ei nu-şi închipuiau că după moarte ai mai putea ființa, iată-i proclamîndu-l pe Thanatos zeu suprem şi a-toate-biruitor. Or, pornind de aici - şineputîn- du-se supune nici unui fel de dreptare (moartea punînd totul sub semnul pieirii) - ei au ajuns să ducă o viață nevrednică de acest nume şi să facă nişte lucruri pentru care ar fi meritat de mii de ori moartea: nemailuînd aminte la Dumnezeu, nevrînd să mai țină seama de hotărîrilejudecățiidumnezeieşti, refuzînd să-şi împrospăteze amintirea naturii lor spirituale şinemaisupunîndu-se decît unui singur şi cumplit stăpîn, anume Moartea. Şiînchipuindu-şi ei cu tărie că destrămarea trupului, care urmează morții, ar putea însemna sfârşitul a toate, iată-i făcînd din moarte un zeu mare şi avut - de unde şi numele de Pluto. De fapt, Moartea nu era singura lor zeitate; ei i-au fost asociate toate cele ce căpătau preț în ochii lor în raport cu ea, adică lucrurile care contribuiau să le îndulcească viața. 4. Astfel au ajuns ei să zeifice plăcerea trupească; mîn- careaera şi ea o zeitate; tot zeitate era şi producerea ei; rodul copacilor, un zeu; plăcerea beției, încă un zeu; pofta trupească, iar un zeu; iar plăcerea rezultînd de aici, alt zeu. Aşa au luat naştere misteriile DemetreişiProserpinei; aşa, răpirea de către Hades a Corei, iar mai apoi întoarcerea ei. De aici, misteriile lui Dionysos şi înfrângerea lui Heracle de către mai puternicul zeu al beției; de aici, orgiile pline de destrăbălări închinate lui Eros şi Afroditei. De aici desfrînările care nu l-au cruțat nici pe Zeus, făcînd din el iubitul lui Ganimede, şi tot de aici şilicențioasele istorioare despre nişte divinități iubitoare de plăceri şi de desfrîu.

5. Ei bine, da, acestea toate nu erau decît tot atîteasăgeți trase de l(*muțiivrăjmaşi, duşmanii împăratului suprem, împotriva noastră, a

locuitorilor pămîntului, ca să ne facă rău cît mai mult, cu sminteala înverşunării lor contra lui Dumnezeu. Prin ele, ei chiar ajunseseră să se facă stăpîni peste tot neamul oamenilor: mărturii[473] ale impietății erau înălțate pretutindeni; prin toate colțurile răsăreau temple şi sanctuare închinate unor culte amăgitoare. 6. Pînăşi conducătorii de popoare de atunci erau şi ei atît de împătimiți acestei sminteli îndt au fost în stare să sacrifice zeilor lor - deci să ucidă pentru ei! - fiinţeomeneşti de acelaşisînge - ba chiar rude cu ei - şi să ridice sabia împotriva mărturisitorilor adevărului! Aşa s-au prins ei într-o încleştare pe viațăşi pe moarte şi fără Dumnezeu, şi nu împotriva unor străini de neam, ci împotriva celor mai apropiate fiinţeşi chiar a prietenilor lor: frați sau rubedenii sau tovarăşicredincioşi, care în răstimp se hotărîseră să cinstească şi să slăvească pe Dumnezeu dudnd o viațădt mai demnă, pusă sub semnul cumpătării şiținînd-se de pravilele adevăratei credințe! 7. Ca nişteadevărațiscoşi din minți, ei au prins să utidă în neştire pentru demonii lor pe cei ce-şi închinaseră ființa lor împăratului a toate. Şitotuşi, pentru vitejii mărturisitori ai adevăratei credințe (cărora o moarte izbînditoareşi în duh de adevăr le era mai dragă dedtînsăşiviața), asemenea cumplite silnicii n-au însemnat nimic. Ca nişteadevărațiostaşi ai lui Dumnezeu, ei se pătrundeau de puterea veghei, sfidînd toate chipurile morții: şi focul, şi sabia, şi răstignirea, şi fiarele sălbatice, şiadîncurile mării, ciopîrțirea mădularelor ori arderea cu fierul roşu, scoaterea ochilor sau mutilarea întregului trup. în temeiul dragostei lor fără margini pentru împăratul lor, ei preferau - în schimbul a tot ce poate fi bun sau plăcut în viață - înfometarea sau lucrul în mine sau lanțurile. Iar prin curajul lor plin de înflăcărare, femeile nu se dovedeau mai prejos dedtbărbații. Unele dintre ele au şi fost supuse aceluiaşi fel de încercări ca şibărbații; pe care biruindu-le, au avut parte şi de o aceeaşi răsplată. Altele, luate cu sila spre a fi pîngărite, au ales moartea, numai să nu-şi vadă trupul terfelit, şi multe mii dintre acestea n-au suferit nid măcar cea dintîişoaptă, nid cel dintîi îndemn la destrăbălare, venit din partea dneştie cărui înalt demnitar al meleagurilor, lăsîndu-se schingiuite şiînfruntînd cu tărie sentința de moarte, oricum ar fi sunat ea.

8. Aşa - adică rămînînd de neclintit - au biruit ostaşii împăratului suprem, în luptă, oastea celor cu mulțime de zei, fădndu-i pe vrăjmaşii lui Dumnezeu şi ai mîntuirii oamenilor - care-s mai de temut pînăşidedt cei mai cruzi dintre barbari - să se bucure de atîta prisos de jertfe, în timp ce slujitorii acelor zei sorbeau cu nesaț din sîngele vărsat de ei pe nedrept, chefuind la banchetul lor tragic şi blestemat care putea însemna pieirea întregului neam omenesc.

9. Aşastînd lucrurile, ce-i rămînea de făcut împăratului căzuților sub obidă? S-ar fi cuvenit oare să nu-I pese de mîntuireacredincioşilor săi prieteni, să se prefacă a nu băga de seamă ce năvală înfruntau ei din toate părțile?

lilf). Textual: -slilpi- (n. Ir.)

Despre nici un cîrmaci n-am putea spune că dă dovadă de pricepere dacă l-am vedea lăsîndu-şi corabia cu întreg echipajul pradă valurilor, fără a schiţa vreun gest în încercarea de a-şi salva oamenii de naufragiu. Nici un general n-ar fi în stare de atîta cruzime îndt să-şi dea oamenii în mîinileduşmanilor, fără a urmări un plan anume[316]. Şi nici un păstor cu adevărat bun nu va rămînenesimţitor la gemetele mielului rătăcit de turmă, ci va lăsa oile sale neprimejduite la adăpost, ca să poată veni în ajutorul celui rătăcit, cu orice risc, adică chiar de ar fi să înfrunte niscai fiare sălbatice. 10. Or, în cazul nostru, îngrijorarea[317] împăratului suprem nu avea drept obiect una din făpturile Sale necuvîntătoare, ci chiar întregul oştii celor ce se războiau de partea Sa. De aceea a şi bine- primit El încleştărileşi luptele date de ei pentru credinţă, cinstindu-i pe cei porniţi în căutarea Sa cu răsplăţi cum numai El poate împărţi, şitre- cîndu-i în rîndurileîngereştilor Sale cruguri din cer; celor de pe pămînt le-a stat de strajă ca să poată ajunge ca nişte germeni vii ai credinţeiurmaşilor lor, dîndu-le să vadă singuri soarta necredincioşilor, să-i afle tîlculşi să povestească lucrurile mai departe. 11. Mai apoi, întinzîndu-şi dreapta împotriva vrăjmaşilor, pe dată, cu un singur semn i-a făcut să dispară, lovind în ei prin mijlocirea pedepsei venite lor de sus şi silindu-i să rostească cu propriile lor buze, şi împotriva voii lor, lunga mărturisire a nelegiuirilor săvîrşite de ei. Astfel a ridicat El pe cei prăbuşiţi în ţărînă, pe cei umiliţişi pe toţiobidiţiiînălţîndu-i.

12. Şi au devenit faptă lucrurile acestea vrute de împăratul suprem, din cer, Care Şi-a încins starostele, făcând din el un ostaş de nebiruit (eu ştiu că multa lui cuvioşie îl face pe împăratul nostru să se bucure auzindu- se numit astfel) şi i-a dat pe mînă întregul neam al duşmanilor săi, mulţu- mindu-Se să lupte împotriva unei asemenea puzderii cu ajutorul unuia singur. Ceilalţi erau mii şi zeci de mii (erau atît de mulţi fiindcă aveau de partea lor şimulţimea demonilor; deşi tot aşa se poate spune şi că nu aveau pe nimeni, de vreme ce aceştia nu au nici o realitate, pe dnd împăratul nostru este un împărat legitim, icoană a împăratului Celui unic şi suprem). Contrar acelora - al căror cuget fără Dumnezeu îi îndemna să ucidă cu cruzime şi să se mînjească cu sîngele cucerniciei -, Constantin, luînd pildă de la Mîntuitorulşineavînd nimic altceva în minte decît numai şi numai salvarea, a ajuns să-i mîntuiascăpînăşi pe cei fără Dumnezeu, învăţîndu-i tocmai cucernicia! 13. Astfel, ca un adevărat biruitor ce este, Constantin a învins neamul acela de două ori barbar, îmblînzindneîndu- [474] plecatele sale populaţii prin solii pline de pricepere, şi, silindu-i să recunoască şi să nu mai poată ignora de partea cui este puterea, le-a schimbat viaţa, dintr-un trai nelegiuit şi animalic făcîndu-i să ia calea cumpănirilor şi a legii şiaducînd (spre ruşinarea lor) prin fapte dovada că

474 Textual: ••fâni vreo compensaţie» (n. tr.)
317. imouAi'i, nici cu înţelesul de •nnunjnment». ■•interes», •■lume-nminte» (n. tr.)

cumplita, sălbatica şi nevăzuta natură a demonilor fusese de mult învinsă de Cel Atotputernic. Fiindcă Mîntuitorul a toate îi biruise pe cei nevăzuți tot prin nevăzute mijloace; dar, în calitatea lui de staroste aşezat de împăratul suprem, (Constantin) i-a urmărit mai departe pe învinşi, spoliindu-i pe aceia care, de fapt, îşi dăduseră duhul şi muriseră demult, şiîmpărțindîmbelşugata pradă între ostaşii unui biruitor ca el.

8. 1. Fiindcă de îndată ce a înțeles că în van (şi aidoma unor copii) se temea duiumul gloatei fără minte de gogoriţele plăsmuite din aur şi argint, de care era plină smintita lor credință; şi, iar, de cum şi-a dat Constantin seama că aceste gogoriţe trebuiau neapărat scoase şi aruncate din calea lor (ca tot atîția bolovani de care se pot poticni paşii cui orbecăie prin beznă), el a netezit împărătescul drum (al credinței), făcîndu-l tuturor de nepoticnit. 2. Hotărîrea odată luată, s-a mai gîndit el că pentru a duce la bun sfîrşit lupta cu ele nu avea nevoie de soldațişi de mai ştiu eu cîtă oaste: unul singur - sau cel mult doi - dintre înalții demnitari din preajma sa, trimişi la un singur semn al său în fiecare provincie, erau de ajuns. 3. Iar aceia, încrezători în puterea credinței lor, n-au şovăit să se arunce în vălmăşagulatîtor popoare şiseminții, stîrpind pretutindeni - prin toate cetățileşi peste toate meleagurile - amăgirea înveterată acolo, şi, în rîsetelemulțimii, silind însăşipreoțimea (acelor credințe) să-şi scoată plină de ruşine la lumină, din cele mai întunecate cotloane, zeii; pe care i-au despuiat de podoabe, ca să poată arăta tuturor materia informă rămasă la vedere sub culoare. Mai apoi le-au jupuit de ceea ce ar fi putut eventual să fie vreun material prețios - pe care l-au şi topit în foc, şi, din ce se arăta să fie bun la ceva, luau pentru ei şi puneau la loc sigur atîtacît socoteau ei că le-ar fi de trebuință; restul - împreună cu ce nu avea valoare - îl lăsau mai departe acolo, în seama amăgiților închinători, spre aducere aminte a ruşiniipățite. 4. Dar iată ce a mai făcut minunatul nostru împărat: chiar atunci - adică pe cînd idolii fără viață erau despuiați de materia lor prețioasă în felul arătat - s-a hotărît să lovească şi în statuile făcute din bronz. Şiaşa au fost tîrîte de la locurile lor, legate cu frînghii, reprezentările acelora care în mitologie erau venerați drept zei. Marele nostru împărat a aprins un imens rug şi a vegheat cu împărăteas- ca-i privire să nu scape nici cea mai măruntă rămăşiță a acelei sminteli.

5. Dar aşa cum vede vulturul din înaltul cerului pînă tocmai jos, pe pămînt, nelăsînd privirii să-i scapi' nimic, tot aşaşi el deşi era prins în multele îndatoriri ale palatului şi ale frumosului său oraşiata, şi-a putut

da seama din înaltul depărtărilor că în țaraFeniciei se ivise o îngrozitoare primejdie de suflet!

Anume, se aflau acolo o dumbravă şi un templu, situate în mijlocul oraşului, iar nu în vreo piață sau la vreo întîlnire de drumuri - aşa cum se străduiesc de obicei să le aibă orăşenii, datorită frumuseții lor - nu; 6. ci locul - închinat nemernicului demon (ce se ascunde sub numele) Afrodi- tei - se afla tocmai în înaltul Libanului, departe de încrucişărileşi de traseele şoselelor. Era pentru toțineînfrînații care-şi măcinau puterile trupeşti în dulceața depravării ca o adevărată şcoală a relelor: bărbați cu înfățişare de femeie (un fel de ne-bărbați care-şi necinsteau sexul) îşi omagiau demonul-zeiță cu purtări pătimaşe, de femeie; femeile se purtau şi ele tot nelegiuit; acolo, în acel templu, îşi avea începutul alunecarea în adulter şi se săvîrşeau lucruri îngrozitoare - pentru care nu găsesc cuvinte! - ca într-un loc nelegiuit şi cu totul neprivegheat!

Or, nimeni nu avea cum da de ştire ce se petrecea acolo, fiindcă nici o persoană cu demnitate nu îndrăznea să se apropie de un asemenea loc. 7. Cu toate acestea, asemenea fapte nu puteau în nici un chip rămîne ascunse unui împărat mare ca al nostru. Martor el însuşi, datorită împărăteştii sale puteri de veghe, al stării de lucruri, Constantin s-a încredințat că un asemenea templu nu merita să mai fie mîngîiat de lumina zilei, şi a poruncit ca el să fie dărîmat din temelii, cu ofrandele aflate înăuntru, cu tot. Aşa a pierit dintr-o dată, la un singur semn dat de împărat, urzeala acelei sminteli neînfrînate. O mînă de ostaşi s-a îngrijit de curățirea locului. Iar de teama împăratului, desfrînații de pînă atunci au trebuit să învețe ce este simțul măsurii, 8. fiindcă el, împăratul, le dădea tuturor necontenit în vileag lucrarea născocirilor făcute să amăgească pe cei mulți, şiîşibinecuvîntaMîntuitorul înaintea tuturor. Fapt este că în ajutorul vinovaților nu s-a înfățişat nici un apărător, fie el demon sau zeu, şi nu s-a produs nici un oracol, nici o profeție. Adevărul este că mintea[475]omului încetase de a mai fi cufundată în beznă: luminată de neamăgitoarele raze ale cuvioşiei, ea ajunsese să critice singură ignoranțastrămoşilorşi să le compătimească miopia, socotindu-se fericită că a scăpat de o atît de mare amăgire. 9. Or, în timpul cel mai scurt, din voia Dumnezeului Celui Mare şi cu ajutorul împăratului, întreg neamul vrăjmaşilorşi potrivnicilor noştri, atîtvăzuțidtşinevăzuți, a fost spulberat; pacea - dulcea şi buna noastră mamă - s-a lăsat peste noi toți; războaiele au luat sfîrşit (de vreme ce se sfîrşiseşi cu zeii); sfîrşit au luat şiîncleştările de la țară sau de la oraş (încleştări care, mai înainte, pe vremea închinării la demoni, se întețiseră); sfîrşitu-s-au vărsările de sînge din anii de glorie ai nălucitei credințe în mulți zei!

9.1. Deci, aşastînd lucrurile, înseamnă că a sosit ceasul să comparăm starea de lucruri de acum cu cea de altădată şi să urmărim cum, din decăderea

475 Textual: «sufletul» (n. tr.)

inițială, s-a ajuns la înfloritoarea situație de azi ; să revedem în minte şi să ne dăm seama ce înseamnă faptul că, pe atunci, prin toate cetățile, zeilor le erau dedicate cu multă grijă porticuri, sanctuare, parcuri şi temple, sau că altarele lor erau încărcate de podoaba mulțimii de daruri votive.

2. Tiranii din acele vremuri făceau mare caz de zeitățile lor. Feluritele semințiişi popoare îşi cinsteau credințastrămoşească fie la cîmp, fie în oricare alt loc, chiar şi în casa fiecărui om, prin altare şi prin chipuri cioplite prezente pretutindeni, în căminele şi chiar în încăperile lor de dormit. Totuşi, rodul acestei cucernicii nu se poate asemui cu duhul de pace care domneşte azi pretutindeni şi care ne sare în priviri; ba chiar dimpotrivă, el se făcea simțit doar prin războaie, prin încleştărişi prin răzmerițe: măcinați tot timpul vieții de asemenea porniri, oamenii îşi înecau meleagurile în sîngelefrățesc vărsat de ei în războaie purtate de unii împotriva altora. 3. Pe de altă parte, inşiținuți de ei la mare cinste aduceau la cunoştința puternicilor zilei proorociri şi oracole şi felurite prevestiri, însoțite - de bună seamă - de multă linguşire. Oricum, propria lor pieire nu se pricepeau ei să o prevestească, aşa cum nu se pricepeau ei să prevadă propriul lor viitor, în general - lucru ce poate fi socotit drept cea mai bună dovadă a înşelătoriei lor.

4. Nici măcar unul singur dintre cei de a căror profetică putere se minuna lumea odinioară n-a fost în stare să vestească luminoasa apariție printre oameni a Mîntuitoruluişi nici măcar noua cale de cunoaştere a lui Dumnezeu, vestită şi deschisă de El. Nici Apollo şi nici altul din acei mari demoni nu s-a priceput să prevadă şi să prevestească propria lor părăsire, numele Celui ce avea să Se războiască cu ei şi să-i biruie! 5. Existat-a printre ei vreun prezicător sau vreun vizionar care să fi prevestit că avea să apară printre oameni ceva cu totul nou care urma să le acopere de uitare tot ce aveau ei mai scump pe lume? Care avea să deschidă tuturor oamenilor calea cunoaşteriişi a proslăvirii împăratului tuturor? Cine a cunoscut de mai înainte domnia glorioasă şi cucernică, de azi, sau cine a ştiut de victoriosul nostru împărat, care peste tot pămîntul n-a făcut decît să zdrobească lucrarea demonilor? Cine a ştiut că cei mari (dinaintea lui) vor pieri? 6. Şi care dintre eroi a arătat semnul topirii în foc şi al prefacerii unor lucruri fără viațăşi de nici un folos în ceva care să poată fi de folos? Care dintre zei au dat de ştire că propriile lor statui vor fi îmbu- cătățite în rîsetelemulțimii, şi puse pe foc? 7. Unde au fost atunci partizanii lor ca să împiedice atingerea de mînă omenească a acelor scumpe daruri votive? Unde erau toți cei care mai înainte vreme nu şovăiau în fața luptei - tocmai acum cîndîşi puteau vedea asediatorii adînciți în uitarea păcii? Unde mai sînt aceia care-şi puneau nădejdea în nişte simple lucruri ca în nişte zeități, şi care, în searbedele lor convingeri începînd să bată cîmpii, înălțaseră rătăcita lor credință în slăvi şi iscusiseră împotriva părtaşilor adevărului un război atît de viclean?[476] 8. Unde mai este astăzi oastea aceea de

:i19. «xf|(>i>xco<;, «de culise» -dus din umbră» (n. tr.)

uriaşiîncinşi în luptă cu Dumnezeu? Unde şuieratul balaurilor care cu limbile lor ascuțite dădeau glas unor graiuri atît de nelegiuite împotriva împăratului a toate? încrezători în mulțimea fără număr a zeilor lor, duşmanii împăratului a toate s-au năpustit asupra noastră cu oaste şioştime multă, purtînd înaintea lor chipurile lipsite de viață ale fantomaticilor lor idoli. Dar încingîndu-şi pieptarul credinței, Constantin a chemat în luptă[477]mîntuitorulşi de viață făcătorul semn, întîmpinînd cu el puhoiul vrăjmaşilor precum cu o sperietoare sau piază- bună şiînvingînd simultan şi pe vrăjmaşii lui, şi pe demoni; ca mai apoi, din recunoştință, să nu uite a înălța cu glas tare rugăciune de mulțumire Celui ce-i înlesnise biruința, şi să dea lumii spre cunoştință - prin inscripții - aducătorul de biruință însemn. (Să nu uităm că) aici, în chiar centrul Capitalei, a înălțat Constantin un monument măreț în amintirea biruințelor avute împotriva tuturor duşmanilor săi - o mărturie de neşters a salvării statului roman şi un simbol al trăiniciei stăpînirii lui asupra lumii!

9. Or, cele spuse de mine mai înainte, sînt lucruri pe care el a ținut să le facă tuturor cunoscute, dar mai cu osebire ostaşilor lui, (pe care nu ostenea să-i dăscălească) să nu-şi pună mari speranțe în armele, în armurile sau în deprinderea lor , cu scopul de a-şi apăra trupul, ci să ia aminte la Dumnezeul Cel Prea înalt, adevăratul dătător a tot binele şi chiar al biruinței!

10. Oricît de necrezut ar părea, iată, aşa a ajuns împăratul învățătorul de viață religioasă al oştii sale, înălțînd cu ea rugăciuni pline de fervoare şi inspirate, potrivite dumnezeieştilor predanii, adică înălțîndu-şibrațele spre cer, iar privirile cugetului şi mai sus, spre împăratul cel mai presus de ceruri, chemîndu-L în rugăciunile sale drept dătătorul său de biruință, Mîntuitorul, Straja şi ajutorul Său. Tot el a mai socotit că se cuvine ca o anumită zi să fie închinată rugăciunii - ziua cea pe drept euvînt de căpetenie în săptămînă , ca fiind cea dintîi, domnească şimîn- tuitoare, ziua luminii şi a vieții, a nemuririi şi a tot binele. 11. Făcîndu-se şiajungînd singur propriul său dascăl într-ale binelui, el nu s-a dat în lături să se închine Mîntuitorului său în chiar lăuntrul palatului, săvîrşind prin rugăciune dumnezeieştile pravile. Dar el îşi strunea şi cugetul, şi lua aminte la învățăturile sfinte. Slujitorii şi oamenii lui de încredere sînt cu toții din rîndurile celor făgăduiți lui Dumnezeu, oameni care s-au distins

Textual: -a aliniat în formația sa de luptă, spre înfruntarea duşmanului» (n. tr.)

prin deosebita lor demnitate şi prin virtuțile de care au ştiut să dea dovadă. Lor le-a încredințat el veghea peste întreaga lui stare. Ei au devenit paznicii lui devotați, strâyi încinse cu toate armele omeniei, care pe împăratul lor şi l-au făcut la rîndul lor dascăl de viață cu frica lui Dumnezeu.

12. Şi a prețuit împăratul mult aducătorul de biruință semn, după ce din experiențăşi-a pUtut da seama ce dumnezeiască binecuvîntare se ascunde în el. In fața semnului acestuia a dat înapoi mulțimeaoştilorvrăjmaşe; de el s-a sfărîmat trufia duşmanilor lui Dumnezeu; datorită lui au tăcut glasurile defăimătorilor şi ale necredincioşilor; prin el au fost supuse semințiile barbare şi au fost puse pe fugă oştilenevăzuților demoni; prin el au fost date în vileag balivernele din care se hrănea smintita credință în zei. Datorită lui a împînzit împăratul tot locul cu monumente triumfale, ca țelul final şi suprem al unei datorii pe care o avea de plătit, recomandînd tuturor, pretutindeni (cu adaosul împărăteştii sale dărnicii) să înalțe biserici şilăcaşurişi sfinte case de rugăciune. 13. Neîn- tîrziat, în chiar inima provinciilor şi a oraşelor, au prins a se înălța mari lucrări doveditoare ale geniului împărătesc, lucrări cărora nu le-a trebuit vreme multă ca să lumineze peste toate popoarele, şi care aduceau cu ele mărturia biruinței asupra tiraniei celor fără Dumnezeu: fiindcă toți cei care fuseseră hotărîțipînă cu puțin înainte, în rătăcirea minții lor, să se încingă în luptă cu Dumnezeu, se năpustiseră ca turbați, ca nıştedini asupra zidurilor dte unor biete şineînsuflețitelăcaşuri (cu însuşi Dumnezeu sigur că le-ar fi fost cu neputință să se lupte!), pe care le dărîma- seră pînă la pămînt - ba chiar distruseseră din temelii asemenea (nevinovate) lăcaşuri de închinare, făndu-le să arate aidoma unei cetăți căzute sub duşmani!

Aşa-şi făcuseră ei cunoscută multa lor răutate (prin care parcă ar fi vrut să se răzbune asupra lui Dumnezeu!). Dar n-a trecut vreme multă şi iată-i simțind pe propria lor piele riscul unei atare încumetări: dintr-o sinț^ire suflare ca de vîntoasă, furtuna stîrnită asupră-le de Cel de sus i-a spulberat, oamenilor nemailăsîndu-le în urma lor nici urmă de familie sau de urmaşi, nimic care să le aducă aminte cine au fost ei; şi pe dată - oridt de mulți s-ar fi numărat ei - toți s-au stins în şuierulbiciuştii abătute peste ei de sus! .

14. Aşa, deci, şi-au aflat sfîrşitul cei ce se încleştaseră în luptă împotriva lui Dumnezeu, lăsîndu-l pe Constantin (care se pusese de unul singur sub oblăduirea mîntuitorului însemn - dar de ce zic eu «de unul singur», de vreme ce alături şi împreună-lucrînd cu el, Constantin îl avea pe (însuşi Dumnezeu Cel) Unul? - să refacă lăcaşurile mai adineauri distruse şi să le facă să arate cu mult mai minunate decît fuseseră ele, sa înfrumusețeze cu tot felul de biserici ale lui Dumnezeu oraşul care-i poartă numele, dar să şi onoreze capitala Bitiniei cu una mai mare şi mai frumoasă dcît toate, şi să împodobească celelalte oraşe de frunte din provincii în acelaşi chip. 15. Cu toate că, dintre toate provinciile imperiului, Constantin s-a oprit cu precădere asupra a două, amîndouă din răsărit: una, cea a Palestinei, ca fiind cea de unde putem spune

că a izvorît - iar apoi s-a revărsat pretutindeni - apa vie (a adevărului); cealaltă fiind metropola răsăriteană purtînd numele lui Antioh. în aceasta din urmă - fiind ea principalul oraş al tuturor provinciilor răsăritene[478] - a inaugurat el o lucrare extraordinară[479], unică prin amploarea şi prin frumusețea ei. Pe dinafară a încercuit întreaga biserică cu un şir lung de ziduri, în lăun- trul cărora a înălțatlocaşul neînchipuit de mult, înscriindu-l - pentru sporită diversitate - într-un plan octogonal, străjuindu-l de jur împrejur cu tot soiul de construcțiişi de curțişi ornîndu-l cu tot ce putea fi mai frumos!

16. Cam aşa a făcut el acolo.

Dincoace, în provincia Palestinei, chiar în inima regatului evreiesc, chiar pe locul aducătorului de mîntuiremormînt[480], a înălțat o imensă casă de rugăciune, o sfîntă biserică închinată mîntuitorului nostru însemn, pe care a înzestrat-o cu daruri nespus de bogate, cinstind cu odoare de o negrăită frumusețe acest sălaş de veşnică aducere aminte a biruinței marelui nostru Mîntuitor asupra morții. 17. Tot acolo[481] a mai luat el seama Ia trei locuri unde se aflau tot atîtea tainice peşteriținute de lume la mare preț, pe care de asemenea le-a dăruit cu construcții costisitoare. în peştera primei teofanii a adus împăratul cuvenitele dovezi de prețuire; dincolo - adică acolo unde, în final, s-a petrecut înălțarea la cer - o zidire chiar pe înălțime, spre aducere aminte; iar în centrul întregii scene pe care s-a dat bătălia mîntuirii noastre [482], a glorificat mîntuitoa- rea biruință (asupra morții).

Toate aceste locuri le-a înfrumusețat împăratul din dorința lui de a face cunoscut tuturor mîntuitorul semn, 18. adică acela care l-a şi răsplătit pentru puterea lui de credință, înmulțindu-i casa şi neamul, întărin- du-i scaunul împărăției peste mulțime de ani şi agonisind bunilor săi fii, neamului său şiurmaşilor acestuia, roadele virtuții. 19. Eu cred că această nepărtinitoare lucrare a dreptății, în temeiul căreia fiecare a primit pînă la urmă ce i se cuvenea, poate fi socotită cea mai convingătoare dovadă a puterii Celui proslăvit de Constantin, mai cu seamă dacă ne gîn- dim la ceilalți, la cei care odinioară se înverşunaseră împotriva lăcaşurilor noastre de închinare, şi pe care plata nemerniciei i-a ajuns atît de curînd, spulberîndu-i, lăsîndu-i deodată fără casă, fără cămin şi chiar fără ființă! Or, iată, priviți în schimb la Constantin, cel care-şicinsteşte Stă- pînul slujindu-I cu neţărmurită evlavie şiînălțîndu-I cîte un palat, iar alteori revelîndu-L Supuşilor săi de pretutindeni prin înzestrarea (cîte unor biserici); iată-l - spun - cum îşi află în El salvatorul şi slujitorul şi străjuitorul casei, al domniei şi al neamului!

Aşa a vădit mîntuitorul semn (al crucii), prin dumnezeiasca-i virtute,

478 Textual: «de pe acolo» (n. tr.)
479 Textual: «divină» (n. tr.)
480 Gr. pap-riSpiov, ca în multe alte locuri (n. tr.)
481 Adică în ținuturile Palestinei (n. tr.)
482 tip 6e peaw TOO itavroț aycovoț, membru de frază cu înțeles incert, sensul de bază al termenului ctywv fiind acela de confruntare (n. tr.)

lucrările lui Dumnezeu.

10. 1. încredințatăinițiaților lorîntr-ale teologiei, tălmăcirea acestui însemn se poate întinde mult. Minunat lucru e să-l poți cuprinde în cuvinte! Dar încă şi mai minunat, să cugeti la acest cu adevărat mîntuitor semn, care, neajutat, a fost în stare să arunce în negura uitării noianul de minciuni şi celelalte sminteli care din străvechi timpuri s-au tot pus în seama zeilor - aprinzînd în sufletele tuturor oamenilor duhovnicească lumină a descoperirii unicului adevărat Dumnezeu! 2. Ceea ce face ca astăzi toți cei care doresc să-şidesăvîrşească viața pot să-şi bată joc de asemenea idoli neînsufleți ți, să calce în picioare nelegiuitele pravile ale demonilor şi să ia în rîsînşelătoarele rituri ale strămoşeştii lor predanii. Oamenii s-au rostuit pretutindeni sub semnul învățăturilor sfinte şi cugetă cu luare aminte la mîntuitoarea noastră predanie; iar acest lucru îi face acum să nu se mai teamă de nici o făptură care le-ar încăpea în priviri şi nici să mai privească cu minunare în înalt, la soare, la lună, la stele; ci, dimpotrivă, îi îndeamnă să-L mărturisească pe Cel aflat mai presus de ele, pe Creatorul lor nearătat şi nevăzut (pe care - şi numai pe El! - sînt ei acum deprinşi să-L proslăvească!). 3. Iată, dar, cît de mari daruri le-a adus oamenilor semnul acesta mare şi de neînțeles, care a scos la vedere înşelăciunea celor lipsite de realitate şi a pus tuturor în lumină cele ce mai înainte nu le erau cunoscute , scăldîndu-le în razele credinței! 4. Cuvintele, învățăturileşi îndemnurile la o viață chibzuită şi închinată lui Dumnezeu răsună astăzi în auzul tuturor neamurilor - mai ales că însuşi împăratul se îngrijeşte să le dea de ştire. Or faptul ca un atît de mare împărat să nu pregete a striga cu toată tăria glasului său (în chipul unui tălmaci al lui .Dumnezeu, împăratul suprem), să strige, spun, întregii zidiri, să-şi păstorească şi să-şi îndrume întreaga turmă spre cunoaşterea adevăratului Dumnezeu, mie îmi pare a fi o minune dintre cele mai mari! 5. Aşaîndt astăzi în inima palatului n-ai să mai auzi înăl- țîndu-se, ca altădată, uguitul gîngav al celor fără Dumnezeu, ci, dimpotrivă, preoțişi alte sfințitefețebinecuvîntînd prin cîntări cucernicia împăratului. Unul Dumnezeu El însuşi, împăratul tuturor, este vestit

întregii lumi, iar binevestitorulcuvînt al îndurărilor Sale adună astăzi pe toți oamenii sub acoperămîntulAceluiaşi suprem împărat, încredințînd pe pămînteştii Săi fii de milostivirea şi de dragostea Părintelui lor celui mai presus ele ceruri. Coruri peste coruri îi dedică Acestuia cîntări de biruință, făcînd întreg neamul omenesc să se armonizeze cereştilor cete alo îngerilor. Folosindu-se de trupurile lor[483] ca de nişte instrumente muzicale, sufletele cugetătoare îi înalță cuvenitele imnuri şicîntări de taină. Popoarele de la apus îi deprind învățăturile într-un acelaşi timp cu cele ale răsăritului, pe cînd cele de la miazăzi (la unison cu cele de la miazănoapte) dau glas unor cîntări pline de armonie, strunindu-şiviața închinai ă lui Dumnezeu în temeiul aceloraşi pravile şiînvățături, mărturisind cu tărie un singur Dumnezeu - Cel aflat mai presus de toate -, recu- noscîndu-L pe Mîntuitorul Cel Unul-Născut ca fiind cauza a tot binele şi adeverind aici, pe pămînt, pe singurul lor împărat, laloaltă cu de Dumnezeu iubiții fii ai acestuia. 7. Asemene? unei călăuze pricepute, împăratul veghează sus, la cîrmă, îngrijindu-se ca vasul să nu se abată din cale şipurtîndu-şi întreaga ceată a corăbierilor, cu vînt prielnic, pînă la ocrotitorul şi dătătorul lor de linişte liman. De sus, însuşi Dumnezeu, împăratul suprem, Şi-a întins spre el dreapta pînă ce l-a făcut să biruie peste toțivrăjmaşiişi potrivnicii, sporindu-i domnia întru mulțime de ani. Şi sigur că de acum înainte El îl va învrednici de daruri încă şi mai mari, spre a-şi întări prin fapte asemenea făgade cum nu ni se cade nouă acum a grăi.

(Ar trebui, pentru asta, să ne aşteptăm ultimul drum; fiindcă nici ochilor acestora ai noştri, supuşimorții, nici urechilor acestora de carne ale noastre , nu le este în fire să poată cuprinde tainele lui Dumnezeu).

483 Textual: «de trupurile în care-s învelite» sau «înfăşurate» (n. tr.)

DESPRE SFÎNTUL MORMÎNT

11.1. îngăduie-mi acum - o, biruitoruleşi mare între cei mari, Constantin! - să strecor în această împărătească cuvîntare despre supremul împărat a toate anumite învățături de taină: nu spre a ți le descoperi ție, celui înțelepțit de Dumnezeu, şi nici cu gîndul de a da pentru tine în vileag anumite arcane, pe care de fapt însuşi Dumnezeu ți le-a descoperit înainte de a rosti eu aceste vorbe (astfel încît să nu le afli de la oameni, şi nici prin mijlocirea omului, ci chiar de la Mîntuitorul nostru, al tuturor, şi, totodată, prin repetatele viziuni acoperite de dumnezeiască slavă, prin care El te-a făcut să vezi şi să descoperi tainele ascunse în sfintele pravile); ci doar ca pe cei lipsiți de învățătură să-i putem trage spre lumină şi să facem cunoscute, celor ce nu au cunoştință de ele, temeiurile şi cauzele sfințitelor acte izvodite de puterea ta de credință.

2. Buzele oamenilor de pretutindeni te laudă pentru osîrdia cu care te-ai îngrijit ca oriunde pe lume, zilnic, să I se închine slujbe şi să-I fie adusă cinstire lui Dumnezeu, împăratului a toate. Dar privitor la darurile închinate de tine Străjuitorului şiMîntuitorului tău în chiar vatra aceea a noastră care este Palestina şi în oraşul acela din care cuvîntul aducător de mîntuire s-a răspînditşiroind ca dintr-un izvor spre toți oamenii, precum şi la trofeele doveditoare ale izbînzii asupra morții, înălțate drept case de rugăciune şisfințite biserici (sau la semețele, preafrumoasele, mărețele, împărăteştile lucrări monumentale, roade ale unui cuget de împărat, construite[327] deasupra mîntuitoruluimormînt de nemuritoare aducere- aminte) 3. - ei bine, motivele (injghebării acestor lucrări) nu le pot fi tuturora limpezi. Cine s-a luminat în dumnezeieştileînvățături prin puterea Duhului lui Dumnezeu, ştieşi, desigur, îşi poate da seama (iar de tine pe drept se minunează - şi totodată te fericeşte - că ai putut ajunge la asemenea hotărîrişi fapte - de altminteri nu fără chemare de sus); dar cine-i lipsit de priceperea lor nu vede în ele - în lăuntrica-i orbire - decât un motiv de ridicol şi de fățişă luare în rîs, fiindcă el socoate nedemn şi cu totul nepotrivit ținutei unui împărat cu adevărat mare să-şi dea atîta osteneală pentru nişte monumente şi pentru mormintele unor trupuri lipsite de viață. 4. «N-ar fi totuşi mai normal» - ar putea spune oricare dintre aceştia - «să rămînem cu datinile noastre strămoşeşti, să cinstim mai departe pe eroii şi pe zeii meleagurilor noastre, iar nu să ne lepădăm de ei şi să-i părăsim ca

328. Propriu-zis «argat mijlocitor de lucruri bune» (n. tr.)

urmare a unei asemenea restriști? Sau de ce nu i-am diviniza şi pe ei, asemenea Aceluia, de vreme ce şi ei au pătimit, aidoma Lui? Sau invers: dacă aceia nu pot fi acceptați din cauza omeneştilor lor slăbiciuni, atunci se cere ca şi Aceluia să i se aplice acelaşi criteriu!»

Iată este, aşadar, cam ce ar putea grăi vreunul dintre ei, clipind şiret, şiîmbrăcîndu-şiarogan̦ța în arătoasele straie ale falsei înțelepciuni.

5. Or, iată, totuşi, că iubitorul de oameni Cuvînt al Preabunului Tată nu Se mulțumeşte să-l socoată pe unul ca acesta vrednic de compătimit pentru ignoran̦ța lui, aşa cum îl socoate pe tot omul umblînd pe căi rătăcite; ba iată-L chiar înjghebîndsălaşurişirînduindînvățătură pretutindeni, pe toate meleagurile; chemînd cu insistență de pe cîmp, din cătune, de pe țarini, din pustie sau din toate oraşele, la deprinderea dumnezeieştilor Sale învățături, şi pe elini şi pe barbari, pe învățațilaolată cu lumea de rînd, pe săraci laolaltă cu bogații, pe slugi laolată cu stăpînii, pe cîrmui- torişi pe supuşii lor, pe netrebnici, pe cei nedrepți, pe neştiuitorii de carte, pe făcătorii de rele, pe hulitori; îndemnîndu-i - ca un iubitor de oameni Mîntuitorşi doctor al sufletelor, cum şi este - să se grăbească a se lăsa în seama dumnezeieştilor Sale îngrijiri! Aducînd tuturor vestea ştergerii vechilor ticăloşii, auziți-L strigîndcît se poate de deslușit: «Veniți la mine voi toți cei trudnici şi: împovărați, şi Eu vă voi odihni»; şi «Nu pe drepți am venit Eu să-i chem la pocăință, ci pe păcătoşi», ca mai apoi să şi motiveze de ce: «Fiindcă nu sănătoşii, ci bolnavii au nevoie de docto- reascăîngrijire», şi «Eu nu voiesc moartea păcătosului, ci pocăința lui». 6. Toate acestea fac ca numai cunoscătorii dumnezeieştilor taine (care vor fi pătruns rostul rîvnei cerute la asemenea înfăptuiri) să poată **recu**noaşte că împăratul nostru a avut parte de o inspirație mai bogată decât au de obicei oamenii, să se minuneze de cucernicia lui şi să-şi dea seama că zelul arătat de el față de mormîntul aducător de mîntuireşi de nemurire n-a luat ființă fără voia lui Dumnezeu, ci dimpotrivă, numai sub insu- flarea Celui Atotputernic, al Cărui slujitor credincios şi mijlocitor[328] se şimîndreşte el că este.

7. Or - mărite împărate - fiind eu pe deplin încredințat de bucuria şi de plăcerea ce ți le dau asemenea lucruri, hotărîtu-m-am să aduc tuturor spre ştire în cuvîntul meu de astăzi temeiurile şi cauzele actelor tale de devoțiune. îmi doresc cu tărie să mă pot preface acum într-un bun tîl- cuitor al cugetului tău şi al sufletului tău închinat lui Dumnezeu, pentru

327. Propriu-zis «amenajate» (n. tr.)

ca astfel să poată fi struniți întru deplină învățătură toți cei însetați să afle temeiurile puterii lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, datorită cărora El, Care a fost dintotdeauna şi înaintea tuturor, El, Care are totul în grijă, a coborîtpînă la urmă din cer, venind în mijlocul nostru; temeiurile - spun - în virtutea cărora a luat El asupra-Şi natura omenească şi S-a supus pînăşimorții. Totodată, voi putea astfel prilejui, celor la care se mai face simțită lipsa lor, nu numai cunoaşterea cauzelor, ci şidemonstrația pe cale logică precum şi puternica țesătură de învățături legate de viața fără de moarte de mai apoi şi de învierea din morți.

8. Sosit-a, deci, vremea să luăm în discuțieşi asemenea lucruri...

Ei bine, trebuie să spun că, în ochii mei, cine şi-a întors puterea de credință de la Dumnezeu, Făcătorul întregii lumi şi Supremul călăuzitor a toate, spre unele din creațiunile Sale - cum ar fi soarele, luna sau alte componente ale universului, sau cum ar fi elementele primare (pămîntul, apa, focul, aerul); cine le venerează pe ele cu acelaşi titlu ca pe Făcătorul şi Creatorul lor; cine cinsteşte cu numele de zei nişte lucruri cu desăvârşire lipsite de existență, care n-ar fi fost niciodată şi nici n-ar fi putut fi numite în vreun fel, de n-ar fi fost în voia[329]Cuvîntului lui Dumnezeu, Ziditorul lumii - ei bine, un asemenea om mie nu-mi pare a fi diferit de cei care, pătrunzînd în interiorul unui palat, în loc să se gîndească la arhitectul care a fost în stare să ducă la bun sfîrşit o lucrare de asemenşaproporții, cad într-o admirație fără margini la vederea acoperişurilorşi a zidurilor ei, a mulțimii motivelor ornamentale pictate şi policrome sau dăltuite şi poleite cu aur, a sculpturilor în piatră, şi le atribuie lor o calitate pe care de fapt n-o poate avea decît artistul, în marea lui experiență; cînd, în realitate, numai arhitectul care le-a iscusit merită admirație, iar nu ele, care ne cad sub privire; încît, dacă putem spune despre ele toate că sîntnişstereuşite ale unei anumite iscusințe, nu-l putem recunoaşte drept iscusit decît pe acela care le-a făcut să fie aşa cum sînt! 9. Pot chiar să spun că ei nu se deosebesc cu nimic de acei copii nu tocmai copți la minte pe care-i uluieşte - să zicem - lira cu şapte corzi, adică instrumentul în sine, fără să cugete la omul care a izvodit primul această iscusințăşi care s-a priceput să lucreze cu ea; sau care, nesocotind un viteaz, se apucă să-i celebreze - să zicem - lancea, sau scutul, şi să le decoreze pe ele cu laurii victoriei. Sau iar: care admiră în egală măsură pieţeleşi întretăierile de străzi, monumentele şi incintele sacre (deşi pustii de viață), sau gimnaziile unei metropole imperiale, cînd de fapt ei n-ar trebui să admire coloanele şi pietrele, ci pe înțeleptul întemeietor şi dătător de lege! 10 Ei bine, tot aşaşi cu cei ce privesc la cele din jur cu ochii trupului: nu soarelui, nu lunii, nici altui corp ceresc cuvine-se să-i atribuie ei o funcție cauzală; mult mai potrivit îmi pare ca aceştia să recunoască în toate lucrarea înțelepciunii, şi ca ele să nu se poată bucura de acelaşipreţşi de aceeaşi cinstire ca şi Făcătorul şi Creatorul

329. Textual: «de n-ar fi fost prezent (în ele)» (n. tr.)

lor. După cum la vederea lor - chiar a lor! - se cuvine ca noi să ajungem la dumnezeiasca cunoaştereşi la închinarea Cuvîntului lui Dumnezeu, împăratul împăraților, Cel ce nu poate fi văzut cu ochii trupului, ci doar[484] cu o minte luminată şi curată şi întru deplina năzuință a sufletului. Să ne gîn- dim cum stau lucrurile cu noi, oamenii, şi vom vedea că înțelepciuneaşi puterea noastră de cunoaştere n-au fost niciodată atribuite nici ochilor, nici capului, nici mîinilor, nici picioarelor sau celorlalte mădulare, şi cu atît mai puțin straielor unui filosof sau mobilelor sau celorlalte lucruri ale lui de acasă; nevăzută şi insesizabilă, aşa cum este ea, numai mintea omului poate stîrniadmirația oricărui ins cu putere de judecată.

11. Or, tot astfel - şi cu atît mai mult - cuvine-se să ne cutremurăm, dar nu privind la măiestrita lucrare a întregului univers (a cărui alcătuire are în ea ceva trupesc şi e făcută din una şi din aceeaşi materie), ci
numai cu gîndul la nearătatul şi nevăzutul Cuvînt; pentru toți, dătătorul de chip şifrumusețe, Unul-Născut Fiu al lui Dumnezeu, pe Care Ziditorul a toate (Cel a Cărui fire este mai presus pînăşidedt cel mai înalt fel de a fi) L-a născut El însuşi din Sine însuşişi l-a dat stăpînireaşi cârmuirea a toate.

12. Şubreda trăinicie a trupului şi natura făpturilor noastre cugetătoare abia de curând[485] create neputînd suferi apropierea de Atoatestâpî- nitorul Dumnezeu, din cauza nemărginitei lor imperfecțiunişi depărtări de Cel Atotputernic (Care este nenăscut, mai presus şi dincolo de toate, negrăit, insesizabil, neajuns, sălăşluind în inima neapropiatei lumini - cum grăiesc dumnezeieştile Scripturi - în timp ce cealaltă, adusă la ființă din neființă, se află undeva, la o foarte mare depărtare de starea Lui cea nenăscută), simțitus-a nevoia ca Preabunul Dumnezeu a toate să iscusească puterea mijlocitoare (şi ea dumnezeiască şi atotputernică) a Cuvîntului Său Celui Unul-Născut, cum nu se poate mai potrivită - de vreme ce se află într-o atît de strânsă legătură cu Tatăl, împărtăşindu-Se pînăşi de cele mai intime şi mai negrăite atribute ale Acestuia, dar împle- tindu-se într-o nemăsurată smerire (şi, că să spunem aşa, conformîndu- se condiției) celor aflațiatît de departe de țel[486]. Fiindcă, altminteri, cum ar putea suferi Cel aflat dincolo şi mai presus de toate - fără încălcarea sfințeniei Sale - părtăşia materiei pieritoare şi a trupului?

Iată, deci, cum se explică strînsa legătură[487] ce uneşteCuvîntul dumnezeiesc de întreaga zidire şi-L face să țînăhățurile universului, pe care-l pune şi îl menține în mişcare prin netrupeasca şi dumnezeiasca-I putere, ghidîndu-l

484 Textul adaugă aici vooăp.evoț, «înțeles», «intuit», «conceput», cu referire la modalitățile de cunoaştere suprarațională. - Mai departe, pentru minte: vouț. (n. tr.)

485 TOV&pti yevopivwv «mai-adineauri ivite», subliniază efemeritatea creaturii, inconsistența ei în relația cu divinul (n. tr.)

486 Sau de piscul cunoaşterii, al rostului ființei - TOU; rfțț ăxpag a7toA,iprir | avop£vou; (n. tr.)

487 Textual: «întrepătrundere» (n. tr.)

întru deplina-l înțelepciuneaşa cum socoate El că-i este acestuia spre bine. 13. Demonstrația acestui lucru îmi pare acuma evidentă. Fiindcă dacă acele componente ale universului pe care de obicei le numim «elemente primare[488]» (aşadar: pământul, apa, aerul, focul), a căror natură nu are în ea nimic rațional - după cum singuri ne dăm seama - ar putea ființa prin ele însele, sau dacă ar fi adevărat că în adîncul tuturor lucrurilor zace una şiaceeaşiesență (şi pe care învățaților în ale acestei ştiințe le place să o numească fie a-toate-primitoare, fie maică, fie mancă, dar despre care toți ne spun că este lipsită de orice fel de înfățişare sau chip, că este neînsuflețităşi lipsită de rațiune), atunci întreb: de unde şi-ar fi putut ea dobîndi rostuirea? Ce ar fi putut determina deosebirea dintre elemente, sau, dimpotrivă, atracțiaşi unirea contrariilor? Cine a dat poruncă mai grelei stihii a pământului să se lase purtată de apă? Cine a inversat însuşirile apei (care ştim că nu curge decît în jos) şi a purtat-o pînă sus, în nori? Cine a silit vlaga focului să se furişeze în ascunzişurile lemnului şi să se amestece cu elementele atît de contrarii naturii lui? Cine a inclus în răcoarea aerului o anume virtute termică, punînd astfel capăt războiului dintre ele, sub forma îngăduinței? Cine a înzestrat muritoarea spiță a oamenilor cu posibilitatea perpetuării, pre- lungindu-i existențapînă-n vecia vieții celei fără de moarte?[489] Cine a dat aici chip bărbatului şi a închipuit femeia, făcîndu-i să-şi corespundă unul altuia, într-o deplină armonie, şi a iscusit pentru toate ființele principiul generării? Cine preface fluiditatea seminței bărbatului - care nu e mai mult decât o biată scursură pieritoare şi insensibilă - în ceva care să poată da viață unei ființe? Cine lucrează chiar şi astăzi toate acestea şi nenumărate alte minunății ale minunăților, mai presus de puterea noastră de minunare? Cine duce la capăt, zi cu zi şi ceas cu ceas, prin nevăzuta şi insensibila Lui putere, toate aceste treziri la viațăşi pieriri?

14. Ei bine, cauza tuturor acestor lucruri poate fi pe bună dreptate aflată în Cuvîntul lui Dumnezeu, Care lucrează în chip atît de neînțeles. în calitatea Sa de Cuvînt cu adevărat atotputernic al lui Dumnezeu, El S-a răspîndit în toate în chip netrupesc: şi sus, spre înalt, şi jos, spre

488 Sau «stihii» - itp&Tct otoixrta (n. tr.)

489 Textul, nu foarte precis nici, ar putea implica întrepătrunderea a două planuri: cel al perpetuării spetei şi acela al nemuririi atinse prin har. (n. tr.)

adînc - cuprinzînd (ca să spunem aşa) în braţele Sale desfăşurarea[338] întregului univers, adunîndu-l într-un tot şi legîndu-l întreolaltă. Prin preaînţeleaptaşiraţionala Lui putere, El Şi-a întocmit, din iraţionala, din amorfa şi insesizabila natură a corpurilor, un instrument de o desăvîr- şită armonie, făcînd să-i sune (corzile) în chipul cel mai plăeutjfmînîndînsuşi soarele, luna şi stelele cerului, prin cuvinte neştiute, pe o cale care să fie tuturor spre folos.

15. AcelaşiCuvînt al lui Dumnezeu S-a plecat, pogorîndu-Se singur pe pămînt, unde a pus temeiul tuturor soiurilor de fiinţeşi al atît de frumoaselor plante, în toată felurimea lor. Şi tot acest Cuvînt al lui Dumnezeu S-a scufundat pînă-n adîncurile mării, dînd la iveală spiţapeştilorşi iscusind şi acolo fiinţe cu adevărat nenumărate, în nesfîrşita lor varietate. Şi tot El desăvîrşeşte (fătul) înăuntrul pîntecelui matern, plăsmuin- du-l şidîndu-i viaţă în făurăria naturii. El este Cel Care, schimbînd natura însăşi a apei, o sloboade de greutatea ce o face să curgă, după care, odată ajunsă uşoară, o înalţăpînă foarte sus (în care timp o şiîndulceşte); iar mai apoi o aduce din nou (şi cu măsură) pe pămînt - în anumite anotimpuri, totuşi, cu mai mare abundenţă. 16. Şi îndată, aidoma unui foarte bun gospodar care s-a îngrijit să-şi irige moşiaşi să pătrundă de umezeală uscăciunea (pămîntului), El îi dă un chip pe de-a-ntregul nou, ajutîndu-Se pentru aceasta fie de farmecul florilor, fie de felurite alte efecte, de dulceaţa miresmelor, de succesiunea înnoitoare a fructelor, sau oferind gustului prilejuri de bucurii nenumărate. 17. Dar, oare, de ce ar trebui să mă încumet să înşir acum (toate) putinţele dumnezeiescului Cuvîntşi să încerc ceea ce, de fapt, nu poate fi făcut de nimeni, de vreme ce puterea (Lui) reduce puterea noastră de judecată la aproape nimic? Au fost unii care I-au dat numele de «Natură universală»; alţii, de «Suflet al universului»; iar alţii, acela de «Destin». Alţii însă au identificat în El pe Dumnezeu Cel mai presus de toate, confundînd în urma nu ştiu cărui fapt nişte lucruri care în realitate sînt foarte puţin compatibile între ele şiîmbrîncind pe însuşiStăpînul a toate, Puterea cea nenăscută şi neajunsă, de sus pînă aici, jos, pe pămînt; şi au şi înzestrat-o cu un trup material şi pieritor, despre Care mai apoi au zis că ar fi o fiinţă aflată undeva la mijloc, între făpturile necuvântătoare şi cele cuvântătoare, precum şi între cele muritoare şi cele nemuritoare.

Ei, aşa zic cîte unii.

12. 1. Dar dumnezeiasca Tradiţie ne învaţă că (Binele) Cel mai presus de tot binele şi Cauza tuturor este totodată şi mai presus de toată puterea de înţelegere, ceea ce-L face să fie de negrăit, de nedescris şi cu [490491]

490 Sau «direcţiile», «cardinile». - Textual: «întinderile şi măsurile», nAârn te xccî *[iexr* \ (n. tr.)

neputință de numit, mai presus de concepte şi de puterea noastră de judecată, cu neputință de categorisit, neexistînd nici în trup, nici în cer, nici în văzduh, sau în vreo altă parte a universului, ci ascunzîndu-Se desăvîrşit în afara tuturor în negrăitul adînc al cunoaşterii. Da, numai pe Acesta ne învațăDumnezeieştile Scripturi să-L mărturisim a fi pe drept cuvînt Dumnezeu: (o ființă) deosebită de orice mod de existență trupească şi opusă oricărui raport de dependență. Asta şi face ca toate să se poată trage din El, iar nu numai să capete existență prin El - ni se spune.

2. Iar El, sălăşluind ca un împărat undeva înăuntru, în ascunsul, în taina nepătrunsei lumini, pune lege şi ordonează totul numai prin puterea voii Sale. Fiindcă numai datorită voii Sale există toate cele ce sînt; ce nu voieşte El, nici nu poate fi. Toate cele vrute de El sînt bune, fiind El însuşi bun prin însăşiființa Sa. Fiindcă Cuvîntul lui Dumnezeu, prin Care îşi capătă ființă toate, izvorăşte în chip negrăit, revărsîndu-se de sus, din Bunul Tată, ca apa rîului dintr-un nesecat şiveşnic izvor, aducând tuturor prisos de mîntuire.

3. Un soi de pildă poate fi aflată chiar din alcătuirea noastră. Intelectul[337] este o facultate cu desăvârşire nevăzută. Nici un om nu s-a priceput vreodată să arate ce şi cum este el, de fapt. Aidoma unui împărat, el sălăşluieşte undeva înăuntru, în cele mai nepătrunse locuri ale alcătuirii noastre , de unde însă singur porunceşte ce anume trebuie făcut. Astfel purcede din el singură-născuta sa facultate a graiului, izvodită în chip tainic (şi în virtutea unei puteri cu neputință de numit) parcă în adîncurile cele mai secrete ale ființei, părinteşti. Şi tot astfel ajunge aceasta să fie pentru toată lumea cel dintîi vestitor al cugetului părintesc, dîndfățiş de ştire cele vrute de părintele ei în acele ascunse locuri. 4. Şi iar aşa ajunge şi lumea să se împărtăşească din foloasele graiului, chiar dacă nimeni nu i-a putut vreodată vedea părintele cu ochii. Or, cam în acelaşi chip (deşi, mai curînd, mai presus de orice chip şi asemuire), Cuvântul cel desăvîrşit al lui Dumnezeu, împăratul a toate (Cuvântul, spun, Care fiind Fiul Unul- Născut al Tatălui, nu-şi are temeiul numai în posibilitatea rostirii şi a Cărui natură nu e determinată nici de alcătuirea silabică, nici de substantive sau verbe, şi nu se face cunoscut sub chipul unui glas purtîndu-se spre noi prin aer, ci este Cuvântul cel viu şi activ tocmai al lui Dumnezeu, Cel aflat mai presus de toate), fiind El esențialmente - dacă se poate spune astfel - puterea şiînțelepciunea lui Dumnezeu, se naşte din împărătească Dumnezeire a Tatălui ca o odraslă bună a unui părinte şi el bun, rourînd - spre mîntuirea tuturor lucrurilor - întreaga zidire, şiscăldînd cu propria-I desăvârşire totul în săvîrşireavieții şi a rațiunii, a înțelepciuniişi a luminii şi a tot binelui, cernind nu numai peste creaturile Sale,

337. Sau mintea, vouț (n. tr.)

aflate cel mai aproape şi la îndemîna Sa, ci chiar şi peste cele de departe, de pe pămînt, din mări şi din oricare altă modalitate de existență. 5. Acestora, tuturor, El le rînduieşte cu cea mai mare dreptate limitele, domeniile, legea[492]şi ordinul de dependență, legiuind şihotărînd fiecăruia, cu împărătească autoritate, ce i se cuvine: astfel, pe unele le sălăşluieşte în bolțile cele mai presus de lumea (văzută), pe altele chiar în cer, altora le rînduieştesălaşurile din înaltul eterat, altora aerul sau pămîntul; iar mai tîrziu, cînd vine vremea ca ele să se mute din nou în altă parte, El le judecă viața cu luare aminte, cerîndu-le socoteală pentru starea lor sufletească şi pentru apucăturile deprinse. Şi se îngrijeşte de viațaşi de hrana nu numai a făpturilor cuvântătoare, ci şi de a celor necuvântătoare - spre folosul celor cuvântătoare. 6. Acelora, El le îngăduie bucuriile vieții acesteia vremelnice şi supuse morții; pe cînd acestora din urmă le oferă posibilitatea împărtăşirii din viața cea fără de moarte. Ca Fiu al lui Dumnezeu ce este, El pe toate le înzestrează cu putere, făcîndu-Se prezent în toate şiaşezînd peste toate pecetea chemării Sale[493]. Şi privind în sus la Părintele Său, ca fiind Mîntuitor comun tuturor, cu încuviințarea Aceluia El le chiverniseşte după cuviință pe cele aflate jos, după Sine, rămînîndîntrucîtva undeva, între Unul şi celelalte, ca să poată trage ființa creată spre (Dumnezeul) necreat.

7. Aşadar, ca mijlocitor, Cuvîntul lui Dumnezeu ajunge să fie ca un nod de nedesfăcut, legînd între ele două realități distincte şineîngă- duindu-le să se depărteze prea mult una de alta. El este pronia universală, straja şidrmuitorul tuturor lucrurilor. El este puterea lui Dumnezeu şiînțelepciunea Lui. El: Dumnezeu Cel Unul-Născut, Cuvîntul născut din Dumnezeu. «întru început era Cuvîntul, şiCuvîntul era la Dumnezeu, şi Dumnezeu era Cuvîntul. Toate prin El s-au făcut, iar fără El n-a fost nimic din cîte s-au făcut». Aşa ne învățăsfințita doctrină a cuvântătorilor de Dumnezeu. El este deci şi grădinarul a toate, prin Care încolțeşteşiînfloreşte starea de ființă a tuturor. Pătrunzînd necontenit totul cu roura- rea Sa, El îi primeşte pururi şiprospețimeaşi farmecul. 8. Astfel trăgînd din hățuri, El străbate de-a dreptul prin toate, ținînd sub semnul diriguitor al Tatălui Său cîrma imensei corăbii a universului.

Iată, dar, cît de iscusit este Fiul Acesta Unul-Născut pe Care Dumnezeu cel aflat dincolo de toate L-a născut - rob bun al unui Tată bun - dăruindu-L acestei lumi ca pe cel mai de preț bun al ei, ca sufletul unui trup altminteri neînsuflețit, şislobozindu-Şi Cuvântul în necuvîntătoarea întocmire trupească, luminîndşi înviorând cu dumnezeieasca putere a Acestuia, informa, nevăzuta, neînsuflețitaşi neîntocmita noastră condiție

492 Textual: «legile şi moştenirea» (n. tr.)

493 Textual: «şi îndestulînd toate lucrurile cu putere cuvântătoare» sau «gîndită», «spirituală» - Λογικοῦ pentru νοερόν (n. tr.)

340 Sau «duhovnicesc», νοερόν (n. tr.)

de făptură. De aceea şi trebuie să-L mărturisim şi să-L proslăvim: fiindcă El este Cela Ce sălăşluieşte pretutindeni, înăuntrul materiei şi în stihii; El este Acela Care pe toate le generează; El însuşi este lumina - dar în acelaşi timp şi vlăstarul gîndit[340] - al negrăitei Lumini, unul în esența Sa (întrucît purcede din Tatăl cel Unul), dar înzestrat cu puteri fără număr.

9. Să nu ne închipuim cumva că de vreme ce universul este ceva atît de complicat, se cere să presupunem şiexistența unei mulțimi de puteri care să-l diriguiască ; după cum mulțimea creaturilor nu presupune ființarea mai multor zeități. Ce cumplită copilărie au săvîrşit, în rătăcirea lor, adepții politeismului cînd au zeificat anumite componente ale marelui tot şicînd au mărunțit universul cel unul! 10. Este ca şi cum am osebi ochiiide acel întreg care este omul şi am spune că ei sînt omul; sau, iar, ca şi cum am spune despre urechi că ele sînt alt om; despre cap, la fel; şi tot îmbucătățind noi cîndgîtul, cînd pieptul sau umerii sau picioarele sau mîinile sau celelalte mădulare (şi dacă am purcede tot astfel şi cu facultățile sale perceptive), am ajunge să facem din acel unic om o sumedenie de oameni şi sigur că ne-am face de rîsul oricărui ins de bun simț. Ei bine, tot aşa stau lucrurile şi cu cine, din părțile universului celui unul, ajunge să facă o grămadă de zei, sau cu cine zeifică însuşi acest univers creat, alcătuit din atîtea componente - neținînd seama de faptul că firea dumnezeirii nu este nicidecum divizibilă în părți componente: fiindcă în cazul cînd ar fi compusă, ea ar presupune existența unei realități superioare , în stare să o alcătuiască. Şi încă ceva: alcătuită din mai multe părți, ea n-ar putea în nici un caz fi ceva dumnezeiesc. Mă întreb, de altminteri: cum ar putea fi altfel, de vreme ce în alcătuirea ei ar însemna să fie cuprinse realitățişi inegale şi deosebite - unele dintre ele mai rele, iar altele mai bune? Or, fiind ea şi simplă şineîmpărțităşi fără alcătuire, iat-o dintr-odată lăsînd în urma ei întreaga rostuire a lumii văzute!

11. Asta şi voia să zică vestitorul adevărului atunci cînd spunea cu glas răspicat că numai Cuvîntul lui Dumnezeu, Care singur este anterior tuturor lucrurilor, poate fi numit mîntuitorul tuturor ființelorcuvîntătoare, în vreme ce Dumnezeul Cel transcendent, Cela ce-L naşte pe Cuvîntul, în calitatea Sa de cauză unică a toate, poate fi pe drept cuvînt numit Tatăl Cuvîntului Celui Unul-Născut, şi nu îngăduie intuirea nici unei cauze superioare Sie-şi. De aceea şi este El unul. De aceea şi Se naşteMîntuitorul a toate din El ca Unul-Născut: El,, Cuvîntul lui Dumnezeu, Cela Ce este în toate. Iar universul acesta văzut poate fi asemuit unei harpe alcătuite dintr-o mulțime de corzi, unele pentru sunete înalte, altele pentru sunete joase, unele mai încordate, altele mai slabe, iar altele potrivit de întinse - dar toate cît se poate de bine acordate ca să se poată dnta din ele

aşa cum trebuie: fiindcă şi el, deşi alcătuit dintr-o mulțime de părțişi de alcătuiri, din rece şi din opusul acestuia, adică din cald, din umed şi, iar, din opusul acestuia, adică din starea uscată - din clipa în care le-a văzut punîndu-se de acord între ele în temeiul uneia şiaceleiaşi armonii, sigur că ne apare ca un măreț instrument muzical, creație a Dumnezeului Celui mare; din care instrument dumnezeiescul Cuvînt (Care nu e alcătuit din părți sau din îmbinarea unor elemente contrarii, ci este unitar şi simplu), cântă pretutindeni cu pricepere şi cu tîlc, înălțînd[494] Părintelui Său, împăratului a toate, cântarea cuvenită şi făcută pe potriva Lui. Fiindcă aşa cum trupul - un singur şiacelaşi trup - este alcătuit din alăturarea unei mulțimi nenumărate de mădulare şi de părți, de organe şi de măruntaie, coordonate de indivizibila dar unitara prezență a sufletului şi de intelect (care şi el este nedivizat, netrupesc şi unic), la fel şi în cazul universului, care - deşi alcătuit din multe părți - rămîne unitar; ceea ce face ca şiCuvîntul lui Dumnezeu, Cel Preaputernic şi Atotputernic, purtîndu-Se singur prin toate şi pe toate coordonîndu-le în chip nevăzut, să poată fi socotit cauza tuturor celor din cuprinsul Lui.

12. Nu vedeți oare cu ochii voştri cum arată universul? Cum unul şiacelaşi cer prinde într-o aceeaşiîmbrățişare puzderia necuprinsă şidănțuitoare a stelelor? Sori nu-s mai mulți, ci unul singur; dar nu umbreşte el, prin prisosul său de lumină, scânteierile tuturor celorlalte stele? La fel şi cu Tatăl (deşi este unul singur); şi tot aşa I se cuvine şiCuvîntului Său să fie, ca Fiu bun al unui Părinte bun. Dacă cineva va găsi de obiectat cum de nu-s ei mai mulți, ei bine, îl aştept să se plîngă mai departe de faptul că nici sori şi nici luni nu-s mai mulțişi mai multe, nici mai multe lumi, şi-l aştept cu încă zece mii de pricini de nemulțumire, în încercarea lui nebunească de a întortochea fără rost tocmai buna aşezareşi întocmire a lucrurilor. Fiindcă aşa cum în lumea noastră văzută un singur soare umple de lumină întregul spațiu[495], tot aşa în ordinea gîndităCuvîntul lui Dumnezeu cel Unul şi Atotputernic le luminează pe toate într-un fel care nouă ne rămîne nearătat şi nevăzut.

13. Şi la om, unul şiacelaşi suflet, una şiaceeaşi facultate rațională, poate fi temeiul unui mare număr de tendințe . Munca câmpului sau construcția corăbiilor, navigația sau zidirea caselor - pe toate deprinzîn- du-le, le poate face. Una şiaceeaşi facultate rațională a omului poate cuprinde nesfârşitulşir al ştiințelor: geometrie, astronomie, gramatică, retorică, medicină - excelînd nu numai în disciplinele teoretice, ci tot pe atîtşi în cele practice. Şi uite că totuşi nimeni n-a presupus vreodată că în acelaşi trup ar putea exista mai multe suflete, şi nici nu s-a minunat de coexistența mai multor moduri [simultane] de a fi, pe care să le fi dedus

494 Sau «răspunzînd», «replicînd» (n. tr.)
340 Sau «duhovnicesc», voepov (n. tr.)
495 Textual: «întreaga lume sensibilă» (n. tr.)

din varietatea înclinației noastre spre cunoaştere! 14. Sau să admitem că am lua de jos un boț inform de noroi şi că am începe să-l frămîntăm între degete, făcîndu-l să capete înfățişarea unui animal avînd capul într-un fel, labele din față şi din spate în alt fel, ochii şi ei altfel, şi tot aşa mai departe, cu fălcile, cu urechile, cu botul, cu nările, cu coşul pieptului şi cu umerii - dar respectînd regulile artei; ei bine, alăturarea mai multor tipuri, părțişi mădulare, în ansamblul unuia şiaceluiaşi trup, nu demonstrează nimic privitor la o presupusă multitudine de artişti [care să-i fi dat naştere]; lauda îi revine doar aceluia singur dintre noi, care va fi pus la cale totul în virtutea unei anumite intenții şi a unui anumit impuls creator.

Or, tot aşa se petrece şi în cazul universului acestuia al nostru: unul fiind (deşi alcătuit dintr-o mulțime de părți), nu are de ce încuraja presupunerea unei mulțimi de forțe creatoare (şi, ca atare, nu are cum să ne îndemne la identificarea unei pluralități de zei), ci ne obligă la teologhisi- rea dumnezeirii unice, prea-iscusite şi prea-armonioase, a puterii şi a înțelepciunii lui Dumnezeu, care pe toate le străbate cu forța Sa unică şi cu unica Sa putere creatoare, umplînd totul cu prezența lor şinelăsîn- du-le să le scape nimic în lume, întocmind şiînsuflețind totul; pe scurt, veghind asupra tuturor în ansamblu şi asupra fiecăruia în parte - ființe sau lucruri - în chipul cel mai felurit cu putință.

15. După aceleaşi tipic străbate văzduhul, într-un iureş, una şiaceeaşi lumină a soarelui, luminîndu-ne ochii şi încălzindu-ne, îngrăşînd[343] pămîntul, făcînd plantele să crească, făcîndu-se măsura timpului, călăuză stelelor, străbătînd cerul, revărsîndu-se peste lume şifăcînd tuturor simțită puterea lui Dumnezeu. Ei bine, pe toate acestea ea le face în virtutea uneia şiaceleiaşi înzestrări firești a sa. Sau iar: puterea focului purifică aurul, dar topeşte plumbul; înmoaie ceara, întăreşte noroiul şi carbonizează lemnul - totul în virtutea unicei sale puteri de ardere. 16. Or, tot aşaşiCuvîntul lui Dumnezeu, împăratul suprem, Care pe toate le străbate, în toate sălăşluieşteşi este prezent pretutindeni, atît în cer cîtşi pe pămînt, Se face călăuza tuturor celor nevăzute precum şi a celor văzute, mînînd cu negrăitele-I puteri soarele, cerul şi întregul univers. Cu puterea Sa dătătoare de putere, El Se face prezent în toate, pretutindeni pur- tîndu-Se, rourîndpînăşi peste soare, peste lună şi stele, lumină izvorîtă din veşnicu-I izvor de lumină . Cerul - pe care l-a făcut să fie cea mai adecvată replică a propriei Sale măreții - este în veci stăpînirea Lui, Care puterile cele mai presus de cer şi de lumea [văzută] - a îngerilor, a duhurilor şi a (celorlalte) ființe spirituale - le umple de viață, de lumină, de înțelepciune, precum şi de toate virtuțileşi de tot binele potrivit lor, din

343. Sau «fertilizând» (n. tr.)

propria-i vistierie. Potrivit aceleiaşi arte a creației, El nu încetează a dărui stihiilor ființă, iar corpurilor posibilitatea combinării şi a amestecului, a formei, a chipului şi [a înscrierii într-un anumit] tip, activînd în virtutea aceleiaşi puteri feluri de existență nenumărate şi osebite între ele la nesfîrşit, pentru toate ființeleşi plantele, pentru vietățilecuvîntătoareşi pentru cele necuvîntătoare; astfel dovedindu-Se stăpîn nu peste lira cu şapte sau cu mai multe corzi, ci peste întregul univers răsunînd (ca lucrare a Cuvântului creator al întregului) cu o inepuizabilă armonie.

13. 1. Aş vrea acum să stăm de vorbă şi să desluşim de ce anume (fiind El o realitate atît de mare) a trebuit să coboare Cuvântul lui Dumnezeu spre oameni. Fiindcă El este cîrmuitorul cerului şi al pămîntului, Cuvîntul lui Dumnezeu cel născut ca din supremul izvor al dumnezeirii Tatălui; Cel pururi prezent în lume şi peste lume, Care cu tărie îşi face cunoscută lucrarea pronietoareşi purtarea de grijă față de oameni.

Vezi însă că spița aceasta nesocotită a noastră, a oamenilor, n-a fost în stare să priceapă adevărul; din care pricină oamenii au început să privească la soare, la lună, la cer şi la stele ca la nişte dumnezei. Şi nu s-au mulțumit cu atît, ci s-au apucat să zeifice însăşi natura aceasta pămîn- tească a lucrurilor, roadele pămîntuluişi diferitele feluri de hrană, înăl- țîndidoleşti chipuri DemetreişiKorei, lui Dionysos şi altora asemenea. 2. Şi nu numai atît, de vreme ce n-au şovăit să zeifice cugetele propriei lor minți - ba pînăşi graiul, care le face cunoscute. Mintea a luat numele Atenei iar graiului i-au dat numele de Hermes; facultățile proprii ştiințelor au fost denumite de ei Mnemosyneşi Muze. Dar nici atît n-a fost de-ajuns; în duhul unei sminteli sporite, şi ca o culme a fărădelegii, ei şi-au îndumnezeit pînăşi propriile porniri pătimaşe de care, dimpotrivă, s-ar fi cuvenit să se ferească şi să le poarte de grijă cu cugetul înfrânat! Aşa au căpătat înfățişare nouă pofta trupească , pătimaşă, şineînfrînatatînjeală a sufletului, părțile trupului şi mădularele care îndeamnă la faptă rea, precum şineînfrînarea de la plăcerile rele, luînd numele lui Eros, al lui Priap, al Afroditei, sau altele asemenea lor. 3. Şi nici atîta n-a fost de ajuns; fiindcă oamenii au decăzut pînă la [a se mărgini la] viața aceasta trupească şi vremelnică şi au ajuns să zeifice pe nişteb ieți muritori, pe care, după moarte (care pe toți ne aşteaptă), i-au făcut să fie eroi şi zei, că şi cum monumentele funerare şi mormintele ar putea izvorî starea de nemurire şi dumnezeirea! Dar încă odată nu numai atît - dacă ne gîndim că au ajuns să adore tot soiul de jivine necuvîntătoare, ba pînăşi cele mai primejdioase reptile! Şi tot nu ajunge: fiindcă iată-i tăind copacii, cioplind piatra, scormonind pămîntul în căutarea aramei, a fierului şi a celorlalte zăcăminte, iscodind ici şi colo pentru a putea plăsmui tot soiul de înfățişări de femei şi de bărbați, sau chipuri de fiare şi de reptile, pe care mai apoi să le înconjoare cu toată cinstea!

4. Şi tot nu ajunge, de vreme ce ei au fost în stare să vadă zeitățipînă

chiar şi în relele duhuri furişate în interiorul statuilor, ascunse în umbra firidelor, bune doar să lingă libaţiileşi să adulmece fumul jertfelor aduse! Şi uite că tot nu ajunge: fiindcă folosindu-se de descântecele ce intră în neîngăduita îndeletnicire a magiei, de asemenea cînteceşi farmece, ei au ajuns chiar să atragă duhurile nevăzute ce se poartă prin aer, şi să se folosească de ele!

De la un neam la altul, au ajuns astfel să fie socotiţi zei feluriţi oameni; la elini se numără în rândurile celor învrednicici cu titlul de eroi sau de zei - printre alţii - Dionysos, Heracle, Asclepios şi Apollo; la egipteni, tot aşa, printre mulţialţii fuseseră socotiţi zei Horus, Isis şi Osiris; şi este de luat aminte cum nişte oameni, a căror multă ştiinţă îi făcea să se mîndrească cu înjghebarea geometriei, a astronomiei şi a matematicii, nu ştiau să vadă şi nu s-au priceput să descopere, să precizeze şi să definească singuri măsurile proprii puterii divine şicovîrşitoarea ei osebire de starea fiinţelor muritoare şinecuvîntătoare! 5. Lucru care i-a făcut pînă la urmă pe oameni să accepte tot soiul de jivine îngrozitoare, şerpiveninoşişi fiare sălbatice, cărora n-au mai şovăit să li se adreseze ca unor zei. Aşa au făcut fenicienii cu Melkatharşi cu Uşor, precum şi cu alţi oameni de o cu mult mai joasă spiţă, pe care, pe toţi, şi i-au numit zei. Aşaşi arabii, cu Dusarisşi cu Obodos, geţii cu Zamohds sau cilicienii cu Mop- sos, tebanii cu Amfiaraus, alţii cu alţii, care toţi n-au depăşit cu nimic condiţia omenească şi nu erau nimic altceva decât nişte oameni.

Precum se vede, şi egiptenii, şi fenicienii, şi elinii - pe scurt: întreg neamul omenesc scăldat de lumina soarelui - fie că din nebăgare de seamă, fie că din întîmplare (sau) amăgit de cine ştie ce lucrare diavolească - a ajuns să cinstească în chip de zei şi eroi, să aducă jertfe şi să instituie culte împănate cu tot soiul de înşelăciunivrăjitoreşti, să zidească temple şi să înalţe sanctuare atît în cetăţi cât şi prin cătune: fie unor părţi alcătuitoare ale universului, fie stihiilor, fie roadelor pământului, sau propriilor lor porniri pătimaşe, smintelilor şi închipuirilor de inspiraţie demonică; înaintea cărora făcuseră la fel cu nişteţebieţi oameni supuşi celor mai omeneşti încercări ale vieţii, care nici măcar nu înjghebaseră - cât le fusese lor dat să trăiască - vreun dreptar de virtute, nici nu puseseră temeiurile vreunei filosofii, nu făcuseră nimic profitabil în viaţăşi nici nu lăsaseră în urma lor învăţăceiporniţi pe calea virtuţii; cu nişte oameni de la care nu se păstra nici o învăţătură, nimic scris în folosul nevoitorilor spre o viaţă închinată binelui, şi cărora nu le fusese mintea decât la muieri şi la plăceri urîte. în schimb, singur-adevăratul şi transcendentul Cuvînt al lui Dumnezeu, împăratul şi Creatorul tuturor, ajunsese să nu mai însemne pentru ei nimic. Şi ajunseseră ei la o asemenea nebunie, la o asemenea rătăcire a minţii, înot dacă pe de o parte nu se dădeau în lături de la a se închina unor muritori oarecari ca unor zei, totuşi se mulţumeau să regăsească la aceştiaobişnuitele porniri ale oamenilor, aceleaşi iubiri nelegiuite, aceleaşi fapte rele, aceleaşi nenorociri mergîndpînă la

moarte!

Toate acestea ei nu le înfățișau ca pe niște lucruri spuse de alții dar totuși îndoielnice[496], ci drept tot atîtea fapte cărora le stăteau ei înșiși mărturie; și cu toate că recunoșteaușigreșelile, și mizeriile, și moartea eroilor lor (iar mai înainte desfrînările lor, legăturile lor perverse cu alțibărbați sau răpirea unor femei), lucrul acesta nu-i împiedica să împîn- zească toate cetățileși cătunele și tot locul cu temple, cu statui și cu sanctuare, dînd pierzaniei propriile lor suflete prin imitarea unor asemenea zeități.

6. Fiindcă dacă este adevărat că se întîmpla să-i mai auzi vorbind și despre niște zei, despre fiii unor zei, despre niște eroi sau despre anumiți demoni buni, în realitate se petrecea exact contrariul, în sensul că ei puneau în valoare exact contrariul celor ce s-ar fi cuvenit revelate. Era întocmai ca și cum cineva, vrînd să arate altuia soarele sau ceilalți luminători ai cerului, în loc să-și ridice privirea spre înalt, ar începe să scormonească cu mîna pe jos prin țărînă, căutînd să dea de urma forțelorcereşti în noroi și în glod. Ei bine, așa ceva au făcut oamenii dnd au început să se amăgească singuri sau din înșelătorul îndemn al răilor demoni, ajungînd să caute ființa cea gîndită - cea mai presus de cer și de univers - a dumnezeirii, undeva jos, în lumea trupurilor și a devenirii, în pătimirile celor sortițimorții, sau pînă chiar și în moartea lor. S-a ajuns astfel la asemenea nebunie, încît lumea n-a mai șovăit să le aducă jertfă tot ce avea ea mai de preț pe lume, fără să mai ia în seamă legăturile care-i uneau[497] (cu cei aduși jertfă) șimergîndpînă la a înjunghia - în nebunia și în rătăcirea minții lor - pe singurul și mult-iubitul lor copil!

7. Or - mă întreb - există oare nebunie mai mare decît să ucizi nișteființeomenești și să mînjești toate orașeleși fiecare casă din cuprinsul lor cu sîngele celor din spița ta? Șitotuși ce altceva spun elinii? Nu-i plină istoria lor de amintirea unor asemenea grozăvii? Nu jertfeau oare fenicienii lui Kronos, în fiecare an, pe singurii și mult iubiții lor copii? Sau la Rodos nu-i erau oare jertfiți oameni aceluiași zeu în a șasea zi a lunii metageitnion? La Salamina, un anumit ins - după ce fusese purtat în jurul sanctuarului Atenei Agraulissi al lui Diomede - înconjura de trei ori în goană altarul, după care preotul îl străpungea cu o lance în dreptul stomacului și îl ardea de tot pe rug. Dar poate că cele mai numeroase
jertfe omenești au fost aduse în Egipt; la Heliopolis îi erau aduse Herei
- ..... .*

496 Sau «criticabile» (n. tr.)
497 Textual «fără să mai ia seama la fire» (n. tr.)

trei asemenea jertfe zilnic, pînăcînd - dîndu-şi seama de grozăvie - regele Amosis a dat porunca înlocuirii lor cu jertfa a tot atîtea figurine de ceară. La Chios era obiceiul să-i fie sacrificat lui Dionysos Omadios un om care era făcut bucăţele. La Tenedos, la fel. Şi la Sparta se aduceau jertfe omeneşti - lui Ares. La fel se petrecea şi în Creta, unde jertfele omeneşti îi erau aduse lui Kronos. în Laodiceea Siriei, îi era jertfită Atenei cîte o fecioară (în ultima vreme însă, o ciută).

Atît libienii cât şi cartaginezii obişnuiau să-şi îmbuneze zeităţile cu sacrificii omeneşti. Dumatenii din Arabia jertfeau în fiecare an câte un tînăr, pe care-l îngropau sub altar; iar din istorie ştim că toţi elinii, înainte de a porni la război, purcedeau în comun la sacrificii omeneşti. Tot aşa cu tracii şi cu sciţii. Atenienii comemorează şi astăzi pe tinerele fete ale lui Leos, precum şi uciderea fiicei lui Erehteus. Dar cine nu ştie că şi acum, în capitală, la sărbătoarea lui Iupiter Latiaris, încă se mai înjunghie câte un om? 8. Mărturie că stau lucrurile aşasînt cei mai venerabili filosofi. Dio- dor, care a adunat laolaltă ce a găsit prin biblioteci, spune că libienii jertfeau două sute dintre cei mai de seamă tineri ai lor în public şi că acestora li se adăugau încă nu mai puţindecîtalţi trei sute. Dionisie, istoricul romanilor, scrie lămurit că Zeus şi Apollo le-au cerut aşa-numiţilor aborigeni din Italia sacrificii omeneşti, adăugînd că aceştia din urmă se grăbiseră să jertfească zeităţilorcîte o parte din tot ce aveau ei; dar că, de vreme ce nu jertfiseră fiinţă omenească, avuseseră de pătimit tot soiul de năpaste, de care nu putuseră scăpa decît prin pieirea celei de a zecea părţi dintre ei - un sacrificiu decimant care pînă la urmă le pustiise meleagurile.

Vedeţi dar ce fel de năpaste urmăreau întreaga spiţă a oamenilor încă din cele mai vechi timpuri.

9. Or, asemenea nenorociri încă tot nu erau de ajuns; fiindcă lumea cădea pradă şi altor mii de calamităţi de nestăvilit. Toate popoarele pămîntului, elini sau barbari, se împotriveau unul altuia, ca sub imperiul unei boli de nevindecat, ca mînaţi în neştire de o putere demonică, nepu- tîndu-se înţelegeşineputînd profita în nici un fel unele de la altele, îmbu- cătăţînd sau ştirbindidşi colo dte ceva din marele tot al naturii lor comune. în toate colţurilepămîntului oamenii se învrăjbeau în temeiul unor legi şiconstituţii care-i împingeau la luptă. 10. Faptul luase o asemenea amploare îndt, înrăiţi în vrăjmăşii, oamenii îşi depănau toată viaţa în lupte şi în războaie; ajunsese cu neputinţă să umbli altfel dedt înarmat pînă-n dinţi, gata de luptă; la ţară, ţăranii umblau şi ei înarmaţi, şi de vreme ce le era gîndul mai mult să cumpere arme dedt unelte, se mîndreau să poată pune stăpînire pe bunurile şi pe fiinţele vecinilor lor.

11. Mai mult dedtatît: pînăşi în istorisirile lor despre zeii lor găseau ei temeiuri de viaţă rea şi nelegiuită; aşa incit, dedîndu-se tuturor formelor viciului, ajungeau să-şi surpe nu numai sănătatea ci şi sufletele! Şi nu numai atît, de vreme ce - călcînd în picioare fireştile noastre limite - au ajuns oamenii la săvîrşirea celor mai neînchipuite fărădelegi, făcînd unii cu alţiinişte fapte de

necrezut: «bărbații au purces cu bărbații la tot ce putea fi mai de ruşine, primind apoi chiar în ei plata firească a rătăcirii lor» - cum spun Sfintele Scripturi. 12. Şi nici atît n-a fost de ajuns; fiindcă, dîndmeditației lor firești privitoare la divinitate o formă alterată, oamenii au ajuns pînă la urmă să-şi închipuie că pe lume nimic n-a fost prevăzut (de Dumnezeu), că nimic nu este cîrmuit de El , şi, ca atare, s-au văzut siliți să atribuie ființareaşisubzistența a toate iraționaleişi spontanei naturi a destinului şinecesității! 13. Dar nu numai atît; fiindcă de vreme ce-n închipuirea lor sufletul pierea odată cu trupul, ei ajunseră să se mulțumească cu o viață animalică, cu o viață ce nu merita să fie trăită, în care gîndul nu le era la natura sufletului; o viață în care ei nu aveau a se aştepta la o hotărîre a dumnezeieştiijudecăți, nici la răsplătirea virtuții, şi în care nici nu se gîndeau că trăind altfel decît sub semnul dreptății, ființa lor s-ar putea în cele din urmă alege cu pedeapsă!

14. Aşa se face că, pînă la urmă, datorită tuturor acestor forme ale răului, popoare întregi ajunseseră să ducă o viață animalică, în care - lăsîndu-se-n voia celei mai profanatoare şi mai nelegiuite dintre legături
- au fost unii care s-au încurcat cu propria lor mamă; alții s-au căsătorit cu surorile lor; alțiişi-au siluit fetele sau şi-au ucis oaspeții cărora le oferiseră adăpost. Au fost unii care au şisimțit gustul cărnii de om; dte unii care, după ce şi-au sugrumat bătrînii, au şi ospătat din ei - sau care i-au aruncat de vii să fie sfîşiați de dini.

Timpul nu-mi îngăduie să arăt toate ponoasele străvechii boli care ajunsese să fie stăpînă peste întreaga omenire. 15. Dar asemenea fapte
- şi nenumărate altele ca ele - au făcut, desigur, ca iubitorul de oameni Cuvînt al lui Dumnezeu, milostivindu-Se de cuvîntătoarea gloată a oamenilor, să-i certe spre binele lor pe cei ce se lepădaseră de Eh odinioară prin proorocii Săi, cu mult înaintea acestora prin alțibărbați iubitori de Dumnezeu, iar după ei prin prietenii Săi; după care, prin legi, prin îndemnuri şi prin fel de fel de învățături, a înjghebat pentru oameni un fel de preambul şi temei[498] pentru slăvirea lui Dumnezeu. Or, în clipa dnd - sătui să tot fie purtați încolo şi încoace şi să se lase sfîşiați fără milă (dar nu de lupi sau de cine ştie ce sălbăticiuni, ci de demonii cei răi şi cruzi şi de duhurile cele silnice şi pierzătoare de suflete) - au început oamenii să simtă lipsa unui ajutor mai puternic dedt tot ajutorul ce le putea veni de la oameni, a sosit printre noi de bunăvoie însuşiCuvîntul lui Dumnezeu, dînd ascultare îndemnului primit de la preabunul Său Tată. 16. Pricina arătării Sale aid în mijlocul nostru a stat în cele învederate: ele toate L-au făcut să vrea unirea cu toți oamenii; dar lucrul acesta El l-a săvîrşit într-un chip neobişnuitSieşi (Care, nefiind ființă trupească, şiobişnuit fiind să străbată nevăzut întregul univers, îşivădeşte minunata forță creatoare chiar prin lucrările Sale din ceruri şi de pe pămînt) -

498 «Preambul» sau «premisă» - xpooîpiov. «Temei», textual: «elemente» - oroixeîa (n. tr.)

adică sub o formă nouă, foarte deosebită de condiția Sa obişnuită. Prin mijlocirea unei ființe[499] supuse morții, a consimțit să stea El însuşi de vorbă cu muritoarele noastre ființeşi să sălăşluiască printre noi, punînd astfel la cale mîntuirea firii noastre muritoare prin (ceea ce conținea El însuşi) asemenea (ei în această nouă persoană a Sa).

14.1. Dar să arătăm acum de ce - vrînd El să ia legătura cu oamenii - a ajuns Cuvîntul cel netrupesc al lui Dumnezeu să se folosească de trup ca de o unealtă.

De fapt, cum altfel ar fi putut esența cea dumnezeiască, cea insesizabilă, cea nematerială şi nevăzută, să se manifeste unor ființeînvățate să caute pe Dumnezeu într-o lume a devenirii (ba chiar aici, jos, pe pămînt) - aşadar unor ființe care nu mai erau în stare (sau cărora le lipsea voința) să contemple pe izvoditorul şi creatorul tuturor lucrurilor - altfel dedt sub chipul şi sub înfățişare omenească? 2. De asta S-a plecat El pînă la a intra în legătură cu oamenii prin mijlocirea unui instrument supus morții: adică în temeiul unui soi de analogii - şi numai fiindcă le era lor dragă calea asta; fiindcă (după cum se zice) cele asemenea se atrag. De asta S-a arătat Cuvîntul lui Dumnezeu pe această cale: adică avîndu-i în vedere pe toți cei pe care nu-i mulțumeştedecît lucrul văzut cu ochii lor, care-şi caută dumnezeii în statui şi în tot soiul de imagini sculptate dar neînsuflețite,- care-şi imaginează că natura dumnezeiască ar putea sălăşlui undeva în materie sau în trup, şi care aclamă pe alții (tot oameni şi, prin însăşicondiția lor, tot muritori) ca zei. 3. De asta Şi-a pregătit El - cu rostul unui instrument - un trup, un adevărat templu preasfînt care să fie sălaşul vizibil al puterii celei spirituale, imagine minunată şipreasfîntă, mai de prețdecît toate neînsuflețitele sculpturi. Orice imagine făcută din materie neînsuflețităşi lucrată de mîinile unor meşteri ca să închipuie ceva - fie din bronz, fie din fier, din aur, din fildeş, din piatră sau lemn - poate prea bine să se transforme într-un sălaş al demonilor; dar chipul[500]acela dumnezeiesc, croit în virtutea dumnezeieştiiînțelepciuni, participa în acelaşi timp şi la viațăşi la stările cele gîndite[501]. Era un chip[502] încărcat cu toate virtuțile, sălaş al Cuvîntului lui Dumnezeu şi templu sfîntdumnezeieştiisfințenii. 4. Odată sălăşluit în el, Cuvîntul începea şi El să ia parte la condiția noastră de oameni - în temeiul naturii noastre comune - şi totodată să Se facă cunoscut. Doar că El n-avea să cadă sub stăpînireaaceloraşi împătimiri (precum ceilalți oameni), după cum nu avea să Se lege nici de trup în felul în care este legat sufletul omenesc; după cum n-

499 Textual: «unei unelte», «unui instrument» - 5i opydvou ydp TOI ftvr | ToC (n. tr.)

500 Textual: «imaginea», «statuia» - dyccXpa (n. tr.)

• 349. «Gîndite» (cu valoarea acordată acestui determinativ în vechea terminologie bisericească) sau «spirituale» (termen modem, mai ambiguu), pentru voepâ ouota, cu referire la stările «înalte», spiritualizate sau înduhovnicite (n. tr.)

502 Din nou *&yak\ia,* ca mai sus - termen la care Eusebiu revine cu tîlc, în virtutea paralelismului cu imaginile lucrate de mîini omeneşti, de care fusese vorba mai înainte.

avea nici să decadă din ce fusese El mai înainte şi să se lepede de dumnezeirea Sa. Fiindcă dacă nici măcar razelor soarelui nu li se întâmplă nimic - deşi ele răzbat pînă-n tot locul şi se aştern în drumul lor, printre altele, şi peste necurăția mortăciunilor - ei bine cu atât mai puțin ar putea pătimi netrupeasca putere a Cuvîntului lui Dumnezeu, în sinea ei; şi cu atît mai puțin va fi fost ea afectată sau degradată din starea ei anterioară, de vreme ce legătura ei cu trupul va fi fost făcută în afara legilor trupului.

Aceasta este lucrarea pe care a făcut-o Mîntuitorul tuturor, ca să ne poată veni tuturor în ajutor şi să ne mîntuiască: anume datorită acestui instrument (al firii) omeneşti, pus la cale de El, de care El s-a folosit exact aşa cum face un cântăreț din liră atunci dnd vrea să-şi dovedească priceperea. 5. Un mit de al elinilor spune despre Orfeu că el izbutea să îmblîn- zească tot felul de fiare, potolindu-le instinctele prin darul său de a cânta şi lovind cu plectrul în corzile instrumentului. Poveste redată şi printr-un dans; fiindcă, iată, ajung oamenii să creadă că lira asta neînsuflețită ar putea domestici nişte jivine, ba chiar că ar putea clinti stejarii sub chemarea muzicii! Or, Preaînțeleptulşi întru-totul-priceputul Cuvînt al lui Dumnezeu, punînd la cale tot soiul de leacuri sortite sufletelor omeneşti celor robite puzderiei de rele, a luat de astă dată în mînă un instrument muzical care era chiar opera înțelepciunii Sale: anume omul, pe care l-a făcut să înalțe în auzul ființelorcuvîntătoare (iar nu într-al unor jivine necuvântătoare) cântări peste cântări, pentru a lecui prin remediile dumnezeieştiiînvățături toată stricăciunea elinilor şi barbarilor, precum şiiraționalele, animalicele patimi ce pun stăpînire pe suflet; iar sufletelor bolnave care-l caută pe Dumnezeu în lumea aceasta a devenirii şi în ce e trupesc oferindu-le - ca un adevărat şi suveran doctor - tocmai leacul căutat de ei şi potrivit lor: un Dumnezeu în trup omenesc.

6. După care, de vreme ce la cerințele noastre trupeşti îi era gândul nu în mai mică măsură decât la cele ale sufletului, (a îngăduit) ochilor noştritru

peşti să vadă nişte minuni nemaipomenite - miracole şi făptuiri ale puterii dumnezeieşti. Urechilor noastre trupeşti le-a dat învățătură cu o limbă de asemeni trupească, ducând la bun sfîrşit prin mijlocirea acestei înfățişări de om luate de El toate cele privitoare la adevărata dumnezeire, şi pe care oamenii numai aşa mai erau în stare să le priceapă.

14. 7. Sigur că pe toate astea El le-a îndeplinit dînd ascultare voii[503]Tatălui, rămînînd El însuşi mai departe imaterial - adică întocmai aşa cum era El şi mai înainte alături de Tatăl - deci, fără să Se altereze în propria Lui esențăşi fără să-Şi piardă natura, rămînînd mai departe neatins de încătuşarea trupului. Fiindcă activitatea Lui nu se mărginea numai la locul unde se afla vasul acela al Său trupesc, şi nu întîmpina nici o piedică în a fi totodată altundeva în univers. 8. Rezultă că atîta vreme cât avea să petreacă în mijlocul oamenilor, El n-a încetat să umple întreaga lume şi să sălăşluiască alături de Tatăl - de fapt să rămînă în El - continuînd să poarte de grijă la tot ce-i în cer şi pe pămîntşirămînînd (contrar nouă) cu totul liber să fie în acelaşi timp pretutindeni şi să-Şi ducă mai departe obişnuitaşidumnezeieasca-I lucrare. Omului i-a dat să se împărtăşească din ce este al Său fără însă a primi de la el, în schimb, nimic din cele ce țin de natura lui muritoare. Ființa acestuia supusă pieirii El a făcut-o părtaşădumnezeieştii puteri fără totuşi a Se împărtăşi, la rîndul Său, din muri- toarea ei natură. 9. Trupeasca-I naştere nu I-a adus nici o pîngărire; iar mai târziu, când a fost să se despartă de ce era acum muritor, El n-a avut de pătimit nimic în propria-I nepătimire - aşa cum şicîntărețul din liră nu are nimic de pătimit din spargerea instrumentului său (sau din zmulgerea corzilor), sau tot după cum, aplicând unui om luminat la minte o pedeapsă corporală, este lipsit de sens să spunem că înțelepciunea luminatei Sale minți (sau sufletul pe care-l poartă în trup) au fost distruse sau pîrjolite.

10. De aceea e mult mai bine să spunem că puterea Cuvîntului n-a avut nimic de pătimit de pe urma trupeştilor patimi, la fel cum, în pilda luată de noi, razele de lumină ajunse din cer pe pămînt nu suferă nimic la atingerea tinei, a mocirlelor sau a cine ştie căror necurății. Oricine e în drept să spună că şi ele-s luminate de razele soarelui; numai că lumina nu suferă nici o întinare - şi nici soarele - din întrepătrunderea lor cu elementele corporale, 11. fără ca lucrul acesta să contravină legilor naturii.

Or, nuntuitorulşi netrupescul Cuvînt al lui Dumnezeu (Care este El însuşişiviațăşi lumină gîndită), de cum se atinge de ceva cu dumnezeiasca şi netrupeasca Sa putere, în chip necesar îi dă viațăşi-l împărtăşeşte din lumina Lui spirituală. Trupul de care se atinge se sfințeşteşi pe dată se luminează; orice boală, orice beteşugşi toată suferința pier, făcînd ca acelea ce sînt lipsite să primească în schimb câte ceva din plinătatea Lui. 12. De asta Şi-a petrecut El întreaga viață cam în felul arătat, făcînd dovada cînd a identității de natură

503 Textul foloseşte aici pluralul: Amputau; PocXaÎQ (n. tr.)

cu noi a trupului luat de El să-I slujească, când a însuşiCuvîntului-Dumnezeu, ca un Dumnezeu ce este lucrînd minuni şisăvîrşind fapte de neînțeles, dînd mai dinainte glas lucrurilor ce aveau a se petrece abia mai tîrziuşi descoperind prin anumite fapte de temut - dar mai cu seamă prin dumnezeieştile Sale învățături menite să îmboldească sufletele noastre să se înfățişeze sus, în locul acela mai presus de ceruri - pe Cuvîntul lui Dumnezeu (Cel Care nu multora le este dat să-L vadă) în chiar arătarea Sa lucrătoare.

15. 1. Față de toate acestea, ce ne mai rămîne nouă decât să lămurim în rostul său faptul acela fundamental şiatît de controversat al sfîrşituluivieții Sale, al felului cum a putut El pătimi, precum şi marea minune a învierii Sale celei următoare morții.

O vom face prin mijlocirea unor dovezi convingătoare - nu însă înainte de a ne fi reamintit toate elementele.

15.2. Pentru motivele arătate, (Cuvîntul) S-a folosit de unealta aceea muritoare întrucâtva ca de o imagine adusă să-I străvadă dumnezeiasca măreție, ducând o viață în care s-a purtat față de trup aşa cum se poartă orice împărat mare cu crainicul său, şisăvîrşind totul pe potriva dumnezeieştilor sale posibilități. Dar dacă după viața dusă de El în mijlocul oamenilor El ar fi devenit deodată invizibil şi ar fi dispărut (luîndu-şi pe furişşi crainicul - adică propria-I înfățişare -, zorind să păcălească moartea prin fugă), distrugîndşidîndu-Şi pieirii abia mai apoi ceea ce era muritor, ca efect al propriei Sale voințe, oricine L-ar fi putut lua drept o simplă nălucire iar El n-ar fi lucrat în concordanță cu Sine-însuşi, ca Viață şiCuvînt al lui Dumnezeu şi ca dumnezeiască Putere. Lăsîndu-şi El-Insuşi crainicul pradă nimicitoarei distrugeri, 3. sigur că nici lupta pornită de El împotriva demonilor n-ar fi dus - prin neimplicarea morții - la nimic, şi nici nu s-ar mai fi ştiut unde anume dăinuieşte El după a- ceastă plecare. Nimeni din cei ce nu-L vor fi primit nu I-ar fi dat crezare, iar El nu s-ar fi dovedit mai puternic, în Sine-însuşi, decât moartea, n-ar fi putut elibera omenească semințe supusă morții de cătuşele propriei ei naturi, n-ar fi fost urmat de oameni pe toată fațapământului, nu Şi-ar fi putut convinge ucenicii să nu se teamă de moarte şi n-ar fi putut pune în fața viitorilor Săi învățăcei nădejdea de viață carp, după moarte, îi aşteaptă la Dumnezeu. Nu Şi-ar fi putut ținefăgăduințele, n-ar fi putut împlini cele vestite despre El prin proorociri, şi n-ar fi putut răzbate tocmai prin ultima dintre toate încercările - cea împotriva morții.

15. 4. Aşadar, pentru toate aceste motive, cuvenindu-i-se acelei pieritoare unelte, cu tot dinadinsul, ca după credincioasa slujire adusă de ea dumnezeiescului Cuvînt să se poată bucura de un sfîrşit pe măsura dumnezeiriiLui, i-a fost rînduită o moarte pe potrivă. Exista o singură alternativă: sau să o lase cu totul pradă distrugerii şi pieirii - ceea ce ar fi însemnat sfîrşitul întregii drame prin cea mai îngrozitoare încheiere posibilă sau să Se dovedească El însuşi mai puternic decât moartea, făcînd din ceea ce fusese

supus morții, cu dumnezeiasca-I putere, o păr- tăşie la nemurire.

Prima variantă ar fi presupus trădarea propriei Sale făgăduințe. Aşa cum nu-i este propriu focului să răcorească şi nici luminii să umbrească, tot astfel nu-i este nici vieții să ucidă, sau Cuvîntului dumnezeiesc să lucreze nebuneşte. Cît de consecvent ar fi fost El dacă după ce altora le-ar fi făgăduit viața, ar fi îngăduit nimicirea acestei unelte ale Sale şi ar fi asistat la distrugerea propriului Său chip? Şi cum s-ar mai fi potrivit actul Său mijlocitor (al cărui rost este dobîndirea nemuririi pentru toți cei care-şi caută scăparea la El) cu faptul de a fi lăsat pe solul[352] dumnezeirii Sale să piară, pradă stricăciunii? 5. Astfel, sigur că cel de al doilea termen al alternativei devenea necesar; adică devenise necesar ca El să Se dovedească mai puternic decît moartea.

Dar cum să atingă El un asemenea scop? Pe furiş? Aşa, hoțeşte? Sau dimpotrivă: în chip minunat şi în văzul tuturor?

Or, săvîrşită în secret şi pe ascuns, rămasă tuturor tăinuită, izbînda Lui n-ar fi adus nimănui nici cel mai mic folos. Şi invers: vestită tuturor şi aflată de toți, ea tuturor le putea mijloci folosul încuibat într-o asemenea minune. Devenind necesar ca unealta aceea a Sa să se dovedească mai puternică decît moartea, precum şi ca acest lucru să nu se petreacă într- ascuns, ci în văzul lumii, se explică acum de ce n-a ales El ocolirea morții: fiindcă altminteri El n-ar fi făcut decît dovada fricii şi a micimii Sale în fața ei. Numai prin implicarea morțiişi a luptei cu ea a putut El dărui celor supuşimorții nemurirea, fiindcă scopul luptei era mîntuireaşiviațaşi nemurirea noastră, a tuturor. 6. Cînd cineva vrea să arate faptul că o oală e rezistentă la foc (deci mai presus de tăria acestuia), nu are cum altfel să dovedească asemenea minunățiedecîtpunînd-o el însuşi cu mîinile lui pe foc, ca apoi să o poată scoate de acolo nevătămată şi întreagă. Tot aşa a făcut şiCuvîntul lui Dumnezeu, tuturor dătătorul de viață, cînd a vrut să arate că acea pieritoare unealtă de care se slujise spre mîntuirea oamenilor era de fapt mai puternică decât moartea, şipărtaşă la propria Sa viațăşi nemurire: anume lucrarea aceasta singură potrivită scopului, care consta în a o părăsi pentru o clipă, dîndmorții ceea ce era al ei (pentru dovedirea afinității de natură cu ea), ca numai puțin după aceea să o

352. Nuanța termenului grecesc eppeveuț folosit de Eusebiu în text se referă nu numai la capacitatea de transmitere a mesajului primit, ci şi la tălmăcirea lui. Cu alte cuvinte, trupul luat de Cuvîntul Iui Dumnezeu nu este numai solul Acestuia, ci în acelaşi timp - şi mai ales - un mijlocitor pentru cunoaşterea Lui (n. tr.) înalțe din nou din moarte, drept dovadă a puterii Sale dumnezeieşti precum şi a faptului că, datorită ei, viața făgăduită de El avea să fie pururi- dăinuitoare şi mai presus dedt tot ce însemna moartea.

15. 7. Cazul este, deci, limpede şi clar. Şi trebuia neapărat ca ucenicii Lui să vadă cu propriii lor ochi ce înseamnă întoarcerea la viață cea de după moarte, regenerarea cea întru putere, la care-i învăța El să nădăj- duiascăşi pentru care-i pregătea, îmboldindu-i să ajungă mai tari dedt moartea. De asta

le-a şi îngăduit El să vadă acest lucru cu ochii lor. Fiindcă era necesar pentru ei, care aveau să-şi închine viațacredinței, să se convingă cu propriii lor ochi[504] de adevărul celei dintîişi mai însemnate dintre învățăturile Lui; dar cu cît mai necesar era acest lucru pentru unii care, aidoma lor, urmau să-L vestească întregii lumi, urmau să facă tuturor cunoscută calea cunoaşterii lui Dumnezeu, deschisă de El tuturor oamenilor! 8. Ca să poată ei rămîneneînfricațişi de neclintit la gîndulmorții ce-i aştepta în confruntarea lor cu rătăcita credință în zei a neamurilor (şi ca să-l poată primi cu atîta seninătate!), viața de după moarte trebuia să ajungă pentru ei o convingere absolută. Fiindcă de n-ar fi ştiut ei de ce nu le pasă de moarte, nici nu s-ar fi putut înfățişapregătiți să înfrunte soarta potrivnică. Iată deci pentru ce - vrînd- El să-i înarmeze împotriva cumplitei puteri a morții - nu s-a mulțumitCuvîntul să-i strunească numai pe calea vorbelor şi a îndemnurilor, nici nu s-a mărginit să tiduiască cele legate de nemurirea sufletului cu simplă putere de convingere şirecurgînd numai la presupuneri - aşadar în temeiul unor cuvinte de felul celor pe care le rostim noi, oamenii - ci dimpotrivă, le-a pus în față laurii unei biruințe culese de El împotriva morții chiar prin faptă!

15. 9. Acesta este cel dintîi (şi mare) motiv al luptei date de Mîntuito- rul nostru împotriva morții. Aşa a putut El dovedi ucenicilor Săi că moartea - care pentru toți oamenii este ceva atît de cumplit - nu înseamnă de fapt nimic, şi i-a putut El face să vadă cu propriii lor ochi (dîndu-le prilejul să se încredințeze ei înşişi prin văz)[505] adevărul făgăduitei vieți (de dincolo). Aşa a putut El face (din actul învierii) pîrga nădejdii noastre, a tuturor, într-o viață în Dumnezeu şi în nemurire.

15. 10. A mai existat însă şi un al doilea motiv pentru înviere, şi anume, dovedirea naturii dumnezeieşti a puterii ce sălăşluia în trupul Lui. Fiindcă dacă mai înainte vreme oamenii fuseseră în stare să divinizeze anumite făpturi omeneşti supuse morțiişi căzute sub biruințamorții, făndu-şi din ei eroi şizeități, sigur că de-oameni-iubitorul Cuvînt al lui Dumnezeu S-a manifestat şi în această direcție. înfățişînd oamenilor o natură mai puternică decît moartea. Făcînd ca, după curmarea vieții, tru- peasca-i mortalitate să se împărtăşească din cea de a doua viață, El le-a îngăduit tuturor să vadă cam în ce fel arată triumful asupra morțiişi i-a făcut să înțeleagă că, în moarte, se cuvine să nu mărturisim decît un singur Dumnezeu, anume pe Cel încununat cu laurii biruinței.

Arăta-voi acum şi un al treilea motiv al mîntuitoarei Sale morți.

15. 11. A fost, anume, un sacrificiu, o jertfă adusă lui Dumnezeu, supremul împărat al tuturor, pentru întreaga noastră spiță; o jertfă adusă şi consacrată întregii noastre turme a oamenilor; o jertfă adusă spre înlăturarea rătăcitei credințe insuflate de demoni. Fiindcă această unică şi mare jertfă a

504 Textual: «prin intermediul unei scene întru totul convingătoare» (n. tr.)
505 Ca mai sus, «prin mijlocirea unui spectacol convingător» (n. tr.)

preasfîntului trup al Cuvîntului nostru, odată adusă spre folosul întregului neam al oamenilor, odată oferit ca o jertfă de ispăşire a tuturor neamurilor căzute în starea de necredinţă la care-i adusese rătăcirea insuflată lor de demoni, toată puterea blestemaţilorşispurcaţilor demoni avea să piară; toată sminteala pămînteascăşi amăgitoare avea să se destrame, lăsînd fără întîrziere locul liber unei prezenţe mai puternice decît ea.

12. Aşa, deci, s-a înfăţişatmîntuitoarea jertfă (înălţată aici, în lumea) oamenilor: a fost sacrificiul acestui trupesc instrument al Cuvîntului, El-însuşi; şi a fost adus în folosul întregii[506] noastre turme a oamenilor. Despre el e vorba şi în actul jertfei aduse morţii, despre care vorbesc Sfintele Scripturi atunci cînd exclamă: «Iată pe mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii!», după ce (mai înainte) prevestiseră: «Adusu-s-a ca o oaie la tăiere, şi ca un miel necîrtind celui ce-l tunde». Tot ele ne arată şi rostul acestui act, atunci cînd adaugă: «El ne poartă păcatele şi pentru noi suferă; şi iată că noi L-am crezut doar un biet suferind, un amărît lovit de soartă! Dar El era străpuns pentru păcatele noastre, se sfîrşea din pricina fărădelegilor noastre: peste El se abătuse pedeapsa care nouă avea să ne aducă pacea! Prin rana[507] Lui am fost vindecaţi. Cu toţii aidoma oilor rătăciserăm: fiecare dintre noi umbla pe drumul său într-aiurea. Dar Domnul îl dăduse în schimbul păcatelor noastre». 13. Acestea sînt cauzele pentru care a fost jertfită omenitatea[508]Cuvîntului lui Dumnezeu. Numai că Supremul Arhiereu consacrat lui Dumnezeu, Stăpînuluişi împăratului-a-toate (prin care Suprem Arhiereu înţelegemCuvîntul lui Dumnezeu, Puterea şiînţelepciunea lui Dumnezeu - Care se cere osebit de jertfa adusă), după nu multă trecere de vreme şi-a zmuls trupul[509] din moarte, aducîndu-I-l Tatălui în chip de pîrgă a mîntuirii noastre, a tuturor, şiînălţîndu-L spre bunul folos al oamenilor ca un adevărat trofeu al biruinţei asupra oştirii demonilor, precum şi ca o pavăză împotriva sacrificiilor omeneşti (care - cum ştim - se aduceau).

16. 1. Aşa stând lucrurile, a sosit vremea să recurgem şi la dovezi - dacă adevărul acestor lucruri mai are nevoie de vreo dovadă şi dacă evidenţa unor asemenea fapte mai are nevoie de întărire. Primeşte-le totuşi, pregătit să le asculţi cu luare-aminte.

16. 2. Odinioară, toate popoarele de pe pămînt trăiau dezbinate, întreaga spiţă a oamenilor era împărţită fie în ţinuturi, fie în etnii, ori în naţiuni, în stăpîniri autarhice ori în poliarhii. O asemenea stare de lucruri făcea ca şirul luptelor frăţeşti, al războaielor, al devastărilor şi al înrobirilor ce se abăteau peste ogoarele şi peste aşezările oamenilor să nu-şi afle niciodată sfîrşitul. Pretexte se găseau cu duiumul: ba dte un fapt de dezmăţ, ba răpirea unor

506 Textual: «comunei» (n. tr.)
507 Textual: «lovitura (primită)», «vînătaia» (n. tr.)
508 Textual: «omenescul instrument» (n. tr.)
509 Textual: «a rechemat (ceea ce avusese El) muritor» (n. tr.)

femei; şi uite aşa s-a ajuns la dezastrul Ilionului şi la (subiectele) tragediilor din vechime, atât de bine cunoscute de toată lumea. 3. Sigur că nu vei greşivăzînd în credința rătăcită cea în mulți zei pricina tuturor acestor nenorociri. Fiindcă din clipa în care acel mântuitor instrument care a fost preasfîntul trup al lui Hristos s-a arătat mai presus dedt toată amăgirea şi lucrarea demonilor şi străin de toată răutatea ce răzbate prin fapte şi prin vorbe, el a şi fost înălțat ca un trofeu doveditor al biruințeişi ca o pavăză împotriva bătrânilor şiînrăiților demoni, iar toate lucrările acelora au fost spulberate. Cîrmuirea după dreptare regionale, pluralitatea conducerii, dictaturile singulare ca şidemocrațiile (iar odată cu ele pustiirile şiase-- diile care, din cauza lor, se abăteau peste cetățişi meleaguri) au încetat. Tuturor le era acum vestit un acelaşi Dumnezeu; 4. pretutindeni înflorea o singură împărăție: cea a romanilor. Străvechea, nestinsa şi nepotolita vrajbă dintre popoare, brusc, pierea. Şi chiar din clipa dndcunoaşterea Dumnezeului Celui unic şiînvățătura lui Hristos - ca singură mîntuitoarecredință - le erau împărtăşite tuturor, ei bine: chiar din acea clipă întreaga împărăție a Romei se supunea unui singur împărat, făcnd pretutindeni simțită o adîncă pace. Deci simultan - şi în aceeaşi perioadă dată - ca la un singur semn al lui Dumnezeu, au mijit în lumea noastră, a oamenilor, două mlădițe ale binelui: statul roman şiînvățătura dreptei- credințe. 5. înainte vreme, Siria fusese drmuită osebit (şi de către unii); Asia cunoscuse altă viță regească; Macedonia alta; altă dinastie îşiose- bise Egiptul şi pusese stăpînire peste el; alții făcuseră tot aşa cu ținutul Arabiei - ba pînăşi iudeii se făcuseră stăpîni peste Palestina; prin cătune, prin oraşeşi peste tot locul oamenii îşi ucideau semenii (cuprinşi parcă de nebunie) şi, făcînd jocul demonilor, se poate spune fără greş că n-aveau în minte decât războiul şi lupta.

Şi iată că, deodată - şi parcă din acelaşi punct - au început să iasă la iveală două mari forțe: statul Roman (de atunci devenit monarhie) şiînvățătura lui Hristos - care au prins a înflori împreună şi au izbutit să le astîmpereşi să le împace pe toate. 6. în vreme ce puterea Mîntuitorului nostru nimicea înclinația spre diversitatea de principii şi spre pluralitatea zeilor (inspirată de demoni), vestind tuturor - deci şi elinilor şi barbarilor, pînă-n cele mai depărtate colțuri ale lumii - împărăția unică a lui Dumnezeu, puterea Romei supunea statele existente[510] (de vreme ce , cauzele ele - însele care duceau la pluralismul statal fuseseră spulberate), sîrguindu-se să cuprindă pe tot omul într-un întreg unitar şi armonios, şi

- dintre atîtea felurite popoare - pe cele mai multe să le adune laolaltă (ba
- fapt nemaiîntîlnitpînâ astăzi - să-şi întindă stăpînireapînă chiar la marginile pămîntului). în care scop, mîntuitoarea noastră învățătură îi şiînlesneşteşi-i netezeşte calea.

16.7. Mare minune, în ochii cui îşiațintește privirea la adevărul faptelor

510 Textual: «care puteau fi văzute» (n. tr.)

şi cui nu se lasă cuprins de îndemnul să ia în uşormăreţia (unui asemenea destin), dacă ne gîndim că nimicirea rătăcitei credinţe inspirate de demoni ne apare ca un fapt care are loc concomitent cu dispariţia vrajbei şi a înverşunărilor dintre popoare! Dacă ne gîndim că în timp ce tuturor le era vestit Dumnezeul Cel unul şi Calea cea una prin care poate El să fie cunoscut, între oameni prindea rădăcină o unică împărăţiefăcînd ca întreaga lor spiţă să ajungă a vieţui în pace şi în bună înţelegere, ca toată lumea să se socoatăfraţişi să ajungă la recunoaşterea adevăratei sale naturi! Pe dată - aidoma unor fii trăgîndu-se din acelaşi tată (sau, iată, în chipul unor copii avînd cu toţii în unul Dumnezeu un singur tată, precum şi o singură maică în dreapta lor credinţă) - oamenii au început să-şi vorbească şi să se poarte între ei cu pace, făcînd ca din acea clipă întreg pămîntul să arate întru totul aidoma unei gospodării şi unei familii unice şi bine chivernisite. Şi tot de atunci a ajuns un lucru cît se poate de simplu să călătoreştişi să zăboveşti oriunde-ţipofteşte inima. Plecat din apusul împărăţiei , poţi astăzi ajunge în răsăritul ei fără nici o teamă, la fel cum e şi cu cei din părţile de acolo (atunci cînd îi poartă drumul încoace) - aşa cum e şi firesc între hotarele aceleiaşiţări. Aşa s-au împlinit şi prezicerile conţinute în proorociile din vechime, precum şiexclamaţiileprofeţilor (atît de numeroase, cîte timpul nu ne-ar îngădui a înşira!); între care, însă, unele iată ce ne strigă în faţă despre mîntuitorulCuvînt: «Stăpîni-va de la mare pînă la mare, şi dinspre rîuripînă la marginile lumii», sau: «Răsări-va în zilele lui dreptatea şiprisosinţă de pace», «Bate-vor săbiile lor şi vor face din ele fiare de plug, iar din suliţe vor face coase. Nici un neam nu va mai pune mîna pe sabie împotriva altui neam, deprinderea războiului lipsindu-le».

16. 8. Iată, aşadar, ce profeţii s-au putut auzi din străvechi timpuri în limba evreilor. Asemenea lucruri - pe care noi le putem vedea împlinite - nu fac decît să întărească mărturiile ce au răzbit pînă la noi din veac. Iar dacă eşti dornic să afli mulţimea (prisosul!) acestor înştiinţări, atunci, împărate, te-aş îndemna să nu le cauţi în grai, ci în faptă! Şi desfă mari ochii minţii, deschide-ţi larg porţile priceperii, stai pentru o vreme şicumpăneşteşi întreabă-te singur făcîndaşa ca şi cum ai vrea să afli de la altul, ca să poţi mai bine pătrunde în miezul lucrurilor: fost-a vreodată, din negura timpului, vreun împărat, vreun cîrmuitor, vreun filosof sau vreun legiuitor, ori vreun prooroc (fie el elin sau barbar) care să fi atins un asemenea grad de virtute (şi nu atît după moarte, ci încă în viaţă fiind ca fiinţă care răsuflă şi-i încă plină de vlagă!), încît numele lui să fi ajuns pretutindeni în lume în auzul şi pe buzele tuturor? Or, faptul acesta n-a fost lucrarea nimănui altul decît numai şi numai a Mîntuitorului nostru, şi a fost săvîrşit de El după biruinţa Lui asupra morţii (vestită de El ucenicilor Săi şi de El dusă la bun sfîrşit). Drept care le şi spusese El: «Mergeţi acum şiînvăţaţi toate neamurile în numele Meu», prin

care cuvinte El le dăduse din timp de veste şi le descoperise că Evanghelia[511] Lui urma să fie cunoscută în toată lumea şi tuturor neamurilor, în chipul unei mărturii. Iar graiului Său, fapta-i urmase pe dată: fiindcă pe dată - şi nu zăbav- nic - de cuvintele Sale s-a umplut lumea toată.

16. 9. Ce vor mai avea acum de spus cei care, la începutul cuvîntării mele, mă sfidau[512], cînd mărturia lucrului văzut cu ochii covîrşeşte în putere de convigere orice argumentare? Dar mergi acum mai departe şi mai gîndeşte-te şi la lucrul următor: fost-a vreodată, din veac, vreun om care să fi întocmit - prin singură puterea cuvintelor sale, deci fără să scrie nimic - nişte dreptare de viață pline de cucernicie şi de înțelepciune? Şi care să fi fost în stare a semăna din lucrarea învățăceilor săi cu atîtaușurință peste tot omul, pretutindeni deschizînd vetre de învățătură şi făcând ca tot omul, fie el elin sau barbar, să se recunoască în semenul său de la un cap şipînă-n celălalt depărtat cap al lumii? Să-ți răspund eu: n-a fost nici unul. înseamnă, deci, că şi privită aşa, aceasta a fost numai lucrarea Mîntuitorului nostru, care, săvîrşită după moartea Lui, se face mărturie a dumnezeieştii Sale vieți şi puteri. Dar dacă nici asta nu-l poate încredința pe necredincios, să ne spună el nouă celor dornici de lămurire, care alt vestit înțelept izbutit-a să pună capăt sălbaticelor şi crudelor moravuri ale barbarilor doar în virtutea unor legi pline de omenie, făcîn- du-i, bunăoară, pe sciții ascultători ai învățăturii lui să nu se mai mănînce între ei, pe perşi să nu mai nuntească cu mamele lor, pe alții să nu-şi mai dea dinilormorții sau să nu-şi mai spînzurebătrînii, şi pe alții să nu mai săvîrşească alte soiuri de fapte asemănătoare acestora, îngrozitoare şi bestiale. Totuşi, cele pomenite nu-s dedtnişte dovezi mărunte ale dumnezeieştiivieți de după moarte a Mîntuitorului nostru. Am să-țiînfățişezşi alte dovezi - mai mari dedt ele - şi am să te îndemn să cugeți dacă a existat vreodată vreo ființă omenească care să fi stîrnitatîta împotrivire - fie între înalții demnitari şi între regi, fie între civili, fie între militari, între lumea de la oraşşi între cea de la țară, deci în rîndurile tuturor, şiatît de îndelungă vreme - cineva care, nevoit fiind să se războiască fără întrerupere, a putut totuşi da dovada unei tării mai mult dedtomeneşti, înflorind în cele din urmă zi după zi, şi, oridt ar fi înaintat în vîrstă, rămînînd mereu tînăr! Cărui alt om (din dți vor fi văzut din veac lumina soarelui) i-a fost dat - aidoma Mîntuitorului nostru - să voiască a-şi plini în numele său un popor cum n-a mai fost altul pe lume, şi să-l şi plinească (dar nu într-ascuns, în cine ştie ce ungher uitat al pămîntului, ci pretutindeni sub soare, prefădndu-şi voia în faptă doar în virtutea dumnezeieştii puteri cu care va fi fost înzestrat)? Cine altul a cugetat să învețe toate popoarele cunoaştereaşi închinarea unui singur Dumnezeu aflat mai

511 Cu înțelesul originar şi etimologic de «veste bună» (n. tr.)

512 Text ambiguu, putîndu-_se interpreta ca o referire la dificultățile ridicate de faptul istoric al morții Mîntuitorului. în care sens el mai poate fi citit şi „cei care, inițial «sau: în principiu» îmi criticau acest lucru“ (n. tr.)

presus de cer şi de tot universul? Şi nu numai că S-a gîndit la aşa ceva, ci a şi purces la faptă, dovedind - dacă mai era nevoie - prin chiar tăria acestei lucrări că ea fusese voită de Dumnezeu! - Dar lucrul care a zăvorit în cele din urmă pînăşi cele mai slobode guri a fost faptul că din clipa cînd El a început să propovăduiască pe Dumnezeul Cel Prea înalt, chemînd toate noroadele ca numai pe Acesta să-L mărturisească drept adevărat Dumnezeu , El a şi fost învrednicit de împreună-lucrarea şi ajutorul Celui Ce-L trimisese!

Priveşte acum şi ia aminte din ce anume constau învăţăturile ce decurg din această vestire (şi care - date tuturor de ştire - au şi fost întărite de fapte). Te voi întreba: fost-a vreodată om care, luminînd - aidoma Lui - sufletul omului cu negrăita lumină, l-a făcut să fie în stare a lua în derîdere mincinoasele sale credinţestrămoşeşti, aşa fel încît să nu mai cinstească nici piatra, nici lemnul şi ce-i fără viaţă, ca pe un dumnezeu? Dar cine altul dacă nu Mîntuitorul nostru a făcut ca cei mai mari închinători la idoli (grăiesc aici despre egipteni, de la care le-a venit şi elinilor încurcata lor credinţă în zei), să nu se mai lase înşelaţişi să nu mai înconjoare cu suprema cinstire tot soiul de jivine, de şerpi, pînăşivieţuitoarele cele mai neghioabe şi mai biete, să nu mărturisească alt Dumnezeu decît pe Cel aflat mai presus de toate şi să se lupte pentru credinţăpînă la răz- birea prin moarte[513]? Cine - din adîncurile vremilor - izbutit-a să pună pe fugă din (marea) noastră turmă, a oamenilor, cu braţul Său nevăzut şi puternic, primejdioasa, cumplita spiţă a demonilor (care cîndva, răvăşise întreaga noastră natură omenească, iar prin lucrarea idolilor vîrîse multă sminteală în credinţa oamenilor), ca pe nişte fiare neîndurate? Cine altul a îngăduit vreodată cu tărie celor ce-şirînduiescviaţa în chip cinstit şi neprefăcut după filosofia dată de El, ca - în temeiul invocării Lui în stările cele mai curate ale rugăciunii purtate de El mai departe pînă la Dumnezeul tuturor - să pună pe goană ultimele rămăşiţe ale duhurilor rele; cine altul, dacă nu tocmai Mîntuitorul nostru? Cine altul de nu singur Mîntuitorul nostru învăţatu-Şi-a participanţii la Taine să săvîrşească jertfele cele fără sînge, duhovnicească jertfă ce se aduce în rugăciune şi în tainiţelecuvîntării-de-Dumnezeu? 10. Iată deci cum de au luat fiinţă, pe toată faţapămîntului, altarele şi sanctuarele bisericilor noastre - rostul lor fiind să înalţe Dumnezeului şi împăratului nostru Celui unic şi suprem (şi numai Lui!), din mijlocul neamurilor, sfinţitele liturghii ale cugetatelor şiduhovniceştilor noastre' jertfe.

Cine - prin insesizabila şi nevăzuta-I putere - făcut-a să se stingă jertfa adusă prin rană şisînge, prin fum şi prin foc; cine a aruncat în uitare crudele şinebuneştile ucideri şi jertfe de fiinţeomeneşti cărora istoria elinilor le aduce ea însăşi mărturie? Fiindcă nu trebuie să uităm că jertfele omeneşti au pierit de pe faţapămîntului abia după dumnezeiasca propovăduire a Mîntuitorului

513 Textual: «pînă dincolo de feluritele morţi (care-i aşteptau)» - cu referire la cazul mucenicilor (n. tr.)

nostru, în anii domniei lui Hadrian.

16. 11. Iar dacă mesajul[514]şi puterea izvorîtoare din moartea Mîntuitorului nostru au putut primi întărirea unor atare dovezi, cine se va mai învîrtoşa să nu recunoască adevărul dumnezeieştii Lui vieți? Fiindcă asemenea fapte sînt fapte de vii iar nu fapte de morți; şi - după cîte ni se spune - tot ce vedem noi sînt arătări ale celor nevăzute. Nu mai departe decît ieri, spițavrăjmaşilor lui Dumnezeu se străduia să vîre groaza în viața oamenilor, prădîndşiluînd cu japca şifăcîndu-şi de cap. Dar odată plecați dintre cei vii, iată-i zăcînd la pămînt aidoma celui din urmă gunoi: fără suflare, fără viațăşi fără grai, de nu-i mai pomeneşte nimeni, cum şi nimeni nu şi-ar mai aminti de ei. Fiindcă asta e starea celui mort: cine nu mai are parte de viață nu mai înseamnă el însuşi nimic. Iar cine nu mai este nimic nici n-ar putea săvîrşi ceva. Atunci noi, despre Cel Care dă dovada deplinei Sale puteri, Care ne arată că lucrează, ba chiar că poate lucra mai vîrtosdecît cei vii, cum să ne închipuim că nu trăieşte? Faptul că nu-L putem vedea cu ochii trupului nu are nici o importanță: criteriul cumpănirii noastre nu trebuie să depindă de argumente ce țin de trup, aşa cum nici arta nici feluritele teorii ale ştiinței nu ne luminează în temeiul unor criterii corporale. Cine a văzut vreodată cu ochii lui mintea omului sau puterea lui Dumnezeu? Sîntrealități ce nu pot fi cunoscute decît prin efectele lor. 12. Iată dar de ce ne este potrivit ca şi nevăzuta putere a Mântuitorului nostru să o scrutăm şi să o desluşim din lucrările ei, - fie că ar urma să deducem că cele săvîrşite de El aparțin unei ființe vii, fie că (ele ar ține de puterea) uneia care nu este (vie), oricît de necugetată ni s-ar părea o asemenea alternativă. (Fiindcă cu ce temei am putea noi ca, despre ceva care nu este, să spunem că este? Non-existența este categoric definită de noi toți drept neființăşi ca atare ea nu are nici cum lucra, nici cum înfăptui; de ea ține starea morții, în vreme ce viața presupune contrariul).

17. 1. Venit-a clipa, atunci, să luăm aminte la lucrările[515] chiar din zilele noastre ale Mîntuitorului nostru şi să cuprindem cu privirea izvodirile vii ale unui Dumnezeu viu. (E oare cazul să ne întrebăm dacă asemenea fapte ne pot duce cu gîndul la o lucrare vie săvîrşită de o ființă tot vie şiființînd ca adevărat Dumnezeu? - Sau care-s aceste fapte? - întreba- mă-vei, poate. - Le vei afla îndată).

17. 2. Mai ieri-alaltăieri, o mînă de vrăjmaşi ai lui Dumnezeu, mustind de înfumurare, se stîrniseră cu puterea de partea lor şi cu oaste de oameni multă, hotărîți să radă de pe fațapămîntuluilocaşurile Lui de închinare şi să-I nimicească bisericile. Neputîndu-L vedea cu ochii, ei îl războiau folosind toate

514 ape-rfi, «virtutea» cu înțelesul de «rostul» (n. tr.)

364 ăwreAeapaTa — termen împrumutat probabil din astrologie (şi care mai apare atît în textul lui Eusebiu cît şi la Constantin) are înțelesul specializat de «lucrări (sau efecte) ale unei cauze» (n. tr.)

vicleşugurile, împroşcîndu-L şiţintind în El cu toate vorbele ce le veneau la gură.

Numai că El avea să Se apere tot aşa cum şi este El: în chip nevăzut.

3. Şi uite aşa, au ajuns nişte oameni care mai adineaori se desfătau de toate cele, care erau fericiţi de toată lumea şiridicaţi în slăvi ca nişte zei, şi care vreme îndelungată - cît timp stătuseră ei locului şi păstraseră pacea cu Cel pe Care mai apoi aveau să-L războiască - ţinuseră cu pricepere frîieleîmpărăţiei, ca - la un singur semn de sus - să nu li se mai ştie de nume[516]. Fiindcă de îndată ce şi-au schimbat purtarea şi s-au încumetat să poarte război cu Dumnezeu, de îndată ce s-au hotărît să se pună împotriva Dumnezeului nostru - sub ajutorul şi ocrotirea zeităţilor lor, pe dată - zic - şi la un singur puternic semn tocmai al Dumnezeului cu Care ei se războiau, şi-au primit toţi pedeapsa pentru cutezanţa lor, abandonînd totul şiluînd-o la goană dinaintea Lui, recunoscîndu-I dumnezeirea şiadoptîndpînă la urmă o purtare cu totul potrivnică neruşinării lor dintîi.

4. Drept care şi El n-a pregetat a-Şiînălţa însemnele biruinţei peste tot pămîntul, împodobindu-l iar cu frumuseţea sfintelor Şalelocaşuri de închinare şi cu semeţiasălaşurilor afierosite Lui. în oraşeşi-n sate, pretutindeni, la ţară sau în pustia barbarilor, iată-L închinînd biserici şi sanctuare Dumnezeului Celui Unul, împăratului a toate, Stăpînului întregii lumi (fapt datorită căruia au fost şilocaşurile acestea învrednicite a purta numele Domnului - nu ca din partea oamenilor, ci chiar din partea Domnului a toate - de vreme ce le-a fost lor îngăduită denumirea de Casă a Domnului).

17. 5. Să poftească atunci cine va vrea, şi să ne facă şi pe noi a pricepe cine - după atare prăpăd şi pustiire - fost-a în stare să reclădească săla- şurile de jos şipînă sus? Cine a hotărît refacerea lor, învrednicindu-le să arate ca abia durate (şi mult mai semeţedecît înainte) tocmai cînd soarta lor păruse pecetluită? Cine a izbutit acest lucru nu după săvîrşirea din viaţă a acelor vrăjmaşi ai lui Dumnezeu, ci - fapt minunat între toate - de pe cînd prigonitorii mai erau încă vii, ca dezicerea lor de tot ce cutezaseră ei cîndva să se facă prin însăşi gura şi scrisul lor, şi nu într-o vreme cînd le era lor mai bine (ca să nu se poată spune că au făcut-o din simplă îngăduinţă[517]), ci tocmai şi anume cînd i-au ajuns pe ei şfichiurile biciului lui Dumnezeu? 6. Cine - după liniştirea furtunii prigoanelor (ba chiar în toiul prăpădului) - a izbutit - prin îndemnurile dumnezeieştilor Sale învăţături - să susţină peste tot pămîntul, de-a lungul întregii lor vieţişi întru deplina sfinţenie a cugetului, pe sîrguitoriiînţelepciunii[518]şi pe slujitorii lui Dumnezeu, zeci şi zeci de mii de

516 Textual: «să nu mai existe», cu nuanţă intensivă (n. tr.)

366i <t>Uav6pco7ua - aici cu nuanţa de înţelegere faţă de cineva aflat pe o poziţie mai slabă (n. tr.)

518 Textual: «pe cei atât de dornici să-şi închine viaţa filosofiei» - Aici ca în multe alte locuri, termenul de filosofie se specializează, preluînd sfera conceptului de înţelepciune sau chiar de contemplaţie (viaţă contemplativă), în virtutea unei evoluţii semantice pilduitoare

bărbați sau de slujitoare ale altarului (precum şi cinurile pururea-fecioarelor), aşa fel îndttoțiaceştia să vegheze de bună voia lor multe zile în şir, postind de bucate, de apă şi vin, izbutind să deprindă cu dreaptă-socoteală stăpînirea de sine precum şităria ce ți-o dăruieşte o viață de lipsuri? Cine a fost în stare să convingă pletore de femei şibărbați ca - în temeiul citirii dumnezeieştilor Lui povețe - să renunțe la hrana trupească în favoarea unei hrane duhovniceşti mai potrivite unor ființe înzestrate cu duh suprarațional? Sau cine a putut convinge atîțiabărbațişi femei şi copii barbari şineşco- liți, ori mulțimeaargaților, sau puhoaiele fără număr ale neamurilor, să nu le pese de moarte şi să creadă cu tărie în nemurirea sufletului lor? Că ochii dreptății scrutează toate faptele oamenilor - atît pe cele de omenie cîtşi pe cele neomenoase - şi, ca atare, că se cere să aşteptăm judecata lui Dumnezeu; precum şi că tocmai de asta ni se cuvine nouă să ne purtăm şi drept şi cu măsură, în viață? Fiindcă un lucru este sigur: anume că de nu s-ar fi ținut ei de astfel de învățături, nici n-ar fi putut trudi la jugul credinței în Dumnezeu.

Este un fapt pe care - astăzi încă - numai Mîntuitorul nostru S-a dovedit în stare să-l săvîrşească.

Dar să lăsăm această discuțieşi 7. hai să-l ascultăm pe omul nostru cel încremenit la minte cam ce ar avea el de răspuns la unele ca acelea de mai sus. - Ci spune-ne, deci, într-un fel care să se susțină (aşadar nu dintr-o pornire necugetată, ci punîndu-ne înainte roadele meditației tale adînci[519]), şi după o ades-repetată iscodire în sine-ți, zi-ne deci: care alt înțelept, dintre atîțiacâți se vor fi vestit din negura vremilor, au fost cunoscuțişiştiriciți cu glas proorocesc, din cele mai vechi timpuri, în rîn- durile iudeilor celor de odinioară şi bine-plăcuți lui Dumnezeu, aidoma Mîntuitorului nostru, în aşa fel încît, afiind ei încă de atunci atît locul de baştinăcîtşi vremea arătării Lui, viața pe care avea să o ducă, puterile, cuvintele şi isprăvile Lui, să le strecoare între foile Sfintei Scripturi? 8. Sau arătatu-s-a oare vreodată vreun răzbunător atît de năpraznic al celor încumetate împotrivă-i încît să fi fost în stare (aidoma Mîntuitorului nostru) să-şi abată nevăzuta putere simultan cu săvîrşirea nelegiuirii lor, peste întregul popor al iudeilor, cărora avea să le năruie din temelii regescul palat[520], ba dărîmîndu-le deplin şi templul cu toate minunățiile sale dinăuntru? Care altul - de nu Mîntuitorul nostru - S-a priceput să arate din timp prin cuvîntşi lucrare ce vor făptui aceştinecredincioşişi ce se va petrece cu Biserica întemeiată de El pretutindeni în lume, adeverin- du-şi spusa în faptă? Căci iată ce zice El despre templul necredincioşilor: «Rămas-a casa voastră pustie», şi «Piatră peste piatră nu va

(n. tr.)

519 Textual: «propunîndu-ne rodul unui suflet cuvântător» (sau rațional - iț u/ri XoȚucfi), «înzestrat cu o înțelegere superioară» (n. tr.)

520 Sau «regescul loc» - cum spune textul, putînd fi raportat şi la capitală, adică la Ierusalim (n. tr.)

rămîne în locul acesta pînă ce nu va fi nimicit»; iar despre Biserica Sa: «Biserica Mea voi zidi-o pe piatră, încîtporţile iadului nu vor avea putere asupra-i».

17. 9. Sau cum vi se pare faptul că, la început, El s-a gîndit să cheme la Sine nişte oameni simpli, din popor, pe care i-a făcut să-şi lase năvoadele şi să ajungă dătători de lege şiînvăţători ai întregii lumi? Sau faptul de a le fi vestit (şi ce le spusese El prin grai avea să şi treacă în faptă!) că va face din ei pescari de oameni; după care i-a şi înzestrat cu asemenea iscusinţăşi putere, încît au fost ei în stare să scrie şi să lase în urma lor cărţi care s-au dovedit atît de convingătoare, că, tălmăcite pretutindeni pe pămîntşi-n tot graiul - barbar ori grecesc - au ajuns la toate popoarele un temei de cumpănire, tuturor adeverindu-le dumnezeiescul izvor al învăţăturilor cuprinse într-însele? 10. Sau iar, ce aveţi a-mi zice cînd a profeţit El ce avea să se întîmple mai tîrziuşicînd S-a pus chezaş ucenicilor că vor fi duşi înaintea regilor şi a dregătorilor, că vor avea de suferit şi că vor fi schingiuiţi peste poate, şi asta nu spre a ispăşi cine ştie ce faptă necugetată, ci numai şi numai pentru a-L fi mărturisit pe El? Sau felul cum i-a pregătit El să îndure totul de bună voie, încingîndu-i cu armele credinţeişifăcînd ca în încleştarea lor cu potrivnicii lor să le scînteieze sufletele cu mult mai vîrtosdecît piatra de diamant, nu depăşeşte el puterea cuvîntului? 11. Şi cum să nu ne minunăm peste poate văzînd cum nu numai cei care-L urmaseră, dar şi cei ce aveau să le urmeze acelora - iar mai apoi urmaşii acestora, şi cei de mai apoi, şitqtaşapînă chiar în zilele noastre - tuturor, deci, într-atît li s-au înteţit puterile sufleteşti, încît, deşi nu se făcuseră prin nimic vinovaţi de moarte, au suferit cu bucurie pedepse peste pedepse lăsîndu-se schingiuiţi în fel şi chip, mînaţi de credinţa lor în Dumnezeul a toate?

Dar fost-a vreodată vreun împărat a cărui domnie să fi ţinutcît veacul?[521] Care altul s-a arătat în stare să poarte asemenea lupte după moarte şi să-şi biruie duşmanii, supunîndtărîm după tărîm, ţinut după ţinutşi cetate după cetate, pînă ce va fi ajuns stăpînşi peste Elada şi peste lumea barbară, zdrobindu-şi potrivnicii prin nearătata putere a nevăzutului Său braţ? 12. Iată însă şi lucrul cel mai de căpetenie din tot ce am vorbit noi pînă acum: pacea adusă peste toată faţapămîntului prin puterea Lui (despre care am mai avut noi prilejul să stăm de vorbă), această pace oare nu va închide nici ea clevetitoarele guri, de ne vom gîndi că buna înţelegere dintre popoare şi consensul lor au coincis cu lucrarea învăţăturiiMîntuitoruluişi poruncii date de El întregului univers, precum şi de ne vom gîndi că pacea aceasta a întregului univers - aidoma rînduielii de El gătită neamurilor - fusese vestită din vremi de proorocii lui Dumnezeu?

întregul crug al acestei zile nu mi-ar ajunge - o, împăratul meu - de aş vrea să adun laolaltă şi să înşir învederatele dovezi ale dumnezeieştii tării a

521 Textual, «să se fi lungit pînă-n veac», veacul avînd aici înţelesul vechi românesc de «ev», durată nedeterminată, eventual neîngrădită temporal (n. tr.)

Mîntuitorului nostru, care pot fi văzute şi astăzi în lucrările Sale. Sigur este că din negura veacurilor, nici printre elini, nici printre barbari, n-a fost nici un om care să fi dat dovada forței unor asemenea dumnezeieşti atribute, aşa cum a fost Mîntuitorul. 13. Căci ce să mai vorbim despre oameni, cîndpînăşi acele personaje în care toate neamurile vedeau nişte zeități n-au fost în stare să dea aici, pe pămînt, dovada unei asemenea virtuți[522]? Şi să ne spună cine va pofti, să vină oricare filosof încoace şi să arate despre care zeu sau despre care erou din cîți pururi fost-au ştiuți a auzit el că va fi dăruit oamenilor nişteînvățături în măsură să le chezăşuiascăviațaveşnicăşiîmpărăția cerească, asemenea Mîntui-

522 Ouoiț, luat cu înțelesul de «potențial» (n. tr.)

torului nostru, făcînd puhoaiele de lume de pretutindeni să se ajute între ele în practicarea înțeleptelor Sale învățături, hotărîndu-le să nu se mai gîndească decît la cer şi să nădăjduiască în petrecerea cerească gătită sufletelor iubitoare de Dumnezeu? Fost-a vreodată vreun zeu - sau ființă de om ajunsă erou - care să fi revărsat - asemenea soarelui - de la răsărit şipînă la apus, belşugul de lumină al învățăturii sale, făcînd ca peste tot pămîntul un popor după altul să slujească în acelaşi chip aceluiaş unic Dumnezeu? Care zeu sau care erou - din cîți vor fi fost ei - izbutit-a să înlăture pe toți zeii şi eroii elinilor şi barbarilor, hotărând (şidînd de înțeles) că nici unul dintre ei nu era, de fapt, un adevărat dumnezeu; ca mai apoi, războiul suferind din partea tuturor, să nimicească - deşi singur - întreagă oastea duşmanilor săi, ajungînd să stăpînească peste toți zeii şi eroii cunoscuțişi singur să fie aclamat de toate neamurile ca Fiu al lui Dumnezeu? 14. Cine altul a lăsat cuvînt locuitorilor nesfârşitelor întinderi ale pămîntului, fie ei pe pămînt sau pe mare, să se adune în fiecare săptă- mînă într-un loc spre a ține praznicul zilei Domnului? Şi cine i-a învățat să nu-şi îmbuibe trupul, ci să-şi învigoreze sufletele prin dumnezeieştile Sale învățături? Fost-a vreun zeu sau vreun erou, care, războit asemenea Mîntuitorului nostru, să-şi fi biruit vrăjmaşiiaşa cum i-a biruit El? Şi nu trebuie trecut cu vederea că, de la începutul începuturilor şipînă acum, ei nu şi-au contenit atacurile îndreptate împotriva învățăturilorşi poporului Său! Numai că El, ca un nevăzut, în chip nevăzut Şi-a mînatcredincioşii - odată cu sfintele Sale locaşuri - pe culmile slavei!

17. 15. E oare nevoie să ne străduim să înşirăm în vorbă dumnezeieştile lucrări cele mai presus de cuvînt ale Mîntuitorului nostru? Cînd chiar de ne-am ține noi gura, aceste fapte tot vor țipa auzului nostru sufletesc (numai să-l avem!), că lumea asta a noastră, a oamenilor, n-a cunoscut din veac decît un singur eveniment cu adevărat ieşit din comun, uimitor şi neasemuit: atunci, anume, cînd Fiul lui Dumnezeu S-a arătat cu adevărat pe pămînt.

18. 1. Prisositoare ți se vor fi părut cuvintele rostite azi de mine, de vreme ce în atîtea rânduri evidența dumnezeirii Mîntuitoruluiimpunîndu-ți-se pe calea propriei tale experiențe, te-ai prefăcut tu însuți pentru toți (şi nu numai cu buzele, ci chiar cu fapta) într-un vestitor al adevărului. Numai răgaz să ai - o, împăratul meu! - şinegreşit că, de vei vrea, istorisi-ne-vei nenumăratele arătări-de-Sine ale Mîntuitorului tău, nenumăratele Sale descoperiri la vremea somnului. 2'. Şi nu am acum în gînd sfaturile Sale (pentru noi tainice), ci numai ce a pus El în chiar puterea ta de judecată pentru bunul mers al treburilor şi în folosul tuturor. 3. Pe drept ne-ai putea înşira atunci puternicele veniri într-aju- tor la vremuri de război ale lui Dumnezeu - pavăza şi paza ta -, felul cum au pierit vrăjmaşiişi uneltitorii potrivnici ție, sprijinul Lui la timp de primejdie, scăparea din clipele de descumpănire, sprijinul din clipele de pustiire, căile deschise în momentele ce

CUVÎNTUL ADRESAT DE CONSTANTIN ADUNĂRII SFINȚILOR

păreau fără ieşire, prevestirile de viitor, sau, iar, grija ta pentru propăşirea generală, puterea ta de pătrundere în sînulsituațiilor tulburi, marile tale înfăptuiri şi acte de rîu- dușală în stat, felul cum te-ai priceput să-țiorînduieşti armata, justețea fiecărui act (de domine) considerat în sine, hotărîrile de interes general şi actele legiuitoare care ne-au înviorat viața. Şi ai fi în drept atunci să înşiri tot ce noi n-am avut de unde afla, tot ce vei fi ştiind tu singur, tot ce vei fi tăinuind tu în augusta-ți memorie, ca în adîncurile unei vistierii.

Ei bine, pentru toate aceste pricini, şi în virtutea unor atît de impresionante mărturii ale acelei puteri ce ne-a mîntuit, ai hotărît tu să dai oamenilor (necredincioşilorşi deopotrivă credincioşilor) un locaş de rugăciune închinat biruinței asupra morții, care să fie şi un templu sfînt al Dumnezeului celui sfînt; apoi daruri minunate şi mari închinate vieţiiveşniceşiîmpărăției lui Dumnezeu - aduceri-înainte pentru Mîntuitorul nostru, supremul nostru împărat, aşa cum se potrivesc ele şi-mi par fireşti ca din partea unui împărat purtător de biruință. Pe care aşezîn- du-le tu în jurul (mormîntului) aducător dş mărturie al vieţiiveşnice, ai pecetluit cu împărătească slovă şidesăvîrşitaizbîndă a crescului şi dumnezeiescului Cuvînt[523], mărturisind înaintea tuturor neamurilor, limpede şi fără echivoc, prin faptă şi prin spusă, închinarea ta plină de cucernicie şi de dragoste pentru Dumnezeu.

523 Textual „ai înscris împărătească titulatură «biruitor şi triumfător» pe emblema crescului Cuvînt al lui Dumnezeu" (n. tr.)

Cuprinsul cuvîntării a cincea

1. La început se aminteşte de praznicul Paştelui. Apoi: dt bine a adus Cuvîntul lui Dumnezeu tuturor oamenilor şi cum a fost El duşmănit tocmai de cei cărora le făcuse El bine.
2. îndemn către Biserică şi către ascultători să-i urmărească şi să-i îndrepte greşelilecuvîntării.
3. Dumnezeu este şi Tatăl Cuvîntuluişi Creatorul întregii zidiri; iar cele existente nu şi-ar putea păstra fiinţa, dacă ar trebui să asculte de mai multe cauze.
4. Despre rătăcita credinţă în idoli.
5. Cum a creat Hristos, Fiul lui Dumnezeu, toate cele ce sînt, şi cum a determinat El limitele fiecăreia dintre ele.
6. Cu privire la destin: dt de falsă se dovedeşte a fi credinţa în el, atît în temeiul legilor după care se călăuzesc oamenii, dtşi în temeiul legilor zidirii, care, depănîndu-se nevălmăşitşi după o bună rînduială, dovedesc prin însăşirînduiala lor intenţia Creatorului.
7. Privitor la lucrurile de neînţeles, se cere să binecuvîntămînţelepciunea Creatorului, şi nu altceva, şi să nu căutăm cauza lor în vreo pornire întîmplătoare.
8. Dumnezeu împarte oamenilor din belşug lucrurile trebuitoare, în schimb pe cele spre desfătare le împarte cu măsură, iar pe amîndouă, atîtcît au oamenii nevoie.
9. Cum au greşit filosofii în părerile lor, vrînd ei să le ştie pe toate, şi cum s-au primejduit dte unii. Totodată, despre învăţăturile lui Platon.
10. Despre cei ce nu vor să ştie nici de învăţăturile Scripturii, nici de cele ale filosofilor; şi cum că se cade fie să crezi toate spusele poeţilor, fie să nu crezi nimic din ele.
11. Despre arătarea în timp a Domnului: cum s-a petrecut ea, şi cu ce scop.
12. Despre cei care n-au cunoscut această taină, anume că din vina lor n-au cunoscut-o, şidt de mari răsplăţi îi aşteaptă pe cei ce au cunscut-o; dar mai ales, despre cei ce şi-au dat viaţa mărturisind.
13. Deosebirea dintre feluritele părţi ale zidirii este un lucru necesar. înclinarea oamenilor spre bine sau spre rău se află la alegerea lor, făcînd ca şi judecata faptelor lor să fie atît necesară dtşi dreaptă.
14. Deosebirea dintre natura zidită şifiinţanezidită este infinită. Dar omul se poate apropia de ea dudnd o viaţă virtuoasă.
15. Cîteînvăţături a dat Mîntuitorul, dte minuni a săvîrşit, şidt ajutor a dat El celor răbdători.
16. Cum a fost întruparea lui Hristos vestită de prooroci, rostul ei fiind prăbuşirea idolilor şi a cetăţiloridoleşti.

17. Cum au ucenicit înțelepții cei de alt neam la înțelepciunea lui Moise. Despre Daniel şi despre cei trei tineri.
18. Despre versurile cu acrostih ale Sibilei din Eritreea, mărturie aducând Mântuitorului şi Patimilor Sale. Iar acrostihul zice: Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitor, Cruce.
19. Proorocia despre Mîntuitorul n-a fost plăsmuită de vreun creştin, ci este chiar a Sibilei din Eritreea. Cicero însuşi a tălmăcit în latineştecărțile ei mai înaintea arătării printre oameni a Mîntuitorului. Şi Vergilius aminteşte de ea şi de naşterea cea din fecioară, slăvind această taină prin vorbe cu tîlc ascuns, de teama stăpînitorilor.
20. Alte versuri ale lui Vergilius Maro privitoare la Hristos; tîlcuirea lor, în care se vede că poetul s-a mulțumit să vorbească numai pe ocolite despre taină.
21. în cuvintele folosite de el nu poate fi vorba despre un om oarecare. De asemenea, cum că - din necunoaşterea închinării față de Dumnezeu - necredincioşii nu-s în stare să priceapă nici măcar de ce sînt ei pe lume .
22. împăratul închină, mulțumind, biruințele sale - precum şi celelalte arătări de bine - lui Hristos şi îl învinuieşte pe tiranul Maximin, vrăjmaşul, a cărui cumplită prigoană n-a avut alt rezultat decît sporirea şi întărirea credinței.
23. Despre felul de viață al creştinilor, şi cum se bucură Dumnezeu de cei ce-şi duc viața în chip virtuos. Trebuie să ne aşteptăm la o judecată şi la plata (faptelor noastre).
24. Cît de rău şi-au sfîrşitviațaDecius, Valerian şi Aurelian, din cauza prigoanei stîrnite de ei împotriva Bisericii.
25. Cît de ruşinos a renunțatDioclețian la domnie, şi cum a fost el lovit de trăsnet, din cauza prigoanei lui împotriva Bisericii.
26. Dumnezeu este cauza credinței împăratului. De la Dumnezeu trebuie să cerem noi reuşita noastră şi tot Lui să o referim; pe când căderile noastre cuvine-se să le atribuim uşurinței noastre.

1.1. Constantin, Augustul, către adunarea sfinților.

Lumina care covîrşeşte lumina - şi pe a zilei şi pe a soarelui -, preludiul învierii şi dătătoarea de armonie nouă trupurilor trecute prin atît de mari încercări, chezăşiafăgăduinței, calea ce duce la viațaveşnică - vreau să spun: praznicul Patimilor - iată, ne-a ajuns - prea iubiții mei învățători, precum şi voi, toțiceilalți prieteni ai mei! Este un praznic ce se face încă şi mai aducător de binecuvîntaremulțimii închinătorilor Acelui Dumnezeu Care e țelul de pe urmă a toată închinarea, prin simțul nostru lăuntric, al fiecăruia, izvorînd spre El neîntreruptă cuvîntareşiînălțîndu-I neîncetat cîntare de laudă...

1. 2. O, tu, natură, maică a toate, ce ai dat tu mai de seamă lumii? în ce stă oare lucrarea ta, de vreme ce Creatorul[524] a toate este Cel ce ți-a dat țieființă? El este Cel ce ți-a dat podoabă, dacă socotim că podoaba firii nu-i altceva decât viața cea după fire. Dar, iată, totuşi, că pornirile potrivnice firii au ajuns, în cele din urmă, de nestăvilit, făcând ca oamenii să nu mai ştie sluji Dumnezeului tuturor după cuviință, făndu-i să-şi închipuie că totul în jur s-ar petrece nu după rînduiala proniei, ci doar aşa, la întâmplare, haotic şi criticabil;

1.3. Aceasta , cu toate că (adevărul) le era neîncetat şi cu tărie amintit prin gura proorocilor de Dumnezeu inspirați, de care s-ar fi cuvenit ca ei să asculte! Dar vezi că fărădelegea, netrebnica fărădelege, care li se împotrivea acestora , înverşunîndu-se în tot chipul să acopere lumina adevărului, se simțea la largul ei tocmai în starea de confuzie zămislită de întuneric. Or, lucrul acesta s-a petrecut nu tocmai la adăpost de silnicii şi de fapte de cruzime, mai ales când interesele cârmuitorilor s-au priceput să mînuiască oarbele şi măruntele pasiuni ale mulțimilor - sau, mai bine zis, când ele luau pe neaşteptate calea nebuniei.

524 Textual: «cauza» (n. tr.)

Ei bine, acest fel de a înțelegeviața - sub semnul căruia s-au perindat generații peste generații - a fost pricina de căpetenie a nenorocirilor ce nu încetau a da peste ei.

CUVÎNTAREA LUI CONSTANTIN CĂTRE ADUNAREA SFINȚILOR

1.4. însă de îndată ce a prins a străluci printre oameni lumina (prezenței) Mîntuitorului, dreptatea a luat locul faptelor de nedreptate, iar frămîntarea cea cu multe chipuri a lăsat loc liniştii: tot ce fusese mai înainte vreme vestit prin gura proorocilorîşi găsea împlinirea. Hristos pătrundea mîndru în casa Părintelui Său, răspîndind peste întreaga lume lumina cucerniciei şi a cumpătării şipunînd pe pămînt temeiul unui templu nou, fără sfîrşit, nestricăcios, al virtuții - vreau să spun: Biserica, în care să poată fi săvîrşite în duh de cucernicie toate cele cuvenite atît Tatălui celui mai presus de toate dtşi Sie-însuşi.

1. 5. Cea pus atunci la cale nebunesca nelegiuire a neamurilor? Ei bine, ea s-a străduit să zădărnicească darurile lui Hristos, şi, silindu-se să nimicească Biserica (al cărui rost este să aducă tuturor mîntuirea), a dat vanei credințe în idoli un impuls nou. Aşa s-a ajuns din nou la răzmeriță, la război, la înfruntare în luptă, la întețireagreutățilorvieții, la pofta de dştig (care nu ține neapărat de firea răului) - iar toate acestea, dndstîr- nite de amăgitoarele sdnteieri ale speranței, dnd dictate de frică.

Dar să o lăsăm să zacă mai departe în țărină, învinsă de puterea virtuții (aşa cum o şi cere dreptatea), pierind sfîşiată sub povara părerii de rău, şi să vedem ce am mai putea să spunem potrivit cuvîntului lui Dumnezeu.

2.1. Ascultă, dar, o tu, Biserică; o tu, drmadule[525] (al sufletelor), care țiai dobînditsfințenia fecioriei; o, tu, doică a copilăriei şi a sfielii, care te frămînți pentru adevăr, căreia iubirea de oameni nu-i lasă clipă de pace şi din al cărei veşnic izvor gîlgîie nectarul aducător de mîntuire! Ci luați aminte şi voi, toți cei ce-I slujiți mărturisit lui Dumnezeu (Care tocmai de aceea S-a şi îngrijit de voi); dar să nu vă pese într-atît de felul meu de a vorbi, dt mai cu seamă de adevărul celor ce voi avea a vă spune; şi nici de mine, care vă grăiesc acum, dt de temeiurile învestiturii mele.

2. Fiindcă puterea cuvintelor se subție atunci dndintenția vorbitorului rămîne undeva uitată[526].

(Drept este că-mi fac gînduri mari; dar sîntîncredințat că la rădăcina îndrăznelilor mele se află săditădragostea fierbinte de Dumnezeu. Ea singură-mi poate învinge sfielile. Pentru care pricină cu atît mai vîrtos voi şi cere sprijinul vostru, al celor pricepuțiîntr-ale dumnezeieştilor lucrări de taină, ca - urmărindu-mi spusa - de se va întîmpla să greşesc prin cuvînt, să mă îndreptați, cunosdnd că nu trebuie să vă aşteptați (din

525 vaOxA.ppoț, propriu-zis «armator» (n. tr.)
526 Text obscur (n. tr.)

partea mea) la cine ştie ce înaltă ştiinţăşi că nu vă cer altceva dedt să luați aminte la sinceritatea de care sînt minat).

2. 3. Pogoare-se asupra noastră, prin vorbele mele, Suflarea cea minunată a Tatălui şi fericita lucrare a Fiului[527], spre a face să fie rostit de mine şiînțeles de voi ce va socoti El însuşi cu cale! Fiindcă oricine se îndeletniceşte cu retorica sau cu oricare altă ştiinţăşiîşi închipuie că-şi poate duce menirea la bun sfîrşit fără ajutorul lui Dumnezeu, să ştie că trudeşte zadarnic: iar cei cărora Dumnezeu le-a dăruit Suflarea Sa să nu şovăieşi să nu zăbovească!

Ne cerem şi noi, acum, iertare pentru lungimea acestei introduceri, ca să putem pătrunde din plin în subiect.

3.1. Binele spre care tinde totul - adică Dumnezeu, Cel de-a pururi mai presus de ființă - Cel fără obîrşieşi fără început, este singurul izvor al tuturor celor supuse devenirii. Iar ceea ce din El izvorăşte, tot la El se şi întoarce[528], cu precizarea că atît desprinderea dtşi reunirea aceasta, nu trebuie înțelese ca petredndu-se undeva în spațiu, ci în duh; ivirea în lume nu se petrece ca o deşertare a unor măruntaie ce dau ființă - aşa cum se întîmplă de regulă cu ce ia naştere din sămînță - ci prin rînduirea proniei, care a iscusit (în acest scop) universului celui văzut - precum şi celor din cuprinsul lui - un Stăpînitor care să le aducă la mîntuire. Aşadar tot ce se cuprinde în lume, de acolo - din El - îşi trage şi rostul existenței. De la El avem noi şi sufletul şisimțurileşi toate organele datorită cărora cele semnalate de simțuriîşi află în noi expresia lor finală.

3. 2. Or, ce ne arată nouă rațiunea? Ea ne arată că toate lucrurile au un singur stăpînitor, precum şi că numai stăpînirii Sale i se pot ele supune,[529] toate: atît cele cereştidtşi cele pămînteşti, atît corpurile simple dtşi cele însuflețite[530]. Fiindcă dacă stăpînirea peste toate aceste realități fără număr n-ar aparține unuia singur ti mai multora, atunti ar însemna ca totul să se datoreze, în final, întîmplării[531], feluritelor potriviri dintre stihii, (sau altor pridni, istorisite în) vechile mituri: bunăoară, invidiei şi lăcomiei, care le-ar domina pe toate reciproc şiatîtdt i-ar sta fiecăreia în putere, zăpădnd armonioasa potrivire a întregului. Fiecare dintre aceştimulțişi-ar gospodări în felul său partea ce i-ar reveni, 3. fără să se sinchisească de faptul că întregul univers trebuie să-şi păstreze pentru totdeauna inalterate identitatea şi stabilitatea. - Ar mai fi putut careva ajunge la cunoaşterea creatorului acestei necuprinse lumi a devenirii? Cui mai întîişi cui mai pe urmă i-am fi înălțat noi rugăciunile şi litaniile noastre? Sau cui anume să-i pot eu sluji cu precădere, fără să săvîrşesc un act de impietate față de ceilalți? Sau, iarăşi, pre-

527 Textual: «şi al copilului celui cu lucrări bune» (n. tr.)

528 Textual: «uneşte» (n. tr.)

529 în sensul că îi pot fi raportate, referite (n. tr.)

530 Sau corpurile inerte, în opoziție cu cele organizate, compuse, mişcătoare (<pmnxă opYavixă) (n. tr.)

531 Sau destinului (n. tr.)

supunînd că aş fi dus lipsă de ceva din ale vieții, că aş fi înălțat rugă pentru dobîndirea acestui ceva, şi că mai apoi, mi-aş fi arătat - față de această putere , care mi-a împlinit ruga - recunoştința, oare n-aş fi adus prin aceasta jignire alteia, care mi se împotrivise? Cui, dar, m-aş mai fi putut eu ruga să ia aminte la pricina încercărilor mele, şi de la cine aş mai fi putut eu trage nădejde să obțin o schimbare?

3.4. Admițînd că mi s-ar răspunde - bunăoară prin preziceri sau pe calea oracolelor - că cele cerute de mine nu stau în puterea celui rugat, şi că ar trebui să mă adresez altei zeități, întreb: unde, dar, mai este mila şi unde, dumnezeiasca pronie cea față de oameni? Iar ca să capăt acest ajutor, nu mi-ar mai fi rămas decîtşansa ca vreo zeitate mai omenoasă să se impună, pînă la urmă, cu sila asupra celei complet lipsite (de un atare sentiment). De unde, iar supărare, discordie şigîlceavă, şi asta pentru a nu se fi ținut fiecare din ele - şi drept urmare poftei de mai mult - de ceea ce îi revenea anume; iar sfîrşitul ar fi fost, neîndoielnic, confuzia generală.

3. 5. Şi ce ar mai fi urmat după asta? Potrivnicia iscată între puterile cereşti cu siguranță că ar fi distrus totul sub ele şi pe pămînt, spulberând rosturile timpului şirînduiala anotimpurilor, precum şi folosul dat de roadele fiecărui anotimp în parte; dusă ar fi fost şi lumina zilei, ea însăşi, la fel cum s-ar fi dus şimîngîietoarea odihnă a nopții ce-i urmează.

Destul însă cu toate acestea. Şi să ne întoarcem mai bine la subiectul nostru, căruia nu-i poate fi găsit cusur.

4. 1. Tot ce are început are şisfîrşit. începutul în timp îl numim naştere, şi tot ce se naşte e pieritor, timpul măcinîndu-i ființa[532]. întreb atunci: cum ar putea fi nemuritoare (niştezeități) izvodite sub semnul stricăciunii? - Cu toate acestea, printre popoarele cele mai lipsite de judecata minții, credința aceasta s-a înrădăcinat atît de puternic încît ele au ajuns pînă chiar la a-şi închipui zeitățile nuntind şi făcând copii! Or, dacă cei născuți astfel sînt la rîndul lor nemuritori, înseamnă că ei nu contenesc niciodată să tot zămislească, şi că se înmulțesc peste măsură! Iar dacă numărul lor n-a încetat să tot crească, mă întreb: oare cerul întreg şi întreg pămîntul ar mai fi putut ele cuprinde atîtamulțime de zei? Şi ce să spunem despre inşii care-şi închipuie aceştifrațicereşti nuntind între ei, şi care, astfel, se fac de-a dreptul vinovați de destrăbălare şidesfrîu?

S-o spunem pe față: chiar numai cultul lor şi darurile ce li se aduc au în ele ceva ruşinosşi provocator, încă din clipa cînd cineva iscusit în
potrivirea cuvintelor se aşază să ticluiască imnuri (ritmate sau nu), şi de cînd sculptorul, închipuindu-şi o anumită scenă, dă forma unui fel de jucării (pe care însă o execută măiestrit), ca apoi - parcă uitînd cele abia petrecute - să înceapă să dea importanță lucrului aceluia pe care doar el însuşi îl făurise, şi să-l venereze ca pe o zeitate nemuritoare (cu toate că despre sine însuşi, părintele şi creatorul statuii, el recunoaşte că este muritor!).

532 Textual: «înfățişarea» (n. tr.)

4. 3. Ca să nu mai vorbim că aceiaşiinşiiţi vor arăta mormintele şi monumentele anumitor fiinţe «nemuritoare», atribuind pînă la urmă un cult nepieritor unor morţişinedîndu-şi seama că ceea ce este într-adevăr fericit şi nepieritor nu duce lipsa cinstirii ce-i poate veni din partea unor fiinţe pieritoare. Fiindcă acel Ceva care nu poate fi văzut dedt cu mintea şi care nu poate fi sesizat dedt cu raţiunea nu are nevoie să îmbrace o anumită înfăţişare ca să poată fi cunoscut; şi tot de aceea El nid nu poate fi conturat prin nici un fel de reprezentare - imagine pictată sau relief.

Toate lucrurile pomenite se fac în cinstea unora care au murit: iar aceştia au fost nişte oameni care au trăit şi ei doar atîtdt le-a fost lor dat să trăiască în trup!

5. 1. Dar de ce să-mi întinez eu gura tot grăind despre asemenea spurcate lucruri, dndintenţia mea este să înalţ laudă adevăratului Dumnezeu? De aceea, hai să-mi clătesc cerul gurii de amarul lor cu o sorbitură din apa sfinţeniei, care rîurează din nesecatul izvor al dovezilor de putere[533] date de Dumnezeul căruia ne închinăm noi, mai ales că socot de datoria mea să-L binecuvîntez pe Hristos prin pilda vieţii mele şi prin recunoştinţa ce I-o datorăm în schimbul nenumăratelor şi marilor Sale faceri de bine.

5. 2. Şi spun atunci că El a pus temeiurile întregii lumi şi că şi oamenilor le-a hotărît un rost prin Cuvîntul Său dătător de lege. Apoi, îndată le-a dat acestor abia-aduşi-la-viaţă drept sălaş un loc minunat, încărcat cu flori şi cu tot soiul de roade. Voia Lui era - atunci, la început - ca ei să nu aibă prilejul de a cunoaşte nici bunătăţile nici relele vieţii ; dar în cele din urmă El Le-a rînduit pe pămînt o reşedinţă cum numai unei fiinţecuvîntătoare i se cădea să aibă; şi atunci, îndată - ca unor fiinţecuvîntă- toare ce erau - le-a dezvăluit El şicunoştinţabunătăţilorşi relelor vieţii.

Tot atunci le-a şi poruncit El să se înmulţească.

Aşa au ajuns să fie locuite de oameni toate meleagurile pămîntului cele scăldate de jur-împrejur de frămîntatele ape ale Oceanului.

5. 3. Pe urmă neamul omenesc s-a înmulţit din ce în ce mai tare şi a ajuns să inventeze feluritele meşteşuguri cerute de viaţă. între timp desigur că s-au înmulţit - în egală măsură - şi feluritele soiuri de animale necuvîntătoare, fiecare din ele făcînd cunoscută cîte o anumită şi foarte aleasă înzestrare firească: animalele domestice, blîndeţeaşi supunerea în faţa omului; cele sălbatice, forţa, iuţealaşi un anumit instinct[534] care le face să poată scăpa de ameninţarea primejdiei.

5. 4. Pe urmă a rînduit El ca grija tuturor celor domestice să cadă întrucîtva în seama oamenilor, lăsînd ca asupra celor sălbatice să-şi spună cuvîntul confruntarea.

Mai apoi a întocmit neamul zburătoarelor, foarte numeros şi foarte deosebit ca înfăţişareşi comportament: făpturi extraordinar de bogat colorate

533 Sau: «de perfecţiune» - âprixaî (n. tr.)
534 Ttpovoia, aici capacitate de intuire, instinct (n. tr.)

şi înzestrate cu un minunat dar al cîntului. Iar după ce a mai rînduitşi toate celelalte lucruri din cuprinsul zidirii, stabilind fiecărei categorii un anumit rost al vieții, bine determinat, a desăvîrşit Dumnezeu întru frumusețe plinătatea a toate.

6. 1. Numai că, în nechibzuința lor, majoritatea oamenilor atribuie naturii minunata rînduire a tuturor lucrurilor; iar unii dintre ei, fie destinului, fie întîmplării. Or, cei care atribuie un asemenea imperiu destinului nuşi dau seama că, rostindu-i numele, ei nu au în vedere (o forță) activă, şi nici măcar o oarecare subzistență. Fiindcă, la urma urmei, în ce să mai conste destinul de vreme ce pe toate le-a zămislit natura? Sau invers: cum să ne închipuim noi natura, atîta vreme cît legea destinului îşi spune în toate cuvîntulhotărîtor? De altfel chiar numai faptul de a spune că legea naturii stă în destin dă de înțeles că legea este în întregul ei lucrarea unui legiuitor. De unde rezultă că şi destinul, fie el şi lege, este tot o creație[535] a lui Dumnezeu. Prin urmare, pînă la urmă toate de Dumnezeu ascultă şi nimic nu scapă puterii Sale.

6. 2. Dar să admitem că destinul ar fi ceva făcut de Dumnezeu, şi să zicem că el ar fi un fel de predestinare. întreb: cum s-ar mai putea atunci trage dreptatea sau cumpătarea sau şi celelalte virtuți, din destin? Sau de unde ar mai proveni contrariile lor: bunăoară nedreptatea sau neînfrîna- rea? Or, răutatea ține de fire, iar nu de destin, după cum şi virtutea constă în şlefuirea caracterului şi a năravurilor noastre. Şi mai întreb atunci: cum ar putea oare căderile - sau chiar meritele unei purtări frumoase şi demne (care se datorează, desigur, oricăror alte cauze decîtîntîmplării sau destinului!), sau toate actele de dreptate (precum şinoțiunea de merit) cu care i se răspunde fiecăruia în viață - cum se pot ele susține, întreb, în temeiul destinului?

6. 3. Legile şi îndemnurile la virtute, precum şi îndemnurile de înfrînare de la ce nu se cuvine, laudele şi mustrarea, pedepsele şi tot ce ne îndeamnă la virtute sau ne reține de la rău, cum ar putea ele să nu-şi aibă rostul în dreptate - care este o formă a purtării de grijă a lui Dumnezeu - d[536] în întîmplare, sau chiar în mersul vieții? Or, dimpotrivă: aşa cum ne ducem noi viața, aşasîntşi roadele pe care le culegem: ciuma şi zavera, sau seceta, sau rodnicia, se succed fățiş, arătînd tuturor - doar că fără glas - cît de mult depind ele toate de felul cum ne înțelegemviața.

6. 4. Fiindcă ființa lui Dumnezeu se bucură de dreptate şi nu primeşte nici un fel de întinare; se deschide cugetului smerit, în schimb urăştenecuviințaşi fala care face creatura (să vrea) să se înalțepînă dincolo de limitele ei.

Or, deşi dovezile acestei stări de lucruri ne stau aproape întotdeauna dt se poate de limpede sub priviri, ele ne apar încă şi mai puternic în lumină ori de cîte ori, adunîndu-ne în noi înşine (şi, ca să spun aşa, încor- dîndu-ne

535 Sau: «invenție» - aici EU pripa (n. tr.)
536 fj «EX» TOO ccuTOiichou - textual: «de la sine», «accidental» (n. tr.)

puterile minții), stăruim în meditație asupra cauzei lor. De aceea şi spun eu că se cuvine să ducem o viață cumpătată şiliniştită, să nu ne înălțăm în cuget mai presus decît îi este dat firii noastre şi să fim încredințați că Dumnezeu, Căruia nu-I scapă nimic din tot ce se întîmplă, Se află întotdeauna alături de noi.

6. 5. Ne mai rămîne însă să cercetăm dacă nu cumva este totuşi adevărat ce ziceam mai înainte, anume că rînduiala tuturor lucrurilor s-ar putea datora fie destinului, fie întîmplării. Ne întrebăm: oare cele cereşti, stelele, pămîntulşi marea, focul, vîntul, apa şi aerul, succesiunea anotimpurilor, vara şi iarna, toate acestea putem noi să credem că se petrec fără nici un rost, aşa, la întîmplare? Nu se cere oare mai curînd să credem că au fost create?

6. 6. Unii inşi cam lipsiți de minte pretind că majoritatea acestor lucruri au fost concepute de oameni spre satisfacerea unei trebuințe a lor, natura oferindu-le în acest sens cu prisosință tot ce aveau ei nevoie. Or, admițînd că părerea aceasta ar merita oarecare atenție atunci dnd vorbim despre cele pămînteştişi supuse pieirii, întreb totuşi: dar cele nemuritoare, realitățile nesupuse schimbărilor, sînt oare şi ele tot nişteinvenții ale oamenilor? Ei bine, o ființă care să cadă sub simțurile noastre, cum este omul, nu are cum să fie zămislitoarea acestor lucruri şi a tuturor celor asemenea, supuse conştiinței noastre dar pe care numai mintea le poate pricepe; ci numai ființa cea spirituală şiveşnică a lui Dumnezeu.

6. 7. De altminteni chiar numai principiul bunei-rînduieli este o lucrare a proniei: dovadă , faptul că ziua este scăldată de lumina soarelui, faptul că noaptea urmează apusului aceluiaşi soare, sau că, ajungînd

stăpînă, ea - noaptea - nu rămîne scăldată în întuneric, şi asta ca urmare a hoinărelii stelelor. Or, ce să mai spunem noi atunci despre lună, care, cu cît se depărtează mai mult de soare, se şirotunjeşte mai tare, şi care, pe cît se apropie de el, se îngustează? Nu ne vorbesc ele oare despre Cuvîn- tul ordonator şi despre înţelepciunea lui Dumnezeu?

6. 8. Dar atît de binevenitele văpăi ale soarelui, care fac ca roadele să se coacă; sau umbletul vîntului, care pregăteştebelşugul recoltelor; sau răcoarea zilelor de ploaie - precum şi potrivirea întreolaltă a tuturor acestora, datorită căreia totul se desfăşoară cu rost şi în bună rînduială; sau, iar, rigoarea cu care revin planetele la timpul cuvenit exact în acelaşi loc - nu arată ele desluşit (lucrarea) poruncii dumnezeieşti? Desăvîrşita diaconie a astrelor, nu-şi spune oare ea singură supunerea în faţa legii lui Dumnezeu?

6. 9. Semeţiamunţilor, adîncul hăurilor, netezimea fără sfîrşit a amplilor - care nu ne fac plăcere numai pentru frumuseţea lor, ci şi pentru foloasele ce le aduc - se pot ele oare explica altfel dedt în temeiul proniei dumnezeieşti? Dar dimensiunile şi delimitarea uscatului faţă de apă, necesare atît agriculturii cât şi aducerii de mărfuri trebuitoare din ţări străine, cum ar putea cineva să spună că nu dovedesc limpede exacta şi judicioasa purtare de grijă a lui Dumnezeu? Apa din munţi ajunge la loc de şes, pe care-l scaldă cît îi trebuie pămîntului ca să prindă viaţă; după aceea ea se năpusteşte în mare, iar marea o varsă în ocean;

6. 10. Şi mai îndrăznim noi să spunem că toate lucrurile astea se petrec de la sine sau ca efect al întîmplării? (Desigur că fără să arătăm după ce tipic şi sub ce formă se prezintă aici acest «de la sine», care de fapt nu are nici o realitate: nici spirituală, nici sensibilă, şi care nu face decît să ne bîzîie în urechi sunetele unei vorbe goale!)

7. 1. Pînă la urmă, cuvîntul «întâmplare» vedem că nu convine dedt acelei categorii de oameni care se complac în a depăna idei la nimereală, fără să se sinchisească de temeiul lor; oameni care nu-s în stare să cugete ca lumea la obiectul real al acestor idei, şi care, din cauza acestei neputinţe, ajung să-şi închipuie că tot ce nu pot ei explica, sigur că se datorează întîmplării[537]. Fiindcă există unele realităţi înzestrate cu proprietăţiieşite din comun, a căror corectă înţelegere cere meditaţieadîncă - aşa cum este cazul originei izvoarelor termale. Nimeni nu poate da lesne explicaţia unui foc cu o putere atît de uriaşă; iar fenomenul este cu atît mai de neînţeles cu dt, deşisînt înconjurate de ape reci, aceste izvoare nu-şi pierd niciodată fierbinţeala.

7.2. Ele par, ce-i drept, să constituie un fenomen destul de rar întîlnit pe faţapămîntului; după părerea mea, rostul său este să facă oamenilor mai lesne de recunoscut puterea proniei, care-şi îngăduie să rînduiascăaşa ca două proprietăţi opuse (cum sînt stările de cald şi de rece) să poată avea aceeaşiobîrşie.

537 Textual: «a fost rînduit fără sens» - simţit de autorul acestor rînduri ca un non-sens (n. tr.)

7.3. Multe, nenumărate lucruri a dăruit Cel Atotputernic oamenilor spre îndulcirea vieții lor şi ca să le fie spre folos; dar cu deosebire le-a dăruit El rodul măslinului şi cel al viței: unul înlesneşte refacerea puterilor sufleteştişi ne redă seninătatea, celălalt ne face plăcere şi ne este şi de ajutor ca leac tămăduitor al puterilor trupului.

(Alt fenomen cu totul extraordinar şade în neostoita şi necontenita curgere a rîurilor la ceasurile nopții la fel ca la ceasurile zilei - simbol al neîncetatei şi neîntreruptei curgeri a vieții. Acelaşi rost îl are, de altminteri, şialternanța zilei cu noaptea).

8. 1. Aş vrea ca tot ce rostesc eu să poată convinge că nimic nu se petrece fără rost şi nechibzuit; precum şi că rostul şi pronia sînt (la) Dumnezeu - Cel care, între altele, a rînduit ca pentru anumite trebuințe să ne folosim de calitățile metalelor, şi Care, în acest sens, a rînduit aurul, arama şi pe celelalte, în proporțiile cuvenite: adică despre acelea cu folos mare şi felurit, a poruncit să fie distribuite cît mai din belşug; pe cînd celelalte, al căror rost stă în plăcerea dată de podoabe şi în bogăție, le-a împărțit în acelaşi timp cu mărinimie dar şi cu luare-aminte, şi cu un gînd aflat între zgîrcenieşi generozitate.

8. 2. Să presupunem că metalele destinate podoabelor s-ar fi găsit tot atît de îmbelşugat ca şi celelalte: ei bine, mînați de ispita cîştigului, căutătorii de metale nu şi-ar mai fi dat osteneala să dea de urma celor atît de trebuitoare la munca cîmpului, la zidirea unei case sau la construcția unei corăbii (cazul fierului şi al aramei); nu s-ar mai fi sinchisit să le extragă, şi nu le-ar mai fi mers gîndul decât la cele sortite desfătării şiînavuțirii care nu prinde bine nimănui. Or, tocmai asta face ca - după cât se zice - extragerea aurului şi a argintului să fie mai anevoie şi cu mai multă trudă decît a tuturor celorlalte metale, aşa fel ca adaosul de trudă să contrabalanseze adaosul de interes.

8. 3. Dar cîte alte lucrări ale dumnezeieştii pronii n-am putea noi să înşirăm, din toate câte ne-a făcut ea parte cu atîtaîmbelşugare numai şi numai ca să ne cumințeascăviațaşi să ne pună în față îndemnul către celelalte virtuți, dar şi ca să ne abată paşii de la nefolositoarele chemări ale bogăției! A da de urma şi de rostul lor, al tuturor, este cu mult peste puterile omului; într-adevăr, cum ar putea cugetul unei ființe supuse legilor devenirii şiatît de neajutorate să dea singură de urma adevărului ultim?[538] Cum oare să recunoască ea voia lui Dumnezeu, care de la începutul începutului a fost dt se poate de limpede?

9.1. De asta e bine să ne mulțumim cu ce este la îndemîna noastră şi a naturii noastre. Fiindcă, de pildă, amăgitoarele iscodiri conținute în «dialoguri» ne pot abate cu uşurință de la adevăratul rost al lucrurilor - aşa cum s-a şi petrecut cu destui filosofi care s-au dedicat aflării rațiunilorşi naturii intime a acestora. Şi fiindcă ori de cîte ori se întîmplă ca însemnătatea

538 Textual: «cum ar putea cugetul unei ființe supuse pieirii, şi (atît de) lipsite de puteri, să ajungă la (înțelegerea) adevărului total? (n. tr.)

subiectului să depăşeascăposibilitățile lor de iscodire, ei ajung pînă la urmă, pe căi ocolite, să disimuleze adevărul, să susțină păreri contrarii şi să se critice unii pe alții pentru învățăturile lor, totul sub masca înțelepciunii. De unde s-au iscat şi unele răzmerițe în rîndurilemulțimii, precum şi grelele osînde date de unii conducători de popoare, cărora la un moment dat li se păruse că fusese încălcată cine ştie ce datină strămoşească - din care nu de puține ori li s-a tras chiar lor moartea.

9. 2. Pînăşi Socrate, pe care priceperea într-ale dialecticii îl făcuse vanitos, şi care avea darul să poată răsturna o situație[539]; Socrate, cel care se juca tot timpul cu afirmațiile cele mai contradictorii, a căzut victimă invidiei celor de acelaşisîngeşiconcetățenilor lui. însuşi Pitagora (care lăsa să se creadă că se străduieşte din răsputeri să dobîndească stă- pînirea-de-sine şi deprinderea tăcerii) a fost prins cu minciuna, de vreme ce - după o oarecare şedere în Egipt - le-a dat italioților de ştire anumite lucruri de mult vestite de prooroci, ca şi cum ar fi fost de la el.

9. 3. Dar pînăşi Platon, de departe cel mai moderat dintre ei; Platon, primul care şi-a deprins semenii să-şi desprindă cugetul de la lucrurile sensibile, să şi-l înalțe spre cele inteligibile şi nesupuse devenirii şi să privească numai spre înălțimi, a vorbit (pe bună dreptate) despre o primă divinitate mai-presus de ființă, căreia i-a subordonat o a doua, şi a definit aceste două ființe doar prin număr, adăugind că amîndouă participă deopotrivă la desăvîrşire, numai că ființa celei de a doua divinități se trage din cea dintîi, care ar fi prin excelență creatoarea şi ordonatoarea tuturor lucrărilor, pe cînd cea de a doua ar lucra după poruncile celei dintîi, legîndexistența[540] tuturor de aceea (dintîi) ca de însăşi cauza lor.

9. 4. Spunînd lucrurilor pe nume, unul ar fi Dumnezeu cel care de toate Se îngrijeşteşi Care, în pronia Sa, le-a rînduit pe toate prin Cuvîn- tul (Său); iar Cuvîntul, fiind şi El Dumnezeu, este Fiu al lui Dumnezeu (ce alt nume I S-ar fi putut da Lui fără riscul de a săvîrşi o cumplită eroare,

539 Textual: «care făcea cauzele rele să ajungă pînă la urmă favorabile» (n. tr.)
389 ouinounț - «con-sistența», «rostul» (n. tr.)

dacă nu tocmai cel de Fiu?). Iar Tatăl a toate îşi merită pe drept numele de Tată şi al Cuvîntului Său.

9. 5. Ei bine, dacă pînă aici Platon se dovedeşte a fi judicios, în continuare el se depărtează de la adevăr, fiindcă ajunge să aducă în scenă o pletoră de zeități, fiecare dintre ele înzestrată cu o anumită înfățişare - adică tocmai lucrul care a provocat printre oamenii mai puțin înzestrați cu judecată o atît de mare sminteală, mai ales dacă ne gîndim că aceştia nu obişnuiau să ia aminte la pronia Dumnezeului celui Prea înalt, pentru ca, în schimb, să se închine unor reprezentări ale lor cu chip de om sau cu înfățişarea altor viețuitoare. Şiaşa s-a făcut că un om cu o fire atît de aleasă, vrednică de toată admirația, odată căzut pradă unor asemenea confuzii, să se contamineze în final, (făcînd la rîndul său aceeaşigreşeală) şi să nu mai scape criticii noastre,.

9. 6. Cu toate că, la un moment dat, mie îmi lasă impresia că pe Platon l-au încercat şi unele remuşcărişi că a căutat să-şi îndrepte eroarea - acolo, anume, unde el adeverează (şi cu ce tărie!) că Dumnezeu a insuflat în noi Logosul Său; după cum tot atît de limpede mai spune că suflarea lui Dumnezeu este tocmai partea aceea rațională a sufletului după care împarte el toate lucrurile în două categorii: spirituale şi sensibile, pe unele[541]..., în vreme ce despre celelalte spune că sînt (un întreg făcut) din întrețeserea elementelor corporale; cele dintîi, supuse puterii de înțelegere a minții; pe cînd despre celelalte ne putem face o părere prin mijlocirea rațiunii noastre ajutate de simțuri. Iată de ce şi cele dintîi, strîns legate fiind de Duhul Sfînt (care şi El este necompus şi, ca atare, de nedestrămat), sîntveşniceşi sortite unei vieți fără sfîrşit, în vreme ce realitățile supuse simțurilor, care se destramă în virtutea aceleiaşirațiuni ce le-a făcut să se alcătuiască, nu au cum să se împărtăşească dintr-o viață fără moarte.

9. 7. Lucruri extraordinare spune pînă la urmă Platon şi în continuare, cînd scrie că ființele care au dus o viață bună - aşadar sufletele celor ce au petrecut în sfințenieşi au făcut fapte de bine - urmează ca, după despărțirea lor de trup, să sălăşluiască întru sfințenie în cele mai minunate locuri din cer. (Este, de altminteri, o învățătură profitabilă: fiindcă cum să-i dai crezare şi să tragi nădejde la o fericire ca asta fără să te străduieşti din răsputeri să-ți petreci viațacît se poate de bine, întru dreptate şi bună-chibzuință, şi ferindute de rău?) - După cum drept consecință adaugă el că sufletele celor răi vor fi purtate încolo şi încoace[1] de apele Acheronuluişi ale Pyriflegetonului, aidoma leşurilor unor naufragiați.

10.1. Cu toate acestea există şi oameni atît de orbi incit, chiar dacă se întîlnesc la un moment dat cu asemenea învățături, nu se sinchisesc de ele şi, în loc să fie cuprinşi de frică, nu au pentru ele decât cuvinte de dispreţşiîşi bat joc de ele ca de cine ştie ce născociri. Inşi ca ei, dacă sînt buni să

:i90. Lacuna (n. Ir.)

prețuiascănișteca lități de stil, în schimb nu sînt în stare să ia aminte la temeiurile unei învățături. Nu-s buni decât să dea crezare balivernelor unor poețișsi să împrăștie de-a lungul Eladei şi a ținuturilor barbare idei răsuflate.

10. 2. O, ce spun poeții este că după moarte sufletele sînt judecate de fiii lui Dumnezeu - adică de nişte oameni; tot ei le mai cîntă acestora şijudecățile făcute, sau chemările la judecată, adăugind că aceiaşi stau de pază tuturor răposaților. Şi tot poeții mai povestesc şi despre nişte lupte purtate între puterile de sus[542], şi fac caz de nu ştiu ce legi ale războiului, zicând despre aceste puteri că sîntmînate de destin. Sau, tot după ei, unele dintre ele sînt din fire arțăgoase; altele, absolut indiferente față de necazurile oamenilor; iar altele, în fine, morocănoase. Pe urmă ei ni le mai arată jelind uciderea copiilor lor, nestîndu-le în putere să vină într- ajutorul nu numai al unor străini, dar nici măcar în al câțe unora la care ele țineau nespus de mult; şi uite, aşa ajung zeii să fie înzestrați cu toate neputințele oamenilor, cărora poeții nu pregetă să le cânte odată vrajbele, alteori rănile, alteori bucuria sau durerea.

10. 3. Or, adevărul este că noi ar trebui, totuşi, să le dăm crezare. Fiindcă dacă este adevărat că ei au auzit chemarea poeziei atinşi fiind de suflul inspirator al, divinității, nu avem nimic altceva de făcut decât să le dăm crezare şi să ne pătrundem noi înşine de graiul lor inspirat. Dar, ce povestesc ei? Povestesc pătimirile zeilor şi demonilor lor. De unde rezultă că patimile acestora se cer crezute fără rezerve.

Totuşi, cineva ar putea obiecta cum că este cu neputință ca poeții să fi mințit, adăugind că dacă poezia are darul de a încânta pe ascultător, în schimb adevărul celor povestite depinde strîns de faptul că lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşaşi nu altfel.

10. 4. Eu unul aş spune aici că este în natura poeziei să mai şiştirbească din adevăr; numai că atunci când mint, poeții nu mint fără rost: fiindcă sau o fac din interes bănesc, sau o fac ca să obțină cine ştie ce favoruri , sau, în fine, o mai fac ca să mascheze cine ştie ce faptă mîrşavă de care au ei ştire - şi asta, de frica amenințării legilor. (Deşi într-un asemenea caz mie mi se pare că ar fi fost totuşi cu putință ca ei să nu născocească tot soiul de baliverne despre natura Celui Atotputernic, şi, ca atare, să nu se facă vinovați de impietate).

11.1. Dar cel ce se ştie vinovat de a fi dus o viață netrebnică, criticabilă, dezordonată, dacă se căieşte - dacă-şi va înălțagîndul la Dumnezeu,

542 Sau: «demoni» (n. tr.)

deschizîndu-şi larg ochii inimii dacă se va rupe de viaţa dusă de el mai înainte, va avea parte de oblăduirea lui Dumnezeu şi va trăi în veac. Oricum, se cade să înălţămmulţumirea noastră lui Dumnezeu, Care, aşa cum l-ar mîntui pe acela, ne poate mîntui pe noi toţi. însă ne va mîntui cu atît mai lesne cu cît ne vom încrede noi mai deplin în puterea Lui de vindecare a sufletelor noastre, cu cât vom fi mai puţinşovăielnici, cu cât ne vom feri să facem aidoma celor care, (bolnavi fiind), acum se încred într-o anumită medicaţieşi acum fug de ea. Nu; leacul acesta care se cheamă dreptate şi cumpătare - ca şi toate celelate - se cere luat cu conştiinţa trează şi cu curaj!

Pe cît cu putinţă, noi ceilalţi ne străduim din răsputeri să sădim speranţa în sufletele celor care n-au avut cunoştinţă de o asemenea învăţătură, rugîndu-L pe Dumnezeu să ne vină într-ajutor: fiindcă mie nu-mi pare un lucru tocmai oarecare să tragi cugetul supuşilor tăi pînă la evlavie - chiar dnd el, cugetul, este încă nepervertit - sau - atunci dnd el se arată rău şi îndărătnic - să-l faci să admită tocmai contrariul convingerilor sale,, şi să faci din nişte oameni de nimic nişte oameni de Valoare. Iar dacă este adevărat că nu am nici un motiv să nu mă bucur de răspunderea unei asemenea sarcini şi că e bine să mă pătrund de gîndul că a-I înălţa Mântuitorului laudă nu e un lucru potrivit oricui, ci numai unui om de bine, atunci înseamnă că se cuvine să-mi iau rămas bun de la toate relele rânduieli ticluite de soartă, în neînţeleaptaşi oarba ei dibuire şi să văd în convertirea mea principala condiţie a mîntuirii mele.

Aş fi dorit eu de mult să-mi fie descoperit lucrul acesta, fiindcă adevărat e că fericit este cel ce a ajuns să cunoască încă din tinereţea sa şi care şi-a aflat bucuria în aflarea dumnezeieştiiînvăţăturişi în frumuseţea unei vieţi puse sub semnul virtuţii. Dar s-o spunem fără vanitate: când cei înzestraţi nu ajung înţelepţi de mici copii (din leagăn - cum vine vorba), atunci faptul de a se fi «înţelepţit» în pîrgavieţiirămînetotuşi un lucru îmbucurător.

11. 2. în ceea ce ne priveşte, tăria noastră nu stă în nici un fel de învăţătură omenească; toate darurile, toate trăsăturile noastre de caracter care plac oamenilor cu-scaun-la-cap, de la Dumnezeu sînt. Şi am un scut nu tocmai neînsemnat, de care mă folosesc ca de o pavăză împotriva a tot veninul trimis[543] împotriva mea' de cel viclean: anume, cunoaşterea lucrurilor plăcute lui Dumnezeu; din ea îmi voi alege eu cele potrivite cuvântării de faţă, în aşa fel încât să pot înălţa laudă Părintelui a toate.

11. 3. Iar Tu, Hristoase, Mântuitorul nostru , al tuturor, fii şi Tu aici, de faţă, şi mă susţine în zelul sfinţitei lucrări (căreia mă închin acum); înaripează-mi spusa, cînd voi grăi despre tăria[544] Ta, şi arată-mi cum să găsesc, despre Tine, cuvintele cele mai alese!

(Totuşi, să nu creadă nimeni că va auzi din gura mea cine ştie ce termeni

543 Textual: «urzit», «fabricat» (n. tr.)
544 ccpr|Tfi (n. tr.)

sau cine ştie ce idei şlefuitepînă la subțirimea (obişnuită retoricii), fiindcă eu sînt pe deplin conştient de faptul că bărbaților ageri la minte nu le place vorbăria deslînatăşi bună numai să ne gîdile la ureche; pentru că într-un asemenea caz, vorbitorii se gîndesc întotdeauna numai la aplauze şi de aceea nu se sinchisesc dacă ce spun ei are sau nu are vreun rost).

11. 4. Ei bine, există oameni (oameni fără minte şi fără credință) care fac caz de faptul că Hristos, (Mîntuitorul) nostru, a fost osîndit; şi că Lui, Care pentru toate viețuitoarele este izvorul vieții, I-a fost luată şiviața[545]... Dar dacă asemenea idei nu au de ce să ne mire, de vreme ce ele ne vin din partea unor inşiporniți pe calea necredinței, care nu se mai tem să o recunoască şi care nu-şi mai tăinuiesc răutatea, în schimb atunci cînd ar vrea să lase să se creadă că sîntîncredințați de faptul că Dumnezeu, Care este nesupus stricăciunii, ar fi putut (El-însuşi) pătimi ceva din partea oamenilor, ei pretind un lucru care întrece toate limitele bunului-simț. La fel şi (cu cei care-şi închipuie că) cruzimea a putut ieşi biruitoare asupra iubirii de oameni, sau care nu-şi dau seama că mărinimia şi îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu nu poate fi răvăşită de seme- ția omului ; că derîderea nu le poate face să-şi schimbe natura, ci că întotdeauna[546]... ajunge să anihileze înverşunarea siluitorilor prin forțarațiuniişi a generozității.

11. 5. în marea Sa iubire de oameni, Dumnezeu a plănuit încă de la început să stîrpească nedreptatea şi să înalțebunăcuviințaşi dreptatea, în care scop a şi adunat în jurul Său pe cei mai înțelepți oameni şi a pus la punct cea mai frumoasă şi mai profitabilă învățătură, pentru ca tot omul de bine şi ajutat de soartă să se poată sîrguişi să dea de urma lucrării Sale proniatoare în lume. De altfel mă întreb: cine ar putea să ne amintească o fericire mai mare decîtdobîndireadreptății lui Dumnezeu, Cel care pe cei ce s-au arătat vrednici de învățătura Sa i-a făcut asemenea Lui? Şi Care, împărțind tuturor binele, le-a dat odată pentru totdeauna posibilitatea de a-şi împlini menirea?

11. 6. în asta şade marea noastră biruință; în asta stă adevărata putere, marea Lui lucrare, povața de înțelepciunegîndită de El pentru binele tuturor popoarelor, iar daca aşa este, atunci şi noi - o, Mîntuito- rule al tuturor! - Ție întru laudă îți vom înălța trofeele noastre dobîndite prin luptă. Tu însă, o urîcioasăşineruşinată calomnie!, care te mîndreşti cu spusele şi cu țipetele tale mincinoase; tu amăgeşti numai copiii, tu câştigi încrederea doar a adolescenților sau a bărbaților încă necopți la minte, ademenindu-i să se lepede de credința adevăratului Dumnezeu! Tu pui la cale plăsmuirea de statui, făcîndu-i pe aceia să le înalțe lor rugăciune şi să li se închine, astfel ca singura răsplată de care vor avea ei parte pentru nesimțirea lor să şadă doar în amăgirea lor!

---

545 Sensul textului pare să fie: există oameni care ne obiectează faptul că acest Hristos despre care spunem noi că este izvorul vieții n-a fost decât un osîndit oarecare, care pînă la urmă a plătit cu propria lui viață. - în continuare, textul pare a fi lacunar (n. tr.)

546 Lacună (n. tr.)

11. 7. Ei bine, tocmai,, unii ca ei se pomenesc pînă la urmă a cîrti împotriva lui Hristos, Dumnezeul şi Fiul lui Dumnezeu şi Pricinuitorul a tot binele! Dar - întreb eu - oare nu tot Lui I se închină (şi pe drept cuvînt!) popoarele şi neamurile cele mai înţelepţeşi mai luminate ale pămîntului? Oare nu Lui, Celui investit cu toată puterea şi Care este mai presus de tot binele?[547] Iar dacă aşa este, atunci şi lauda noastră cuvine- se să sporească, şi uimirea noastră să crească nemăsurat la gîndul că, în loc să se folosească de multa Lui putere, ca să Se răzbune pentru nedreptatea ce I se făcea, Hristos, Care ştiacît de mici pot fi oamenii, i-a iertat totuşi, gîndind El că atît prostia cîtşi înclinarea spre păcat sînttotuşinişte trăsături omeneşti; după care, rămînînd de neclintit în hotărîrea luată, nu S-a lepădat nici cît de puţin de fireasca Sa iubire de oameni!

Duceţi-vă, aşadar, de la mine, necredincioşilor! (Fiindcă cele întîm- plate au fost posibile numai datorită păcatului aceluia rămas nepedepsit). Duceţi-vă la jertfele voastre de sînge, la benchetuiri, duceţi-vă la praznicele şi la beţiile voastre! Puneţi-vă pe faţă masca devoţiunii, ca să vă dăruiţi mai din plin plăcerilor şi destrăbălării; lăsaţi să se creadă (că nu vă e gînduldecît la) jertfa pe care o aduceţi, ca să vă puteţi mai lesne robi plăcerilor! Voi nu aveţi nici cea mai mică idee ce anume este binele; nu cunoaşteţi nici măcar cea dintîi dintre poruncile pe care Dumnezeul Cel mare le-a dat oamenilor când a rînduit Fiului Său să le călăuzească viaţa pentru ca aceia ce şi-o vor petrece într-un chip demn, înţelepţeşte, la judecata ce le-o va face Fiul Său să moştenească o viaţă nouă, de fericire şi împlinire.

11.8. (Or, eu tîlcuieschotărîrea lui Dumnezeu privind felul cum trebuie să-şi ducă oamenii viaţa nu - aidoma celor mai mulţi dintre ei - în necunoştinţă de cauză, nici în temeiurile unor presupuneri, sau numai aşa, pe dibuite!)

Cineva ar putea să întrebe: de unde denumirea aceasta de «fiu»? Şi despre ce fel de «naştere» poate fi vorba, de vreme ce - cum se vede - nu avem a face decât cu un singur Dumnezeu, şi încă cu unul străin oricărui soi de amestec?

Or, se cere aici să admitem posibilitatea a două feluri de naştere. Una este cea pe care o ştim cu toţii, şi care are loc pe cale firească[548]; cealaltă se petrece în virtutea unei cauze veşnic-izvorîtoare[549] al cărei temei nu poate fi contemplat decît de dumnezeiasca pronie sau, dintre oameni, de cei care au izbutit să-I merite dragostea. Fapt este că un înţelept va şti întotdeauna să recunoască pe Autorul bunei-rînduieli a universului. Iar de vreme ce nimic nu există fără intervenţia unei cauze, înseamnă că trebuie neapărat ca şi cauza (ultimă) să fie anterioară creaţiunii. Dar şiexistenţa universului şi faptul dăinuirii lucrurilor din cuprinsul lui presupun neapărat anterioritatea cuiva

547 uTtepxuTTTQv, «priveşte de deasupra» sau «este», «priveşte» dincolo de» (n. tr.)
548 Textual: «prin lehuzie» (n. tr.)
549 Textual: «veşnice» - aî8io<; ama (n. tr.)

care să le facă a dăinui. De unde vom zice că Hristos este cauza acestei dăinuiri, la fel cum zicem că dăinuirea ființelor este efectul unei cauze; şi tot aşa este şi Tatăl cauza Fiului, iar Fiul, efectul acestei cauze.

11. 9. în fine, anterioritatea Lui cred că devine astfel de ajuns de clară. Să vedem însă cum a putut El coborî pe pământ, în lumea noastră, a oamenilor.

Pricina hotărîrii de a coborî stă - aşa cum cu mult înainte o şi spuseseră proorocii - în purtarea de grijă față de toate; la urma urmei este firesc ca un creator să se îngrijească de creația lui. Dar, de vreme ce urma ca El să ia înfățişarea trupească şi creată şi să zăbovească un timp pe pământ (aşa cum o cereau lucrurile), şi-a rînduit o naştere zămislită fără căsnicie, adică în afara împreunării nupțiale: o naştere dintr-o fecioară sfîntă (fiind Maica Domnului fecioară). Aşaşi-a făcut ființa aceasta dumnezeiască intrarea în timp; aşa a devenit vizibilă esența cea spirituală; aşa a putut lumina cea netrupească să devină trup.[550]

11. 10. Totul a fost concordant atunci: un porumbel luminos, care-şi luase cîndva zborul de pe arca lui Noe, s-a pogorît deasupra pîntecelui Fecioarei. Concordant a fost însă şi ce s-a petrecut după această unire mai presus de simțuri, de o puritate ce depăşeştesfinţeniaînsăşişi superioară însăşicastității: o înțelepciune dumnezeiască vădită încă din fragedă pruncie, apoi înfricoşarea cu care L-a primit, la Botez, apa Iordanului.

11.11. Şi, odată cu asta, împărătească ungere (care rimează cu priceperea rostului tuturor lucrurilor); pe urmă o învățăturăşistăpînirea unei puteri uimitoare, în stare să vindece pînăşi ce era de nevindecat; grabnica şi nestăvilita împlinire a rugămin ților (şi, în general, viața Lui cu desăvârşire pusă în slujba oamenilor); o doctrină care nu urmărea punerea în valoare a isteții, ci înțelepciunea (fiindcă învățăceii nu aveau a se strădui spre deprinderea virtuților denumite «civice», ci spre cele care aveau să le deschidă drumurile lumii spirituale; aveau a se sili să dis- cearnă realitatea aceea care rămîne perpetuu inalterată, şi să se exerseze spre cunoaşterea prea-marelui Tată).

11. 12. Şi de asta nici facerile Lui de bine nu au fost unele obişnuite: orbilor, El le-a dăruit vederea; slăbănogilor, vigoarea; iar morții, El i-a răspuns cu aducerea înapoi la viață. (Şi n-am să zăbovesc acum în a aminti îndestularea din pustie, care a putut sătura - după atîta trecere de timp - o mare mulțime de oameni cu atît de puține bucate!)

11. 13. Pentru asta, după putere îți mulțumim, Hristoase, Dumnezeule şiMîntuitorule, pronia supremă a marelui Tată; Tu, Care ne mîn- tuieşti din necazuri şi ne-ai propovăduit cea mai minunată învățătură! Şi o spun acum nu ca să-Țiînalț laudă, ci doar ca să-mi mărturisesc recunoştința.

11. 14. Fiindcă ce om Ți-ar putea înălța laudă după cuviință, cînd ni se

550 Textual: «să ajungă materie» (n. tr.)

spune că Tu ai făcut cele ce sînt în lume , din nimic;[551] că Tu ai aprins pentru ele lumina şi ai adus în dezordonatul vălmăşag al stihiilor frumusețe, ordine şi măsură? Cu toate că dovada cea mai neprețuită a iubirii Tale de oameni stă mai curînd în faptul de a fi făcut din nişte suflete nobile nişterîvnitori ai vieţiidumnezeieştişi fericite, după care Te-ai îngrijit ca aceştia să dobîndească bunurile cele cu adevărat bune, să împartă cît mai multora din înțelepciuneaşi din împlinirea lor lăuntrică şi să poarte roadele nepieritoare ale virtuții, stînd deoparte din calea neîn- frînării, plini de dragoste față de oameni, privind înjur cu ochii îndurării şiîncingîndu-se cu platoşacredinței, gata să întîmpineviața cu bună- cuviințăşi cu toate chipurile virtuții (care mai înainte vreme fusese izgonită din viața oamenilor); fiindcă aceasta a devenit adevărata cauză a coborîrii - mai bine spus: ea a făcut necesară coborîrea - pe pămînt a Mîntuitorului, Care veghează în pronia Sa asupra tuturor: căci nu putea fi găsit nimeni, nici un tămăduitor în stare să scoată cu adevărat lumea de sub puterea unor rele atît de mari şi a unei asemenea grozăvii!

11. 15. Or, pronia a rînduitiarăşi - şi pe dată - tot ce mai înainte fusese răvăşit sub imperiul dezordinii şi al neînfrînării. Şi n-a făcut-o pe ascuns, fiindcă era conştientă de faptul că, dacă unii oameni au, prin mijlocirea chibzuinței lor şi a minții, privirea ațintită asupra ei, alții, în schimb, ajunşi asemenea vieţuitoarelornecuvîntătoare, îşi concentrează atenția asupra acestei lumi supuse simțurilor. Aşadar, de asta a lucrat ea această binecuvântată şi miraculoasă tămăduire în văzul tuturor: anume ca nimeni - fie el mînat de rîvnă sau delăsător - să nu poată avea vreo îndoială; de asta le-a dat ea răposaților să revină la viață; de asta le-a poruncit ea celor cu sănătatea şubrezită să-şi revină în puteri. Liniştirea

551 Ca şi altădată, oiix ovtwv - textual: «din ce nu erau ele», cu referire la II Maca- bei 7,28 (n. tr.)

apelor mării şi porunca ascultată.' de domolire a vîntoasei (sau, pînâ la urmă, înălțarea la cer) - după înfăptuirea atîtor lucrări minunate şi după chemarea oamenilor din starea de necredință în aceea de putere şi de credință - a cui lucrare ar putea ele să fie dacă nu a lui Dumnezeu şi a puterii Sale supreme?

11. 16. Să nu uităm că pînăşi clipele imediat următoare Patimilor n-au fost lipsite de manifestări extraordinare: bezna a pătruns peste lumina zilei şi a făcut soarele de nevăzut! Pretutindeni, lumea a fost cuprinsă de înfricoşare la gîndul că va fi sosit sfîrşitul lumii şi că va domni din nou haosul - aşa, ca înaintea întocmirii universului!

(S-a căutat şi cauza acestui mare necaz, în ideea că n-ar fi fost de mirare ca oamenii să fi săvîrşit vreo nelegiuire în fațadivinității, pînăcînd, în nemăsurata-I mărinimie, nemaiținînd seama de nesocotința oamenilor, pronia a redat cerului întreg înfățişarea Iui obişnuită, împo- dobindu-l la loc cu dansul stelelor).

Se poate deci spune că pînăşi chipului lumii - care ajunsese atît de posomorit - i-a dat ea atunci din nou seninătatea!

12.1. Cineva căruia i-ar face plăcere să hulească ar putea susține aici că, în calitatea Sa de Dumnezeu, (Cuvîntul) ar fi putut determina la oameni o alegere mai bună şi mai favorabilă lor. întreb totuşi: dar ce cale ar fi putut fi mai bună, ce metodă mai eficace pentru înțelepțireanărăviților, decîtînsuşi graiul Său? Nu i-a învățat oare chiar El sub privirile lor şistînd în mijlocul lor ce înseamnă o viațăaşezată? Or, dacă învățătura lui Dumnezeu nu s-a dovedit lucrătoare în ei în ciuda prezenței Sale, înseamnă că în lipsa Sa - şineputîndu-I ei asculta spusa - ar fi fost mult mai rău.

12. 2. Dar ce a stat în calea acelei preafericite învățături? Numai josnicia omenească; fiindcă de cîte ori ne învîrtoşăm împotriva unor idei rostite cu har şi cu temei, un nor vine şi se lasă asupra minții noastre, adumbrind-o. Iar aceia nu făceau decît să-şi afle cea mai mare plăcere în a nu se sinchisi de poruncile Lui şi în a nu ciuli urechile la legea ce le fusese dată. Fiindcă de nu le-ar fi sfidat, ei ar fi dobîndit, ascultîndu-le, o ştiință foarte folositoare nu numai pentru viața de acum, ci şi pentru cea de apoi: adevărata noastră viață, în care plata faptului de a fi dat ascultare lui Dumnezeu va fi existența cea nesupusă stricăciunii şiveşnică, la care vor avea dreptul toți cei ce vor fi ajuns la cunoaşterea lui Dumnezeu, toți cei a căror viețuire de invidiat va fi devenit o pildă veşnică pentru cei hotărîți să-şi închine ființa marii confruntări (a muceniciei).

12. 3. Iată de ce a fost încredințată această învățătură unor oameni înțelepți: anume pentru ca tot ce vor avea aceia să dea de ştire să fie păstrat de învățăceii lor cu toată grija, iar porunca lui Dumnezeu să rămînă pătrunsă de adevăr şi păzită fără ştirbire. Pentru că ea este cea care zămisleşte întru curățiacredinței şi în desăvîrşita noastră dăruire lui Dumnezeu, îndrăzneala în

faţamorţii: numai ea poate înfrunta furtunile vieţii, şi, mînată de neînvinsa putere a lui Dumnezeu, încercarea muceniciei;[552] iar cînd, în marea sa dăruire, (sufletul nostru) va fi învins pînăşi cele mai cumplite pricini de teamă, atunci Acela pe Care cu atâta vitejie L-a mărturisit el, îl va socoti, la rîndul Său, vrednic să poarte cununa.

12. 4. Şitotuşi nu se semeţeşte; fiindcă el ştie - cred eu - că şi acest dar tot de la Dumnezeu venit e ca să poată el îndura şi împlini cu bucurie dumnezeieştile porunci. Şi e firesc atunci ca o asemenea viaţă să lase în urma ei o amintire de neuitat şi o glorie veşnică: fiindcă, pe de o parte, viaţa mucenicului este o viaţă de chibzuinţăşi de continuă amintire a poruncilor, iar pe de altă parte sfîrşitul său se preface într-o revărsare a dăruirii de sine şi a tot ce poate fi mai nobil în om. De unde şi cântările şi psalmii şi fericirile ce urmează, precum şi lauda înălţată lui Dumnezeu, Celui ce veghează asupra tuturor.

12. 5. Aşa arată jertfa de mulţumită ce se aduce în amintirea acestor viteji: o jertfă curată, fără urmă de sînge sau de siluire, care n-are nevoie de miresmele tămîierilor sau de ruguri, ci doar de o lumină curată, şiatîtacît e nevoie de ea pentru luminarea celor ce se roagă.

(Acelaşi puternic simţ al măsurii domneşteşi în ospeţele pe care nu puţini le fac spre a veni în ajutorul nevoiaşilorşi pentru a-i susţine, sau pentru ajutorarea celor căzuţi. Ei bine, cine vede în toate acestea ceva demn de dispreţ înseamnă că nu e în stare să judece lucrurile în duhul acestei învăţăturidumnezeieştişi fericite!)

13. Sînt unii care nu pregetă să se obrăznicească pînă la a-I cere lui Dumnezeu socoteală, zicînd, bunăoară: «La urma urmei, ce a urmărit El atunci cînd nu Şi-a înzestrat creaturile cu o natură identică, ci dimpotrivă cu una osebitoare şi cel mai adeseori opusă una alteia ? Fiindcă din asta se trag şi deosebirile care ne definesc trăsăturile de caracter sau înclinările. Pentru deplina ascultare de poruncile lui Dumnezeu, pentru buna Lui cunoaştere precum şi în scopul întăririi credinţei fiecăruia dintre noi, n-ar fi fost oare preferabil ca oamenii să fie toţiînzestraţi cu aceleaşi trăsături de caracter? Lucru care lui Dumnezeu I-ar fi fost foarte cu putinţă!»

Cel ce spune asemenea vorbe pare că ar vrea să conteste buna rîn- duială a universului, ca şi cum nici n-ar mai admite alternanţa zilei cu noaptea, ci ar dori să fie de-a pururi ziuă (deşi e nevoie şi de odihnă); ca şi cum linia de despărţire a uscatului de apele oceanului nu l-ar mai mulţumi; ca şi cum l-ar supăra prisosul darurilor pe care pămîntul le poartă spre folosul fiinţelor de pe pămînt, sau mulţimea căilor pe care marea le deschide înaintea corăbierilor; pe scurt, el pare a cere ca totul să fie uniform, sau chiar, pînă la urmă, să nici nu mai existe bunăoară păduri şimunţi, urmînd ca toate diversele lucrări ale naturii să dispară împreună cu numele pe care le poartă!

552 Text corupt (n. tr.)

Sigur că toate acestea nu-s decîtnişte vorbe-n vînt; dar a cere ca toți oamenii să fie înzestrați cu acelaşi temperament e o idee de-a dreptul caraghioasă, cum este şi faptul de a nu pricepe că în acest caz rînduialaființelor din univers nu s-ar mai înscrie în rînduiala universului, sau că temperamentele au altă natură decît fenomenele fizice, sau că există o mare deosebire între suferințele trupului şi chinurile sufleteşti!

Dumnezeu a întocmit întregul univers din elemente diferite. Or, față de felurimea posibilităților corporale, sigur că pentru punerea în valoare a universului a fost nevoie de diversitate şi de varietate; şiaşa cum prin natură multe şi nenumărate (...),[553] multe se datorează mării sau aerului. Pe om l-a făcut ființă cugetătoare şi l-a dăruit cu darul cunoaşterii a ce e rău şi ce e bine, pentru ca de cele dintâi să se țină de o parte şi să le dorească numai pe acestea din urmă. Iar după ce i-a dat atîta dreaptă socoteală rîtă avea el trebuință, l-a lăsat liber să vrea şi i-a îngăduit să hotărască singur în ce fel îşi va duce viața; şi a făcut aşa, deopotrivă cu toți oamenii. Veți întreba: dar de unde diversitatea caracterelor? Eu cred că din puținătatea interesului nostru față de binele dăruit nouă de pronie; ceea ce ne şi face să ne lăsăm în voia pornirilor oarbe sau a poftelor, şi, uitînd de bine, să tragem spre tot ce e rău. Adevărul este că mîniaclocoteşte în noi - şi nu puțin -; poftele dau şi ele năvală, şi, împreună, din clipa and ajung să domine cugetul celor fără minte, îi duc la prăbuşire. Şi invers: rînd cugetul rămînestăpîn în om, întreaga lui viață se deapănă cu măsură şi merită laudă. Lucrurile se petrec ca în cazul unui vizitiu cu experiență, trăgînd de hățurile unui atelaj dublu, neascultător şimuşcat de streche: fiindcă numai aşa putem noi ajunge să ne controlăm credința, cucernicia, dreptatea, cumpătarea şi fericirea rezultînd din practicarea tuturor virtuților. Iar acestea din urmă - şi cele asemenea lor - izbutesc în cele din urmă să scoată sufletele la liman sub privirea judecătorului celui sfînt: şi nu spre a fi judecate sau spre a purta povara osîndei păcatelor lor, ci spre a-şi căpăta răsplățile făgăduite de El sufletelor ce vor fi dus o viață cu adevărat nobilă. După cum pe cele prihănite, care se vor fi dedat plăcerilor trupeşti, le va ajunge[554]pînă la urmă pedeapsa venită să răzbune dreptele spuse ale lui Dumnezeu, făcîndu-le să se jelească (pentru judecata la care se supuseră; pe acestea le aşteaptă focul cel nestins şiveşnic, prăpastia cea povîrnităşi fără ieşire.

Dar jignitoare este şi ideea celor pe care-i nemulțumesc deosebirile dintre ființeşi care ar vrea ca toate lucrurile să se afle, valoric, pe aceeaşi treaptă. Fapt este că oamenilor fără Dumnezeu li se pare că a prefera un lucru nobil altora inferioare lui (sau ideea că o ființă nemuritoare s-ar putea bucura de covîrşitor mai multă fericire decîtființele noastre pămînteştişi pieritoare - şi asta direct proporțional cu noblețeaşi cu dumnezeirea ei) ar fi un lucru cu totul

553 Lacună (n. tr.)
554 Textual: «le va zvîrli» (n. tr.)

nedrept; după cum tot nedreaptă s-ar putea să li se pară ideea că neamul omenesc nu rămîne nici el străin de bunătatea lui Dumnezeu (deşi trebuie spus că acest lucru nu are în vedere pe toţi oamenii şi că el nu se petrece necondiţionat, ci că de el se vor bucura numai cei ce-şi vor fi îndreptat paşii pe drumul deschis de Dumnezeu-însuşi, deci alegînd cel mai nobil fel de a-şi petrece viaţa, care este cunoaşterea adevărurilor lui Dumnezeu)!

14. 1. Sigur că este nebunie curată să compari un lucru creat cu realităţile necreate. Fiindcă acestea n-au nici început, nici sfîrşit, pe cînd cel dintîi, creat cum este şi supus devenirii (şi care-şi are şi începutul şiexistenţa în timp), bineînţeles că are şi un sfîrşit. Or - întreb eu - aceste realităţi făcute să fiinţeze, cum ar putea ele să ajungă egale cu Cel ce a poruncit aducerea lor la existenţă? Fiindcă dacă ele I-ar fi Lui pe potrivă, atunci n-ar putea fi vorba - la propriu vorbind - nici despre o poruncă dată de El spre aducerea lor la fiinţă! Or, tocmai că nici măcar cele cereşti nu-I pot fi Lui puse alături, aşa cum nu poate fi pusă lumea supusă simţurilor, alături de lumea inteligibilă; sau, iar, modelele, pe aceeaşi treaptă cu imaginile lor.

14. 2. Şi atunci cum să nu-ţi vină a rîde la gîndulvălmăşagului tuturor acestor elemente, în care noblеţea dumnezeirii ar urma să fie diluată prin reducerea ei la măsura oamenilor sau a animalelor? Sau cum să nu socoţinăzuinţa către dobîndirea unei puteri comparabile cu puterea lui Dumnezeu, drept ceva nebunesc şiieşit din făgaşul unei vieţiînţelepteşi virtuoase? Dacă este adevărat că aspirăm la fericirea dumnezeirii, trebuie să ne călăuzim existenţa după porunca lui Dumnezeu; fiindcă numai aşa vom putea duce o viaţă mai presus de puterea destinului în sălaşurile (Sale) nemuritoare şi nesupuse pieirii; vreau să spun: supunîndu-ne noi viaţa legii puse nouă de Dumnezeu.

14. 3. Oricum, singurul lucru aflat in puterea omului şi care se poate ridica pînă la (asemuirea cu) puterea lui Dumnezeu stă în slujirea curată şi fără ascunzişuri a lui Dumnezeu, în întoarcerea noastră către El, în contemplarea lucrurilor plăcute Lui şi în deprinderea lor, precum şi în faptul de a nu ne lăsa înconvoiaţi spre pămînt, ci (atîtdt ne stă în puteri)

în a ne înălța cugetul spre cele de sus, de pe culmi: aceasta este îndeletnicirea care - cum vine vorba - ne poate duce la biruințăşi la dobîndirea nenumăratelor bunătăți.

Aceasta este, de fapt, rațiuneaşi cauza deosebirilor legate de nobleţeaşi de puterea făpturilor. Cine va vrea să ia aminte cum trebuie, găsi- va în ele prilej de întărire şi de binecuvîntare mare; dar proştii, nemulțumitorii, pentru semeția lor îşi vor atrage cuvenita pedeapsă.

15. 1. Aşadar, Fiul[555] lui Dumnezeu îi cheamă pe toți la virtute, constituindu-se singur dascăl al poruncilor Tatălui pentru cei drept cugetători. Să nu ne amăgim singuri, făcîndgreşeala de a nu-I lua chemarea în seamă, şi să recunoaştem că de grija soartei noastre - adică pentru fericirea oamenilor - a bătut El atîtea drumuri şi a chemat la Sine pe cei mai vrednici inşi ai vremii, învățîndu-i şi strunindu-i cum să-şi ducă viațaşi cum să răspundă invidiei venite din partea celui potrivnic (căruia tare îi mai place să amăgească şi să înşele pe cei lipsiți de experiență) cu acel leac de viațăaşezată, care stă în credințăşi în dreptate.

15. 2. De asta a luat El în seamă pe bolnavi, a eliberat pe slăbănogi de necazurile care-i năpădiseră, a mîngîiat pe cei ajunşi în cea mai neagră sărăcie şi mizerie, sau a îndemnat pe oameni şi le-a poruncit să cumpănească cu măsură, să ia aminte şi să sufere bărbăteşte, fără ținere-de- minte a răului, toate umilinţeleşi tot disprețul lumii - adăugind că cele pomenite se fac întrucâtva din cercetarea Tatălui şi că aceia care vor şti să primească necazul cu dăruire-de-sine, întotdeauna vor învinge. Şi a mai mărturisit El cu tărie că există ceva în care, în chip miraculos, se află inclusă o putere neîntrecută: statornicia cugetului întru aflarea înțelepciunii - adică în aflarea adevărului şi a binelui - care-i face pînăşi pe bogații ce nu se abat de la dreptate să-şi împartă cu dragoste lucrurile nevoiaşilor. După cum ne-a mai oprit - şi încă cu tărie - de la urmărirea puterii,[556] zicând că dacă El a venit spre noi ca la nişteființe mărunte, tot aşa li se cuvine şi acestora să facă acte de milostenie,[557] mai ales că este în natura oamenilor să-şi înceapă viața în lipsă şi în goliciune, după cum şisfîrşitul lor tot în lipsă şi în goliciune se petrece: ceea ce - adăuga El - face ca singurul lucru pentru care merită să te osteneşti, să rămînă virtutea. Drept care pe ea ne-a vestit El că se cuvine să o ținem la loc de cinste, fiindcă mîntuirea sufletului depinde strîns de felul cum se ține el de cârma celei mai nobile dintre virtuți: exercițiul predilect al cucerniciei, al dreptei socoteli şi al blândeții, ca singura cale pe care putem noi înfrunta furtunile vieții.

Deci, după ce a povățuit sufletele ucenicilor Săi prin astfel de îndemnuri

555 Aici, ca şi în alte locuri la Constantin, «copilul» sau «odorul lui Dumnezeu» (n. tr.)

556 Termenul *6vvaox£ia.* pare a se referi aici la exercitarea dominatoare, represivă, a puterii (n. tr.)

557 Text corupt (n. tr.)

(precum şi prin multe altele asemenea lor), pentru ca ei să se silească la acest atît de folositor mod de a înțelegeviața nu numai sub ascultarea poruncilor Sale, ci şi prin (pilda vie a) faptei, i-a călăuzit Hristos pe calea lungă şi pustie a încinselor nisipuri, aşa cum le-a mai croit drum şi prin valurile unei mări răscolite de vînturi, potolind talazurile şifădndu-le să îngăduie deasupra, în pofida legilor firii, paşii lui Dumnezeu şi ai acelor drepți.

15.3. Or, după ce a întărit credințamulțimilor care-i dăduseră ascultare printr-o încercare atît de mare şiatît de neobişnuită, S-a îngrijit Hristos să-i facă şineînfricați în fața primejdiilor şi grozăviilor vieții şi să facă din ei nişteosîrdniciînvățăcei ai nădejdii în (menirea) Sa. Odată s-a întîmplat chiar ca El să astîmpere cu vorba mînia unuia dintre prietenii Săi care îşi cam pierduse cumpătul; bărbatul încercase să se apere cu sabia împotriva altui ins, care scosese sabia, ca şi cum El, Mântuitorul, n-ar fi fost de față şi gata să-i vină în ajutor; acestuia, deci, El i-a poruncit să se liniştească şi să-şivîre sabia înapoi în teacă, dojenindu-l pentru faptul că nu-şi încercase scăparea la Dînsul; şi cu asemenea prilej a rostit El cu glas de legiuitor că tot cel ce pune început nelegiuirii, precum şi tot cel ce va cuteza să apuce sabia spre a se apăra de prigonitor, va muri de moarte rea.

15. 4. Fiindcă adevărata, cerească înțelepciune, ne cere mult mai degrabă să ne lăsăm nedreptățițidedt să nedreptățim noi pe alții, iar la vreme de restrişte să fim gata de suferință; în nici un caz să răspîndimsuferința; fiindcă dacă ținem seama cît de rău este să faci nedreptate, bine este să ne pătrundem de gîndul că nu cel nedreptățit, ci, dimpotrivă, cel ce nedreptățeşte va avea parte de pedeapsa cea mai cruntă.

Or, unuia care face voia lui Dumnezeu nu-i este greu nici să nu facă nedreptatea, nici să nu pătimească de pe urma ei. Fiindcă unul ca el se lasă în seama lui Dumnezeu, Care Se află pururi alături de noi şi Se îngrijeşte ca niciunul dintre ai Săi să nu sufere vătămare. Altminteri, cum ar putea cineva să-şi dea singur cea mai bună povață, sau cum şi-ar putea închipui cineva că ar putea cere ajutor de la Dumnezeu, dar că ar putea, totodată, să se ajute şi singur? (întâmplarea de mai sus) ducea la confruntarea dintre două posibilități, dintre care era greu să ştii care va învinge; dar nici un om cu mintea la cap n-ar alege un lucru nesigur în dauna altora avînd temeiul certitudinii.

Atunci, cum să te îndoieşti de prezențaşi de ajutorul lui Dumnezeu dnd ai trecut tu-însuți prin încercări atît de mari şicînd te-ai văzut eliberat din ele la un singur semn al Său? Cînd la îndemnul Mântuitorului ți-ai croit cale prin apele aceleiaşi mări care (cîndva) se mai trăsese deoparte şi lăsase poporului chemat să o străbată drumul liber? Pentru mine, faptul de a putea lua aminte la porunca Celui Ce ne poartă de grijă, la întîm- plări ca acestea: minunate, de necrezut - ajunge să devină un prilej puternic de întărire a credinței noastre şi o adevărată temelie pentru convingerile noastre. Dar tot de aici se cere să

luăm aminte ca la vremea marilor încercări să nu cădem din credință, ci să o păstrăm nestrămutată în Dumnezeu, fiindcă cu asemenea simțăminte în suflet, Dumnezeu va zăbovi (şi El pururi) în cugetul nostru, neînvins; iar sufletul, păstrînd în cuget pe Cel neînvins, nu va ajunge nici el în voia năpastelor ce dau năvală.

Noi am priceput toate cele de mai sus din însăşibiruința lui Dumnezeu, Care, deşi batjocorit în pronia Sa asupra tuturor prin nedreptatea săvîrşită de nişteneleguiți, n-a lăsat să mijească în Sine nici cel mai mic rod al stricăciunii,[558] ci, dimpotrivă, a cules rodul biruinței supreme şi - ca să spunem aşa - Şi-a încins fruntea cu cununa izbînzii definitive asupra răului, dudndpînă la capăt pronietoarea Lui hotărîreşi dragostea față de cei drepți, şi nimicind dinoşianedrepților şinelegiuiților.

16. 1. Şi iată-I, totuşi, Patimile prevestite de proorociaşa cum îi fusese proorocităşinaşterea cea după trup şi cum fusese profețităşi clipa întrupării. De altminteri, rostul luării-asupră a trupului era limpede: fiindcă prin ea, El avea să nimicească vlăstarele nedreptățiişi desfidului, care aduceau stricăciunea în dreptele lucrări şi năravuri omeneşti, şi pentru ca întreg pămîntul să încapă sub stăpînirearațiuniişi a cumpătării. în acest scop era nevoie ca în mai toate sufletele să domnească legea dată lumii de Mîntuitorulşi să se întărească credința în Dumnezeu, să piară credința în idoli, care a dus nu numai la adevărate măceluri în rîn- durilevieţuitoarelornecuvîntătoare, ci chiar la jertfe omeneşti rituale şi la înfiorătoarea pîngărire a altarelor: în Egipt, bunăoară, sau în Asiria, ale căror legi îngăduiau jertfirea sufletelor unor drepți înaintea unor imagini vane, plăsmuite .din bronz sau din lut.

16. 2. Ale căror roade le-au şi cules şi Memfisul şi Babilonul atunci dnd s-au văzut pustiite şi părăsite, cu zeii lor părinteşti, cu tot. Şi nu vorbesc numai din auzite; ci spun aşa fiindcă am fost eu-însumi pe acele meleaguri, le-am cercetat şi am putut vedea cumplita soartă a acestor oraşe. Pustiul Memfis unde cîndva, dînd ascultare dumnezeieştii porunci, Moise a năruit îngîmfareaatît de puternicului - pe atunci - faraon, a cărui oaste biruitoare peste atîtea popoare de frunte, încinsă de

558 Textual: «al vătămării» (n. tr.)

luptă, el a nimicit-o nu cu o ploaie de săgeți, nu în năpraznaaruncăturilor de suliță, ci numai şi numai cu (puterea) sfintei, paşniceişi stăruitoarei sale rugăciuni!

17. 1. Or, nici un popor n-ar fi avut parte vreodată - nici în trecut, nici în viitor - de mai multă fericire decît cel (al iudeilor), dacă aceşti oameni nu s-ar fi lepădat singuri, cu bunâ-ştire, de (lucrarea) Duhului Sfînt. Fiindcă ce cuvinte de laudă am putea noi găsi potrivite unuia ca Moise, care a adus la bună rînduială un neam de oameni (rămas) fără rîn- duială, care le-a agonisit acestora în suflet podoabele ascultării şi cinstirii, care a schimbat robia lor în libertate, care a făcut din nişteinşiposomoriți o omenire cu chipul senin şi care i-a adus la o asemenea conştiință de sine încât, urmare unor atît de mari izbînzi (şi ca o consecință a reuşitei lor în tot ce făceau), aceia au ajuns pînă la urmă să cadă pradă îngîmfării?

Atît de mult i-a întrecut Moise în înțelepciune pe înaintaşii săi, încât pînăşiînțelepțiişi filosofii atît de la preț printre popoarele de alt neam au ajuns, cu timpul, adepți ai învățăturii lui.

17. 2. Aşa a fost cazul cu Pitagora, care, adoptîndu-i[559]gîndirea, a ajuns să se bucure de o atît de mare faimă încât a devenit o pildă de chibzuințăpînăşi pentru Platon, înțeleptul între înțelepți! Pe de altă parte, Daniel, cel care putuse să prevestească viitorul, Daniel cel mare la suflet ca nimeni altul, a cărui viață a fost o încununare a frumuseții, câte n-a fost nevoie să facă pentru a birui veninul crudului stăpîn de pe atunci al Asi- riei - 3. adică al lui Nabucodonosor - a cărui impresionantă (şi în tot cazul imensă) forță s-a revărsat pînăşi asupra perşilor - şi asta, pînăşi după ce din întreg neamul lui ajunsese să nu se mai aleagă nimic? Fiindcă şi astăzi se mai face caz de bogăția tiranului şi de neinspirata lui ocrotire a unei credințe care mai bine ar fi fost să nu fie; de risipa metalelor de toț soiul făcută de el pentru (a da un chip acelor) zei, sau de templele lor pînă la cer de înalte, ori de neomenoasele lui legi, făcute anume de (preoții) acelei credințe pentru a încuraja cruzimea? Şi iată-1, totuşi, pe Daniel înfruntîn- du-le pe toate cu neştirbita lui credință în adevăratul Dumnezeu şives- tindu-i tiranului că nefericita lui asuprire[560] avea să devină cauza unei nenorociri mari. - Tiranul nu i-a dat ascultare, fiindcă o prea mare bogăție se preface întotdeauna într-o frină a gândului bun; şipînă la urmă şi-a dat în vileag sălbăticia cugetului, poruncind ca bărbatul acela drept să fie sfîşiat de fiarele sălbatice.

17.4. (Admirabilă a fost şi purtarea neabătută a celor trei frați la ceasul mărturisirii! Cu gîndul la ei, urmaşii lor au slăvit din răsputeri credința lor în Mîntuitorul. de vreme ce aceia rămăseseră nevătămați din focul, din cuptorul şi din caznele pregătite lor ca să-i mistuie, şi de vreme ce, cu nevinovata apropiere a trupurilor lor, ei izbutiseră să țină departe dogoarea de care

559 n.i(xriaânevoț - textual, «imitîndu-i» (n. tr.)
560 Textual: «rîvnă» (n. tr.)

fuseseră învăluiți acolo, în cuptor!)

După căderea regatului Asiriei (şi în urma unor mari frămîntări), din pronia lui Dumnezeu, Daniel a ajuns în Persia, la curtea lui Cambise. Dar şi acolo a fost privit cu ochi răi, la care s-au adăugat tot soiul de intrigi funeste țesute de magi, şi un întreg şi lung şir de primejdii; din care însă el s-a izbăvit prin împreună-lucrarea proniei lui Hristos, ajungînd să strălucească deplin întru dovada tuturor virtuților.

17. 5. Bărbatul acesta obişnuia să se roage de trei ori pe zi; afară de asta, purtarea lui sta mărturie unor virtuți mari şineobişnuite, tradudn- du-se prin fapte ce nu puteau fi trecute sub tăcere. împlinirea rugăciunilor lui i-a supărat pe magi, care, minați de invidie, l-au pîrîtstăpînitorului (şi l-au convins pe acesta) că, mînuită de Daniel, o asemenea putere devenea foarte primejdioasă pentru domn. Aşa a ajuns Daniel - care, mai înainte vreme, fusese fără îndoială cauza unor foarte mari binefaceri pentru perşi - osîndit să fie dat hrană leilor, înfricoşătorilor; numai că atîtosîndadtşizăvorîrea lui Daniel acolo nu s-au făcut, pînă la urmă, spre pieirea lui, d dimpotrivă, spre veşnica lui slavoslovie: fiindcă, într-un sfîrşit, Daniel a fost găsit (teafăr), înconjurat de leii îmbunațişiîmblînziți (aşa cum nu se dovediseră cei ce-l închiseseră acolo): pe toate fiarele acelea (care, prin natura lor, sîntatît de fioroase), el izbutise să le îmblîn- zească cu rugăciunea lui, cu buna lui aşezare lăuntrică ajutată de acea virtute care este echilibrul sufletesc!

17.7. Pînă la urmă a aflat şi Cambise (era oare cu putință să mai ții în umbră nişte dovezi atît de puternice ale puterii lui Dumnezeu?), care a rămaş uimit la auzul întîmplăriişi căruia îndată i-a părut rău că dăduse atît de lesne ascultare clevetirilor acelor magi; dar înainte de toate a cerut să vadă cu ochii lui o asemenea scenă. Şiaşa a dat el cu ochii de omul nostru lăudînd pe Hristos cu amîndouămîinile ridicate: iar leii şedeauculcați la picioarele lui, ca într-o adîncă plecăciune!

Şi îndată a osîndit Cambise aceleiaşi pedepse pe magii eare-l înşelaseră, şi i-a închis în curtea cu lei; unde însă jivinele - care, mai adineauri, se purtaseră ca nişteființe căzute în adorație[561] - s-au năpustit asupra lor şi s-au purtat cu ei aşa cum le era lor firea, nemailăsînd viu pe niciunul.

18. 1. Aş vrea acum să aduc mărturia unor izvoare străine adeveri- toare ale dumnezeirii lui Hristos, fiindcă din ele cu siguranță că nici hulitorii (Lui) nu vor mai putea tăgădui, în ascunzişurile cugetului lor - dacă mai sînt ei în stare să dea ascultare unor asemenea cuvinte - că Hristos este Dumnezeu şi Fiu al lui Dumnezeu.

18. 2. Şi mă gîndesc acum la Sibila din Eritreea, cea care spunea despre sine că ar aparține celei de a şaseageneraţii de după potop. Or, în calitatea ei de preoteasă a lui Apolo, purtîndaceeaşi cunună ca şi zeul adorat de ea şi veghind asupra tripodului în jurul căruia sta (întotdeauna) înfăşurat un şarpe,

561 Textual: «ca nişte linguşitori» (n. tr.)

ea le grăia, scrutînd viitorul, tuturor celor ce se osteneau să ajungă pînă acolo. Adevărul este că, în simplitatea lor, părinții ei o hărăziseră unei meserii în care, de fapt, se petreceau tot soiul de lucruri tulburi şiruşinoase, sau, în tot cazul, nimic vrednic de prețuire - aşa cum se întîmplă dacă stai şi iei aminte fie chiar la Dafne. Dar, pătrunzînd ea odată în adîncurile neajunse ale cultului aceluia nefericit şi idolesc, şiajungînd la un moment dat să aibă cu adevărat parte de o inspirație divină, iat-o totuşi prevestind în versuri viitorul legat de acest Dumnezeu (al nostru) şifăcînd limpede cunoscută, prin inițiale de acrostih, povestea coborîrii (printre oameni a) lui Iisus:

I Iată, musti-va pămîntul sudoare, semn aducând de judecată:
I Iată-L coborând din cer pe împăratul tuturor veacurilor,
S Singur-judecătorul a tot trupul şi al universului întreg!
0 O, vedea-vor pe Dumnezeu, muritorii - fie ei cucernici sau păgîni - U
Unde sfinții îl înconjoară şi unde timpul ia sfârşit,
S Sufletele (din nou) întrupate ale oamenilor judecîndu-le!

C Cînd lumea toată nu va fi decât pustiu şi bălărie,
R Rupe-se-vor muritorii de idoli şi de întreaga lor bogăție;
E El - focul - mistui-va pămîntul, cerul, pînăşi talazul mării!...
1 Iadul, de năvala lor, îşi va vedea porțile sparte!
S Şi tot trupul - al celor morți - ieşi-va la slobozitoare lumină:
T Tîlharişisfinți fi-vor deopotrivă iscodiți de foc, pentru vecie!
O Oricâte fapte ascunse, pe toate atunci înfățişa-le-vom;
S Şti-va dumnezeiasca lumină să rupă pecețile înneguratelor inimi.

Th Tînguire - iată ce se va auzi pretutindeni - şiscrâşnet de dinți.
E Ei da: păli-va strălucirea - a soarelui şi a horelor stelare.
0 Oare ce zvîrcolire e-n cer, de face să pălească luna?
U Umple-va hăuri; nimici-va 'nălțarea colinelor.
U Unde-a pierit semeția de tristă amintire, a lumii?
1 Iată: şi munte şişes vor fi una; iar marea
O O, de s-ar mai deschide luntraşilor! Țărîna e pîrjolită de trăsnet:
S Sfîrîind, au pierit şi izvoare, a pierit şi susur de apă.

S Suna-va din cer glasul trâmbiței, cumplit răsunînd a jale,
0 Oglindă aducînd nelegiuirii, nefericirii şisuferințelor întreg universului.
T Tulburea adîncime tartară, descleştîndu-şi fălcile, arăta-va privirii pămîntul;
1 Ieşi-vor la scaunul dumnezeiescului judeţîmpărației, pînă la unul,
R Rostogol se va abate din cer puhoiul de foc şi pucioasă!
S Semn vor primi atunci oamenii toți (cumplit semn primi-vor) - T Trunchiul de lemn:
credincioşilor, lor, un rîvnit pocal A Aducîndu-le viață doar lor, ca un zăplaz al Zidirii,
V Val de lumină abătînd peste cei aleşi, din izvorîtoarea duzină.
R Retevei ciobănesc - doar că din fier - stăpîni-va atunci în toate.
O O. Doamne al nostru. Tu. Cel azi înscris la capăt de stih.
S Suferință primind pentru noi - Tu eştiveşniculmîntuitor împărat![562]

18. 5. Ei bine, singur Dumnezeu îi putea inspira acelei fecioare asemenea

562 în original, acrostihul arată: IH20Y2 XPEI2T02 0EOY YI02 2QTHP 2TAYP02 şi se traduce «Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitor; cruce», (n. tr.)

cuvinte! Iar în ceea ce mă priveşte pe mine, eu am să o fericesc pentru faptul de a fi fost aleasă de Mîntuitorul spre a profeți purtarea Lui de grijă față de noi!

19. 1. Dar iată, totuşi, atîtamulțime de oameni nedîndu-i crezare! Deşi recunosc existența unei sibile proorocițe în Eritreea, părerea lor este că versurile au fost scrise de un închinător aparținîndcredinței noastre, înzestrat cu oarecare dar poetic, şi că, de aceea, ele trebuiesc socotite apocrife; că ele sînt atribuite Sibilei doar în virtutea conținutului lor moral, gîndit să frîneze proliferarea plăcerilor şi să întoarcă sufletele spre o viață chibzuită şi frumoasă.

19. 2. Dar adevărul iese singur la lumină. Şi adevărul acesta arată că oamenii noştri au stabilit cu mare sîrguință exactitatea cronologică; astăzi, nimeni nu se mai poate întreba dacă versurile n-au fost cumva alcătuite după coborîrea lui Hristos printre noi şi după judecata lui, şi dacă atribuirea lor Sibilei de odinioară n-a făcut cumva decît să aducă în circulație un fals.

19.3. Fiindcă pînăşi Cicero mărturiseşte că ar fi dat de aceste stihuri, că le-a tradus în latineşteşi că le-a inserat în scrierile sale. Or, Cicero a fost ucis cînd Antoniu tocmai venise la putere; Antoniu a fost la rîndul lui înlăturat de August, care a domnit timp de cincizeci şişase de ani. Lui i-a urmat Tiberiu: şi în anii acestuia Şi-a făcut Mîntuitorul luminoasa arătare în lume. s-a zămislit taina preasfintei noastre credinţeşi a prins (în sfîrşit) chiag o omenire nouă - aceea la care cred eu că se gîndea 4. cel mai de seamă poet al Italiei, cînd scria:

«Atunci, iată, ivitu-s-a o omenire nouă», sau cum mai scrie el în alt loc din Bucolice: «îngăduiți-mi, o muze sicile, istorisire aleasă!»

Ce putea fi mai limpede, nu? Şi iată-1, totuşi, adăugind:
«Iată, s-a împlinit prevestirea femeii din Cumae!»
Prin «femeia din Cumae», nu încape îndoială că el are în vedere tocmai Sibila.

19. 5. Dar neputîndu-se mulțumi cu atîta, ascultați-l adăugînd acum - ca şi cum i s-ar fi cerut să depună mărturie:

«Iată-I mijindu-ne iară sfîntşiragul de veacuri;
Fecioara veni-va din nou aducîndu-ne, drag, împăratul».

19.6. Or, cine poate să fie această fecioară revenită printre noi? Cine alta decît aceea împlinită[563]şi rămasă grea de la Duhul Sfînt? Şi ce s-ar fi putut împotrivi ca ființa aceasta, rămasă grea de la Duhul Sfînt, să fie şi să rămînă de-a pururi fecioară? Iar întoarcerea ei aici se va petrece atunci dnd se va arăta şi Dumnezeu pentru a doua oară, spre izbăvirea[564] lumii.

19. 7. Dar iată ce mai adaugă poetul:

«O tu, lună plină, închină-te pruncului abia născut
Ce va preface o lume de fier într-o lume de aur!
Domnia lui vindeca-va muritorilor rănile toate;
Suspinele împovărate cu vină afla-vor atunci alinare».

. 412. Textual: «plină» „Citatele vergiliene aparțin eglogei IV".
564 Textual: «uşurarea» (n. tr.)

19. 8. Noi ne putem da seama că aici se rostesc nişte lucruri în acelaşi timp fățişşi totodată pe ascuns, pe calea alegoriei, astfel ca oricine stă să scormonească mai în adîncînțelesul versurilor să poată avea revelația dumnezeirii lui Hristos, 9. poetul îngrijindu-se totuşi să adumbrească adevărul în aşa fel ca niciunul din personajele influente în Capitală să nu-l poată învinui că ar scrie lucruri potrivnice tradiției neamului său şi că s-ar lepăda de strămoşeasca lui credință în zei. După convingerea mea, poetul a avut ştire de fericita taină purtătoare a numelui Mîntuito- rului; dar ca să evite riscurile unei reacții (ce s-ar fi putut dovedi) neiertătoare, el s-a menținut între limitele cerute de mentalitatea comună, adăugind de aceea că acestui prunc vor trebui să-i fie înălțate altare, zidite temple şi închinate jertfe.

La fel a făcut el şi mai departe, cu gîndul tot la oamenii înzestrați cu înțelegere. Căci iată ce spune:

20. *1. «Viațăluînd ca de zeu fără moarte, vedea-va în jur*
- Adunați - pe eroi;»

(adică pe drepți)

...«pe urmă el - însuşi
Patriei şifericiților ce-l aşteptau arăta-se-va
Prin moştenitevirtuțiținîndstrînsefrîiele lumii.
Ție, copile, îți închină întîiele-i roade țărîna:
Orzul şi trestia; nufărul, şi cu el împreună, acantul».

20. 2. Cît de extraordinar a putut să fie omul acela (şicîtăînvățătură a putut el să adune) încît, deşicunoştea neiertătoarea cruzime a acelor vremuri, a putut scrie:

«Din ugerul plin, căprițejunici nesilite-ți vor da dulce lapte,
iar turma nu va mai şti cum e frica de leii cei groaznici».

- zicând bine, de vreme ce credința (în Hristos) ajunge să nu se mai teamă de puterea demnitarilor de la curte!

«...Aşa izvodi-vor scutecele, ca de la sine iarba de bună-mireasmă.
Pieri-va soiul cumplit al aspidei, pieri-va...
Iar în bogate ponoare asire-nflori-va amomul».

20. 3. Nimeni n-ar putea înşira adevăruri mai mari şi mai potrivite puterii Mîntuitorului! Fiindcă iată, pînăşi scutecele (în care a fost înfăşat) Dumnezeu - puterea Duhului Sfînt - au izvodit aici omenirii celei noi floare de bună-mireasmă! Şarpele e ucis, şi o dată cu el piere şi otrava lui, care, la începutul timpurilor, i-a înşelat pe întîii oameni, făcându-i să le alunece gîndurile, de la cumpătarea cea înnăscută, la gustarea plăcerilor, ca să-i prindă-n puterea cumplitei primejdii pe care le-o pregătise.

20. 4. Or, datorită faptului că înainte de pogorârea printre noi a Mîntuitorului nu ştia nimeni că drepții vor avea parte de nemurire, acela făcea mult prăpăd în sufletele oamenilor, lipsite de sprijinul speranței; dar după Patimile Lui, şi după ce - din împreună-lucrarea Duhului Sfînt - El S-a despărțit pentru scurtă vreme de trupul în care Se înveşmântase, li S-a descoperit oamenilor şi posibilitatea învierii; căreia i se adaugă faptul că orice urmă de fărădelege săvîrşită de om avea să fie ştearsă prin puterea sfintei curățiri. Atunci i-a îndemnat El pe învățăcei să îndrăznească, şi le-a poruncit să spere cele asemenea din minunata şiînălțătoa- rea Sa înviere.

20. 5. Pe drept cuvînt s-a curmat atunci puterea[565] toată a (duhurilor) care împrăştiau otrava; sfîrşit a cunoscut şi moartea, şi totul a intrat sub semnul învierii.[566] (Tot aşa a- luat sfîrşitşi neamul asirienilor, care s-a transformat pînă la urmă într-o pricină de credință în Dumnezeu).

Iar atunci când poetul spune că amomul va creşteîmbelşugatşi pretutindeni, el are în vedere mulțimea închinătorilor (lui Hristos), care s-a ivit îmbelşugată dintr-o rădăcină unică şi a făcut floare bogată întru bună-mireasmă, scăldată de rouă.

20. 6. Dar iată ce mai spui tu cu atîtatîlc, în continuare - o prea înțelepte poet Maro:

«Pe dată afla-vei isprăvi de eroi şi faptele marelui tată,
Toate mustind de putere...»

Or, prin lauda înălțată eroilor, tu ai în vedere lucrările drepților; iar vorbind despre faptele tatălui, tu ne vorbeşti de fapt despre zidirea lumii şi despre lucrarea pururei sale dăinuiri - poate că pînăşi despre legile prin care Biserica cea de Dumnezeu iubită înjghebează o viață dreaptă şi cumpătată!

20. 7. Remarcabil îmi pare mie şi felul cum descrii tu propăşirea unei vieți mai înainte împărțită între bine şi rău, şi schimbarea neaşteptată, fără veste, care intervine în asemenea cazuri:

«Grabnic s-au bucurat, aurii, bogatele holde» (ceea ce vrea să însemne

565 Textual: «firea» (n. tr.)
566 Textual: «şi s-a pecetluit învierea» (n. tr.)

că roadele dumnezeieştii legi au şi început să se cunoască)

«Ciorchini atîma-vor de spinii roşiatici» (lucru cu neputinţă într-o viaţă lipsită de lege!)

«Din inimă seacă de pin revărsa-se-va, darnică, mierea»,

20. 8. prin care cuvinte poetul subînţelege prostia şiînvîrtoşarea de cuget a oamenilor de atunci. S-ar putea, însă, ca el să ne mai fi vorbit şi despre dulcele rod al veghii, din care gusta-vor cei ce se dăruiesc războiului (celui sfînt, spre dobîndirea) lui Dumnezeu:

«Urmă rămîne-va totuşi a celei străbune metehne;
Marea din nou spintecînd,' vor încinge cetăţile-n ziduri:
Brazde de plug mărgini-vor de-o parte şi alta, ogoare.
Fi-va, apoi, alt Tiphys; tot astfel, tessalicaArgo Fi-va
eroilor ei să se bucure; şi-un nou Achile în încleştări
de danaişi troieni iar de faţă...»

O, prea-înţelepte poet, cît de bine grăit-ai! Te-ai folosit cum nu se poate mai bine de puterile poeziei. Nefiind profet, nu avea nici un rost să începi a prooroci; mai mult, eu cred că te-a mai reţinutşi teama de primejdia care-i ameninţa pe toţi cei ce riscau să dea în vileag nesăbuinţacredinţei lor strămoşeşti!

20. 9. Or, Vergiliu spune pe nume adevărului într-un fel acoperit, care să nu-l primejduiască, dar care - pe dt cu putinţă - să rămînătotuşi la îndemînaînţelegerii celor în măsură să înţeleagă; acest lucru îl face să aducă în discuţie meterezele sau războiul (care, de altminteri, fac parte şi astăzi din viaţa oamenilor); însă prin Achile pornind să ia parte la războiul Troiei, el îl are în vedere pe Mîntuitorul, Troia simbolizînd aici întreaga lume. Războiul Său este lupta împotriva relei puteri ce-I stă împotrivă, în care El se înfăţişează în virtutea propriei Sale pronii şi din porunca prea-marelui său Tată.

10. Dar ce ne mai spune poetul?

«Şi-apoi, cînd sosi-va la timp bărbăţieişi ceasul şi rodul»

(cu alte cuvinte: dnd, ajuns la vîrstabărbăţiei, vei fi zmuls din rădăcină relele care se năpustesc din toate părţile în viaţa oamenilor şi vei fi înfrumuseţat întreg pămîntul cu harul păcii),

416. Textual: «simbolul» (n. tr.)

«Nu va mai fi cuvenit luntraşilor mări să înfrunte.
Gaia rodi-va din ea din belşug - şi bogată - măsură,
Singură, ne-nsămînțată, sălbatică; poate nici viţa Nu se va
mai mistui de dorul cuțitului harnic.
Omul nu va mai avea trebuință de lîna cea toarsă:
Străluci-va berbecul precum cufundat în văpsele
tirieneLuîndu-şi pe blana-ntinatăroşcata culoare-a porfirei.
Dar hai, pune mînaşi ia sceptrul tare-al regescului nume Din
încordatul - cumplit încordatul! - tatălui braț, şi-l înşfacă!
Vezi dt de țepeneţin minezi temeliile lumii!
Vezi bucuria-ncălzindşipămîntulşi cerul şi marea;
Tare, inima veacului ținător, dar şi veselă foarte!
O, anii de mi-ar ajunge, şi - dulce - nu sece puterea-mi,
Cînt să-țiînalț cuvenit dtă vreme-ncuiba-mă-va vlaga!
Nu m-ar învinge-n dntări nici Orfeu, inspiratul şi tracul,
NidLinos, niri măcar Pan - zămislitul din ţămă arcadă - Da, nid
unul ca Pan încumeta-s-ar, cred eu, să mă-nfrunte!»

Priveşte - zice el aşadar - priveşteşi vezi bucuria universului celui în continuă creştere, precum şi a tuturor elementelor!

21. 1. Totuşi, cineva din rîndurile rău-chibzuitorilor şi-ar putea exprima părerea că aici n-ar fi vorba de altceva dedt de naşterea unui om. Dar ce rost ar avea ca la naşterea unui copil oarecare pămîntul să dea rod de la sine, neînsămînțat, sau ca viţa să nu se mai mistuie aşteptîndtăişul cosorului (sau vreo altă intervenție)? Cum ar putea cineva să-şi închipuie că n-ar fi vorba dedt de naşterea unui simplu om? Natura este aducătoare la împlinire a rînduieliidumnezeieşti, iar nu executoarea poruncii unui om, oricine ar fi el. Bucuria stihiilor se leagă şi ea de coborî- rea lui Dumnezeu printre noi, iar nu de naşterea unui om oarecare; în fine, dorința poetului de întîrziere a sfîrşituluivieții este dovada[416] invocării lui Dumnezeu, fiindcă lui Dumnezeu - iar nu vreunui om - obişnuim noi să-I cerem (să ne cruțe) viața sau să ne scape (din încercări).

21.2. (Aşa I s-a adresat şi Sibila din Eritreea lui Dumnezeu, zidndu- I: «De ce, o Doamne, mi-ai pus povara aceasta a proorociei? De ce nu mă iei mai bine de pe fațapămînuluişi nu mă ții de o parte (pentru Tine) pînă în prea fericita zi a venirii Tale?»)

Celor deja rostite, Maro le mai adaugă şi următoarele:

«Prinde, copile, a cunoaştevăzînd-o, minunata ta maică - După
surîs: suferitu-te-a ea vreme lungă!
Țiepărinți nu-țizîmbiră deplin, nici tocmai pe dată,
Tu nu în pat te-ai jucat, nici de hrană bogată ştiut-ai...»

21. 3. Or, cum I-ar fi zîmbit tocmai Lui părinții, dnd unul din ei era chiar Dumnezeu, puterea de negrăit, cea cu neputință de înfățişatşi fără

trup omenesc, care pe toate le cuprinde? Şi cine nu ştie că Sfîntul Duh nu are de ce lua parte la unirea nupțială? Ce fel de poftă, ce soi de dorință ar putea intra în alcătuirea binelui către care tind toate? Ce pot avea în comun înțelepciuneaşi plăcerea? - (Dar să-i lăsăm să ne răspundă la asemenea întrebări pe cei ce aleargă după învățătura omenească cea la îndemînamulțimii, dar care nu se pricep la învățătura lui Dumnezeu; vreau să spun că, în timp ce aceştia se fudulesc ca să facă impresie şi să pară dt mai grozavi, ceilalțiîşi dau silința să-şicureţe sufletul de toată lucrarea - şi vorba cea rea!)

21. 4. O, tu, credință în Dumnezeu, pe tine te invoc să vii în ajutorul cuvintelor mele: tu însăţieşti ca o lege sfîntăşi o nădejde puternică în tot ce e bun, şi dascăl al sfințenieişineînşelătoarefăgăduință a nemuririi! înaintea ta mă închin eu, o, cuvioşieşi dragoste de oameni, fiindcă din grija ta am avut de dştigat noi, cei vindecați! Mulțimea celor ce n-au cunoscut purtarea ta de grijă (din cauza vrăjmăşiei săditе în ei împotriva ta), şi care, de aceea, nu vrea să ştie de Dumnezeu, nu ştie nici măcar în ce stă rostul vieții şi al faptului de a fi, aşa cum nu ştie ea nici că ea-însăşi', dimpreună cu toținelegiuiții, depind totuşi de cinstirea cuvenită Celui Atotputernic! Fiindcă întregul univers - dimpreună cu tot ce se află în El - al Său este!

22. 1. în ce mă priveşte, eu unul socot că norocul meu şi al tuturor alor mei nu stă în altceva dedt în bunăvoința Ta. Mărturie aduc la aceasta împlinirea tuturor rugăciunilor mele, actele de curaj, biruințele, triumfurile asupra vrăjmaşilor - cunoscute şiîmpărtăşite în strigări şi de măreața cetate (a Romei), vrute şi de poporul mult iubitei cetăți (de la răsărit) - chiar dacă acesta din urmă, înşelat în greşita lui aşteptare, a ajuns la un moment dat săşi aleagă un conducător nevrednic; dar acesta n-a întîr- ziat a fi prins şi a-şi avea soarta pe măsura nemerniciilor lui de care nu-i bine să ne mai aducem aminte - mai ales pentru mine, cel ce-ți vorbesc şi care, vorbindu-ți, mi-am dat toată silința să mă exprim cuviincios şi să-ți bucur auzul.

Totuşi, voi adăuga un lucru care cred eu că poate fi spus fără a supăra pe cineva. împotriva ta, o! credință în Dumnezeu, şi împotriva tuturor preasfintelor tale biserici, au pornit tiranii cândva un război necruțător izvodit de nemăsurata lor nebunie şimişelie. Nici chiar la Roma nu era lipsă de oameni pe care o nenorocire de asemenea amploare să nu-i bucure! Şi se ajunge la hotărîrea câmpului unde avea să se dea bătălia. Atunci ai apărut tu în cale, şi te-ai dăruit (acelora în care era) credința[567] în Dumnezeu. Cruzimea acelor nemernici le-a pecetluit destinul, sortindu-i pentru totdeauna focului; pe tine, în schimb, ea te-a

416. Textual: «simbolul» (n. tr.)

567 Text obscur, etici şi în continuare (n. tr.)

acoperit pînă la urmă cu prisos de glorie, vrednică a fi cîntată de-a pururi! Cine a privit atunci, a fost cuprins de o sfîntă uimire: 3. fiindcă deşi călăii schingiuiau trupurile sfinţilor, ostenindu-se în fel şi chip cum să-i chinuiască mai rău, legăturile acestora slăbeau, chinurile se îndulceau, fiarele înroşite în foc se sleiau; în schimb, mărturisitorii lui Dumnezeu au rămas neclintiţi - cu toată grozăvia încercărilor la care erau supuşi - şi nu s-au lepădat nici o clipă de mărturisirea lor!

22. 4. Ei bine, nemernicule, la ce ţi-au folosit pînă la urmă asemenea grozăvii? Şi ce te-a putut îndemna la o asemenea dezlănţuire? Fiindcă de-mi vei spune că ai făcut-o în apărarea credinţei în zei, eu te voi întreba: care zei? Şi apoi ce fel de credinţă aveai tu (în zei), care să se fi potrivit în vreun fel naturii divine? Crezi tu cumva că zeii ar fi putut fi nestăpîniţi la mînie, ca tine? Fiindcă dacă ar fi fost aşa, atunci ne-am fi putut îngădui să ne mirăm de preferinţele lor, iar nu să dăm ascultare poruncilor lor neruşinate a căror nedreaptă urmare era scăldarea în sînge a unor oameni fără vină!

22. 5. Dar tu vei spune, poate, că ai făcut-o în virtutea credinţei tale strămoşeşti, şi, totodată, cu gîndul la ce va crede lumea. Aici te înţeleg. Fiindcă o credinţă ca aceea se aseamănă mult cu ce ai făcut tu şiţine de unul şiacelaşi fel de nebunie. Cine ştie; poate că ţi-ai închipuit că sub chipurile acelea omeneşti plăsmuite de diverşimeşterişiartişti se va fi ascunzînd vreo forţă aleasă...! De asta-ţi vei fi dat tu atîtasilinţă în legătură cu ele? Ca nu cumva să se murdărească? (Fiindcă, precum se vede, zeii tăi cei atît de mari aveau nevoie de grija omului...)

23.1. Or, compară acum religia voastră cu a noastră. Aici, în ea, oare nu e de găsit noblețeaunităţii de cuget şi neîncetata iubire de om? Un fel de aţiispăşi păcatul care să nu ducă la prăbuşireafiinţei, ci care să-ţi sporească luarea-aminte? Un fel de a sluji pornit din ideea de a izbăvi, iar nu din cruzime? O credinţă fără cusur: mai întîi, privindu-L pe Dumnezeu; iar mai apoi cerută de între-legătura firească dintre oameni? Mila faţă de năpăstuiţiisoartei? O viaţă simplă, deloc nevoită să-şi mascheze eşecul pe după tot soiul de subterfugii? Cunoaşterea, adevăratului Dumnezeu şi a stăpînirii Sale unice?

23. 2. Ei bine, aceasta este adevărata credinţă în Dumnezeu, religia cea curată şi cu desăvîrşire fără pată; în ea noi avem parte de un trai pus sub semnul chibzuinţei; iar cei ce se închină ei ajung să păşească spre viaţa cea de-a pururea parcă mergînd pe o şosea minunată! Fiindcă nimeni, odată cufundat într-un asemenea fel de viaţă, cu sufletul eliberat de cele trupeşti, nu va muri pe de-a-ntregul; s-ar putea spune mai curînd că el şi-a dus la bun sfîrşit rolul ce-i fusese încredinţat de Dumnezeu; fiindcă tot cel ce-L mărturiseşte pe Dumnezeu nu rămîne pradă nici neruşinării, nici mîniei, ci, înfruntînd cu curaj loviturile vieţii, îşi face din învăţul privegherii un mijloc de dobîndire a milei lui Dumnezeu.

23. 3. Un lucru e sigur: anume că Dumnezeu primeşte bunele strădanii ale oamenilor cu bucurie; şi ar fi un lucru dintre cele mai de neînţeles ca, atunci dndnişte simpli oameni cărora alţii (egali - sau chiar mai mici - în rang faţă de ei) le-au făcut un bine, se pricep să le fie acelora recunoscători şi gata să le răspundă tot cu binele, Stăpînul a toate să uite a răspunde cu binele (deşi El ne urmăreşte tot timpul, totuşi nu se apropie de noi decît atunci când facem binele); El, Care priveşte curajul şi dreptatea cu bunăvoinţăşi răspunde la ele cu binele (chiar dacă definitiva răsplată El o amînăpînă la sfîrşitul anilor noştri, când trupul va fi părăsit de suflet, când sufletul nostru se va putea apropia, curat şi neîntinat, de Dumnezeu cel curat şi neîntinat, şi când va fi cercetată întreaga noastră viețuire)!

Dreptatea lui Dumnezeu şi cercetarea drepţilor va consta în aceea că, după ce li s-a pus la încercare, în viaţă, credinţaşi fermitatea, de vor fi găsiţi cum e bine, îşi vor lua îndată plata - viaţaveşnică - în timp ce răii vor avea parte de cuvenita pedeapsă.

24. 1. Dar tu, Decius - pe tine te întreb acum -, tu, care altădată ţi-ai bătut joc de nişte oameni drepţi; tu care urai Biserica şi care pedepseai pe tot cel ce-şi ducea viaţa în sfinţenie: cum o duci tu acum, după ce ţi-ai sfîrşitviaţa? Din ce amar (din cît de cumplit amar) îţi este ţesută soarta? (Soartă care s-a şi văzut în clipele premergătoare morţii tale, dnd ai căzut dimpreună cu întreaga-ţi oaste pe dmpul de luptă din Sciţia, fădnd de rîsulgeţilor mult-trîmbiţataforţă a Romei!).

24. 2. Dar tu, Valeriane, care faţă de slujitorii lui Dumnezeu ţi-ai dat în vileag aceeaşi sete de sînge: şi la tine s-a văzut pînă la urmă aceeaşinecruţătoare judecată cînd, prins în luptă şi dus legat (cu toată mantia ta de purpură şi celelalte însemne ale demnităţiiîmpărăteşti), Sapor - regele perşilor - a poruncit să fii jupuit (de viu) şi îmbălsămat, spre a le fi (altora) de-a pururi pildă!

24. 3. Pînă la urmă tu însuţi, Aureliane (tu, para-de-foc a tuturor fărădelegilor!), n-ai făcut tu nebunia de a te năpusti de-a curmezişulTra- dei? Şi n-ai fost tu spintecat acolo, sub privirile tuturor, chiar în mijlocul drumului, căruia i-ai umplut şanţul cu sîngele tău blestemat?

25. 1. După sîngeroasa lui prigoană, Diocleţianşi-a pecetluit singur soarta dnd s-a socotit nevrednic de domnie şidndşi-a dat în vileag relele urmări ale nebuniei, închizîndu-se între pereţii unei case de rînd.

25. 2. Or - întreb eu atunri - la ce i-a folosit lui faptul de a fi pornit la **luptă** împotriva Dumnezeului nostru? Fiindcă - dacă nu mă înşel - tot **restul** vieţiiDiodeţian a tremurat de frică să nu moară cumva lovit de **trăznet!** Poate s-o spună Nicomidia; istorisesc şi cei ce au fost de faţă**atunci,** printre care mă număr însumi eu! Fiindcă într-adevăr am putut vedea cum, cu duhul slăbit şitemîndu-se de cea mai neînsemnată privire, de cel mai mărunt zgomot, se văicărea Diocleţianrecunoscînd că sminteala lui ajunsese să fie cauza tuturor

năpastelor ce-l asaltau, de cîndstîr- nise la luptă împotriva lui - şi de partea drepților - purtarea de grijă a lui Dumnezeu!

Adevărul este că, de cîte ori se pornea furtuna şitrăznea, palatul şi casa lui ajungeau de-a dreptul pustii!

Soarta asta îi fusese prezisă de persoanele mai chibzuite (din jur), care nu se mai puteau hotărî să tacă şi să ascundă jalea acelor cumplite stări de lucruri, ci ajunseseră să exclame deschis, cu glas tare:

25. 3. «Ce nebunie! Şi la ce sminteală te poate duce pînă la urmă puterea, îndt, deşi om fiind, să te încingi la luptă cu (însuşi) Dumnezeu! Să-ți pui în gînd batjocorirea tocmai a celei mai sfinte şi mai drepte credințe! Să pui la cale nimicirea unei atare mulțimişi a atîtor oameni drepți, fără nici cea mai mică pricină! Şicînd asta? Tocmai într-o clipă de propăşireatît a (vieții) individuale cîtşi a celei publice, cînd pretutindeni totul merge cum trebuie şicînd buna înțelegere dintre fruntaşii statului e mai stabilă ca oricînd! Dar toate acestea îşi vor afla plata; arăta-se-va răsplata pentru sîngele vărsat pe nedrept; şi cine ştie dacă una şiaceeaşi nenorocire nu se va abate atunci şi peste vinovațişi peste nevinovați; oricum, divinitatea are toate motivele să se aprindă împotriva unor asemenea nelegiuiți».

Zicând aşa, lumea făcea o judecată destul de nimerită, fiindcă ea avqa sub priviri mari, neînchipuite fapte de cruzime. Dar iată totuşi că după epuizarea tuturor mijloacelor de făptuire aflate la îndemîna celor cruzi, nemernicia oamenilor i-a împins pe aceştia să recurgă la nişte pedepse de-a dreptul îngrozitoare. Fiindcă pomenitul împărat a mers pînă la a osîndi pe unele fecioare sfinte (şi pe nişte femei care duceau o viață cumpătată) să fie batjocorite în destrăbălări, îndemnînd prin ordonanțeneruşinate tineretul să se dăruiască plăcerilor. Aici, însă, cumpătarea omului de rînd s-a dovedit pînă la urmă mai puternică decîtneruşinarea tiranului. Fapt este că nimeni n-a vrut să ajungă prada unor plăceri nelegiuite, iar ordonanța împăratului n-a izbutit să clatine cumpătarea poporului. O, ce minunată cumpănire în aplicarea legilor! O, ce lecție i-a fost dată de obştescul bun-simț al supuşilor! O, cît de frumoasă înțelegerea dovedită de oaste față de cetățeanul de rînd!

Pînă la urmă, unii care - în luptă - nu întorseseră niciodată spatele în fațaduşmanului, au ajuns să străpungă piepturile celor de acelaşisînge cu ei...

25. 4. în final, a hotărît dumnezeiasca pronie şi plata pentru asemenea nemernicii - o plată totuşi nu lipsită de necazuri pentru toată lumea.

Adică: a urmat o baie de sînge care, dacă ar fi avut drept țintă pe barbari, ar fi fost în măsură să ne asigure pacea pentru totdeauna. însă cînd dumnezeiasca pronie a hotărît dezrobirea Capitalei, întreaga oaste a pomenitului împărat (oaste care ajunsese să asculte de un om de nimic, de un uzurpator al puterii) a început să se subțieşi să se fărâmițeze într-o sumedenie de lupte.

25. 5. Or, cine ar putea face caz de o dovadă mai limpede şi mai convingătoare a judecății lui Dumnezeu? Universul însuşi o dă de ştire! Pînăşi puzderia stelelor luminează azi mai limpede şi cu mai multă forță, bucurîndu-se (cred eu) de cuvenita pedeapsă abătută asupra unor asemenea nelegiuiri; pînăşi anii care au urmat timpurilor acelora cumplite şi neomenoase par să se bucure de norocul lor şi dau de ştire împăcarea lui Dumnezeu cu oamenii. De altminteri şi strigătele înălțate lui Dumnezeu de cei asupriții şiînsetați de o libertate care face parte din ființa lor - deopotrivă cu binecuvântările înălțate lui Dumnezeu după înlăturarea acelor rele (deci după recăpătarea libertățiişi după restabilirea unor raporturi întemeiate pe ideea de dreptate) - cum să nu glăsuiască ele în fel şi chip despre pronia lui Dumnezeu şi despre dragostea Lui de oameni?

26.1. Cînd însă se aduce laudă purtării mele de grijă (care, de altminteri, îşi are rădăcina în chemarea de la Dumnezeu), oare nu învederează lumea că însuşi Dumnezeu este temeiul isprăvilor mele? Sigur că da, de vreme ce Dumnezeu este Cel Care vrea binele, în timp ce oamenii n-au nimic alta de făcut decît să-I dea ascultare. După mine, este un fel minunat şi cum nu se poate mai fericit de a-țiiînțelegeviața: anume ca înaintea oricărei acțiuni să te asiguri de reuşita celor ce te pregăteşti să faci.

2. Toată lumea ştie că noi I-am închinat lui Dumnezeu toată sfînta trudă a brațelor noastre, întru credință curată şi încercată, precum şi că tot ce am izbutit să facem mai bine se datorează nu numai acestor brațe, ci şi rugilor şistăruințelor noastre în rugăciune. Din ele au rezultat şi pentru stat şi pentru fiecare ins în parte asemenea foloase, cum nimeni nu şi-ar fi dorit mai mari: nici pentru sine, nici pentru ființele ce-i erau lui mai dragi.

Luptele şi războaiele purtate au fost comentate şi au avut martorii lor care au putut vedea cum a pregătit Dumnezeu, în purtarea Sa de grijă, biruința poporului (Său), şi cum S-a alăturat El rugăciunilor noastre. Rugăciunea dreaptă este cu neputință de biruit, şi tot cel ce va stărui în rugăciune curată nu va fi dezamăgit, fiindcă, de nu vei şovăi în credința ta, nu e cu putință să nu capeți cele dorite. Dumnezeu se află mereu alături de noi, plin de bunăvoință în fața dovezilor noastre de noblețe sufletească. E omeneşte să te mai şiîmpleticeşticîteodată; doar că Dumnezeu nu are nici o vină în omeneştile noastre împiedicări. De aceea îmi şi pare

nimerit ca toți cei ce vor să se țină de cele ale credinței să înalțemulțămităMîntuitorului pentru tot ce a făcut El spre mîntuirea noastră, a tuturor, şi pentru buna chivemisire a statului; prin rugăciunile lor sfinte şi stăruitoare să abată, împreună, milostivirea Jui Hristos asupra noastră, ca El să nu pună capăt facerilor Sale de bine.

Fiindcă El este un aliat de neînvins şi un adevărat proteguitor al drepților, în aceeaşi măsură în care mai este şi cel mai bun dintre judecători, călăuza (noastră pe calea) nemuririi şi întîi-stătătorul[418]vieţiiveşnice.

INDICE SCRIPTURISTIC

Exodul, 2 şi urm.: 69
Exodul, 14.28: 80 Exodul, 15.1, 2, 5, 11: 81
Psalmi, 72.8: 241
Isaia, 2.4: 241
Isaia, 27.1: 126
Isaia, 32.17: 241
Isaia, 53.4-7: 239
Daniil, cap. 6: 278
Daniil, 7.18: 194
2 Macabei 7.28: 269
Matei 7.15: 155
Matei 9.12, 13: 218
Matei 16.18: 247
Matei 23.38: 247
Matei 24.2: 247
Matei 28.19: 242
Luca 5.32: 218
Ioan 1.1, 2: 224
Ioan 1.29: 239
Ioan 18.10: 275
Fapte 7.49: 190
Romani 1.27: 232
Filipeni 1.18: 151

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

A
aborigeni: 231 Acachios: 146, 154
Acheron: 113, 263 Aetius, episcop: 154
Africa: *92, 134* Afrodita: 123, 137, 148, 150,
206, 210, 228
Ahile: 283 Ahaia,
aheeni: 128 Aigai:
123
Alexandria: 116; 126 şi urm., 168
Alexandru, episcop: 92, 117 şi urm., 155
Alexandru Macedon: 66 Alfeu, episcop:
154 Amasia: 91, 93 Amfiraus: 229
Amosis: 231
Antiohia: 123, 145, 151 şi urm., 214
Antoniu: 280
Aphaka: 123; 148
Apollo: 92, 112, 211; 229, 231, 279
Arabia, arabi: 128, 177; 229, 231, 240
Ares: 231
Arethusa: 155
Arie: 92,. 117 şi urm.
Asclepios: 123, 229 Asia: 128, 134, 175, 240
Asiria, asirieni: 276, 282 Atena, atenieni: 231
Atena (zeiţa): 228, 230, 231 Aurelian, împărat
roman: 252, 287 Avraam: 123, 146, 147

B
Babilon: 276
barbari: 92, 113, 158, 162, 163, 181, 248
Betleem: 123
Biblia: vezi Sfînta Scriptură Biserica creştină:
69, 82, 83, 85 şi urm., 91, 102, 107, 116 şi
urm., 123, 130, 132, 157, 158, 163, 180, 252 şi
urm. biserica Sf. Mormînt: 122, .136 şi urm.,
159, 214
Bitimia: 127, 145, 177, 178, 214 blemizi: 66,
163

Britania, britani: 66, 105, 134, 179 C

Cambise, regele perşilor: 278 Capadocia: 128,
177 cartaginezi: 231

Cesareea: 155 Chios: 231 Cicero: 252, 280
Cilicia, cilicieni: 128, 134, 149, 177, 229
Cirene: 128
Cirus, regele perşilor: 66 Constans (sau Constant), împărat roman: 174, 194
Constantia: 174
Constantin I, cel Mare: vezi mai ales 61, 62, 73, 74 şi urm., 81, 91 şi urm., 98 şi urm., 101, 112 şi urm., 122 şi urm., 129 şi urm., 141 şi urm., 158 şi urm., 168 şi urm., 179 şi urm., 183 şi urm., 197 şi urm. Constantin II, împărat roman: 174, 194 Constantinopol: 144, 147, 160, 173, 178 Constantin I, împărat roman: 61, 69 şi urm., 72, 112
Constantin n, împărat roman: 159, 160, 174, 187,
194 Core: 206,
228
creştini (vezi şi biserica creştină): 62, 87, 158, 159, 165, 169, 252
creştinism: 91, 165, 240 şi urm.
Creta, cretani: 128, 231 Cronos: 230, 231
cruce: 62, 76, 78, 91, 95, 123, 126, 145, 167, 213
Cuvîntul (persoană treimică): vezi 192 şi urm., 202, 220 şi urm., 233 şi urm.

D

Dafne: 279
Daniil: 123, 145, 252, 277, 278 dări: 158, 161
Decius, împărat roman: 89, 252, 287 Delfi: 147
Demeter: 206, 228 destinul: 251, 258
Diocleţian, împărat roman: 61, 89, 92, 252, 287, 288
Diodor din Sicilia: 231 Diomede: 230 Dionisie: 176
Dionisie din Halicarnas: 231 Dionysios: 206, 228, 231 Dracilianus: 139 Duhul Sfînt: vezi 263
dumateni: 231
Dumnezeu: (vezi Cuvîntul, Duhul Sfînt, lumina dumnezeiască): vezi 190 şi urm., 220 şi urm., 251, etc.
Dusaris: 229

E

edicte: vezi legi
Egipt, egipteni: 116, 126 şi urm., 134, 136, 159, 168, 175, 229, 240, 243, 262, 276 Elada: vezi Grecia
Elena, împărătească: 123, 142 şi urm.
Epir, epiroţi: 128
episcopi: (vezi şi sinoade): 62, 86, 87, 88, 91 şi urm., 111,122 şi urm., 171 şi urm., 168, 178, 181 Erehteus: 231
erezii, eretici: vezi 115 şi urm., 123, 156
Eros: 206, 228
etiopi: 66, 163
Eufronios: 155
Europa: 175
Eusebiu de Cesareea: 77, 97, 111, 122, 123, 145, 152 şi urm., 159, 168, 172 şi urm., 177, 178 Eustathios: 123 evrei: vezi iudei

F

fameni: 168
Fenicia, fenicieni: 123, 128, 146, 148, 150, 159, 175 şi urm., 210, 229, 230 filosofi, filosofie: 251, 262 Frigia, frigieni: 128, 156 Galatia: 128
Gallia: 134 Ganimede: 206 Gaza: 159 Georgios: 155 geţi: 229, 287 gladiatori: 158, 168

Grecia, greci: 134, 230, 231, 241, 243, 248 **H**

Hades: 206
Hadrian, împărat roman: 244
Helenopolis: 159 Heliopolis:
123, 150, 230

Hera: 230 Heracle: 206 Hermes: 228
Horus: 229
Hristos: (vezi şiCuvîntul, Sinoade): vezi 77, 114, 123, 138, 147, 251, 252 şi urm., 278 şi urm.

I

idolatrie: (vezi şi zei): 158, 168 idoli: vezi zei
Ierusalim: 122, 136, 138, 159, 176, 178
Ilion: 240, 283
impozite: vezi dări
indieni, inzi: 66, 159, 163, 179
Iordan: 183, 268
Isis: 229
Italia: 134, 231
iudei: 69, 122, 128, 133, 159, 169, 240, 247, 277 Iupiter: 231

î

îngeri: vezi 195 **J**

jertfe: vezi sacrificii **L**

labarum: 62, 77 Laodiceea: 231
legi: 101 şi urm., 110 şi urm., 124, 150, 159, 168 şi urm.
Leos: 231
Liban, munte: 148, 210 Libia, libieni: 116, 128, 134, 175, 177, 231
Licinius, împărat roman: 62, 85 şi urm., 91 şi urm. lumea: vezi universul lumina dumnezeiască: 191, 192, 205, 222, 225

M

Maearie, episcop: 122, 138, 145
Macedonia, macedoneni: 128, 176, 240
magie: 79, 229 Mamvri: 123, 145, 146
marcioniți: 156
Marianus: 159
martiri: vezi mucenici
Maxențiu, împărat roman: 61, 62, 80, 81
Maximian, împărat roman: 61, 62, 89
Maximin, împărat roman: 62, 89, 252
melițiani: 92
Melcathar: 229
Memfis: 276
Mesopotamia: 128, 177
Mnemosyne: 228
Moise: 69, 80, 252, 276, 277
Mopsos: 229
mormîntul lui Hristos: vezi biserica Sf. Mormînt
mucenici: 91, 102, 107, 123, 168, 271 Muntele Măslinilor: 123 muze: 228 Mysia: 176

N

Nabucodonosor, rege babilonian: 277 Narcis, episcop: 154 Nero, împărat roman: 67 Niceea: 122, 127, 159, 178 Nicomidia: 121, 123, 160, 287 Nilul: 159 Noe: 268 novațieni: 156

O

Obados: 229
Octavian August, împărat roman: 280 omul: vezi 201, 202, 223 oracole: 92, 112, 113, 279 şi urm.
Orfeu: 234 Osiris: 229

P

Palestina, palestinieni: 128, 136, 144, 177, 214, 217, 240 Pamfilia: 128 Pannonia: 176
paştele: 122, 127, 131 şi urm., 159, 172 şi urm., 251 paulieni: 156
persecuții ale creştinilor: vezi 71, 74, 87 şi urm., 91 şi urm., 112, 185 şi urm.

C U P R I N S U L

Pag.
Studiu introductiv ... *5*
Viaţa ... 6
Eusebiu şi Constantin ... 12
Opera ... 12
Scrieri biblice şi exegetice ... 12
Scrieri apologetice ... 14
Scrieri dogmatice ... 16
Discursuri şi predici ... 16
Scrisori ... 17
Scrierile istorice ... 18
Viaţa lui Constantin ... *19*
Autorul şi autenticitatea lucrării ... 24
Probleme dintre cele mai controversate ... *29*
Relatarea despre viziunea şi convertirealui Constantin ... 29
Sfîrşitul lui Maximian Hercule ... 32
Maxenţiu ... 33
Măsurile lui Constantin împotriva păgînismului ... 34
Războaiele lui Constantin împotriva lui Liciniu ... 34
Constanţiu Chior ... 34
Tratatul de pace cu perşii ... 35
Constantin ca „episcop al celor din afară" ... 35
Relatarea despre înmormîntarea lui Constantin ... 37-
Principalele ediţii şi traduceri ... *37*
Abrevieri ... 39
Bibliografie selectivă ... *42*
Cuvîntarea lui Constantin la adunarea sfinţilor ... *44*
Ediţii ... 49
Traduceri ... 49
Bibliografie ... 49
Discursul festiv la aniversarea a 30 de ani de domnie a împăratului Constantin (Tricennalia) ... *50*
De sepulchro Christi ... *57*
Viaţa fericitului împărat Constantin ... *61*
Cuprinsul istorisirii vieţii celei după voia lui Dumnezeu a fericitului împărat Constantin ... 61
Despre viaţa fericitului împărat Constantin întocmită de Eusebiu al lui Pamfil ... *63*
Cartea întîi ... *63*
Cuprinsul cărţii a doua ... 91
Cartea a doua ... *93*
Cuprinsul cărţii a treia ... 122
Cartea a treia ... *124*
Cuprinsul cărţii a patra ... 159

Cartea a patra *161*
Cuvîntarea ținută cu prilejul sărbătoririi a treizeci de ani de domnie a împăratului Constantin 189
Despre Sfîntul Mormînt *217*
Cuprinsul cărții a cincea 251
Cuvîntul adresat de Constantin adunării sfinților *253*
Indice scripturistic *291*
Indice real şi onomastic *291*
Cuprinsul 294

DigitallysignedbyApologeticum
DN: cn=Apologeticum, c=RO, o=Apologeticum, ou=Biblioteca teologica digitala, email=apologeticum2003@yahoo.comReason: I attesttotheaccuracyandintegrity of this document Location: Romania Date: 2005.08.10 15:16:07 +03'00'

Redactor: Pr. CORNELIU ZAVOIANU
Tehnoredactor: Pr. V. BOGDAN

Dat la cules: 20 mai 1990; Bun de tipar: 25 iunie 1991. Format 16/70x100, legat l/l. Coli de tipar 19. Comanda 56

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE